
NAZIONALE
VITT. EMANUELE
14
19 L
14

BEATI

THEODORETI

EPISCOPI CYRI

INTERPRETATIO.

IN OMNES DAVIDIS PSALMOS

AB ANTONIO CARAFA
è Græco in Latinum sermonem conuersa.

CATHENA EXPLANATIONVM

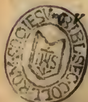
Veterum Sanctorum Patrum

IN

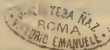
Omnia tum ueteris, tum noui Testamenti

CANTICA

AB EODEM CONVERSA.

CVM PRIVILEGIO SENATVS
Veneti per Decennium.

PATAVII,

Apud M. Antonium Gallassium Brixiensem.

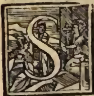
M D LXIIII.

ILLVSTRISS. AC REVERENDISS.

D. ALFONSO CARAFÆ. S.R.E. CARDINALI,

TIT. SS. IOANNIS, ET PAVLI.

Antonius Carafa Rainaldi filius. S. P. D.

Icuti nihil mihi optatius fuit Illustrissime Cardinalis, quàm ut ab ineunte adolescentia in sanctissimi Pont. Pauli. IIII. conuictu essem, eiq; omnibus in rebus ministrarem, & operam nauarem meam, ita nihil aut ad laudem illustrius, aut ad uirtutem, & rectam uiuendi rationem ineũdam accommodatius dari à Deo potuit. Cum enim in eo sacerdotii summi perfectio, & exemplar elucesceret, essetq; uirtutis regula, & rectæ doctrinæ norma, facilè poterant omnes, qui illius actiones, & uitam intuebãtur, ad uerum Dei cultum, & pietatem incendi, & habere certam rationem, miserrimis his temporibus, quibus importunissimorum hominum inscitia, & malitia omnia sunt confusa, & perturbata, ita uiuendi, ut uerè Christianum decet, & euitandi ea, quæ à ueritate, & antiquis sanctissimorum patrum institutis longè absunt, tute mihi testis es, semperq; eris, quantoperc studebam eo tempore quotidie aliquid obseruare, quod ab illo sanctissimo Pont. aut dictum, aut factum esset, quo mores, & uitam ad Christianam pietatem effingerem, & conformarem: eandem enim & tu pro tua singulari bonitate curam susceperas, mecumq; sæpe colloqui solebas, & narrare, si quid ab eo fuisset aut sapienter in Senatu decretum, aut in quotidiano conuictu, ut fit, prolatum, quod & memoriæ, & literis mandaremus, semper ut esset, quod imitari possemus. quicquid sanè non omnium modo Philosophorum, qui Dei gloriam, & cœlestem, quam nos quærimus, felicitatem non quæsiuerunt, sed Theologorum etiam libri continent, in eius uita omni, in dictis, & factis, in motu corporis, & incessu, in uultu denique ipso, fronte, & oculis ita erat expressum, ut qui illum intueretur, & imitaretur, nihil aliud requireret, aut quæ in eo obseruaret, in omnium ueterum libris eadem agnosceret, postea legendo, uel si ante legisset, expressa in eo uideret. Cùm igitur tibi Illustrissimo Cardinali omnia debeam, quæ summa sunt, illud præcipuum est, quòd effecisti, ut me ille inter domesticos suos reciperet, & iuberet à cubiculo ut sibi essem, quæ quidẽ res præterquàm quòd multum in se dignitatis, & laudis ha-

bet, hanc etiam commoditatem mihi attulit, ut quotidie possem illum de magnis rebus, & de religione in primis loquentem audire. ex eo igitur ueluti fonte quodam uberrimo uerum Dei cultum haurire mihi licuit, & in illo ueluti speculo quodam intueri ueram uirtutum omnium effigiem: in primis uerò in rebus aduersis tolerantiam, & constantiam, quæ tum recta factorum, & cogitationum conscientia, tùm confidentia, & spe, quæ in Deo tanquàm patre optimo, & potentissimo propugnatore collocari debet, nititur; atque ita nititur, ut nulla hominum ui non modò frangi, ac prosterni, sed ne debilitari quidem possit. Ad legendos uerò sacros tùm ueteris, tum noui testamenti libros ita sum incensus, ut reliquis omnibus rebus omissis, in hanc unam curam incumberem, idq; multò commodius à me factum est, postquàm eo mortuo, me in otium contuli. Veniebat mihi in mentem quantopere summus ille, ac sanctissimus Pontifex Dauidis psalmos extolleret: dicere enim solitus erat post lectionem sacrorum librorum, qui Israelitici populi res gestas, & euenta omnia continent, in quibus effigies ueluti quædam exprimitur eorum, qui uerè in Christum credunt, certa promissa Dei firma fore, nobisq; si crediderimus, & egerimus quæ dominus mandauit, cœlestem felicitatem esse paratam à Deo. post lectionem itidem totius testamenti noui librorũ, quibus Christi Saluatoris nostri disciplina tota explicatur, nihil utilius esse, quàm in psalmis legendis, & ediscendis operam ponere, quòd usum disciplinæ Christianæ totius, & finem monstrant, qui magna ex parte positus est in Deo laudando: ipsi enim laus, gloria, & adoratio omnis debetur; itidem in precationibus, quæ si ritè fiunt, salutis nostræ fundamentum sunt, & principium, postremò in gratiarum actione ob maxima beneficia, quæ in nos contulit, confertq; assidue Deus. Hùc accedit, quòd in psalmis Christiani uerè dolentis, & pœnitẽtis imago exprimitur, & à Deo opem implorantis, atque in iisdem apparet, quomodo res aduersas ferre, & in prosperis nos gerere debeamus: nec non etiam quales in priuatis, & publicis negotiis esse nos deceat, erga amicos, erga hospites, erga inimicos, erga Principes, & Reges, erga priuatos, affines, summos, infimos, sacerdotes, diuites, pauperes, quibus omnibus pietatis officia præstari debent, quæ lia Christi lex iubet. Hæc ille subinde dicere solebat, ut & tu meminisse potes: In omni igitur actione, & sermone suarum cogitationũ cum reddere rationem uolebat, uel alios ad religionem, Deiq; cultum hortari, uel malos increpare, ex psalmo aliquo uerba Dauidis

proferebat, ut illius testimonio sententiam suam comprobaret. Ego uerò cùm hæc memoria tenerem, non contentus legisse psalmos hos, adhibitis omnium Latinorum patrum explicationibus, diligenter perquisiui, an etiam Græci aliquid in hoc genere scriptum reliquissent: Theodoreti igitur Episcopi Cyri uiri sanctissimi commentarios nactus, qui nondum impressi sunt, manuscriptos, operæ pretium me putaui esse facturum, si laborem hunc susciperem, ut eos in latinum sermonem conuerterem, cùm tu præsertim mihi auctor esses, id ut efficerem, neque hortareris solum, sed etiam orares, qui tuus est amor, & studium Christianæ religionis iuuandæ: hac enim ratione in primis miserrimis his temporibus, quibus tot Hæreticorum sectæ aduersus Catholicam Ecclesiam exortæ sunt, adiuuari posse confido: sanctorum enim Patrum, qui olim uixerunt, scripta ad illorum inscitiam refellendam, & improbitatem detegendam, ac conuincendam uim habent magnam. nam spiritu sancto ducti, non ambitione, aut inanis gloriæ studio, aut quæstus spe, aliaue causa humana, operam in scribendo posuerunt suã, ut nefarii Hæretici nostræ ætatis faciunt, quod facilè uel ex eo cognosci potest, quòd inter se ipsi dissident, & nullus est, qui quæ post crapulam noctu somniarit, recta non putet esse, & meliora, quàm quæ alii scripta reliquerunt, gloriosumq; sibi fore existimet, si contra ueteres illos patres, & S. R. E. quæ caput est religionis, & ueræ doctrinæ dispensatrix, & ministra, aliquid temerè protulerit. Sed planè precibus tuis locum non reliqui: sponte enim, & alacri animo prouinciam hanc uertendi libri huius suscepi, nõ ulla mea doctrina fretus, sed ope Dei, qui facientes adiuuat. Confirmauit me in hac sententia, & stimulos etiam addidit Gulielmus Sirletus Protonotarius uir optimus, & eruditissimus, qui omne hoc scriptorũ genus diligenter euoluit, exposuitque mihi me nulla in re, quæ aut laudabilior, aut fructuosior tum mihi, tum aliis, operam ponere posse, quàm in Theodoreti commentariis his uertendis è græco in latinum sermonem, ut à pluribus (quando græcarum literarum notitia perpaucorum est hominum) legi possent. Idem mihi suaserunt alii quàm plurimi familiares mei, quorum consilio parere fuit necesse. Edidi igitur, ut uides, sub tuo nomine non ulla gloriæ cupiditate, sed tantùm tibi ut satisfacerem, iisque qui hoc genere doctrinæ delectantur, prodessem, & aliquid ad communem Ecclesiæ Catholicæ utilitatem conferrem. planè dignus erat liber hic plenissimus bonæ frugis, qui multò ante prodiret in

lucem, nec tamdiu abditus in Bibliothecis delitesceret, ut multi alii, incommode autem accidit opinor, quòd non ediderim simul & Græcum contextum: conferri enim cum eo potuisset mea tralatio, & gratius fuisset hoc etiam iis, qui græcas callent literas, sed librarios id ut efficere uellent, adducere non potui, & si id se facturos polliciti sunt, atque id ut aliquando faciant orare non desistã; timendum enim est, ne, si non imprimantur, pereant aliquando græca exemplaria uetustate corrosa: uix enim unum manuscriptum extat uetustissimũ, quod sciam, Venetiis in Marciana bibliotheca. Nec mihi displicuit unquàm illorum opinio, qui cõiunctim utrunque imprimi oportere censent, ut appareat eum, qui uertit, nihil aut addidisse, aut prætermisisse, quod multi nefarii homines, qui se horum grauissimorum auctorum sententia conuictos sentiunt, uulgò iactitant. sed quia hoc sine magno sumptu fieri non potest, ii, quorum interest Reip. Christianæ dignitati consulere, & catholicam Ecclesiam tueri, aliquando curam huiusce rei suscipient: sunt enim tales antiquorum patrum libri arma ueluti quædam, quibus aduersus Hæreticos pugnare possumus; ut igitur in promptu sint, maxime est optandum. Interim igitur apud te Illustrissime Cardinalis archetypum librum græcè à Theodoreto descriptum deponam, ut asseruetur: tute enim, qui & summa dignitate, & auctoritate ob singularem tuam uirtutem es præditus, testis esse poteris, me à præscripto auctoris ne latum quidem, ut aiunt, unguem recessisse. Ita uerò tibi persuadeas uelim, me cum tibi ob plurima, & maxima beneficia deuinctissimus sim, ob id in primis multum debere, quòd tu omnium meorum commodorum auctor fuisti: effecisti enim, ut sanctissimi illius Pontificis, aui tui fratris, cui eras nõ modò propter cognationem, sed etiam propter eximiam uirtutẽ charissimus, consuetudine, quatenus illi à cubiculo fui, possem frui, & quotidie uariis de rebus audire disserentem: tantam enim uim illius habebant sermones, ut hominem quamuis languentem incitare ad pietatem, & religionem possent. Tu igitur cum ex hac disciplina prodieris, quid mirum, si & in rebus secundis tanta animi moderatione, & in aduersis tanta constantia, & tolerantia semper usus fuisti? magnum enim tuæ uirtutis specimen in omni fortuna semper dedisti. nunc uero cùm Neapoli uiuas in Episcopatus, qui tibi demandatus est procuratione quis te uno salutis eorum, qui tibi concrediti sunt tanquàm pastori, optimo studiosior? quis laboriosior, aut magis exercitus in tali ministerio? non modò enim doctrina, sed etiam exemplo illos adiuuas, & ueluti in excubiis semper es, ne de grege tuo ouem aliquam rapiant nocturni fures, dili-

genterq; caues ne contagio aliquo malo inficiatur, & salutaribus pascuis Catholicæ Ecclesiæ relictis, uirulentis Hæreticorum herbis pascatur, exitiumq; sibi paret, & mortem. Erit hoc tibi insigne ad omnem laudem, tibiq; dominus pro tantis tuis laboribus mercedem soluet, quam omnibus agricolis suam uineam colentibus, & pastoribus suum gregem pascentibus promisit: maximum enim in regno Cœlorum illum fore dixit, qui fecerit, & docuerit. Verùm de his satis hoc loco dictum sit. Nunc redeo ad tralationem nostram, siue ad Theodoretum potius ipsum: Sanctissimus hic Episcopus multa literis mandauit, quæ posteri legerent, in hoc genere adeo eleganter, & piè, ut ab omnibus meritò laudari, & plurimi debeat fieri. In his uerò commentariis neque tanta est prolixitas, ut legentem defatigare possit, aut tanta breuitas, ut aliquid præter misisse uideatur; à uera Dauidis sententia nunquam discessit, mysticos sensus, qui allegoria continentur, omnes ad ueritatem ipsam adaptauit, firmissimisq; rationibus omnia comprobauit. Quæ uerò ad historiam pertinent ita dilucide exposuit, ut nihil addi possit. Siquid uerò est, quod ad mysteria Saluatoris nostri, & domini Christi Iesu spectat, tam docte, & piè explicat, ut qui cum eo conferri possit, plane nullus sit. Vbi autē simplex est Prophetæ oratio, & à Deo opem implorat: aut pro peccatis ueniam orat, aut uitia insectatur, aut Deum laudat, ipsiq; propter beneficia accepta gratias agit, aut hominum miserias deplorat, & humanarum rerum inconstantiam, & uarietatem demonstrat, nihil præter id, quod est à Propheta expressum quærit curiosius. Quid de notitia, quæ ubique apparet hebræarum literarum dicam? quanta in illo fuit, & quàm exquisita? omnium tralationes confert in unum, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, & aliorum, sæpeq; Sexcuplicem illum librum nominat: qua ex re quàm magnus capi fructus possit, facile quiuis, etiam me tacente, intelligere potest. Illud non censeo prætereundum silentio, ne quis forte miretur, me tum ipsorum psalmorum uerba, & sententias, tum ueteris testamenti loca quamplurima aliter uertere in latinum fuisse coactum, quàm sese habent in latina uersione nostra, qua passim utimur: Græci enim, ut & tu Illustrissime Cardinalis optimè nosti, secus interdum ueteris testamenti libros legunt Sexaginta Interpretum illorum uersionem secuti, ad quam etiam ipse Theodoretus suas explanationes psalmorum accommodauit. De mea tralatione hoc unum dicam, me nullum fucum, nullum ornatū latini sermonis quæsiuisse, sed simplici oratione usum, in primisq; operam dedisse, ut fidi Interpretis munere fungerer: illam laudem ut contempsi, ita magnopere tribui mihi non postulo,

hanc uerò mihi & tribui uolo,et pro meo iure postulo: in eo enim omnem operam posui, ut ueram auctoris sententiam totidem etiã uerbis, si possem,redderem. Qua in re institutum secutus sum sanctissimi illius Pontificis nostri, cuius sæpe necesse est mentionem ut faciam: improbare enim is solebat eos,qui omnes delicias,&flosculos,siue pigmenta uocare malis,adhibent sacris literis explicandis : nimium enim ornatum Theologia,ut uirgo casta, respuit, & simplici tantùm sermone contenta est : simplicem cum dico,barbarum non dico,& horridum,sed facilem, perspicuum, apertum, in quo nullæ sint tricæ,nullæ ambages,nullus fucus, nullus color arte quæsitus,sed uenustas naturalis,& minime affectata. In primis uerò requirebat, ut uocabula sacræ huius scientiæ,quæ longo usu trita sunt,ne immutarentur. sic enim loqui oportere, ut ueteres illi patres locuti sunt,Leo Pont.Max.Hieronymus,Ambrosius, Augustinus,Gregorius,& reliqui, ad quorum ego imitationẽ me illius hortatu contuli,si quid in hoc genere esset scribendum. Hæc de uertendi ratione,quam secutus sum,à me dicta sint. Te reliquum est ut orem,& obsecrem,Illustrissime Cardinalis,ut librum hunc à me in latinum sermonem conuersum hilari fronte accipias, tanquàm ab eo missum,qui tui studiosissimus semper fuit ob eximiã doctrinam,& singularem uirtutem,existimesq; me in te amando, &colendo nulli planè cedere:amant te alii multis de causis, ego tum ob id in primis,quòd in te expressam agnosco Pont.Max. Pauli.I I I I. uirtutum omnium effigiem. Vale,meq;,ut facis,ama. Patauii. Kl. Augusti. M D LXIIII.

VITA B. THEODORETI
EPISCOPI CYRI, EX HISTORIA
ECCLESIASTICA NICEPHORI
Callisti, & ipsius Theodoreti collecta.

Heodoretus Antiochiæ religiosis, ac nobilibus parentibus non sine miraculo nascitur. Cum enim mater optata prole diu caruisset, & propter naturæ in fæcunditatem omnem spem hæredis abiecisset, amplasq; facultates alendis monachis, qui frequentissimi, & sanctissimi in Syria tunc erant, ob diuinum amorem conuertisset; eorum precibus, à Deo ut filium susciperet obtinuit, ea conditione ut illum eius obsequio perpetuò manciparet: quod mater fideliter præstitit, ac in filii nomine Theodori nimirum testatum esse uoluit, qui deinde & parentum cura, & ingenii bonitate breui tantum in pietate, ac literis profecit, ut iuuenis etiam num consecratus sit Episcopus Cyri. (quod est Syriæ oppidum à Iudæis, ut inquit Procopius, in memoriam beneficii à Cyro Persarum Rege accepti ob libertatem, & patriam donatam conditum) quo in munere quàm se strenuè gesserit, intelliget qui eius Dei amantium historiam leget: tum in hereticis ad ecclesiam reducendis, erant enim in eius diœcesi Marcionis peste infecti integri Pagi, quos omnes magno cum labore, uitæque discrimine catholicæ Ecclesiæ conciliauit: tum in Sanctorum reliquiis officiose undique conquirendis, & in eorum honorem templis magnifice ædificandis: tum denique (domesticam pietatem imitatus) in sanctis monachis inuisendis, alendisq; cum quorum antesignanis, ac ducibus admirando nimirum Simeone, qui Stilites, quod in columna inaudito uiuendi more habitaret dicebatur, Iacobo Nizibeno, qui mortuum uitæ restituit, aliisq; quorum uitas elegantissimè conscriptas posteris reliquit, summa charitate coniunctus erat. Fuit autem sectator magni Ioannis Chrysostomi: illum enim sibi quasi primarium exemplar stylo conformando propositum habuit, ideo

fluidus admodum & copiosus, in elocutione facilis, & Atticam gratiam redolens. Eius autem in scripturis sanctis studium significant elucubrata ab eo commentaria, quæ hæc sunt, ut Nicephorus refert. Enarrationes in uetus testamentum; cuius etiam obscurorum locorum expositiones in peculiarem contulit librum: opus aliud in sexdecim Prophetas: aliud itidem in Psalterium: de Prouidentia liber alius: alius in Apostolum: aduersus Hæreses omnes uolumen, quod Mendacii & ueritatis discrimen inscripsit: liber quem contra duodecim capita Cyrilli cõscripsit; item Ecclesiastica historia: & rursus φιλοθέων, hoc est, Dei amantium historia, in qua institutum eorum, qui ætate sua uitam sanctam trasegerunt persequitur: libri tres de diuinis dogmatibus in dialogo conscripti. præterea supra quingentas eius epistolas græco sermone optimè compositas, ipse Nicephorus ait legisse, quorum lucubrationum maxima pars ab ipso B. Theodoreto in sua præfatione huius interpretationis mentio facta est. Illud unum silentio non præterundum puto, inter hunc, & Cyrillum sanctissimum, & Orthodoxum Episcopum magnam aliquando contentionem ortam, zelo magis, & studio religionis, quo uterq; maximo ardebat ob insignem pietatem. Cùm enim ob pullulantem Nestorii Constantinopolitani Episcopi perniciosam hæresim Ephesi indicta esset Synodus, Cyrillus, qui celerius aduenerat, non expectato Ioanne Antiocheno, cæterisque Syriæ Episcopis, Nestorium dignitate spoliatum damnauit: quod cum Ioannes, cæterique, qui cum eo aduenerant Episcopi, inter quos præcipuus erat Theodoretus, quòd se non expectasset Cyrillus ægretulissent; ipsius decreta resciderunt, eundemq; rursus magno consensu damnarunt. Theodosii enim Iunioris Cæsaris studio paulopost Costantinopolim Episcopis conuocatis, dissidium illud sublalatum est: Nestorioq; impio hæretico concordes, Anathema, dixerunt, rediitq; Theodoretus cum Cyrillo in gratiam. Porrò eius fidei, ac uitæ integritati grauissimum testimonium dedit Chalcedonensis celeberrima Synodus Sexcentorum, & eo amplius Episcoporum cum octaua actione, Theodoreto ipso præsente, faustis, & honorificis acclamationibus catholicus, & Orthodoxus Ecclesiæ pastor, & doctor appellatus est. Testificantur idem magni Leonis summi Pontificis ad Theodoretum, & ipsius ad Leonem ultro, citroq; conscriptæ epistolæ, ex

quibus perſpici poteſt, quàm ſtudiosè in illa Hæreſum colluuione conſtanter à maioribus traditam fidem conſeruauerit: dumq; hæreſibus cum ſcriptione, tum oratione extirpandis operam nauat, & in ſanctarum ſcripturarum explanationibus inuigilat. Sub Leone ſeniore Ceſare non admodum ſenex moritur: ut cui ſuperuixerit ſanctiſs. ille Iacobus Nyzibenus, quo iam ſene ipſe iuuenis familiariſsime utebatur, atque in eo ſepulchro, quod Iacobo ipſe extruendum curauerat, conditus eſt.

Ex Gennadio Maßilienſi presbytero in lib. ſcriptorum Eccleſiaſticorum.

Theodoretus Cyri ciuitatis Epiſcopus (à Cyro enim Rege Perſarum condita, ſeruat hodie etiam in Syria nomen Auctoris) ſcripſiſſe dicitur multa: ad meam notitiam tamen iſta ſunt, quæ uenerunt. De incarnatione domini aduerſus Eutychem presbyterum, & Dioſcorum Alexandriæ Epiſcopum, qui humanam carnem in Chriſto fuiſſe negant: Scripta fortia, per quæ confirmat & ratione, & teſtimoniis ſcripturarum ita illum ueram maternæ ſubſtantiæ carnem habuiſſe, quam ex Virgine matre ſumpſit, ſicut & ueram Deitatem, quam æterna naſcibilitate Deo patre gignente ipſe naſcendo accepit: & hiſtoriæ eccleſiaſticæ libros, quos imitatus Euſebium Cæſarienſem conſcripſit à fine librorum Euſebii uſque ad ſuum tempus, ideſt] à Vicennalibus Conſtantini, uſque ad Imperium Leonis Senioris, ſub quo & mortuus eſt.

De Sexcuplici libro ex Euſebij Cæſarienſis hiſtoria Eccleſiaſtica.

Et quia multis in locis Theodoretus Sexcuplicis libri, ſiue tralationis mentionem facit in his pſalmorum explanationibus; non inutile fore putauimus, ſi apponeremus pauca ex Euſebii Cæſarienſis Eccleſiaſtica hiſtoria, ut intelligi poſsit, qualis fuerit ille liber Sexcuplex dictus. Verba

igitur Eusebii sunt hæc. Inter cætera quoque eruditionum suarum studia ne illud quidem omisit Origenes perscrutari, & addiscere etiam hæbrææ linguæ uirtutem, ut agnosceret uel ea, quæ à Iudæis Hebraicis literis leguntur qualia sint, uel cæterorum Interpretum, qui præter Septuaginta interpretati fuerant, quanta esset editionum diuersitas: ita ut præter istas, quæ in usu sunt, Aquilæ, uel Symmachi, uel Theodotionis, inueniret etiam alias in absconditis, & secretis latentes, in quibus ne nomina quidem Interpretum reperit scripta. Hoc autem solum dicit de eis, quòd aliam quidem in Actiaco litore apud Nicopolim, aliam in Hiericho, atque in aliis alias repererit locis: unde & illos celeberrimos libros primus ipse composuit, in quibus per singulas columellas è regione separatim opus Interpretis uniuscuiusque descripsit: ita ut primo omnium ipsa Hebræa uerba hebraicis literis poneret: secundo in loco per ordinem Græcis literis è regione hebræa uerba describeret: tertiam Aquilæ editionem subiungeret: quartam Symmachi: quintam Septuaginta Interpretum, quæ nostra est: Sextam Theodotionis collocaret. & propter huiusmodi compositionem exemplaria ipsa nominauit ἑξαπλᾶ, idest, Sexcuplici ordine conscripta. In psalterio autem, & aliis nonnullis interserit aliqua etiam de cæteris istis editionibus, quas quoniam sine nomine Auctorum repererat, septimam editionem nominauit.

EXEMPLVM PRIVILEGII.

Hieronymus Priolus, Dei gratia, Dux Venetiarum, &c. Vniuersis, & singulis Magistratibus huius urbis nostræ Venetiarum, nec non Rectoribus quaruncunque terrarum, & locorum nostrorum, cæterisque ministris, & repræsentantibus nostris, ad quos præsentium executio spectare poterit significamus, quod heri in consilio nostro Rogatorum capta fuit pars tenoris infrascripti uidelicet, Stampando hora in Padoua con licentia dell'Inquisitore il fedel nostro M. Antonio Bressan un'opera di S. Theodoretto Vescouo di Ciro sopra i salmi tradotta nouamente di Greco in Latino dal S. Antonio Carafa, & non essendo conueniente, che altri goda il frutto della spesa, & fatica sua, l'anderà parte, che sia concesso al detto fedel nostro M. Antonio Bressan, che altri che esso, ò chi hauera causa da lui non possa stampar, ne far stampar, ò altroue stampata uendere in questa città, & luogo del Dominio nostro per spatio de Anni diece proximi il libro intitolato, L'opera soprascritta di S. Theodoreto Vescouo di Ciro sopra li salmi tradotta di Greco in Latino per il S. Antonio Carafa, sotto pena a chi contrafarà, di perder tutte le opere, & pagar Ducati diece per cadauno, un terzo delliquali sia della casa nostra dell'Arsenal, un terzo di quel officio, ò Rettore, che fara l'esecutione, & l'altro terzo del denontiante, essendo tenuto pero osseruar quanto è disposto dalle leggi nostre in materia di stampe. Quare auctoritate supraścripti consilii mandamus uobis, ut suprascriptam partem obseruetis, ab omnibusque obseruari, ac ubi opus fuerit registrari faciatis. Datæ in nostro Ducali Palatio Die XIII. Iunii Indictione Septima. M. DLXIIII.

BEATI
THEODORETI
EPISCOPI CYRI
INTERPRETATIO,
In omnes Dauidis Psalmos.

AB ANTONIO CARAFA,
è Græco in Latinum Sermonem conuersa.

ARGVMENTVM.

IHI quidem præ cæteris diuinis oraculis optabile fuit, magni Dauidis uaticinationem interpretari: omnes enim homines religionis alumni, & urbani, & solitudinis incolæ egregiam operam huic parti nauarũt: Non minus autem qui humanis occupationibus implicantur, dies noctesq; Dauidicos uersus in ore habent, Deum rerum omnium auctorem decantantes et corporis perturbationes componentes: etenim sacra scriptura temperans utilitatem carminis suauitate gratam admodum, & amabilem doctrinam hominibus proposuit. Licet uidere plerosque, aut nihil, aut parum de alijs diuinis libris mentionem facere: sed de cælesti diuini Dauidis harmonia multos multis in locis, & in domibus, & in uicis, & in compitis meminisse: cantusq; suauitate se ipsos demulcere: & per hanc animi delectationem, utilitatem consequi. Propterea igitur hanc primam uolui uaticinationem exponere: atque ingeniosis mercatoribus eam, quæ in profundo est, utilitatem proponere; ut canentes simul, & rerum, quæ canuntur, sententiam inspicientes, duplicatum fructum percipiant. Sed hanc nostram prom'

ptitudinem non finerunt ad finem peruenire ij, qui à nobis aliorum sacrorum uoluminum explanationes efflagitarunt. Nanque imposuerunt nobis nonnulli, ut canticum Canticorum exponeremus: Aliqui uerò uaticinationem desiderati uiri desiderauerunt cognoscere: Alij uerò diuini Ezechielis: Quidam autem duodecim Vatum prædictiones obscuritate inuolutas, enucleari sibi contenderunt. Postquam igitur dedit nobis Deus uniuersitatis, qui cæcos sapientiam docet, & mysteria detegit, qui dedit os homini, facitq; surdum, & mutum. perspicacem, et oculis captum: Postquam inquam dedit, ut commentarios earum rerum, quæ à se dictæ sunt, ad finem perduceremus, age, diuina inuocata gratia, quæ cæcos ad uaticinandi scientiam, per uiam, quam ignorarunt, & per semitas, quas nescierunt, iter præbet: eisq;, qui iam diu obsurduerunt, intelligentiam diuinorum sermonum suggerit, oculisq; tenebris, & nubibus obductis uisum suppeditat; audacter etiam huiusce uaticinationis expositionem aggrediamur. Sed nemo hunc nostrum laborem superuacuum existimet: quòd & alij ante nos hanc eandem prouinciam susceperunt: cùm enim in uarios incidissem commentarios, qui partim in allegoriam cum multa satietate abibant: partim uerò uaticinationem quibusdam historijs adaptabant, ut Iudeis potius interpretationem conscriberent, quàm fidei alumnis; Solertis hominis esse putaui, & horum, & illorum superuacuam copiam fugere: quæcunque quidem priscis historijs cohærebant, his hæc accommodare etiam nunc: Prædictiones autem de domino Christo, & de Ecclesia è gentibus conflanda, necnon de Euangelica Republica, deq; Apostolicis Prædicationibus, non alijs quibusdam ascribere: id quod Iudei facere solent qui malitiæ assueti sunt: & suæ infidelitatis excusationem contexunt. Satis enim ex se potest rerum testimonium deducere ad ueritatem interpretationis eos, qui illam reperire desiderant. cuius gratia non admodum laboriosa erit nobis prædictionis expositio: siquidem rerum euentus dilucidam facit uaticinationem: studebimus autem ijs, qui utilitatem exoptant, ut priusquam ad interpretationem deueniamus, Psalmorum propositum declaremus.

Daniel hebraicè desiderium sonat.

Sciendum est igitur, proprium uaticinationis esse, non solùm futura prædicere: uerum etiam, & præsentia, & præterita narrare: quandoquidem diuinus Moses, quæcunque à prima origine à Deo uniuersitatis condita sunt, & ab eo formam ceperunt, manifestissimè nobis aperuit: non ab hominibus hanc doctrinam, sed à gratia spiritus sancti edoctus: Prædixit etiam præsentia, sicut Pharaonis mala, quæ inferebantur: & Israeli affluentiam mannæ: carnisq; communicationem.

Vaticinatus est etiam uentura, domini Christi aduentum, Hebræorum dißipationem, gentium salutem: Sic etiam diuinus Dauid, qui primus post hunc uaticinationem conscripsit, meminit beneficiorum, quæ à Deo uniuersitatis in nos iam olim collata fuere: & , quæ longis post seculis futura sunt, præmonstrat: Non modò autem utitur uerbis hominis uaticinantis, sed etiam admonentis, & legislatoris: & modò doctrinam affert de moribus, modo de præceptis: & interdum Iudeorum calamitates deplorat: interdum gentium salutem præcinit. Paßim uerò domini Christi cruciatum: reditumq; in uitam, uaticinatur: & prædictionis uarietate ijs, qui attentè audire uolunt, plurimum affert uoluptatis.

Psalmos autem non omnes ipsius, quidam esse dixerunt: sicut etiam de inscriptionibus indicant: nam alios Idithumo ascribunt: alios Aethamo: nonnullos filijs coræ: & aliquos Asapho: cùm & eos uates esse ab historia Paralipomenon didicerint. Ego autem de his non multum contenderim: Quid enim refert, siue huius omnes, siue illorum aliqui sint: cùm constet diuini spiritus afflatu uniuersos esse conscriptos. Etenim non ignoramus, & diuinum Dauidem uatem fuisse: & illos itidem uates ab historia Paralipomenon nuncupari. Vaticinantis autem est, linguam præbere ministram gratiæ sancti spiritus: ut legitur in Psalmis. Lingua mea calamus scribæ uelociter scribentis. Psal. 44.

Vincat tamen plurium sententia: plures enim scriptores Dauidis asserunt esse: Quoniam autem etiam inscriptiones Psalmorum quidam falsas esse dixerunt, necessarium puto, etiam de his pauca percurrere. Mihi quidem temeritas uidetur, inuertere inscriptiones, quæ à prima origine usque ad Ptolemæi tempora delatæ sunt, qui post Alexandrum in Aegypto regnauit: quas inscriptiones septuaginta interpretes omnes seniores in Græcam linguam transtulere, sicut alias omnes sacras scripturas. Supra centum, & quinquaginta annos ante interpretationem Ptolemaicam, mirabilis ille Esdras edidit in lucem libros cælestis gratiæ plenos, qui quidem cùm propter Iudæorum incuriam, tum uerò ob impietatem Babyloniorum diutius deprauati permansere. Si igitur Esdras diuino numine afflatus horum uoluminum memoriam illis hominibus renouauit; etiam hi septuaginta uiri non sine Sancto Spiritu hæc opera in græcum Sermonem conuerterunt: Inter cætera uerò sacra uolumina etiam inscriptiones interpretati sunt. Rem quidem nimiæ temeritatis, & confidentiæ plenam arbitror, falsas illas existimare, & nostras rationes ui Sancti Spiritus sapientiores iudicare. Hoc autem apertius ostendet singularis Psalmorum explanatio.

Diapsalma etiam uarijs modis exposuerunt: nonnulli enim intermis-

sionem Spiritus Sancti potentiæ suspicati sunt esse: aliqui uaticinationis commutationem: quidam uero cantus uicissitudinem. Vnus autem Aquilæ argumento usus, pro diapsalmate posuit, semper, *existimans præcedenti uersui, hoc connectendum esse: Sicut in tertio Psalmo. Post illa uerba, Vox mea ad dominum, & exaudiuit me de monte sancto suo: inuenimus adiunctum diapsalma. Aquila uerò sic coniunxit, Et exaudiuit me ex monte sancto suo semper: Et sic deinceps, anteriori carmini adscribit* semper, *unam efficiens sententiam. Ego autem, & septuaginta, & cunctos alios diuinæ scripturæ expositores, diapsalmate usos esse, inueniens; iniustum arbitror tot, talesq; despicere uiros: & unius tantùm sententiæ adhærere: Quam ob rem carminis mutationem suspicor significare diapsalmatis scripturam. Cùm enim magnus Dauid choros instituisset, Deoq; hymnorum musicam attulisset, non illi quidem aliquem fructum quærens, sed utilitatem populo concilians; palam est, fecisse, ut cum aliqua harmonia & chori concinerent, & ij, qui instrumentis utebantur, uocem ederent consonantem. Quin etiam cantiones ipsæ multas habent modorum uices: lyræ quoque, & citharæ suas habent pulsuum uarietates. Est etiam in tibijs multa huius generis discrimina uidere. Diapsalma igitur uidetur mihi innuere, ut dixi, cantus uicissitudinem. Exactam uerò interpretationis cognitionem nouit ille, qui hanc posuit inscriptionem, & si quis alius, illius instar, diuini spiritus lumen accepit. Sciendum est autem ijs, qui studiosè Psalmos lectitant, temporis ordinem non seruare: Sed quidã ex illis, ueteres amplectentes historias, secundum locum sortiti sunt: qui uerò recentiores continent historias, prius ordinati sunt, tertius enim Psalmus titulum habet narrationis contra Absalonem: Centesimus uerò quadragesimus primus contra Saulem: Quantò autem antiquiora sint, quæ de Saule feruntur, ijs, quæ de Absalone, omnino perspicuum est ei, qui historiam nouit. Puto equidem, ipsum diuinum Dauidem Psalmos dixisse, sed quosdam ex posterioribus sic ordinasse. Hæc uolui præfari, ne expositionem intercidam, si inter explanandum, de ijs scribere cogar. Sed de his hactenus, ueluti in modum cuiusdam præuiæ considerationis. Nunc diuino implorato auxilio, singulas interpretationis partes attingamus.*

INTERPRETATIO PRIMI PSALMI.

Sine titulo est apud Hebræos.

BEATVS uir, qui non abiit in consilio impiorum, & in uia peccatorũ non stetit,& in cathedra pestilentiarũ non sedit.

Hinc facile est cognoscere, quòd antiquitus apud Hebræos, qui inuenerunt inscriptiones, & diuinas scripturas interpretati sunt, eas in linguam græcam transtulerunt: hunc enim Psalmum, & eum, qui proximè sequitur, sine inscriptione reliquerunt, non audentes à se ipsis aliquid adiungere uerbis spiritus sancti. Quidam tamen ex illis, qui Psalmorum titulos conscripsere, dixerunt, hunc Psalmum continere doctrinam de moribus. Mihi uerò uisus est non minus dogmaticus esse, quàm moralis: complectitur enim non peccatorum modò, sed etiã impiorum reprehensionem, & admonet, ut continenter diuinis sermonibus operam nauemus, ex quibus, utilitatem consequimur, quæ non solùm ad mores pertineat, uerum etiam, quæ ad dogmata spectet. Aptissimè autem magnus Dauid præposuit suæ narrationi beatitudinem, suum ipsius filium, & dominum imitatus, Christum inquam saluatorẽ, qui quidem cum sacris discipulis colloquens, doctrinam à beatitudine exorsus est, dicens, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Matth.5. *Christus autem filius est Dauidis, ut homo, secundum sacrorum euangeliorum sermonem, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Habraam:* Matth.1. *Est autem dominus, & conditor ipsius, ut Deus. Illius est enim hæc uox. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis.* Psal.109. *Beatum igitur facit illum hominem, qui neque cum impijs uiam communicat, neque firmum consilium peccatorum amplectitur: hoc enim statum uocauit; & eum quoque beatum nuncupat, qui fugit stabilem morborum corruptionem. Nomen autem beati diuina appellatione decoratum est, id quod testatur diuinus Apostolus, exclamans, Beatus & solus potens Rex regnantium, & dominus dominantium.* Timot.6. *Deus autem fecit homines ut aliarum appellationum, sic etiam huius nominis participes. Etenim Deus uocatur fidelis, Fidelis inquit, Deus, per quem uocati estis in societatem filii eius.* 1.Cor.1. *Et beatus Moses, Deus ait, fidelis, & non est iniquitas in ipso:* Deut.32. *Ergo uocauit etiam homines fideles, quotquot sine ulla dubitatione ipsius sermones accipiunt: sic etiã cùm sit, & cùm uocetur Deus, communicauit hanc suam appellationẽ cum hominibus ob infinitam liberalitatem: & clamat sic. Ego dixi Dij estis, & filij excelsi omnes, uos autem ut homines morimini.* Psal.81. *Hoc nomen igitur,* Beatus, *est fructus, qui ex perfectione uirtutis percipitur:*

nam sicut unumquodque ex humanis studijs suum habet finem, ut ars athletica respicit coronas oleaginas, militaris uero uitorias tropheaq;: & medicina sanitatem, morborumq; expulsionem: & mercatura numorum cumulum, & diuitiarum affluentiam: sic etiam scientia uirtutis habet suum fructum & finem, nimirum diuinarum felicitatum.

Nemo autem uidens in hoc loco hominem tantummodo beatum existimari, arbitretur fœminarum genus ad hac beatitudine excludi. neque enim dominus Christus cùm formasset beatitudines, de maribus loquens, negauit mulieribus acquisitionem uirtutis. Sermo enim cum 1.Cor.12 *uiris comprehendit etiam fœminas: quandoquidem caput mulieris homo est, quemadmodum ait diuinus Apostolus, Coniunguntur autem cum capite corporis membra, quæ quidem gaudent, cùm uident caput coronari. Sic etiam nos cum aliquo sermocinantes, ipsumq; nominantes, caput charissimum, non separamus illud à cæteris corporis artubus: sed à parte totum appellamus. Non temerè autem fecit mentionem primum de uia, deinde de statu, denique de cathedra: sed admodum doctè: etenim nostra ratio sustinet in primis motionem quandã, siue praua, siue recta sit: deinde statum: postremò firmamentum quod dam stabile. Admonet igitur, ut neque in mente aliquam impiam cogitationem admittamus, neque in actum progrediamur iniquum. Solet autem sacra scriptura impios nominare eos, qui uel nullum Deum, uel Deos multiplices colunt: peccatores uerò, qui iniquitati assuescere elegerunt & uitam corruptam adamant. Porrò* pestilentias *uocat non solum eos, qui se ipsos labefactant, sed etiam illos, qui cum cæteris labẽ communicant: instar morbi, qui & homines & pecudes inuadit, cuius participes etiam fiunt, qui ægrotantibus appropinquant. Quamobrem Dauidicus sermo iubet, ut etiam horum consortita fugiamus.* Psal.33. *Quoniam autem non sufficit ad uirtutis perfectionem, malitiæ fuga:* Esa.1. *inquit enim, Declina à malo, & fac bonum. & beatus Esaias, Quiescite ait, ab iniquitatibus uestris, & discite facere bonum. Congruenter admodum subiunxit beatus Dauid.*

Sed in lege domini uoluntas eius, & in lege eius meditabitur die, ac nocte.

Decet uerò non modo supradicta detestari, sed dies noctesq; diuinæ Deut.6. *legi incumbere, & illa uelle, quæ diuina lex præcipit, atque secundum illius propositum propriam uitam dirigere: sic enim uniuersorum Deus per Mosen iussit, dicens. Erunt uerba legis huius semper in ore tuo, & meditaberis in illis, sedens & surgens, & cubans, & ambulans in uia, & appẽdes illa de manu tua, & erunt immobilia ante oculos tuos.*

Deinde ostendit fructum, qui hinc producitur.

Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur.

Imitantur enim aquarum irrigationem spiritus sancti flumina: & quemadmodum illæ consitas arbores germinare faciunt; ita & hæc sunt in causa ut diuinos fructus ferant. Quapropter dominus Christus suam doctrinam aquam appellauit. Si quis enim dicit, Sitio, ueniat ad me, & bibat, & erit aqua, quam ego dabo illi, fons aquæ uiuæ salientis in uitam æternam: & rursus, Qui credit in me, quemadmodũ dicit scriptura, fluuij ex uentre eius fluent aquæ uiuæ. & Samaritanã alloquens; ait, Qui bibet ex hac aqua, sitiet iterum, qui biberit ex aqua, quam ego dabo illi, non sitiet in æternum. Similiter per uatem Esaiam dicit, Quoniam ego dabo in siti ambulantibus in loco arido, & aperiam in montibus fontes, & in saltibus fluuios, ut potum præbeam generi meo electo, & populo meo, quem acquisiui. Congruenter igitur & beatus Dauid, eum, qui diuinis sermonibus operam dedit, arboribus comparauit, iuxta aquarum ripas consitis, semperq; uirentia habentibus folia, fructumq; ferentibus in tẽpore. Etenim uirtutis athletæ laborum fructus etiam in posterum reportabunt, bonam semper spem in se ipsis ferentes, ut quædam uiridantia folia germinant, & exultant, & frustra timent ob animi delectationem, laborum sarcinam, habent uero munificentissimum dominum, qui alacritatem eorum assidue adiuuat: Diligentibus enim Deum, ut testatur diuinus Apostolus, omnia cooperantur in bonum. Quapropter ait beatus Dauid, Omnia quæcunque faciet prosperabuntur, A domino enim inquit, gressus eius diriguntur, & uiam eius uolet nimis. Omnia *uerò, non simpliciter posuit, sed multa cum diligentia: primum enim cùm omnes malitiæ species enumerasset, diuinarumq; legum perfectionem ostendisset, subiunxit, Omnia, quæcunque faciet, prosperabuntur. sciens nihil cõtrarium diuinis legibus huiusmodi hominem facere uelle, sed suam ipsius uoluntatem eisdem accommodare: In lege enim domini inquit, uoluntas eius: quapropter cùm ad uirtutem hortatus esset; cumq; perfectam edocuisset philosophiam; tandem per contraria athletas ungit, & inquit.*

Ioan. 4. Ioan. 7. Ioan. 4. Esai. 43. Rom. 8. Psal. 36.

Non sic impii, non sic.

Per negationis geminationem contrarietatem dilucidius ostendit.

Sed tanquam puluis, quem proiicit uentus à facie terræ.

Illi enim, inquit, à diuinis sermonibus irrigati, semper uirescunt tempestiuumq; fructum ferunt. Isti uero à contrarijs spiritibus oppressi, imitantur puluerem, qui huc, & illuc à contrarijs uentis fertur.

Ideo non resurgent impii in iudicio, neque peccatores in consilio iustorum.

Multa cum diligentia omnia sacrosanctus spiritus percurrit: nō enim dixit, non resurgent impij, sed in iudicium non resurgent, uerùm in condemnationem, neque enim redargutionibus indigent, cùm eorum impietas manifesta sit, sed supplicium solum expectant: quemadmodum enim homicidas inflagranti crimine captos, non ut redarguantur, iudices in iudicium trahunt, sed ut sententiam legibus congruentem contra illos pronuncient; eodem modo etiam qui impietati assueuere, statim post resurrectionem pœnam sustinent, non in iudicium adducti, sed ut supplicij sententiam accipiant. Atqui etiam peccatores licet impiorum dogmatum expertes, tamen cùm iniquam uixerint uitam, à iustorum cætu longissimè aberunt. Etenim Consilium *Aquila, & Theodotion, Congregationem interpretati sunt, Conuentum uerò Symmachus.*

Quoniam nouit Dominus uiam iustorum, & iter impiorum peribit.

Nouit inquit, omnia ante iudicium iustus iudex, & neque demonstrationibus neque confutationibus indiget: quapropter pro dignitate unicuique tribuens, hos quidem præconijs, & coronis dignos iudicabit, hos uerò æternum in supplicium mittet. Via impiorum peribit, ab Apostolicis uerbis non abhorret, Si cuius opus arserit, detrimentum patietur; iustorum enim uirorum etiam opus lucidum manet, cum impijs uerò, & nefarijs hominibus etiā improbitas eorū simul destruitur. (1. Cor. 3.)

Psalmi II. interpretatio. Sine titulo est apud Hebræos.

Cùm primum Psalmum memoria impiorum clausisset, ex hac rursus secundi principium fecit: docens, supradictum impiorum finem, Reges, & principes, Iudæosq; atque gentes contra Christum furentes manere. In secundo enim psalmo domini Christi humanos cruciatus, regnumq; prædicit: necnon gentium uocationem uaticinatur, Iudeorumq; perfidiam deplorat. Hoc enim, Quare fremuerunt gentes: lugentis est, atque accusantis dementiam. Ad interpretationem huius loci longo uerborum amfractu non opus est nobis, cùm Diuinus Petrus Apostolorum Princeps in Actis eum enucleasset, cumq; & Herodem, Pontium Pilatum: & Principes Sacerdotum, & Scribas, & Reges (Actu. Apo sto. 4.)

ges, & potestates nominasset. Hic enim à Romanorum Imperatore, ut prouinciam gubernaret missus est, Ille uerò Iudæorum Tetrarcha tunc temporis erat, & hic quidem ex Iudæis subditos habebat, Ille uerò ex gentibus milites: Sed tamen qui apud ipsum fuerant, & Dominum occiderunt; uana & inania consultauerunt, quippe qui obliuione obscurare ab ipsis crucifixum non potuerint, cùm enim tertia die resurrexisset; totius terræ potitus est. Ingeniosè ualde, & optimo iure hæc uerba Meditati sunt inania, populi personæ accommodauit. Iudæi nanque hoc prauum consilium contra Saluatorem inierunt, & testis est sacrorum euangeliorum uox, docens, Abeuntes Pharisæos consilium cepisse, quomodo illum perderent. Mar.3. *Et Caiphas clamat, Expedit, ut unus homo moriatur, ne tota gens pereat.* Ioan.11. *Hanc uerò uocem* Fremuerunt, *Aquila Tumultuati sunt, Symmachus autem Turbantur, explanauerunt. Hoc uerò uerbum,* Fremuerunt *personæ gentium attributum, materiam subministrat cogitandi. Etenim cùm Iudæi ad Pilatum Iesum ut quendam tyrannũ adduxissent, cumq; sæpius postulassent, ut occideretur; mortis sententiam inuitus ille pronunriauit, ueritus, ut uerisimile est, ne ab aliquibus hæc accusatio contra se ipsum retorqueretur. Vt enim beatus inquit Lucas, Quidam ex accusantibus dicebant, hunc inuenimus subuertentem gentem,* Luc.23. *atque prohibentem censum dari Cæsari, asserentem se ipsum Christum Regem esse.*

Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt Reges terræ, & Principes conuenerunt in unum ad uersus dominum, & aduersus Christum eius.

Non dicit gentes cum articulo, ut omnes comprehendi existimes, non sententiam ad singulare quid reducens, uerùm dicit gentes. Nam cùm Iudæi Iesum comprehensum gentibus tradidissent; meritò inquit, quæ tanta causa, uel quid ab eo factum est, ut populi contra ipsum commoti sint, & manibus gentium prodiderint? Fremuerunt, *pro Superbierunt.*

Dirumpamus uincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum.

Qui enim, ait, filium non honorat, neque patrem honorat, & cõgruenter post excussum filij iugum, etiam illud patris excutiunt. Mihi uerò uidetur, spiritum sanctum fideles adhortando, hæc dicere, Dirumpamus uincula impiarum gentium, & iugum iniquorum Iudæorum à nobis proijciamus: atque in nos Christum, iugum domini admittamus, ipsius enim est uox, Tollite iugum meum super uos, quoniam Matth.xi

iugum meum bonum, & onus meum leue est. Ipsaq; lex iugum à di-
Act.Apo. 5. *uinis Apostolis nuncupata est. Siquidem beatus Petrus in Actis ait, Cur tentatis Deum, imponere iugum supra ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos ferre potuimus: sed per gratiam domini Iesu credimus saluos esse, quemadmodum & illi. His igitur conueniunt uaticinantis uerba. Dirumpamus uincula ipsorum, & proijciamus à nobis iugum illorum: Hoc est, cor nostrum ab illis segregemus, ne uelimus illis subijci: excutiamus legis iugum: quæ in figuris sunt, par ui ducamus, nisi secundùm spiritum cogitantes: nullius momenti ad utilitatem existimetur Esaias, nisi in sua prædictione mysterium Christi adumbret.*

Qui habitat in Cœlis irridebit eos, & Dominus subsãnabit eos.

Qui enim ab ipsis captus, mortiq; traditus est; in Cælis habitat, omniaq; continet, & uanas atque stultas eorum cogitationes ostendit. Huius uerò pater, omniumq; Dominus pœnam ab eis condignã exiget.

Tunc loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo conturbabit eos.

Et horum uerborum interpretationem, ipse rerum euentus edocet: Romanus enim exercitus eos aggressus; urbem diripuit, & templum combussit, plurimosq; ipsorum morte mulctauit: eos uerò, qui mortem subterfugerunt, captiuos in seruitutem abduxit. Oportet animum intendere, quòd duarum personarum deinceps meminit: & primùm quidem domini & Christi, aduersum dominum, inquit, & aduersum Christum eius: Deinde illius, qui cælos incolit, & domini, Qui enim habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus subsannabit eos. & rursus eandem seruauit figuram.

Ego autem constitutus sum Rex ab eo, super Sion montem sanctum eius, prædicans preceptum eius. Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te.

Et hîc interpungendum est, & postea subiungendum; In Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum domini. Non enim tantummodo montis Sionis Rex est, sed uisibilium, & inuisibilium, totiusq; orbis. In monte uerò Sione, & in Iudæa suam diuinam doctrinã accedentibus administrauit: hi uerò, qui hanc susceperunt, in omnem terram flumina deriuarunt, diuinis eius præceptis credentes. Euntes enim, inquit, docete omnes gentes. Hoc autem, Constitutus sum Rex ab eo, humano more dixit. Vt enim Deus, innatum habet regnum: ut homo, decreto recipit. Quòd uerò ut Deus, imperium sine principio
Psal.44. *habeat, Idem uates docet, dicens, Sedes tua Deus in seculum seculi,*

uirga æquitatis, uirga regni tui. Hunc uerò Psalmum beatus Paulus de filio dictum putat. Verumtamen, & regnum habet ut Deus, & accipit ut homo. Eodem modo cùm Altißimus nominatus sit ut Deus; exaltatus est ut homo. Et Dauid diuinam altitudinem prædicans, clamat, Cognoscant, quoniam nomen tibi Dominus, tu solus altißimus in omnem terram. & Zacharias ad Ioannem, Et tu puer propheta Altißimi uocaberis. Humanam uerò altitudinem beatus Paulus docet, dicens, Propterea & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen. Præterea hoc nomen Filius *Vnigenitus Deus Verbum, ante secula habebat connatum rei: Sed tamen, ut Deus, filij nuncupationem habens, ut homo, suscipit illam. Quapropter in proposito Psalmo adduxit, inquiens, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Hanc uerò uocem nemo (modo spiritus sancti doctrinæ credat) diuinitati domini Christi applicabit: de illius enim diuinitate uniuersorum Deum, per Dauidem dicentem audimus, Ex utero ante Luciferum genui te: ut homo igitur, & hanc uocem recipit, & quæ sequūtur audit.*

Psal. 82. Luc. 1. Phil. 2. Psal. 109

Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ.

Vniuersorū enim conditor Deus est, Nam omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, atq; in ipso condita sunt omnia, siue quæ uidentur, siue quæ non uidentur. Si omnium est Dominus & opifex, etiam eorum, quæ fecit, dominus est & auctor. Verumtamen cùm Dominus natura sit, ut Deus; etiam ut homo uniuersorum imperium accipit. Et cùm antiquitus Iudæorum tantùm rationem habere uideretur: (Est enim, inquit, pars domini populus Iacob, & funiculus hæreditatis eius Israel.) Cumq; hic populus reprobatus sit, ut qui ex hac cultura nullum fructum produceret; meritò ad gentes hanc curam transfert, quas neque ab antiquo penitus despiciebat. Mosaicam uerò uaticinationem complet: illius est enim uox, Lætamini gentes cum plebe eius. Est autem euentum prædictioni congruens inuenire. Non enim tantùm duodecim Apostolos fideles ex Iudæis, sed etiam septuaginta discipulos, & centum uiginti, quibus congregatis beatus Petrus concionem habuit, & quingentos, quibus post resurrectionem apparuit, secundum diuini Pauli uocem, & ter mille, & quinquies mille, quos Apostolorum Princeps prædicans piscatus est, & multas myriades, de quibus magnus Iacobus asserit, Intuere Frater, quot myriades sunt credentium Iudæorum. Hos inquam omnes, & illos insuper, qui per uniuersum orbem ex Iudæis crediderunt, declarans populum sanctum esse, & per hos gentes acquirens, uaticinationem implet, quæ dicit, Lætamini gentes

Ioan. 1. Deut. 32. Deu. 32. 1. Cor. 12 Act. Apo. 21. Deu. 32.

cum populo eius. Et præterea propriam prædictionem consummat,
Ioan. 10. *quam Iudæis fecit, inquiens, Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & uocem meam audient, & fiet unum ouile, & unus pastor. hoc & in proposito Psalmo, dicit, Postula à me, & dabo tibi gentes, hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Verumtamen Iudæorum perfidiam deplorare mihi in mentem uenit: qui audientes uaticinationem, quæ planè terræ finium meminit, & scientes, neminem suorum Regum tantum Imperiū possedisse, sed solum Dominum Christum ex Dauide secundum carnem prognatum; hallucinantur mentis oculis, atque uaticinationem loquētem palpant, ut cæci parietem, neque ut perspicaces attingent. Quapropter uaticinantis sermo minatur.*

Reges eos in uirga ferrea, & tanquā uasa figuli confringes eos.

Romano uidelicet regno: quod ferrum tropicè propter fortitudinem, atque infractum robur, Daniel nominat, Et conteres eos instar uasorum luteorum. Postquam enim ipsum (qui solus est Rex) habere Re-
Ioan. 16. *gem negauerunt, & magna uoce clamarunt, Nos non habemus Regem nisi Cæsarem; præfecit illis, quem postularunt, Cæsarem, atque per illorum exercitum impietatis pœnam exegit. Si quis uerò non de Iudæis, sed de gentibus hæc dicta esse existimet; hoc modo intelligere oportet, quòd gubernabit gentes in uirga ferrea, idest forti ipsius infracto regno, & confringet illos, tanquam uasa figuli, resoluens & refingens per lauacri regenerationem, atque spiritus sancti igne duros efficiens. Cùm hæc beatus Dauid prædixisset; deinceps admonet Reges & subditos, ut ad saluatorem accurrant, & salutares amplectantur leges, & per illarum eruditionem atque doctrinam, utilitatem percipiant, inquit enim de Cruce, Materia quidem ligni, robur uerò ferri: quoniam nihil hoc fortius apud homines uidetur.*

Et nunc Reges intelligite & erudimini, omnes qui iudicatis terram.

Omnium enim nostrum Rex est, qui prius uidebatur, Iudæos tantùm regere.

Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, & pereatis de uia iusta. Cùm exarserit in breui ira eius, Beati omnes, qui confidunt in eo.

Non enim eos, qui salute lætantur, & gaudent, benignitati tantùm confidere decet, sed huic coniunctam iustitiam timere, & contremiscere. Qui uidetur inquit, stare, uideat, ne cadat. Accipite di-

ſciplinam,ne quando iraſcatur Dominus. Nam non ſufficit ad perfe-ctionem, ſola poſſeßio diuinæ ſcientiæ, ſed oportet uirtutem ad actum deducere: qua quidem apprenſa, certam tutamq; ibitis uiam. Cùm enim nos timuerimus Dominum, & quæ decent, fecerimus; plurimam ex rebus geſtis habebimus iucunditatem, conſcientiæ quidem bonæ in-hærentem, quæ conſcientia propter hanc cauſam maximam affert no-bis uoluptatem. In tremore *autem, hoc eſt in iudicij tempore, cùm ue-ſtra malitia, ueluti quædam materia ad comburendum apta, diuinam ſuccenderit iram, perinde ac ignis; tunc longè eritis à uia iuſtorum, pendentes pœnas earum rerum, quas in uita peccaueritis. Tunc autem etiam illi, qui uerè & firmiter in ipſum ſperauerunt, reportabunt ſuæ ſpei ampliſsimum fructum, nimirum beatitudinem.*

Interpretatio Pſalmi III.

Pſalmus Dauidis, quando aufugit à facie Abſalonis filii eius.

Manifeſta eſt hiſtoria hominibus curioſis, uerùm pro ſegnioribus hanc breuiter attingam. Poſt geminum illud peccatum, in multas ua-riasq; calamitates beatus Dauid incidit. Nam non ſolùm finitimæ gen-tes in pugnam, bellumq; exarſere, ſed ſua ipſius etiam domus cœpit ſe-ditione laborare, & peccatum peccato ſucceßit, Amnonis libidini, homicidium Abſalonis, & Fratricidio, inſultus contra patrem, & ſub ditorum defectio. Cùm enim diuina gratia Dauidi proſpiceret; nihil ho rum illum uexabat. Cùm uerò ob patratum crimen deſtitiſſet; malitia campum occupauit, & tragedijs digna effecit, malorumq; congeriem protulit. Tunc igitur temporis peſtiferum fugiens filium, illosq; qui cum ipſo aciem inſtruebant; hunc conſcripſit Pſalmum, nimirum diui-no numine aſpirante ob feruentem ab eo factam pœnitentiam.

Domine quid multiplicati ſunt, qui tribulant me, multi in ſurgunt aduerſum me. Multi dicunt animæ meæ non eſt ſalus ipſi in Deo eius.

Multi quidem, & uarij hoſtes, multis è locis me aggrediuntur, & magis magisq; uexant, inſidiantes, dicentesq; me tua prouidentia de-ſtitutum eſſe. Ego uerò non ignoro, te nolle me deſpectum habere, li-cet grauiter deliquerim. Sed confido, te erecturum eum, qui propter peccatum humilis, & abiectus, & inimicis ſuperiorem oſtenſurum. hoc enim declarauit dicens.

Tu autem Domine ſuſceptor meus es, gloria mea, & exal-tans caput meum.

Neque enim regno meo confido, ſed te gloriam meam eſſe credo, & à tua dextera ſpero me citò erectum iri.

Voce mea ad Dominum clamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo.

Propterea cum omni alacritate effudit ad Dominum preces, quia scit suas ipsius perturbationes statim sedari posse. Hoc autem loco, non est intelligenda Vox pro clamore aliquo, sed pro quadam animi alacritate. Etenim Deus uniuersitatis beatißimo Mosi tacenti, Quid clamas ad me? ait, Vocem silentium nominans, ob sedulam mentis precationem. Hoc autem, Exaudiuit me de monte sancto suo, dictum est ob priscam opinionem, quæ tunc increbuerat: existimabatur enim uniuersorum Deus in tabernaculo habitare: quoniam & oracula illinc sacerdotibus pandebat.

Ego dormiui, & soporatus sum, & exurrexi, quoniam Dominus suscepit me.

Noctem sæpius calamitates sacræ literæ appellant: etenim ueluti in tenebris uiuere existimant eos, qui in res admodum tristes incurrunt: Noctibus uerò somnus coniunctus est. Demonstrat igitur secundum hoc afflictiones, & ab illis liberationem. Nam hæc clausula; Exurrexi, quoniam Dominus suscepit me, hoc innuit, quòd diuina ope adiutus mala ingruentia superauerim.

Non timebo millia populi circundantis me, exurge Domine saluum me fac Deus meus.

Potest enim solus ipse Dauid multas myriadas dißipare.

Quoniam tu percusisti omnes aduersantes mihi sine causa, dentes peccatorum contriuisti.

Fac me igitur participem tuæ perfectæ salutis: & quemadmodum de ijs supplicium sumpsisti, qui mecum iniustas gerebant inimicitias, nec non de indigenis, & alienigis, de Israelitis, & Amalechitis, & de ipso insuper Saule; sic nunc me tua salute dignum existima. Hoc uerò, Dentes peccatorum contriuisti, pro denudasti illos uniuersis uiribus, ex metaphora ferarum, quæ dentibus priuatæ, imbecilles admodum, & expugnabiles fiunt.

Domini est salus.

Non collocaui inquit, spem meam in homine, sed à te tantùm salutem expecto: non solùm ego inquam, sed etiam populus tuus, qui mecum bello petitur: nec non de ipsorum etiam hostium salute solicitus sum: etenim ille quoque tuus populus dicitur. Da igitur Domine his & illis pacis benedictionem. hoc enim demonstrauit, dicens.

Et super populum tuum benedictio tua.

Quandoquidem beatus Moses benedictionibus pacem connectit. In-

uenimus autem in historiis, ad beatum Dauidem, nimiam sui populi curam gessisse, ipsiusq; parricidæ filij, & maiorem pacis rationem habuisse, quàm uictoriæ contra hostilem populum.

Psalmi IIII. Interpretatio.
In Finem in Hymnis Psalmus Dauidi.

Pro his uerbis In Finem. *Aquila quidem & Theodotion Victoriæ auctori, interpretati sunt. Symnachus autem Triumphalis. Significat uerò hoc uerbum* In Finem, *quoniam longè post seculis, quæ prædicta fuere, perficientur. In nouissima uerò parte huius psalmi hominum reditum à morte in uitam prædicit, inquiens, In pace in idipsum dormiam, & requiescam, quoniam tu domine singulariter in spe constituisti me. Sed secundum reliquos, hymnus triumphalis uictoriæ auctori, affertur Deo præsens psalmus à beato Dauide, post obtentam Absalonis uictoriam: uidetur enim hic psalmus compositus esse, post illius belli finem. Etenim in proximè præcedenti psalmo inquit beatus Dauid, Multi dicunt animæ meæ, non est salus ipsi in Deo eius. Et in hoc, inquit, Filij hominum usquequò graui corde, ut quid diligitis uanitatem, & quæritis mendacium? & scitote, quia mirificauit Dominus sanctum suum. Docet igitur in præsenti psalmo impietate laborantes, & Deum prouidere, & gubernare humana, minimè existimantes eum omnia prospicere, atque administrare, & in demonstrationem doctrinæ singula percurrit.*

Cum inuocarem exaudiuit me Deus iustitiæ meæ.

Discite inquit, ex rebus, quæ me ingruerunt, quomodo uniuersorum Deus humanis præest, atque purè illum implorantes exaudit. Ego igitur statim ut meam precationem attuli, uoti compos factus sum. Hanc uerò uocem, Iustitiam meam, *pro iusta mea postulatione posuit. Non enim decet Dauidis prudentiam ut ipse suæ ipsius iustitiæ, atque uirtutis testis sit. Similia hæc uerba sunt illis, quæ per Esaiam* Esai. 58. *à Deo dicta fuere, Tunc dices, ego exaudiam te loquentem, ecce adsum.*

In tribulatione dilatasti me.

Solet uniuersorum Deus permittere, ut sanctis uiris res aduersæ accidant. Post uerò exercitationem, atque probationem, præconijs celebrare Athletas: atqui in ipsis tentationibus omnem animi delectationem adducere, hoc in loco id magnus Dauid docet, dicens, in ipsis afflictionibus tua ope, animique uoluptate perfruitus sum. Hoc idem & ab uniuersitatis Deo diuino Paulo dictum est, Sufficit tibi gratia mea, 2. Cor. 12

nam uirtus mea in infirmitate perficitur.

Miserere mei, & exaudi orationem meam.

Nunquam precandi satietas capit hominem iustum: Sed obsecrans, & benignitatem percipiens, precationisq; uindemians fructus; pergit preces afferre, quippe qui scit, quæ utilitas hinc percipienda sit.

Filii hominum usquequò graui corde, ut quid diligitis uanitatem, & quæritis mendacium?

Ex ijs quæ mihi acciderunt, ò homines discite uniuersorum moderatorem quomodo humana respiciat, atque studiosè accedentibus sua manu res petitas porrigat, & uestras inanes cogitationes abijcite.

Scitote quoniam Dominus mirificauit sanctum suum, Dominus exaudiet me, cum clamauero ad eum.

Non enim simpliciter ex calamitatibus, quæ mihi acciderunt, liberauit me, sed illustrem & clarum per uictoriam me reddidit. Hoc enim dicit Mirificauit, *& assiduè pergit meas preces admittere.* Sanctum *uerò rursus hîc, pro innocentem posuit, idest nullum contra inimicos crimen se admisisse, sed ab ipsis iniuria affectum fuisse.* Graui cordes, *infideles meritò nominauit, tanquam ad Deum nolentes respicere, atque diuinas gubernationes cernere: ex metaphora illorum, qui per temulentiam ex uaporibus inferne sursum ascendentibus capite grauantur, & claudere oculos coguntur, atque eos aperire nequeunt.*

Irascimini.

Hîc distinguendum est, & sic reliqua legendum.

Et Nolite peccare.

Indignamini dicit & irascimini, uidentes eos, qui in uos iniustè consurrexerunt, felices esse. Verùm nolite malum malo cumulare, tentantes alijs persuadere, quòd omnia sine ordine atque fortuitu ferantur: horum enim contrarium facere oportet, uidelicet ut homines peccatorum, quæ interdiù patrant, à se ipsis nocte pœnas exigant.

Quæ dicitis in cordibus uestris, & in cubilibus uestris compugimini.

Quoniam enim nocturnum tempus ab externis tumultibus liberum est, & multam cogitationibus præbet quietem; meritò in hoc inquirere ea, quæ interdiù cogitata, uel patrata sunt, præcipit, & compunctionis remedio ulcera curare perdocuit.

Sacrificate sacrificium iustitiæ, & sperate in domino. Multi dicunt, quis ostendit nobis bona?

Per hæc uerba legis cultum, ut superuacuum abijcit, iustitiæq; sacrificium afferre præcipit: omni enim sacrificio uel centum, uel etiam mille boum

le bonum iustitiæ possessio est gratior, coniuncta tamen in eum spe. Quoniam multi & Græcorum, & Iudæorum & Hæreticorum, qui contraria cogitant, & temperantiam, & iustitiam aliquando exercent: uerùm pietate priuati, nullum hinc fructum percipiunt. Quapropter & sanctus spiritus per diuinum Dauidem hortatur, non solùm sacrificare sacrificium iustitiæ, sed sperare in dominum. Hoc & dominus Christus discipulis suis dicit, Ego sum uitis uera, & uos palmites, & pater meus agricola est, omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit eum. Et non simpliciter dixit, Non ferentem fructum, uerùm in me non ferentem fructum, hoc est secundum mea præcepta, measque leges, per fidem in me, ut aliqui sine Dei confeßione ob humanam gloriam uirtutis studiosi uidentur. Ioan. 15.

Multi dicunt, quis ostendet nobis bona?

Innuit graues corde, quos nominauit, tanquam indignantes aduersis in rebus, in quas inciderunt, & diuinæ prouidentiæ diffidentes, & dicere hæc audentes.

Signatum est super nos lumen uultus tui domine, dedisti lætitiam in corde meo.

Illi quidem igitur & cogitant, & dicunt hæc: nos uerò qui tuæ diuinæ scientiæ lumen accepimus, radijsq; à te illustrati sumus; etiam in ipsis calamitatibus, quæ contra nos consurgunt, ex animo magnam in te spem collocamus.

A fructu frumenti, uini, & olei sui multiplicati sunt.

Rursus accusat illos, qui dicunt, Quis ostendet nobis bona? tanquã his in præsenti uita perfruentes, & ingrati animi uitio laborantes. Sensus est cum hyperbato, Multi dicunt, quis ostendet nobis bona? à fructu frumenti uini & olei sui multiplicati sunt. Atqui ait, qui hæc dicunt, omnigenis terræ fructibus fruuntur: per has tres species humanæ naturæ utilißimas, necessariò alia comprehendit bona, illorum inscitiam redarguens, quoniam etiam in manibus Dei munera ferentes, & magnificè eius bonis se delectantes, ut nihil recipientes, dicere audent, Quis ostendet nobis bona? Ego uero tuo lumine fretus, scientiamq; adeptus;

In pace in idipsum dormiam, & requiescam: quoniam tu domine singulariter in spe constituisti me.

Cùm enim omnem tumultum, cogitationumq; dißidium expulerim, & cum his pacem firmauerim, tuamque in primis prouidentiam alios docuerim sapere; in spe resurrectionis mortem expectabo.

Nam somnum hic mortem appellauit. Congruenter autem admodum cum mortis memoria spem coniunxit, habitis de prouidentia sermonibus. Cùm enim multi in præsenti uita in aduersam fortunam inciderint, & ab iniquis hominibus iniuria affecti fuerint, finemq; uitæ susceperint, nulla ope adiuti; docet magnus Dauid ne indignentur, cùm spes resurgendi cum morte coniuncta sit, & post obitum remuneratio futura sit.

Psalmi V. Interpretatio.
In finem pro hærede Psalmus à Dauide.

Sic & cæteri inscriptionem interpretati sunt. manifestum est igitur, Hæredem à diuino sermone nominari communiter quidem Dei Ecclesiam, singulariter autem, Animam pietati assuefactam. Auditur enim
Matth.25 *Christus in sacris Euangelijs dicens, Venite benedicti patris mei, pos-*
Rom.8. *sidete regnum, quod paratum uobis est à mundi constitutione. Et diuinus Paulus idem inquit, Ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei, si autem filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si tamen compatimur, ut & conglorificemur. Et rursus, Non amplius es seruus, sed filius, si uerò filius, & hæres Dei per Christum. Et similia alia multa in sacris uoluminibus inueniri possunt, quibus instructi, sensum huius Psalmi cognoscere poterimus.*

Verba mea auribus percipe domine, intellige clamorem meum, attende uocē orationis meæ, Rex meus, & Deus meus.

Cum multis omnigenis, & maximis fluctibus Dei Ecclesia agitatur, atque etiam unaquæq; anima, quæ piam uitam amplectitur, superior euadit, tempestatiq; supernatat, diuinam opem continuè implorans. hoc uaticinantis sermo nos edocet, præcipiens, quomodo uniuersitatis Deum, & Regem obsecrare, atque deprecari deceat, inquiens, Verba mea auribus percipe domine, intellige clamorem meum, attende uocem deprecationis meæ. Verùm nec Clamor pro clamore considerandus est, nec Aures, pro auribus: de Deo enim uniuersorum tanquam de re corporea sacra scriptura loqui solet, & ex humanis partibus diuinas potentias nominare consueuit, Videndi potentiam, oculos, Vim audiendi, aures, & alia similiter. Clamorem *uerò, deprecantium propensam uoluntatem appellat, studiosamq; mentis obsecrationem. Auribus percipe uerò, scilicet ut uerba deprecationis meæ intra tuas aures sint, atque benignè exaudias meas preces, diligenterq; attendas uerba obsecrationis meæ, quoniam te esse Deum, & Regem noui.*

Quoniam ad te orabo domine, mane exaudies uocem meā, mane aſtabo tibi & uidebis me.

Ego enim confidens, te meas preces admiſſurum; cùm primum illuxerit, abiecto à palpebris ſomno, tanquam Regi & domino aſto, deprecationem tibi afferens. Non cuiuslibet eſt dicere, tibi uniuerſorum Deo aſtabo, & uidebis me, ſed eorum, qui ſecundum magnum Eliam ob familiaritatis fiduciam dicere audent, Viuit dominus, cui aſtiti coram ipſo hodie.

Quoniam non Deus uolens iniquitatem tu es, neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos.

Meas preces ſuſcipis, atque me obſecrantem inſpicis, quoniam omnem iniquitatem reſpuis, malitiaq; aſſuefactos omnino auerſaris, execraris enim omnes iniquam uitam amplectentes. Nam hoc ſubiunxit.

Odiſti omnes, qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mendacium, uirùm ſanguinum & doloſum abominatur dominus.

Malitiæ catalogum in medium attulit, omnia oſtendens diuinis præceptis contraria. Non ſolum enim malitiam atque iniquitatem & mendacium & dolum & homicidium improbat, uerum etiam eos, qui hæc patrant, nec pœnitentiæ ſtudere uolunt, execratur. demonſtrat autem per hæc eos qui diuerſis temporibus contra Eccleſiam conſurrexerunt, atque ſuperare nequiuerunt, ſecundum ipſius Dei & Saluatoris noſtri Chriſti negationem. Nam inquit, Portæ Inferi non præualebunt aduerſus eam. hoc uerò & Pſalmus declarauit. Matt. 16.

Ego autem in multitudine miſericordiæ tuæ, introibo in domum tuam, adorabo ad templum ſanctum tuū in timore tuo.

Cùm enim ego tua benignitate perfruar, tuaq; dextera cuſtodiar; quotidianam ad te affero adorationem in templo tuæ gloriæ conſecrato, ſemper tuum timorem circunferens, neque enim permiſtam ut ſine timore ſim tuæ benignitati confidens.

Domine deduc me in iuſtitia tua propter inimicos meos, dirige in conſpectu tuo uiam meam.

In quibusdam exemplaribus, In conſpectu meo uiam tuam habetur: utraque uero pium ſenſum habent. ſiue enim noſtra uia dirigatur in cōſpectu Dei non aberrabimus, ſiue uia Domini ante nos dirigatur, ipſam ambulabimus, illamq; promptè curremus. Petit igitur hæres, ut à Dei iuſtitia deducatur, uiaq; ſibi ipſi dirigatur, atque explanetur, ut facilè gradiatur. Hunc Symmachus ſenſum poſuit, pro Dirige. Expla-

na dixit. Audimus autem ipsum dominum Christum per Esaiam, Erũt praua in directa, & aspera in uias planas. Et beatus David in alio psalmo, A domino gressus hominis diriguntur, & uiam eius uolet nimis. Cum humilitate hæres hæc uerba dixit. Non enim postulat, ut per suam iustitiam sibi uia dirigatur, uerùm propter inimicos impietate assuefactos, contra ipsam iniustè bellum gerentes. deinde malitiæ studia particulatim edocet.

Non est in ore ipsorum ueritas.

Mendacio, inquit, continuè linguam maculant.

Cor eorum uanum est.

Eorum uerbis, & cogitationes conueniunt, & cum ore cor consentit.

Sepulcrum patens est guttur eorum.

Clausa sepulchra suum teterrimum odorem occultum habent, reserata uerò illum foras emittunt. talia & hi, inquit, eructant uerba, omnem impietatem redolentia. Per hæc uerba innuit blasphemias, quæ contra Deum iactantur, & sermones libidinis, & flagitiorum plenos.

Linguis suis dolosè agebant, iudica illos Deus.

Occulta uerba grauiora sunt, quàm illa, quæ propalam proferuntur: dolo enim utentes; infinita contra proximum moliuntur.

Decidant à cogitationibus suis, secundum multitudinem impietatem eorum expelle eos.

Adducantur in iudicium tuum ò domine, & aberrent ab ijs, quæ contra nos machinantur, atque per experientiam discant, quòd araneæ telam contexunt, & pœnam suis ausibus dignam pendant.

Quoniam irritauerunt te domine.

Contra te enim bellum mouerunt, aduersusq; illos, qui tibi acquiescũt, aciem instruxerunt.

Et lætentur omnes, qui sperant in te, in seculum exultabunt, & habitabis in eis.

Hoc autem uult significare eos, qui crediderunt in te, implebit lætitiæ, & præbebit ipsis uoluptatem sempiternam, nòn illorum mors, sed tua prouidentia: credunt enim, quòd in ipsis habitas, & inambulas, ipsosq; sacratum templum efficis.

Et gloriabuntur in te omnes, qui diligunt nomen tuum, quoniam tu benedices iusto domine.

Nam cùm tua gratia, & prouidentia tuis cultoribus se abundè suppeditet, illi qui constituerunt se ipsos tui nominis amatores; gloriabũtur propter tuam sollicitudinem, quam de ipsis habes, tuam narrantes potẽtiã. Sicut etiã inquit beatus Paulus, Qui gloriatur in domino glorietur.

Vt scuto bonæ uoluntatis tuæ, coronasti nos.

εὐδοκίαν. sacræ literæ nuncupant bonam Dei uoluntatem. Eiusmodi etiam est illud, Benedixisti domine terram tuam, hoc est, bonas res uoluisti tuæ terræ, id est dilexisti. Et apud beatum Paulum, Secundum beneplacitum uoluntatis ipsius, uidelicet secundum bonam eius uoluntatem. Hic igitur hoc dicit, tua bona uoluntas, tuusq; maximus amor, & dilectio in nos, est nobis & scutum uictoriam parans, & corona triumphalis.

Psalmi VI. Interpretatio.
In Finem in hymnis super octaua Psalmus à Dauide.

Octauum, *futurum statum propheticus sermo nominat. Cùm enim præsens uita per septem dies hebdomadis reuoluatur, tempus incipiens à prima die, & desinens in septimam; rursus in primam recurrit, & sic in septimam progreditur; meritò seculum quod extra septenarium numerum est, octauum diuinus sermo nuncupat. Meminit autem in hoc psalmo mortis, & Iudicij. Quamobrem hunc posuit titulum. Inquit enim, Non est in morte, qui memor sit tui, In inferno autem quis confitebitur tibi? id est, clausa est pœnitendi ianua ijs, qui hinc demigrarunt, nec fieri potest, ut illi, qui in præsenti uita pœnitentiæ remedijs uti noluerunt, illic afferant Deo confessionem pro peccato. Testis est autem his uerbis etiam Virginum parabola, etenim per illam didicimus, fatuas uirgines restinctis lampadibus, mansisse extra ianuas cubiculi sponsi, pulsantes quidem ianuas, sed reiectæ sunt, & thalamo exclusæ sunt: ait enim ipsis, Discedite, non noui uos. Quò* Matt. 25. *circa beatus Dauid post duplex illud flagitium has affert Deo preces, rogans, ut sanetur, perinde hac, si medicamenta pœnitentiæ non haberent amplius locum in illa uita.*

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

Non precatur, ne reprehendatur, sed ne cum furore reprehendatur: neque petit, ne castigetur, sed ne cum ira hoc patiatur. Paternè inquit, corripias, non Iudicis ritu: Medici more, non tortoris. Ne metiaris uindictam peccato, sed benignitate iustitiam tempera.

Miserere mei domine, quoniam infirmus sum.

Huiusmodi uox peccatoribus conuenit. Nam infirmitate præcedente, peccatum uincit. Si enim ratio in nobis non ægrotabit; perturbationes nequaquam tumultuabuntur. Quandoquidem si Auriga ualidus fuerit

& equos scienter uoluerit, & moderatus fuerit ; saltationes non habebunt locum.

Sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea, & anima mea turbata est ualde.

Ossa *in hoc loco, Ratiocinationes appellat. quoniam enim ossa densiorem habent naturam, ipsaq; ossa corpus ferunt; tropicè ratiocinationes per quas animal dirigitur, ossa nuncupauit. Inquit igitur, horum conturbatio, turbauit, & commouit me. Qua de re precor, ut tua benignitate perfruar, ut per hanc conualescam.*

Et tu domine usque quo? Conuertere domine, & eripe animam meam, saluum me fac propter misericordiam tuam.

Non dicit Vsque quo, *quasi uelit increpare, sed tanquam is, qui in magno dolore est, obsecrat, ut opem properè ferat. Concinnè autem apposuit, Propter misericordiam tuam. Non enim, inquit, mihi ipsi confido, neque meæ iustitiæ tuum auxilium ascribo; sed ob tuam misericordiam deprecor, ut huius patrocinij compos sim. Hoc autem* Conuerte *Domine, pro attende me, posuit. &* Ne *auertas faciem tuam à me, Ex translatione excandescentium, & auersantium, & audire nolentium.*

Quoniam non est in morte, qui memor sit tui, in Inferno autem quis confitebitur tibi?

Idcircò precor, ut in præsenti, curatione fruar, quoniam noui eos, qui ab hac uita decesserunt cum ulceribus, nullam deinceps medicinam consecuturos, cùm nullus amplius sit pœnitentiæ locus.

Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.

Non me latet magna & grauia commisisse peccata, uerumtamen continenter lacrymor, & ea, quæ à me audacter commissa sunt, deploro, atque etiam meum cubile iniquitate contaminatum semper lacrymis abluo, tentans si per hasce illud purgare queam, & donec remissionem consequar, hoc facere non desinam. Id enim significat Lauabo per singulas noctes, & irrigabo.

Turbatus est à furore oculus meus.

Ipse oculus mentis meæ turbatus est ob tuam indignationem domine. Oculum *namque hic mentem appellauit, propterea de uno tantùm oculo mentionem fecit.*

Inueteraui inter omnes inimicos meos.

Omnibus malis grauiora mihi sunt inimicorum opprobria, hæc enim me consumunt, & liquefaciunt, & extremam senectutem adducunt.

Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem, quo-

niam exaudiuit dominus uocem deprecationis meæ, dominus orationem meam suscepit.

Non amplius, inquit, blandiantur mihi illi, qui proprias iniquitates non uident, sed mea peccata irrident. Etenim diuino amore potitus sum, & persuasum mihi est per ea, quæ precatus sum, ut despiciat delicta mea, meque ueniæ participem faciat.

Erubescant, & conturbentur omnes inimici mei, conuertantur, & erubescant ualde uelociter.

Cùm igitur hæc uideatis; desinite afferre mihi opprobria: uestrasq; iniquitates in memoriam reuocantes; pudore, tumultu, & perturbatione impleamini. Iustum est enim, & terroris plenum diuinum iudicium.

Psalmi VII. Interpretatio.
Psalmus à Dauide, quem cecinit domino pro uerbis Chusi filii Ismeni.

Aufugiens beatus Dauid nefarium & parricidam filium; adiutorem inuenit Chusi, qui Absaloni persuasit, ne secundum Architophelis narrationem statim patrem insequeretur, sed ut cogeret prius populum, & deinde contra genitorem bellum moueret. Mærore igitur affectus, & admodum conturbatus Architophel, eò quòd consilium Chusi præstantius uisum fuit, factus sui ipsius homicida; suspendio uitam finiuit. Diuinus autem Dauid, cùm impetus tarditatem pro occasione fugiendi arripuisset; salutis compos fuit. Hunc igitur psalmum ueluti quendam hymnum deprecationemq; Deo Saluatori affert. Doctrinam autem addit, ut qui à quibusdam sunt iniuria affecti; in Deo spem collocent, adhortans, ut illinc opem expectent, delinquentes uerò, memoria iusti Dei iudicij exterret.

Domine Deus meus in te speraui, saluum me fac ex omnibus persequentibus me & libera me. Ne quando rapiat ut leo animam meam, dũ non est qui redimat, neq; qui saluum faciat.

Nullo inquit, humano auxilio fretus, sed tuam solam spem in me ipso circunferens; precor ut tuam assequar prouidentiam. Timeo enim ne more agrestis feræ, ij, qui bello me persequuntur, irrumpant, meque tua custodia destitutum inuenientes, penitus me perdant.

Domine Deus meus si feci istud.

Deinde manifestius docet, & dicit.

Si est iniquitas in manibus meis.

Et demonstrans quam speciem iniustitiæ hic dicat, illico subiungit.

Si redidi retribuentibus mihi mala; decidam meritò ab ini micis meis inanis. Persequatur inimicus animam meam, & comprehendat, & conculcet in terra uitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat.

Multæ sunt partes uirtutis. Non solùm enim Temperantia, & Prudentia, uerum etiam Fortitudo, & Iustitia. Hic igitur non eximiæ uirtutis sibi ipsi testis est, sed cùm hosce suos hostes minimè offenderit; in iustum propter ipsos sustinet exilium. Non solùm enim inquit, prior iniuriam non intuli, sed neque illos, qui mihi nocuerunt, unquam ulcisci uolui. Nam cùm sæpius Saulem captiuum habuissem; iusti odij pœnas non exegi. Quapropter te domine obsecro, qui omnia scis, ut iustè me iudices. Et si quid tale unquam commisi, ut me tua cura priues. hoc enim dicit, Decidam ab inimicis meis inanis. Vt uerò subditum inimicis me des, tanquam non solùm gloria, & Regno à te mihi dato me priues, sed ridiculæ morti me tradas. Nam id significauit dicens, Gloriam meam in puluerem deducat.

Exurge domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorum meorum.

Symmachus quidem in Bili. Theodotion, In furore. Aquyla uerò, In celeritate interpretati sunt. Obsecrat igitur iustum iudicem, ne amplius æquitate, sed iusta sententia utatur, ut peccatoribus pœnam irroget. Exurge *enim, pro, Ne amplius benignus sis, posuit. Tale est illud etiam, Exurge, quare obdormis domine? Etenim illic somnum, lentitudinem appellauit. Et exurge domine & saluum me fac, Tem-*
Psal. 43. *pus nanque non benignitatis est, sed iustæ iræ. Impone igitur inimicis meis finem, iniustumq; eorum impetum compesce.*

Exurge domine Deus meus in præcepto, quod mandasti.

Tu enim statuisti eos defendere, qui iniuria afficiuntur. quod igitur alijs promisisti, fac nunc o domine, tuamq; opem mihi impertias.

Et synagoga populorum circundabit te, & propter hanc in altum regredere.

Etenim cùm hanc tuam prouidentiam ostenderis; omnes hymnos afferent tibi, Deumq; altissimum te nuncupabunt, eò quod omnia prospicis, dignamq; pœnam delinquentibus irrogas. Nam hæc uox, Regredere in altum, *hoc significat, Cùm natura altissimus sis, apud multos uerò incognitus, ostende te, quod es, ob sollicitudinem, quam circa iniuria affectos habes. deinde subiungit uaticinantis more.*

Dominus iudicabit populos.

Non solùm meam iustitiam iudicabis, uerum etiam omnem hominũ naturam.

Iudica

Iudica me domine secundum iustitiam meam, & secundum innocentiam meam super me.

Per hæc uerba diuinus Dauid non suam ostentat iustitiam: contraria enim ipsum dicentem audimus, Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper. Et rursus, Confitebor contra iniustitiam meam domino. Verùm iustitiam dicit, quæ in proposita materia elucet. Nec enim, inquit, Absalonem offendi, nec Architophelem, nec illos, qui unà cum ipsis bellum gerunt contra me. Secundum hanc iustitiam, atque innocentiam ut me iudices, precor. Nec secundum peccata, quæ à me antea commissa sunt, sed pro subiecta materia sis mihi iudex, neque aliorum flagitiorum à me nunc pœnam exigas. Psal. 50.

Consummetur nequitia peccatorum, & diriges iustum.

Pro Consummetur, *Perficietur Symmachus posuit. Si euanuerit inquit, nequitia eorum, qui malitia assueuere; uirtutis alumni studiosius eius propositum iter facient.*

Scrutans corda, & renes Deus, iustè adiutorium meum à domino, qui saluos facit rectos corde.

Renes *hic, Cogitationes appellat. Quoniam enim pudendos appetitus renes excitant, hinc deinceps concupiscentiæ cogitationes mouētur; renes tropicè cogitationes nuncupauit. Qui igitur occultas humanæ mentis cogitationes nouit; iustam mihi opem afferet, tanquam solitus hoc facere: iniuria enim affectis est uindex. Hinc posthac, & iniquos exterret, iustam uindictam ostendens; Architophelisque perniciem prædicit.*

Deus iustus Iudex, & fortis, & patiens, & non irascitur per singulos dies.

Habet uerò & benignitatem, per quam hominum peccata diutius tolerat. Quoniam si quando uiderit homines ex hac sua patientia nihil utilitatis percipere; interea minis perterret, uindictam procrastinans. Si uerò etiam hac despecta peccare pergant; statim ultimum supplicium adducit, iustitiam continens. hæc per ea, quæ sequuntur manifestauit.

Nisi conuersi fueritis, gladium suum uibrabit, arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit uasa mortis.

Hæc enim uerba non uindictæ, sed comminationis sunt. Vibrabit enim inquit, non incutiet: & tetendit arcum, non emisit sagittam. & docens contra quos emittet sagittas, statim coniunxit.

Sagittas suas ardentibus effecit.

Qui enim peccati syluam igni obnoxiam admiserunt, & ligna, fœnumq;, & stipulam congesserunt; (ut ait diuinus Apostolus) ignitis sagittis configentur.

Ecce parturiit iniustitiam.

Architophel cùm malam illam sententiam expectorasset.

Concepit dolorem, & peperit iniquitatem.

Ex malitia enim nullum excessum relinquente; contra patrem, qui ipsum nulla affecerat iniuria, iniquum armauit filium.

Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in uerticem ipsius iniquitas eius descendet.

Proprys inquit, comprehendetur laqueis, propriorumq; laborum præmia accipiet, illaqueabitur retibus, quæ in aliorũ uenationẽ fixit.

Confitebor domino secundum iustitiam eius, & psallam nomini domini altissimi.

Ego uerò hanc à Deo prouidentiam consecutus; eum, qui de me benemeritus est, semper cantabo, iustum iudicium narrans.

Psalmi VIII. Interpretatio.
In Finem. pro torcularibus. Psalmus à Dauide.

Considerandum est, quòd in quolibet psalmo, in quo Septuaginta In Finem posuerunt, Aquila quidem, et Theodotion, Victoriæ auctori interpretati sunt, Symmachus uerò, Triumphalis. Hic igitur psalmus triumphalis Deo uictoriæ auctori affertur, qui inimicum & ultorem Diabolum destruxit, quique homines in finem usque illius tyrannidis liberauit. Torcularia autem, Ecclesias appellat, quoniam & dominus uitis uocatur: ipse enim sacris in euangelijs testatus est, Ego sum uitis uera. Qui uerò hanc uitem uindemiant, sunt fideles, mysticum uinum Ioan. 15. *præparantes. Maxima autem & hæc est Iudæorum perfidiæ criminatio, multitudinem enim torcularium audientes, manifesteq; scientes, unum quoddam torcular datum fuisse: immò uerò neque torcular, sed lacum ante torcular. Protorcular enim inquit, effodi in illa, & expectaui, ut faceret uuas, fecit autem spinas.* Esa. 5. *intelligere nolunt, antiqua cessasse, noui uerò testamenti gratiam apparuisse, quæ omnes homines ad salutem uocat. Quapropter, non amplius secundum antiquam legem, super unum altare hominum fructus sacerdotes uindemiant, sed infinita altaria, quæ numerum superant, per omnem terram, & mare introduxit. & hoc octuagesimus tertius psalmus magis dilucidè edocet.*

Nam & ipse torcularium titulum habens; multorum altarium mentionem fecit, Quàm dilecta enim inquit, tabernacula tua domine uirtutum, concupiscit & deficit anima mea in atria domini. Et paulo post, Altaria tua domine uirtutum. Et octauus psalmus pro Torcularibus inscriptus, orbis terræ salutem uaticinatur, & Dei prouidentiam erga homines docet, atque unigeniti humanitatem prædicit.

Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra? quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos.

Quàm, *hoc in loco non comparationem, uerùm amplificationem & exaggerationem significat: admodum inquit, ò domine, tuum nomen ab omnibus decantatur, & te creatorem Cæli, & terræ omnes nominant. Nam hæc uerba, Eleuata est magnificentia tua super cælos, hoc demonstrant, Quoniam omnes nouerunt te cælo, atque terræ uniuersisq; rebus dominari. Nanque ipse semper magnificentiam habebat: uerùm hominibus hæc non semper nota fuerat. Similia & beatus Abachuc uaticinatur, cùm enim dixisset, Deus à longè ueniet, & sanctus de monte umbroso; subiunxit, Aperuit cælos potentia eius, & laude eius impleta est terra. Et cùm ipse apparuisset Iacob, interrogatus de suo nomine, respondit, Quid quæris nomen meum, quod est mirabile?* Abac.3. Genes.32

Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum, & ultorem.

Id uerò tuam potentiam maximè demonstrauit: quoniam per homines, qui minimè humanam sapientiam didicerunt, quique lactentium puerorum innocentiam imitati fuerunt; perniciosissimum illum tyrannum euertisti. Qui cùm tibi Deo semper inimicus sit, hominesq; decipiat, ut contra te bellum gerant; rursus ut ultor insidiarum pœnas ab illis exigit. Sic cùm Architophelem induxisset ut illa diceret; postea tanquam carnifex illum morti addixit. Eodem modo cùm in proditionem Iudam armasset; mercedem obedientiæ laqueum retribuit. Et secundum historiam ueritas uaticinationis cognosci potest. Nam in sacris euangelijs dominus Christus Iudæis indignantibus, quando pueri cum ramis præcedentes, ò Sanna in excelsis, dicebant, benedictus qui uenit in nomine domini, respondit, Non legistis, ex ore Infantium et lactentium perfecisti laudem? Illi igitur infantes perfidum Iudæorum populum condemnant; similem Diabolo, & inimicum & ultorem. Etenim cùm iste populus semper Dei legem uiolauerit, cumq; contraria ijs, quæ à Deo dicta erant, fecerit; rursus tanquam pro legislatore diu pugnans, dominum Christum crucifixerunt, contrarium Deo, atque 2.Reg.17 Matt.21.

transgressorem eum nominantes.

Quoniam uidebo cœlos tuos, opera digitorum tuorum, lunam, & stellas, quæ tu fundasti.

Nam satis idonea, inquit, & elementa sunt, ut tua ò domine magnificētia ostendatur, & cœlum & terra, & luna, & sol, & ordo, ornatusq; pulcherrimus, qui his inest. Prouidentia autem, quæ ad infimos usq; homines apparet, tanto magis tuam inexplicabilem prædicat benignitatē.

Quid est homo, quòd memor es eius, & filius hominis, quoniam uisitas eum?

Hæc autem non de ipsius magisterio, sed de prouidentia percurrit. nō enim dixit, Quòd formasti, sed q memor es eius, & uisitas. Alibi uerò Psal. 102. *magis manifestè nostræ naturæ uilitatem deplorat. Homo enim inquit, uanitati similis factus est, dies eius tanquam flos agri, sic efflorebit, quoniam spiritus pertransiuit in illo, & non subsistet, & non cognoscetur amplius locus eius. & alia huiusmodi infinita in sacris literis inueniri possunt, quæ humanū fastum cōpescunt; & hic igitur uaticinantis sermo admiratur, clamans, Quid est homo, q memor es eius, & filius hominis, quoniam uisitas eum? Non solùm id, quod sumus nobis dedisti, sed quod bene simus largitus es, & memor es, hominemq; malè affectū, inuisis.*

Minuisti eum paulominus ab Angelis.

Hic post digressionem de explanatione mentionem fecit: homo enim mortalitate minor factus est Angelis.

Gloria, & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

Post uerò humanitatē Dei, & Saluatoris nostri, natura nostra hæc re- Ephes. 2. *cepit, Gratia enim salui facti estis, (quemadmodum inquit diuinus Apostolus) & congregauit, & collocauit nos in cælestibus in Christo Iesu.*

Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues & boues uniuersas, insuper & pecora campi, uolucres cœli, & pisces maris, & qui perambulant semitas maris.

Tuæ autē benignitatis, atq; uirtutis exacta demonstratio hæc est. Cùm uilem hominum naturam tanta sapientia impleueris, ut nō solùm terrestribus animalibus, uerum etiam & uolatilibus, natantibusq;, atq; ijs, quæ sunt ambiguæ naturæ dominetur, utq; illa, quæ aerem penetrant, atq; aquis operiuntur subiecta habeat; communem igitur dominationē contra hæc omnibus hominibus dedit. Cùm autem Deus Verbum nostrā naturam assumpsisset, propriumq; templum effecisset, suamq; carnem nominasset, & cùm inexplicabilem illam exinanitionem operatus esset; supra omnem principatum & potentiam atque dominatum sedit, super-

que omne nomen, quod nominatur, non tantùm in hoc seculo, sed in futuro, omniaq; sub pedibus suis constituit, non solùm oues, atq; boues omnes, uerùm omnem creaturam, siue uisibilem, siue inuisibilem: & horum testis est diuinus Apostolus apertè clamans, Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, uidemus Iesum propter passionem mortis, gloria, & honore coronatum. & paulo superius, Omnia enim inquit, subiecisti sub pedibus eius. Et ad Corinthios ait, Cùm autem dicat omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia. Sola enim increata natura ab hac subiectione tanquam libera, separata est. hæc autem, quæ ab illa substantiam accepit, qualiscunque sit, siue uisibilis, siue inuisibilis, subdita est, tanquam Deo & homini domino Christo. Huiusmodi igitur honorem à Deo uniuersitatis humana natura suscepit. Proinde rursus principium Psalmi, in fine posuit, Domine: *Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra.*

Ad Heb. 2.

1. Cor. 15

Psalmi IX. Interpretatio.

In Finem pro occultis Filii. Psalmus Dauidi.

Symmachus quidem, Triumphalem de morte filij interpretatus est: Aquila uerò, Victoriæ auctori Iuuentutis filij: Et Theodotion, de florida ætate filii. Concordissimè igitur omnes facientes de filio mentionem, docent nos, quòd hic etiam psalmus continet prædictionem uictoriæ, quam dominus Christus contra mortem consecutus est. Viriliter enim & iuueniliter, peccato deuicto, neque ulla præbita commoditate, ut mors illum apprehenderet, eius robur euertit. Occultum autem hoc mysterium Septuaginta nuncuparunt: nam cum alios omnes, tum etiam ipsos Apostolos hoc latebat, cuius rei Euangelista testis est, cùm enim sæpe dominus eis dixisset, Ecce ascendimus Hierosolyma, & filius hominis tradetur, ut crucifigatur, & occident illum, & tertia die resurget; subiunxit Euangelista, Et erat hoc occultum ab oculis ipsorum. Quapropter beatus etiam Paulus clamat, Sapientiam loquimur Dei in mysterio reconditam, quam nemo Principum seculi huius nouit: si enim nouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Et rursus, Mysterium occultum à seculis, & à generationibus. Meritò igitur Septuaginta, Filij mortem, nuncupauerunt Occultum.

Matth. 20

1. Cor. 1.

Coloss. 1.

Cõfitebor tibi domine in toto corde meo, narrabo omnia mirabilia tua, lætabor, & exultabo in te, psallã nomini tuo altissime.

Proprium est perfectorum hominũ, totum cor Deo dedicare, & omnẽ mentẽ ipsi cõsecrare, Diliges .n. inquit, dominum Deum tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis, & ex tota mẽte tua.

Matt. 22.

Matth.9 *Qui autem partitur cogitationes in Mammonam, & Deum, in Christum, & in Aurum, in præsentem uitam, & in futuram; non potest uerè dicere, Confitebor tibi domine in toto corde meo. Vates uerò propheticis oculis cùm futura prævidisset; non confitetur solùm in toto corde, uerum etiam narrat ipsius omnia mirabilia, faciens auditores participes cantus hymnorum. & uolens beneficij auctorem decantare; arripit pro huiusce delectationis occasione, non opes, & potentiam, neque sanitatem, neque bonam corporis habitudinem, sed tantummodo*
Psal 31. *Dei memoriam: Lætabor enim inquit, & exultabo in te. sic & alibi,*
Psal. 104. *Memor fui Dei, & delectatus sum. Et alibi, Lætamini in domino, & exultate iusti. & rursus, Exultet cor quærentium dominum.*

In conuertendo inimicum meum retrorsum; infirmabuntur, & peribunt à facie tua.

Hæc Symmachus sic exposuit, Cantabo nomini tuo altissime, conuersis enim inimicis retrorsum, & collisis atque perditis à facie tua. Conspicatus enim meos hostes destructos, & in fugam uersos, deinde captos, & extremam perniciem passos; canto te, tuaq; beneficia prædico. Hæc autem Vates de humana natura percurrit, tanquam à Diabolo liberata, & libertatem per diuinam gratiam consecuta. Non enim (ut quidam suspicati sunt) ab ipso spiritu hic psalmus dictatus est, sed potius erga ipsum spiritum, tanquam beneficij auctorem, ab his, qui beneficijs affecti sunt, decantatur, sicut ipsa docent uerba.

Quoniam fecisti iudicium meum, & causam meam.

Quomodo?

Sedisti super thronum, qui iudicas iustitiam.

Et quam sententiam protulit?

Increpasti gentes, & periit impius, nomen eius delesti in æternum, & in seculum seculi.

Non enim tolerasti, inquit, diutius hominum naturam despicere, ab acerbo tyranno in seruitutem malè redactam, sed tanquam quispiam Iudex super solio quodam alto, & terribili tribunali sedens, talem ipsi pœnam imposuisti, ut memoria huius sempiterna obliuione obscuretur. Hæc autem uerba, Increpasti gentes, & perijt impius, hunc habent sensum, Per sacros Apostolos, & per Pracones ueritatis, qui post illos fuerunt, attulit gentibus diuina dogmata. Illæ uerò cùm accepissent, & ab errore liberatæ essent; perijt impius, non amplius habens eos, quos seduxerat fictatores, neque qui ipsum adorent. sic Barnabas & & Paulus Lycaones, qui conabantur ipsis sacrificare, increpauerunt,
Act.14. *uociferantes, Quid facitis uiri? & nos mortales sumus, similes uobis*

homines, conuertentes nos ab his rebus uanis ad Deum. Sic etiam beatus Paulus increpauit Galathas, O stulti Galathæ, quis uos fascinauit? quibus ante oculos Iesus Christus proscriptus est, & crucifixus. Sic Corinthios reprehendit, Omnino auditur in uos fornicatio, & talis fornicatio, qualis neque in gentibus nominatur: Ergo, Increpauit gentes, & perijt impius, & nomẽ eius deleuit in seculum seculi. Extincta enim prorsus sunt impietatis sacra, & obliuione sempiterna deleta sunt, ut nemo ex hominibus huius temporis sciat impietatis mysteria. Gala. 3. Cor. 5.

Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum destruxisti.

Proprijs enim armis orbatus est, cùm impietatis ministros non habeat. Qui uerò se ipsos instrumenta impietatis illius constituerunt, hi nunc mutati; bellum contra illum susceperunt. Et ciuitates in quibus olim impietas locum habebat, euersæ; pietatis ædificationem sumpserunt. Non enim fieri potuerat, ut pietas ædificata fuisset, nisi prius impietas diruta esset. Hoc & diuinus Apostolus inquit, Apparuit gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus erudiens nos, ut abnegantes impietatem, & secularia desideria, sobriè & piè uiuamus in hoc seculo, & quæ sequunttur. sic quislibet non simul cum Christo resurget, nisi prius mortis communicationem accipiat. Quapropter diuinus Paulus ait, Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius; simul & resurrectionis erimus. & rursus, Et si mortui sumus cum Christo, & simul uiuemus. eodem modo & impietate inimicorum destructa, pietatem construxit. Ad Tit. 2. Rom. 6. Ibidem.

Periit memoria eorum cum sonitu, & dominus in æternum permanet.

Ille enim inquit, manifestam omnibus, & ualde claram abolitionem sustinuit. Nam Cum sonitu *hoc significat, ex metaphora domorum, quæ ab aliquo motu concidunt, magnumq; strepitum efficiunt. noster uerò inquit, Deus, & dominus sempiternum habet robur, atque immortale Regnum.*

Parauit in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit orbẽ terræ in iustitia, iudicabit populos in rectitudine.

Non enim tantùm in præsenti uita propriam potentiam ostendit, uerum etiam & in futura terribile suum iudicium demonstrabit, omnibus hominibus ius reddens, & pro dignitate unicuique retribuens.

Et factus est refugium pauperi, adiutor in opportunitatibus in tribulationibus.

In opportunitatibus, *Aquila quidem, In tempore. Symmachus re*

rò, Opportunè interpretati sunt. Docet autem sermo, in opportuno tempore nostram salutem tractasse: nam pauperem naturam, humanā appellat, ob nimiam iniquitatis paupertatem. huius temporis opportunitatem beatus Paulus docet, Quando enim eramus paruuli, sub elementa mundi eramus, in seruitutem redacti: quando autem uenit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem acciperemus.

Galat. 4.

Et sperent in te, qui nouerunt nomen tuum, quoniam non dereliquisti quærentes te domine.

Sperent, *Aquila, & Symmachus, Confident, dixerunt: uerbo utentes indicandi pro imperandi. Cùm enim, inquit, hæc salus à te effecta fuerit; qui te Deum creatorem didicerunt, in te collocabunt spem.*

Psallite domino, qui habitat in Sion.

Ex uetusta Iudæorum opinione, hoc ait Vates. Didicimus tamen ex Apostolica disciplina, etiam cælestem esse Sionem, Etenim, inquit, accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem cælestē.

Ad Heb. 12.

Annunciate inter gentes studia eius.

Studia, *Symmachus, Artes exposuit. Aquila uerò, Mutationes. Reuera mutatio fuit rerum omnium maxima. Qui quondam inimici erant, amici sunt, Longinqui, proximi, Serui, filij, Qui in ignorantia erant, in cognitione sunt, Qui in tenebris, in luce, In spe uitæ, qui mortui erant, Pauperes, hæredes regni cælorum, Iudæi procul, & gentes propè, Filii, canes, Et canes, filii. (Et hæ Saluatoris artes sunt decoræ.) Immortalitas, pro mortalitate donata est; & per mortem uita, per dedecus, decus, Benedictio, per maledictionem, per crucem, salus. hæ sunt artes, hæc sunt nostri Saluatoris studia.*

Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est, non est oblitus clamorem pauperum.

Qui omnia inspicit, inquit, & exactè inquirit ea, quæ fiunt; nouit cædes audacter patratas à Diabolo per hominum deceptionem, & in auxilium illorum, qui iniuria afficiuntur, uenit: hoc enim significat, Non est oblitus clamoris pauperum. Clamorem *nanque hoc in loco, non deprecationem, seu preces dicit, sed miserias, quæ per peccatum superuenerunt, per quas & tempestiuæ mortes, & querimoniæ, & calamitates.*

Miserere mei domine, uide humilitatē meā ex inimicis meis.

Eiusmodi ait, quidam erat clamor ploratus, & lamentationis, qui ueluti quandam petitionem in se continebat de malis ingruentibus.

Qui

Qui exaltas me de portis mortis, ut annunciem omnes laudationes tuas.

Hæc inquit, est summa bonorum, liberatio à corruptione, mortisq; euersio, qua perfruentes, usquequaque tua beneficia decantabimus.

In portis filiæ sion, exultabimus in salutari tuo.

Sionem, *uocat cælestem urbem, quemadmodum beatus docuit Paulus.* Portas *autem illius, Ecclesias appellat, quæ ubique terrarum sunt, per quas in illam introiere, qui credunt. In his igitur ait, exultantes, & tripudiantes ob resurgendi spem, Deum horum largitorem celebrabimus. Et postquam de mortis euersione mentionem fecit; meritò subiunxit.* Hæbr. 12.

Infixæ sunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur dominus iudicia faciens in operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

Gentes *hoc in loco Dæmonum agmen appellat. hi enim cum ualidum conflassent exercitum propter huius tyrannidem; ab imperio exciderunt. Et in laqueo quem absconderunt, comprehensus est pes eorum, & in operibus manuum suarum captus est peccator. Si autem de infidelibus gentibus, quæ interfecerunt egregios illos uictores Apostolos, & Martyres supra dicta uerba accipiantur; etiam hoc pacto prædictionis ueritatem inueniemus. Nam ob illorum occisionem pietatis præconium confirmatum est: siquidem Apostoli & Martyres mortui, plures lucrifecerunt, quàm uiui. Et in operibus manuum eius, comprehensus est peccator, cognitusq; est dominus iudicia faciens, hoc est sapienter, & iustè gubernans.*

Conuertantur peccatores in Infernum omnes gentes, quæ obliuiscuntur Deum, quoniam non in finem obliuio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in finem.

Isti inquit, diuinæ prædicationi diffidentes; ad inferos quam primum conijcientur, mortique tradentur, neque uel modicum nocumentum his, qui persecutionem patiuntur, afferentes. Patientia enim pauperum non peribit in æternum: Etenim qui perseuerauit usque in finem, hic saluus erit. Et beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Deinde à longè propheticis oculis prospiciens pietatis præcones ab impijs lædi; optantis more subdit. Matth. 10. Matth. 5.

Exurge domine non confortetur homo, iudicentur gentes in conspectu tuo. Constitue domine legislatorem super eos, ut

ſciant gentes; quoniam homines ſunt.

Meritò quis Iudæos interrogaret, quem legis latorem hic Vates dari obſecrat? Nam Moſes ille magnus diu & iam diu diuinæ legis ferendæ miniſter factus; finem uitæ ſuſcepit. Alius autem legis lator poſt illum non ſurrexit. Si uero nemo alius oſtenditur neque Iudæis, neque gentibus conſtitutus legis lator; reliquum eſt cogitare dominum Chriſtum legis latorem gentium apparuiſſe, qui ſacris in euangelijs exclamat, Dictum eſt antiquis, non occides, ego autem dico uobis, omnis qui iraſcitur fratri ſuo temerè, reus erit iudicio. Dictum eſt antiquis, non mœchaberis, ego autem dico uobis, omnis qui uiderit mulierem ad concupiſcendum illam, iam mœchatus eſt illam in corde ſuo. & ſecundum alia multa ſimiliter. Huius igitur legis promulgationem Vates gentibus dari obſecrat, ut ferina uita derelicta, cognoſcant ſe homines eſſe. Homo (enim inquit Vates) cùm in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. Quapropter & hic dicit, Cognoſcant gentes, quoniam homines ſunt.

Deut. 34. Matth. 5. Pſal. 48.

Vt quid domine receſſiſti longè? deſpicis in opportunitatibus in tribulationibus. Dum ſuperbit impius, incenditur pauper, comprehenduntur in conſiliis, quibus cogitant.

Videris domine longè ſtare, nec humana proſpicere, iniuria affectis non opem ferens: ex mærore autem ueluti quodam igne afflicti liquefiunt iniquorum ſuperbiam uidentes. Concinnè ualde hoc uerbum Incenditur, *mærentibus dedit: nam ardentibus ſimiles ſunt, qui dolore afficiuntur, & ueluti quendam fumum per os gemitum emittunt. Detrimentum autem inquit, ex mærore innocentium nocentibus eueniat, qui cogitationibus conuenientibus non utuntur, licet de tua prouidentia ambigant. hoc enim ſignificat, Comprehendantur in conſilijs, quibus cogitant.*

Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, & iniquus benedicitur.

Cùm enim infinita committant mala, laudes tamen ab aſſentatoribus conſequuntur.

Exacerbauit dominum peccator ſecundum multitudinem iræ ſuæ.

Hic diſtinguendum eſt, & poſtea ſubiungendum.

Non quæret.

Pro Exacerbauit dominum, dicens, Non quæret. Nam cùm furore atque rabie uſus ſit, tanquam nemine proſpiciente; in omnem iniqui-

tatem salit: non putans iudicem ea, quæ patrantur inquirere. Deinde hoc manifestius dicit.

Non est Deus in conspectu eius.

Quæ est huius causa?

Inquinatæ sunt uiæ illius in omni tempore, auferuntur iudicia tua à facie eius.

Penitus tuam legem despicit, omneq; tempus in iniquitate conterit.

Omnium inimicorum suorum dominabitur.

Sed tamen, & hæc faciens, felix est. Deinde superbiæ hyperbolen describit.

Dixit enim in corde suo non mouebor à generatione in generationem sine malo.

Manifestius hunc locum Symmachus explanauit, Non conuertar in generationem, & generationem, neque in malis ero. Atque hac audacia usus est, & cogitat se nihil mali passurum esse, cùm omnes malitiæ species percurrerit.

Cuius maledictione os plenum est, & amaritudine, & dolo sub lingua eius labor, & dolor.

Dolos enim struit, & contexit mala, suamq; uitam in insidijs contra pauperes agit.

Sedet in insidiis cum diuitibus in occultis, ut interficiat innocentem.

Et in conuentibus, & in consessibus sedens, insidias quasdam, & artes innocentibus præparat.

Oculi eius in pauperem respiciunt, insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. Insidiatur ut rapiat pauperem, rapere pauperem, dum attrahit eum, in laqueo suo humiliabit eum.

Quemadmodum leo huc & illuc transfert oculum, uenatum quærens, sic iste dies noctesq; rapinæ, & auaritiæ artes excogitat: sed tamen,

Inclinabit se, & cadet, cum dominatus fuerit pauperum.

Cùm enim omnibus superior factus fuerit; minimè tamen effugiet mortis fauces, sed æquè ac cæteri homines sepulchro tradetur.

Dixit enim in corde suo, oblitus est Deus, auertit faciem suam, ne uideat in finem.

Et nihil quidem neque impia uerba, neque cogitationes, quòd Deus non sit, iuuabunt ipsum, sed ex rebus ipsis cognoscet Deum omnium præsidem res humanas inspicere. Ex impijs hisce uerbis, Vates mi-

rum in modum conturbatus; rursus conuertit orationem in preces, dicens.

Exurge domine Deus meus, & exaltetur manus tua, & ne obliuiscaris pauperum in finem.

Vbi peccatores impietate, & iniquitate assueti, per ea, quæ faciunt, dictitant Deum oblitum esse; age, doce ipsos per experientiam, te non esse immemorem, neque tuam faciem auertere, sed eorum, qui offenduntur, curam gerere. Et uehementius turbatus illorum execrationibus, subiunxit.

Propter quid irritauit impius Deum? dixit enim in corde suo, non requiret.

Sed licet sine numero ille hæc in mente reuoluat; tu tamen uides. sic enim intelligendum est.

Vides quoniam tu laborem, & dolorem consideras, ut tradas ipsum in manus tuas.

Sic enim & Symmachus distinxit, Vides, quòd tu laborem, & irritationem inspicis. Et Aquila, Vides, quòd tu laborem, & irritationem inspicis. Licet infinitis modis inquit, dixerint impij, te minimè res humanas inspicere, nos tamen nouimus te uidere & inspicere istorum iniquitates, & condignam pœnam ab eis exigere.

Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.

Propterea te obsecro.

Contere brachium peccatoris & maligni.

Erit autem hoc, si tantum ipsius peccatum uelis inquirere. Si enim hoc acciderit; repentè uanus erit, & ad extremam usque perniciem redigetur. hoc nanque ostendit cùm dixit.

Quæretur peccatum illius, & non inuentus est.

Propter ipsum peccatum: & hoc explanatius Symmachus dixit, Inquiretur impietas eius, ut inueniatur ipse. Cùm enim illa inquiritur, & ostenditur; iste peccator perit.

Dominus regnabit in æternum & in seculum seculi.

Quoniam enim impij dixerunt, non quærit, neque inspicit, meritò propheticus sermo docet, Deum regnaturum esse, neque simpliciter regnaturum, sed in seculum seculi. proprium autem Regum est, subditis consulere.

Peribitis gentes de terra illius.

Quæ iniquitate assuetæ estis, quæque neque salutis præconium admisistis.

Desiderium pauperum exaudisti domine, præparationem

cordis eorum audiuit auris tua.

Præparationem *autem, Propositum Symmachus exposuit. nosti inquit, diligenter cuius rei cupidi sint pauperes, & quod habeant propositum. deinde hoc docet dilucidius.*

Iudica orphano, & humili.

Hoc enim inquit, concupiscit quilibet iniuria affectus.

Vt non apponat ultra magnificare se homo super terram.

Si enim supplicio afficiantur, qui impietate, & iniquitate utuntur; maxima utilitas cæterorum hominum erit, dum istos inspiciunt, & similia facere non audent. Hæc autem non simpliciter diuinus Vates præsenti psalmo coniunxit, sed cùm uellet in primis ostendere, quo pacto humana natura antiquitus affecta esset, & quòd unigenitum Dei uerbum opportunè carne assumpta adhibuerit medicinas ulceribus respondentes; docet deinceps eos, qui nihil utilitatis ex hoc beneficio percipere uoluerint, maioribus afficiendos esse supplicijs à Deo uniuersitatis, & id quidem in die secundi aduentus.

Psalmi X. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Hunc psalmũ beatißimus Dauid dictauit cùm Saul ipsum insequeretur, dum admoneretur ab aliquibus, ut fuga salutem quæreret. Congruit autem omnibus, qui iniuria afficiuntur, & in Deo spem collocant. Inscribitur autem In finem, *ut qui prædictionem contineat iusti Dei iudicij, & pœnæ nefarijs hominibus infligendæ.*

In domino confido, quomodo dicitis animæ meæ, transmigra in montem sicut passer.

Quid nam inquit, consulitis mihi, ut aufugiam, montesq́; pererrem? & passeris more exterriti, umbras huc & illuc commutem? cùm spem in Deo fixam habeam, & per illam hostes minimè timeam.

Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde.

Nonnulli & hæc cum supradictis uersibus coniunxerunt, sed ea, quæ sequuntur non sinunt. subiungit enim.

Quoniam quæ perfecisti destruxerunt.

Hinc discimus Vatem conuertisse uerba in Deum, colloquio quodam modo utentem, docentemq́; arcus, & iacula hostium parata esse, atque eorum scopum esse, ut ueluti in obscuro, & in nocte illuni fraudibus, & insidijs contra nos utantur. Clandestinas autem insidias, & occul-

tas, obscurum appellauit: nanque hoc nomen σκοτομήνη, *noctem luna carentem ostendit*. Rectos *uero* Corde *nominauit non summam sibi uirtutem uendicans, sed cùm sciret nihil unquam excogitasse mali, ut Saulem offenderet, sed summa beneuolentia in ipsum semper est usus. Quoniam quæ perfecisti, ipsi destruxerunt, Non rapui, inquit, Regnum, sed à tua gratia regnandi electionem suscepi, illi autem destruere conantur contra tuam sententiam armati.*

Iustus autem quid fecit. Dominus in templo sancto suo, dominus in cælo sedes eius. Oculi eius in terram respiciunt, palpebræ eius interrogant filios hominum. Dominus interrogat iustum & impium.

Illi quidem sua malitia contra me utuntur, tu uerò iustus Iudex insidens cælestibus sedibus, & proprium conspectum in terreno templo exhibens, inspicis uniuersam terram. Sufficiunt autem tibi dumtaxat oculorum palpebræ, ut humana omnia noscas. Nosti uerò exactè & iustorum & iniustorum actiones, & digna operibus rependis. Atqui sciendum est, & oculos, & palpebras, & sedes, & cætera eiusmodi tanquam de re corporea dici, ab humanis rebus res diuinas homines edocendo, & diuinis actionibus humanorum membrorum appellationes imponendo.

Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.

Animam diligens, iniquitatem odit. Qui bene erga illam affectus est; perniciem suæ animæ machinatur. euocat enim diuinam iram, de qua Vatis sermo narrat.

Quoniam pluet super peccatores laqueos, ignis sulphur, & spiritus procellarum.

Ab ijs, quæ Sodomis acciderunt, format supplicia. etenim in illas ciuitates pluit dominus, A domino ignis, & sulphur è cælo. Hæc
Gene.19. *igitur, & hoc in loco minatus est, non ut hæc omnino inducturus, sed per hæc omnigenas pœnas ostendens.*

Pars calicis eorum.

Hæc inquit, sibi ipsis sortiti sunt, qui iniquitatem elegerunt. Cali-
Psal.74. cem *autem hic, supplicium nominat. sic etiam & in alio psalmo, Quoniam calix in manu domini uini meri plenus misto. & paulo post, Bi-*
Hier.25. *bent omnes peccatores terræ. Hunc calicem beatus Hieremias gentibus propinare iussus est.*

Quoniam iustus dominus, & iustitias dilexit, æquitatem uidit uultus eius.

Hæc inquit, infligit iniquè uiuentibus uniuersorum dominus: quo-

niam cùm ſit Iuſtitiæ fons, & ueluti quodam gubernaculo æquitate utens, dirigit omnia.

Pſalmi X I. Interpretatio.
In Finem. Super octauam. Pſalmus Dauidi.

Eundem ſenſum, & hic pſalmus habet. Nam incuſat eos, qui fraude utuntur, amicitiamq; promittunt, atque ipſum inimico Sauli produnt, quique ſignificant, ubi ipſe Dauid degat. Titulum habet de Octaua, tanquam de iuſto Dei iudicio mentionem faciens, quem iuſtus Iudex poſt ſeptimam faciet, ſicut paulò ante diximus. Propterea & In finem inſcribitur, ueluti uaticinatio poſterioribus ſeculis futura ſit.

Saluum me fac domine, quoniam defecit ſanctus, quoniam diminutæ ſunt ueritates à filiis hominum.

A te domine ut ſalutem conſequar, obſecro. Quoniam ueritas in periculo eſt, ne extinguatur, & ut uno uerbo dicam, omnes mutua interſe infidelitate laborant. Deinde magis dilucidè narrat, quæ patrare auſi ſunt.

Vana locuti ſunt unuſquiſque ad proximum ſuum.

Amicitiam ſimulant, & hoſtilia committunt.

Labia doloſa in corde, & corde locuti ſunt mala.

Cum dolo inquit, inuicem colloquuntur. Et iſte labijs utens in corde belli, falſa tranſmittit, Ille uerò rurſus itidem ſimilia remittit. Hinc deinceps illis uindictam minatur.

Diſperdat dominus uniuerſa labia doloſa, & linguam magniloquam.

Quæ autem eſt ſpecies magniloquentiæ?

Qui dixerunt linguam noſtram magnificabimus, labia noſtra à nobis ſunt, quis noſter dominus eſt?

Natura ait, ſermones metiri nequeunt, neque diuinas leges reſpicere uolunt, ſed effrenato ore utentes; cum audacia quicquid uolunt, loquuntur, diuinam potentiam deſpicientes, nec ſub Dei poteſtate eſſe cogitantes. Talis fuit Pharao, ideoque dixit, Non noui dominum. Talis & Rapſaces, qui auſus eſt dicere, Ne te decipiat Deus tuus, in quo tu ipſe confiſus es, quoniam Hieruſalem liberabit ex manu mea. 4.Reg.18 & 19. *Talis Nabuchdonoſor, qui generoſos illos pueros exterruit, atque dicere minimè perhorruit, Quis eſt Deus qui eripiet uos de manu mea?* Daniel 3. *Verumtamen & illi eorum quæ committere auſi ſunt, pœnam perſoluerunt. & iſti, de quibus propheticus ſermo loquitur, dignum dabunt*

supplicium. & hoc significans, subdidit.

Propter miseriam inopum, & gemitum pauperum, nunc exurgam dicit dominus. Ponam in salutari fiducialiter agam in eo.

Non enim eos lugentes, & gementes ob iniquitatem, quæ audacter contra ipsos patrata est, despiciam, sed patientiam ueluti quendam somnum excutiens, perspicuam, & illustrem eorum salutem faciam. Nam eodem modo Symmachus interpretatus est, Manifestam salutem perficiam. & docens uerissima fore, quæ dicta sunt, subiunxit.

Eloquia domini, eloquia casta, argentum igne examinatum probatum terra, purgatum septuplum.

Septuplum, *pro sæpe numero posuit: hoc enim scripturæ consuetum est.*

Tu domine seruabis nos, & custodies nos à generatione hac, & in æternum.

Nam à tua gratia custoditi; non solùm præsentis generationis laqueos effugiemus, sed & æternæ salutis compotes erimus.

In circuitu impii ambulant, secundum multitudinem tuam multiplicasti filios hominum.

Hi quidem igitur impietate assueti, diuina relicta uia, huc & illuc aberrant, conantes circumire, & ueluti obsidere mansuetiores. Tu uerò ex altitudine naturæ apparens, tua dignos cura eos putabis, qui ab illis bello petuntur. Nunc quidem in afflictionibus delectans, paulo uerò post, perfectam salutem largiens.

Psalmi XII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Hunc psalmum erga se ipsum magnus Dauid protulit, non Saulem fugiens, uerùm ab Absalone bello petitus. Ea enim, quæ de Saule feruntur, ante peccatum fuerant, & hac de causa magna cum fiducia loquebatur. Ea uerò, quæ de Absalone acciderunt, post peccatum extitere. & propterea luctus, & gemitus uerbis immistus est.

Vsquequò domine obliuisceris me in finem?

Procrastinationem auxilii, obliuionem appellauit. obsecrat autem ne obliuiscatur in finem, hoc est ne omnino diuina prouidentia destituatur.

Vsquequò auertis faciem tuam à me?

Ex translatione excandescentium, & eos, qui offenderunt, uidere nolentium, hoc dictum posuit: ideo paulo post dicit, Respice in me, & miserere

miserere mei. Neque Faciem, pro facie intelligens, neque Auersionem, pro auersione., sed ab humanis rebus rursus orationem format.

Quandiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem & noctem.

Cùm dies noctesq; conficiar, cogitationes uoluens, & reuoluens, aliquando quidem benignitatem adipisci spero, aliquando uerò ambigo, an compos futurus sim, interdiu uerò despero.

Vsquequò exaltabitur inimicus meus super me?

Hæc & nobis dicere, diuinamq; opem semper implorare conuenit, qui à Diabolo bello petimur. Etenim diuinus Dauid hostes fortiores uidens; mærebat.

Respice & exaudi me domine Deus meus, illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.

Nocte calamitatum circundatus, ueluti quodam somno mærore detineor. Si uerò tui auxilij lux effulserit; & calamitatum noctem dissipabit, & mæstitiæ somnum sedabit. Si autem opem differres, timeo, ne in mortem somnus incidat, cùm tristitia fortior cogitationibus facta sit.

Ne quando dicat inimicus meus, præualui aduersus eum, Qui tribulant me, exultabunt, si motus fuero.

Ne inimicis ridiculum me ostendas: hoc enim mihi omnium grauium grauissimum est.

Ego autem in misericordia tua speraui.

Et hinc manifestum est, post peccatum hunc psalmum dictasse. non enim iustitiæ, sed benignitati confidit, & hanc se consecutum fuisse dicit.

Exultabit cor meum in salutari tuo.

Nunc quidem spem in misericordiam habeo, salutis uerò compos factus, & à mærore discedam, atque cum omni animi delectatione hymnorum cantilenam faciam. Hoc enim subiunxit.

Cantabo domino, qui bona tribuit mihi, & psallam nomini domini altissimi.

Et si enim in explicabilem tuam ignoro naturam, tamen mihi nomen tuum sufficit ad colendum & decantandum, omneq; iustum auxilium postulandum. Credo enim me hoc consecuturum esse, etiam si nomen tantùm inuocauero.

Psalmi. XIII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Etiam hic psalmus, In Finem *tendit, quoniam de futuris prædicit. Argumentum est hoc, Sennacharib Aßyriorum Rex aliquando Iudæam bello infestauit, multasq; ciuitates cepit, has quidem pactione, hasce uerò obsidione, sperans & Hierosolymæ potiri, misit Rapsacem ad Ezechiam, qui tunc temporis Iudæis imperabat, execrationibus*

4.Reg.18 & 19. *sermonibusq; impijs contra Deum utentem, Dicite (enim aiebat) Ezechiæ, Ne te decipiat Deus tuus, cui tu ipse confisus es, quoniam liberabit Hierusalem de manu mea, ubi est Deus Emath & Arphat, ubi est Deus ciuitatis Sepharuaim? nunquid potuerunt liberare de manu mea, quoniam dominus Hierusalem de manu mea eripiet? Verùm ille hæc locutus est. Ezechias uerò cùm eius magnum exercitum despexisset, propriaq; pietate usus esset; diuinam implorauit opem, & statim hanc consecutus est. Nam cùm iustus Iudex & illius impietatem execratus fuisset, & istius pietatem admisisset; per unum Angelum centum octoginta quinque milia Aßyriorum perdidit, alios uerò in fugam conuertit, atque inopinatam salutem obsessis fecit.*

Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.

Exordium psalmi ualde sermonibus Sennacharib, & Rapsacis congruit.

Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in studiis suis, non est qui faciat bonum.

Fundamentum inquit, & radix impietatis, uitæ corruptela est. Cùm enim se ipsos intemperantiæ atque ferinæ uitæ addixissent, Dei memoriam à mente proiecerunt: Subditi autem Ducis insaniã secuti sunt.

Dominus de cœlo prospexit super filios hominum, ut uideat si est intelligens aut requirens Deum, omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

Illos quidem, hæc & facientes & dicentes non tulit, qui in excelsis habitat, & humilia respicit: uerùm cùm exactam quæstionem eorum cogitationum fecerit, omnes uidit, qui contra ipsum impietate & iniqua uita detenti sunt. Simile est hoc uerbis, quæ Abrahæ fuerunt dicta,

Gene.18. *Clamor Sodomorum, & Gomorræorum multiplicatus est, & peccatum eorum aggrauatum est nimis, descendam & uidebo, si secundum clamorem, qui uenit ad me, opere compleuerint.*

Nonnè cognoscat omnes, qui operantur iniquitatem, qui

deuorant plebem meam ſicut eſcam panis? dominum non inuocauerunt, illi trepidauerunt timore, ubi non erat timor.

Quoniam noluiſtis inquit, uos qui deuoratis, hoc cognoſcere, ex ipſo igitur rerum euentu uobis meum populum expugnabilem minimè fore diſcetis, neque quemadmodum panem quendam, qui comeditur, ipſum deuorabitis, mea prouidentia deſpecta. hoc enim dicit, Deum non inuocauerunt. Propterea uos, qui audacter loquimini, & neminem timetis, timori & terrori ſuccumbetis, & in fugam conuertemini, cùm nemo uos exterruerit, atque perſecutus fuerit. Nam id demonſtrat, Illic trepidauerunt timore, ubi non erat timor. Locus autem hic, (Nonne cognoſcent omnes, qui operantur iniquitatem) pronunciatione adiuuandus eſt. Hoc uerò, Dominus de cælo proſpexit ſuper filios hominum, ut uideat ſi eſt intelligens, aut requirens Deum, humanè deſcripſit, oſtendens è cælo Aſſyrijs uindictam miſiſſe. Patet enim ubiq; uniuerſitatis Deum adeſſe, & terræ ambitum continere, atque in illa habitantes, ueluti locuſtas eſſe, ſecundum Vatis uocem. Eſai. 40.

Quoniam dominus in generatione iuſta eſt, conſilium inopis confudiſtis, quoniam dominus ſpes eius eſt.

Hæc autem facit uniuerſorum Deus ob Ezecchiæ uirtutem, & generationem piè ab ipſo cuſtoditam, quo ut uili homine deſpetto uos impij irriſiſtis ſpem firmam, quam in me collocauit. Hæc enim ſupradicta, Conſilium, *pro Propoſito uocarunt. Ille quidem ueluti ſacram anchoram meam ſpem apprehendit, atqui ſalutis compos factus fuit, ut ſperauit. hoc enim ſubiunxit.*

Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael?

Hic locus duplicem uaticinationem habet. Non ſolum hanc domeſticam ſalutem obſeſſis prædicit, uerum etiam multis poſt temporibus ſalutarem Saluatoris noſtri aduentum, qui illinc exortus eſt, uaticinatur.

Cùm auerterit dominus captiuitatem plebis ſuæ, exultabit Iacob, & lætabitur Iſrael.

Poſtquam enim decem Tribus iam erant in ſeruitutem redactæ, atq; etiam multæ Iudæorum ciuitates; obſecrat, ut etiam illi eandem ſalutem conſequantur, & libertatem recipiant. Tunc erit inquit, maxima lætitia populo, qui geminam appellationem habet: non tantùm Iacob, uerum etiam Iſrael nominabantur, cùm nominationis, quæ à Deo eorum maioribus impoſita fuit, hæredes fuerint.

Psalmi. XIIII. Interpretatio.

Psalmus Dauidi.

Postquam igitur proximè præcedens psalmus, salutem habitantibus Hierusalem uaticinatus est, & captiuis libertatem prædixit; meritò in præsenti psalmo admonitionem affert, & proponit uitam, per quam illos, qui sub Dei potestate sunt, uiuere decet, talisq; auxilij compotes facti sunt, & format orationem per dialogum.

Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?

Quis dignus est ò domine apud tuum templum assidere, atque in tua ciuitate uitam degere, qualem hunc esse conuenit, & quibus studijs uti par est? Nam Tabernaculum, *Dei templum appellat,* Montem sanctum, *Hierusalem. Sic interrogans, responsionem recipit.*

Qui ingreditur sine macula, & operatur iustitiam.

Oportet inquit, talem expertem esse malitiæ, & ab omni reprehensione liberum, omnemq; uirtutem studiosè percurrisse. Iustitiam *enim hîc, perfectam uirtutem nominat, cuius species sedulò enarrat.*

Qui loquitur ueritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua, nec fecit proximo suo malum.

Nam non tantùm linguam à mendacio puram habere oportet, uerum etiam mentem à dolo & fraude penitus synceram, ut ipse nullum damnum in propinquum admittat. Congruenter admodum de corde primùm mentionem fecit, deinde de lingua, & tandem de actionibus: opus enim præcedit sermo, sermonem autem mens.

Et opprobrium non accepit aduersus proximos suos.

Si uerò aliqui in quandam calamitatem inciderint; irridere, & insultare non decet, uerùm potius mæstitiam communicare, secundum
Rom. 18. *Apostoli legem, quæ iubet lugere cum lugentibus.*

Ad nihilum reductus est in conspectu eius malignus.

Si quis iniquam elegerit uitam, licet secundis uentis feratur, miserrimus tamen putandus est ab eo, qui perfectam possidet felicitatem. Quoniam enim opprobria purgauit; meritò hoc apposuit, bonorum, & malorum discrimen docens.

Timentes autem dominum glorificat.

Pium nanque est, eos obseruare, atque omni ueneratione, & honore dignos putare, qui res diuinas faciunt.

Qui iurat proximo, & non decipit, qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera super innocentem nõ accepit.

Iusiurandum ueritas confirmet, & opes auaritia non inquinet: fœnus autem huius est species. Qui iudicat, non accipiat munera, & puram è muneribus sententiam proferat. Nam munerum corruptela iustitiam corrumpit.

Qui facit hæc, non mouebitur in æternum.

Hoc autem est præmium uirtutis, diuina ope continuè perfrui, & in multis bonis degere, & æternam uitam expectare. Hæc non minus nobis, quàm antiquis congruunt. Quoniam præter antiquam legem etiam nouam recepimus, & maiori gratia potiti sumus.

Psalmi. XV. Interpretatio.
Tituli inscriptio. Psalmus Dauidi.

Hic domini mortem, & resurrectionem prædicit, atque eorum salutem, qui in illum crediderunt. Columnæ inscriptio autem præter mortem uictoriam etiam demonstrat. Columna enim non sepulcris solis imponitur, uerùm uincentibus etiam erigitur, literasq; sculptas habet, quæ inscientes uictoriam docent. Nam inscriptio igitur στηλογραφίας, hoc significat.

Conserua me domine, quoniam speraui in te, dixi domino, dominus meus es tu.

Ex persona Saluatoris dictatus est hic psalmus, secundum uerò humanitatem prolatus. Sicut alia multa & in sacris euangelijs inuenimus, & tale est illud, Pater si fieri potest, transeat à me calix iste, Math. 26.
uerumtamen non ut ego uolo, sed ut tu. Et uado ad patrem meum, & Ioan. 20.
patrem uestrum, Deum meum & Deum uestrum. Eodem modo ipsum reperimus continenter deprecantem, & genua inflectentem. Humanæ autem naturæ hæc esse, nec ad diuinitatem, quæ omnibus rebus affluit spectare, Apostolus apertè docet, dicit autem sic in epistola ad Hebræos, Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad eum, qui posset illum saluum facere à morte, cum clamore ualido, & lacrymis offerrens, exauditus est pro sua reuerentia. Et quidem cùm esset filius Dei; didicit ex ijs, quæ passus est, obedientiam, & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ. Consummatus est autem, nō Deus Verbum qui ante secula perfectus erat, uerùm forma serui consummata est, cùm impatibilis incorrupta, & immortalis effecta sit. Hæc igitur ait, effecisse dominum in diebus carnis, cùm mortale habuit corpus. Igitur omnia hæc secundum hominem sunt, Deoq; minimè conueniunt. eodem modo in proposito psal- Ad Heb. 3.

mo, ut conseruetur postulat, & à se ipso conseruatur. Postulat enim ut homo, petitionem uerò concedit ut Deus, uidelicet concurrente bona proprij patris uoluntate, & opera. Hic autem locus, Dixi domi-
Ioan. 10. *no, dominus meus es tu, congruit illi dicto, Vado ad Deum meum, & Deum uestrum.*

Quoniam bonorum meorum non indiges.

Nam omnibus bonis affluis, humanaq; iustitia non indiges. Verùm si quis bonum efficiet, ipse iuuatur, tibi uerò nullum hinc emolumentum prouenit. Hoc autem Symmachus aliter interpretatus est, Bonum mihi non est sine te. Omnis inquit, bonorum collatio ob tuam gratiam mihi inest. Vtraque autem expositio pium habet sensum. Nam nos à Deo bona recipimus, & ipse nostris iustis operibus non eget: propter nostram utilitatem hanc legem, ut bene faciamus, constituit.

Sanctis qui in terra sunt eius, mirificauit dominus omnes uoluntates suas in eis.

Apostolos hic latenter innuit, illosq;, qui per illos crediderunt, quibus dicit, perspicua Dei mirabilia facta esse: quoniam omnia inquit, mea præcepta impleuerunt.

Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerũt.

Multi ait, impetus Populorum, & Præsidum, Regum, & Ducum undique consurrexerunt. atqui omnibus superiores facti; cum celeritate quàm maxima cursum perfecerunt, & metam contigere. conuenit hoc Apostoli dicto, Cùm infirmor, tunc potens sum.
2. Cor. 12

Non congregabo conuenticula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea.

Hos autem inquit, qui contra nos irruerunt, ad æterna supplicia condemnabo, & memoriam eorum obliuione sempiterna obruam, ita ut ipsa nomina penitus ignorentur.

Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei.

Quæ in secundo psalmo dicta fuere, memoria repetenda sunt. Etenim ibi humano more rursus pater ad ipsum dicebat, Postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos
Ioan. 17. *terræ. Et in sacris Euangelijs ipse ad suum Patrem de sacris Apostolis, inquit, Pater, quos dedisti mihi, tui sunt, & tu eos mihi dedisti, & nemo ex eis perijt, nisi filius perditionis. Sed quemadmodum hic humanè allocutus est, rogans, ut regnum accipiat, eodem modo alibi se om-*
Ioan. 10. *nium dominum esse demonstrat. Oues enim ait, meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego uitam æternam do*

eis. Et rursus, Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & uocem meam audiunt, & fiet unum ouile, & unus pastor. Verumtamen in præsenti psalmo secundum hominem dicit, Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei: Hæreditatem *nuncupans gentium regnum:* Calicem *uerò, mortem, quam pro nobis sustinuit. Sic enim & in sacris euangelijs dicebat, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste.* Ioan. 10. Matt. 26.

Tu es, qui restitues hæreditatem meam mihi.

Non dixit, Qui das, sed, Qui restitues. Quoniam enim cùm primùm conditus fuit homo, omnium potestatem accepit, & æternam habebat uitam, post peccatum autem, ex utrisque excidit, & ab imperio, & à uita. Vt homo dominus pro humana natura petitionem porrigit, pristinam uitam, & imperium recuperare dignum putans.

Funes ceciderunt mihi in præclaris meis. Etenim hæreditas mea præclara est mihi.

Huius causa, inquit, hæreditatis præsentes insidias amplexus sum. Funes, *insidias nominat. similiter & in alio psalmo inquit, Funes peccatorum circumplexi sunt me, & legem tuam non sum oblitus. Dicit igitur, propter præclaram hæreditatem, atque ob hominum salutem, præsentes insidias sustineo.* Psal. 118

Benedicam dominum, qui tribuit mihi intellectum, insuper & usque ad noctem increpuerunt me renes mei.

Veruntamen à Domino edoctus & optimis cogitationibus usus, crucis nocte superior ero. Noctem *enim, tentationum obscuritatem appellauit. Nemo autem hoc absurdum putet, dominum Christum secundum humanam naturam erudiri, cùm audiat diuinum Lucam dicentem, Iesus proficiebat sapientia, & gratia apud Deum & homines. Et rursus audiat eundem dicentem, Angelum ei apparuisse, qui eum ante mortem trepidantem & guttis sanguinis sudantem confortauit. Si autem Angeli auxilio indigebat, ut ostenderet naturam, formam inquam serui; multo magis, à diuinitate, quæ in ipso habitabat, docebatur. Nam cùm sit homo, & Deus, instruebatur quidem ut homo, fons uerò sapientiæ erat ut Deus.* Luc. 2. Luc. 22.

Præuideam dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in Inferno, neque dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Notas mihi fecisti uias uitæ, ad implebis me lætitia cum uultu tuo, dele-

ctationes in dextera tua usque in finem.

Hæc superuacuum est explanare, cùm diuus Petrus rursus horum uerborum interpretationem dicat, accepta de patre, de filio, & de spiritu sancto reuelatione. Hic cùm inter Iudæos concionaretur, addu Act.2. *cto hoc in medium testimonio, ita inquit, Viri fratres, liceat audacter dicere ad uos de patriarcha Dauid, quoniam defunctus est, & sepultus est, & sepulcrum eius est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cùm esset, & sciret, quia iureiurando iurasset illi Deus de fructu lumbi eius oriturum esse Christum secundum carnem, præuidens, locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est in Inferno eius anima, neque caro eius uidit corruptionem. Et alibi, Dauid cùm propriæ generationi subseruierit, mortuus est, & uidit cor* Act. 4. *ruptionem: Quem uerò Deus suscitauit, non uidit corruptionem. Iis qui audent interpretari, atque etiam Iudæis hæc afferenda sunt: manifestam enim habent confutationem Iudæorum delirationis. dicit igitur dominus Christus humano more etiam hîc, quòd ego à diuina natura continuè corroboratus, ad salutarem crucem accedo, & resurre-* Act.2. *ctionis spe gaudeo. Nec enim anima mea in Inferno derelinquetur, nec caro mea corruptionem secundum naturam sustinebit: nam uelocis resurrectionis compos ero, & in uitam redibo, omnibus hominibus hanc uiam ostendens. Implebis me lætitia cum uultu tuo, delectationes in* Matth.26 & Mar.14 *dextera tua usque in finem. Quoniam cùm ad crucem accessisset, dixit, Tristis est anima mea usque ad mortem; meritò his uerbis usus est, cùm de resurrectione mentionem fecisset, docens pro illa mæstitia in perpetuo gaudio fore, cùm secundum humanam naturam impatibilis, immutabilis, & immortalis factus sit. Nam ut Deus, hoc erat semper, atque etiam ei facile erat, hoc humanæ naturæ præbere, cùm primùm in utero formaretur: uerùm per afflictiones progredi uoluit, & naturam humanam accepit, ut hoc modo cùm peccati potentiam euertisset, Diaboli tyrannidem sedaret, & mortis imperium destrueret, omnibusq; hominibus resurrectionis facultatem præberet. Vt homo igitur, & in corruptionem, & immortalitatem accipit. Hic psalmus, & Arrij, & Eunomij, & Apolinaris dementiam redarguit. Hi quidem Deum Verbum inanimatum corpus, quòd assumpsit uocauit: anima uerò rationali eum priuauit. Ignoro unde has geminas animas didicerit, nullibi enim diuina scriptura hoc docet. Verùm pariter sanctùs spiritus per beatum Dauidem de anima manifestè mentionem fecit, cùm claram confutationem contra utramque hæresim dederit.*

Psal.

Psalmi. XVI. Interpretatio.
Oratio Dauidi.

Persecutionem patiens à Saule, & omnigenas sustinens insidias; Deum uniuersitatis in auxilium implorat.

Exaudi domine iustitiam meam, attende deprecationem meam, auribus percipe orationem meam non in labiis dolosis.

Rursus hic Iustitiam, non perfectam uirtutem uocat, sed iustam postulationem. Cæteri uerò Interpretes antonymiam non admiserunt, sed Symmachus & Theodotion, dominum iustitiæ Deum nominarunt, Aquila uerò sic dixit, Exaudi domine iustum, id est iustè, & non benignè. hæc autem clausula, Non in labijs dolosis, Symmachus sic exposuit, Non per labia dolosa: puris enim inquit, labijs meas preces offero, non aliud cogitans, & aliud loquens, sed habens linguam menti congruentem.

De uultu tuo iudicium meum prodeat, oculi tui uideant æquitates.

Precor te, ut meis rebus iustitiam ministres: noui namque tuæ sententiæ iustitiam.

Probasti cor meum, & uisitasti nocte, igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas, ut non loquatur os meum opera hominum.

Hic docet, quòd cùm sæpius Saulem captiuum cepisset, interficere noluit, sed beneficio iniuriam remunerauit. quapropter etiam noctis meminit, qua hoc fecit, cùm nocte dormientem Saulem liberasset, & nemini concessisset letalem plagam illi infligere. Per figuram autem Calamitates, *noctes appellat, ob mœroris obscuritatem. sicut rursus experientiam, Incendium nominat. etenim ait, Igne me examinasti, nec est inuenta in me iniquitas: cùm enim tanquam quoddam aurum me probasses; purum me inuenisti ò domine. nam tantùm abfuit, ut hostem offenderem, ut etiam linguam seruauerim liberam à conuiciis contra illum, & quæ ille perpetrat, hæc nec dicere quidem ego audeo.*

Propter uerba labiorum tuorum ego custodiui uias duras.

Hanc uerò rem adeò duram, laboriosamq; executus sum, ut tuis mandatis morem geram.

Perfice gressus meos in semitis tuis, ut non moueantur uestigia mea.

Peto igitur, ne propositum meum inuertatur: erit autem hoc, si

tuam opem consecutus fuero. Gressus *enim, nuncupauit impetum illum faciendi*.

Clamaui, quoniam exaudisti me Deus.

Non temerè autem hisce uerbis usus sum, sed cùm periculum de tua benignitate fecerim; exaudisti enim me, cùm te sæpius inuocarem.

Inclina aurem tuam mihi, & exaudi uerba mea, mirifica misericordias tuas, qui saluos facis sperantes in te.

Admitte igitur preces meas, excita multas linguas ad decantandas tuas laudes. qui enim misericordiam abs te consecuti sunt, uidentes eum, à quo iniuria affecti sunt; tuam decantabunt prouidentiam: consueuisti autem iis, qui in te spem collocarunt, opem afferre.

A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, ut pupillam oculi.

Resistentes dextera Dei, meritò eos appellauit, qui secum bellum gerunt: à Deo nanque unctus est, ab eoq; Regiam electionem consecutus est. Dicit igitur eos, qui contra me prælium conserunt, tuæ sententiæ se opponunt, & obsecro, ut talem consequar custodiam, qualem pupilla oculi consecuta est, quæ quidem ueluti quædam munimenta habet palpebras, pro uallis autem pilos habet, habet etiam superciliorum oppositus, transmittentes sudoris pluuiam ad genas, & defendentes uidendi uim à nocumento, quod inde posit accidere, eiusmodi ergo curam consequi optat.

Sub umbra alarum tuarum protege me à facie impiorum, qui me afflixerunt.

Rursus alia usus comparatione, obsecrat sibi opem afferri. Audiuit
Deutero in ca. Mo sis 32. *enim à magno Mose dicente, Sub alis eius suscepit ipsos, & sustulit ipsos super humeris eius. Et dominus ad Hierusalem ait, Quoties no-*
Matt. 23. *lui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alis eius, & noluistis?* Alas *autem, nominat uelocem, & uehementem prouidentiæ securitatem: facillimus est enim alarum motus.*

Inimici mei animam meam circundederunt, adipem suum concluserunt, os eorum locutum est superbiam.

Adipem, *nonnulli Felicitatem, & bonam habitudinem nominarunt, mihi uerò uidetur beneuolentiam, & fraternam charitatem sic nuncupare. hoc enim uerba sequentia demonstrant: quandoquidem omnem inquit, naturalem misericordiam clauserunt, cùm nullum locum benignis cogitationibus reliquerint. loquuntur enim alta, & tumida: mihi autem insidias, & omnis generis dolos contexunt.*

Proiicientes me, nunc circundederunt me, oculos suos statuerunt declinare in terram.

Ipsi quidem me à patrio solo exegerunt, & rursus huc & illuc concursant, me arripere desiderantes: quoniam nolunt rectè aspicere, sed habent mentis oculum obliquum. sic enim & Symmachus explanauit, Statuerunt oculos suos torquere in terram.

Susceperunt me sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leonis habitans in abditis.

Abiecta naturali ratione, feras imitantur, cibi auidas, & prædam obseruantes, & de repentè aggredientes.

Exurge domine, præueni eum, & supplanta eum, eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.

Illorum quidem ò domine impetum impedi, quibus impedimentis scis. Hoc enim dixit, Supplanta, *ex translatione eorum, qui latenter currentes prosternunt. Me autem ab illorum insidijs libera, tuo gladio contra eos utens. Sic enim Symmachus dixit, In gladio tuo.*

Domine à paucis de terra.

Termino nanque tuo homines ad mortem transmittis. Tu enim dixisti, Terra es & in terram redibis. Gene.3.

Dissipa eos in uita eorum, de absconditis tuis adimpleatur uenter eorum.

Ego uerò, & si tibi facile est homines ad mortem transmittere, tamen obsecro, ut uiuentes illi dißipentur, & [illegible]orum [illegible] conspir[illegible]tio dissoluatur, atque suppliciorum, quæ à te in peccatores reseruata sunt, participes fiant. Sic igitur & in magni Mosis hymno ipse Deus inquit, Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis? in die uindictæ retribuam in tempore, ut non labatur pes eorum. Deutero. in cã. Mosis 32.

Saturati sunt filii, & diuiserunt reliquias paruulis suis.

Hunc locum hoc modo Symmachus explanauit, Saturabuntur filij, & diuidant reliquias suas paruulis suis. Noui inquit, te iustam tuam pœnam, non solùm ipsis infligere, uerùm & filijs, & posteris, qui suorum maiorum malitiam imitati fuerint. hoc uerbum, Saturabuntur, *id est ad satietatem usque malorum participes erunt.*

Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo, satiabor cùm mihi apparuerit gloria tua.

Videlicet, filio tuo. Illi tales dabunt pœnas, ego autem bonis, quæ à tua iusta prouidentia consecutus sum, perfruar, cùm maximum tuæ beneficentiæ periculum fecerim.

Psalmi. XVII. Interpretatio.
In finem. Puero domini Dauidi, qui locutus est domino uerba cantici huius in die, qua liberauit eum dominus ex manu omnium inimicorum suorum, & ex manu Saulis, & dixit.

2.Reg.22 *Clara est inscriptio, & explanatione non indiget. In historia autem Regum sensus huius psalmi positus est. Vatis autem philosophia admiratione digna est. Cùm enim tot insidias à Saule sustinuisset; non cum inimicis eum numerauit, uerùm cùm ab hostibus separasset, non tanquam de inimico mentionem fecit.* In Finem *uerò ponitur: Quoniam uaticinationem etiam de gentium uocatione, Iudæorumq; alienatione continet, quæ multis post seculis euenerunt.*

Diligam te domine fortitudo mea, dominus firmamentum meum, & refugium meum, & liberator meus, Deus adiutor meus, & sperabo in eum, protector meus & cornu salutis meæ, & susceptor meus.

Amore beneficia Vates compensat, solùm enim beneuolentiam, qui à Deo beneficium accepit, potest ei rependere. hanc etiam Deus cùm
Math.22. *inciperet ferre legem statuit sanctionem, Diliges enim inquit, dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis. Verùm post amorem, sequitur cultus Dei amati. Etenim*
Ad Cor. 13 *Charitas omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, Charitas nunquam excidit. Promittit autem beatus Dauid, se Deum dilecturum esse, non quòd hoc perfectè nondum impleuerit, sed quòd non patitur, ut ulla satietas huius amoris eum capiat. Deinde diuinæ beneficentiæ nominationes facit, & secundum numerum beneficiorum in se collatorum numerum appellationum componit: & uocat Deum Fortitudinem, tanquam hanc consecutus: Firmamentum, tanquam firmus contra hostes factus: Refugium, cùm Deum ut murum, & firmum uallum habuerit. Liberatorem, tanquam per Deum ab inimicis liberatus: Adiutorem, tanquam illinc opem nactus: Protectorem, ut antesignanum in tempore factum: Cornu salutis & susceptorem, tanquam eius prouidentia seruatus. Cornu autem salutis posuit, ex translatione ferarum, quæ cornibus hostes ulciscuntur.*

Laudans inuocabo dominum, & ab inimicis saluus ero.

Hic discimus de beneficijs collatis ex mera liberalitate gratias agere, & rursus petere necessaria. Hoc enim inquit, faciens, inimicis

superior ero. Deinde percurrit omnigenos inimicorum impetus.

Circundederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me, dolores Inferni circundederunt me, præoccupauerunt me laquei mortis.

Dolores mortis & Inferni, nuncupat internicina pericula. Quemadmodum enim dolores sunt propè ipsum partum, sic maxima discrimina ad mortem appropinquant. Torrentes autem iniquitatis, iniustos atque frequentes inimicorum impetus appellauit. Etenim sicut Torrens aquarum concursus hinc inde uenientes recipiens, repentè impetum facit, sic etiam Saul, cæteriq; hostes impreßionibus utebantur. Laqueos autem mortis, insidias nuncupauit: nam quod alijs laqueus est, hoc ijs, qui bello petuntur sunt insidiæ: utraque enim clandestini damni machinationes sunt.

In tribulatioue mea inuocaui dominum, & ad Deum meum clamaui, & exaudiuit de templo sancto suo uocem meã, & clamor meus in conspectu eius introiuit in aures eius.

A tot, tantisque calamitatibus obsessus, omni humano auxilio despecto; diuinam imploraui opem, nec spes me falsum habuit: nam ac tutum meas preces admisit. Templum *hic, non Manufactum dicit, nec enim tunc temporis erectum fuerat, postea enim Solomon ipsum construxit: sed cœlum appellauit sic.*

Commota est, & contremuit terra, fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt, quoniam iratus est eis Deus. Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exardescet, carbones succensi sunt ab eo.

Omnia autem hæc posuit, non quòd omnino sic acciderint, sed quòd ita credita sint. Non solùm uerò ulciscens Deus, uerùm homines exterrens, similia sæpe fecit: tonitruis, & fragoribus, & terræ motibus, & igne terrorem injciens. Eodem modo cùm Israeli timorem afferre uoluisset, Sinai montem igne fumantem ostendit. Propterea igitur & præsens Vates pœnam hostibus inflictam indicauit. docet uerò & alios homines, ne eiusmodi crimina perpetrent, ad hoc ut ne similia patiantur.

Inclinauit cœlos, & descendit, & caligo sub pedibus eius, & ascendit super Cherubim & uolauit, uolauit super pennas uentorum, & posuit tenebras latibulum suum in circuitu eius tabernaculum eius.

Rursus hic Dei aduentum exponens, multum auditoribus timorem incutit. Verumtamen neque descensum, neque ascensum diuinæ natu-

ra nos nouimus. Circumscriptus enim Deus minimè est, ubique præsens, omnia continens. Per hæc autem differentiam regiminum discimus. Nam aliquando quidem mitius hominibus apparet, interdum uerò magnificentius, & nonnunquam metum afferre uolens, inopinata quædam, & insueta demonstrat. Hoc igitur, Inclinauit Cælos & descendit, intelligamus proprium conspectum ostendisse. Caliginem autem sub pedibus eius, eò quòd eius præsentia uideri non potest. Porrò Ascensum super Cherubim, & uentorum uolatum, eius aspectus uelocitatem. Hoc autem, Posuit tenebras latibulum suum, eò quòd eius natura minimè intelligi potest. Hoc uerò, In circuitu eius tabernaculum eius, lucem quæ circa ipsum est. Ideoq; beatus Paulus inquit,
Timot.6. *Qui solus habet immortalitatem, lucem inhabitans in accessibilem.*

Tenebrosa aqua in nubibus aeris, præ fulgore in conspectu eius nubes transierunt.

Quemadmodum enim ait, nubium coactione tenebrosus factus aer, fulguris splendorem emittit; eodem modo cùm uniuersitatis Deus uideri minimè possit, emittit radios arcanæ lucis, & in eos, qui malitia assueti sunt, pœnali igne animaduertit. hoc enim manifestauit subdens.

Grando, & carbones ignis, & intonuit de cœlo dominus, & altissimus dedit uocem suam & misit sagittas suas, & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.

Hæc nostra tempestate sæpius acciderunt. Bellis enim proximis aquilonares barbaros, qui nos inuaserunt, grandine & igne profligauit. & Persas, qui nuper ab Oriente nos bello prosecuti sunt, & sine cruore nostrates urbes diripere sperabant, huiusmodi laqueis irretiuit, & ulterius progredi cohibuit, & hos quidem morte mulctauit, hos uerò nuncios internicionis remisit.

Et apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum, ab increpatione tua domine, ab inspiratione spiritus iræ tuæ.

Hoc nostris temporibus multis in regionibus euenit. Nam terra diffissa est & mota, & hiatus immersus in editis montibus apparuit, & aqua in aridis locis scaturijt. Facit autem hæc uniuersorum moderator, cùm ulciscendi potentiam hominibus ostendit, & docet, in puncto temporis extremam perniciem afferre posse benignitate uerò utens, uindictam procrastinat, atque pœnitentiam expectat.

Misit de summo, & accepit me, & assumpsit me de aquis multis.

Et docens, quid per aquas tropicè nuncupet, subiunxit.

Eripuit me de inimicis meis fortissimis, ab his, qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me.

Manifestò inquit, erga me curam meis hostibus ostendit. hoc enim innuit, cùm dixisset, Misit de summo, & accepit me, uidelicet omnibus persuasit, è cœlo mihi opem attulisse. hac uero me gubernatione dignum putauit, cùm inimicis fortior apparuerim: nam firmati sunt super me, inquit.

Præuenerunt me in die afflictionis meæ.

Hic latenter innuere mihi uidetur Absalonis defectionem post peccatum patratum. Nam Afflictionem, quam Symmachus Miseriam uocat, animæ imbecillitatem dicit, propter quam peccatum commissum fuit.

Et factus est dominus protector meus, & eduxit me in latitudinem meam.

Me quidem dum pellerer, & deijcerer, corroborauit Deus. & angustias loci latitudinem efficit, pro morte, quæ ab inimicis expectabatur, uitam largitus. hoc & in alio psalmo dicit, Impulsus & euersus, ut caderem, & dominus suscepit me. Psal. 117.

Saluum me faciet, quoniam uoluit me.

Spero autem quòd in posterum eadem ope me dignum facies, & inimicis superior ero, & si quàm maximam potentiam habeant.

Et retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum retribuet mihi, quia custodiui uias domini, nec impiè gessi à Deo meo, quoniam omnia iudicia eius in conspectu meo, & iustitiæ eius non defecerunt à me.

Non iniustè inquit, mei gerit curam, uerùm meum propositum cognoscens, & sciens meum studium esse, omnia eius præcepta custodire. Postquam enim ostendit, Deum de ipso multam curam gessisse, huius rei iustitiam demonstrat, ad uirtutem audientes adhortans, atque docens, nos hanc assequi minimè posse, nisi purè illum diligamus. Nec enim Vates omnium suorum rectorum factorum numerum exponere uoluit, uerùm fundamenta iacere, quomodo possimus diuina cura digni esse.

Et ero immaculatus cum eo.

Et quomodo hoc fieri potest?

Et abstinebo me ab iniquitate mea.

Ab illis abstinens, quæ malè perpetraui, integer in posterum ero.

Sic magnus Dauid de suis rectè factis mentionem facere coactus, ut diuinæ prouidentiæ iustitiam ostenderet, patratum delictum occultare noluit.

Et retribuet mihi dominus secundum iustitiam meam, & secundum puritatem manuum mearum in conspectu oculorum eius.

Tunc igitur ait, cùm penitus innocens ero, perfecta bona assequar. Nam omnia uniuersitatis Deus prospicit, & insuper bona opera. hæc enim puritatem manuum nominauit, atque pium mentis propositum, dicit esse compensationes. Deinde hoc idem explanatius edocet.

Cum sancto sanctus eris, & cum uiro innocente innocens eris, & cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris.

Ad bonas uel malas hominum uoluntates tu ò domine remunerationes accommodas. Nam sanctis, res sanctitate dignas præbes: & innocentibus, & à peccato liberis, res congruas: & electis perfectisq;, res perfectas. digreßis autem à uia recta, & contrariam ambulantibus, congruum uiæ finem præparas. Quomodo, & quo pacto?

Quoniam tu populum humilem saluum facies, & oculos superborum humiliabis.

Nam moderata uoluntate utentes, uel ex calamitate aliqua depressos, salute dignos facies, atque illustres ostendes: supercilia autem tollentes, superbiæq; inseruientes, in terram deijcere, atque uilitatem suæ naturæ existimare cogis.

Quoniam tu illuminabis lucernam meam domine, Deus meus illuminabis tenebras meas.

Postquam tenebras, afflictiones nuncupauit; meritò ab his liberationem, lucem appellat: hanc uerò inquit, à tua prouidentia consequor. quoniam lucerna est homo, qui ueram lucem accepit, uocat autem sic serui formam, Et meus est, & ex meo lumbo formabitur. hoc
Psal. 131. *uerò & in alio inquit psalmo, Illuc producam cornu Dauid, paraui lucernam Christo meo.*

Quoniam in te eripiar à tentatione, & in Deo meo transgrediar murum.

Id est, omnem fraudem, & dolum. Tentationem enim & Murum, insidias uocat, quas per tuam gratiam effugiam.

Deus meus impolluta uia eius.

Iustè dirigis omnia, & propterea confido.

Eloquia domini igne examinata.

A ueracibus enim tuis uerbis hoc didici. Nam, Igne examinata, (ut

Paulo

paulo ante diximus)probata inquit,& à mendacijs liberata.

Protector est omnium sperantium in se.

Non ego autem solus,uerùm & omnes,qui eandem spem in te collocant,eadem ope perfruentur.

Quoniam quis Deus præter dominum nostrum, aut quis Deus præter Deum nostrum?

Neque enim est alius Deus,ut hic quidem petitionem huic Deo afferat,hic uerò illi.

Deus qui præcingit me uirtute, & ponit immaculatam uiam meam.

Ipsius potentia seruatus,& ego rectam uiam incedere festino.

Qui perficit pedes meos tanquam Cerui, & super excelsa statuit me.

Sicut Ceruis natura insitum est uenenatas feras conculcare; sic me superiorem,& illustriorem hostibus reddidit.

Qui docet manus meas ad bellum.

Etenim ad preces manus expandens; supero inimicos meos.

Et fecit arcum æreum brachia mea.

Per brachia mea, quæ sunt ueluti arcus æreus,& infractus,statuit sagittas in hostes emittere.

Et dedisti mihi protectionem salutis meæ. & dextera tua suscepit me,& disciplina tua correxit me in finem, & disciplina tua ipsa me docebit.

Et erudisti cũ,qui peccauit,& collapsum erexisti,& docuisti,quàm magnum malum sit peccatum,& salute dignos fecisti.

Dilatasti gressus meos sub me, & non sunt infirmata uestigia mea.

In afflictionis angustijs,consolationis latitudinem dedisti,a qua recreatus,in hodiernum usque diem duraui. hoc enim Dilatasti, *Ampliasti,Symmachus dixit.*

Persequar inimicos meos,& comprehendam illos,&non cõuertar,donec deficiant: confringam illos, nec poterunt stare, cadent sub pedes meos.

Sic à tua prouidentia corroboratus, omnes inimicos me uicturum spero, & non prius desistere,donec rursus ipsos subditos efficiam: hoc nanque manifestauit cùm dixisset,Et Cadent sub pedes meos.

Et præcinxisti me uirtute ad bellum, & supplantasti insurgẽtes in me sub me.

Fortitudinem quidem & robur mihi largitus es, hostium uerò im-

petum præpedisti. & hoc euenit tempestate Goliath, & Saulis. Nam hunc quidem in fatuis uerbis faciendi tempus terētem funda deiecit: hunc uerò somno ligatum facilè declinauit. Eodem modo & Gettheorum subterfugit insidias.

Et inimicos meos dedisti mihi dorsum.

Videlicet, in fugam uertisti. proprium enim est fugientium terga dare.

Et odientes me disperdidisti.

Saulem, Architophelem, Absalonem, & infinitos alios.

Clamauerunt, nec erat, qui saluos faceret, ad dominum, nec exaudiuit eos.

Nam nec Alienigenæ, domesticos Deos implorantes, ab illis opem consecuti sunt. Nec Saul, & Absalon, & Osembæe, cæteriq; Israelitarum hostes Deum adiutorem habuerunt.

Et comminuam eos, ut puluerem ante faciem uenti, ut lutū platearum delebo eos.

Destituti inquit, penitus tua gratia erunt, quæ me adiuuat.

Eripies me de contraditionibus populi.

Hinc Iudæorum dementiam in Saluatorem uaticinatur, gentiumq; salutem, & admonet, ut nullam cum istorum reclamatione communicationem habeamus.

Constitues me in caput gentium.

Sed Dauidem gentibus dominatum esse, non nouimus. Igitur, per eum, qui ex ipso secundum carnem ortus est, uaticinatio impletur. Nā qui ex Dauide secundum carnem natus est, quique per diuinum Ezechielem nominatur, dominus inquam Christus omnibus gentibus dominatus est, semper quidem ut Deus omnibus imperans. Post uerò humanitatem, uoluntariam credentium seruitutem in eum adeptus est.

Populus, quem non cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi.

Ex persona domini Christi hæc prædicit. Dicit autem eos, qui nullū legislatorem, nec Vatem meum unquam habuerunt; facilimè uocatos audiuisse, & meum imperium dilexisse.

Filii alieni mentiti sunt mihi, filii alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.

Ii autem, qui filij uocati sunt, atq; in filiorum ordine descripti sunt; alienos se ipsos fecerunt, cùm ingrati beneficiorum fuerint, & circa fidem claudicauerint, & piam semitam dereliquerint. Sic & per Ieremiam inquit Deus, Quomodo conuersa es mihi in amaritudinem uitis

Ierem. 1.

aliena? ego autem plantaui uitem fructiferam omnem ueracem. partim quidem propriam huius plantæ culturam demonstrat, partim uerò ingratum eorum animum redarguit. Hoc uerò, Inueterauerunt, & claudicauerunt, *Vituperabuntur, & Auertentur, Symmachus dixit. & euentus prædictioni congruit: pleni sunt enim dedecore, odiosi omnibus uisi.*

Viuit dominus, & benedictus Deus meus, & exaltetur Deus salutis meæ.

Cùm de Iudæorum reclamatione mentionem fecisset; latenter innuit crucem, & post crucem, resurrectionem. Et quoniam Iudæi cruci fixum, mortuum uocare solet, ipse exclamat, Viuit dominus, & benedictus Deus meus, & exaltetur Deus salutis meæ. Non solùm uiuit, uerum etiam in cœlos redijt, & uolentibus salutem affert.

Deus qui das uindictas mihi, & subdis populos sub me, liberator meus de inimicis meis iracundis, & ab insurgentibus in me exaltabis me, a uiro iniquo eripies me.

Tu igitur, qui hæc longè post temporibus operatus es, liberes me ab ijs, qui iniustè me bello persequuntur, & quem populum mihi submisisti, obedientem mihi reddes.

Propterea cõfitebor tibi in gentibus domine, & nomini tuo psallam.

Nam per gentes, quæ paulò post uocatæ erunt, in omnibus Ecclesiis per totum orbem te celebrabo. Potest autem huius uaticinationis euentus uideri. Nam & in omnibus Vrbibus, & Pagis, & agris, & finibus, & montibus, & collibus, & in terra, & in mari, & in regione habitata, & in solitudine diuinus Dauid per piorum hominum linguas Deum decantat.

Magnificans salutes Regis eius, & faciens misericordiã Christo suo Dauid, & semini eius usque in seculum.

Tu enim cùm me in Regem unxeris; non solum tueris, uerum etiã illustrem reddis. Hac uerò prouidentia non tantùm me, sed etiã meos posteros dignos facies. Verùm & in seculum usque hunc splendorem semini meo custodies. Hoc autem si secundum Iudæos intelligatur, uaticinationem redarguit, nam usque ad captiuitatem Dauidicum genus in Regno permansit: Post uerò illinc reuersionem, cùm solus Zorobabel regnasset, Regni hæredes minimè dereliquit. Si igitur uera est uaticinatio, ut uerissima est; (spiritus enim ueritatis ipsam detexit) reliquum est ut consideremus semen Dauidis æternum habere splendorem, uidelicet Dominum Christum ex Dauide secundum carnẽ

natum, qui secundum Regnum, & gloriam habet, & ut creator, & Deus hanc ante secula habebat: rursus autem ut homo, in nouissimis diebus accepit. Ideo igitur per diuinũ Ezechielem uniuersitatis Deus inquit, Dabo illis Dauidem Regem ipsorum. & rursus, Dauid Rex in

Ezec. 36. Ezec. 34. *medio eorum. Dauidem ipsum nominauit, tanquam ex Dauidis lumbis*

Esa. 11. *secundum carnem germinatum. hoc uerò & beatus Esaias exclamat, Erit radix Iessæ, & resurgens imperare gentibus, & in ipso gentes spe*

Matth. 1. *rabunt. hæc beatus Matthæus edoctus, sic euangelicam historiam exorsus est, Liber generationis Iesu Christi filii Dauid.*

Psalmi. XVIII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Tres species diuinarum Legum à beato Paulo discimus. Nam unam quidem sine literis inquit, per creationem hominibus datam fuisse, Inuisibilia enim ipsius à creatione mundi, per ea, quæ facta sunt, intelle-

Ad Ro. 1. Ad Ro. 2. *cta conspiciuntur. & rursus, Cùm enim gentes, quæ legem non habent, à natura ea, quæ legis sunt, faciunt, hi legem non habentes, sibi ipsis sunt lex. Aliam uerò per magnum Mosem in literis præbitam fuisse,*

Ad Gal. 3 *Nam propter peccatum inquit, data est lex, ordinata per Angelos in manu Mediatoris. Nouit autem & tertiam præter has positam, quæ est gratiæ: Lex nanque spiritus uitæ, liberauit me à lege peccati, & mortis. Congruentia his & beatus Dauid in hoc Psalmo homines docet, & secundum eundem ordinem. Primam quidem in creatione, quæ conditorem prædicat. Deinde eam, quæ per Mosem data fuit, quæ maiorem scientiam, uolentibus illam attendere, præbet. Post hanc, legẽ gratiæ perfectam, quæ animas purgat, & à præsenti interitu nos liberat. Propterea, & In Finem nos Psalmus transmittit, nouum testamentum in fine prædicens:*

Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum.

Sufficit inquit, etiam sola cœlorum pulchritudo, atque magnitudo, quæ apparet, ad opificis magnificentiam prædicandam. Si enim quis maximum, & pulcherrimum ædificium inspiciens, architectum miratur. & nauigium uidens bene & optimè constructum, artificem considerat: & cum contemplatione imaginis, memoria pictoris concurrit, multò magis mundi fabricatio, quæ uidetur, ad opificem nos uidentes conducit. De Cœlo autem, & de firmamento mentionem fecit, magni Mosis doctrinam secutus, etenim ille primùm cœlum factum fuisse di-

cit, deinde & firmamenti artificium narrat, quod rursus cælum cælorum appellauit. Multitudo cælorum nemini admirationem moueat: solet enim scriptura aliquando quidem singulariter, aliquando uerò multitudinis numero nominare: & singulariter quidem beatus Dauid nominat, Cælum enim ait, cæli domino. Et rursus, Qui cingit cælum in nubibus. Multitudinis uerò numero rursus ipse, Laudate eum inquit, cæli cælorum: eandem uerò habet significationem quam illud, Cælum cæli domino. Nam cælum, quod uidetur, ueluti quoddam tectum terræ paratum est: firmamentum autem, quod est superius hoc cælo, tale est huic cælo, quale hoc cælum est terræ. Propterea igitur cælum cæli uocatur, & cæli cælorum nuncupantur. Sciendum est autem, & apud nos ciuitates etiam geminum, nomen habere. & Tarsum dicimus, & Tarsos, unam ciuitatem: & Thebam, & Thebas eandem urbem: Sic etiam Mycenam, & Mycenas, antiqui uocabant unicam ciuitatem, intelligentes multitudinis numero nominatam. Hæc autem à me non temere dicta sunt, sed propter eos, qui plures cælos numerare conantur.

Psal. 113.
Psal. 146.
Psal. 148.

Dies diei eructat uerbum, & nox nocti indicat scientiam.

Etenim ordinata successio noctis & diei, terminos à conditore positos demonstrat, quos hæc inanimata mundi machina transcendere non potest. cùm enim nox, atque dies, ad hominum utilitatem crescant, atque decrescant, cumq; à se inuicem tempus mutuentur, & rursus debitum sibi ultro citroq; reddant; prouidentiam, quæ ipsis inest, ostendunt. Hoc autem Eructat uerbum, & indicat scientiam, & enarrant gloriam Dei, non animata esse, quæ uidentur docet. Verùm est quadam prosopopæa homines docens, ab his quæ uidentur, ad opificem, qui minimè cernitur, peruenire, & illi hymnorum cantilenam afferre.

Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur uoces eorum. In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.

Hoc explanatius Symmachus interpretatus est, Nox nocti indicat scientiam non uerba, neque sermones, quorum non audiuntur uoces, sed in omnem terram exiuit sonus eorum. Vel secundum Aquilam, In omnem terram exiuit ordo ipsorum. Nam nec sermonem inquit, emittentes, nec uerba proferentes, sed regulam, & proprium ordinem demonstrantes; omnem terram, atque mare ad diuinas laudes decantandas inuitant.

In Sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus

procedens de thalamo suo. Exultauit ut gigas ad currendam uiam à summo cælo egresſio eius, & occurſus eius uſque ad ſummum eius.

Hæc magis dilucidè tres Interpretes explanarunt, Soli poſuit tabernaculum in ipſis, uidelicet in cœlis. Sic enim magnus Moſes docuit, & fecit Deus duo luminaria magna, & poſuit illa in firmamento cœli, ut lucerent ſuper terram. eodem modo & diuinus Dauid poſuit, Soli tabernaculum in cœlis, ut ipſe ab illis ueheretur. Secundum pulchritudinem uerò ſponſum imitetur, ex thalamo multo cum decore exeuntem. Secundum uelocitatem autem, gigantem quendam magno cum robore currentem, nulla re obſtante, nec impediente, quò minus ulterius progredi poſſit. Sic enim ipſe ab oriente exoritur, & unius diei ſpacio percurrens, ad occidentem peruenit, omnibus animalibus ſuum calorem impertiens.

Gen. 1.

Nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius.

Caloris quidem pro lumine meminit, plus efficaciæ demonſtrans: fieri enim poteſt, ut etiam qui longè abſunt, fruantur lumine hominum manu accenſo: caloris uero niſi appropinquantes, participes eſſe non poſſunt. Sol autem etiam longiſſimè radios emittens, calorem cum lumine impertit. Omnia inquit, hæc ſatis ſunt ad Creatorem demonſtrandum. Veruntamen præter hæc, etiam legem nobis adiumento largitus eſt, quæ errantes homines dirigere poteſt.

Lex domini immaculata conuertens animas teſtimonium domini fidele, ſapientiam præſtans paruulis. Iuſtitiæ domini rectæ lætificantes corda, præceptum domini lucidum, illuminans oculos, timor domini, ſanctus permanet in ſeculum ſeculi, iudicia domini uera, iuſtificata in ſemetipſa, deſiderabilia ſuper aurum, & lapidem pretioſum multum, & dulciora ſuper mel, & fauum.

Legem, & Teſtimonium, & Iuſtitias, & Præceptum, & Iudicia Moſis nuncupat legem. Sic enim ipſe eam nominat: nam aliquando quidem appellat legem has iuſtitias, & iudicia, quæ dedit dominus Moſi & alibi, Cuſtodies legem domini Dei tui, & eius præcepta ſeruabis. & uocatur quidem lex tanquam optimum Reipublicæ ſtatum diſpenſans, atque ordinans. Teſtimonium *uerò, ueluti peccantes teſtificans, & tranſgreſſionis uindictam oſtendens.* Iuſtitias *autem, quaſi iuſtum docens, & prohibens iniuſtum, recteq; agentes, iuſtos eſſe declarans.* Præceptum *uerò, eò quod, quid agendum ſit, præcipit, atque domini more imperat.* Iudicia *autem, tanquam diuina iudicia*

Alludit ad etymologiam græcam: nam νόμος dicitur ἀπὸ

ostendens, atque edocens, quibus bonis perfruatur, qui eam custodit, quibusq; supplicijs, qui ipsam transgreditur obnoxius sit. Dicit igitur, cùm Dei lex penitus ab omni reprehensione libera sit, hominum animas conuertit. Testimonium uerò exterrendo, imperfectis atque infantibus iustitiam præstat. Porrò Iustitiæ cor lætificant, iustificationis causam demonstrantes. Præceptum autem, internos oculos illuminat, docens, quid uniuersitatis Deum honoret. Pietas quidem, atq; Dei timor horum custodiam subministrans, in causa est, ut sempiternis bonis fruamur, meritò autem Dei timorem sanctum appellat, uidelicet à reprehensione purum, tanquam humano timore improbato, ut qui uilitatis appellationem contineat. Iudicia autem uera, atque iustificata nominans, ueluti honores, & supplicia iusta hominibus afferentia: hæc inquit, auro lapidibusq; pretiosis magis pretiosa, atque mel le dulciora esse: uerum non omnibus hominibus, sed ijs, qui reuera homines sunt, quorum uita non comparatur feris, quæ sunt rationis expertes, secundum ipsius Vatis uocem.

τῷ νι' μῶν a tribuendo: quia tribuit vnicuiq;, qđ suum est.

Etenim seruus tuus custodit ea.

Et quo lucro? magis dilucidè edoce.

In custodiendis illis retributio multa.

Maximum ait, præmium uolentibus hæc custodire proponitur. & postquam Dei iudicia custodire promisit, humanam imbecillitatem in memoriam reuocans, atque huius uerbi fastum considerans; statim subiunxit.

Delicta quis intelligit? ab occultis meis manda me.

Si enim Dei mandata magna cum fiducia seruare uoluero, à natura & infirmitate in multa, præter opinionem trahor, & nonnulla quidem inscienter pecco, ab ingruentibus calamitatibus oppressus. & si operibus peccatum declinauero; tamen cogitationes omni sorde me polluunt. Propterea te obsecro, qui me expiare potes, & exclamo.

Ab occultis meis munda me, & ab alienis parce seruo tuo.

Non enim tantum me cogitationes circunstant, uerum etiam Dæmonum agmine obsideor: & hi quidem extrinsecus insidiantur, hæ uerò intus nobiscum conspirant. meritò autem ipsos alienos appellauit, ut inimicos, & hostes, & penitus nolentes nobiscum familiaritatem habere.

Si mihi non dominati fuerint, tunc immaculatus ero, & emũdabor à delicto maximo, & erunt ut complaceant eloquia oris mei, & meditatio cordis mei in conspectu tuo semper.

Tua autem ope perfrui desidero, ut horum insidias subterfugiens,

animam penitus ab omni labe liberam tibi exhibeam: & præteritorum peccatorum uenia à te impetrata, sempiternam tibi hymnorum cantilenam afferam, tua oracula semper meditans. Per hæc igitur nouum testamentum prædicit, & baptismatis gratiam, & spiritus sancti donum, à quo & præteritorum peccatorum ueniam credentes accipiunt, atque in posterum satis auxilij habentes, & consurgentibus affectionibus, & malis insidiantibus spiritibus, superiores fiunt: ad hæc subiungit.

Domine adiutor meus, & redemptor meus.

Accommodatam psalmo per orationem posuit. Nam dominum quidem, ut Creatorem, & Opificem uocauit, Redemptorem uerò tanquam per sancti baptismatis regenerationem à pristino quidem interitu liberantem, & à Dæmonum seruitute redimentem, incorruptam naturam, atque immortalem largiens. Hæc autem & illa psalmus continet. & prima quidem pars mundi fabricam, & prouidentiam docet: media uerò legem: ultima autem gratiam. Nam inquit, Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me domine, & ab alienis parce seruo tuo: domine adiutor meus, & redemptor meus. hæc autem bona à nouo testamento nobis suppeditantur.

Psalmi. XIX. Interpretatio.
In finem. Psalmus Dauidi.

4. Reg. 19 *Cùm Senacherim Iudæam bello olim inuasisset, & ad obsidionem Hierosolymæ numerosum exercitum misisset, cuius Rhapsaces dux erat, cumq; literas maledictis omnigenis, & impietate plenas ad Ezechiam dedisset; tunc beatus Ezecchias uir omni pietate ornatus, ac accepta epistola, sibiq; in adiumentum ascito Esaia Vate, cucurrit in diuinum templum, epistolamq; explicatam Deo ostendit, hostium impietatem demonstrans, rogansq;, ut ob iniuriam sibi factam Assyrijs suam ostenderet potentiam. Hæc multis ante seculis beatus Dauid prædicit, diuino afflatus numine & præsentem dictat psalmum, ubi ostendit populum pro Rege precantem, obsecrantemq;, ut eius preces Deo sint acceptæ.*

Exaudiat te dominus in die tribulationis, protegat te nomen Dei Iacob: mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion tueatur te.

4. Reg. 19 *Postquam enim magnus Ezecchias ad diuinum templum cucurrit, habens præ manibus epistolam maledicentiæ plenam; precatur populus, ut*

lus,ut illius preces admittat,& inde opem afferat. Sanctum *in hoc loco, Templum appellauit.*

Memor sit omnis sacrificii tui, & holocaustum tuum pinguefiat.

Quoniam tempore pacis diuinum cultum studiosè curabat; meritò hæc de ipso dicunt, precantes totius orbis Deum, ut respiciat Regis pietatem, & multorum omnisq; generis sacrificiorum recordetur, rursusq; pacem concedat, ut pluribus ipsum sacrificijs conciliet. Hoc enim Holocaustum tuum pinguefiat, ita Symmachus explanauit, Oblationem tuam pinguem faciat: hoc est, ille, qui dedit tranquillitatem ob pacem præcedentis temporis, præbeat tibi ansam, ut pluribus ipsum sacris concilies.

Tribuat tibi secundum cor tuum, & omne consilium tuum confirmet.

Iustum inquit, Iudicem precamur, ut puritati tuæ animæ congruentem remunerationem largiatur.

Lætabimur in salutari tuo in nomine Dei nostri magnificabimur: impleat dominus omnes petitiones cordis tui.

Deo nanque tuas petitiones exaudiente, etiam nos lætitiæ participes erimus, clari & illustres facti ob Dei potentiam.

Nunc cognoui quoniam saluum fecit dominus Christum suum: exaudiet illum de cœlo sancto suo.

Ex ipso rerum euentu didicimus Regem nostrum Deo fretum, salutem consecuturum: & in inferiori tēplo preces afferentem, de superiori, auxilium accipere. Postquam enim ostendit ipsum inferius precantem, ostendit de superiori loco adiuuari.

In potentatibus salus dexteræ eius.

His, qui accedunt, Deus opem affert. Dexteram *autem rursus hic humano more dixit, diuinam potentiam hoc modo nominans.*

Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus: ipsi obligati sunt, & ceciderunt, nos autem surreximus, & erecti sumus.

Illi ait, equis, & curribus freti; nihil utilitatis illinc perceperunt, sed nescio quo pacto præpediti, conciderunt: nos uerò diuino implorato auxilio, salutem palam consecuti sumus, & tanquam collapsis ob terrorem hostibus superiores inimicis apparuimus.

Domine saluum fac Regem, & exaudi nos in die, qua inuocauerimus te.

Huiusmodi ergo adiumentum consecuti; obsecramus te domine, ut

& nos met ipsi, & Rex noster huius auxilij participes simus.

Psalmi. XX. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

4. Reg. 20 *Post illam illustrem, atq; splendidam uittoriam, Assyriorumq; arcanam perniciem, beatus Ezecchias in morbum incidit. Et cùm per Vatẽ Esaiam se moriturum didicisset, cumq; feruentibus lacrymis Deum placasset; & morbi liberationis compos fuit, & quindecim annorum uitæ promissionem accepit. Rursus igitur diuinus Dauid ex persona populi hunc Psalmum dictauit, ob Regis ualetudinem Deum decantans.*

Domine in uirtute tua lætabitur Rex, & super salutare tuũ exultabit uehementer. Desiderium cordis eius tribuisti ei, & uoluntate labiorum eius non fraudasti eum.

Cùm potens inquit, sis, & benignus; humaniter preces nostri Regis admisisti, & omnes petitiones ei concessisti, potius uerò maiora petitionibus dona largitus es. Hoc enim subiunxit.

Quoniam præuenisti eum in benedictionibus dulcedinis; Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.

Nam non rogatus, illi Regnum donasti: propria uero gloria, hoc est, regali diademate caput eius ornasti.

Vitam petiit à te, & tribuisti ei, longitudinem dierum in seculum seculi.

Accepit enim, & quæcunq; obsecrando petijt, & optatam uitam obtinuit. Hoc enim, In seculum seculi, *futuram uitam demonstrat, sanctis paratam, ut immortalem habeant.*

Magna est gloria eius in salutari tuo, gloriam & magnum decorem impones super eum.

Non solùm ei uitam donasti, uerùm illustrem illum reddisti & clarum, tùm admirabili hostium interitu, tùm etiam, quòd Sol præpostero ordine cucurrerit: adeo autem hoc terra mariq; notum factum est, ut
4. Reg. 20 *Babyloniorum Rex ijs dona miserit, qui olim Assyrijs dona largiebantur. propter Ezecchiam enim hoc Solem effecisse, uel passum esse, suspicabatur, Assyriorum nece testimonio utens.*

Quoniam dabis ei benedictionem in seculum seculi, lætificabis eum in gaudio cum uultu tuo.

In omnibus inquit, seculis celebris, atq; diuulgatus erit, cùm tatũ à te auxilium habuerit. Hoc autem Cum uultu tuo *posuit Symmachus, Iuxta uultum tuum. Lætitiam igitur habebit ait, & continuam*

uoluptatem uultus: hoc est, tuam beneuolentiam assequens. Propterea autem hoc illi accidit, quoniam in te spem collocauit. hoc enim subdidit.

Quoniam Rex sperat in domino, & in misericordia altissimi non commouebitur.

Superior est inimicis, qui tuæ gratiæ compos factus est: hanc consequitur ille, qui nulli hominum fidens, tua sola spe utitur.

Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis, dextera tua inueniat omnes, qui te oderunt.

Hoc magis dilucide Symmachus dixit, Comprehẽdet manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua inueniet eos, qui te oderunt. Ea, quæ dicta sunt, sequentibus cohærent. Non frustra nanque ait, Rex tuæ spei confisus est: Verùm sciens tuam dexteram omnibus inimicis superiorem esse, & eos, qui celerimè aufugerunt, comprehensuram, atque potẽtißimos homines euersuram. Dexteram *atque* Manum, *diuinam potentiam nominauit.*

Quoniam pones eos, ut clibanum ignis in tempore uultús tui, dominus in ira sua conturbabit eos, & deuorabit eos ignis. fructum eorum de terra perdes, & semen eorum à filiis hominum.

Facilimum tibi est inquit, ut clibanum incendere eos, atque conficere in igne, ueluti materiam igni obnoxiam: & non ipsos solùm, uerum etiam illorum posteros. Nam hos & semen, & fructum nuncupauit, ut omnis eorum memoria deleatur. Hoc autem In tempore uultus tui, scilicet, In tempore iræ tuæ, cùm hoc facere uolueris, & opportunum esse tempus uindictæ iudicaueris.

Quoniam declinauerunt in te mala.

Quoniam contra te linguam mouerunt, & maledictis usi sunt.

Cogitauerunt consilia, quæ non potuerunt stabilire.

Aliqua Exemplaria habent, Stabilire. *Symmachus autem sic dixit, Cogitauerunt cogitationes, quæ non possunt fieri. Prædicit autem per hæc Aßyrii conuitia, Ne te decipiat Deus tuus, cui tu ipse confisus es, quoniam liberabit Hierusalem de manu mea: de his uerbis dicit, Quoniam cogitauerunt cogitationes, quæ non possunt fieri: Vel cogitauerunt consilia, quæ non potuerunt stabilire, sperãtes quemadmodum Idolis superiores fuerunt, sic uero Deo fore.* 2.par. 32. & 4. Reg. 18. & 19.

Quoniam pones eos dorsum.

Symmachus autem sic explanauit, Quoniam facies ipsos auersos. Eos enim, qui Angeli plagam fugerunt, in fugam uertes, & terga

dare coges, ut abeuntes res gestas narrent. Hæc autem Vates prædictis more posuit, tanquàm res non dum gestas.

In reliquiis tuis præparabis uultum eorum.

Hoc quidam cum hyperbato dixerunt esse, & intellexerunt sic, In Reliquijs ipsorum præparabis uultum tuum: pro eo quod est, Et his, qui remanserunt, & his qui fugerunt, infliges pœnam. Fieri tamen potest, ut eadem structura utendo, eandem sententiam accommodemus. In reliquiis tuis, *integrum tibi erit & facilè supplicia statuere: & eos, qui nunc fugiunt, quique terga dederunt, eosq; etiam, qui sibi persuaserunt mortē declinasse, poteris conuertere, & sistere, & mulctare.*

Exaltare domine in uirtute tua, cantabimus & psallemus uirtutes tuas.

Non quod Deus humilis sit, extollitur, neque, quod non habet, recipit, sed quod habet, ostendit: iurè igitur inquit, Exaltare domine in uirtute tua, Demonstratur nanque tua altitudo ob inexplicabilem potentiam, quam nos canentes, & celebrantes te, tua mirabilia opera enarrabimus.

Psalmi. XXI. Interpretatio.
In finem. Pro susceptione matutina. Psalmus Dauidi.

Hic psalmus domini Christi Crucem, & Resurrectionem, & gentium uocationem, & totius orbis salutem prædicit. Inscriptio hoc demonstrat. Susceptio matutina, nostri Saluatoris est aduentus, qui instar auroræ in tenebris sedentibus illuxit. Lux enim uera est dominus: nascens autē lux, diluculum efficit, qua exorta, soluuntur tenebræ. In ipsum igitur dictatus est hic Psalmus: nam potius sacris Apostolis credēdum est, & ipsi Saluatori, qui principio huius Psalmi clarè usus est, quàm ijs, qui aliter interpretari conantur.

Deus Deus meus respice in me, quare me dereliquisti?

Patibulo autem suffixus, in hanc uocem prorupit, ipsa hebraica uoce usus, Heli, Heli lamazabathani. Quomodo igitur eiusdem ueritatis testimonium scribēdo præteriri potest? Derelictum autem fuisse dicit, ut qui cùm nullum peccatum commiserit; morti tamen obnoxius fuerit, quæ contra peccatores potentiam suscepit. Vocat igitur derelictionem, non diuisionem diuinitatis coniunctæ, ut quidam suspicati sunt, sed illam permissionem, quam diuinitas permisit, ut humanitas pateretur. Aderat enim diuinitas in serui forma patiente, & siuit illam pati, toti hominum generi salutem moliens, hæc tamen nihil inde patieba-

tur: quo enim pacto, cùm sit impatibilis, pati posset? dicit autem hæc dominus Christus ut homo. Et quoniam ipse est caput humanæ naturæ, pro tota humana natura in sequentibus uerba facit.

Longe à salute mea, uerba delictorum meorum.

Sciendum est autem, de hac uoce Delictorum meorum, *neminem aliorum Interpretum mentionem fecisse. Verùm Aquila quidem, Fremitus mei dixit. Symmachus uerò, Fletus mei. Theodotion, Clamoris mei. Ne autem nos alijs explanatoribus hoc in loco usi, de industria eos, qui aliter hunc Psalmum interpretati sunt, redarguere uideamur; Septuaginta Interpretum explanatione utemur. Cùm hanc enim uocem attendissent; non dixerunt hunc Psalmũ domino congruere. Quo modo enim, inquiunt, qui peccatum non fecit, dicere potest, Longè à salute mea, uerba delictorum meorum? Audiant igitur Ioannem clamãtem, Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Et diuinum Paulum dicentem, Ille, qui peccatum non fecit, pro nobis peccatum factus est, ut nos fieremus iustitia in ipso. Et rursus, Christus redemit nos ex maledictione legis, factus pro nobis maledictio. Itaque, quemadmodũ cùm sit fons iustitiæ, nostrum peccatum accepit: cùmq; sit benedictio, maledictionem nobis imminẽtem suscepit, & crucem sustinuit, & opprobria despexit; sic & pro nobis uerba fecit. si enim nobis diffinitam disciplinam sponte subiuit: disciplina enim pacis nostræ super eum, (ut ait Vates) multò magis, pro nobis uerbis usus est, & exclamat, Longè à salute mea uerba delictorum meorum: ne respicias inquit, in delicta humanæ naturæ, sed concede salutem per meos cruciatus. & postquam crucem more humano administrans, sæpius precatus est in crucis tempore, Pater dicens, si fieri potest, transeat à me calix iste, & mærore affectus dicebat, tristis est anima mea usque ad mortem; meritò & Psalmus hæc prædicens, inquit.*

Ioan. 1. id est super humeris suis suscepit peccata totius mundi. 2. Cor. 5. ad Gala. 3 Matth. 26 Matth. 26

Deus meus clamabo per diem ad te, & non exaudies, & nocte, & non ad insipientiam mihi.

Vel secundum cæteros, Et nocte, & non silentium. Dies, noctesque inquit, me clamantem, & silere nolentem non exaudisti, sed cruci tradidisti. Veruntamen noui tui consilij mysterium: hoc enim declarat, Non ad insipientiam mihi. nam non frustra concessionem petitionis te procrastinare, sed magnum quid, & salutare, te ex cruce procurare cognoui.

Tu autem in sancto habitas, & laus in Israel.

Hoc autem est omnium maximè admirabile, quòd te in sancto hoc corpore habitante, crucis patibulo suffixus sum. Laudem *autẽ* Israel

ipsum nominat, ut qui laudatur, & decantatur à suis proprijs cultoribus. Nam pro Laude, *Hymnum alij explanatores posuerunt.*

In te sperauerunt patres nostri.

Lucrum spei demonstrat.

In te sperauerunt, & liberasti eos: ad te clamauerunt, & salui facti sunt, in te sperauerunt, & non sunt confusi.

Atqui, inquit, manifestò noui, cùm omnes patres nostri tuo auxilio confisi essent, spe minimè frustratos esse, cumq; tuum auxilium implorassent, tuæ prouidentiæ fructum cepisse.

Ego autem sum uermis, & non homo, opprobrium hominis, & abiectio plebis.

Ego autẽ ait, ut uermis, & uilis uisus sum, & ridiculus factus. Alij qui per Vermem ostendi dixerunt, quòd natus est ex Virgine: nam neque uermis habet substantiam ex concubitu. Ego uerò conijciens per Vermem, hoc in loco tantùm uilitatem ostendi puto.

Omnes uidentes me, deriserunt me, & locuti sunt labiis, & mouerunt caput. Sperauit in domino, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniam uult eum.

Et hæc in sacris Euangelijs posita sunt, Multi enim inquit, mouentes
Matth.27 & Luc.23 *capita, dicebant, alios saluos fecit, se ipsum saluum facere non potest. Et alter latronum dicebat, Si tu es filius Dei, saluum fac te ipsum,*
Luc.23. *& nos. Atque etiam hæc clausula, Sperauit in domino, eripiat eum, saluum faciat eum, quoniam uult eum, in sacris euangelijs inueniri potest.*

Quoniam tu es, qui extraxisti me de uentre, spes mea ab uberibus matris meæ, in te proiectus sum ex utero, de uentre matris meæ Deus meus es tu.

Cap.7. *Hæc beatus Esaias uaticinatus est, cùm dixisset enim, Ecce Virgo concipiet in utero, et pariet filiũ, & uocabunt nomen eius Emmanuel, subiunxit, Butyrum, & mel comedet, & priusquam ipse cognoscat malum, uel bonum, reprobat malum, causa eligendi bonum. Beatus igitur Dauid domini Christi gerens personam, inquit, Quoniam & tu formasti me in utero, & illinc rursus eduxisti, & adhuc lactens, matrisq; ubera sugens, in tua cura meas spes collocaui.*

Ne discesseris à me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est, qui adiuuet.

Etenim Discipulorum chorus ipsum dereliquit. Deinde afflictionis species prædicit.

Circundederunt me uituli multi, tauri pingues obsederunt

me: Aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens, & rugiens.

Nuncupat autem Tauros, *Sacerdotes, & Scribas, quibus principatus populi commissus erat, quique multa audacia utebantur*. Vitulos *uerò, eorum subditos. Vocat eos pingues, tanquam bonis ab ipso suppeditatis perfruentes. Sic enim prædixit magnus Moses, Et comederunt Iacob, & incrassatus est dilectus, recalcitrauit, incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum. Atque etiam beatus Hosee feroci iuuencæ eum assimilat, Nam ut uacca lasciuiens errauit Efraim. Hoc autem modo populum appellauit. Sic autem Efraim inquit, uitula docta diligere contentionem, hoc est, quæ contentionem, et rixam amat. Nam* νῖκος*, non ipsam uictoriam, uerùm contentionem uocat. & post hæc humilitatem ostendens, subiunxit, Ego autem conscendam super pulchritudinem colli eius, superbam eius ceruicem deprimam, & seruitutis iugum imponam. Igitur Psalmus scribarum, phariseorumque defectiones ante describit, qui taurorum audaciam, leonumque furorem imitantes, dominum Christum stiparunt.*

Psal. 78. Et Can. Mos. 32. Hose. 4. Hose. 10.

Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea.

Ossa, *uocat sacros Apostolos, quoniam & corpus, Ecclesiam nominat. robur autem corporis ossa sunt: ab his enim quicquid in corpore mollis, & fluxi est, sustentatur. dissipati sunt autem omnes tempore crucis, instar aquæ, huc & illuc dispersi.*

Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio uentris mei, aruit tanquam testa uirtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis, & in puluerem mortis deduxisti me.

Etiam hæc omnia crucis tempore acciderunt. Cor quidem ob timorem, ut cera ad ignem euanuit, atque etiam lingua immobilis permansit. Et diuini Euangelistæ nos docent, eum non respondisse, licet sæpius interrogatus esset. Traditus est autem sepulturæ post crucem: id quod puluerem mortis nominat, eò quòd puluere obducuntur, qui sepeliuntur:

Quoniam circundederunt me canes multi, & concilium malignantium obsedit me.

Post Iudæos de gentium exercitu mentionem facit: nam illi his eum tradiderunt: propterea & uaticinatio rerum ordinem obseruauit. Meritò autem, illos quidem Tauros, hos uerò Canes nominauit. Nõ enim bonum est inquit, sumere panem filiorum, & dare catulis. Matth. 15

Sed tamen post crucem, qui olim canes erant, per fidem in filiorum ordinem transiuerunt, & qui olim tanquam filij tractabantur, canum appellationem acceperunt, tanquam canes contra dominum rabie per-
Ad Phil. 3 *citi. De his beatus Paulus exclamat, Videte canes, uidete malos operarios, uidete concisionem. Tamen propheticus sermo canes appellans, inquit, Concilium malignantium obsedit me. Deinde enarrat, quæ ab ipsis audacter commissa sunt.*

Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea.

Et hoc manifestum est, & clarum etiam ualde pertinacibus. Audimus enim in sacris euangelijs ipsum dominum suis sanctis discipulis di-
Ioan. 20 *centem, Videte manus meas, & pedes meos, quoniam ipse ego sum. Atque etiam Thomæ clauorum signa ostendit, & plagam telo illatam. Hoc autem, Dinumerauerunt omnia ossa mea, hoc significat, quoniam sic me distenderũt crucifigẽtes, ut facilè foret cuilibet ossa enumerare.*

Ipsi uero considerauerunt, & inspexerunt me.

Videlicet, irridentes, & loquentes.

Diuiserunt sibi uestimenta mea, & super uestem meam miserunt sortem.

Matth. 27 *Apertissimè hoc porrò sacrorum euangeliorum historia docet.*

Tu autem domine, ne elongaueris auxilium tuum à me, ad defensionem meam conspice, erue à framea Deus animã meã & de manu canis unicam meã, salua me ex ore leonis, & à cornibus unicornium humilitatem meam.

Postquam ait, nullam humanam opem habeo, tuæ susceptionis compos fiam, & liberer & ab his, & ab eo, qui per hos hæc operatur, qui instar canis, atque leonis irrupit. Nam Leonem & Canem, atque Vnicornem eum uocat, qui mortis imperium habebat, (secundum Apostoli uocem) scilicet Diabolum, qui crucis tempore ut fera aggressus est, mortem festinans. Id autem dominus sacris in euangelijs dixit, Nunc
Ioan. 12. *iudicium est mundi huius, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. Et rursum, Venit princeps mundi huius, & in me non habet quicquam.*
Ioan. 14. *Sed tamen nihil eorum, quæ quærebat inueniens, (quærebat autẽ peccati reprehensiones) impudenter & ualde iniustè morti tradidit: ipse uerò malitiæ expers fuit, communem mortem destruere moliens.*

Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.

Et hinc patet, more humano hæc loqui, ut homo autem sustinens, quæ loquebatur. Fratres *enim, in ipsum credentes nuncupat. Fratres*

sunt

sunt tanquam hominis, ut enim Deus, dominus: ut uerò homo, & frater nominatur. Vnigenitus enim est, & Primogenitus, & hoc quidem ut Deo, & domino conuenit. Si enim Deus solus genitus est; & unigenitus uocatur, si uerò homo; & primogenitus appellatur, & testis est Apostolus dicens, Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Cùm hæc igitur ait, fratribus meis enarrauerim, per ipsos te decantabo, præparans illos hunc contexere hymnum. Deinde promißiones implet. Ad Ro.8.

Qui timetis dominum, laudate eum, uniuersum semen Iacob glorificate eum: timeat eum omne semen Israel.

Postquam enim Ecclesia & ex gentibus, & ex Iudæis conflata est; & hos, & illos in hymnum accendit, hos quidem ab eorum maioribus nominans, scilicet Iacob, & Israel, hos uerò à uirtute, ut quæ pro nobilitate homines ornare potest. Sic autem & Iudæos ex gentibus legi accedentes, mos est nominare, & hoc Actuum historia nos docet: Nam diuinus Apostolus concionem habens, sic ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum. Act.13.

Quoniam non spreuit, neque despexit deprecationem pauperis, nec auertit faciem suam à me, & cùm clamarem ad eum, exaudiuit me.

Laudate ait, eum, qui auctor uestræ salutis fuit, qui uilißimam uestram naturam despicere minimè uoluit, uerùm exaudiuit, atque per meam resurrectionem uestram salutem tractauit. Posthæc ostendit quam æqualitatem cum patre ut Deus habet, subiunxit enim.

Apud te laus mea in Ecclesia magna, confitebor tibi.

Quemadmodum enim hominibus te clarum facio; sic & tu omnes homines eundem mihi habere honorem doces. Nunc quidem dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui, ipsum audite. Nunc uerò, Et Glorificaui te, & iterum glorificabo. sic eius scientiam Petro aperuit, sic Paulo, sic per hos rursus hominibus. Ecclesiam enim magnam eam appellauit, quæ ad terminos usque terræ se extendit. Matth.3. Ioan.12.

Vota mea reddam in conspectu timentium eum.

Preces hoc in loco, non deprecationes intelligit, uerùm uota. hanc enim differentiam & lex nouit, si hanc precatus fueris deprecationem domino, id est, si uoueris domino. Postquam igitur superius promisit per eos, qui in ipsum credunt hymnum contexere; manifestius hic edocet promißionibus finem se impositurum esse, ut ex rerum euentu, diuina oracula meditantes, uerborum ueritatem discant. Postquam au

tem Ecclesiæ meminit; necessariò de hac uaticinatur, & omnium gentium uocationem prædicit. ipsas enim gentes, pauperes nominat, ut quæ olim pietatis diuitias non habuerunt, uerùm ignorantiæ paupertati inseruierunt.

Edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt dominum, qui requirunt eum.

Non omnes, nec enim omnes Euangelio obedierunt, sed ij, qui diuinum in se amorem admiserunt: hos ut exurientes, & sitientes expleados esse inquit, immortali perfruentes cibo. Diuinum autem cibum, spiritus doctrinam scimus, & mysticum, atque immortale conuiuium, quod sacris initiati cognoscunt.

Viuent corda eorum in seculum seculi.

Etenim adhuc mortali sarcina cincti, spe resurrectionis animum delectando; æternam uitam expectant.

Reminiscentur, & conuertentur ad dominum, uniuersi fines terræ.

Præclarè Reminiscentur *posuit. Quoniam cùm à Deo id, quod sunt accepissent, opificis obliti sunt, atqui omnes fines terræ, non una gens nec duo, sed infiniti ex omnibus, qui terram incolunt, accurrent, atque diuinæ cognitionis radium propenso animo accipient.*

Et adorabunt in conspectu eius uniuersæ familiæ gentium.

Et docens proprium Dei imperium esse, & non alienum, posuit.

Quoniã domini est Regnum, & ipse dominabitur gentibus.

Non enim tantùm Iudæorum Deus est Deus, ut illi existimant, uerùm totius humanæ naturæ est creator: sic & Apostolus inquit, Nunquid Iudæorum Deus est tantùm? nonne & gentium? nempè & gentium, quoniam unus est Deus, qui iustificabit circuncisionem ex fide, & præpu iu n per fidem. Rom. 3.

Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram.

Qui enim comederunt, & impleti sunt, de immortali cibo gratias agentes, eum, qui hæc suppeditauit, ut Deum adorabunt. & cùm in primo uersu pinguium tantùm meminit, ut qui àb illo diuino cibo tales effecti sunt; meritò dixit, In conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram. post enim ex mortuis resurrectionem, ij quidem uolentes, ij uero inuiti, & alij quidem ardenti animo, alij uerò timore, hunc Deo afferent cultum, secundum illam Apostoli uocem, Quoniam illi omne genu flectetur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confitebitur, quia dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei patris. Phil. 2.

Et anima mea illi uiuet, & semen meum seruiet ipsi.

Semen domini Christi sunt, qui per lauacri regenerationem renouati sunt, atqui adoptionis gratiam receperunt: propterea quidem eius animam illi uiuere, & non seruire dixit, semen uerò seruire. Si enim assumpta natura cum diuinitate assumente copulata fuit, & iam eiusdem gloriæ, & honoris particeps fuit.

Annunciabitur domino generatio uentura, & annunciabunt iustitiam eius populo, qui nascetur, quem fecit dominus.

Non de hoc inquit, dico seculo secundum quod ego Dauid hæc prædico, uerùm de futuro, atque de eo, quod oriturum est, quod ipse uniuersitatis dominus composuit. hîc quidem igitur omnia hæc prædixit. Ego autem Iudæorum stuporem deploro, quoniam in diuinis oraculis semper uersantes, ueritatem in his splendentem minimè conspiciunt, sed in Dauidem dictatum esse hunc psalmum enunciant, audientes Dauidem exclamantem, Annunciabitur domino generatio uentura, & annunciabunt iustitiam eius populo, qui nascetur, quem fecit dominus, Reminiscentur, & conuertentur ad dominum uniuersi fines terræ, & adorabunt in conspectu eius uniuersæ familiæ gentium, & manducauerunt, & adorauerunt illum omnes pingues terræ. Nam nihil horum Dauidi accidisse uidemus, nec alicui eorum, qui ex Dauide descenderunt, solus autem dominus Christus ex Dauide secundum carnem cùm Deus uerbum factus esset homo, qui cùm ex Dauide formam serui acce pisset; omnem terram, atque mare diuinæ cognitionis impleuit, atque persuasit ijs, qui olim errabant, atque Idola colebant, pro illis, qui non sunt, Deum, qui est, adorare. Porrò istis cum Iudæis relictis, nos ad inceptum certamen, & ad reliquorum psalmorum interpretationem transeamus.

Psalmi. XXII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Dominus pascit me, & nihil mihi deerit.

Etiam hæc eandem habent sententiam, quam superiora. Cùm enim dixisset in psalmo proximè præcedenti, Edent pauperes, & lætabuntur, & laudabunt dominum, qui requirunt eum. Et rursus, Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ; Latenter innuit hîc, huiusce cibi largitorem, & nuncupat educatorem, Pastorem: sic enim se ipsum dominus Christus nominauit, Ego sum pastor bonus, & cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ. eodem modo per Va- Ioan. 10.

Ezec. 34. *tem Ezecchielem se ipsum appellauit. & hic igitur omnes, qui salutari cibo perfructi sunt, exclamant, Dominus pascit me, & nihil mihi deerit. Nam omnis generis bonorum fructum hic pastor iis, qui ab eo pascuntur largitur.*

In loco pascuæ, ibi collocauit.

Postquam pastorem bonorum datorem appellauit; meritò & de ouium pastu ex translatione mentionem fecit. Pastionem *autem hoc in loco, sacram diuinorum oraculorum doctrinam uocat. Primùm enim sermonibus nos alit, & deinde magis mysticum affert cibum.*

Super aquam refectionis educauit me.

Regenerationis aquam latenter innuit, in qua dum baptizatur, qui gratiam concupiscit, uetera quidem peccati spolia exuitur, iuuenis uerò pro sene efficitur.

Animam meã conuertit, deduxit me super semitas iustitiæ.

Horum autem ait, participem me fecit, cùm primùm ab errore me liberasset, cumq; rectam uiam me incedere præparasset.

Propter nomen suum.

Vniuersa autem hæc ipsius magnificentiæ dona sunt: non enim ob nostram uirtutem, horum compotes fuimus. talem igitur adiutorem, atque propugnatorem habens, nec ipsas quidem mortis portas timebo, uerùm penitus mortem contemnam. hoc enim subiunxit.

Nam & si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.

Addit autem his & alia.

Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt.

Nam hoc quidem meam imbecillitatem sustentat, hæc uerò me in rectam uiam deducit. Porrò non quis errare posset, si eodem modo salutarem crucem nuncuparet. Nam signo, atque memoria huius ab hostibus Dæmonibus liberamur, atque in ueram uiam deducimur.

Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulãt me. Impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians quàm præclarus est.

Manifesta sunt hæc iis, qui sacris sunt initiati, atque nullius explanationis indigent: nouerunt enim spiritus oleum, cùm eorum capita oleo uncta sint, & ebrietatem potentem quidem, sed non dissoluentem atque mysticum cibum, quem nobis proponit is, qui præter pastoris officium sponsus factus est. his autem bonis me in conuiuium inuitasti, inimicis mœrentibus, seque excruciantibus, quòd qui olim ipsis seruiebant, hanc mutationem assecuti sint.

Et misericordia tua subsequetur me omnibus diebus uitæ meæ, & ut inhabitem in domo domini in longitudine dierũ.

Horum autem bonorum tua inexplicabilis benignitas est conciliatrix, nostras preces minimè expectans, sed nos ueluti fugientes persequens, & præueniens, & salutem impertiens, & consuetudinem in diuinis sedibus præbens, tùm in præsenti uita, tùm etiam in futura. Hoc nanque ostendit cùm dixisset, In longitudine dierum, id est, semper, & continuè. hoc autem illis seculis congruit, quæ finem minime habent.

Psalmi. XXIII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi. Prima Sabbati.

In aliquibus exemplaribus inueni, Super prima sabbatorum. In Sexcuplici uerò libro hoc non apponitur. Cæterùm ne hoc intactum relinquamus, sciendum est, quòd domini resurrectionem significat, post quam omnis terra, & mare diuinæ cognitionis radios recepit. Hoc autem psalmus prædicit, & insuper domini reditum in Cælos.

Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & uniuersi, qui habitant in eo.

Quoniam uerò Iudæi suspicabantur soli Palæstinæ ipsum dominari, & ipsorum tantummodo curam gerere cùm ipsorum dumtaxat Deus esse existimaretur, meritò uaticinantis sermo docet, eum toti terrarum orbi imperare: imperat inquam, ei non uiolenter arrepta hac potestate, neque alio domino priuato hac dominatione, sed ipse dominatur, qui orbem construxit, & ex nihilo ad id, quod est, deduxit.

Quia ipse super maria fundauit eum, & super flumina præparauit eum.

Per hæc autem non modo opificium, uerum etiam prouidentiam ostendit. Cùm enim tellus natura esset arida; dedit ei humiditatem moderatè respondentem: cùm extrinsecus ipsam mari cinxerit, & mediterraneas regiones interiecto pelago destinxerit, & fluuiis quam plurimis, & maximis nec non etiam fontibus qui per medium continentis fluunt, hos quidem semper currere, hos uerò scaturire effecerit. Itaque cùm Dei potentiam ostendisset, & gentium cognitionem prædixisset; affert in medium exhortationem ad uirtutem, formans nonunquam orationem in morem dialogi.

Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius?

Ad Heb. 12. Montem *uerò hic, non terrestrem Sionis montem, sed cælestem significat, ut beatus ostendit Paulus, Accessistis inquiens, ad Sion mõtem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem cælestem. Postquam enim paulo ante docuit, Deum omnium rerum esse auctorem, & opificem; iurè ostendit uiam, quæ ad ipsum nos ducit, & ad interrogata respondet.*

Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in uano animam suam, nec iurauit in dolo proximo suo.

Par est inquit, ut qui illum montem conscendere desiderat, absurdis cogitationibus animam purget, & manus ab istiusmodi actionibus mũdas habeat. Etenim Manus, *pro Actionibus posuit. Per* Cor *autem, Concupiscentias latenter innuit: hoc uerò consultamus, illis uerò operamur. Decet autem inquit, huiusmodi hominem nullam rem fluxam, & caducam concupiscere: has enim nuncupauit res uanas. siquidem* Ecclesiastes. 1. *etiam Ecclesiastes sic eas nominat, Vanitas dicens, uanitatum, & omnia uanitas. & quoniam dolus, & transgressio iurisiurandi auaritiæ coniuncta est, meritò hæc post illam respũit, Et nõ iurauit in dolo proximo suo. Deinde demonstrat horum rectè factorum fructum.*

Hic accipiet benedictionem a domino, & misericordiam à Deo salutari suo.

Ingeniosè admodum misericordiam cum benedictione coniunxit. etenim quæ existimantur remunerationes, propter solam diuinam benignitatem hominibus præbentur. Omnes enim hominum iustitiæ nihil sunt ad dona, quæ à Deo nobis suppeditata sunt, nedum ad futura munera, quæ omnem humanam cogitationem transcendunt.

Hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob.

Qui inquit, secundum hæc documenta uiuere statuunt, reuera desiderant uidere ipsum uirtutis Conditorem, qui iam olim etiam magnum Iacob suo ipsius aspectu dignum fecit. In undecimo igitur Psalmo de generatione altera omnibus uitijs affecta Deum precabatur, dicens, Tu domine custodies nos, & seruabis nos à generatione hac in æternũ. hic autem cõtraria uaticinatur, Hæc est generatio quærentium dominum. Post enim humanitatem Dei, & Saluatoris nostri, omnis terra, & mare diuino mandato obtemperans, dereliquit quidem Deos patrios, Deũ autem Iacob inquirit. Hoc modo orbis terrarum salutem prædicens, docens deinceps eos, qui ad fidem accesserunt, non solum dominum Christum resurrexisse deuicto mortis imperio, sed etiam in cælos rediuisse. Quoniam enim Vigesimus primus Psalmus oracula continebat de salutari cruce, nec non prædictionem de gentium salute; meritò rursus

hic cùm de gentibus mentionem fecisset, & earum cognitionem prædixisset; domini ascensionem describit, nobisq; Angelorum choros ostendit, hos quidem dominum Christum præeuntes, hos uerò interrogātes, & discere cupientes, Quod nouum est spectaculum?

Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? dominus fortis, & potens, dominus potens in prælio. Attollite portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales, & introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? dominus uirtutum ipse est Rex gloriæ.

Nemo cælestium spirituum inscitiam audiēs, miretur, nec enim præsnoscunt, nec omnia sciunt, sola autem diuina natura hanc scientiam habet. Angeli uerò, & Archangeli, alijq; superorum spirituum cætus tot sciunt, quot discūt. & propterea diuinus Apostolus de ipsis loquēs ait, Innotescat nunc Principibus, & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei. Si autem per ea, quæ in Ecclesia gesta sunt, diuinam sapientiam accuratius didicerunt, absurdi nihil est, cælestes potentias ignorare, humanam naturam uidentes, & diuinitatem in ipsa latentem minimè intuentes. Si quispiam autem huic expositioni acquiescere noluerit, ab ijs, quæ in hoc Psalmo interpretata sunt, propositam solutionem accipiat. Etenim superius per dialogum doctrinam de moribus formauit, dicens, Quis Ascendet in montem domini, & quis stabit in loco sancto eius? Cùm sic interrogasset, responsionem subiunxit, Innocens manibus, & purus corde, & reliqua. Talem & hic putato esse sermonis figuram, neque existimet interrogantes ob ignorātiam interrogare, sed omnes homines hoc præconio ascendentis imperium docere. Propterea respōdentes potestates aiunt, ipsum Regem gloriæ esse, ut eum, qui ab omnibus existimatur, ueram gloriam perpetuumq; Regnum habere. Nuncupant autem ipsum dominum fortem, atque in bello potentem: acerbam enim Diaboli tyrannidem euertit, dæmonumq; dolum, qui sub illo sunt, destruxit. Aeternas uerò portas reserari iubet, tanquam naturæ humanæ nunquā ante hac patefactas: nemo enim per illas unquam transiuit. Verùm Deus Verbum, factus homo, cùm humanitatis primitias assumpsisset; sustulit in cælos, & collocauit in dextera maiestatis in excelsis, supra omnem principatum, & potestatem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur, non solùm in hoc seculo, sed etiam in futuro. Magnus autem Elias assumptus est quidem, sed non in Cælum, uerùm tanquam in Cælum. Sic prima interrogatione, & responsione facta, rursus hæ quidem interrogant, hæ

Ad Eph. 3

uerò respondent, & discunt uirtutum dominum, hûc esse regem gloriæ, hoc est, qui Angelorum, & Archangelorum, & totius naturæ inuisibilis, & genitæ, creator, & opifex est.

Psalmi. XXIIII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Psalmus hic deprecationis figuram habet. Propterea ut uerisimile est, neque inscriptio ipsum psalmum nominat. Aliqui autem Interpretum seruitutem prædicere dixerunt, & tanquam ab illis qui captiui erant, dictum fuisse explanarunt, finem tãtùm attẽdentes, Libera enim inquit, Deus Israel ex omnibus tribulationibus suis. Ego autem hunc Psalmum à beato Dauide dictum fuisse existimo, cùm multos hostium impetus pateretur. Propterea igitur de priscis, atque recentibus peccatis mentionem facit, ab hisq; liberari obsecrat. docet autem homines utilem doctrinam.

Ad te domine leuaui animam meam Deus meus in te confido, non erubescam, neque irrideant me inimici mei.

Vndiq; ab infinitis hostibus septus, tibi domine meam animam affero, et ex tuo auxilio pendeo, obsecrans, ne semper in ignominia uiuam, neue hostibus ludibrio sim.

Etenim uniuersi, qui sustinent te, non confundentur. Confundantur omnes iniqua agentes superuacue.

Habeo ait, idoneum pignus spei, eos inquam, qui tibi iam crediderunt, tuaq; ope perfructi sunt: horum enim hominum solitus es curam gerere, confundere autem uitijs affectos. Porrò notandum est, quoniã non peccantes, uerùm superuacue transgredientes, dedecoris impleri dixit. Non enim omnes æqualiter peccant. nam aliqui quidem ob aliquam calamitatem, uel ob naturalem imbecillitatem labuntur: aliqui uerò in sceleribus ipsis delectantur, aliaq; excogitant.

Vias tuas domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me, dirige me in ueritate tua & doce me, quia tu es Deus saluator meus, & te sustinui tota die.

Ego autem in primis tuas uias agnoscere obsecro, & semitas discere, quæ ad te ducunt, ut semper tuam certam, atque ueram uiam incedam. Deinde precor te, ut ex rerum euentu discam te meum Saluatorem esse, tuam enim misericordiam semper expecto. Hoc enim Tota die, *pro Semper, posuit, & docere uult se non capere consilium, modo hoc, modo illud, sed semper in eadem sententia perstare.*

Remi-

Reminiscere miserationum tuarum domine, & misericordiarum tuarum, quòd à seculo sunt. Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris domine, secundum misericordiam tuam memento mei tu.

Mansuetè ait, semper atque benignè homines gubernas, & nunc ut hanc bonitatem consequar, deprecor, tuæq; benignitatis, & non meorum peccatorum memor est, & mei recordatus ô domine misericors ad uersus me sis, non iustus. hoc enim & in superioribus precatus est, Secundum magnam misericordiam tuam memor sis mei, non mei peccati, sed benignè memento mei.

Propter bonitatem tuam domine.

Non enim ullo meo promerito, uerùm secundum tuam benignitatem hanc assequi cupio.

Dulcis & rectus dominus.

Non absurdè ait, his uerbis usus sum, sed sciens nō tantùm iustum, uerum etiam benignum te esse dominum. hoc autem ubiq; diuina scriptura nos edocet. Tale est illud, Misericordiam, & iudicium cantabo tibi domine, Et misericors miserationum dominus, & iustus, & Deus noster miseretur, Et Deus iudex iustus, & potens, & patiens, & non irascitur per singulos dies. Psal. 100. Psal. 114. Psal. 7.

Propter hoc legem dabit delinquentibus in uia. Diriget mansuetos in iudicio, docebit mites uias suas.

Hoc magis dilucide Symmachus explanauit, Propterea peccantibus uiam demonstrat, bonitate enim utens. Non repente peccantes plectit, uerùm & rectam ipsis uiam ostendit, & pœnitentiæ legem docet, atque etiam eos, qui mansuetudine, & simplicitate usi sunt, rerum naturam discernere docet, omniaq; eius mysteria facit, ut sciant, ne simplicitas uiaticum ignorantiæ facta, multum detrimenti inferat. Deinde naturam earum uiarum, quæ dictæ sunt, ostendit.

Vniuersæ uiæ domini, misericordia & ueritas, requirentibus testamentum eius, & testimonia eius.

Nam sacrarum literarum alumni per ipsas exactius discunt, omnia Dei & Saluatoris nostri consilia misericordia, & ueritate temperata esse. Nam pœnitentibus quidem eorum peccatorum, quæ perpetrarunt, misericordiam, & ueniam concedit, inuictos autem uirtutis athletas præconio celebrat, atque coronat, cum ueritate sententiam pronuncians, atque etiam hominibus uitijs affectis, nec pœnitentia ductis, secundum ueritatis terminos pœnas infligit.

Propter nomen tuum domine propitiaberis peccato meo,

multum est enim.

Ego igitur ait, ut meis peccatis propitius sis, obsecro, non ob meam exactam pœnitentiam, uerum ob tuam benignitatem, qua benignus nominaris, & quia in tuo nomine meas spes defixi.

Quis est homo, qui timet dominum, legem statuit ei in uia quam elegit. Anima eius in bonis demorabitur, & semen eius hæreditabit terram.

Hinc adhortatur, & conducibilem admonitionem affert, & timentibus dominum omnis generis operam pollicetur. & postquam multiplices diuersiq; sunt modi pie uiuendi, uidelicet solitarij, & communes, deserti, & urbani, priuati, & militares, Regales, & mercendarij, nautici, & rustici, & alij multi, & uarij, in singulis autem fieri potest, ut Deo placeamus; iure Vaticinantis sermo ait, Quis est homo, qui timet dominum, legem statuit ei in uia, quam elegit, uidelicet in illa uita, quam unusquisque uiuere eligit, commodas, & congruentes illi leges ponet. Similiter diuinus Ioannes Baptista inter

Luc 3. *rogantibus quidem Publicanis, Quid oportet facere? respondit, Nihil amplius, quam quod præceptum est uobis faciatis. Milites uerò admonet, ut neminem turbent, uerùm contenti sint suis stipendijs, hoc*

Ad Ro. 7. *est determinato cibo. Similiter diuinus Apostolus & seruis, & dominis, & filijs, & patribus, & uxoribus, & uiris mutuas posuit leges. Iis autem, qui has obseruauerint leges, uaticinantis lex promisit eorum animis in bonis consuetudinem, & seminis benedictionem, Anima enim eius in bonis demorabitur, & semen eius hereditabit terram. Quoniam enim filios procreare, & hæredes relinquere, res est desiderabilis apud Iudæos, imò etiam cæteris hominibus, qui communem uitam amplectuntur, hoc ipsum optatißimum est; meritò ab istiusmodi desiderio homines auertit, eosq; ad opera uirtutis accendit.*

Firmamentum est dominus timentibus eum, & testamentum ipsius, ut manifestetur illis.

Hoc manifestius Symmachus, & Theodotion interpretati sunt, Mysterium domini timentibus eum, & testamentum ipsius declarabit illis. Ipsum autem dominum audire licet per Vatem Esaiam dicentem.

Esa 24. *Mysteria mea mihi & meis. Hæc enim non temere omnibus, uerùm timentibus aperit, diuinorumq; oraculorum propositum demonstrat. Atqui secundum septuaginta, Firmamentum dominus est timentibus illum, uidelicet superiores hostibus illos reddens.*

Oculi mei semper ad dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos.

Oculos *rursus hic, pro Mentis oculis dicit, quos ad Deum habere ait, ut qui manifestò nouit, se ob eius curam structas ab hostibus insidias euitaturum.*

Respice in me, & miserere mei, quia unicus, & pauper sum ego.

Hoc autem Vnicus, *Solus, reliqui interpretati sunt. Dicit autem, quoniam omni ope destitutus sum; quapropter, ut tui auxilij compos fiam, supplex peto: ualde autem mirabiliter hoc Respice in me, & miserere mei, posuit: intuere meam ait, destitutionem, hostiumq; obsidionem, omnino enim cùm hæc uideris, misereberis.*

Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt, de necessitatibus meis erue me, uide humilitatem meam, & laborem meum, & dimitte uniuersa delicta mea.

Multæ inquit, afflictiones me circumstant. Cùm igitur hanc meam abiectionem, & miseriam meis peccatis compensaueris; concede remissionem, atque ueniam præbe.

Respice inimicos meos, quoniam multiplicati sunt, & odio iniquo oderunt me.

Si non uideor ait, dignus humanitate, cum talibus malis colluctans, saltem cùm iniustas inimicorum inimicitias inspexeris; misericordiæ participem me fac: in te enim peccaui, cùm tua præcepta transgressus sim, illi autem nihil me increpare possunt, iniustè bellum gerunt.

Custodi animam meam, & erue me, non erubescam, quoniam speraui in te.

Si enim aliquas tuarum legum transgressus sum, non tamen à tua prouidentia me ipsum separaui. propterea, & ut ab hostibus liberer, & ut conseruer, obsecro.

Innocentes, & recti adhæserunt mihi, quia sustinui te.

Et hoc proprium uirtutis est improborum consuetudinem odio habere. eos uero, qui æqualitatem honorant, & rectitudine utuntur, & à malitia liberi sunt, hos inquam, familiares & amicos habere. hoc autem Vates fecisse ait, tanquam in hoc dominum colere existimans.

Libera Deus Israel ex omnibus tribulationibus suis.

Hæc deprecatio Deo oblata, Regi conuenit. Decet enim eum, qui in Imperio constitutus est, de subditis omnem curam gerere. propterea beatus Dauid non tantùm pro se preces obtulit, uerum etiam pro populi utilitate sibi commissi. Habet autem & alium sensum hæc clausula. Diuisus erat Israel, & tempore Saulis, & Memphiboshæ, & Absalonis. Si igitur tuum auxilium consequerer, & hostes supera-

rem, ipseq; Israel ciuile bellum finiret; pacem obtineret, & bonis omnibus frueretur.

Psalmi. XXV. Interpretatio.
Psalmus Dauidi.

Et hunc psalmum diuinus Dauid in se ipsum dixisse mihi uidetur: existimo autem hunc proximè præcedenti psalmo ante scriptum fuisse. Nam ille quidem peccati, & magni peccati meminit, Propitius esto enim ait, peccato meo, multum est enim. In præsenti autem psalmo proprias uirtutis species percurrit. Vnde arbitror ipsum his uerbis usum esse, cùm Saulem fugeret, cumque apud alienigenas degere coactus esset, quos impietati & superstitioni, & omni transgressioni adhærentes uidens; eorum conuenticula aufugit, atque epulas, quæ Dæmonibus celebrantur. Interpretatio autem sequentium manifestius hoc edocebit.

Iudica me domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, & in domino sperans, non infirmabor.

Cùm autem ait, integritate usus sim, cumq; nihil mali in Saulem perpetrauerim, & sic acerbè exactus fuerim; ut tu domine index sis meæ iustitiæ, obsecro: te enim Deum esse noui, measq; spes in tua prouidentia defixi, atque confido in hostium manus me minimè peruenturum.

Proba me domine, & tenta me, ure renes meos, & cor meũ.

Hinc patet psalmum peccato antiquiorem esse. Nam ut simplex, et innocens, peccatiq; expers scopulosa certamina desiderat. Renes *autem, &* Cor, *Cogitationes nominat: & hoc sæpe diximus.*

Quoniam misericordia tua ante oculos meos est.

Vt probatus sim, & more auri comburar deprecor. Quoniam tuæ misericordiæ confido, et hinc opem expecto: hac enim suffultus sum.

Et complacui in ueritate tua.

Deinde placabilitatis species percurrit.

Non sedi cum concilio uanitatis, & cum iniqua gerenttibus non introibo. Odiui Ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo.

Sic autem ait, tuum cultum curaui, ut cùm apud impios, iniquosq; homines essem; illorum conuenticula, noxiasque consuetudines effugi. Significat autem per hæc, apud alienigenas usum, cum quibus ob fugam simul habitare coactus; neque impietatis, neque iniquitatis cum

ipsis uoluit esse particeps.

Lauabo inter innocentes manus meas, & circundabo altare tuum domine, ut audiam uocem laudis, & enarrem uniuersa mirabilia tua.

Istorum igitur superstitionem ualde abhorreo: aueo autem tuum domine uidere altare, tuasq; laudes auribus percipere, atque tuorum miraculorum magnitudinem ignaros docere. Hoc autem, Lauabo inter innocentes manus meas, simile est illi facto, quod Pilati tempore accidit, Qui cùm Iudæorum paricidij particeps esse nollet; manus lauit, re ipsa negotij fugam ostendens. Vt innocens igitur ait, & nihil commune cum ipsis habens, confidenter manus lauabo. Matth. 27

Domine dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ. Ne perdas cum impiis Deus animam meam, & cũ uiris sanguinum uitam meam, in quorum manibus iniquitates sunt, dextera eorum repleta est muneribus.

Pro Decore, *Symmachus, Adytum posuit, Pro* Viris *autem* Sanguinum, *Viros paricidas. Ocyus uerò ait, ab istorum consuetudine libera me domine, me inquam tuam domum desiderantem, ubi tua gratia relucet, ne cum impijs hominibus, & cum ijs, qui muneribus corrupti sunt, atque homicidis, hisq;, qui iustitiam produnt, simul moriar. Et per hæc autem eosdem rursus ostendit.* Tabernaculum *uerò, Domum nuncupauit: nondum enim diuina domus constructa erat. propterea etiam subdit, Et locum habitationis gloriæ tuæ.*

Ego autem in innocentia mea ingressus sum, redime me, & miserere mei, pes meus stetit in rectitudine.

Tantisper autem dum cum ijs consuetudinem haberem; fidei simplicitate usus sum, & ab omni malitia me segregaui. Cumq; in integritate pietatis pedes firmauerim, tutò firmiterq; interea consiti. Deprecor autem, ut hunc in finem statum custodiam: erit autem hoc, si ab istorum usu liber ero.

In Ecclesiis benedicam te domine.

Hic manifestissime discimus, Dauidem in se ipsum hunc Psalmum dixisse. Spopondit enim in omnibus totius orbis Ecclesiis per psalmorũ historiam laudare, & benedicere dominũ, propheticis oculis orbis mutationem prævidens. Habuit autem finem Vaticinatio: nam in omni terra, & mari per piorum hominum linguas magnus Dauid Deum beneficii auctorem decantat.

Psalmi. XXVI. Interpretatio.
Psalmus Dauidi, Priusquam lineretur.

Hanc inscriptionem in Sexcuplici non inueni, uerùm in aliquibus exemplaribus. Hinc tamen nonnulli ansam arripuerunt reijciendi omnes inscriptiones, tanquam non ueras. Quomodo enim aiunt, fieri potest, ut Dauid, qui non dum unctus erat, neque sancti spiritus gratiam acceperat, propheticos psalmos conscriberet? præsertim cùm eo tempore iuuenis esset, & oues pasceret, nec Regnum gubernaret, neque ab aliquibus persecutionem pateretur? Oportebat autem illos scire, bis
1.Reg.16. *Dauidem unctum esse, imò potius ter, ut Regum historia testatur. Primò quidem in Bethleem à Vate Samuele. Iterum autem in Hebron à*
2. Reg.2. *Tribu Iudæ post Saulis perniciem. Tertiò uerò ab omnibus Tribus*
2. Reg.5. *post mortem Memphisbothe. Dicit autem sic de secunda unctione, Cōsuluit Dauid dominum dicens, Non ascendam in unam de ciuitatibus*
2. Reg. 2. *Iudæ? & ait dominus ad eum, Ascende. Dixitq; Dauid, Quò ascendam? & respondit ei, In Hebron. Deinde historicus percurrens, quomodo ascenderit, subiungit, Veneruntq; uiri Iudææ, & unxerūt ibi Dauid, ut regnaret supra domum Iudæ. De tertia autem rursus sic ait,*
2. Reg. 5. *Et uenerunt uniuersæ Tribus Israel ad Dauid in Hebron. & paulopost, Et percußit cum eis Rex Dauid fœdus in Hebron coram domino, unxeruntq; Dauid in Regem supra omnem Israelem. Itaque manifestum est hunc psalmum dixisse priusquam secundam acciperet electionem, & apertè antequam illi commissa esset rerū gubernatio. Igitur cùm Sau-*
1.Reg.21 *lem fugeret, his usus est uerbis, quando ad Abimalech sacerdotem accessit. Et cùm in Dei tabernaculo obsecrasset, cumq; sancti panis benedictionem accepisset, hostium manus declinauit. hoc autem in præsenti psalmo dicit, Quoniam abscondit me in tabernaculo suo in die malo-*
1 Reg. 22 *rum. Tunc autem Doim Idumeus, cum ibi regales pasceret mulas; Dauidis fugam Sauli nunciauit, propterea in psalmo ait, Quoniam insurrexerunt in me testes iniqui. Magis autem dilucidè hoc sigillatim interpretatio edocebit.*

Dominus illuminatio mea, & salus mea quem timebo? Dominus protector uitæ meæ à quo trepidabo?

Cùm abs te lumen acceperim, tuaq; arcana luce illustratus sim; omnes simul inimicos despiciam.

Dum appropinquant super me nocentes, ut edant carnes meas, qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt.

Tua ſpe ait, minimè fruſtratus ſum, ſic tuo auxilio fretus. Etenim cùm præueniſſent me qui ferarum more perſequebantur, mihi quidem haud nocuerunt, ipſi uerò extremam perniciem paßi ſunt. hoc autem ſæpius accidiſſe hiſtoria docet. Nam & ſemel & iterum cùm Saul ipſum uenari conatus eſſet; retia aufugit, imò potius ſi uoluiſſet, ipſum inſequentem perdere potuiſſet. Porrò ipſe Dauid propriam quidem philoſophiam oſtendit, ille autem apud alienigenas pœnas malitiæ pependit. Quæ dicta ſunt igitur, futurorum quædam prædictiones ſunt.

Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum. ſi exurgat aduerſum me prælium, interea ego ſperabo.

Cùm ait, de tuo auxilio tale periculum feciſſem, licet bis tot, aut ter tot hoſtes me aggredi conati fuerint; intrepidus contra diſcrimina cõſiſtam, huiuſmodi ſpe armatus.

Vnam petii à domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo domini omnibus diebus uitæ meæ, ut uideam iocunditatem domini, & uiſitem templum eius. Quoniam abſcondit me in tabernaculo ſuo, in die malorum protexit me, in abſcondito tabernaculi ſui, in petra exaltauit me.

Ego autem inquit, tali potitus beneficio; non diuitias à meo benefici auctore quæro, & potentiam, nec Regnum, & gloriam, uerùm diuino templo continuè aſſidere, & illinc diuinam pulchritudinem tanquam in ſpeculo contemplari, atque omnia quæ ſecundum legem facta ſunt, conſiderare. Nam de utilitate experientiam habeo, cùm iam illinc ſalutem meſſuerim, cumq; inimicorum manus declinauerim. Hæc & magnus Dauid petijt, & à munificentißimo, & liberalißimo Deo accepit. Nam & ipſe diuinam arcam reduxit, & tabernaculum alterum admirabilius conſtruxit, & diuerſos cantorum choros inſtituit: & hæc à Paralipomenon libro exactius quis diſcere poſſit. hoc autem, Vnam petij à domino, uidelicet, unam gratiam, Sic enim intelligendum eſt. 1.Para.16

Et nunc exaltauit caput meum ſuper inimicos meos, circuiui, & immolaui in tabernaculo eius hoſtiam laudis, & uociferationis.

Hic tempus mutatum eſt, hoc autem & Aquila docuit: nam pro Exaltauit caput meum, Exaltabitur caput meum, poſuit. Significat igitur ſe regnaturum eſſe, inimicisq; ſuperiorem fore, atque ipſos circundaturum, qui nunc ab ipſis circundatur, & Deo allaturum non legis ſacrificia in tabernaculo, ſed laudis hoſtiam, quam in omnibus totius orbis Eccleſiis per eos, qui Deo crediderunt, dies noctesq; affert. Aliqua quidem exemplaria, Hoſtiam laudis, & uociferationis, habent: eundem

autem habet sensum. Vociferatio uerò, est bellica uox ab audacioribus contra formidolosos edita. eiusmodi uerò est hymnorum cantilena, exultantium enim est uox, & Deum laudantium, Exultat enim quis ait, in uobis, psallat.

Cantabo,& psalmum dicam domino.

Et hinc manifestum est in ijs, quæ paulo ante dicta sunt, tempus mutatum esse: spondet enim se cantaturum, et hymnum Deo allaturum.

Exaudi domine uocem meam,qua clamaui ad te, miserere mei,& exaudi me.

Misericordiam quidem implorat, non autem iniustam, sed ualde iustam.

Tibi dixit cor meum,dominum quæram.

Non enim uerbis usus sum ueritate carentibus, sed mente cum uerbis consentiente opus perfeci.

Exquisiui te facies mea.

Et quæ iam feci, non satis sunt, uerùm hoc faciam & imposterum.

Faciem tuam domine requiram.

Ne igitur me desiderantem repellas, neque re desiderata me priues.

Ne auertas faciem tuā à me,& ne declines in ira à seruo tuo.

Hoc ex translatione eorum posuit, qui irascuntur, & qui accedentibus ad se terga dant, atque in aliam uiam declinare conantur.

Adiutor meus esto ne derelinquas me, neque despicias me Deus salutaris meus.

Hoc autem ἀποσκορακίσῃς με, Ne proijcias me, dixere alij Interpretes. Ab externo autem instituto Septuaginta hoc uerbum fecerunt. hoc enim ἐσκορακίσαι, iniuria quædam erat apud antiquos, à quadam fabula facta.

Quoniam pater meus,& mater mea dereliquerunt me, dominus autem assumpsit me.

Nam cùm à Saule persecutionem pateretur; longè à genitoribus degere coactus fuerat. satis mihi uerò inquit, pro omnibus es tu domine.

Legem pone mihi domine in uia tua, & dirige me in semitam rectam.

Pro, Legem pone mihi, Aquila quidem, & Theodotion, Illumina, dixerunt. Symmachus autem, Ostende mihi uiam tuam. Quoniam procul ait, ab ijs, qui sunt mihi eiusdem generis uiuere cogor, tu ipse mihi esto, & legis lator, & Dux, atque ostende mihi semitam ad te ferentem.

Propter

Propter inimicos meos ne tradideris me in animas tribulantium me.

Hæc quidem uerba ab humili mente procedunt, dicit enim sic, Ego quidem salute indignus sum. Cæterùm cùm nulla iniuria meos hostes affecerim; tamen immeritò expellor. ne tradas igitur me iniuria affectum ijs, qui iniuria afficiunt.

Quoniam insurrexerunt in me testes iniqui, & mentita est iniquitas sibi.

Aquila autem hoc apertius dixit, Steterunt contra me testes falsi, & apparuit iniustitia. Ipsi enim inquit, calumnijs contra me usi sunt, ego uerò nullum hinc detrimentum passus sum ob tuum auxilium, sed in ipsos conuersum est, & iacula ab illis contra me emissa, rursus contra ipsos reuersa sunt. Hoc autem à communi usu sumptum est: solemus enim dicere de ijs, qui insidiantur, sed lædere non possunt, se ipsum offendit, non me. sic etiam beatus Dauid ait, Mentita est iniquitas sibi ipsi.

Credo uidere bona domini in terra uiuentium.

Non enim solùm in præsenti uita superior meis inimicis ero, uerum etiam expectatis bonis perfruar. Deinde affert omnibus hominibus admonitionem.

Expecta dominum.

Et quomodo hoc fieri posset?

Viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine dominum.

Mens inquit, uirilitate armata, & per hanc ingruentibus calamitatibus superior facta; corroboratur, & uincit, diuinasq; promißiones expectat, quarum concurrente corporis auxilio hæres fit. Terram *autem* Viuentium *uocat futuram uitam, ueluti mortis expertem, & ab interitu, ac tristitia liberam.*

Psalmi. XXVII. Interpretatio.

Ad te domine clamabo Deus meus ne sileas à me, ne quando taceas à me, & assimilabor descendentibus in lacum.

Dictus quidem hic psalmus est à Dauide, cùm Saulem fugeret, & ab ijs, qui amici existimabantur insidijs peteretur, qui etiam indicabant, & manifestum facere ipsum Sauli conabantur. talis erat Doim, & tales erant Ziphæi, & alij insuper multi. Conuenit & hic psalmus, & supradicti cuilibet homini, qui in istiusmodi calamitates incidit. Potest enim unusquisque exemplo beati Dauidis libenter mala perferre,

& Deum precari, & ab eo auxilium consequi. Clamabo *tamen posuit, non de uoce, sed de propensa animi uoluntate, & de intentis, & curiosis precibus. Hoc autem* Ne sileas a me, *ex translatione sumpsit eorum, qui ab aliquibus uocantur, & ad interrogata respondere nolunt. propterea dicit, si tacueris à me, tuaq; ope me destitueris; repente mortem oppetam. hanc enim Lacum uocauit, siquidem lacus ut sepulcrum foditur.*

Exaudi domine uocem deprecationis meæ, dum oro ad te, dum extollo manus meas ad templum sanctum tuum.

Non dum quidem templum ædificatum erat, sed tabernaculum nominat templum, in quo precabatur, procul quidem, quod ad corpus pertinet, uerùm mentem illuc intendebat. Sic etiam beatus Daniel cùm Babylone precaretur; fenestras ad Hierosolymam expositas aperiebat, non quòd illic Deum circumscriptum esse arbitraretur, sed quòd memor esset illic Deum apparuisse.

Dan.6.

Ne simul trahas me cum peccatoribus, & cum operantibus iniquitatem ne perdas me, qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum.

Beatus quidem Dauid precatur, ut nihil commune habeat cum ijs, qui insidijs utuntur: execrabiles enim ait, esse eos, qui alia loquuntur, alia uerò cogitant. Quapropter uult, ut ipsi præmia suis studijs consentanea percipiant.

Da enim illis, secundum opera eorum, & secundum nequitiam adinuentionum ipsorum, secundum opera manuum eorum tribue illis, redde retributionem eorum ipsis.

Nemo autem existimet uirum iustum suis inimicis imprecari: non enim ad imprecationem spectant, quæ dicta sunt, sed ad iustam sententiam, Redde (namque ait) retributionem eorum ipsis, In suas proprias inquit, insidias incidant, quas contra se inuicem struunt. hoc etiam in septimo psalmo dixit, Conuertetur dolor eius in caput eius, & in uerticem ipsius iniquitas eius descendet. Deinde causam supplicij docet.

Quoniam non intellexerunt opera domini, & in opera manuum ipsius.

Hæc autem inquit, fecerunt, cùm neque uerbum, neque opus diuinum discere uoluerint.

Propterea iam destrues illos, & non ædificabis eos.

Vtilis enim est malis fabris praui ædificij euersio. & hinc tamen manifestum est, ea quæ paulo ante dicta sunt, Vatis more dixisse, non

ipsis imprecans, sed futura prædicens: non enim inquit, Destrue, sed Destrues, & non ædificabis. Postea rursus diuina demonstratione potius, & à longè futurum auxilium conspicatus; in hymnorum cantilenam linguam mouit.

Benedictus dominus, quoniam exaudiuit uocem deprecationis meæ, dominus adiutor meus, & protector meus.

Et ostendens causam repentini auxilij, subiunxit.

In ipso sperauit cor meum, & adiutus sum. Et refloruit caro mea.

Spes enim, quam in ipso collocaui, fuit mihi huius beneficij conciliatrix: Quamobrem liberatus ab ærumna, quam propter fugam perpessus sum, reuirui, & florui, atque bonam corporis habitudinem ex lætitia recepi.

Et ex uoluntate mea confitebor ei.

Hoc est, non inuitus, sed mea sponte ipsi affero hymnum. Sic & alibi ait, Voluntariè sacrificabo tibi. & Rursus, Voluntaria oris mei approba iam domine. Psal. 53. Psal. 118

Dominus fortitudo plebis suæ, protector saluationum Christi sui est.

Canto autem ipsum, ut bonum dominum, qui suppeditat & Regi, & populo copiosè fortitudinem, & robur, & salutem. Christum enim seipsum, ut Regem nuncupat: hoc namque nomen commune erat, & Regum, & Vatum, & Sacerdotum.

Saluum fac populum tuum domine, & benedic hæreditati tuæ, & pasce eos, & extolle illos usque in æternum.

Hanc igitur inquit, beneuolentiam, & salutem cum tuo populo communica, dirigens, & pascens, & superiores hostibus efficiens. Et certè preces sunt Regi conuenientes pro populo. dignum autem admiratione est hoc, quod magnus Dauid facit: nam cùm Saulem fugeret, (subditi enim cum Saule conspirabant) pro ipsis apud Deum precabatur: si quidem præuidebat futuram eorum conuersionem, neque rationem habebat iniustitiæ illorum, sed tantùm futuræ seruitutis.

Psalmi. XXVIII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi. In Exitu Tabernaculi.

Neque hunc titulum in Sexcuplici inueni, sed in aliquibus exemplaribus. Hinc nonnulli scriptores adducti, arbitrati sunt beatum Dauidem hunc edidisse psalmum, cùm arca reduceret. Cæterum psalmi

uerba nullam huiusmodi sententiam habent, quandoquidem alia psalmus prædicit. Duplicem autem continet uaticinationem, alteram quidem Ezecchiæ Regi accommodatam, alteram uerò nostro omnium Regi congruentem, qui quidem cùm sustulisset Idolorum errorem, diuinæ cognitionis radijs orbem illustrauit.

2.Para.32 *Ego autem prædictionem ad Ezecchiam pertinentem paucis expediam, pluribus uerò uaticinationem nostram, ut quæ ad nos magis attinet. Admirabilis ille Ezecchias cùm Aßyrios debellasset, cumq; uictoriæ nouitate exultaret; iubet populum, & uictimis, & hymnis, & gloria Deo gratias agere, & in aula sancta ipsius solitum cultum celebrare: siquidem templum erat multitudini inuium, & prohibitum: solis autem sacerdotibus illuc aditus patebat. Deinde harum rerum causam aperit, ostendens Aßyriorum plagam à Deo inflictam, & uociferationis simul, & strepitus mentionem facit, uocans eleganti figura hostium [illegible] multitudinem aquarum. Postea rursus Cedros ipsos nomi[illegible], [illegible]nirum altitudinem, & frequentiam ipsorum hinc ostendens, & asserit has quidem contritas esse: Populum autem dilectum filio unicornis assimilatum esse, quippe qui unum dumtaxat Deum colat, & propterea ingruentium hostium infinitas copias profligauerit. Præterea inquit, more ignis eos combußisse, & dißipasse, & Thalancem Deo destitutam concußisse, exercitumq; suis propugnatoribus spoliasse, qui ob frequentiam prœliantium nemori comparatur: nos autem, qui ceruorum timiditatem conceperamus, instaurauit, fecitq;, ut pro fuga pedem sisteremus. Quò circa par est, ut omnes ad sacram ædem concurramus, atque hymnum pro remuneratione Deo afferamus. etenim cùm ab his malis nos liberasset; faciet, ut ædificia, quæ extra mœnia ab hostibus uastata sunt, & ueluti inundata, rursus reparemus, & incolamus: facilè enim omnia nobis ex uoto succedent, cùm Regem habeamus sempiternum, qui & nostræ uictoriæ auctor fuit, & pacem largitus est. præsentem igitur psalmum beato Ezecchiæ conuenire, hactenus nostra expositio declarauit. Quoniam uerò figura noui testamenti uetus est; agè, dum umbræ corpus applicemus, & similitudinem ostendamus. Illic Rex pius, & hic Christus pietatis magister. Illic populus illi obediens, & hic populus ab hoc seruatus. Illic Aßyriorum, & bellum, & pernicies, & hic Dæmonum impetus, & euersio. Iubet ergo spiritus sancti gratia, ut sacri Apostoli salutem gentibus prædicent, & credentes Deo afferant.* Filios enim Dei, *Apostolos appellat, tanquam Christi fratres nominatos, Dicite enim ait, fratribus meis, quòd præcedam uos in Galileam. Filios uerò Arietum,*

Matth.28

cos, qui ex gentibus fideles extitere, nuncupat, ut qui à patribus ratione carentibus progeniti sunt.

Afferte domino filii Dei, afferte domino filios Arietum, Afferte domino gloriam, & honorem, afferte domino gloriam nomini eius, adorate dominum in aula sancta eius.

Vos inquit, quibus diuina prædicatio commissa est, & qui filij Dei uocati estis, cum omni alacritate diuinam prædicationem ad omnes mundi partes transferte, atque eos, qui sine ratione nutriti sunt, rationis compotes reddite, & hos primos Deo afferte. deinde per hos cultum, & hymnos adhibete, in diuinis ædibus beneficij auctorem decantantes. Similia sunt hæc illis, quæ à Saluatore sacris Apostolis dicta fuere, Euntes docete omnes gentes, baptizantes illos, In nomine patris, & filij & spiritus sancti. Etenim psalmus post ea, quæ dicta sunt, statim de sacris aquis mentionem facit. Matth. 28

Vox domini super aquas Deus maiestatis intonuit.

Prædicit autem sermo uocem è cælo allatam apud Iordanem, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Porrò Tonitrum *ipsam uocem appellauit, tanquam totum orbem terrarum per sacra euangelia penetrantem. Similiter* Filios Tonitrui *Apostolorum collegium nuncupauit, ob admirabilem, diuinamq; Theologiæ uocem.* Matth. 3.

Dominus super aquas multas.

Non enim Iordanes solus illam gratiam accepit, uerùm in omni fonte, & mari baptismatis mysterium perficitur, diuina imploratione aquarum naturam sanctam efficiente. Hinc Apostolis suppeditatam potentiam prædicit.

Vox domini in fortitudine, uox domini in magnificentia.

Congruentia his Actuum historia nos edocet. Nam inde discimus quomodo cùm assumeretur dominus Christus, suos sanctos Apostolos adhortatus sit, inquiens, Manete in ciuitate hac, donec induamini supernam uirtutem. Et post dies decem in Pentecostes celebritate, Facta est de cælo uox, tanquam aduenientis spiritus uehementis, & repleuit domum ubi erant sedentes, & factæ sunt in illis dispertitæ linguæ, tanquam ignis, seditq; supra singulos eorum. Cæterùm Vocem *dicit spiritus sancti gratiam, quæ Apostolos robore potentiaq; impleuit, atque uiles magnificos reddidit. Deinde ostendit quas res effecerint, hac uoce corroborati.* Luc. 24. Actu. 2.

Vox domini confringentis cedros, & confringet dominus cedros libani.

Porrò per hæc uerba significat Idolorum euersionem. Quoniam

enim Idolorum delubra iam alta erant, quæ nihil fructus colentibus afferebant; Cedris Libani hæc aßimilauit, quæ Cedri proceræ quidem sunt, esculentum uerò fructum ferre minimè solent.

Et comminuet eas tanquam uitulum libani.

Libanum *autem, Hierusalem sæpius nuncupat, Aperi enim ait, Libane ianuas tuas, & deuoret ignis cedros tuas.* Vitulus *autem*

Psal.105 Libani, *est ille, qui ab illis factus fuit in Horeb, Fecerunt enim ait,*

Exo.32. *uitulum in Horeb, & adorauerunt sculptile. Sed illum Moses legis lator confregit, & comminuit. instar illius igitur dicit, omnia orbis Idola conterenda esse, atque uana fore.*

Et dilectus quemadmodum filius unicornium.

Populus autem, qui Deo credidit, & ab illo errore liberatus fuit, & propterea dilectus uocatus est, & inuictus, & in expugnabilis erit, tanquam à multorum Deorum cultu liber, & unicam diuinitatem honorans.

Vox domini intercidentis flammam ignis.

Cùm sacrorum Apostolorum chorus ignitam spiritus sancti gratiam accepisset, illustrabatur quidem, sed non comburebatur. in futura autem uita gemina ignis uis bifariam diuisa. hæc quidem uirtutis athletas illustrat, hæc uerò peccati studiosos comburit. propterea & ignis nominatur, & oscuritas uocatur impiorum pœna, eò quòd illa uis ignis, quæ illustrat, ibi non existat.

Vox domini concutientis desertum, & commouebit dominus desertum Cades.

Porrò Symmachus non Concutientis, uerum Parturientis dixit, atque etiam Aquila, Parturientis, interpretatus est. De hoc autem deserto, & Esaias prædicit, Lætare inquiens, desertum sitiens, Exultet desertum, & florescat ut lilium. Desertum *uerò, nominat gentes, tanquam Deo destitutas. Cæterùm has diuinus Esaias prædixit futuras esse, ut florescant. Beatus uerò Dauid dicit has gentes fore*

Esa.54. *ut parturiant, & pariant. Tale est illud, quod alibi est apud Esaiam, Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe, & clama, quæ non parturis, quia multi filij desertæ magis, quàm eius, quæ habet uirum. Hoc desertum dominus concutiens, (significat autem concußio Dei aduentum) faciet, ut salutem pariat, secundum uaticinationem, quæ dicit,*

Esa.26. *Ob tuum timorem domine in utero concepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecisti super terram. Propterea & Cades ipsum nominat, id est sanctum. hoc enim* Cades *sonat.*

Vox domini præparantis Ceruos, & reuelabit condensa.

Natura Ceruis insitum est, reptilia animalia despicere. hanc autem potestatem & sacris Apostolis dominus dedit, Dedi enim ait, uobis potestatem conculcare supra serpentes, & scorpios, & supra omnem potentiam inimici. hoc sermone corroborati, insidiatores orbis Dæmones exegerunt, atque Idolorum imbecillitatem patefecerunt. & hoc uaticinantis sermo prædixit, Vox domini præparantis ceruos, & reuelabit nemora. Nam hoc est inauditum, ut per Ceruos, multitudinem omnis generis ferarum cornu feriret, & uanam Philosophorum scientiam per illiteratos, & Idiotas homines redargueret, atque Diaboli tyrannidem per piscatores euerteret. Porrò Nemus appellauit, Idolorum lucos, ut penitus steriles: huiusmodi enim sunt nemora, quæ optimi agricolæ excidere solent, & aperta terra quæ sub ipsis est, fructuosas arbores conserere, atque exculenta semina iacere. hoc fecerunt orbis agricolæ: quandoquidem cùm Idolorum lucos altis radicibus innixos extirpassent, pro illis tenues Ecclesias fundarunt. Luc.10.

Et in templo eius omnis dicit gloriam.

Scilicet, ab hac inaudita magnificentia, in hymnorum cantilenam excitatus.

Dominus diluuium inhabitare facit, & sedebit dominus Rex in æternum.

Nam à torrente iniquitatis terram inundatam ædificabit, atque renouabit, & nouum ædificium efficiet. Propterea & beatus Paulus exclamat, Si quis in Christo noua creatura. Cæterùm ait, cùm hæc effecerit, non sinet amplius impietatem locum habere, uerùm in æternum regnabit. 2.Cor.5.

Dominus fortitudinem populo suo dabit, dominus benedicet populo suo in pace.

Per hæc autem, & impiorum impetus prædixit, & Victorum Martyrum uictoriam, & post hæc, pacem Ecclesiis concessam. Dominus fortitudinem populo suo dabit, hoc est, tempore belli. Et benedicet populum suum in pace, cùm longum bellum finierit.

Psalmi. XXIX. Interpretatio.

In Finem. Psalmus Cantici dedicationis domus ipsi Dauid.

Nec beatus Dauid diuinum templum erexit, nec psalmi uerba ei, qui construxit templum, conueniunt. Dedicationem *igitur* domus, *uocat humanæ naturæ instaurationem, quam dominus Christus perficit, cùm pro nobis mortem oppetisset, & mortem euertisset, & spem*

resurgendi nobis dedisset. Dictus est autem hic ipse psalmus in beatum Ezecchiam. Post enim Aßyriorum internicionem, & morbi liberationem, (ut uerisimile est) maximam celebritatem instituit, Deo gratias agens, quoniam & illis salutem donauit, & sanctum eius templum ab hostili igne liberauit. Quoniam igitur ea quæ fiebant dedicationis festo similia erant; iurè & hanc recepit inscriptionem. Sciendum est autem Ezecchiæ per figuram congruere, & secundum eandem ueritatem, omni humanæ naturæ. Cùm enim ille altum factum concepisset; (hoc enim Paralipomenon historia docuit) mortis sententiam recepit, diuina autem gratia uitam consecutus est. Eodem modo cùm Adam primus parens se Deum fore crederet, & contra suum Conditorem elatus esset; morte quidem mulctatus est, diuina tamen benignitate resurrectionem adeptus est.

2.Par.32.a

Exaltabo te domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me.

Cùm enim dominus nostras primitias accepisset; omnem naturam per ipsas salute dignam fecit, & ludibrio esse inimicis & hostibus Dæmonibus non siuit.

Domine Deus meus clamaui ad te, & sanasti me. domine eduxisti ab Inferno animam meam, saluasti me à descendentibus in lacum.

Hæc humana natura ostendente audimus. Hoc autem, Clamaui ad te, & sanasti me, Ezecchiæ quidem conuenit, secundum expeditum sensum, humanæ uerò naturæ non sic. neque enim ipsa Deum deprecata est, nec interitus liberationem postulauit: luctibus autem, & eiulatibus utebatur, mortem quidem uidens, resurrectionem uerò minimè expectans. Lacrymas igitur, & fletus, qui in ægrotantibus, & morientibus fiebant, pro precibus posuit, inexplicabilem Dei benignitatem ostendens: quoniam minimè uocatus, sed tantum lamentationes, quæ fiebant uidens; misertus est, & mortem euertit. Nam in hoc loco rursus mortem, Lacum appellauit.

Psallite domino sancti eius, & confitemini memoriæ sanctitatis eius. Quoniam ira in indignatione eius, & uita in uoluntate eius.

Iurè sanctis hymnum, gratiarumq; actionem attribuit. Quoniam enim omnibus hominibus resurgendi donum largitus est, uerùm non omnes hac gratia digni sunt; congruenter autem uiros hoc beneficio dignos in canendis hymnis consecrauit. Porrò quàm optimam aliam diuisionem fecit: nam iram indignationi ascripsit. Iram *enim, castigationem*

g[illegible] [illegible]t, h[illegible]am uerò uoluntati: hoc cùm uult, non illud, illa [illegible] [illegible]la [illegible]obis ipsis nos as[illegible]scimus. Nam Deus inquit, mortem non fecit, neque delectatur interitu uiuentium: creauit enim ut sint omnia, & ut omnes orbis terræ gentes salua sint. Audi[illegible] ipsum per uatem Ezecchielem dicentem, Nolo mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur, & uiuat. Ezec. 18.

Ad uesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia.

Hoc autem sic accidit tempore Ezecchiæ, & tempore communis salutis. Cùm enim Assyrij illis comminationibus usi fuerint, cumque in luctum ciuitatem commouerint, nocte plagam receperunt, & mane quos lacrymari coegere, lætitia impleruni. Atque cùm diuinus Esaias mortis sententiam Ezecchiæ uesperi attulisset, rursus diluculo faustum uitæ nuncium ipsi attulit. Idem tempore communis salutis accidit. Cum enim sacri Apostoli, & illi qui cum eis crediderunt, crucem domini lugerent, mane mulieres uenerunt resurrectionis lætitiam afferentes. 4. Reg. 9. & 20. Ioan. 20.

Ego autem dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum.

Hoc & Adam sperauit, cùm in paradiso, antequam deceptus esset, uersaretur, & Ezecchias, cùm Assyrium uicisset, & hoc manifestò Paralipomenon liber edocet, dicens, Exaltatum est cor Ezecchiæ Regis. 2. Para. 32

Domine in uoluntate tua præstitisti decori meo uirtutem, Auertisti faciem tuam a me & factus sum conturbatus.

Similiter & hæc conueniunt & Ezecchiæ, & omni humanæ naturæ. Etenim ille ob uirtutem diuini auxilij compos factus fuit, & Assyrios superauit, & rursus cùm diuina gratia destitutus esset, incidit in morbum, & necessarium finem suscepit. Adam uero in paradiso pulchritudine uirtutis ornatus, interitu superior erat, cùm autem ob transgressionem diuina ope denudatus esset, uictus molestiam passus est. Cæterùm hoc ualdè manifestò Symmachus posuit, Domine in bona uoluntate tua primo meo parenti fortitudinem sta[illegible]isti: ut sit manifestum humanæ naturæ personam ad dominum Christum hæc loqui, qui magnum uitæ donum ei largitus est.

Ad te domine clamabo, & ad Deum meũ deprecabor. Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem? Nunquid confitebitur tibi puluis, aut annunciabit ueritatem tuam?

Et his uerbis beatus Ezecchias usus est, ut quartus liber Regum

nos edocet, diuiniq; Esaiæ uaticinatio, atque etiam humana natura, licet non omnis exclamauit, uerum per sanctos ad Deum clamauit, his utens sermonibus: quoniam iustum est, te conditorem laudare, & beneuolis uerbis gratias agere: hoc proprium uiuentium est. Si enim in puluerem, & in cinerem dissoluti sint, & humano opere perfuncti fuerint; quomodo tua beneficia decantare possent?

Audiuit dominus, & misertus est mei, dominus factus est adiutor meus. Conuertisti planctum meum in gaudium mihi, conscindisti saccum meum, & circundedisti me lætitia, ut cantet tibi gloria mea, & non compungar.

Et cùm Ezecchias sacco indutus esset, contra Assyrios preces Deo attulit, & humana natura habitum lugubrem induit. Et nunc etiam, cùm aliqui stulti mortuos deplorant, & in sacco turpiter sedeant, Vaticinantis uerba audire nolunt, quæ apertè exclamant, Conscindisti saccum meum, & circundedisti me lætitia, & conuertisti luctum meum in gaudium mihi. Nam quemadmodum Ezecchias cùm quindecim annorum promissionem accepisset, multo gaudio impletus est; sic non est iustum, cùm nos resurgendi spem acceperimus, eos, qui mortem obierunt lugere, uerùm illam cum gaudio expectare. Hoc autem, Vt cantet tibi gloria mea, & non compungar, Symmachus sic interpretatus est, Vt cantet te gloria, & ne conticescat: uidelicet, ob hoc beneficium decet continuè te decantare, & eis qui talem gloriam consecuti sunt, te laudare, & nunquam reticere conuenit. Compunctio uerò silentium inducit. Septuaginta igitur, pro Gloria, Compunctionem posuerunt. Porrò Ezecchias quidem gloria perfruitus est, cùm tot millia plagam à Deo inflictam acceperunt, atque etiam cùm sol propo-
Ioan.3. *stero ordine cucurrerit. Cæterùm nos maiorem lætitiæ causam habemus, cùm talem uniuersitatis Dei amorem circa nos receperimus. sic enim ait, Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat uitam æternam.*

Domine deus meus in æternum confitebor tibi.

Non modo in præsenti uita, uerum etiam in futura post resurrectionem hymnos tibi semper afferam, egregia, & inexplicabilia tua dona exponens.

Psalmi. XXX. Interpretatio.
Psalmus Dauidi. Ecstasis.

Hunc autem titulum nec apud Hebræos, nec apud reliquos Inter-

pretes inueni, uerùm in aliquibus exemplaribus. Cæterùm mihi uidetur, ea quæ contra Vriam facta fuere insinuare: dicit enim in ipso psalmo, Ego autem dixi in excessu mentis meæ, proiectus sum à facie oculorum tuorum: hoc est putaui, cùm peccauerim, tuo auxilio destitutum fuisse. Videtur autem mihi, hic psalmus a beato Dauide dictus esse ea tempestate, cùm ab Absalone persecutionem pateretur. & hoc magis dilucide uerborum interpretatio edocebit.

In te domine speraui, non confundar in æternum.

Multo dedecore ait, peccatum me circundedit. obsecro autem, ne diù hoc mecum permaneat, propter eam, quam in te spem collocaui.

In iustitia tua libera me, & eripe me.

Ne meum inquit, peccatum respicias, sed iniquitatem eorum, qui me persequuntur. Nam hac iusta sententia usus, ab imminentibus calamitatibus me liberabis.

Inclina ad me aurem tuam, accelera, ut eruas me.

Cùm meas preces exaudisti; celerem opem concede.

Esto mihi in Deum protectorem, & in domum refugii, ut saluum me facias, quoniam fortitudo mea, & refugium meum es tu.

Hæc & in decimo septimo psalmo dixit, omnis generis Dei gubernationem ostendens. Hoc autem, Fortitudo mea, Aquila, & Symmachus, Petra mea, interpretati sunt. Videtur autem mihi uaticinantis sermo illi euangelij dicto quadrare, quod sententiam illius, qui domum ædificauit supra petram ostendit, quam nec uentorum, nec pluuiæ, nec fluminum impetus ob soliditatem læsit.

Et propter nomen tuum deduces me, & enutries me.

Hoc autem Enutries, *Symmachus, Curabis me, posuit. Dicit autem, quoniam me omni ope dignum facies propter nomen tuum, cui confisus sum. Porrò per omnia uerba, quæ interpretata sunt, modestiam eius mentis didicimus: non enim petyt ob propriam uirtutem diuini auxilij compos fieri, uerùm propter Dei nomen, & Dei iustitiam, & quoniam in ipso sperauit.*

Educes me de laqueo hoc, quem absconderunt mihi, quoniam tu es protector meus domine.

Architophelis consilium per hæc ostendit, quod contra ipsum monuit, ut iam superius diximus. 2.Reg. 17

In manus tuas commẽdo spiritum meum, redemisti me domine Deus ueritatis.

Cùm in multas sæpius calamitates incidissem; ab his ob tuum auxi

lium liber fui: propterea meam animam tuo auxilio commendaui. Nam Manus *rursus hic, auxilium nominauit.*

Odisti omnes obseruantes uanitates superuacue.

Illi quidem igitur ait, non tibi confisi sunt, uerùm uanis eorum cogitationibus usi fuerunt: soles uerò tales penitus auersari.

Ego autem in domino speraui, exultabo, & lætabor in misericordia tua.

Etenim cùm in calamitatibus sim, tuam opem implorans, & hanc consequens; tuæ benignitati horum bonorum causam acceptam refero.

Quoniam respexisti humilitatem meam, saluasti de necessitatibus animam meam, nec conclusisti me in manibus inimici, statuisti in loco spatioso pedes meos.

Porrò cùm semper his cogitationibus usus sim; minimè frustratus sum. Nam sæpius cùm in hostium insidias, atque agmina incidissem, cumq; intra retia, quæ extensa erant uersarer; uenantes subterfugi:
1.Reg.24 *hoc enim dixit, Non conclusisti me in manibus inimici. Edocet autem historia sæpius ipsum à Saule comprehensum, atque etiam in spelunca inclusum, illius manus declinasse, & aliàs Getheones, cum amentiam simulasset.*

Miserere mei domine, quoniam tribulor, conturbatus est in ira oculus meus, & anima mea, & uenter meus.

Hoc Symmachus sic dixit, Ob excandescentiam oculus meus turbatus est. Cùm enim te irritassem, ob peccatum lacrymari continuè cogor, atque etiam anima mea tempestate, & tumultu impleta est. Venter *uerò hic, Cogitationum cellam uocauit. Cogitationes enim, sed non uenter turbatus est.*

Quoniam defecit in dolore uita mea, & anni mei in gemitibus.

Omnem meam inquit, uitam in doloribus, & lacrymis consumpsi.

Infirmata est in paupertate uirtus mea, & ossa mea conturbata sunt.

Porrò inopia, & rerum necessariarum penuria corpus meum ari-
2.Reg.17 *dum reddiderunt. huius autem inopiæ & historia meminit, & ait, Sobi Osephei filius Naas ammanites & Berzellai galaadites attulerunt triticum, & hordeum, & farinam, & fabam, & lentes, & alia quædam Dauidi, & populo, quoniam dixerunt populum exurire, & sitiendo dissolutum esse in solitudine.*

Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium uicinis meis ualde, & timor notis meis.

Inimici mei ait, in lætitia sunt, ego autem ridiculus sum, & finitimis ludibrio, & notis suspectus. & hoc manifestius edocens, subiunxit.

Qui uidebant me foras fugerunt à me.

Timent enim, qui mecum uersantur, ne in manus meorum inimicorum incidant.

Obliuioni datus sum tanquam mortuus à corde, factus sum tanquam uas perditum.

Desperarunt me ait, omnes, instar uasis perditi, & mortui sepulchrum incolentis.

Quoniam audiui uituperationem multorum commorantium in circuitu.

Cæterùm hæc non suspicando dico, uerùm quod proprijs auribus conuicia audiui. Significat autem Semei maledicta.

In eò dum conuenirent simul aduersum me, accipere animam meam consiliati sunt. Ego autem in te speraui domine, dixi Deus meus es tu, in manibus tuis sortes meæ.

Illi quidem igitur coacti, meam mortem moliuntur, ego uerò te Deum, & gubernatorem noui: hoc enim dicit, In manibus tuis sortes meæ, Vel ut reliqui, In manibus tuis tempora mea, dixerunt, Videlicet, red dis ut uis cuilibet & lætitiam, & mærorem, & hæc rursus commutas, ut tibi uidetur. Tempora *enim, uel* Sortes, *nuncupat rerum uicißitudines, diuitias, & mendicitatem, seruitutem, & dominatum, pacem, & bellum, & alia similiter.*

Eripe me de manu inimicorum meorum, & à persequentibus me.

Deinde ostendit, & liberationis modum.

Ostende faciem tuam super seruum tuum, saluum me fac in misericordia tua.

Nam cùm tua facies mihi apparuerit, omnia tristia actutum soluentur.

Domine non confundar, quoniam inuocaui te. Erubescant impii, & deducantur in Infernum.

Et hinc discimus multam differentiam inter peccatum, & impietatem esse. Propterea & magnus Dauid obsecrat ipsum quidem à pudore, quem ob peccatum habuit, liberari, impios uerò cum dedecore morte affici.

Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur aduersus iustum ini quitatem, in superbia, & contemptione.

Hoc in loco Architophelis mortem prædicit, qui cùm Dauidis ami- 2.Reg.17

eus, & consiliarius esset; antiquum patefecit dolum, & contra eum, qui ipsi minimè nocuit, linguam mouit. Superbiam *autem, &* Contemptionem, Consilium *illud iurè appellauit, quoniam contra patrem persecutionem excitauit.*

Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te.

Rursus hic hæc particula, Quàm, *non secundum comparationem, uerùm secundum amplificationem, & exaggerationem posuit. Quapropter Aquila, & Symmachus sic explanarunt, Quam repositam timentibus te occultasti. Cæterùm hæc clausula hunc habet sensum, Timentium te inquit, domine, mercedes, & præmia occultas, & hæc quidem multa & magna, & admirabilia, cum sudoribus tamen, & miserijs colluctari sinis. Verumtamen aliquando uictoriæ præmia ostendis, athletas bene sperare iubens. hoc enim subiunxit.*

Perfecisti eis, qui sperant in te, in conspectu filiorum hominum.

Deinde prouidentiam, quæ erga illos est, particulatim percurrit.

Abscondes eos in abscondito faciei tuæ à conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum.

Sufficit ait, tuus conspectus (hoc enim nuncupat faciem) ad ipsos liberandos ab omni perturbatione, & humanis fluctibus ad protegendos ueluti quodam tabernaculo eos, qui in medio tempestatis comprehensi sunt, & ad reddendos eos inuisibiles: hanc autem prouidentiam & ipse consecutus est, cùm Saulem fugitaret: nam intra pericula comprehensus; salute adeptus est. Eodem modo magnus Eliseus, cùm Syri eum sepsissent; eos subterfugit, illorum oculis nube circumcirca sparsa: & alia similia multa in diuinis uoluminibus inueniri possunt. 4. Reg. 6.

Benedictus dominus, quoniam mirificauit misericordiam suam mihi in ciuitate munita.

Sic autem Symmachus hoc dixit, Benedictus dominus, qui misericordiam eius mihi illustrauit, tanquam in ciuitate munita. Sic enim me ait, propria benignitate circundedit, & muniuit, ut ciues ualido aggere urbem uallant.

Ego autem dixi in excessu mentis meæ, proiectus sum à facie oculorum tuorum, ideo exaudisti uocem orationis meæ, dum clamarem ad te.

Putabam autem ait, cùm in peccatum incidissem, longè à tua prouidentia esse: uerum meos humiles sermones conspicatus; me deprecan

tem mini-nè despexisti. Ecstasim uerò, iurè peccatum appellauit. nã uiam uirtutis incedens, destitit quidem ab illa, & aberrauit, peccauit autem, & in crudeles latrones incidit, & hoc ipsum Dauidis uirtutem ostendit. non enim solitus erat delinquere, uerùm cùm paululum a suo instituto aberrasset, lapsum illum passus est. Hinc sermonem, in monitionem transfert ex rebus ad se pertinentibus, diuinam ostendens benignitatem, & prouidentiam.

Diligite dominum omnes sancti eius, quoniam requiret ueritatem dominus, & retribuet abundanter facientibus superbiam.

Decet inquit, uos omnes, qui diuinum iter incedere elegistis ex animo uniuersorum moderatorem diligere, qui ueluti quadam regula ueritate utitur, atque eos, qui immensa superbia laborãt, supplicijs afficit. Non enim simpliciter dixit, Facientibus superbiam, uerùm, Abundanter facientibus. Satis est enim hoc ad diuinam bonitatem ostendẽdam. Nam suffert eos, qui quodammodo fastu utuntur, Superbientes uerò, & insatiabiles, & elatos, condigna pœna plectit.

Viriliter agite, & confortetur cor uestrum, omnes qui speratis in domino.

Vos igitur hæc scientes, qui præsentem uitam diuina spe nauigatis, uestras animas fortitudine armate, gubernatoris nutibus obtemperate, ferentibus uos, quo ille dirigit. Porro etiam nobis hoc monitum congruit, qui per spem consolationem habemus.

Psalmi. XXXI. Interpretatio.
Intelligentiæ Dauidi.

Hic Psalmus eundem sensum habet, nam hic post peccatum in illis calamitatibus editus est. Cæterùm propheticis oculis noui testamenti gratiam prænidens, atque remissionem, quæ per sanctum baptisma credentibus suppeditatur, hos beatos esse prædicat, ut qui sine labore peccatorum remissionem recipiunt, & exordiens, in hæc uerba prorumpit.

Beati quorum remissæ sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Beatus uir, cui non imputauit dominus peccatũ, nec est in spiritu eius dolus.

Cùm ego luctibus, & crebris lacrymis ob peccatum liquefactus sim, cumq; in multas calamitates hac de causa inciderim; felices illos, atq; beatos nuncupo, qui citra laborem peccatorum ueniam domini benignitate adepti sunt. Nam erga ipsos tali liberalitate utitur, ut non modo

remittat, uerum etiam peccata obliteret, ut ne uestigia quidem horum remaneant.

Quoniam tacui, inueterauerunt ossa mea, dum clamarem tota die.

Cùm peccatum illud perpetrauit, non actutum pœnitentiæ remedijs usus est, uerùm post Nathan reprehensionem. Hoc igitur hic exclamat. Quoniam accepta plaga non statim medico uulnus ostendi, sed conticui, tentans illud occulere: ideo ut Deus me exaudiret, uociferando, & peccatum accusando, consenui.

Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua.

Cùm autem omnibus castigationibus, atque supplicijs percussus essem; lugeo, & obsecro. Nam hoc, Grauata est manus tua super me, ex translatione posuit eorum, qui manu feriunt, & in hoc diutius perseuerant.

Conuersus sum in ærumna mea, dum configitur spina.

Non iniusta inquit, castigatio tua est, sed admodum iusta. nam causa meorum malorum peccatum fuit, quod ueluti unam dulciter produxi: pungor autem semper ab ipsa. Spinam *enim, peccatum nominauit, tanquam inutile germen, & ad pungendum natum.*

Delictum meum cognitum tibi feci, & iniustitiam meam non abscondi. Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meã domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.

Cùm primum peccaui, tacui: uerum postea dies, noctesq; me ipsum accusaui, ex reprehensione autem magnos percepi fructus, peccatorum enim ueniam mihi concessisti. Notandum est, quod non dixit, remisisti mihi peccatum, sed impietatem peccati. hoc est non condigna pœna peccatorum me puniuisti, uerùm circumstantias quidem peccati remisisti, mediocri autem animaduersione medicinam adhibuisti. hoc & historia edocet. Cùm enim dixisset David, Peccaui domino, respondidit Nathan, Dominus quoque abstulit peccatum tuum, ne moriaris. minatus est tamen se omnibus calamitatibus illius domum impleturum. Eodem modo & in hoc loco, Et tu remisisti impietatem peccati mei. Oportebat me ait, cum illa perpetrare ausus sim, statim secundum legẽ morte mulctari: uerùm benignitate usus; morte quidem non affecisti, mediocri uerò flagello me correxisti.

2. Reg. 12

Pro hac orabit ad te omnis sanctus in tempore opportuno.

Tempus opportunum, *dicit noui testamenti statum, in quo terræ, mariq; Dauidicis hymnis, qui crediderunt, Deum laudant. hoc igitur hic prædicens, inquit domino, Quoniam non solus ego pro hac impetrare te te*

te te deprecabor, uerùm omnes, qui per totum orbem diuinam cognitionem acceperunt, has pro me tibi afferent preces. Etenim quodammodo uidemur Dauidis uerba loquentes, illius linguam apprehendere, Deum laudando.

Verumtamen in diluuio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.

Hoc autem Symmachus sic interpretatus est, Pro hoc orabit omnis sanctus opportunitate inuenta, ne aquæ multæ inundantes, circa ipsum appropinquent. Qui studiosam deprecationem tibi affert, omne auxilium consequetur: ut licet in diuersas calamitates incidat, quæ ueluti aquæ ipsum inundent; superior tamen his erit, atque potentior calamitatibus euadet.

Tu es refugium meum à tribulatione, quæ circundedit me, exultatio mea erue me à circundantibus me.

Cùm illa pro peccato dixisset; supplicat à malis per hoc illatis liberari, atque etiam responsum consequitur: nam ipsi dicit dominus.

Intellectum tibi dabo, & instruam te in uia hac, qua gradieris, firmabo super te oculos meos.

Te inquit, qui à uia recta aberrasti, & errorem agnouisti, reducam iterum in rectam uiam, & cognitionem, & huiusce scientiam tibi dabo, impertiam autem tibi pristinam beneuolentiam. Hoc nanque dixit, Firmabo super te oculos meos, ex translatione eorum, qui erga aliquē bene affecti sunt, & in ipsum respicere continuè uolunt: nam quemadmodum, qui irati sunt, faciem auertere uidentur, eodem modo propriā beneuolentiā conuertendo faciem ostendit. Propterea & alibi Propheta ait, Respice in me, & miserere mei. Et Rursus, Ne auertas faciē tuam à me. Et ipse Deus per Vatem Hieremiam inquit, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Hinc Vaticinantis sermo consulit impijs quidem ne ferarum uitam rationis expertem imitentur, iustis uerò, ut diuinum gaudium semper habeant. dicit autem sic. Psal. 24. Psal. 87. Hiere. 15.

Nolite fieri, sicut equus, & mulus, in quibus non est intellectus, in camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.

Ego quidem inquit, uos commonefacio, ne istorum rationis defectū æmulemini, si uerò non obtemperatis, accipietis frenum, & camum illorum more. Porrò per hæc animaduersiones demonstrat: propterea subdit.

Multa flagella peccatoris.

Post hoc documentum his traditum, narrationem in alium trans-

fert chorum.

Sperantes autem in domino misericordia circundabit.

Ephe.2. *Omnes nanque homines licet uirtutis rectè factis ornati sint, diuina tamen indigent gratia. propterea & diuinus Apostolus exclamat, Gratia saluati estis per fidem, & hoc non ex nobis, nam Dei donum est.*

Lætamini in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.

2.Cor.10 1.Cor.10 *Nemo igitur suis rectè factis lætetur, sed in Deo exultet, & hinc uoluptatem capiat, & hoc uerbis Apostolicis conuenit, Qui gloriatur, in domino glorietur. Et qui stat, uideat ne cadat. Propterea docet nos spiritu humilitatis nos ipsos erudire, considerans ait, te ipsum, ne tenteris.*

Psalmi. XXXII. Interpretatio.
Sine titulo apud Hebræos.

Hunc Psalmum Septuaginta Interpretes explanantes, Ne quæras dixerunt inscriptionis explanationem, quandoquidem titulum minimè inuenimus. Cæterùm hic Psalmus à beato Dauide editus est super rebus, quæ de admirabili Ezecchia feruntur, formatur autem ueluti ab ipso Ezecchia, qui in hymnorum cantilenam populum accendit post admirabilem uictoriam, Aßyriorumq; internicionem.

Exultate iusti in domino.

Multis in locis hoc uerbum Exultate, *Aquila quidem, laudate, & Symmachus similiter explanarunt.*

Rectos decet collaudatio.

Eos nanque, qui Deum nouerunt, atque ab errore uindicati sunt; decet semper Deum laudare. Deinde edocet, quomodo conueniat ipsos hymnos concinere.

Confitemini domino in cithara, & in psalterio decem cordarum psallite illi, cantate ei canticum nouum, bene psallite ei in uociferatione.

Omnia autem hæc secundum legis cultum perficiebantur: etenim citharis, & cymbalis & tympanis, alijsq; musicis instrumentis utebantur. Cæterùm Vociferatio est uictoriæ uox, quæ contra fugitantes à uincentibus editur. Quadrant autem & nobis, quæ dicta sunt, cùm secundum spiritum intelligantur, & fieri potest, ut nos canorum, & concinnum organum nos ipsos reddamus, & Deum celebrare per instrumenta nostrorum sensuum tùm interiorum, tùm exteriorum.

Quoniam rectum est uerbum domini, & omnia opera eius in fide.

Iustè ait, omnia uniuersorum dominus moderatur, & proposuit nobis suorum operum contemplationem, commonefaciens nos, ut credamus, non ut curiosè quæramus quomodo facta sint.

Diligit misericordiam, & iudicium dominus.

Nam quæ ab ipso facta sunt, simpliciter & sine ulla dubitatione omnes recipere iubet: de uita uerò curam gerere, & hanc misericordia, & iudicio ornare.

Misericordia domini plena est terra.

Decet inquit, Creatorem imitari: Nam ut ille misericordia utens, gubernat, & iniuria affectos miseratur, eodem modo oportet & nos iniustis quidem iudicium reddere, iniuria affectis uerò misericordiam. Etenim benignus dominus noster est, iudicio quidem contra Aßyrios usus est, nos uerò misericordia & benignitate dignos fecit. Sic cùm ea, quæ ad diuinam prouidentiam pertinent percurrisset, in creationem transfert sermonem, & edocet, quomodo cùm creasset omnia, uniuersa gubernet, & curam gerat de his, tanquam de proprijs operibus, non alienis.

Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum.

Non labore inquit, & tempore, omnia creans, indiguit. uerùm ad faciendum, uerbum illi satis fuit. Nam ait fiat firmamentum, & factũ est sic. fiant luminaria in firmamento cœli, & factum est ita: aspectus literæ prima facie hunc sensum demonstrat. hoc enim antiquis Iudæis congruit. Vera autem Theologia Deum Verbum ostendit, cum sancto spiritu, & cœlos, & cœlestes potentias effecisse. Vaticinatio euangelicam disciplinam anticipat. Et sicut diuinus Ioannes Tonitrui filius totum orbem docuit, Quod in principio erat uerbum, & uerbum erat apud Deum, & Deus erat uerbum: omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est; sic beatus Dauid prædicat, inquiens, Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Porrò non attribuit Deo Verbo cœlorum fabricationem, sancto uerò spiritui potentiarum creationem, uerùm & hæc & alia Deum Verbum, & sanctum spiritum effecisse ait. Potentias uerò cœlorum, alij quidem cœli luminaria, alij uerò potentias, quæ minimè cernuntur, esse dixerunt. Cæterùm mihi uidetur secunda interpretatio magis esse uera: cùm nanque Deum opificem ostendisset, non utique de solo opere, quod cernitur, mentionem fecit.

Gen. 1.

Ioan. 1

Congregant sicut in utre aquas maris, ponens in thesauris abyssos.

Nam omnem quidem aquarum naturam, uelut in quadam penu de finitis in locis conclusam continet: trahit uerò hanc in aera sublime cùm uoluerit, & tanquam in utre quodam eam in nubibus congregat: propterea ait, Deducens nubes à finibus terræ. Et alibi diuina scriptura inquit, Euocans aquam maris, & effundens ipsam super faciem uniuersæ terræ,

Psal.134 Amos.5.

Timeat dominum omnis terra, ab eo autem commoueantur omnes inhabitantes terram. Quoniam ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt.

Cùm de cœlis, atque de superis potentijs, deinde de aquarum natura mentionem fecisset, in medium terram, & eius habitatores affert, opera eius esse docens, & adhortans, ut timeant, & contremiscant Creatorem, & eius nutibus obtemperent. Nam hoc Commoueantur, *Symmachus quidem Extimescant: Aquila uerò, Formidabunt, dixit, In futurum tempus orbis metum transmittens. neque enim cùm hæc uerba fiebant, hunc timorem homines habebant, uerùm post humanitatem, & crucem, & resurrectionem domini Christi.*

Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat consilia principum. Consilium autem domini in æternum manet, cogitationis cordis eius in generationem, & generationem.

Geminam habent explanationem hæc, quæ dicta sunt. Nam non modo Assyriorum, & Sennacherib, & Rapsacis consilia dissipauit, & proprij consilij potentiam, & ueritatem ostendit, uerum etiam gentium impetus per orbem contra Apostolos dissoluit, & propriæ potentiæ robur notum omnibus fecit: quandoquidem hoc uaticinantis sermo latenter innuit, inquiens, Cogitationes cordis eius in generationem & generationem. duarum ætatum memoria docet, & ea, quæ tunc acciderūt, & illa, quæ posthæc futura erunt.

Beata gens, cuius est dominus Deus eius, populus, quem elegit in hæreditatem sibi.

Oportet inquit, beatos celebrare non eos, qui diuitijs affluunt, sed qui in Deo suas spes collocant, & eius auxilij compotes facti sunt. Porrò populus electus, est Dei hæreditas sic nominata: olim quidem Iudaicus populus erat, postea uerò ex gētibus electus, & qui fidei radios recepit, Postula inquit, à me & dabo tibi gentes, hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.

Psal.2.

De cœlo respexit dominus, uidit omnes filios hominum. De præparato habitaculo suo respexit super omnes, qui habitant terram.

Hæc & in tertiodecimo inquit Psalmo, eandem uaticinationem faciens. & quoniam dixit, Respexit, Ne quis opinetur ipsum ignorare ea, quæ ab hominibus audacter perpetrantur; tempestiuè subdidit.

Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.

Dixit inquam uniuersitatis Deum respicere, non tanquam ignorantem, & discere cupientem, uerùm ut dicentem ius, & iudicantem: quo modo enim potest fieri, ut qui hanc animam fecit, eius motiones ignoret? Corda enim, pro Ratione posuit.

Non saluatur Rex per multam uirtutem, & gigas non saluabitur in multitudine uirtutis suæ. Fallax equus ad salutem, in abundantia autem uirtutis suæ non saluabitur.

Ex rerum euentu didicimus, non oportere fidere non corporis robori, non animi fortitudini, non equorum uelocitati, non subditorum multitudini, omnibus enim his Sennacherib affluens, nihil adiumenti inde percepit, uerùm extremam perniciem passus est. Quid igitur faciendum est ò Vates? demonstra.

Ecce oculi domini super metuentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius. Vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.

Omnium inquit, bonorum pietas est conciliatrix. nam diuinam opem ad se attrahit, & ipsa mortem imminentem prohibet atque inopiam, largitur autem bonorum affluentiam. Cæterùm uerisimile est, obsidione illa obsessos, in egestate rerum necessariarum fuisse, deinde ob hostium internicionem ab hac calamitate liberatos esse.

Anima nostra sustinet dominum, quoniam adiutor & protector noster est, quia in eo lætabitur cor nostrum, & in nomine sancto eius sperauimus.

Cùm tot, tantaq; bona consecuti simus; firmam in Deo spem habemus, & ab ipso semper auxilium expectabimus: ipse enim nobis præsentem uoluptatem largitus est. Deinde cùm dixisset, Quoniam in nomine sancto eius sperauimus; obsecrat, ut consequatur misericordiam æqualem spei.

Fiat misericordia tua domine super nos, quemadmodum sperauimus in te.

Sermo autem hic est summæ fiduciæ, & insolens hominibus huius

tempestatis. Quis enim sic sperauit, ut audacter dicat, metire misericordiam mea spe: hoc quidem sacris in Euãgelijs dominus docuit, Quã
Matth. 7. *mensura mensi fueritis, remetietur uobis. Igitur spem perfectam, & syncеram posſideamus, & aliam uitam spei consonantem agamus, ut multam misericordiam consequamur.*

Pſalmi. XXXIII. Interpretatio.

Pſalmus Dauidi, quando mutauit faciem coram Achimelech.

1.Reg.20. & 21. *Cùm diuinus Dauid acerbum illud Saulis propositum, & inuidiam conspexiſſet, cumq; admirabilis Ionathæ consilio usus eſſet; aufugit, & Nobem ciuitatem peruenit. hic igitur cùm consuetudinem haberet cum Achimelech sacerdote; fugam occuluit, miſſum autem se eſſe dixit à Rege ob quoddam serium negotium. Et cùm panes quæsierit, alios non inuenit, uerùm solos sacerdotibus repositos, & hos accepit, præbente sacerdote, contra præceptum legis: nam solis sacerdotibus talis cibus distribuebatur: uerumtamen gratiæ myſteria adumbrata sunt, & ianua diuinæ liberalitatis credentibus reserata eſt: quandoquidem non amplius solis sacerdotibus diuinus cibus destinatus eſt, uerùm hæc diuinorum communicatio omnibus proponitur. accepit quidẽ eo tempore magnus Dauid Goliath gladium, quem tanquam opima spolia ex illo conflictu Deo consecrauit. Achimelech autem filium Achitob nominauit, tanquam geminum nomen habentem. Quoniam igitur fugitans, sacerdoti fugam minimè significauit, sed regium quoddam negotium perficere dixit; mutaſſe faciem dicitur, tanquam solita ueritate minimè usus. Porrò aliqui Interpretes aliam materiam dederunt*
1.Reg. 21 *huic Pſalmo. Dixerunt enim Dauidem faciem mutaſſe, quando ad Achim accesſit, deinde cùm alienigenarum insidias timeret, insaniam simulauit, & illo modo saluti consuluit: uerùm nullam conuenientiam cum hoc sensu uerba pſalmi habent. respondent autem ijs, quæ paulo ante dicta sunt, ut actutum cum diuina gratia demonstrabitur.*

Benedicam dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.

Et fugiens inquit, & persequens, & in secundis rebus, & inaduersis, meum dominum laudo.

In domino laudabitur anima mea.

Ipse & illustrem me fecit, & insignem me reddet.

Audiant manſueti & lætentur, Magnificate dominum mecum, & exaltemus nomen eius in idipſum.

Non solus hymnum contexere uult, sed eis, qui eiusdem mansuetudinis participes sunt, hymnorum cantilenam impertit. Deinde huius bonæ consuetudinis causam demonstrat.

Exquisiui dominum, & exaudiuit me, & ex omnibus tribulationibus meis eripuit me.

Supplicaui ait, ipsi, & calamitates superaui.

Accedite ad eum, & illuminamini, & facies uestræ non confundentur.

Qui enim cum fide ad ipsum accedit, arcanæ lucis radios suscipit. Sic fuit magni Mosis facies, quæ cùm à Deo aspecta esset, gloriosa reddita est. Et hoc magnus Dauid superius dixit, Signatum est super nos lumen uultus tui domine. sic adhortatus huiusmodi homines, se ipsum exemplar ipsis proposuit. Psal.4.

Iste pauper clamauit, & dominus exaudiuit eum, & de omnibus tribulationibus suis saluauit eum.

Ex rebus ad me pertinentibus inquit, discite Deo uniuersorum fidere. Cùm enim uilis, & ouium pastor fuerim; sua propria prouidentia me dignatus est, & hostibus superiorem reddidit.

Immittet Angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.

Verba Apostoli his consonant, de Angelis enim sic dicit, Nonne omnes sunt ministri spiritus in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis? sic & beatus Iacob deprecans inquit, Angelus, qui liberauit me ex omnibus malis. sic & Patriarcha Abraham admirabili seruo dixit, Dominus deus mittet Angelum suum ante faciem tuam, & accipies mulierem filio meo Isaac. Illinc beatus Zaccharias sic dicit, Angelus, qui in me loquitur. Ad Heb.1 Gen.48. Gen.24. Zacch.1.

Gustate, & uidete, quoniam suauis est dominus, beatus uir, qui sperat in eo.

Cùm dixisset, Accedite, inuitat nos inquiens, Experientia gustate, & discite bonitatem domini: nam hinc beatitudinem uindemiabitis. Sciendum est autem, antiquis Iudæis hunc sensum, quem diximus, congruere. Porrò sententia, quæ in profunditate literæ latet, diuinorum mysteriorum gratiam innuit: nam per sanctum baptisma uerus splendor accedentibus acquiritur, & uitalis cibi gustus bonitatem Saluatoris manifestò ostendit. Quid enim sic dilucidè eius benignitatem ostendit, ut crux, & cruciatus, & mors pro nobis suscepta, & quòd ipse propriarum ouium cibus, simul, & fons factus sit?

Timete dominum omnes sancti eius, quoniam non est ino

pia timentibus eum, diuites eguerunt, & esurierunt, inquirentes autem dominum, non minuentur omni bono.

Et hæc autem ijs, quæ superius considerata sunt consonant. Commonefacit enim eos, qui per baptisma sanctimoniam acceperunt, ut timore amorem temperent, utque bonorum affluentiam à solo Deo expectent. Diuitiæ enim multas habent uicissitudines, & qui hodie diues est, paulo post in inopiam incidit. Et Iudæi cùm olim Dei gubernatione ditati essent; pauperes facti sunt. Gentes uerò, quæ crediderunt bonorum affluentiam à Deo receperunt.

Venite filii audite me, timorem domini docebo uos. Quis est homo, qui uult uitam, diligit dies uidere bonos?

Et cùm proposuisset uitam perpetuam, & quàm maximè desiderabilem, ueluti quoddam præmium amatu dignam; ad certamina adhortatur.

Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua, ne loquantur dolum. Diuerte à malo, & fac bonum, inquire pacem, & persequere eam.

Primùm dissuadet malitiam, deinde sic uirtutis species percurrere iubet. primùm quidem commonefacit, ut linguam ueluti labile membrum omni dolo, & iniquitate purgemus. linguæ uerò labia connectit, ut quæ cum eius motibus concurrant, Declina enim inquit, à malo. deinde bona opera iubet: nam inquit, Fac bonum. Quæ nam inquit, est summa bonorum operum? Inquire pacem, & persequere eam. Nam, qui pacificus homo est; pacem in omnes amplectitur. Nec occultè ea, quæ sunt proximi, furto subtrahere quærit, nec paricidia patrare audet, nec nuptijs insidiatur, nec obtrectat, nec malè agit: benefacit, consulit, sua bona alijs impertit, defendit, simul periclitatur, simul certat. Talis enim est uera charitas, & syncera amicitia. Deinde rursus horum fructum ostendit.

Oculi domini super iustos, & aures eius in preces eorum.

Qui inquit, hæc faciunt, à Deo opt. max. aspiciuntur, & quærentes bona, suas petitiones obtinent. Deinde ex contrario supradicta corroborat.

Vultus autem domini super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum.

Aspicit ait, etiam eos, qui contraria committere audent, & mortis sententiam contra ipsos pronunciat.

Clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberauit eos. Iuxta est dominus

his, qui

his, qui tribulati sunt corde, & humiles spiritu saluabit.

Adest inquit, iustis dominus, & eorum preces libenter admittit. egregiè autem curat eos, qui æqua mente utuntur: hos enim, corde contritos nuncupauit. Hoc autem & in alio psalmo dicit, Cor contritum, & humiliatum, Deus non despiciet. Psal. 50.

Multæ tribulationes iustorum, & de omnibus his liberauit eos dominus. Custodit dominus omnia ossa eorum, & unum ex his non conteretur.

Etenim sinit ipsos in afflictionum palæstram descendere, subuenit autem, & ingruentium calamitatum uictores reddit, corroborans eorum cogitationes, quas ossa appellauit. ut enim ab oßibus tanquam solidis reliquum corpus sustentatur, sic per cogitationes anima salutem consequitur.

Mors peccatorum pessima, & qui oderunt iustum delinquent. Redimet dominus animas seruorum suorum, & non delinquent omnes, qui sperant in eo.

Qui igitur uirtutis studiosi sunt, tot tantisq; bonis fruentur. Qui uerò uitijs sunt inquinati, finem recipient suæ uitæ congruentem. Cæterùm qui Deum colere statuerunt, quiq; suas spes in eo collocarunt; ab ipso salutem consequentur, quippe qui noluerunt penitus delinquere in leges ab eo positas.

Psalmi. XXXIIII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi.

Hunc etiam Psalmum eodem modo beatus Dauid protulit, cùm Saulem fugitaret. meminit autem malitiæ Doim, ipse enim nunciauit Sauli ea, quæ de Abimelech feruntur, & auctor fuit illius maximæ internicionis. mentionem autem Zipheorum, & reliquorum facit, qui Dauidem Sauli indicarunt, ut ipsa uerba docebunt. 1. Reg 22.

Iudica domine nocentes me, & expugna impugnantes me.

Pulcherrimus est uerborum ordo, & precibus uiri iusti conuenit. Petiit enim prius à Deo rerum omnium conditore, ut iudicaret, deinde postulauit, ut sic sententiam supplicij proferret.

Apprehende arma, & scutum, & exurge in adiutorium mihi. Effunde frameam, & conclude aduersus eos, qui persequuntur me.

Cùm de bello meminisset, necessariò & armorum species apposuit, exterrens habitu armaturæ homines iniquè uiuentes. Neque enim Deus

huiusmodi armis indiget, ut impios castiget: satis est autem ipsi solùm uerbum ad infligendam ultimam pœnam.

Dic animæ meæ, salus tua ego sum.

Sufficit mihi tuus sermo, ut saluus sim. Quoniam enim armorum meminit, meritò docuit Deum ministris non indigere, sed uerbo solo, & illos supplicijs, & hos beneficijs afficere.

Confundantur, & reuereantur quærentes animam meam. Auertantur retrorsum, & confundantur cogitãtes mihi mala.

Aberrent inquit, ab his, quæ contra me parant, & fructus malitiæ sit ipsis opprobrium.

Fiant tanquam puluis ante faciem uenti, & Angelus domini coarctans eos.

Hoc & in primo Psalmo posuit, Non sic impij non sic, sed tanquàm puluis, quem proijcit uentus à facie terræ.

Fiant uiæ illorum tenebræ, & lubricum, & Angelus domini persequens eos.

Verte ipsos in fugam, committens tuis Angelis, qui cerni nequeũt, persecutionem. sic inuenimus etiam Assyrios ab Angelo occisos, & primogenitos Aegyptiorum exterminator de medio sustulit. Tenebras *autem, &* Lubricum, *Casum uocat. Qui enim offendunt, & labuntur, excidere solent. Et ostendens suarum precum iustitiam subiungit.*

4.Reg.19

Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, superuacue exprobrauerunt animam meam.

Iniustis enim inquit, insidijs in me usi sunt. hoc autem uerbum Exprobrarunt, *Symmachus exposuit, Suffoderunt. Innuit autem mortem, quæ clanculum præparabatur.*

Veniat illi laqueus, quem ignorat, & captio, quam abscondit, apprehendat eum, & in laqueum cadat in idipsum.

In ea, quæ contra me moliuntur inquit, incidant, & in proprios casses cadant, insperatam patiantur captionem. hoc enim dixit, Laqueum, quem non cognoscit.

Anima autem mea exultabit in domino, & delectabitur in salutari suo, omnia ossa mea dicent, domine quis similis tui?

Ego autem & uoluptatem, & lætitiam ob tua bona consequar ò domine, & per omnia membra mea clamabo te solum esse Deum. Hæc enim uerba, Quis similis tui, significant te solum esse Deum, & super omnibus rebus potestatem habere.

Eripiens inopem de manu fortiorum eo, egenum, & pauperem à diripientibus eum.

Non finis enim à potentioribus circumueniri tenuiores, sed & illos opprimis, & his subuenis.

Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam, interrogabant me.

Calumniam inquit, passus sum, accusatus his de rebus, quas ne cogitaui quidem. Quoniam enim Saul inuidia compunctus, ipsum tyrannũ fore suspicabatur, & propterea in bello persistebat, occasione hinc arrepta eius æmuli non desinebãt calumnias contra ipsum struere. Huiusmodi homines, testes falsos nominat. ex numero istorum erat Doim & erant Ziphei, & alij insuper multi.

Retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ.

Ego etenim Goliath de medio sustuli, audentem, & iuueniliter exultantem contra omnem populum, & alienigenas sæpius expugnaui, & spiritus harmonia ipsum Dæmonum furore liberabam: ipse autem non cessat à bello, uolens me morte afficere, & obliuione delere. Sterilitatem *nanque, Obliuionem uocauit, quippe quòd per filios memoria conseruatur: Idcirco Deus rerum omnium auctor per Esaiam Vatem inquit, Ne dicat Eunuchus, quòd ego sum lignum aridum, quoniã hæc dicit dominus Eunuchis electis, quæ ego uolo, dabo ipsis in domo mea, in pariete meo locum admirabilem & nomen bonum, quod est præstantius filijs, & filiabus.* Esa. 56.

Ego autem, cùm mihi molesti essent, induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in sinu meo conuertetur.

Hinc discimus, quo nã pacto finiendæ sint calamitates: Cilicio enim ait præcinctus, & inedia consumptus, Deo preces afferebam, & percepi fructus precationis meæ. Hæc enim clausula, Oratio mea in sinu meo conuertetur, hoc denotat, pro precibus recepi à Deo postulata, & gremium meum impleui.

Quasi proximum, & quasi fratrem nostrum sic complacebam, quasi lugens & contristatus, sic humiliabar.

Omnem inquit, aduersus ipsum adhibui reuerentiam, tanquam erga fratrem legitimum, atque imitabar humilitatem hominis dolentis, & lugentis, nolens ob recta facta superbire: hoc & historia docet. Nam cùm illic dixisset Saul, Tu fili Dauid, respondit dicens, Seruus tuus domine mi Rex. Et rursus, Cur sequitur dominus meus Rex post canem mortuum, & post pulicem unum? 1. Reg. 24 Ibidem.

Et aduersum me lætati sunt, & conuenerunt, & congregata sunt super me flagella, & ignoraui.

Ipsi autem cum multitudine inuaserunt, occidere me sperantes, & de repente impetum fecere, conantes me inscium comprehendere. hoc enim, Congregata sunt super me flagella, & ignoraui, sic Symmachus interpretatus est, Congregati sunt super me percussores, & nesciui.

Dissipati sunt, nec compuncti.

Isti uerò inquit, sua spe frustrati, & dissipati, non sunt pœnitentia ducti ob ea, quæ malè consultarunt, sed iterum eadem aggressi sunt.

Tentauerunt me, subsannauerunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis.

Omnibus inquit, instigationibus me tentarunt, uolentes proprium animum satiare: quandoque enim fallacibus utentes uerbis, me capere conati sunt, quandoque autem Leonino more infrenduerunt. Ego autem clamans, dixi,

Domine quando respicies?

Hoc autem non increpans dixit, sed opem implorans. Quando inquit, appares, & opitularis mihi iniuria affecto?

Restitue animam meam à malignitate eorum.

Superiorem animam meam omnibus machinationibus reddito.

Libera à leonibus unicam meam.

Cùm superius dixisset, Frenduerunt aduersum me dentibus suis, cumq; sit proprium leonum frendere; meritò ipsos Leones nuncupauit, consilij crudelitatem, feritatemq, redarguens. Vnicam *autem* Meam *Symmachus Iuuentutem meam, traduxit: hoc est omni humano auxilio destitutam.*

Confitebor tibi domine in ecclesia magna, in populo graui laudabo te.

Hæc uerba, In populo graui, *significant, In populo maximo. Hac autem prædictio est, quæ euentum sortita est: in omni enim terra & mari diuinus Dauid Deum celebrat per ora eorum, qui iam crediderunt.* Ecclesiam *nanque* Multam, *&* Populum numerosum, *Ecclesias uocat, quæ per orbem terrarum erectæ fuerunt.*

Non supergaudeant mihi, qui aduersantur mihi iniquè, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis.

Hic rursus mentionem fecit eorum, qui Saulem contra se armabant, qui quidem amicitiam simulabant, sed hostilem in modum se gerebant. Hoc autem explanatius inferius dicet.

Quoniam mihi quidem pacificè loquebantur, & in iracundia terræ loquentes dolos cogitabant.

Nam amicis uerbis utentes, ueluti in quadam terra iram occulere

conabantur, dolo mentem plenam habentes.

Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt, euge euge, ui derunt oculi nostri.

Cùm uidissent autem me insidias persensisse, nudarunt deinceps occultas inimicitias, cum clamore lætantes ob meas calamitates.

Vidisti domine ne sileas, domine ne discedas à me, exurge, & intende iudicio meo Deus meus, & dominus meus in causam meam.

Iudex es domine, omnia inspicis, & nihil tuum conspectum præterit, ne despicias ea, quæ facta sunt, nec me tua ope destituas, uerùm indica, & celerem sententiam profer. hoc autem, quæ sequuntur declarant.

Iudica me secundum iustitiam tuam domine Deus meus, non supergaudeant mihi inimici mei, non dicant in cordibus suis, euge euge, animæ nostræ, nec dicant deuorabimus eum.

Si enim iustitiam procrastinas ò domine, irridebunt rursus illi, & pro occasione lætitiæ meos dolores arripient, & meam aduersam fortunam propriam felicitatem existimabunt.

Erubescant, & reuereantur simul, qui gratulantur malis meis, induantur confusione, & reuerentia, qui magnificè loquuntur super me.

Dedecus congruens est ijs, qui proximum cauillantur. propterea elatis, & grandiloquis hoc Vates imprecatus est.

Exultent, & lætentur qui uolunt iustitiam meam, & dicant semper magnificetur dominus, qui uolunt pacem serui eius.

Exultent, & lætentur autem qui uolunt bona, & qui meam pacem expetunt: & cùm uiderint me hanc assecutum, te dominum laudent.

Et lingua mea meditabitur iustitiam tuam tota die laudem tuam.

Porrò cùm tuam opem consecutus sim, dies noctesq; omnia tua præcepta meditabor, & semper tua beneficia laudabo. hoc enim Tota die, *Omnem diem, Symmachus explanauit, per hæc continuationem significans. Psalmus igitur hunc habet finem. Cæterùm moneo eos, qui hæc legerint, ne ullam ex iusti hominis precibus offensionem accipiant, nec ansam inimicis obtrectandi hinc arripiant. Sciendum est autem legis statum, & non euangelicum uiuendi modũ Vatem attingere. Lex uerò ait, ut proximum diligamus, & inimicum odio habeamus. Dominus autem Christus perfectam uirtutem ostendens inquit, Dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum: ego* Matth. 5.

Rom. 12. *autem dico uobis, diligite inimicos ueſtros, & benefacite iis, qui oderunt uos. Conſonantia uerò his diuinus Apoſtolus inquit, Benedicite, & non maledicite. in hanc igitur differentiam inſpicientes, cognoſcite quid legi quidem congruat, quid uerò gratiæ. Præterea beatus Dauid non maledicens hæc dixit, uerùm Vaticinantis more prædixit ea, quæ penitus futura ſunt. quòd autem, & idem ſecundum Euangelij legem* Pſal. 7. *iniuria afficientes non ultus ſit, audite ipſum dicentem, Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis uacuus, perſequatur inimicus animam, & comprehendat, & conculcet in terra uitam meam, & gloriam meam in puluerem deducat. & non dixit quidem hæc, & non perfecit, nam uerba ad rem contulit. Bis enim quidē cùm hoſtem captiuum accepiſſet, non modo ipſum non occidit, uerum etiam eos, qui interficere uolebant, probibuit, atque in prælio occumbentem fleuit, & eum, qui mortem nunciauit, tanquam gaudentem, & iuueniliter exultantem ſe illum occidiſſe, morte mulctauit. Hæc autem percurrere coactus fui ob illos, qui maledicunt, & diuinum Dauidem in medium proferunt, ut magnam Dauidis philoſophiam utilitatis exemplar habeant.*

Pſalmi. XXXV. Interpretatio.
In Finem. Pſalmus Dauidi.

Quando diuinus Dauid Saulem captiuum, nō ſolùm non interemit, 1. Reg. 24 *uerum etiam interimere conantes prohibuit, cùm prima luce, in quodam monte eſſet, obiurgat Saulem, & iniuſtas inimicitias redarguit, demonſtrans, quòd nocte ipſum dormientem inueniens, non ut hoſtem interfecit, ſed ut beneficij auctorem ſeruauit, & oſtendit oram clamydis, & ſcyfum aquæ, & lanceam, quam in demonſtrationem ueritatis accepit. Ad hæc Saul reſpondit, uerbis utens beneuolentiæ coloratis, & amicitiæ perſonam præ ſe ferentibus, appoſuit etiam ſermonibus iuſiurandum, pœnitentiam ſimulans. Tunc igitur hunc pſalmum beatus Dauid dixit, accuſans eos, qui cum impietate conſuetudinem habent, et Dei prouidentiam per omnia penetrantem prædicans. Miſcuit autem cum uerbis Theologiam, & Vaticinationem. Idcirco & inſcriptio In Finem tranſmittit legentem.*

Dixit iniuſtus, ut delinquat in ſemetipſo.

Opinatur inquit, malitiæ alumnus occulta eius animæ conſilia neminem intueri. Nam hoc uerbum. Dicit, *pro Opinatur, & Suſpicatur, poſuit.*

Non est timor Dei ante oculos eius.

Porrò causa huius stultitiæ est, eò quòd non timeant dominum, qui omnia inspicit.

Quoniam dolosè egit in conspectu eius, ut inueniatur iniquitas eius ad odium.

Ille autem uolens, libensq; hanc ignorantiam habet, tanquam nolēs ea, quæ fecit expendere, atque odio habere suos iniquos actus.

Verba oris eius iniquitas, & dolus, noluit intelligere, ut bene ageret. Iniquitatem meditatus est in cubili suo, astitit omni uiæ non bonæ, malitiam autem non odiuit.

Nam uerbis quidem usus est ueritate carentibus, & dolo contextis. ea, quæ decent, minimè scire uult, sed & nocte mala proximo struit, & die cogitata perficere aggreditur: huiusce uerò causa est, eò quòd ipse species malitiæ non execratur, nec penitus auersatur. Hoc autem, Malitiam non odiuit, pro, Non execratus est, posuit. Etenim Idola aliquādo quidem abominationes, aliquando uerò execrationes diuina scriptura nuncupat. Hoc uerò Aquila, Non abiecit, explanauit. Sed Theodotion, Non expulit.

Domine in cœlo misericordia tua, & ueritas tua usque ad nubes. Iustitia tua sicut montes Dei.

Illi igitur ueluti nemine aspiciente hæc facere conantur. Tu uerò domine & misericordiam immensam habes, & ueritatē immensam, & iustitiam editis montibus comparatā. Veritas autem tua ad omnes usq; homines peruenit per Vates, ueluti per quasdam nubes, quæ salutarem imbrem ipsis suppeditat.

Iudicia tua Abyssus multa.

Cæterùm hanc ueritatem & iustitiam habens; qua de causa procrastinas, ignoro. Iudicia tua Abyssum imitantur, quæ considerari non potest: quemadmodum enim illius fundum perspici nequit, sic tuorum iudiciorum cognitionem comprehendere non possumus.

Homines, & iumenta saluabis domine.

Et quæ est hæc causa?

Quemadmodum multiplicasti misericordiam tuam Deus.

Nam usque ad iumenta tua benignitas peruenit, & non modo homines, uerum etiam ea, quæ propter homines facta fuere nutris, etiam per hæc homines beneficijs afficiens.

Filii autem hominum in tegmine alarum tuarum sperabūt.

Sermo prædictionem continet, mutationem scilicet, quæ post humanitatem Saluatoris nostri facta fuit. Non enim dixit, Sperauerunt, sed Sperabunt.

Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ,& torrentibus uoluptatis tuæ potabis eos.

Ad te autem hominum natura cofugiet, contemplans bonorum affluentiam, quæ in domo tua efflorescit. Per hæc innuit, non solum diuinæ doctrinæ flumina, sed & mystici cibi uoluptatem: abundantiam uerò horum bonorum torrenti assimilauit. primum quidem, quoniam à principio hæc hominibus data non fuit, deinde omnes homines adhortando, ut accedant, & bibant, quippe quòd non sit perenne flumen, sed torrens, & ad tempus fluens. Qui nanque in hac uita non accesserunt, posthinc discessum sacris aquis minimè perfruentur. Et ostendens natura quidem bonorum affluentiam perpetuam esse, sed ob dispẽsationes torrentes fieri, opportunè subiunxit.

Quoniam apud te est fons uitæ.

Hoc in loco apertè nobis sanctæ Trinitatis mysterium aperit. Nam Fontem uitæ unigenitum Dei uerbum nominauit. sic enim & ipse per
Hiere.2. *Hieremiam Vatem se ipsum nuncupat, Me dereliquerunt fontẽ aquæ uitæ,& abierunt, & effoderunt sibi cisternas dissipatas quæ continere aquam non ualent. dicit igitur fontem hunc apud patrem esse, secundũ*
Ioan.14 *Euangelij doctrinam dicentem, Ego in patre, & pater in me est.*

In lumine tuo uidebimus lumen.

Nam à sancto spiritu illuminati, unigeniti tui radios intuemur. nemo enim inquit, dicere potest, Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto, et illum nobis Deus manifestauit per spiritum suum. Didicimus igitur ex actè per Vaticinantis uerba, tres proprietates unius diuinitatis esse.

Prætende misericordiam tuam scientibus te, & iustitiam tuam his, qui recto sunt corde.

Quo circa impertias continuè tuam mansuetam, & iustam prouidẽtiam his, qui diuina cognitione dignati sunt, & his, qui rectè agere decreuerunt. Vtraque enim de eisdem dixit, & linguæ proprietate diuisione usus: non enim alios dicit scientes ipsum, alios uerò rectos corde: neque his quidem misericordiam, his uerò iustitiam petijt, sed cum perfectam uirtutem ueris opinionibus, & rectis actionibus definisset, his, qui hanc posfident, misericordiam, & iustitiam promisit.

Non ueniat mihi pes superbiæ,& manus peccatoris non moueat me, ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem expulsi sunt, nec potuerunt stare.

Hæc clausula, Ibi ceciderunt, qui operantur iniquitatem, Symmachus sic interpretatus est, Vbi cadunt operantes iniquitatem, illuc impellentur, & nequibunt stare. Petit autem Vates, ut possit naturæ

moderationem seruare, neque à uia recta ob sceleratorum insidias diuertere, tanquam contrarij itineris finem cognoscens. Qui enim ait, decidunt in illum, non poterunt deinceps resurgere, & in aliam uiam currere. hæc autem his, quæ dicta fuere in sexto Psalmo consonant, Quoniam non est in morte, qui memor sit tui, in Inferno autem quis confitebitur tibi?

Psalmi. XXXVI. Interpretatio.

Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem.

Cùm diuinus Dauid experientia didicisset, quàm multorum bonorũ mansuetudo conciliatrix sit, & quòd eorum, qui iniustè uiuunt, superbiaq; utuntur, finis sit tristis, & uitæ congruens; (didicit autem hæc ex ijs, quæ contra Saulem, & Absalonem acciderunt, & ex alijs hominibus quicunque similia fecerunt) admonitionem omnibus hominibus affert, commonefaciens quidem æquo animo ferre res molestas, quæ accidere solent, felicitates uerò malorum hominum, & prosperitates nequaquam beatas existimare, imò miseras nuncupare. Idcirco cùm primùm exorsus esset psalmum, inquit, Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem. Hoc autem, Noli æmulari, Symmachus quidem, Ne contendas, Theodotion uerò, Ne irritare, interpretatus est, Videlicet, Noli incitari in imitationem iniquorum hominum, cùm secundas res, quæ ipsis accidunt, uideris: & ostendens inconstantiam felicitatis, statim subdidit.

Quoniam tanquam fœnum uelociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.

Hæc & beatus Esaias inquit, Omnis caro fænum, & omnis gloria hominis, quasi flos fæni, exiccatum est fænum, & cecidit flos, uerbum autem domini manet in æternum. hoc & beatus ait Dauid. Esa. 40.

Spera in domino, & fac bonitatem, & inhabita terram, & pasceris in diuitiis eius. Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui.

Per omnia docuit spei in Deo collocatæ utilitatem. Qui enim ait, in illo spem fixam habet, & ab illo pascitur; bonis ab ipso suppeditatis perfruetur, & plena manu hæc consequentur, qui ueras delicias putãt esse, habere cum illo consuetudinem.

Reuela domino uiam tuam, & spera in eo, & ipse faciet, & educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tan-

quam meridiem.

Deo inquit, & te ipsum, & tuas actiones offer, & ab ipso auxilium expecta. nam ipse ut Iudex iustam sententiam proferet, & celebrabit te, & illustrem te reddet, ut omnibus sis clarus ueluti meridiana lux.

Subditus esto domino, & ora eum.

Hæc igitur sciens, obtemperato Deo gubernanti, & petito bona ab ipso.

Noli æmulari in eo, qui prosperatur in uia sua, in homine faciente iniustitias.

Si quempiam uideris prauè agentem, nec sua spe deiectum, sed secundo flumine ferri; noli indignari, neque molestè feras, tanquam huiusce mundi machinam nemine gubernante. ea, quæ sequuntur hæc demonstrant.

Desine ab ira, & derelinque furorem, noli æmulari, ut malignèris, quoniam qui malignantur, exterminabuntur.

Ne respicias secundas res illorum, sed expectato finem, & uidebis perniciem.

Sustinentes autem dominum, ipsi hæreditabunt terram, & adhuc pusillum, & non erit peccator, & quæres locum eius, & non inuenies: Mansueti autem hæreditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis.

Etenim crede mihi, quòd hi, qui à diuina spe pendent, & qui mansuetam uitam elegerunt, in otio, & pace degent, delicias habētes æternas, conscientiæ scilicet puritatem. hi uerò, qui inconstantibus felicitatibus confisi sunt, celerem mutationem recipient, & perpetuæ obliuioni prodentur.

Obseruabit peccator iustum, & stridebit super eum dentibus suis, dominus autem irridebit eum, quoniam prospicit, quòd ueniet dies eius.

Et per hæc consolationem iniuria affectis affert. Ostendit enim peccatorem quidem rabie percitum, & furentem contra eos, qui quietam uitam amplexi sunt, iustum uerò Iudicem eorum audaciam irridētem, ut qui celerem eorum finem præuideat.

Gladium euaginauerunt peccatores, intenderunt arcum suum, ut decipiant pauperem, & inopem, ut trucident rectos corde, gladius eorum intret in corda ipsorum, & arcus eorum confringatur.

Eundem sensum hæc habent, quem & superiora. Nam edocet iniu

ftum quidem omnibus machinationibus contra eos, qui nihil peccarũt usum fuisse, uerùm intra propria retia transfodiendum esse. Gladium *nanque, &* Arcum *uocauit diuersas insidias. Hæc respondent ijs, quæ in septimo Psalmo dicta fuere, Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit.*

Melius est modicum iusto super diuitias peccatorũ multas.

Melior est inquit, frugalitas cum iustitia, quàm diuitiæ iniquæ, & affluentia iniusta. Deinde ostendens utrorumq; fructum, ait.

Quoniam brachia peccatorum conterentur, confirmat autem iustos dominus.

Brachia *eleganti figura potentiam appellauit: quoniam per hæc insitum est à natura hominibus, ut operentur. Præclarè ualde hoc uerbum, Confirmare, iustis tribuit: nam à Dæmonibus, & ab hominibus agitati, à diuina uerò gratia confirmati, consistunt, & ingruentibus calamitatibus superiores fiunt.*

Nouit Dominus uias immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit. non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur.

Omnem consequuntur opem, qui sine crimine uiuere decreuerunt, licet enim in calamitates incidant, his superiores redduntur, & communi inopia grassante, à Deo frugalitatem accipient, & ad hæc sempiternis bonis perfruentur. Porrò Famem *opinor hic significari eam, quæ antiquis Iudæis intentata fuit, Inducam super terram non* Amos. 8. *famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi uerbum Dei.*

Quia peccatores peribunt, inimici uerò domini, mox ut honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient.

Hæc coniunctio Verò, *differentiam personarum inducit, & suggerit materiam suspicandi, alios quidem esse peccatores, alios uerò inimicos domini. Aquila uerò, & Symmachus pro hac coniunctione* Verò *coniunctionem* ET *ponentes, eosdem esse peccatores, & Dei inimicos ostenderunt. Dicit autem homines ob propria peccata Dei inimicos, (cùm parum temporis floruerint, cumq; illustres, & clari esse uisi fuerint) ut fumum dissolutos fuisse.*

Mutuabitur peccator, & non soluet, iustus autem miseretur & retribuet.

Talis fuit Saul, qui semper quidem beneficijs affectus à diuino Dauide, remunerare uerò bonis beneficij auctorem noluit. Sed beatus Dauid proprium dominum imitãs, qui oriri facit Solem suum super bo-

nos & malos, de omnibus bene merebatur. Tales fuerunt Iudæi, qui omnes medicinas à sacris Apostolis recipientes, & internicinum animum contra eos ostendebant, Veruntamen diuini Apostoli diuina dona ipsis magnificè distribuebant.

Quoniam benedicentes ei hæreditabunt terram, maledicentes autem ei disperibunt.

Gen. 12. *Hoc Patriarchæ Abrahæ uniuersitatis Deus promisit, Benedicam benedicentes te, & maledicentes te maledicam.*

A domino gressus hominis diriguntur, et uiam eius uolet nimis, cùm ceciderit non collidetur, quia dominus supponet manum suam.

Quapropter hac de causa laudat quidem laudantem iustum, maledicentem uerò æqualibus rebus remunerat, quoniam ipse iustorum uias dirigit. Fieri enim non potest, ut quis absque ipsius gratia sine crimine uirtutis uiam deambulet. Fauet igitur his, qui tale propositum habent, & necesse est in uirtutis possessionem, humanam promptitudinem, & diuinam opem in idem concurrere. Sic enim & si aliquando is, qui hoc iter facit prolabatur, diuinam tamen opem consequitur, eodem modo beatus Dauid cùm offendisset, cumq; in terram decidere periclitatus esset; à diuina gratia erectus est.

Iunior fui, etenim senui, et non uidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. tota die miseretur, et commodat iustus, et semen illius in benedictione erit.

Cùm fuerim iunior, & nunc senio confectus sim; nec noui, nec uidi iustum diuina prouidentia destitutum esse. Etenim iustus Iudex non modo ipsorum, uerumetiam illorum, qui ex ipsis nascentur, omnem curam gerit. sic Israelis etiam impiè agentis ob maiorum uirtutem rationem habuit. eodem modo Salomonem peccantem ob paternam pietatem pertulit. Hoc autem, Tota die miseratur, & fæneratur iustus, omnis generis beneficia iusti declarat, Videlicet, beneficia, per opes, per negotia, per uerba, & consilia. hæc uerò faciens, miseratur quidem eos, qui hæc consequuntur: fæneratur uerò Deo horum. Qui enim miseratur ait, pauperem, mutuatur Deo cùm fænore ut idem sit misericordia & fænus.

Declina à malo, et fac bonum, et inhabita in seculum seculi.

Cùm hæc igitur noueritis uos omnes, cumq; præmia uirtutis & malitiæ didiceritis; fugite quidem sceleris species: ambulate uero contrariam uiam, ut sempiternis bonis perfruamini.

Quia dominus amat iudicium, et non derelinquet sanctos

suos, in æternum conseruabuntur, et iniusti punientur, et semen impiorum peribit, iusti autem hæreditabunt terram, et inhabitabunt in seculum seculi super eam.

Cùm recto, & iusto iudicio uniuersorum dominus usus sit, remunerationes studijs accommodatas dabit, iustitiæ quidem studiosos omni cura dignos faciet. Contraria uerò eligentes; radicitus euellet. sic cùm utrorumq; fructus ostendisset; deinceps edocet, quomodo fieri potest, ut iustitia exerceatur, quæ sit Deo accepta.

Os iusti meditabitur sapientiam, et lingua eius loquetur iudicium. Lex Dei eius in corde ipsius, et non supplantabuntur gressus eius.

Decet ait, & lingua, & mente diuina oracula circunferre, & hæc semper meditari. sic enim uirtutis studiosus quid agendum sit discens, intrepidus, & immobilis manebit, superior factus ijs, qui deijcere conantur. Hæc in primo inquit psalmo, Sed in lege domini uoluntas eius & in lege eius meditabitur die ac nocte. & quæ sequuntur.

Considerat peccator iustum, et quærit mortificare eum, dominus autem non derelinquet eum in manibus eius, nec damnabit eum, cùm iudicabitur illi.

Diuersis modis eadem dicit, tenaciorem memoriam faciens ob maiorem meditationem. Dicit autem dominum minimè despecturum esse hominem iustum, cùm ab iniquis hominibus insidijs petitur, neque adhæret ipsis, qui hæc committere audent, uerùm faciet, ut retia transiliat. hanc opem consecutus est Abraham cùm Sarra eius uxor bis rapta esset, Hanc & Isaac cùm hoc idem passus esset, Hanc Iacob cùm à fratre, & ab affine in inuidiam raptus esset, Hanc Ioseph cùm per inuidiam, & calumniam bello petitus esset. Et quid oportet omnia percurrere? facile enim est studiosis, & antiqua colligere, & noua considerare.

Expecta dominum, et custodi uiam eius, et exaltabit te, ut hæreditate capias terram, cùm perierint peccatores uidebis.

Cùm igitur hæc didiceris; diuinam sententiam expecta, & leges positas custodi. sic enim & in præsenti uita illustris eris, & in futura sempiternis bonis perfrueris, & uidebis ærumnosum peccatorum finem. Deinde quoniam multi mærore afficiuntur, cùm uideant sceleratos homines non subitò pœnas pendere, sed diutius in felicitate persistere; meritò à rebus præteritis futura confirmat.

Vidi impium supeexaltatum, & eleuatum sicut Cedros Libani. Et transiui, & ecce non erat, quæsiui eum, & non est in-

uentus locus eius.

Vidit nanque magnus Dauid & finem Regni Saulis, & stragem tyrannidis Absolonis, & superbiam, & interitum Naas Ammanithes, & mortem cum fastu Goliath alienigenæ, & præter hos, multorum nõ paucorum arrogantiam, & spiritum, & ultimam perniciem. Meritò igitur illorum felicitatem sterilibus arboribus comparauit. Vanos autem esse dicit, non solum ipsos, uerum etiam eorum loca. Cæterùm per hæc memoriam demonstrauit. deinde rursus admonitionem, & consilium affert.

Custodi Innocentiam, & uide æquitatem, quoniam sunt reliquiæ homini pacifico.

Porrò hoc Symmachus sic dixit, Custodi simplicitatem, & uide rectum, quoniam sunt futura homini pacifico. Ne respicias ait, in præsentes calamitates, sed futura expecta: nam erit tempus ijs, qui integritate, & æquitate usi sunt, merces congruens rependetur.

Iniusti autem disperibunt simul reliquiæ impiorum interibunt.

Hoc rursus Symmachus sic explanauit, Impiè agentes simul delebuntur, extrema iniquorum excidentur. In illo inquit, tempore hi suæ malitiæ præmia habebunt, & communem expectabunt interitum.

Salus autem iustorum à domino, & protector eorum in tempore tribulationis. Et adiuuabit eos dominus, & liberabit eos, & eruet eos à peccatoribus, & saluabit eos, qui sperauerunt in eo.

Qui autem iustitiam exercent; diuino auxilio perfruentur, & salutem consequentur, & superabunt eos, qui offendere conantur, quippe qui in Deo totam spem fixam habuere.

Psalmi. XXXVII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi. In Reminiscentia.

Confessio uarijs in locis facta, prædicat diligentem diuini Dauidis pœnitentiam. In multis enim Psalmis peccati meminit, uulnus ferre nequiens, sed & morbum, & curationem in medium profert, doctrinæ argumentum hominibus afferens. In hoc igitur Psalmo & de peccato mentionem facit, & de pœna inflicta ob peccati expiationem. acciderunt autem ipsi multæ, & uariæ molestiæ, nimirum Amnonis cædes, Absalonis tyrannis, Architophelis consilium, quod contra ipsum consultauit, Semei contumeliæ, & cætera, quæ historia edocet.

Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me.

Huius etiam Psalmi procemium fecit Dauid, precando, ut more medici, non iudicis castigetur, neque ut amarioribus medicinis, sed lenibus curetur.

Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.

Hoc dicit non frustra obsecro, sed uidens imbrem sagittarum mihi immitti, tuamq; manum mihi ualde imminentem, meq; uehementer cædentem. Hoc enim, Firmasti super me manum tuam, ex translatione posuit cædentium, multasq; plagas incutientium.

Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum.

Cùm supplicio inquit, afficiar, peccati mei recordor: illius autem recordatio querimonias mihi & ploratus inducit, ex hisce uerò ærumnæ mihi, & miseriæ accedunt.

Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Miser factus sum, & curuatus sum usque in finem, tota die contristatus ingrediebar

Inflexit me inquit, graue peccati onus: mærore autem me afficit grauis odor illorum uulnerum iam putridorum, quæ accepi, cùm prudentiam obiecerim, & insipientiæ seruiuerim. Qua de causa omni uoluptate priuatus, mæreo, & tristis sum quotidie, & mæroris uicissitudinem non inuenio.

Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, & non est sanitas in carne mea.

Per Lumbos, *Concupiscentiam tacitè innuit: his enim inhærent renes, per quos appetitus excitari solent. Dicit igitur istorum malorum causam fuisse, quòd non ad uirtutem, sed ad lasciuiam concupiscentia abusus sim.*

Afflictus sum, & humiliatus sum nimis, rugiebam à gemitu cordis mei.

Ex illa inquit, concupiscentia hoc percepi, quòd usque in terram incuruus factus sum, & semper lugeo ob acerbos cordis mei dolores. Quapropter mutata concupiscentiæ ui, illam diuinæ uoluntatis effeci ministram. hoc nanque subiunxit.

Domine ante te omne desiderium meum.

Quoniam enim semel ipsa abusus sum; semper deinceps illam tuis mandatis addicam.

Et gemitus meus à te non est absconditus. Cor meum conturbatum est, dereliquit me uirtus mea, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum.

Vides inquit, ò domine meos ululatus, & lacrymas, Vides me inquam, agitatum, & proprijs uiribus destitutum, consuetoq; lumine priuatum, & in meridie tanquam in tenebris degentem. Duo autem sibi accidisse per hæc significat, Et mæroris immensitatem, per quam lux non uidetur esse lux, Et destitutionem diuinæ prouidentiæ, quam lumen oculorum suorum meritò nuncupauit.

Amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt, & steterunt, & qui iuxta me erant de longe steterunt.

Hoc autem Symmachus sic interpretatus est, Amici mei, & socij mei aduersum me in plaga mea contra steterunt. Nam ex amicis hi quidem cum meam plagam uidissent, hostilia egerunt, & manifestò contra me steterunt, hi uerò ueriti, secesserunt, neque proprij auxilij me participem fecerunt. Porrò tacitè innuit in prima parte Architophelem, qui non modo discessit, uerùm etiam perniciosa consilia attulit. Alij uerò (ut uerisimile est) hæc contra illum fecerunt, imò uerò plurima pars Israelis, & ipsa Tribus Iudæ pro Absalone bellum gesserunt. Subitò igitur post paricidæ cædem inuicem se hortabantur, ut alias Tribus præuenirent, & in domos regias Regem Dauidem reducerent.

Et uim faciebant, qui quærebant animam meam, & qui inquirebant mala mihi, locuti sunt uanitates, & dolos tota die meditabantur.

Cùm hostes me destitutum ab inimicis uidissent, contra me insidias struebant, meam cædem desiderantes.

Ego autem tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones.

Hoc magis dilucidè historia edocet. Nam cùm Absalon sententias patris damnaret, & eos, qui litem amiserant, ad se ipsum alliceret, beatus Dauid æquè ferebat. Cumque Semeus maledictis lacesseret, & manu, & lingua feriret, Dauid silens, iniurias sustinebat, & Abysai
2.Reg.16 *conantem ab improbo exigere pœnam prohibuit, dicens, Sinite ipsum, ut maledicat Dauidi.*

Quoniam in te domine speraui, tu exaudies me domine Deus meus, Quia dixi nequando supergaudeant me inimici

mei, & dum commouentur pedes mei, super me magna locuti sunt.

Hac uerò inquit, usus tolerantia; spem in te habebam, & tibi mei ipsius iudicium committebam, atque obsecrabam, ne inimicis ludibrio fierem, ne'ue meæ causæ iactura ipsis superbiæ ansa foret.

Quoniam ego in flagella paratus sum, & dolor meus in conspectu meo semper.

Peccatum ait, me flagellis dignum fecit, idcirco supplicijs me ipsum subijcio, quandoquidem curationem desidero, cùm peccati stimulis punctus sim.

Quoniam iniquitatem meam annunciabo; & cogitabo pro peccato meo.

Propterea accusator mei ipsius fio, & ut sanus sim, omnem diligentiam adhibebo.

Inimici autem mei uiuunt, & confirmati sunt super me, & multiplicati sunt, qui oderunt me iniquè, qui retribuunt mala pro bonis.

Tibi soli ait, peccaui domine, & malum coram te feci. Cæterùm illi cùm multa à me beneficia sæpius accepissent, contrarijs rependunt, & maius robur meo adepti sunt.

Detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem.

Rursus per hæc Absalonem eius iudicia calumniantem, & iniustos accersentem ostendit. Et postquam filius paricida esse studebat; merito dixit, Et proiecerunt dilectum, ut mortuum repudiatum: quem enim diligere oportebat secundum leges naturæ, hunc tanquam mortuum grauiter olentem detestabatur. Congruit autem hoc, & populo ingrato, qui cùm à Dauide infinita beneficia accepisset, cùmq; per eum alienigenas superasset, sæpius circa beneficia ingratum se exhibuit.

Ne derelinquas me domine Deus meus, ne discesseris a me, Intende in adiutorium meum domine Deus salutis meæ.

A tot inquit, doloribus circunclusus, te meum Deum, & dominum supplico, ne tua solita prouidentia me destituas, uerùm ut opem impertias, & salutem mihi gratificeris.

Psalmi. XXXVIII. Interpretatio.

In Finem. Pro Idithum. Canticum Dauidi.

Aliqui Interpretum Psalmum Idithum ascripserunt, & dixerunt ipsum hunc conscripsisse: Titulus autem contrarium edocet, uidelicet Psalmum esse Dauidis, & Idithum ad canendum datum fuisse, cui ca-

nentium chorus commissus erat. In Finem, nos transmittit, quoniam humanæ naturæ utilitatem deplorat, & huiusce finem demonstrat. Porrò magnus Dauid hunc psalmum dixit, cùm Absalonem fugitaret, cumq; à Semei conuitijs afficeretur, & cum proximè præcedenti Psalmo multam conuenientiam habet.

2.Reg. 16

Dixi custodiam uias meas, ut non delinquam in lingua mea, posui ori meo custodiam, cùm consisteret peccator aduersum me.

Cùm Semei magno Dauidi fugienti patricidæ filij tyrannidem in uia occurrisset; & glebis eum percutiebat, & uerbis homini maledicebat, & peccatorem, & sanguinarium uirum uocans. Verùm diuinus Dauid usitata philosophia utens, non modò ipse non ultus est, uerùm unũ ex Ducibus iaculis conficere conantem prohibuit, dicens, Dimitte eum, quoniam maledicit mihi, etenim dominus dixit illi, ut malediceret Dauidi, & quis dicet ipsi, quare fecisti sic? ut uideat dominus humilitatem meam, & reddat mihi dominus bonum pro eius maledictis in die hac. Cæterùm Psalmi uerba multam conuenientiam cum historia habent. Nam ait, se magnam curam gessisse linguæ, cùm sciat hoc membrum admodum esse labile, & hanc semper munisse, ueluti quodam muro, Semei tanto magis, licet iniuria affectus non esset, contra stetit. Ipsum enim peccatorem, & iniustum nominat, tunc enim ait.

2.Reg.16

Obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis.

Verùm hæc ualde ijs, quæ ab ipso in historia dicta sunt, respondent, Sinite ipsum maledictis lacessere, quoniam dominus præcepit ei, ut malediceret Dauidi, ut dominus uideat humilitatem meam, & eripiet me hodie ex manu inimicorum meorum, Hoc & hic dicit, Quoniam surdo similis sum, penitus nihil audienti, & humilem, & abiectum me ipsum feci, lucrum hinc expectans.

Ibi. ut supra.

Et dolor meus renouatus est.

Ab illo ait, conuitijs affectus, peccati, quod audacter commisi, memini, & stimulis è peccato emißis configebar, reputans hanc esse causam, cur ego maledictis afficiar, & tyrannide opprimar, & à regijs domibus exactus, fugere cogar. Hæc autem multam cum historia cognationem habent. Hæc enim clausula, Præcepit illi dominus maledicere Dauidi, *Peccati memoriam habet, quoniam per hoc castigatio euenit.*

Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis.

Hoc Symmachus sic explanauit, Exaruit cor meum intra me, &

dum in animo expenderem; flagrabam igne. Redigens in memoriam inquit, peccatum, mæroris igne ardebam.

Locutus sum in lingua mea, notum fac mihi domine finem meum. Et numerum dierum meorum quis est? ut sciam, quid desit mihi.

Conuiciatori igitur nihil respondi, domino autem uniuersorum suppli caui, ut notum mihi finem meum faciat, ualdè finem desiderans.

Ecce mensurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquam nihilum ante te.

Hoc rursus Symmachus sic dixit, Ecce dedisti mihi dies, ut mensuras duodenum digitorum, & uita mea, ut nihil ante te. Desidero autem finem, sciens humanam naturam minimè longæuam esse: nostra nanque uita nec uidetur consistere tuæ uitæ comparata. Tu enim sine principio es, & fine: nostra uerò uita mensuratur, ut quibusdam mensuris palmi, & cubiti. propterea autem demonstrauit paucitatem temporis humanæ uitæ. Sic & alibi, Quoniam mille anni ante oculos Psal. 89.
tuos, tanquam dies hesterna, quæ præteryt, & custodia in nocte. Et aliàs cùm de cælis, & terra mentionem fecisset, Ipsi inquit, peribunt, Psal. 101
tu autem permanebis, & omnes sicut uestimenta ueterascent, & sicut amictum mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.

Verumtamen uniuersa uanitas omnis homo uiuens.

Quare omnis ait, hominum natura, & diuites, & pauperes uapori similes sunt, qui dissoluitur, & temerè, & frustra ædificant, & comparant diuitias, & affluentiam congregant.

Verumtamen in imagine pertransit homo, sed & frustra conturbatur. Thesaurizat, & ignorat, cui congregabit ea.

Nihil ait, uiuentes homines differunt ab ys, qui in pictura exprimũtur: æqualiter enim & horum, & illorum natura tempore labitur, & corrumpitur. Verumtamen nihilominus homines contendentes perturbantur, dimicantes, bellum gerentes, mercantes, & omnis humana uita, tempestate, & fluctibus referta est, finem habens mortem. cum labore uerò multo, & sudore opes congerentes, nesciunt futurum hæredem. Porrò beatus Dauid ex his, quæ sibi acciderunt motus scripsit. Etenim cùm Regnum maximum, & illustre ualde reddidisset ex hostilibus spolijs, atque ex tributo, quod ab alienigenis pendebatur; nesciebat impiam, & iniquam mentem filij. Deinde cùm uidisset ipsum filium potentem ob Regna factum, cumq; diuitias repositas, tanquam proprias sibi uendicasset; in admirabilem hanc uocem prorupit.

Et nunc quæ eſt expectatio mea, nonne dominus, & ſubſtantia mea apud te eſt?

Cùm in omnibus illis ſe eſſe potentem aſſeruiſſet; à te expecto opem. Subſtantiam, autem Aquila, Expectationem dixit: uidelicet, te expecto circumſpiciens: nimirum tuam benignitatem præſtolor. deinde dolorum cauſam oſtendit.

Ab omnibus iniquitatibus meis erue me.

Rurſus Semei meminit.

Opprobrium inſipienti dediſti me.

2.Reg.16 *Hoc ualde iis, quæ in hiſtoria dicta ſunt congruit, Dominus dixit illi, ut malediceret Dauidi. Quæ uerò ſequuntur, ſimiliter his, quæ dicta ſunt cohærent.*

Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu feciſti.

Te enim inquit, permittente; ille perbacchatus eſt: & ille quidem ſimilis erat flagello, tu uerò per illud caſtigationem afferebas. propterea ſilens flagella accepi, illum quidem deſpiciens, te uerò in me animaduertentem perſpiciens. ingenioſè ualdè, & quæ ſequuntur poſuit.

Amoue à me plagas tuas, à fortitudine manus tuæ ego defeci.

Supplico igitur, & obſecro te domine, ceſſa deinceps à caſtigatione: multitudine enim plagarum conſumptus ſum.

In increpationibus propter iniquitatem corripuiſti hominem, & tabeſcere feciſti ſicut araneam animam eius.

Non temerè, nec fruſtra inquit, animaduerſionibus uſus es, ſed redarguens errata mea, & medici more ſecans, atque extrahens occultam ſaniem, & liquefacis me doloribus ex curatione emiſſis, ſanitatem his, qui ſecantur procurans.

Verumtamen uanè conturbatur omnis homo.

Hæc igitur mecum ipſe conſiderans, uideo homines ad nullum opus bonum turbari pro inconſtantibus rebus.

Exaudi orationem meam domine, & deprecationem meam auribus percipe, lacrymas meas ne ſileas, quoniam aduena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei, remitte mihi, ut refrigerer, priuſquam abeam, & amplius non ero.

Tibi domine inquit, ſupplico, exaudi me obſecrantem, & cum lacrymis deprecantem. Non enim habito terram ut propriam, ſed tanquam peregrinus incolo, ut omnes patres mei: cùm parum temporis uixerim, mortem obibo. Igitur modicas inducias imperti, ut paucos dies ſine doloribus uita perfruar, priuſquam è uita auolem. Egreſſus

enim, non reuertar: Hoc enim dixit, Amplius non ero, hoc est, In hanc corruptam uitam non reuertar. Cæterùm dignum est, magnum Dauidem admirari, cùm sit in regno, & copijs, atque potentia, se ipsum aduenam, & peregrinum nominare, & felicitati fidere nolle. Nam reuera hæc uerba cum sapientia dicta sunt, quæ rerum naturam scit, & hac de causa præsentem felicitatem despicit.

Psalmi. XXXIX. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Quidam in beatum Hieremiam hunc psalmum acceperunt. Aliqui in admirabilem Danielem, quoniam is, & ille in lacum coniecti sunt. Exordium autem psalmi de lacu mentionem facit, & unum uerbum attendentes, in illum sensum conuersi sunt. Porrò aliqui captiuis Babylonem habitantibus psalmum quadrare dixerunt. Ego autem eleganti figura in ea quidem, quæ ipsi Dauidi acciderunt, hunc conscriptum esse opinor, referri uerò in omnem hominum naturam, quæ spem resurgendi à Deo Saluatore nostro accepit, in hanc uerò sententiam diuinus Paulus nos deducit, in epist. ad Hebræos, aliquorum uerborum mentionem faciens. Ad Heb. 10.

Expectans expectaui dominum, & attendit me, & exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fecis.

Congruunt hæc, quæ dicta sunt magno Dauidi: quandoquidem consonantia sunt proximè præcedenti psalmo. Nam in illo quidem dixit, Exaudi domine orationem meam, & deprecationem meam auribus percipe, lacrymas meas ne sileas, remitte mihi ut refrigerer, priusquam abeam, & amplius non ero. Et paulo superius inquit, Et nunc quæ est expectatio mea? nonne dominus? & substantia mea apud te est? Hic uerò tanquam deprecatione admissa, & petitione concessa dicit, Expectans expectaui dominum, & attendit me. Cùm enim peccatum meum auersatus esset; beneuolam faciem mihi ostendit, & preces meas exaudiuit, Et quid fecit, cùm exaudisset? Deduxit me de lacu miseriæ, & à luto fecis. Sic autem sacræ literæ maxima discrimina nuncupare solent, sicut superius diximus. Cùm à periculis te liberasset, quid tibi rursus gratificatus est?

Et statuit supra petram pedes meos.

Super hanc enim inquit, petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ Inferi non præualebunt aduersus eam. Matth. 16

Et direxit gressus meos.

Cùm enim ab errore liberasset ; rectam ueritatis uiam ostendit.

Et immisit in os meum canticum nouum, carmen Deo nostro.

Nam pro impio Idolorum cultu, uerum Deum celebrare doctus sum, & canticum non uetus, sed nouum afferre, atque nouis beneficijs accommodatum.

Videbunt multi, & timebunt, & sperabunt in domino.

Postquàm persona eorum, qui salute perfruiti sunt, hæc percurrit; meritò Vates inquit eos, qui nondum bona gustauerunt, uisuros esse, & formidaturos, ut qui non hactenus accesserunt, & postea spe corroborati, à Deo salutem consequentur.

Beatus uir, cuius est nomen domini spes eius, & non respexit in uanitates, & insanias falsas.

De hisce uanitatibus Propheta mentionem fecit & in præcedenti psalmo, Verumtamen uniuersa uanitas omnis homo uiuens. Et rursus, Verumtamen uanè conturbatur. Et hic igitur eum iudicat beatum, qui præsentia quidem despicit, diuinam uerò spem ante omnia habet.

Multa fecisti tu domine Deus meus mirabilia tua, & cogitationibus tuis, non est, qui similis sit tibi: annunciaui, & locutus sum, multiplicata sunt super numerum.

Miracula inquit, quæ à tua potentia facta sunt, omnem numerum, & narrationem superant. Non enim est qui facere possit similia rebus tuis: quandoquidem opera tua maxima, & perpulchra sunt, uincunt autem humanas laudes ea, quæ quolibet tempore à tua prouidentia dispensata fuere, uidelicet in Aegypto, in deserto tempore Mosis, Iosue, Samuelis, & quæ acciderunt Isaac, Iacob, uel Ioseph, qui per seruitutem regnauit, & alia ne singula percurram. Verùm quod nunc factum est omnibus his est admirabilius: non enim unius hominis, uel unius gentis, sed omnium gentium salutem molitus es, & cùm legis cultum cessare fecisses, Iudæorum imbecillitati accommodatum; nouam gratiam dedisti, quæ rationis cultum præscribit.

Sacrificium, & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. Holocausta, & pro peccato non postulasti, tunc dixi, ecce uenio.

Ad Rom. 12. *His Apostoli admonitio concinit, Obsecro uos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium uestrum. Nam pro legis sacrificijs dominus imperauit, ut nostra membra consecremus. Cùm hanc autem ait, tuam gratiam perspexerim, me ipsum tibi adduxi, dicens,*

adsum. hanc igitur uocem beatus Paulus in dominum Christum accipit, & congruenter admodum, Nostræ enim naturæ est primitiæ, & illi omnium primo nostra dicere conuenit, & in ipso prius adumbrare ea, quæ à nobis fieri decet. Eodem modo ipse primus ad baptisma accessit, nobis tacitè ostendens baptismatis gratiam. eodem modo pedes discipulorum lauit, humilitatis exemplar nobis proponens. Propterea Ioanni dicit, Sine modo, sic enim decet nos, implere omnem iustitiam. Congruit igitur illi nostra dicere, qui sumus membra illius corporis, ut primogenito multorum fratrum secundum carnem. Ad Heb. 10. Matth. 3.

In capite libri scriptum est de me.

Superius inquit, in libris sacrorum Vatum hæc de me prædicta sunt. In capite, *Aquila, & Symmachus, in* Inuolucro libri *dixerunt. sic autem diuina uolumina usque in hodiernum diem Iudæi munire solēt.*

Vt facerem uoluntatem tuam Deus meus uolui, & legem tuam in medio uentris mei.

Cùm accessissem ad te ait, omne studium adhibeo, ut tua præcepta impleam, & ut secundum tuam uoluntatem uiuam. Hoc autem In medio uentris mei, *Ex translatione dixit eorum, qui aliquem amore prosequuntur, & desiderant illum intra sua uiscera conijcere. Porrò hæc nec Hieremiæ, nec Danieli, nec beato Dauidi congruunt: Obtinente enim lege; holocausta, & sacrificia afferebant Deo. Vaticinantis uerò sermo omnibus his eiectis, rationis sacrificium tacitè ostendit. Idcirco per translationem dixi Psalmum Dauidi congruere, quoniam ille secundum uaticinationem futura præuidebat, & secundum illa uiuere desiderabat. uerè autem hæc gentibus, quæ salute dignatæ sunt, & ab errore liberatæ fuerunt, conueniunt.*

Annunciaui iustitiam tuam in Ecclesia magna, ecce labia mea non prohibebo, domine tu scisti. Iustitiam tuam non abscondi in corde meo, ueritatem tuam, & salutare tuum dixi, Non abscondi misericordiam tuam, & ueritatem tuam à concilio multo.

Beatus Dauid promittit in Ecclesia multa per totum orbem terrarum à diuina gratia collecta Dei iustitiam prædicare, & uaticinationis ueritatem, atque salutem admiratione dignam, immensamq́; misericordiam. & ipsa natura seruata hanc pro salute remunerationem daturam esse spondet, nimirum in Ecclesiam confluere, & labia in hymnorum cantilenam mouere, atque iustum Dei iudicium celebrare, inexplicabilemq́; Dei prouidentiam enarrare, promissionumq́ue ueritatem, quæ prædictæ fuere, ostendere. hoc autem, A Concilio multo, *Sym-*

machus, In multitudine: Aquila uerò, & Theodotion, In Ecclesia magna posuerunt, ut pateret de eadem ecclesia dixisse.

Tu autem domine, ne longè facias miserationes tuas à me, misericordia tua, & ueritas tua semper susceperunt me.

Cùm Dei ecclesia salutem consecuta esset; rursus eadem prouidentia indiget ob hominum Dæmonumq; impetus, quorum in sequentibus mentionem facit.

Quoniam circundederunt me mala, quorum non est numerus, comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui, ut uiderem. Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei, & cor meum dereliquit me.

Quæ hic dicuntur non sunt pugnantia cum his, quæ modò interpretata sunt. Etenim tres pueri summa uirtute præditi, atque triumphali corona ornati, in camino orantes dixerunt, Peccauimus, iniquè egimus, deliquimus, & recessimus à præceptis tuis. sic admirabilis Daniel, Sic diuinus Hieremias, Sic diuinus Esaias, Sic sapientissimus Paulus, Christus enim inquit, Iesus uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Et rursus, Non sum dignus uocari Apostolus. Sic igitur in hoc loco Dei Ecclesia ab impiorum fluctibus concussa, non effertur, tanquam pugnare uolens, sed ea, quæ accidunt, peccatis & delictis tribuit, & à Saluatore opem consequi obsecrat. Præterea nec Dei ecclesia ex hominibus perfectis tota constat, sed habet ignauos, & eos, qui remissam uitam amplexi sunt, & qui uoluptatibus seruire decreuerunt: & quoniam unum est corpus, tanquam ex una persona, & hæc, & illa proferuntur.

Dan. 3. AdTim. 1 Ad Cor. 15.

Complaceat tibi domine, ut eruas me, domine ad adiuuandum me respice confundantur, & reuereantur simul, qui quærunt animam meam, ut auferant eam.

Quandoquidem uulnerare nolunt, sed sempiternæ morti tradere.

Conuertantur retrorsum, & reuereantur, qui uolunt mihi mala.

Verte ipsos in fugam, & aberrare fac ab his, quæ desiderant: mala enim contra me struunt.

Ferant confestim confusionem suam, qui dicunt mihi euge euge.

His, qui insurgunt, & irrident me, fructus sit pudor.

Exultent, & lætentur super te omnes, quærentes te domine, & dicant semper, magnificetur dominus, qui diligunt salutare tuum.

Atqui

Atqui quærentes te inquit, & laudantes, & semper diligentes, perpetua lætitia imple. Et qui tui amoris mutationem non habent, neque gaudij mutationem sentiant. Non enim simpliciter amantibus gaudiū precatus est, sed his, qui semper, & continuè amorem habent.

Ego autem mendicus sum, & pauper, dominus solicitus est mei. Adiutor meus, & protector meus tu es, Deus meus ne tardaueris.

Sicut superius peccatorum meminit, sic & pauperem nuncupat, tanquam auxilio egentem, & diuina ope carentē, & hanc quàm primùm assequi supplicat. Cæterùm hæc potissimum beato Dauidi congruunt. opinor enim cùm illam uaticinationem, & gratiæ liberalitatem præuidisset; pauperem se ipsum appellasse, & ipse ut diuina prouidentia perfruatur deprecatus est. supplicat autem, ne salus prædicta procrastinetur, nèue in longum tempus prorogetur, sed ut celeriter hominibus concedatur.

Psalmi. XL. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Præsentem Psalmum aliqui quidem Dauidi, quidam uerò Ezechiæ ascripserunt: uerùm diuinum Euangelium neutrum ex illis accipiendum sinit. Nam dominus Christus cùm quoddam colloquium cum suis discipulis fecisset, hæc subdidit, Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea, nō de omnibus uobis dico, ego scio quos elegerim, sed ut impleatur scriptura, Qui manducat mecum panem, sustulit contra me calcaneū suum, a modò dico uobis priusquam fiat, ut cùm factum fuerit, credatis, quia ego sum. Domino igitur dicente, ut scriptura impleatur, & demonstrante præsentem psalmum sibi, & non alij congruere, rem admodum audacia, & temeritate plenam iudico, aliam materiam & huic psalmo minimè congruentem formare. Ioan. 13.

Beatus, qui intelligit super egenum, & pauperem.

Hoc uerbum, Et pauperem, *in quibusdam exemplaribus inueni, neque apud Hebræum, neque apud Syrum, neque apud alios Interpretes. Egenum igitur nuncupat uniuersorum dominum: Quoniam cùm esset diues, (ut inquit diuinus Apostolus) propter nos egenus factus est, ut illius inopia diuites essemus. Et cùm esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo, sed se ipsum exinaniuit, formā serui accipiens. & uisibilibus, & inuisibilibus dominans, non habet ubi caput suum reclinet: & natus ex uirgine ob inopiam cubilis, in præ-* 2.Cor.8 Ad Phi.2. Luc. 9.

sepi positus est. Igitur uaticinantis sermo beatum facit eum, qui hanc paupertatem intelligere potest, & qui pro uiribus celebrandum curat eum, qui hanc paupertatem amplexus est. deinde beatitudinis fructus demonstrat.

In die mala liberabit eum dominus.

Malam *autem* Diem, *Vexationis diem Symmachus dixit. Tacitè innuit, ut opinor futurum diem terribilem iudicij, & peccatoribus infestum, & promittit syncerum illius paupertatis iudicium, à terribilis diei malis ipsum liberaturum.*

Dominus conseruet eum, & uiuificet eum, & beatum faciat eum in terra, & non tradat eum in animam inimicorum eius.

Non solum autem futuris bonis perfruetur, sed etiam in præsenti uita diuinam opem cõsequetur, illustris & clarus factus, inimicorumq; insidias effugiens. Et quoniam corpus interitui obnoxium habet, & uerisimile est, ut in morbum aliquando incidat; spondet ab hoc liberationem.

Dominus opem ferat illi super lectum doloris eius, uniuersum stratum eius uersasti in infirmitate eius.

Ab omni inquit, ægrotatione liberabit & in bonam corporis ualetudinem morbum permutabit. Hoc enim, Versasti in infirmitate stratum, pro Mutabis posuit. Sic cùm remunerationes eius, qui hanc paupertatem admirabilem intelligit percurrisset; ostendit nobis, quis est, qui hanc habuit, & quomodo se in ipsa gesserit: ipsum docentem inducens, & ea, quæ sibi accidit enarrantem.

Ego dixi domine miserere mei, sana animam meam, quia peccaui tibi.

Ego autem sum ait, pauper, qui uoluntariam paupertatem suscepi, & sum agnus ille Dei, qui peccata mundi tollo, qui hominum infirmitates mihi ipsi uendico, qui peccatum non feci, hanc precationem pro humana natura, ut primitiæ ipsius naturæ affero. Porro notandum est, Symmachum non dixisse, Quoniam peccaui tibi, sed, Et si peccaui tibi.

Inimici mei dixerunt mala mihi, quando morietur, & peribit nomen eius?

Inimicos, *Iudæos uocat inuidentes, & mortem machinantes. Hoc uerò sacrorum euangeliorum historia edocet, Consilium enim inquit, inierunt, quomodo illum perderent. hinc in Iudam prædictionem transfert.* Matth. 26

Etsi ingrediebatur, ut uideret, uana loquebatur, cor eius cõgregauit iniquitatem sibi. Egrediebatur foras, & loquebatur.

Hoc autem diuina Euangelia nos docēt, Iudam Iudæis dixisse, Quid mihi datis, & ego uobis tradam? quærebat autem opportunitatem, ut traderet illum. hæc & uaticinatio inquit, Et ingrediebatur, ut uideret frustra, & egrediebatur foras, & loquebatur. Ingressus enim, & egressus simul cum illis mortem struebat. Deinde eorum malam conspirationem prædicit. Matt. 26

In idipsum aduersum me susurrabant omnes inimici mei, aduersum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum constituerunt aduersum me.

Cæterùm rerum euentus hæc demonstrat. Tacitè enim inuicem colloquentes; insidiarum modum quærebant. Deinde tyrannidis criminationem cōtra eum exposuerunt, cùm Pilato dixissent, Se ipsum Regem fecit, & prohibet censum dari Cæsari. hoc & Vaticinatio inquit, Verbum iniquum constituerunt aduersum me, pro, Iniquam accusationem contra me fecerunt. Luc. 23.

Nunquid qui dormit, non adiiciet, ut resurgat?

Etsi mortem oppetam inquit, non iterum resurgo? & dissipo eos, qui hanc mihi pararunt? Hoc autem congruit euangelico dicto, Soluite templum hoc, & in triduo excitabo illud. & rursus, Ecce ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur manibus peccatorum, & occident ipsum, & tertia die resurget. Quamobrem meritò Somnum, *Mortem nuncupauit.* Ioan. 2. Matt. 20.

Etenim homo pacis meæ, in quo speraui, qui edebat panes meos magnificauit super me supplantationem.

Hoc Aquila, & Theodotion explanatius dixerunt, Etenim uir pacis meæ, cui confisus sum. Symmachus uerò sic, Sed etiam homo, qui mecum pacem gerebat, quo fretus eram. Non solum enim inimici mei machinati sunt mihi mortem, sed etiam homo, qui mecum consuetudinem habebat, & beneuolentiam, pacemq; simulabat, quiq; unà mecum accumbebat, & uescebatur; dolum, quem intus cohibebat, patefecit. Dolum *enim,* Calcaneum *nominauit, ex translatione eorum; qui de celeritate contendunt, quique suo calcaneo moliuntur, ut concurrens impingat simul, & cadat. Hoc etiam Esau ab Iacob deceptus dixit, Iustè uocatum est nomen eius Iacob, nam me supplantauit iam bis, & iura primogenituræ meæ accepit, & benedictionem meam.* Gen. 27.

Tu autem domine miserere mei, & resuscita me, & retribuā eis. in hoc cognoui, quoniam uoluisti me, quoniam non gaudebit inimicus meus super me.

Et hæc omnia, tanquam ab assumpta natura dicta sunt, quæ crucem

Ioan.12. *passa est. Sic etiam in sacris euangelijs audimus dominum Christum*
Matt. 26. *precantem, Pater salua me ex hac hora. Et rursus, Pater si fieri potest, transeat calix hic à me.*

Me autem propter innocētiam suscepisti, & confirmasti me in conspectu tuo in æternum.

Cōueniunt etiam hæc seruili formæ, quam unigenitus Deus suscepit. Ad Heb. 2. *Nusquam enim Angelos apprehendit, (ut inquit diuinus Apostolus) sed semen Abrahæ apprehendit, unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis pontifex ad Deum. Quoniam igitur assumpta natura libera permansit ab omni malitia, meritò dicit, Me autem propter innocentiam suscepisti, & confirmasti me in conspectu tuo in æternum. Nam firmam accepi coniunctionem, & fuit copula indiuidua, & gloria sempiterna.*

Benedictus dominus Deus Israel à seculo & in seculum, fiat, fiat.

Cùm diuinus Vates hæc prædixerit, & inexplicabilem Dei benignitatem suspexerit, cumq; intellexerit eum, qui uoluntariam paupertatem suscepit; hymnum ipsi per linguam pronunciat, ut etiam ipse beatum reportet finem. Meritò autem post cruciatus hymnum attulit, dicens, non modo hominem fuisse, qui prædictus est, sed etiam Deum ante secula habentem immortalem naturam, & infinitam.

Psalmi. XLI. Interpretatio.
In Finem. Prudentiæ filiis Choræ.

Cùm populus peccasset; eum Babyloniis dominus tradidit, cùm ad septuagenariam seruitutem eum condemnasset. Quapropter tanquam ex persona eorum dictus est psalmus, qui plorabant, & libertatem desiderabant. Quia enim erant inter illos nonnulli uiri pij, ut diuinus Daniel, ut mirabilis Ezechiel, ut illi uictores Martyres Ananias, Azarias, & Misael, qui uehementissimè Deum amabant, & legitimum ipsius cultum cupiebant; meritò propheticus sermo suscepta eorum persona, quæ par erat ab illis dici tempore liberationis à calamitate, multis ante seculis docet, ut uaticinatione oblectentur, & doctrina erudiantur. Propterea etiam In Finem, hic psalmus inscriptus est: siquidem post longissimam temporis seriem, ea, quæ dicta sunt, finem acceperunt. apponit autem prudentiam, quando quidem hac maximè egent, qui in calamitates incidunt.

Quemadmodum desiderat Ceruus ad fontes aquarum, ita

desiderat anima mea ad te Deus.

Aiunt Ceruos, feras uenenosas deuorare, & hinc in sitim uehementer accendi, & aquas magnopere desiderare. Cùm igitur supradicti captiui consuetudinem cum Babylonijs habuissent, hominibus impijs, & iniquis, & uerè reptilibus bestijs similibus; non sine causa dicebant, se in star Ceruorum Deum sitire, desiderantes illhinc liberari, & diuinam opem expectantes.

Sitiuit anima mea ad Deum fortem uiuum, quando ueniã, & apparebo ante faciem Dei.

Cupio inquit, & sitio cultum Dei mei uiuentis. Videri enim à facie Dei, nihil aliud esse dicit, quàm ipsum secundum legem colere: huiusmodi autem cultus Hierosolymæ circumscriptus est. & hæc non solus beatus Moses docet, sed etiam tres beati Martyres Ananias, Azarias, et Misael in camino Deum deprecantes. Concinnè autem fortem, & uiuentem Deum nominant, præ inanimatis, & immobilibus Babyloniorum Idolis. Dan.3.

Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die, ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Vbi est Deus tuus? hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam.

Dies noctesq; ait, lugendi satietas nunquam capit me, sed ueluti quẽdam cibum lacrymas emitto, cùm de te opprobria recipio: hostes enim derident me, tuam gubernationem proferentes, ut imbocillem, & minimè potentem eorum potentia superiorem esse. Idcirco hæc continuè in memoriam reuocans; indefessum luctum habeo. Hoc enim, Effudi in me animam meam, hoc significat, Effusus sum, & commotus in eiulatus.

Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei, in uoce exultationis, & confesſionis, sonus epulantis.

Tabernaculum *nuncupat Dei tectum. Post tristia igitur, grata narrat, & edocet celerem reuocationem consecuturos esse, atque à diuina gratia deductos, in desideratam terram redituros, & diuinam domum instauraturos, consuetasq; solemnitates celebraturos, atque festiuũ sonum, & spiritus concentum suis auribus percepturos. Prædicit etiam beatus Esaias cum multo honore ipsos reuersuros esse in mulorũ curribus uecti, & pileis tecti, caloris molestia abiecta. Hoc autem Aquila tacitè innuit, Ingrediar in umbroso, præteriens ipsos usque ad domum Dei in uoce laudis, & gratiarum actionis multitudinis celebrantis. Tripudiantes inquit, & Deum Saluatorem laudantes, & in uia um* Esa.66.

bra perfruentes, sic in diuinam domum perueniemus, tanquàm pompa quadam reuersionem facientes. Cùm hanc uaticinationem intellexissent, se ipsos oblectant, dicentes.

Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare uultus mei, & Deus meus.

Has inquit, promißiones ò anima cùm acceperis, quiesce quidem à mærore, & à dolore: spe autem corroborata, uaticinationis euentum expecta, in quo salutem consecutam uidens, hymnos Deo, qui salutem dedit, afferes.

Ad me ipsum anima mea conturbata est, propterea memor ero tui de terra Iordanis, & Hermonii à monte modico.

Imitatio est quædam animæ secum ipsa colloquens. Quoniam enim dixit, Conquiesce à mærore, cùm bonorum pollicitationes acceperis, respondet ad hæc dicens, Quoniam non frustra tristitia afficior, & lamentationibus supradictis utor: quandoquidem paterna terræ memoria excutit mihi lacrymas. Terram *enim* Iordanis, *Promisßionis terram nuncupat, Et* Hermonii, *Montem ærmon uocat. Per montem autem, & flumen, omnem illam terram ostendit. Sic autem Symmachus interpretatus est, Anima mea liquefit, quando recordor tui à terra Iordanis, & Hermonij à monte minimo.*

Abyssus Abyssum inuocat in uoce catarattarum tuarũ. Omnia excelsa tua, & fluctus tui super me transierunt.

In illa autem terra degens; hostium multitudini traditus sum, & ueluti in quadam abysso summersus sum. Abyssos *enim uocat militares acies, multitudinisq; elationem, immensis aquis aßimilauit, & ea, quæ ab his facta sunt, antiquo diluuio comparauit, quod totam terram uastauit. hæc magis dilucide Symmachus explanauit, Abyssus abysso occurrit à strepitu aquæductus tui, Tu enim eos illhuc adduxisti, transgreßionis pænam exigens. Procellæ tuæ, & fluctus tui super me transierunt, Quoniam enim abysso exercitum comparauit, perstat in figura. Impetus exercitus, qui ab ipso fiunt, fluctus, & procellas nuncupauit. Propterea inquit, doleo, horum nanque memoria pungit me: uerumtamen tuam benignitatem habeo consolationem. hoc enim subiunxit.*

In die mandauit dominus misericordiam suam, & nocte cãticum eius. Apud me oratio Deo uitæ meæ.

Semper inquit, sciens misericordiam à Deo suppeditatam, & nocte hanc mecum ipse considerans; cano, & laudo eum, qui ita de nobis ra-

tionem habet: Affero autem illi & preces, hanc assequi benignitatem obsecrans. Deinde edocet obsecrationis uerba.

Dicam Deo susceptor meus es, Quare oblitus mei, & quare contristatus incedo, dum affligit me inimicus? Dum confringuntur ossa mea, exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei, dum dicunt mihi per singulos dies, Vbi est Deus tuus?

Hæc inquit, ad meum dominum dicens, tuam semper prouidentiam consecutus sum, cur me nunc hac nudasti? ut assiduè mæream, & lugeam ob inimicorum opprobria, cædentes enim me, & plagis, & uinculis ossa mea conterentes, irrident, dicentes, Vbi est Deus tuus? ob tuam imbecillitatem hæc me pati suspicantur. Hoc autem, Oblitus es mei, hoc est, Tui auxilii me compotem non fecisti: obliuio enim humana affectio est: proprium autem Dei est, sine affectionibus esse.

Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi salutare uultus mei, & Deus meus.

Ne desperes inquit, ô anima salutem; habes enim Deum Saluatorem, cuius spem firmam habens, extingue mærorem, & accipe consolationem.

Psalmi. XLII. Interpretatio.

Psalmus Dauidi. Sine titulo est apud Hebræos.

Iudica me Deus, & discerne causam meã de gente non sancta, ab homine iniquo & doloso erue me.

Sine titulo est apud Hebræos Psalmus hic, tanquam eundem sensum habens, quem habet Psalmus proximè præcedens. Obsecrant autem Deum ij, qui superius uerba fecerunt, ut iudex sit inter ipsos, & Babylonios, qui multa crudelitate, & ferina sententia usi sunt. Idcirco ipsos, gentem non sanctam nominat, atque etiam eorum Regem, hominem dolosum, & iniquum. Hæc etiam de ipso uaticinatio admirabilis. Danielis edocet.

Quia tu es Deus fortitudo mea, quare me repulisti, & quare tristis incedo, dum affligit me inimicus?

Easdem rursus preces afferunt, obsecrantes, ut ab hostium acerbitate liberentur, propter quam tristes, & mæsti semper erant. Hoc autem Quare, non tanquam increpantes dicunt, sed tanquam ipsi participes fuerint aliorum transgressionis, & cum illis destituti sint diuina pro-

uidentia, communem tamen pro omnibus obsecrationem contexunt.

Emitte lucem tuam, & ueritatem tuam, ipsa me deduxerũt, & adduxerunt in montem sanctum tuũ, & in tabernacula tua.

Hoc in loco Septuaginta tempus mutarunt, & futura tanquam præterita dixerunt. Porrò alij magis dilucidè interpretationem fecerunt, Emitte lucem tuam, & ueritatem tuam, quæ deducent me, & adducẽt in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua. Diuina ope perfrui supplico, per hanc enim fieri potest, ut à durißima seruitute liberer, & in paternam terram reuertar, & in consecrato templo consuetum cultum afferam. Tabernacula *enim, Dei templum nominauit:* Montem *uero* Sanctum, *Sionem:* Lucem *autem, &* Veritatem, *Iustum & salutarem Dei conspectum. Nam quemadmodum tenebras, calamitates nuncupat, sic lucem ab his liberationem. Cæterùm ueritatẽ cum luce postulant, tanquàm expetentes, ut Deus iudicet ipsos, & Babylonios, & manifestò scientes, Deum ueritate, & non patientia utentem, illos quidem condemnaturum, ipsos uerò ab illorum seruitute liberaturum esse.*

Et introibo ad altare Dei, ad Deum qui lætificat iuuentutẽ meam. Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.

Hoc Symmachus sic interpretatus est, Vt ueniam ad altare Dei, ad Deum lætitiam uoluptatis meæ, & confitebor tibi in psalterio Deus Deus meus. Cupio autem reditum inquit, desiderans optatißimum tuũ altare uidere, ut per illud te dominum intuear, qui omnis generis lætitiæ & uoluptatis ansas mihi præbes, illhic uerò cũ cithara solitas hymnorum cantilenas faciam: Babyloni enim in salicibus suspendimus organa nostra, existimantes transgreßionem legis esse, si extra tuum locum te coleremus.

Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi salutare uultus mei, & Deus meus.

Hic manifestum est, utrosque psalmos eundem sensum habere. Qui his sermonibus usi sunt; se ipsos adhortantur, ut optimam spem habeãt & uincant mœroris affectionem, atque à Deo salutem expectent, tanquàm sine ulla dubitatione concedendam.

Psalmi. XLIII. Interpretatio.

In Finem. Filiis Choræ. In intelligentiam.

Hic etiam psalmus futurarum rerum prædictionem habens; finem expectare adhortatur. Apponitur autem inscriptioni, In intelligentiã,

ut illi intelligentes ea, quæ scripta sunt, de quibus propheticus sermo uaticinatur, hinc utilitatem reportent. prædicit autem psalmus Macedonicam crudelitatem, illustrisq́; Antiochi impium, & ferinum animum, atque Macabæorum fortitudinem, & pietatem. Nam beatus Matthias & beatißimus cùm hoc psalmo sæpius ob diuinum amorem cum filijs usus esset, uicit infinitos Macedones, multitudinemq́; Elephantum cùm imbecilles reputasset, tanquam diuina gratia destitutos cum paucis contra hos bello geßit, cumq́; Idolorum altaria reuulsisset, diuinum templum purgauit, & usitatum cultum suis gentibus restituit. non modo autem ipse, uerum etiam huius filij post ipsius obitum deprecantes, hostes in fugam uertebant, & diuinam opem consequentes erigebant trophæa. Ex persona igitur illorum uaticinantis sermo dixit psalmum, præmoneas quibus uerbis in discriminibus eos uti conuenit. 1. Mac. 1.

Deus auribus nostris audiuimus, patres nostri annunciauerunt nobis opus, quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis.

Nos ò domine non fuimus ipsi spectatores tuorum miraculorum, à nostris uero patribus didicimus, quot miracula ea tempestate effecisti, promißiones nostris maioribus factas implens.

Manus tua gentes disperdidit, & plantasti eos afflixisti populos, & expulisti eos, nec enim in gladio suo possederunt terram, & brachium eorum non saluauit eos, sed dextera tua & brachium tuum, & illuminatio uultus tui, quoniam complacuisti in eis.

Tu inquit, ò domine Chananeos cum alijs gentibus hinc exegisti, & patres nostros pro illis habitare fecisti. nec enim robori fidentes, nec armis utentes, his superiores redditi fuerunt, uerùm à tua gratia in exercitum deducti, hos quidem confixerunt, hos uerò seruire coegerũt, quoniam tua familiaritate illos dignos fecisti. hoc enim dixit, Complacuisti in eis. Dexteram, *nuncupat Auxilium*: Illuminationem uultus, *Conspectum.*

Tu es ipse Rex meus, & Deus meus, qui mandas salutes Iacob.

Idem es ait, & nunc domine similiter regnans, similiter potens, eandem potentiam habens: tua uerò natura nullam recipit mutationem. Satis est tibi, & uerbum in salutem, annue & hanc populus consequetur. Sic Symmachus interpretatus est, Manda de salute Iacob.

In te inimicos nostros uentilabimus cornu, & in nomine tuo spernemus insurgentes in nos.

lum pretium ab hostibus recepisses, uendidisti nos, uerùm ob peccata tradidisti.

Posuisti nos opprobrium uicinis nostris, subsannationem, et derisum his, qui sunt in circuitu nostro.

Vicini in circuitu incolentes, alienigenas uocat, Idumaeos, & Moabitas, & Ammanitas, & alios finitimos, quibus ludibrio facti sunt bello petiti.

Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis.

Maxima discrimina, & narrantes, & audientes, capita mouere solemus, ob stuporem hoc facere coacti. Solemus etiam cruciatus cruciatui comparare, & dicere, talia illum passum fuisse, qualia illum: hoc & in hoc loco deplorant, Quoniam hominibus similitudo facti sumus, qui capita propter nos mouent, hi quidem laetantes, hi uerò excessum eorum, quae acciderunt admirantes.

Tota die uerecundia mea contra me est, & confusio faciei meae cooperuit me, à uoce exprobrantis, & obloquentis, à facie inimici, & persequentis.

Cùm autem hos quidem bellum gerentes, hos uerò deridentes, & illudentes perspexerim; uerecundia impleor, & totum diem doleo. Deinde, qui Antiochi laqueos subterfugerunt, & qui impietatis retia trãsilierunt, propriam uirtutem narrant.

Haec omnia uenerunt super nos, nec obliti sumus te, & iniquè non egimus in testamento tuo, & non recessit retro cor nostrum.

Porrò à tot periculis obruti, tuorum mandatorum minimè obliti sumus, nec tuam legem transgredi ausi sumus, neque à pristino proposito destitimus.

Et declinasti semitas nostras à uia tua, quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis.

Haec clausula, Declinasti semitas nostras à uia tua, Symmachus ita explanauit, Non declinata sunt à uia tua ea, quae dirigunt nos. Vt autem opinionem Septuaginta interpretemur, sic intelligendum est, Multis inquit, & omnis generis malis nos circundedisti, quae sufficiẽtia fuerunt auertere nos à uia tua, tradidisti uerò nos in seruitutem impijs hominibus, qui crudelitatẽ contra nos usi sunt, & internicinas poenas inflixerunt. Vmbram *enim* Mortis, *Discrimina, quae ad interitum ducunt, uocauit.*

Si obliti sumus nomen Dei nostri, & si expandimus manus

nostras ad Deum alienum; Nonne Deus requiret ista? ipse enim nouit abscondita cordis, quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis.

Hanc uirtutem præse tulerunt Macabæi, & socij Matthiæ, & septem Iuuenes cum matre, & Eleazaro sacerdote, neq; enim illecebris se demulceri passi sunt, neque supplicijs succubuerunt, sed uerum Dei cultum intactum conseruarunt, & Idolorum cultum, & inuisum respuerunt; & hæc inquit, tu nosti domine. Tibi enim non solum res sunt manifestæ, sed etiam mentis motiones. Cæterùm notandum est, sermonem duas personas ostendisse, cùm enim dixisset; Nonne Deus requiret ista? Ipse enim nouit abscondita cordis, subdidit, Quoniam propter te mortificamur tota die. hanc pronominis mutationem Hebræus habet, & cæteri explanatores posuerunt.

Exurge quare obdormis domine? exurge ne repellas in finem.

Somnum, *Patientiam uocat: quemadmodum enim qui dormit, non sentit ea, quæ fiunt, in idem incidit homo patiens, cùm iniuria afficitur, & conuiciis lacessitur, exurgendi actum, motum in uindictam nominat. Deinde eadem rursus aliter narrat.*

Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ, & tribulationis nostræ.

Despicis inquit, domine ea, quæ contra nos patrantur, & similis es auersanti, & non respicienti, seu oblito, & hac de causa non curanti: nos uerò egemus, auxilii diuitias non habentes.

Quoniam humiliata est in puluere anima nostra, & conglutinatus est in terra uenter noster.

Vsque ad terram ipsam inflexi sumus, ut uenter noster ipsi terræ adhæserit, per hæc autem multam humilitatem ostendit, hostiumque potentiam.

Exurge domine adiuua nos, & redime nos propter nomen tuum.

Propterea obsecramus te domine, ut appareas, nostras calamitates finias, utq; inimicis præstantiores nos reddas. Cæterùm omnia hæc spiritus sancti gratia prædixit, docens eos, qui futuri erant in illis grauioribus rebus, ut ea, quæ acciderent, uiriliter ferant, & à Deo uniuersorum liberationem ab his postulent. Quemadmodum iam admirabiles illi uiri fecerunt: nam uerbis Deum placarunt, & ab ipso in exercitum deducti; hostes profligarunt, & pristinam libertatem suis gentibus conciliarunt.

Psalmi. XLIIII. Interpretatio.
In Finem. Pro his, qui mutabuntur. Filiis Choræ.
Canticum pro Dilecto.

Cùm molesta diuinum oraculum prædixisset in proximè præcedenti psalmo; iucunda deinceps uaticinatur, mærentes consolans, & edocens eos uicturos, & in uictoria perseueraturos, auxiliumq; à Deo consecuturos, quousq; dilectus filius ex ipsis secundum carnem exorietur, atque mutationem illam nouam gentibus tractabit. Dilectum *enim, Dei filium uocat. Sic enim diuinus Esaias ait, Vinea facta est dilecto in cornu in loco uberi. Hoc & ipse pater in filium prædicauit, Hic est filius meus dilectus, in quo bene complacui: hic per sanctum baptisma gentibus mutationem donauit. De his autem psalmus prædicit, quos adhortatur, ut patrios Deos obliuiscantur, & uerum Deum uerè laudent. Porrò Eos, qui mutandi sunt, Flores Symmachus uocauit, Aquila uerò, & Theodotion, Lilia. Flores autem, & Lilia uer producit. Spiritus uerò uer, Saluatoris est aduentus, in quo lætata est, (secundū Esaiæ uaticinationem) antiqua solitudo, & floruit ut lilium. De his præsens uaticinatio prædicit, omnium Satorem, & Agricolam tacitè ostendens, qui solitudinem permutauit, reddens fæcundam.* Esa. 5. Matth. 3 Esa. 35.

Eructauit cor meum uerbum bonum.

Nam spiritus uerbis nutritus, tales ructus emitto, & talia uerba effundo.

Dico opera mea Regi.

Quem titulus dilectum uocauit, psalmi exordium Regem nuncupat: opera uerò uaticinationis uerus sermo est, qui futura prædicit. Inquit igitur se de ipso Rege uerba facere. & docens, non humanis, uerùm diuinis uerbis usum esse, subdidit.

Lingua mea calamus scribæ, uelociter scribentis.

Nihil ait, proprium loquor, neque meæ mentis partus affero, alius uerò efficaciæ lingua ministra est, & ipsa quidem calamum imitatur, gratia uerò spiritus uelocem scribam, per hanc, quæ uult scribens. Sic Vates cùm tacitè demonstrasset eum, de quo loquitur, ita incipit uaticinationem.

Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum.

Tu inquit, quem Regem nominaui, quem per inscriptionem dilectum appellaui, pulchritudine quidem hominum naturam superas: sa-

pientiæ uerò fontes per linguam profundis, & hos non mutabiles, sed perennes habes. Sciendum est autem Vatis sermonem non diuinas res sed humanas domini Christi demonstrasse: non enim hominibus Deum uerbum comparasset, neque hunc à Deo benedictionem accepisse dixisset. hic enim abyssus bonorum est, benedictionem fidelibus effundens. Res humanas igitur domini Christi per hæc uerba prædixit. Cæterùm nemo suspicetur, Prophetas sibi inuicē contra dixisse, Esaiā audiens ex clamantem, Vidimus ipsum, & non habebat neque speciem, neque pulchritudinem, sed species eius despecta deficiens præ filijs hominum. Illa enim crucem, & cruciatus prædicunt, quæ uinolentia, & contumelijs referta sunt. Idcirco subiunxit Propheta, Homo cùm in plaga esset, & sciēs ferre infirmitatem, uituperatus est, & non reputatus est, & alia, quæ sequuntur, quæ crucē indicāt. Psalmus autem eius pulchritudinem uocat, non corporis, sed uirtutis, & totius iustitiæ, quæ non admisit labem peccati, sed fuit omnis maculæ expers.

Esa. 53.

Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime, specie tua, & pulchritudine tua. Intende, prospere procede, & regna.

Cùm descripsisset speciem; sapientiam potentiam, & arma ostendit, quibus usus aduersarios profligauit, & edocet nos rem omnium maximè admirabilem. Speciem enim eius, & arma, & potentiam declarat, Accingere enim inquit, gladio tuo super femur tuum potentissime, specie tua & pulchritudine tua. & cùm dixisset, Intende, prospere procede, & regna, altutum subiunxit.

Propter ueritatem, mansuetudinem, & iustitiam.

Manifestò per hæc docens ueritatem, & mansuetudinem & iustitiā esse eius pulchritudinem, potentiam, arma, & uictoriam, licet autem ipsum dominum audire, dicentem, Discite à me, quoniam mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animis uestris. & Rursus, Ego sum uia ueritas, & uita. & ad diuinum Ioannem, Sine modo; sic enim conuenit nos implere omnem iustitiam. Per hæc Dæmonis tyrannidem euertit, & mortem dissoluit, & his, qui crediderunt salutem largitus est.

Matt. 11. Ioan. 14 Matt. 3.

Et deducet te mirabilis dextera tua.

Postquam gladij meminit; iurè dexteræ mentionem fecit. Dextera uerò eius, dextera consilia, quibus usus, peccati impetū non est passus.

Sagittæ tuæ acutæ potentissime, populi sub te cadent in corde inimicorum Regis.

Ordo uerborum perplexus est. dicit autem sic, tu acutis sagittis con

tra hostes utendo, illos quidem recte iaculando configes, & eorum cor uulnerabis, populos uerò ab illis tyrannide oppressos, tuum cultum docebis. Sagittæ enim tuæ acutæ, ò Potentissime in corde inimicorum Regis, his autem confixis, Populi sub te cadent, debitum honorem tibi afferentes. cùm per hæc diuinum oraculum ea, quæ post humanitatem acciderũt prædixisset, post hæc naturam Dei Verbi, qui humanitatem suscepit, edocet.

Sedes tua in seculum seculi, uirga æquitatis, uirga regni tui.

Quoniam ea, quæ superius dicta sunt, inferiora diuina dignitate fuerunt, Speciosus forma præ filijs hominum, propterea benedixit te Deus in æternum; meritò per hæc edocet Deum esse, & æternum Regem, qui nec principium accepit, nec finem accepturus est. hoc autem declarat In seculum*: Idcirco & Symmachus, æternum ipsum dixit, Thronus tuus Deus æternus. Cæterùm regni iustitiam etiam edocet, Virga enim æquitatis, uirga regni tui. Deinde rursus ea, quæ ad humanitatem spectant persequitur.*

Dilexisti Iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.

Vel secundum Symmachum, Præ socijs tuis. Participes autem eius, & socij, & fratres secundum humanitatem, sunt credentes. Sic & diuinus Apostolus inquit, Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium substantiæ eius usque ad finem, firmum retineamus. & Rursus, Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. eodem modo sancto spiritu unctus est, non ut Deus, uerùm ut homo. ut enim Deus spiritum habet eiusdem substantiæ, ut homo autem, ueluti quandam unctionem, cælestis spiritus dona accipit. Eodem modo etiam, Dilexit iustitiam, & odit inquitatem. Nam hæc ad nostræ mentis electionem pertinent, non ad naturalem potentiam: ut autem Deus, uirgam æquitatis, & uirgam regni habet.

Ad Heb. 3.

Ad Ro. 8.

Myrrha, & Gutta, & Casia à uestimentis tuis à domibus eburneis, ex quibus delectauerũt te filiæ Regum in honore tuo.

Porrò pro Domibus eburneis, *Aquila, & Symmachus, A templis eburneis dixerunt.* Vestem *autem, eius corpus uocat, quemadmodum & diuinus Apostolus in epistola ad Hebræos uelamen hoc nuncupat, Habentes enim ait, fiduciam Fratres in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis uiam nouam, & uiuentem per uelamen eius, id est carnem suam.* Myrrham *uerò nominat Crucem, ipsa enim mortuis potissimum affertur.* Guttam *autem &* Ca-

Gutta est pinguissimus ille licor, prouenies ex myrrha expressa.

cap. 10.

Vultum tuum deprecabuntur diuites plebis.

Vultus autem Ecclesiæ, propriè quidem ipse dominus est, etenim caput est corporis: siquidem ipsum ait, dedit caput super omnia Ecclesiæ. Deinde sacerdotum ordo, ueluti quædam facies est Ecclesiæ, tanquam maioris spiritus dignitate exornatus. Cæterùm licet uidere huius Vaticinationis euentum: quandoquidem homines diuitijs affluentes, & maximarum dignitatem prærogatiuam habentes, honorant Ecclesiæ faciem, quæ dicitur. Quoniam autem dixit Reginam uestitu deaurato indutam esse, sumptuosa uerò indumenta decorant uirtutis athletas, et ideo huiusmodi uestibus utuntur; meritò exornationis pompam interpretatur.

Omnis gloria filiæ Regis intus, infimbriis aureis circumamicta uarietatibus.

Intus inquit, habet uirtutis decorem, & uarijs spiritus sancti gratijs effulget. Quoniam enim diuersæ sunt diuini spiritus uires; (nam diuisiones gratiarum sunt, sed idem est spiritus, et huic quidem per spiritum datus sermo sapientiæ, alij autem scientiæ, secundum eundem spiritum, alij uerò data est fides in eodem spiritu, alij Vaticinatio, alij genera linguarum, ex multis autem hominibus, qui uaria spiritus dona acceperunt, Ecclesia conflata est) meritò fimbrijs aureis comparat gratiarum diuisionem: Fimbriæ autem à se inuicem diuisæ sunt, & rursus coniunguntur, quippequæ ex eadem stola dependent. Ad cor. 1. cap. 12.

Adducentur Regi uirgines post eam, proximè ipsam afferẽtur tibi, afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum Regis.

Quoniam enim non omnes summam habent perfectionem, alios quidem uocat sponsam, ut qui sunt omnibus numeris absoluti, alios uerò uocat uirgines, eò quòd quam acceperunt fidem, synceram conseruarunt. Dicit tamen etiam has pedissequas esse Reginæ, atque in regale tẽplum simul cum ipsa ingredi. Hanc differentiam docuit nos Christus in sacris Euangelijs dicens, Multæ mansiones apud patrem meum. Consonantia dixit etiam beatus Paulus, Quoniam enim per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum: sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic & in Christo omnes reuiuiscent, unusquisq; autem in suo ordine. Io. ca. 13. 1. Corin. cap. 15.

Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, cõstitues eos principes super omnem terram.

Dicant Iudei, quos nam habuerint filios, qui toti terræ imperauerint? certè hoc ostendere non possent: neque enim imperarunt, neque imperant, sed extremam seruitutem seruiunt. diuini autem Apostoli cùm patres habuerint Patriarchas, terræ, mariq; etiam post mortem

dominantur, ueluti quidam Principes & Duces à Christo omnium Rege constituti, & qui post illos secuti sunt, quos qui uellet Ecclesiæ filios nominare, non erraret, illi inquam triumphatores martyres præfecti sunt, ut idem imperium gubernent, & omnes homines habent subditos, hos quidem amore hoc ultrò facientes, illos uerò timore coactos.

Memor ero nominis tui in omni generatione, & generatione: Propterea populi confitebuntur tibi in æternum, & in seculum seculi.

Cum hæc psalmorum Cõditor prædixisset, pollicetur quolibet seculo per homines pios, qui pro tempore erunt, diuinum nomen celebrare. sic enim tres Interpretes reddiderunt, Cantabo nomen tuum quolibet seculo, propterea populi celebrabunt te in seculum semper. Vtentes enim carminibus à me compositis omnes populi, qui ubique terrarum habitant, & per hæc carmina salutem ipsis concessam, & multò antè prædictam discentes, te beneficij auctorem, & bonorum largitorem concelebrant.

Psalmi. XLV. Interpretatio.
In finem. Pro filiis Choræ. Super occultis.

Quæ post longi temporis seriem futura sunt, hinc Vaticinantis sermo prædicens, rursus In Finem inscripsit psalmum, admonens, ut prædictionis finem expectemus. Præcinit autem impetus, qui contra ecclesias facti fuerunt, & auxilium, quod postea è cœlo allatum est, et pacem, de qua nunc agitur. Sciendum tamen est nonnullos suspicatos esse præsentem psalmum in Gog, & Magog compositum esse: aliqui uerò in Achaz, & Phacee: alij autem in Ezechiam, & Assyrium. Verùm interpretatio singulatim ostendet (Deo duce) sensum psalmi nemini è supradictis uiris conuenire.

Deus noster refugium, & uirtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis.

Superior psalmus cùm prædixisset ecclesiam ex impijs gentibus conflandam esse, & Reginam fore, cumq; ostendisset ipsius filios totius orbis Principes futuros; declarat hic tumultus, qui in principio prædicationis facti sunt, consurgentibus obtectatoribus, & cum uiris fidelibus pugnantibus. Deinde describit uerbis, quo pacto multitudo eorum, qui persecutionem patiebantur, freta, & munita spe diuina irruentes procellas despectura sit, habentes enim pro in expugnabili uallo Deum omnium Conditorem, afflictiones quascunque minimè sentimus.

Propterea non timebimus, dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris.

Eiusmodi quædam & diuinus prædixit Esaias, Omnis uallis implebitur, & omnis mons, & collis humiliabitur, & erunt obliqua in rectam, & aspera in uias planas. & uallem quidem uocat uacuas, & humiles gentes altitudine priuatas, quas quidē sermone doctrinæ implendas esse uaticinatur. Montes uerò, & colles, nominauit Dæmonum delubra, & illorum uarias, fallacesq́; uires deprimendas esse, & obscuras omnino fore prædixit. Qua propter etiam hic Vaticinantis sermo demonstrat eos, qui Saluatori crediderunt uociferari, nos nullam timoris tempestatem nostris animis admissuros, cùm uidebimus terram turbari, & in abyssum Dæmones expelli, conantes uincere homines ab ipsis afflatos. Prædicit autem in eandem sententiam Vaticinantis sermo impietatem immundorum spirituum, quæ antiquitus dominabatur, uanam fore, tanquam ad quandam abyssum demersam, licet prius imitata fuerit montium altitudinem, & plurimum roboris per orbem terrarum obtinuerit. Esai. cap. 40.

Sonuerunt, & turbatæ sunt aquæ eorum, conturbati sunt montes in fortitudine eius.

Docet autem nos etiam Actuum historia, quemadmodum sacris Apostolis terram obeuntibus ciuitates tempestate, & tumultu implebantur. etenim in epheso Demetrius totam urbem commouit: & hoc idem in Lystris & Derba accidit. & rursus inter Philippenses, & in Thessalonica, & Athenis, & Corintho hoc euenit, fallacibus spiritibus has undas excitantibus. Ab his quidam agitati, contra sacros Apostolos clamabant. Qui igitur terram conturbarunt, hi etiam hic adsunt. Hæc & beatus Habacuc prædixit, Viam enim inquit, fecisti in mari equis tuis, turbantibus aquas multas. Equos autem appellauit sacros Apostolos, ut qui diuitum uehiculum facti sunt: etenim cùm super ipsis dominus ueheretur; multa, & uaria impietatis dogmata, ueluti quasdam aquas dissipauit. Dicit igitur etiam hic Vaticinantis sermo aquas tempestatem recepisse sicut etiam montes terremotus passi sunt, cùm euangelij prædicatio circumferretur. Hoc autem in loco, Montes, *Dæmonum agmen nominauit, obsuperbiæ fastum, & insolentiæ fastigium.* Aquas *uerò, hominum sententias, quæ aquarum more, huc & illuc facilè feruntur, & à fallacibus spiritibus circundantur.* Habac. in eius oratione.

Fluminis impetus lætificant ciuitatem Dei.

Fluuium *hic, Euangelicam prædicationem nuncupauit:* Ciuitatem *uerò, Piorum statum, qui fluuij fluxibus irrigatur, ut fructus ferat.*

Hoc magis dilucide tres Interpretes exposuerunt, Fluuij diuisiones lætificant ciuitatem Dei. Sicut enim Paradisi fons in quatuor flumina diuisus est, eodem modo hic Dei fluuius infinitos habuit, & innumerabiles riuos, qui percurrerunt omnes hominum gentes, Hic enim cucurrit ad Indos, Hic uerò ad Hispanos, Ille uerò Egyptum, Hic Græciam occupauit, & alijs quidem commissum fuit, ut Iudæam irrigarent, Alij autem Syriam, & Ciliciam, Nonnullis uerò aliarum gentium cultura mandata est, & hoc quidem beatus prædixit Habacuc,
Habac. ut supra. *Fluuios enim inquit, scindes terræ, hoc est diuidetur per riuos terra, recipiens magni fluuijs fluxus: nam huius diuisiones, fluuios nuncupauit.*

Sanctificauit tabernaculum suum altissimus.

2. corin. cap. 6. *Quam uocauit ciuitatem, hanc nominauit tabernaculum, Inhabitabo enim inquit, in ipsis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus, dicit dominus omnipotens. eosdem igitur inquit irrigari, & sanctos reddi à Deo omnium Conditore.*

Deus in medio eius & non commouebitur.

Matth. cap. 28. Matth. cap. 18. *Hoc & dominus in sacris Euangelijs promisit, Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Et ubi duo uel tres sunt congregati in nomine meo, ibi sum in medio illorum.*

Adiuuabit eam Deus mane diluculo.

Celerem ait, & uelocem suæ ciuitati opem feret uniuersitatis dominus. Nam Mane diluculo, *Celeriter, & Velociter dixit.*

Conturbatæ sunt gentes, & inclinata sunt regna, dedit uocem suam, & mota est terra.

Cum ait, diuinum auxilium apparuisset; terga hostes dederunt, & antiqua regna aduersantia ceruices declinarunt, & salutare iugum susceperunt. Cùm enim Deus ueritate, rerumque testimonio, & omnis generis miraculis, ueluti quadam uoce usus esset, propriam altitudinem hominibus ostendit, & timore eorum animos impleuit.

Dominus Deus uirtutum susceptor noster Deus Iacob.

Gen. cap. 31. & 33. *Superiores igitur inimicis facti sumus, adiutorem habentes cælestium potentiarum dominum, qui Iacob bello petitum hostibus potentiorem reddidit, atque ab Esau, & Laban insidijs liberauit. De Iacob autem non frustra diuinum oraculum mentionem fecit, sed quoniam ille*
Gen. cap. 49. *primus gentium uocationem prædixit, Non auferetur enim inquit, sceptrum de Iuda, & Dux de femore eius, donec ueniat, cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium. Cæterùm hic etiam gentium mutationem uaticinans; meritò Deum Iacob, qui hæc prædixit, hæc effecisse inquit.*

Venite & uidete opera domini, quæ posuit prodigia super terram, auferens bella usque ad finem terræ. arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igni: uacate, & uidete, quoniam ego sum Deus, exaltabor in gentibus, & exaltabor in terra.

Hoc igitur meum robur ò homines cùm uideritis, cùmque frequentem rerum mutationem intuiti fueritis, & à maximis fluctibus tranquillitatem factam, & belli cessationem, atque pacis donum; discite à rebus ipsis me uniuersorum dominum esse, & omnium opificem, non tantùm Iudæis, sed etiam gentibus omnibus potentiæ celsitudinem ostendentem. Cùm Apostolorum chorus hunc sermonem audisset, contra aduersarios canens exclamat.

Dominus Deus uirtutum nobiscum, susceptor noster Deus Iacob.

Dicant igitur, qui ceperunt psalmum in Gog, uel qui dictitarunt hunc Achaz congruere, quomodo illis historiis hæc clausula quadret, Auferens bella usque ad finem terræ, Non enim eorum tempestate omnia bella sedauit, sed regnantibus Gog, & Magog sola palestina pace perfruita est. Achaz uerò tempore, nec tota palestina, sed sola Tribus Iuda, nam Phacee filius Romeliæ Assyriorum impetum passus est. In aduentu autem domini Christi Vaticinatio euentum habuit. Primùm quidem Tetrarchiæ, & mediocria Regna euersa fuerunt, ob quæ homines nec modica quidem pace fruebantur, uerùm omnis ciuitas in armis erat, perhorrescens impetus, qui de repente fiebant. Cæterùm tempestate Saluatoris nostri Christi, cùm Romanorum Imperium singula regna expugnasset; omnium hominum aures Euangelij præconibus accommodauit, nullo timore enim ueluti in uno Regno percurrerunt, salutaremq; doctrinam hominibus attulerunt: secundum historiam quidem sic accidit. Auferens bella usque ad finem terræ, & arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igni. Porrò si quis per figuram hæc intelligere uelit, uidebit belli contra ecclesiam cessationem, pacemq; à Deo hominibus allatam, atque Vaticinationis euentum contemplabitur.

Psalmi. XLVI. Interpretatio.
In finem. Pro filiis Choræ.

Hic etiam psalmus omnium gentium salutem prædicit, atque contra hostes uictoriam uaticinatur.

Omnes gentes plaudite manibus,iubilate Deo in uoce exul tationis: quoniam dominus excelsus, terribilis, Rex magnus super omnem terram.

Diuinum quidem oraculum hæc prædixit, tacitè uerò Apostolorum chorum ostendit, qui omnes gentes ad hymnos canendos adhortatur. proprium autem uictoriæ est plausus, & iubilum uincentium est uox. Sensus igitur huius psalmi,superiori congruit. etenim ille post tempestatem,& tumultus nunciatam pacem prædixit. & hic similiter eos, qui uictoriam consecuti sunt, ut hymnum uictoriæ largitori afferant co hortatur:quandoquidem inquit,excelsus,& terribilis Rex omnibus uo bis demonstratus est. & hæc quidem Iudæis tantum olim nota erant, in præsentia uerò toti hominum naturæ aperta sunt.

Subiecit populos nobis; & gentes sub pedibus nostris. elegit nobis hæreditatem suam,speciem Iacob, quam dilexit.

Pro Populis,Reges Symmachus dixit.& pro Specie Iacob, Aquila Eccellentiam Iacob. Apostolorum igitur chorus dicit par esse nos exultantes,& tripudiantes, triumphalem hymnum Deo omnium Cōditori afferre,qui Reges nobis subiecit,& omnium gentium principatum nobis donauit: & ad hæc,speciem & splendorem Iacob nobis in manus tradidit: non enim omnes Iudæos, qui uocantur Iacob, sed pulchritudinem Iacob,& præstantiam eccellentiam Iacob, eos inquam, qui fide ornati sunt,qui sine ullo timore prædicationem susceperunt, qui bonum Saluatoris iugum subierunt, hos dico,& elegit, & dilexit, Apostolatusq; gubernacula credidit. Cæterùm uaticinationis euentus oculis perspici potest: licet enim uidere eos,qui ex omnibus gentibus crediderunt,ante Apostolorum sepulchra supplices prosterni, & illum pusillum puluerem cum multo desiderio honorare, ut secundum ipsius Dauidis uaticinationem uideant, et psallant eum,qui subiecit populos nobis, & gentes sub pedibus nostris.

Ascendit Deus in iubilo,& dominus in uoce tubæ.

Cùm autem omnia hæc inquit,dominus fecisset,primum quidem humanitatem accepit,hostisq; tyrannidem euertit,deinde in cælos assumptus est, cælestibus potentijs præeuntibus, & Angelorum choris, his quidem deorsum clamantibus,Hic Iesus, qui assumptus est à uobis, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cælum,his uerò sursum adhortantibus,Tollite portas Principes uestras, & eleuamini portæ æternales,& introibit Rex gloriæ. has enim uoces, iubilum, tubæq; clangorem uocauit,ut illa,quæ per totum orbem terrarum percurrit.

Actu. Apostolorum ca.6. Psal.23

Psallite Deo nostro psallite,psallite Regi nostro psallite: quo

niam Rex omnis terræ Deus psallite sapienter. Regnabit Deus super gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam.

Honorate igitur uniuersorum Imperatorem hymnis canendis, & cælestibus tripudijs, quandoquidem proprium imperium omnibus hominibus ostendit, omnibusq; gentibus persuasit se Deum, & dominum esse, in regalibus sedibus sedentem. Hoc autem, Deus sedet super sedem sanctam suam, Apostoli sententiæ quadrat, Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis, tanto melior Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditauit. Porrò, Psallite sapienter, *præclare posuit, docens non sola lingua hymnos proferendos esse, uerùm etiam mentem in eorum, quæ dicuntur intelligentiam excitandam.* A 1 Heb. cap. 1.

Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, quoniam Dei fortes uehementer super terram eleuati sunt.

Promissiones inquit, quæ patriarchæ Abrahæ factæ fuerunt, suum finem sortitæ sunt. Atqui Dominus omnium rerum auctor in semine eius omnes gentes benedicturum esse promisit. Idcirco hæ gentes, & earum Principes paternos Deos derelinquentes, cum Deo Abraham congregantur, et hunc proprium Deum nominant. Ministri autem uocationis harum gentium diuini Apostoli fuerunt, miraculis Theologiæ altitudinem firmantes. Hos nanque Septuaginta, Fortes nuncuparunt, Aquila uerò, Scuta, Theodotiō, & Symmachus, Protectiones appellarūt. In omnibus autem non solùm ostenditur eorum potentia nemini mortalium subiecta, & inexpugnabilis, sed etiam custodia, quam pro alijs fecerunt. Nam uelut quædam scuta, & propugnacula credentium facti, phalangem in calamitatum impetu infringere non siuerunt: uerùm hostes conterendo adhortantur eiusdem fidei participes, ut Deum decantent, dicentes, Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in uoce exultationis, quoniam dominus excelsus terribilis, Rex magnus super omnem terram.

Psalmi. XLVII. Interpretatio.
Psalmus Cantici. Filiis Choræ.

Et hic psalmus eodem modo eandem uictoriam prædicit, atque Dei ciuitatis robur.

Magnus dominus, & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri in monte sancto eius.

Et iam supradiximus diuinam scripturam non ædificium, sed Reipublicæ statum, ciuitatem sæpe nominare: propterea & nunc asserit do-

minum omnium Conditorem magnum ostensum esse per ea, quæ ab ipso circa eius ciuitatem facta sunt; quam insignem reddidit altitudo dogmatum, tanquam in edito, & excelso monte positam, Non potest (inquit dominus) abscondi ciuitas supra montem posita. Matth. cap. 5.

Bene fundata in exultatione uniuersæ terræ.

Hanc autem inquit, in lætitia uniuersæ terræ bene, & optimè, & solidè ædificauit. Aedificauit nanque ipsam (ait diuinus Apostolus) supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, cùm sit petra angularis eius Christus Iesus. & ipse dominus beato Petro inquit, Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ Inferi non præualebunt aduersus eam. Hoc igitur, Bene fundata, *pro Solidis fundamentis posuit, ut ipsa intrepida, & inconcussa permaneat.* Ad Heb. cap. 2. Matth. cap. 16.

Montes Sion latera Aquilonis, ciuitas Regis magni.

Atque etiam montibus ipsam circundedit, ut Aquilonis damnum declinet, Ab Aquilone enim inquit, accendentur mala supra omnem terram. Et rursus, Aquilonem expellam à uobis. Cæterùm Sionis nomen de cælesti ciuitate diuinus Apostolus accepit, Accessistis enim inquit, ad montem Sion, & ciuitatem Dei uiuentis Ierusalem cælestem. Montes autem, qui boream expellunt, & ciuitatem incolumem custodiunt, iurè diceret quis, Apostolos, & Vates esse, & uarias eorum doctrinas, & ad hæc Angelos credentibus præfectos, Immittit enim inquit, Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Ierem. cap. 1. Ad Heb. cap. 12. Psal. 33.

Deus in domibus eius cognoscetur, cùm suscipiet eam.

Vna quidem per totum orbem, atque mare est Ecclesia, propterea orantes dicimus, pro sancta & unica catholica, et Apostolica Ecclesia, à finibus usque ad fines terræ. Rursus diuisa est ipsa per ciuitates, & oppida, & agros, quas diuinum oraculum domos nuncupauit. quemadmodum quælibet ciuitas intus multas habet domos à se inuicem diuisas, & una tamen ciuitas nominatur; sic infinitæ, & innumerabiles sunt Ecclesiæ in insulis, & in continenti: communiter autem omnes in una rediguntur ob consonantiam uerorum dogmatum. In his asserit Deum uniuersitatis auctorem apparere, proprium auxilium porrigentem: quandoquidem Deus in domibus eius cognoscetur, cùm suscipiet eam. Deinde futuros impetus prædicit, hostiumq; mutationem.

Quoniam ecce Reges terræ congregati sunt, conuenerunt in unum, ipsi uidentes sic admirati sunt.

Nam concurrerunt quidem tanquam bellum allaturi, conspicati uerò inexpugnabile robur ecclesiæ bello petitæ, consternati sunt.

Conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.

Ibi

Ibi dolores ut parturientis in spiritu uehementi conteres naues Tharsis.

Cùm inquit, perspexissent infracta ecclesiæ fundamenta, & discentes Vaticinationis ueritatem; timuerunt, & horruerunt. Quemadmodum illi, qui maris terga transmittunt, & à fluctibus, & procellis agitati; extremam perniciem expectant. Hac de causa à bello, & ab incursionibus cessantes, ipsi potentiam eius, quæ oppugnabatur, prædicant, & exclamant,

Sicut audiuimus, sic uidimus, in ciuitate domini uirtutum in ciuitate Dei nostri.

Nam prædictiones de ipsa nolentes credere per ipsum rerum euentum ueritatem illarum uidimus.

Deus fundauit eam in æternum.

Ipsius enim est uox, Et super hanc petram ædificabo ecclesiam meã, & portæ Inferi non præualebunt aduersus eam. sic cùm diuinum oraculum hostium mutationem demonstrasset; deinceps prædicit, quibus uerbis ij, qui salutem consecuti sunt, utentur beneficij auctorem laudantes. Matt.16.

Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio populi tui.

Accipimus inquit, hoc tuum auxilium ò domine tuarum promissionum ueritatem uidentes: Tu enim dixisti, Vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem seculi. Matt.28.

Secundum nomen tuum Deus, sic & laus tua in fines terræ.

Falsi Dei non habent potentiam appellationi respondentem: non enim sunt, quod uocantur. Nomen autem tuum ò domine opera sequuntur, quæ appellationis ueritatem prædicant. Idcircò iustè à toto orbe hymnus tibi affertur. ut enim omnium Deus est; sic ab omnibus laudatur.

Iustitiæ plena est dextera tua.

Iusta enim sententia usus; dissipasti hostes, qui contra nos consurrexerunt.

Lætetur mons Sion, & exultent filiæ Iudæ propter iudicia tua domine.

Montem Sionis *uocauit eos, quibus Theologiæ altitudo commissa est.* Filias *autem* Iudæ, *nuncupauit Ecclesias, quæ per orbem terrarum sunt, tanquam ab Apostolis fundatas, qui quidem ex Iudæis originem duxerunt. Admonet autem & Euangelij præcones, & auditores, ut lætentur, & exultent ob iusta Dei iudicia, quibus usus, orbis*

salutem tractauit.

Circundate Sion,& complectimini eam, narrate in turribus eius.Ponite corda uestra in uirtute eius, & distribuite domos eius.

Sionem *rursus uocat piorum Rempublicam,hoc est,Ecclesiã, quæ per totum terrarum orbem est.* Turres *autem* Ipsius, *appellat homines summa uirtute præditos,& Angelorum conditionem imitantes super terram,qui turrium instar cingunt, & custodiunt ipsam.* Domos *uerò rursus(ut iam superiùs diximus,)Ecclesias nominat, quæ per urbes,& oppida, & agros diuisæ sunt: nam eandem & unam uocat & multas. Iubet itaque diuinum oraculum, seu spiritus sancti gratia, ut illi,quibus salutaris prædicatio credita est,circumeant, & concursent, & turres doctrina stabiliant, & reliquam ipsius potestatem confirment,& insuper distribuant ecclesiarum curam. Quod quidem & in quadragesimo quinto psalmo diximus, hoc enim & hoc in loco iubet, Distribuite domos eius: Nimirum ut hic quidem hanc gubernet ecclesiam,ille uerò illam,& cuilibet suus agricola præsit, & congruentem ipsius curam gerat. Et hoc non semel atque iterum,sed omnibus seculis faciundum iubet, propterea subiunxit.*

Vt enarretis in progenie altera. Quoniam hic est Deus Deus noster in æternum,ipse pascet nos in secula.

Oportet nanque,ut quodlibet seculum tradat sequenti seculo ea,quæ nos accepimus à priori. Adeò ut in omnes ætates salutis præconium transmittatur,omnesq; homines cognoscant, hunc nostrum esse & Deũ & dominum,et pastorem bonum,& sempiternum. Quia enim dixit, Distribuite domos ipsius,& pascendi officium ipsis tradidit; necessariò docuit,unum esse pastorem bonum, qui animam suam posuit pro ouibus,in æternum pascens,& pascens non modo oues,uerum etiam eos, qui ouium pastores nuncupantur.

Psalmi. XLVIII. Interpretatio.
In Finem.Filiis choræ,psalmus.

Diuinus Apostolorum chorus iam admonuit gẽtes, ut triumphalem hymnum Deo afferrent. Et nunc similiter easdem gentes hortatur, ut fidei uirtutem uitæ adiungant,& docet diuitiarum uanitatem,& mundi sapientiæ inutilitatem. Prædicit autem, & futurum iudicium, & condignam remunerationem Quo circa & In Finem psalmus inscriptus est, quippe qui totius uitæ finem prædicit.

Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem.

Sanè omnibus manifestum est sanctißimos Vates solis Iudæis doctrinam attulisse, sed hoc in loco prophetica uox uniuersam terram ad audientiam excitat. Hoc autem proprium est gratiæ Apostolicæ: ipsis enim dominus Christus salutem omnium gentium commisit, Euntes enim inquit, docete omnes gentes. Patet ergo eorum sermones afferri nonsolum Iudæis, neque hisce, uel illis gentibus, sed omni hominum generi. Marc18.

Et terrigenæ, & filii hominum.

Quidam Terrigenas, *Adamum, & Euam nuncuparunt, tanquam ex terra effictos, non autem ex coitu natos. Sed hic sermo non quadrat Ecclesiæ. etenim Apostoli non admonent eos, qui iam mortui sunt, sed illos, qui adhuc uiuunt. Diuersas itaque uitas tacitè innuit: aliqui enim urbes incolunt: nonnulli agros, & uillas, agriculturæ studentes. Et ex hominibus quidam sunt mansuetiores: quidam agrestiores: & hi quidem maiori cum ratione uiuunt: hi uerò ferino more solitudinem habitantes: aliqui uerò Amaxobii nuncupantur, qui in curribus degunt: aliqui uerò pro domibus, utuntur umbraculis. Hos puto terrigenas nominari, tanquam ciuilioris uitæ expertes. hoc est, uniuersi homines ea, quæ dicuntur, audite. Nimirum Vrbani, & solitudinis incolæ, mansuetiores, & agrestiores, & communiter omnes, & sigillatim. sic enim & Symmachus interpretatus est. Nã pro Terrigenis, & Filiis hominum, Humanitatẽ dixit, & insuper, Filij cuiuslibet hominis: pro eò, quod est communiter humana natura audiat, quæ dicuntur, & quilibet sigillatim fructum percipiat.*

Simul in unum diues & pauper.

Simul & uos, qui diuitijs affluitis, & uos, qui pauperie præßi estis, admonitionem accipite. Nam doctrina huius sermonis inter diuitias, & paupertatem differentiam nescit.

Os meum loquetur sapiẽtiam, & meditatio cordis mei prudẽtiam. inclinabo in parabolam aurem meam, aperiam in psalterio propositionem meam.

Verba, quæ à me afferuntur inquit, cum sapientia sunt. Qui autem uerbis domini, quæ in profundo demersa sunt, aurem accommodauit, didicit hæc. Quæ uerò auribus percepi, hæc per linguæ instrumentum affero. Vult autem dicere, se nihil proprium loqui, uerùm diuinæ gratiæ instrumentum esse. Porrò Parabolas, *Sermones ænigmate inuolutos appellat. Etenim cùm dominus per similitudines turbis locutus*

esset, harum interpretationes domi Apostolis afferebat. Cùm hæc tanquam in exordio persecutus esset, exorditur deinceps admonitionem.

Cur timebo in die mala? iniquitas calcanei mei circundabit me.

Timeo, & perhorresco remunerationis diem, in quo iustus Iudex cuilibet secundum opera eius retribuet. Causa autem huius timoris mihi est iniqua uita, ob quam à recto tramite diuerti. Calcaneũ *enim aliqui quidem Vitæ iter nuncuparunt, ego uerò opinor fraudem significare, ex translatione eorum, qui currunt, ut iam superius diximus, qui calcaneo sæpius aduersarios deijciunt. Hoc & Esau lugens docuit nos, Iustè enim inquit, uocatum est nomen eius Iacob, nam supplantauit me en altera uice, primogenita mea ante tulit, & nunc secundò surripuit benedictionem meam. Cæterùm* Diem malam, *Iudicij uocauit, secundum nostrum ciuilem usum: Quandoquidem diem malum multi nominare solent, quo accidit ipsis in aliquas calamitates incidere. sic & diuinus Apostolus, Iudicij diem uocat, Secundum duritiam autem, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui retribuet cuilibet secundum opera sua.*

Gen.27.

Rom.2.

Qui confidunt in uirtute sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.

Ego quidem horreo, & contremisco diem, qui expectatur, Vos uerò, qui diuitijs affluitis, de illo die nullam geritis curam, & uos, qui efferimini ob diuitiarum superbiam; confiditis rebus fluxis, & caducis, tanquam firmis, & stabilibus.

Frater non redimit, redimet homo, & non dabit Deo placationem suam. & pretium redemptionis animæ suæ.

Sciendum uobis est, nec maiorum, nec fratrum pietatem, & uirtutem his, qui pietate destituti sunt, prodesse, nec post ex hac uita excessum per opes salus comparari potest: in præsenti enim uita pretium redemptionis (ut inquit sapiens) propriæ diuitiæ sunt. Cùm hoc consilium his, qui opibus abusi sunt, attulisset, ad uirtutis operarios sermonem transfert, & inquit.

Proue. 13

Et laborabit in æternum, & uiuet adhuc in finem, et non uidebit interitum, cùm uiderit sapientes morientes.

Qui enim pro pietate, & iustitia sudores sustinuit, & pro sempiternis bonis labores suscepit; immortalem uitam, laborumq; fructum habet, & non erit particeps cum huiusmodi sapientibus, (quos stultos Apostoli sententia nominat) sempiterni interitus, & æterni supplicij.

1. Cor. 1.

Simul insipiens, & stultus peribunt.

Nam inquit, isti, qui uocantur sapientes, nullam ex hac sapientia utilitatem inuenientes, eandem mortem subibunt, quam insipientes: Sic enim Symmachus interpretatus est, Simul stultus, & insipiens peribunt. & uocat quidem stultum eum, qui sapiens uocatur, tanquam ille, qui quod decebat, scire noluit: Insipientem uerò eum, qui omnis sapientiæ expers est, cum malitia tamen uitam degit.

Et relinquēt alienis diuitias suas, & sepulcra eorum, domus eorum in æternum: Tabernacula eorum in progenie, & progenie.

Non modo autem sapientia, uerùm etiam potentia, & omnibus opibus priuati; finem uitæ accipient, ab illustribus domibus, sepulchris traditi; & hæc habitare semper coguntur.

Vocauerunt nomina sua in terris suis.

Atqui inquit, ab eorum nominibus, eorum prædia nominabuntur, Illius enim est domus, Et illius est fundus, Et illius est seruus: Verùm cum dominio nominum appellatio mutatur. Sicut enim res ab illis derelictæ ad nouos dominos transeunt, sic etiam fiet nominum immutatio: rursus enim ab his appellationes imponentur. Omnino autem hæc uerba docent nos, ne spem in rebus præsentibus collocemus, uerùm ut rerum futurarum curam geramus.

Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

Porrò causam huius stultitiæ dicit esse, quòd nos proprium honorem intelligere nolumus, & dignitatem, quæ à Deo omnium conditore data est nobis, sed iumentorum, ferarumq; uitam amplexi sumus.

Hæc uia illorum scandalum ipsis.

In temeritatem autem omnis rationis expertem inciderunt, cùm à principio malis moribus imbuti fuerint, cùmque ad pessimas actiones diuerterint. Viam namque, Actiones nominauit.

Et postea in ore suo complacebunt.

Pœnitentia uerò post ex hac uita excessum utentur, nihil lucri deinceps hinc acquirentes.

Sicut oues in Inferno positi sunt, mors depascet eos.

Hoc magis dilucidè Symmachus explanauit, Sicut oues Inferorum constituerunt se ipsos, mors reget eos: quandoquidem ipsi supplicia sibi ipsis asciuerunt, & magis mortem, quàm uitam uoluerunt.

Et dominabuntur eis iusti in matutino, & auxilium eorum ueterascet in Inferno, & à gloria eorum deiecti sunt.

Qui uerò nunc ab ipsis iniuria affecti sunt, & despecti; potestatem

contra ipsos habebunt paulo post: nam omni pristina felicitate spoliati, morti tradentur. Consonat autem cum his domini Christi similitudo, Lazarum quidem in sinu Abrahæ ostendens, & superbum diuitem
Luc. 16. *acerbis cruciatibus affectum, & pauperis supplicem factum. Sic cùm illorum finem percurrisset, petitionem Deo affert. Cùm his uerbis usus esset, ne eundem finem patiatur, quem illi, dicit autem sic.*

Verumtamen Deus redimet animam meam de manu Inferi, cùm acceperit me.

His, qui cum inopia degunt, & à diuitum superbia conculcati sunt, consilium, & admonitionem affert.

Ne timueris, cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam cùm interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius.

Ne inquit, aliquid magnum præsentem felicitatem existimes: non enim perspicuæ diuitiæ stabiles sunt. Nam qui in hac uita supercilia cõtrahunt, & maxillas inflant, paulo post omnibus derelictis, morti tradentur.

Quia anima eius in uita ipsius benedicetur.

Aliqui ait, diuitem uiuentem beatum existimant, atqui mortuum, miserrimum nominant.

Confitebitur tibi, cùm benefeceris ei.

Hoc manifestius Symmachus dixit, Laudabunt te, si benefeceris ei. Hæ nanque sunt ueræ laudes, non modo uiuum, uerum etiam mortuum celebrem, & clarum esse. His laudibus autem dignus est, qui diuitias in propriam utilitatem dispensauit: quandoquidem beneficia in alios collata, in ipsum beneficij auctorem reuertuntur.

Introibit usque in progenies patrum suorum, & usque in æternum non uidebit lumen.

Prò Introibit, *Introibis, tres alii Interpretes explanarunt. Videbis inquit hunc, de quo dixi, Ne timeas, cùm diues factus fuerit homo, eandem mortem sustinere, quam eius maiores, non modo præsenti lumine, uerum etiam sempiterno priuatum.*

Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.

Causa autem horum ferina uita est, quam plerique homines elegerunt, honoris à Deo collati, obliti. Qui enim rationis participes dicuntur, temeritatem rationis expertem adamarunt.

Psalmi. X L I X. Interpretatio.
Psalmus Asapho.

Hic est magister cantorum alius chori, ut historia Paralipomenon nos edocuit. Nam ea, quæ à quadragesimo primo psalmo interpretata fuerũt, filiis Choræ principibus alius chori ad canendum commissa fuerunt. habent uerò & alios psalmos, quibus eorum inscriptio est, quos (Deo duce) interpretabimur. Præsens autem psalmus Asapho attributus, consonans est proximè præcedenti psalmo. Etenim hic futurum iudicium prædicit, & Dei, & Saluatoris nostri aduentum. Vaticinatur etiam nouum testamentum, ostendens legis cultum minimè Deo gratũ.

Deus deorum dominus locutus est, & uocauit terram, à solis ortu usque ad occasum.

Superior etiam psalmus cunctos homines ad doctrinam accersiuit. Hic quoque itidem omnes fines orbis terrarum aduocat. hæc enim uerba, A solis ortu ad occasum usque, hunc habent sensum. Hæc uerò clausula, Deus Deorum, *à tribus Interpretibus aliter exposita est, Fortis Deus locutus, uocauit terram. Cæterùm Septuaginta Deos nominãt illos, qui imperium sortiti sunt, & iudicandi officium commissum habẽt, id, quod solius Dei proprium est. Hoc octogesimus primus psalmus, qui etiam Asapho inscriptus est, nos edocet: nam cùm dixisset, Deus stetit in synagoga Deorum, in medio autem Deos iudicat, subiunxit, Quousq; iudicatis iniquitatem, et facies peccatorum sumitis? iudicate egeno, et pupillo, humilem, et pauperem iustificate. Porrò id ad sacerdotes, et alios pertinet, quibus mandatum est, ut ius reddant. sic etiam lex iubet, Deis ne maledixeris, nec Principi populi tui obtrectaueris.* Exod. 22. *Verùm propriè Dij uocari possent, quicunque ad diuinam imaginem effecti sunt, illamq; synceram conseruant, horum enim Deus uniuersam terram congregat in iudicium.*

Ex Sion species decoris eius.

Sanè hic est ipse Deus, qui in Sione suum decorem, pulchritudinemq; ostendit, & salutarem crucem perpessus est, qui psalmis superius explanatis, nominatus est Speciosus forma præ filijs hominum.

Deus manifestò ueniet, Deus noster, & non silebit.

Ne enim arbitremini secundum aduentum priori similem fore: siquidem tunc propriam maiestatem humilitate, & pauperie obtexit. Nunc autem manifestam omnibus ostendet, imperando, & regnando, non amplius æquitate utens, sed iustè iudicans: hoc nanque significat,

Non silebit.

Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas ualida.

cap 7. *Hæc beatus Daniel prævidit, Fluuios enim inquit, ignis traxit ante se, solium eius flamma ignis, Rotæ ipsius, ignis urens.*

Aduocabit Cœlum desuper, & terram, ut diiudicet populum suum.

Etiam cùm legem promulgauit, beato Mosi imposuit, ut populum congeret, & cœlum, terramq; attestaretur, id quod exordium cantici uoluit esse, Attende cœlum, & loquar, et audiat terra uerba ex ore meo. Vocat autem hæc in testimonium, non tanquam animata, sed ut ea, quæ alia opera continent, ad terrorem audientium. sic etiam beatus Abra
Gene.21. *hamus septem agnos statuit testes, dicens, Meus est puteus. sic etiam*
Gen.31. *Montem Iacob. & Laban uocauit Collem testimonij.*

Congregate illi sanctos eius, qui ordināt testamentum eius super sacrificia, & annunciabunt cæli iustitiam eius, quoniam Deus Iudex est.

Per ea, quæ supradicta sunt sanctissimus Vates ostendit terribile ipsius iudicium, per hæc autem & per ea, quæ sequuntur docet imperfectum legis cultum, nullumq; ex sacrificijs, quæ afferebantur Deo gratum esse. Porrò nominat sanctos, Mosem, Aronem, Elezarum, Phines, eosq; qui post ipsos fuerunt, qui omnes ex præscripto legis sacrificabāt. Iubet autem illos congregari, non ut ab eis pœnas exigat, tanquam ab hominibus, qui de Deo malè senserint, (ipsius enim est lex, & quilibet è supradictis, uolens huic obtemperare, uictimas offerebat) Sed ut per hos præsentes propriam mentem ostendat, & ut derelicta doctrina infantibus congruenti, perfectas afferat disciplinas. Vbi autem hæc facta fuerint; cœli inquit, sententiæ iustitiam admirabuntur. Sanè per Cœlos, *Cælestes potestates tacitè innuit.*

Audi populus meus, & loquar tibi.

Et ostendens ad quem populum uerba faciat, subiunxit.

Israel, & testificabor tibi.

Deinde propriam ostendit maiestatem.

Deus Deus tuus ego sum.

Qui ab Aegyptiaca seruitute te liberaui, qui per mare tibi uiam aperui, qui in solitudine te paui, qui legem illam tibi tradidi: Ne enim me alium putes latorem legis, cum uideas legum differentiam.

Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper.

Non

Non accuſabo inquit, te de incuria ſacrificiorum: hæc enim mihi cõtinuè affers, ſed iubeo, ne hiſce rebus iuſtitiam terminari putes.

Non accipiam de domo tua uitulos, neque de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ ſunt omnes feræ ſyluarum, iumenta in montibus, & boues, cognoui omnia uolatilia cœli, & pulchritudo agri mecum eſt.

Omnium ſum ait, & conditor, & dominus, & terreſtrium animantium, & uolatilium. Ne igitur exiſtimes meæ neceſsitati ſubuenire: quandoquidem ego his omnibus id, quod ſunt, dedi, et iubeo inquit, terreſtres fructus è terra produci. Quoniam enim, & à terrenis animalibus hoſtiæ mactabantur, uidelicet, boues, hirci, & oues, Et à uolatilibus, Columbæ, & Turtures, Et à fructibus ſimilia, Vinum, & Oleũ, uaporumq; odores; neceſſariò de omnibus mentionem fecit, ut totum huiuſmodi cultum abijceret. Deinde per irriſionem inquit.

Si eſuriero, non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ, & plenitudo eius.

Si inquit, cibi indiguero, tua mihi largitione opus non eſt, Siquidẽ uniuerſi terrarum orbis conditor ſum, & dominus. Deinde propriam naturam affectionis expertem edocet.

Nunquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo?

Hoc modo cùm illorum ſtultitiam oſtendiſſet, docuiſſetq; ſtatuiſſe, ut antiquitus illæ uictimæ ab ipſis afferrentur, eò quòd adhuc eorum mens ſimplex eſſet; nunc nouum aperit teſtamentum, & hoſtiam inſtituit ipſi placentem.

Immola Deo ſacrificium laudis, & redde altiſsimo uota tua, & inuoca me in die tribulationis tuæ, eruam te, & honorificabis me.

Tempeſtiuè ſanctæ Trinitatis uenerandum numerum patefecit, & cum nouo teſtamento coniunxit: poſthoc enim etiam ſanctæ Trinitatis & cognitionem recepimus. Diuiſit autẽ res, non ut diuideret indiuiduæ ſanctæ Trinitatis operationes, ſed ut numerum Vatis more poſteros edoceret. Dicit igitur, Sacrifica Deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo preces tuas, & inuoca me in die afflictionis tuæ. Porrò tres perſonas hinc diſcimus, Non quod eſt tantùm Deus, neque altiſsimus, neq; laudis hoſtiam recipiens, petitiones largitur: Qualibet nanque proprietas, & Deus, & altiſsimus, & bonorum largitor eſt. Cæterùm Hoſtiam laudis, *nuncupat Hymnos iuſtis congruentes:* Preces *uerò,* Promiſsiones. *ſic enim in uigeſimo primo pſalmo dicit, Vota mea reddam*

in conspectu timentium eum. Quoniam autem dixit, Non in sacrificijs tuis arguam te; docet posthac in quibus reprehensus est.

Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu uerò odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos retrorsum.

Quia enim sunt nonnulli alios cùm peccant reprehendentes, & diuinarum legum recordantur, ipsi uerò quæ docent minus obseruant; meritò in istiusmodi homines inuehitur, dicens, Cur meis iudicijs elati, & sursum, & deorsum de lege disputantes, nihil utilitatis hinc percipitis, sed uerba mea despicitis? Narrat autem peccatorum genera.

Si uidebas furem currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Os tuum abundauit malitia, & lingua tua concinnabat dolos. Sedens aduersus fratrem tuum loquebaris, & aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum.

Multa inquit, & uaria peccata abs te audacter patrata sunt: siquidem cum Apostolico more dicas, Ne adultereris, tu tamen adulteraris, & eorum, qui talia committere audent, socius es, & particeps. Porrò cùm ab ore tuo omnem ueritatem abieceris, illud mendacij, & malitiæ implesti. Dolus autem tibi linguam exacuit. Quaobrem & tuam cognationem contemnis, & naturæ leges conculcas, & clanculum insidias contra tuos fratres contexis, uerbis calumniando, & operibus insidiando. Hoc pacto cùm narrationem de iniquitate fecisset; docet patientiam, quam habet, & prædicit pœnam, quam irrogaturus est. Rom. 2.

Hæc fecisti, & tacui, Existimasti Inique, quòd ero tui similis.

Ego quidem hæc abs te patrari uidens, & patientia utens; expecto tuam pœnitentiam: Tu uerò mea patientia abuteris, hinc peccandi occasione arrepta, cùm suspicatus sis, me tua iniquitate delectari, & ideo te supplicijs non afficere. Quapropter,

Arguam te, & statuam contra faciem tuam peccata tua.

Quoniam enim blandis patientiæ medicamentis curari non potuisti; acerbiores tibi medicinas adhibebo, & correptionis cauterium afferam. Consonant autem hæc illis Apostoli uocibus, Ignoras quòd Dei bonitas in pœnitentiam te ducit, secundum uerò duritiem tuam, & impænitens cor thesaurizas tibi ipsi iram in die iræ, & reuelationis, & iusti Iudicij Dei, qui reddet cuilibet secundum opera sua. Hoc modo supplicium interminatus; rursus benignus Deus admonitionem attulit. Ad Ro. 2.

Intelligite hæc, qui obliuiscimini Deum, nequando rapiat, & non sit qui eripiat.

Studiosè inquit,unumquodque ex his,quæ dicta sunt intelligite. Et uos,qui Deum obliti estis, (obliuio enim Dei,conciliatrix peccati est) pœnitentiæ medicamentis uulnera curate, antequam mors rapiat,quæ quidem Leonis more in homines grassatur,cùm res nulla uehementem illius impetum cohibere possit. Deinde nouam legis promulgationem assumit,& hac psalmi finem exornat.

Sacrificium laudis honorificabit me,& illic iter, quo ostendam illi salutare Dei.

Porrò hoc Symmachus explanatius exposuit,Sacrificans super laude honorabit me,& modestè eunti diuinam salutem ostendam. Conuenit enim non solum hymnis Deum celebrare,& laudis hostiam ipsi afferre,uerum etiam modestè incedere & propriam uitam emendare : nam hoc pacto potest à Deo salus impetrari. Cæterùm secũdum Septuaginta,Sacrificio inquit,laudis oblector,et hoc arbitror,gloriam mihi esse congruentem,& per hoc meum iter ostẽdam ei,qui mihi illud affert, cuius finis est salus à Deo obtenta. Sanè notandum est hoc in loco duarum personarum mentionem fecisse,Sacrificium enim inquit,honorabit me. Et cum per hæc propriam personam ostendisset, subiunxit, Et illic iter,quo ostendam illi salutare Dei. Oportebat nanque simul cum nouo testamento,quod perfecta omnia docet,etiam perfectam Theologiæ disciplinam coniunctam esse.

Psalmi. L. Interpretatio.

In finem. Psalmus Dauidi,Cùm uenit ad eum Natham Propheta, quando intrauit ad Bersabee Vxorem Vriæ. 2.Reg.12

Inscriptio manifestò argumẽtum psalmi nos edocuit,atque ipsa psalmi uerba satis sunt ad sententiæ affectum ostendendum. Tamen sciendũ est,psalmum futurorum prædictionem habere, & idcirco In Finem inscriptus est,sermone declarante,uaticinationem finem habituram. Verùm nemo ambigat,An magnus Dauid tempore pœnitentiæ uaticinationis gratia dignatus fuerit : quandoquidem hoc ex alijs psalmis disci potest,in quibus confessus est. Etenim in sexto psalmo de futuro iudicio uaticinatus est,Non enim inquit,est in morte, qui memor sit tui,in Inferno autem quis confitebitur tibi? Et in trigesimo primo psalmo beatos existimat,qui absque labore peccatorum remissionem acceperunt,quod sola baptismatis gratia largiri potest : atque etiam in propo

sito psalmo propalam nos docuit spiritus gratia non fuisse priuatum, Spiritum enim tuum inquit, bonum ne auferas à me : non enim spiritus gratiam sibi ipsi præberi petijt, sed ne hæc ab ipso auferatur, supplicauit. A radio igitur hoc illuminatus, & propheticis oculis præuidens, fore ut populus ab ipso rectus in peccata incideret, & pro illorum expiatione in seruitutem abduceretur, atque Babylonem incoleret; conscripsit præsentem psalmū, & propria uulnera curans, & accomodatum remedium populo præparans, atque etiam omnibus nobis, quotquot uulnerati, curatione indigemus.

Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.

Et diuino Dauidi, & captiuo populo, & his, qui inter nos malè affecti sunt uerba proposita quadrant. Nam magna uulnera æquè magnis remedijs indigent, & qui in grauem morbum incidit, maiori indiget cura, & qui maxima commisit, maxima benignitate eget. Propterea magnus Dauid obsecrat, ut tota misericordia in ipsum effundatur, totusq; miserationum fons peccati uulnus perfundat, neque enim aliter fieri potest, ut peccati uestigia deleantur: meritò autem Iniquitatem *uocat peccatum: duplicem enim habet legis transgreßionem.*

Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.

Iam enim inquit, per Vatem Natham ueniam mihi dedisti. Omnis generis autem calamitates, uelut quædam cauteria, & incisiones adhibuisti, uerùm adhuc purgationibus indigeo, cùm plurimum grauis odoris ob peccatum admiserim, rursus igitur me laua ò Domine, ut omnes peccati sordes abstergas.

Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper.

Non enim post abs te impetratam ueniam, peccati oblitus sum, uerùm semper meorum malorum imagines, & peccata audacter patrata perspicio, & nocte somnio, & interdiu mente reuoluo. Hoc autem ut
Esaia. 43. *peccatores efficiant, etiam Deus per Esaiam iubet, Ego enim ait, sum, qui deleo iniquitates tuas, & peccatorum tuorum non recordabor, tu autem recordare, & iudicemur, dic tu prior iniquitates tuas, ut iustificeris. Consonantia his uerbis etiam ipse beatus Dauid scripsit in psal-*
Psal. 41. *mo, Dixi confitebor aduersum me iniustitiam meam domino, & tu remisisti impietatem peccati mei.*

Tibi soli peccaui, & malum coram te feci.

Cùm inquit, maximas largitiones à te consecutus sim; rebus contrarijs dona compenso, ausus committere ea, quæ à lege denegata sunt. Nō enim dicit, se nulla iniuria Vriam offendisse, quandoquidem & illum, & eius uxorem offendit, sed maximum crimen in ipsum Deum cōmisisse, qui eum elegit, qui pro pastore Regem fecit, & hostibus superiorem reddidit, & omnis generis bonis auxit: præclarè autem apposuit, Malum coram te feci. Huius enim historia meminit, Apparuit enim ait, commissum peccatum coram domino. Atqui si ex captiuo populo hæc dicuntur, sic intelligendum est, Tibi soli peccaui, In tua dona inquit, ingratus fui, legesq; mihi positas transgressus sum, cumq; uniuersa bona consecutus sim, erga hæc, beneficij immemor factus sum. Babylonios autem cùm nihil offenderim, ab illis magnopere offensus sum. 2.Reg.11

Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas, cùm iudicaris.

Ego ipse ait, meorum malorum causa fui, uerùm tua iustitia splendet. Etenim si hoc modo iudicium constituatur, & beneficia à te in me collata in medium afferantur, & mala à me audacter commissa, cum illis comparentur; tu quidem iudicaberis & iustus, & benignus, ego uerò iniquus, & ingratus uidebor. Hæc igitur particula VT, *in hoc loco non causam declarat: non enim propter hoc peccauit, uel ipse Dauid, uel ipse populus postea, ut Deus iustus uideretur, sed contra, peccato ab his commisso Dei iustitia ostenditur: omnem enim curam, & de his, & de illis, & de omnibus hominibus gerit,*

Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea.

Ab initio ait, & à principio peccatum in naturam imperium habuit: quandoquidem mandati transgresio Euæ conceptionem præuenit, post enim transgresionem & diuinam sententiam, & paradisi priuationem, cognouit Adam uxorem suā Euam, & cùm concepisset, peperit Chaim. Hoc igitur uult dicere, cùm peccatum nostros maiores occupasset, quandam uiam, & tramitem per humanum genus effecit. Hoc & beatus inquit Paulus, Quoniam enim per hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors, in quo omnes peccauerunt. Hoc etiam uniuersitatis Deus admirabili Noe dixit, Sensum hominis in malum ab adolescentia sua omnibus diebus asiduè uergere. Cæterùm per hæc omnia discimus peccati uim naturalem minimè esse, (nam si ita se haberet, à supplicio liberi essemus) sed naturam ipsam ad peccatum esse procliuem, cùm ab affectionibus turbetur, uincit tamen ratio cùm, laboribus pro auxilio usa fuerit. Non igitur ut quidam suspicati sunt, nuptias exprobrat, & matrimonij coniunctionem, iniquita

Rom.5.

Gen.7.

tem uocat, sicut nonnulli temerè putarunt. Hoc modo intelligentes hanc clausulam, In iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea: uerùm transgressionem à principio à primis hominibus audacter patratam in medium profert, & illam harum undarum fontem fuisse dicit. Si enim illi inquit, non peccassent, non accepissent mortem, præmium peccati. si autem mortales non essent, interitu superiores fuissent. si uerò interitus non extitisset, perturbationibus obnoxij non essent. si autem non essent perturbationes, peccatum locum nō haberet, sed quoniam peccauerunt, interitui traditi sunt: mortales uerò facti, tales procrearunt filios: hos tales, concupiscentiæ, & timores, & uoluptates, & mærores, & ira, & inuidia secutæ sunt. Cum his, & illis, quæ ex istis pullulant, ratio certat, & uincens prædicatur, triumphalibusq; coronis coronatur: expugnata uerò ignominia afficitur, & pœnas pendit. Atqui pro ἐκίσσησεν, Symmachus ἐκύησε posuit.

Ecce enim ueritatem dilexisti.

Sic autem ait, iudicas, & hos quidem suppliciis afficis, hos uerò coronas, quoniam ueritatem diligis. ueritatem uerò amans, naturæq; imbecillitatem sciens, petentibus remedia ueniam concede.

Incerta, & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.

Ego quidem nulla uenia me ipsum dignum puto, cùm post tot dona ingratus euaserim. Non enim tantùm me in regijs solijs collocasti, uerùm uaticinationis gratia me dignatus es, & futura longo post tempore manifestasti, & ea, quæ aliis incerta sunt, mihi certa fecisti, ut & alios docerem unigeniti tui filij humanitatem, & salutarem Crucem, & Resurrectionem, et orbis salutem, peccatorumq; liberalem remißionē, splendida, & diuina sancti baptismatis dona. Cùm hæc omnia à sancto tuo spiritu didicerim, supplico, ut illius gratiæ me compotem facias, quam alijs uaticinans exclamo.

Asperges me domine hyssopo, & mundabor, lauabis me, & super niuem dealbabor.

Sola enim baptismatis gratia hanc purgationem efficere potest, & Deus omnium conditor per Vatem Esaiam, hanc daturum promisit:
Esa. 1. *Nam cùm dixisset, Lauamini, mundi estote, auferte mala à cordibus uestris; paulo post inquit, Si fuerint peccata uestra, ut coccinum, ut niuē dealbabo. Hæc & ipse beatus Dauid in sexagesimo septimo psalmo prædicit, Nam inquit, Dum discerneret cælestis, Reges dealbabuntur in Selmon, hoc igitur hic dicit, Ego indigeo gratia, quæ dāda est omnibus hominibus: quandoquidem illa sola me accuratè abluere, & niuis candorem mihi dare potest. Quod autem Hyssopum nullam peccatorum re*

missionem operetur, facilè ex Musaicis scriptis discere licet: homicidam enim, & alieni tori corruptorem aspersionibus lex non purgat, uerùm extremis suppliciis subiicit. Aliarum igitur rerum hyssopum est ænigma. Qui enim Agni sanguine in Aegypto hyssopo postes insperserunt; exterminatoris manus euaserunt. Illa autem salutaris crucis figura erant. Sanguis nanque etiam hic, & lignum salutare fuit, & salus his, qui cum fide accedebant afferebatur.

Auditui meo dabis gaudium, & lætitiam, & exultabunt ossa humiliata,

Huius mihi inquit, lætitiæ aures imple, perfectam purgationem promittens, ut per omnes partes corporis animi uoluptas percurrat, & ossa, quæ nunc depressa sunt, rursus florescant, & suum robur recipiant.

Auerte faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Ne respicias inquit, peccata à me audacter commissa, uerùm me hæc deplorantem.

Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innoua in uisceribus meis.

Quoniam peccati senium admisi, tua benignitate me renoua. Hæc etiam per Vatem Ezecchielem captiuis, qui Babyloni erant dominus spopondit, Dabo enim ipsis inquit, cor nouum, & spiritum nouum. Spiritum, *non sanctum dicit, sed rationis motum, hoc est, cùm longa hac eruditione erudierim uos, & quos fructus peccatum producat, uos docuerim, faciam, ut uirtutem eligatis. Id & hoc in loco magnus Dauid petiit, ut & suum cor offensum renouetur, & mens sanetur, ut diuinam persequatur uiam.* Ezec.36.

Ne proiicias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me.

Manifestò per hæc uerba didicimus gratia sancti spiritus minimè destitutum fuisse. Non enim tanquam priuatus supplicat, ut eā recipiat, sed ne hæc auferatur, obsecrat, nèue à diuina gubernatione procul sit, precatur. Faciem *enim hic, Gubernationem appellauit.*

Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.

Quod non amisit, ut retineat, supplicauit, hoc est spiritus sancti gratiam. Quod autem proiecit, obsecrat, ut recuperet, hoc uerò erat in Deo gaudium, omni inquit, animi uoluptate perfruebar, cùm tibi plurimum confidebam: nunc autem hac spe priuatus, lætitia etiam orbatus sum: nudauit me uerò hac fiducia uoluptatis seruitus, Idcirco sup-

li Pueri sacrificium Deo gratum didicissent, humilitatem mentis, cordisq; contritionem domino attulerunt.

Benigne fac domine in bona uoluntate tua Sion, ut ædificentur muri Hierusalem, Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta, tunc imponent super altare tuum uitulos.

Manifestò ex his uerbis didicimus psalmum uaticinationis plenum esse. Nam ijs, qui Babyloni habitare coacti erant, & expectabant seruitutis liberationem, & suæ ciuitatis solitudinem deplorabant, hæc uerba congruunt: quandoquidem supplicant, ut ciuitas aliqua misericordia dignetur, pristinamq; hæreditatem manium erigendorum, atque cultus ex lege constituti, consequatur, nam nunc ait, alienam habitantes terram, sacrificia tibi præscripta afferre nequimus, cùm in illa sola ciuitate dictet lex, ut tibi litemus. Si autem reuersionem consecuti fuerimus, & templum erexerimus, tunc legis sacrificia afferemus. Congruit autem ualde ipsis, Et os meum aperi domine, & labia mea annunciabũt laudem tuam. Ipsorum enim est uox, Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Finis autem huius psalmi habet & aliam uaticinationem. Quoniam enim superius sancti spiritus dona proposuit, deinde descendendo ostendit Deum rerum omnium Conditorem non placari sacrificijs ex lege præscriptis; meritò precatur, ut noua Sion consurgat, & ut cælestis Hierosolyma super terram ædificetur, & ut quàm celerrimè nouus Reipublicæ status concedatur, qui non ferarum uictimas, sed iustitiæ oblationem, & hostiam, atque sacrificia rationalia, & uiuentia afferat, de quibus beatus Paulus inquit, Obsecro uos fratres per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium uestrum. Sciens enim diuinus Dauid, (ut is, qui incerta, & occulta diuinæ sapientiæ didicit) nouum testamentum perfectam peccatorum remissionem continere, & desiderans ueolciter & studiosè à peccatis libereri, nec non cupiens breuem, liberalemq; purgationem consequi, hæc dicit.

Psal. 136.

Ad Ro. 12

Psalmi. LI. Interpretatio.

In Finem. Intellectus Dauidi. Quando uenit ad eum Doim
1.Reg.22 Idumæus,& nunciasset Sauli, Venit Dauid in
domum Achimelech.

Ibidem. *Et hinc manifestum est Achimelech duo nomina habuisse: Nam Doim (ut prima Regum historia edocet) accusauit apud Saulem Abimelech, & in cædem sacerdotum irritauit. Hunc autem & hoc in loco, & in trigesimo tertio psalmo Achimelech nominat. Dauid igitur cùm resciuisset calumniam, quæ contra sacerdotes facta esset; hunc conscripsit psalmum, instruens eos, qui iniuria afficiuntur, ut constantes, fortesq; sint: docet insuper diuinæ sententiæ iustitiam. Quamobrem inscripsit psalmum, In Finem, & Intellectus, ut nos prudentia utentes, rerum euentum expectemus. Continet etiam prædictionem eodem modo de furore Rhapsacis, qui ex Hebræis profectus, postea in seruitutem adductus, impietatem didicit Assyriorum, qui eum ceperunt, & maledicis in Deum uerbis usus est, fallaciq; oratione conatus est Iudæorum exercitum occidere.*

Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate tota die?

1.Reg.22 *Potentem quidem nuncupat Doim, quippequi Sauli familiarissimus factus erat: Rhapsacem uerò, ut cui cura ducendi exercitus com-*
4.Reg.48 *missa fuerat. Format autem sermonem per interrogationem, adhortans, ne ob malitiam exultet, neue omne tempus in prauitate cõsumat. Hæc enim uerba, Tota die, Symmachus, Singulis diebus, dixit.*

Iniustitiam cogitauit lingua tua, sicut nouacula acuta fecisti dolum.

Falsis inquit, uerbis linguam inquinas. Cogitauit *enim, pro, Locutus est, posuit. & more acutæ nouaculæ sermonem profers, mortem machinans audientibus.*

Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis, quàm loqui æquitatem.

Peiora inquit, melioribus prætulisti, falsaq; uerba ueris proposuisti, magisq; iustitiam, quàm æquitatem amplecteris.

Dilexisti omnia uerba præcipitationis, linguam dolosam.

Verba Summersionis, & Dolosam Linguam uocauit eam, quæ fundi tus delere per mendacium potest, ex translatione eorum, qui summergunt homines, faciuntq;, ut in profundis aquis delitescant. Hoc au-

tem & Doim effecit: nam radicitus totam Iudæorum urbem euertit, falsis usus uerbis contra Abimelech. Hoc idem & Rhapsaces facere conatus est, non tamen potuit: attulit enim fallaces pollicitationes ijs, qui super manibus astabant, frustatus tamen est suo aucupio.

Propterea Deus destruet te in finem, euellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra uiuentium.

Non effugies inquit, cùm praue egeris, Dei omnium Conditoris sententiam: quàm primùm enim euertet, & omnino te perdet, deq; uiuentium numero delebit, teq; radicitus euulsum, morte mulctabit. Nã maximus hinc fructus percipietur, cùm ij, qui felicitate scelestorum hominum mærent, istorum interitum uideant, quandoquidem inquit.

Videbunt iusti, & timebunt, & super eum ridebunt, & dicent, Ecce homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in uanitate sua.

Iustorum inquit, chorus maiori metu implebitur, iustum Dei iudicium conspicatus, & lætus, & alacer uidebit malitiæ sterilitatem, & præsentis felicitatis lucrum.

Ego autem sicut oliua fructificaui in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum, & in seculum seculi.

Hæc enim & de se ipso dicit magnus Dauid, & Ezecchiæ documentum affert: ambo nanque & cultores, & alumni pietatis fuerunt. Et in primo psalmo comparauit uirtutis athletam plantæ ad ripam aquarum consitæ, semperq; uirenti, fructumq; tempestiuum ferenti. Et rursus hic uocauit uirum iustum, oliuam multo fructu onustam, & in domo Dei consitam, quippequi spem in Deo fixam habet, & per illam laborare, & laboriosos uirtutis fructus producere non recusat.

Confitebor tibi in seculum, quia fecisti, & expectabo nomen tuum, quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum.

Huiusmodi beneficium consecutus, semper te cantabo domine, usquequaque desiderans, & expectans nomen tuum, quod est amabile his, qui te norunt, & hinc utilitatem percipiam: bonum nanque est, & maxime optabile Dei nomen non omnibus hominibus, sed ijs tantum, qui diuina cognitione dignati sunt.

Psalmi. LII. Interpretatio.
In Finem. Pro Amalech. Intellectus Dauidi.

Pro Amalech, Theodotion traduxit, Pro Chorea. Symmachus ue-

rò, Pro Choro. Aquila autem, Tripudia. Eandem tamen habet hic psalmus sententiam, quam & præcedens, & itidem psalmus tertius decimus: Unum est enim omnium argumentum. Etenim damnant maledicta Sennacherib, & Rhapsacis, prædicunt autem stragem, quæ de impijs facta est. Quapropter meritò habuit titulum Choreæ, quam tripudiarunt illi, qui salutem consecuti sunt, & Deum collaudarunt. Et adiunguntur inscriptioni hæc uerba, In Finem, eò quòd post quoddam tempus uaticinatio finem sortita est.

Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.

Non modo enim contra eos, qui uocantur Dij, uerùm etiam contra illum, qui uerè Deus est, linguam soluit, dicens, Non potuerunt Dei Deorum liberare suam regionem de manu mea, dicentes dominum liberaturum Hierosolymam, Ubi est Deus Emath, & ubi Deus Arphath, & ubi Deus ciuitatis Esphariim?

4.Reg.18

Corrupti sunt, & abominabiles facti sunt in iniquitatibus

Causa inquit, impietatis fuit iniqua uita. Intrepidè enim quodcunque libebat patrantes, nolunt in animum inducere, Deum omnia gubernare, sed sibimet ipsis persuaserunt, neminem mundi gubernaculo præesse.

Non est qui faciat bonum.

Omnes inquit, Assyriorum prauitatem dilexerunt.

Dominus de cœlo prospexit super filios hominum, ut uideat si est intelligens, aut requirens Deum.

Ueruntamen Deus, qui ab ipsis non credebatur, qui in excelsis habitat, & humilia respicit, de rebus, quæ agebantur, quæstionem facere uoluit.

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.

Inuenit inquit, omnes à recta uia diuersos, omnemq́; prauitatis speciem amplexos.

Nonne scient omnes, qui operantur iniquitatem qui deuorant plebem meam ut cibum panis? Deum non inuocauerunt.

Atqui per experientiam iniquitatum damnum discent, qui ueluti quendam panem, populum meum consumere conabantur, atque Deum ducem despiciebant.

Illic trepidauerunt timore, ubi non erat timor.

Nam ut ipsi perhorrescant, & mœreant faciam, cùm non appareant illi, à quibus exterreantur, sed cùm latenter pœna infligatur. Significat autem per hæc, plagam ab Angelo ipsis inflictam.

Quoniam Deus dissipauit ossa eorum, qui hominibus placent, confusi sunt, quoniam Deus spreuit eos.

Hanc clausulam, Dißipauit ossa eorum, qui hominibus placent, Aquila, & Symmachus sic explanarunt, Deus enim dißipauit ossa aggredientium te. propterea enim ait, Trepidabunt timore, ubi non fuit timor. Quoniam Deus ab illis maledictis laceßitus, cùm uidisset ipsos suam urbem inuasisse, morte mulctauit, & escã uulturibus & feris ipsos proposuit, & eorum ossa dißipauit. Porrò non erraret, si quis Rhapsacem hominibus placentem intelligeret, qui ex Hebræis ortus contra Deum omnium conditorem conuitia iactauit, hoc pacto ab Aßyrijs gratiam inire existimans.

Quis dabit ex Sion salutare Israel?

Qui ait, nobis hanc lætitiam gratuitò largitus est, hic etiam his, qui iam captiui erant, salutem afferet: quandoquidem iam decem Tribus in seruitutem adductæ, & translatæ fuerant, & ad hæc Iudææ multæ ciuitates. Idcirco subdidit.

Cùm conuerterit dominus captiuitatem plebis suæ, exultabit Iacob, & lætabitur Israel.

Tunc ait, perfectam lætitiam capiemus, cùm alios captiuos reditum consecutos uiderimus. Discimus per hæc secundum Apostoli præceptum, nos lugere cum lugentibus, & gaudere cum gaudentibus, & idem ultrò citroque sentire, propriamq; lætitiam existimare, proximi felicitatem. Rom. 12.

Psalmi. LIII. Interpretatio.

In Finem. In carminibus. Intellectus Dauidi. Cùm uenissent Ziphæi, & nunciassent Sauli, Nonne Dauid absconditus est apud nos? 1.Reg.23

Argumentum psalmi patet. Nam magnus Dauid Deum laudat, quippe qui uires ei suppeditauit, ut hostium laqueos effugeret. Ziphæi enim amicitiam cum Dauide simulabant, Sauli uerò indicabant, ubi, & quando conabatur latere eos, qui crediderunt speculatoribus. Conflauit igitur exercitum contra ipsum copijs multis. Deinde cùm ipsum repentè deprehensurus esset; ab alienigenarum impetu prohibitus est. Cùm autem nunciatum sibi esset, ipsos contra suam regionem bellum gerere, reuersus est, studens subditis suis bello petitis opem ferre, tunc hunc hymnum magnus Dauid Deo attulit, ut illi, qui preces admiserat, quique formidatam calamitatem amouit.

Deus in nomine tuo saluum me fac.

Satis mihi est ait, ad securitatem tui nominis imploratio. hoc modo Act.3.p.3. *& diuini Apostoli magna miracula edebant, In Nomine enim inquit, Iesu Christi surge, & ambula.*

Et in uirtute tua iudica me.

Iustus inquit, & Iustitiæ fons es: iudica me igitur, & me bello iniuste petentes.

Deus exaudi orationem meã, auribus percipe uerba oris mei.

Suscipe meas preces cum beneuolentia.

Quoniam alieni insurrexerunt aduersum me, & fortes quæsierunt animam meam.

Tua ope ait, indigeo ò domine ab inimicis exagitatus, qui sua plurima potentiæ confidunt, & mihi mortem inferre desiderant. Porrò hæc contra me audent, quoniam tuam prouidẽtiam ignorant. hoc enim subiunxit, dicens.

Et non proposuerunt Deum ante conspectum suum.

Cùm autem ita supplicauerit, cumq; prænouerit non multò post opem sibi ferendam, exclamat.

Ecce enim Deus adiuuat me, & dominus susceptor est animæ meæ. Auerte mala inimicis meis, & in ueritate tua disperde illos. Voluntariè sacrificabo tibi.

Ego autem inquit, à tua bonitate didici, fore, ut me tuo auxilio digneris, & malis contra me comparatis circundabis eos, qui illa in me molitisunt, iustamq; contra ipsos sententiam pronunciabis: Hoc enim significat, In ueritate tua disperde illos, uoluntariè sacrificabo tibi. Ego uerò cùm hæc consecutus essem; omni cum studio grata tibi sacrificia afferam, & edocens sacrificii genus, subdidit.

Et cõfitebor nomini tuo domine, quoniam bonum est. Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, & super inimicos meos despexit oculus meus.

Sacrificium laudis afferam tibi, tua beneficia persequens, hoc enim mihi utile, & tibi gratum est. Iustum autem est, ut hoc faciãt omnes, qui ab omnibus calamitatibus liberati sunt, quiq; inimicorum interitum uiderunt.

Psalmi. LIIII. Interpretatio.

In Finem. In hymnis. Intellectus Dauidi.

Dixit hunc psalmum beatus Dauid, cùm à Saule persecutionem pateretur, cumq; extorris esset, & in solitudine degere cogeretur. Vati-

cinatur itidem Iudæorum contra Saluatorem insidias, atque in se ipso domini cruciatus adumbrat. Quandoquidem & ipse à Saule ab eo beneficijs ornato exigebatur, & à quibusdam notis prodebatur, & propheticis oculis dominum præuidebat hoc idem passurum. Idcirco & In Finem titulus legentem transmittit, atque eum commonefacit, ut ea, quæ in hoc psalmo dicuntur, prudenter attendat, ut illa, quæ in Vaticinationis sententia delitescunt, & tractu temporis euentum habebunt. Et insuper Hymnis psalmus decantatus est, quandam umbram habens domini Crucis; Iustum nanque est, eum semper celebrare, qui hæc pro hominum salute pati sustinuit. Cæterùm nemo uerborum humilitatem attendens, hæc indigna humanitate Saluatoris existimet. Consideret autem eum, qui fel, & acetum, & clauos, & spinas, & sputa, & alapas, & omnia opprobria sustinuit, & tandem mortem subiit, uerborum uilitatem non respuisse. Quandoquidem par est, ut uerba rebus consonent: Ipsius enim est uox, Discite à me quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus uestris. Et rursus, Mandatum accepi, quid dicã, quiduè loquar, & nihil à me ipso facio. Et Deus Deus meus, ut quid dereliquisti me? & hæc & similia humano more locutus est, & humanam naturam ostendens, & Iudæorum imbecillitatem ædificans; Hic igitur diuinus Dauid & iniquitatem in se patratam edocet, & futuram contra dominũ impietatem adumbrat, communione cruciatuũ exultans, & ferè cum Paulo exclamãs, Ego stigmata domini Christi Iesu in corpore meo porto.

Matt. 11. Psal. 21. Ad Gal. 6.

Exaudi Deus orationem, & ne despexeris deprecationem meam, intende mihi, & exaudi me.

Diuersas preces affert, ut omnes admittantur supplicans. ne despexeris enim ait, me obsecrantem, sed benignè attendè me, & opem fer.

Contristatus sum in exercitatione mea, & cõturbatus à uoce inimici, & à tribulatione peccatoris.

Cùm enim ait, opprobrijs offendar, & bello ab iniquis hostibus petar, & cùm omnes illorum insidias considerem; multo dolore afficior. continuam nanque exercitationem loquendi sacræ literæ assiduam meditationem uocãt. Hoc uerò Symmachus sic interpretatus est, Somno correptus sum mecum ipse loquens, & confusus sum à uoce inimici à perturbatione impij. Eundem enim & inimicum nuncupat, & impium, ut eum, qui beneficiũ auctori mortem moliebatur.

Quoniam declinauerunt in me iniquitates, & in ira molesti erant mihi.

Magis dilucidè Symmachus dixit, Quoniam inclinarunt in impieta

tem in me, & in ira aduersati sunt mihi. mala enim sententia usi, meam mortem struunt.

Cor meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me. timor, & tremor uenerunt super me, & contexerunt me tenebræ.

Has illorum inimicitias, insidiarumq; machinationes uidens, & perhorresco, & timeo, & mortem expecto. Et mirum non est, si Dauid fugitans, à multisq; hostibus persecutionem patiens, mortem timuerit, cùm homo esset, & sub lege uiueret, & euangelicam perfectionem à longè præuideret. Etenim ipse dominus Christus, licet sæpius sacris Apostolis prædixisset, Crucemq; significasset, & cùm uehementius obiurgasset diuinum Petrum, qui ne hoc accideret precabatur, Crucis
Ioan. 12. *tempore exclamat, Nunc anima mea turbata est. & tantum mœrorem diuina natura permisit, ut humanitas acciperet, ut sanguinis quidem stillicidio sudaret, & ab Angelo confirmaretur & timorem uinceret: oportebat enim in hoc, ut natura demonstraretur, quæ cruciatus susciperet.*

Et dixi, quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & uolabo, & requiescam? Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine.

Hoc beatus Dauid fecit. Nam cùm Saulem fugeret, & rursus cùm in Geth alienigenarum insidias conspicaretur; in solitudinem se abdidit, (ut prima Regum historia edocet). Et dominus Christus sæpius quidem in montem, frequenter in solitudinem secessit, Iudæorum inuidiam declinans. Porrò admiratione dignum est, magnum Dauidem columbæ, & non alterius auis alas accipere uoluisse: manifestum est enim eum spiritus sancti gratiam desiderare, qui columbæ specie uolauit.

Expectabam eum, qui saluum me fecit, à pusillanimitate spiritus, & tempestate.

Tot enim ait, undis inundatus, & ueluti quosdam uentorum impetus, uel turbinum recipiens; diuinam expecto opem, auxilijq; spe me consolor.

Præcipita domine, & diuide linguas eorum.

Quoniam mala conspiratione usi sunt, dissolue domine eorũ cõcordiam.

Quoniam uidi iniquitatem, & contradictionem in ciuitate. Die ac nocte circundabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniustitia, & non defecit de plateis eius usura & dolus.

Hæc uerba beato Dauidi minimè congruere opinor. Non enim Hierosolyma ea tempestate à Iudæis detinebatur, nec alia ciuitas Regia existi-

existimabatur, sed uidetur simul prædicere Hierosolymæ repugnantiã, & iniquitatem, & eius prauitatis species persequi, iniquitatem, iniustitiam, fœnus, dolum, quæ amplectentes, fructuosas Saluatoris leges non recceperunt. Notandum est, non modo noui testamenti perfectionem, uerum etiam legis statum fœnus damnare, quod cum iniquitate, & iniustitia, & dolo copulat.

Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique, & si is, qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo.

Verùm ea, quæ ab inimicis fiunt, tolleranda, & ferenda censemus: ab inimicis enim, & hostibus hæc fiunt. Præterea manifestum bellum fortasse declinari potest.

Tu uerò homo unanimis, dux meus, & notus meus, qui simul mecũ dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum consensu.

Omnium molestissimum mihi uidetur, uirum familiarem, & concordem, & meum sodalem, & conuictorem factum, & diuinarum, & humanarum rerum mecum conscium, res inimicas, & hostiles facere. Cæterùm per hæc uerba manifestò uaticinationis gratia proditorem Iu*dam descripsit, qui dux à Rege Christo electus fuit, (Cõstitues enim eos principes super omnem terram) & eius mensæ, mysticorumq; sermonum compos fuit, instrumentum autem insidiantium euasit. Pro* Duce meo, *Symmachus, Familiarẽ meum, interpretatus est. hæc nequaquã beato Dauidi congruunt: quandoquidem nemo amicorum eius ipsum Saulem fugitantem prodidit, neque enim Doim, neque Ziphæi ex legitimis amicis eius erant, Sed Euangeliorum historiæ uaticinatio quadrat, Qui manducat mecum inquit, panem, ipse sustulit contra me calcaneũ suum. cùm ita proditionem uaticinatus esset, mortem etiam eius repẽtinam prædicit.*

Psal. 44.

Ioan. 13

Veniat mors super illos, & descendant in Infernum uiuẽtes.

Talem autem uitæ finem suscepit: cùm enim iugulum laqueo ligasset, breuem sustinuit mortem. In similes calamitates Iudæi post Crucem inciderunt, Romano bello traditi, non enim lege naturæ è uita euolarunt, sed hostilibus armis confixi. Deinde supplicij iustitiam ostendit.

Quoniam nequitiæ in habitaculis eorum in medio eorum.

Diuersorium autem nuncupat, præsentem uitam, in qua diuersamur, & non habitamus.

Ego autẽ ad Deum clamaui, & dominus saluauit me, uespe-

ri & mane,& meridie narrabo,& annunciabo, & exaudiet uocem meam, Redimet in pace animam meam ab his,qui appropinquant mihi,quoniam inter multos erant mecum.

Perfectas preces (inquit David)Deus uidens nocte, interdiuq; à me allatas,ab hostibus me liberabit, & gratuito pacem largietur. Hæc uerba, Inter multos erant mecum,Multos hostes esse declarant, ita enim Symmachus exposuit,Multi in me fuerunt.

Exaudiet Deus,& humiliabit illos,qui est ante secula.

Cùm æternus Deus meas preces admisisset; imbecillitate insidiantes circundabit.

Non enim est illis commutatio, quoniam non timuerunt Deum.

Hoc Symmachus ita explanauit, Non enim mutantur, neque timent Deum. Vidimus ait, immutabilem ipsorum consuetudinem, supradictis calamitatibus circundabit.

Extendit manum suam in retribuendo.

Hanc clausulam Tres sic exposuerunt, Extendit manum suam in eos, qui pacem habent secum. Non enim hostem, sed beneficij auctorem, et familiarem, & notum Saul persecutus est. Neque inimicum Iudas prodidit, sed Saluatorem, bonorumq; Largitorem. Hoc igitur, Extendit manum suam in retribuendo, hoc significat, Quoniam cùm manum extendisset, ut merita persolueret,nihil quidem boni attulit, uerùm omnia malitiæ referta fuerunt: & hoc declarant,quæ sequuntur.

Mat.22. Contaminauerunt testamentum eius.

Hoc enim diuina lex præcipit, Diligere proximum sicut se ipsum: isti uerò beneficij auctorem ut hostem persecuti sunt.

Diuisi sunt ab ira uultus eorum, & appropinquauit cor illius.

Cùm enim iræ obnoxij essent, alia quidem arguebant, alia uerò machinabantur. sic enim Symmachus explanauit,Leuiora butyro ora illorum,cor uerò uniuscuiusque ipsorum pugnat: his autem ea, quæ sequuntur,consonant.

1.Reg.24 Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.

Porrò Saulis, & Iudæ uerba talia erant, Saul quidem Dauidi dicebat,Situ es fili David. Matt.26. *Iudas uerò, Nunquid ego sum Rabbi? & osculatus est eum. Sermones quidem olei, butyriq; leuitati similes sunt, cōsilia uerò iaculis & telis acutissimis.* Sagittas enim, *Aquila Dolos exposuit. sic cùm beatus David hæc de illis, quæ sibi acciderunt, percurrisset, cumq; domini insidias proposuisset; consilium omnibus homini-*

bus affert, commonefaciens, ut in Deo spem collocent.

Iacta super dominum curam tuam, & ipse te enutriet.

Gubernatorem inquit, habeas Deum, & aurigam, & res tuæ ab illa prouidentia pendeant: nam hoc modo inconcussus manebis, & immobilis. Etenim ait.

Non dabis in æternum fluctuationem iusto.

Aliquando enim in tentationes incidere permittet, sed celerem opem feret. Hoc autem reuera dictis Apostolicis consonat, Fidelis Deus, qui non patietur uos tentari supra id, quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam prouentum, ut possitis sustinere. 1. cor. 10

Tu uerò Deus deduces eos in puteum interitus.

Nam illos, qui iusto insidiari ausi sunt; æterno supplicio afficiet. Puteum *nanque* Interitus, *Inuitabilem pœnam uocauit. Quemadmodum enim ille, qui in puteum refertum luti, & cœni lapsus est, mortem effugere non potest, sic ille, qui à Deo supplicijs affectus est, aliunde salutem inuenire nequit.*

Viri sanguinum, & dolosi, non dimidiabunt dies suos.

Illis enim, qui cum cæde & dolo uiuere elegerunt, celerem mortem afferes, non permittens, ut cogitatum tempus uiuant.

Ego autem sperabo in te domine.

Nam hanc tuam potentiam, & iustam sententiam sciens; opem à te expecto.

Psalmi. LV. Interpretatio.

In Finem. Pro populo, qui à sanctis longè factus est. In tituli inscriptione ipsi Dauidi, cùm tenerent eum alienigenæ in Geth.

Titulus ostendit geminum sensum psalmi, qui consonat ipsi Dauidi, & populo captiuo facto, qui alienam terram habitare coactus erat: quandoquidem ea, quæ acciderunt, utrique concordant. Et illi enim Babylonijs hominibus alienigenis seruiebant: Et hic Saulem fugiens, alienigenarum inquilinus fuit. Sciendum est igitur bis in Geth peruenisse, primùm quidem cùm hostis esse uisus est, Deinde cùm periclitatus esset, & dementiam simulaßet, dimissus est, & aufugit, Postremo uerò confisus, simul commoratus est, pacem consecutus. Præsentem igitur psalmum, cùm primum periculum subisset, conscripsit. 1. Reg. 21

Miserere mei Deus, quoniam conculcauit me homo, tota die impugnans tribulauit me. Conculcauerunt me inimici mei tota die.

A diuersis inimicis exactus, & bello petitus, & tanquam conculcatus, & continuè hoc patiens; tuam domine benignitatem expecto. Hoc autem Tota die, *Omnem diem, Symmachus uertit, pro Assidue, & Semper.*

Quoniam multi bellantes aduersum me, ab altitudine diei non timebo.

Non timui inquit, hominum felicitates, quibus freti, bellum contra nos suscipiunt. Altitudinem *enim* Diei, *Præsentem felicitatem uocauit, inconstantem, caducam, fluxam, nec multum temporis permanentem. Deinde edocet, Quare non oporteat timere felicitatibus elatos.*

Ego uerò in te sperabo.

Breuem inquit, prosperitatem non timui, tuum auxilium habens. Hoc autem Symmachus ita interpretatus est, Altitudinem diei non timebo, tibi enim confisus sum. Timori ait, fiduciam, quam in te fixam habeo, oppono.

In Deo laudabo sermones meos, in Deo speraui, non timebo, quid faciat mihi caro.

Et loquẽs ait, Dei memoria meos sermones orno, & oppugnatus, tuæ curæ confidens, hostes despicio.

Tota die uerba mea execrabantur, aduersum me omnes cogitationes eorum in malum.

Omnem ait, cogitationem in insidias contra me mouent, meos sermones, ut falsos auertentes, & excusationem allatam repellentes.

Inhabitabunt, & abscondent, ipsi calcaneum meum obseruabunt, sicut sustinuerunt animam meam.

Magis dilucidè Symmachus explanauit, Congregabantur clam, & uestigia mea obseruabant, expectantes animam meam. Porrò manifestauit per hæc dicta dolos ipsos, & insidias, & fraudes.

Pro nihilo expelles ipsos.

Facilè tibi inquit, & ualde conueniens est, expellere ipsos, & consternere, & morte mulctare. Hoc enim, Pro nihilo, *Pro purè, & Facilè, posuit.*

In ira populos confringes ipsos Deus.

Non enim solos ipsos, uerùm etiam omnes, qui iniquè uiuere decreuerunt, supplicijs afficies.

Vitam meam annunciaui tibi.

Omnia mea manifesta sunt tibi, res, uerba, cogitationes. Nam hoc modo Symmachus explanauit, Interiora mea numera-

ta sunt tibi.

Posuisti lacrymas meas in conspectu tuo, sicut & in promissione tua.

Annuisti inquit, meis lacrymis, & promissiones implesti. Tu enim promisisti legem ferens, iniuria affectos ingemiscentes exaudire. Sic enim in lege inquit, Ingemiscet ad me, & exaudiam ipsum, misericors enim sum. Exod 22.

Tunc conuertentur inimici mei retrorsum.

Te autem meas preces admittente, hostes fugient, & à temeritate cessabunt.

In quacunque die inuocauero te, ecce cognoui, quoniam Deus meus es.

Cùm enim mearum petitionum compos factus sim ex rebus ipsis, cõfido, te mei curam gerere.

In Deo laudabo uerbum, in domino laudabo sermonem, in Deo speraui, non timebo quid faciat mihi homo.

Non feram ait, ut sine tua imploratione loquar, uerùm siue breue uerbum proferam, siue longis sermonibus utar, tuo nomine hos exornabo, & te fretus, humanas insidias despiciam.

In me sunt Deus uota tua, quæ reddam laudis tibi.

Promissa ait, studiosè tibi persoluam: quandoquidem Vota, *Pollicitationes Deo factas uocat. Eodem modo & alibi, Reddam tibi uota mea, quæ distinxerunt labia mea, & locutum est os meum in tribulatione mea. Deinde edocet de quibus, & quæ promissa sint.* Psal.65.

Quoniam eripuisti animam meam de morte oculos meos à lacrymis & pedes meos de lapsu, ut placeam coram Deo in lumine uiuentium.

Cùm enim tot beneficia consecutus sim, cumq; è diuersis insidijs emerserim; tuo cultui studeo, atque uiuendi modum eligam, qui tibi gratus sit, mihi uerò sempiternam uitam conciliet, atque illud lumen legitimè uiuentibus promissum. Cæterùm hæc ut dixi & beato Dauidi congruunt, & captiuis, qui Babyloni detinebantur. Conueniunt autem etiam nobis, qui multas insidias ab hominibus & à Dæmonibus sustinemus, per diuinam uerò curam detrimentum, quod illinc manat, declinamus.

Psalmi. L V I. Interpretatio.
In Finem. Ne corrumpas ipsi Dauidi, In tituli inscriptionem. Cùm fugeret à facie Saulis Regis Israel in spelunca.

Et primum, & secundum periculum declinans, ueluti in quadam columna, diuinum beneficium in memoria inscripsit. In finem etiam & hic & ille legentes transmittit, quoniam futurarum rerum prædictionem habent. ille quidem quæ populo acciderunt prædixit: hic autem gentium uocationem uaticinatur. Porrò inscriptioni additur, Ne corrumpas, Dauidis ratiocinationem nobis detegens. Quoniam enim cùm posset Saulem perdere, & cæde hostem euertere, & imperium capere, noluit, ferè secum ipse collocutus, Ne corrumpas uirtutem obliuiscendi iniurias. (Absit enim ait, ne manus meas in ipsum extendam, quoniam Christus domini est) meritò titulo, Ne corrumpas apposuit, edocens quibus ratiocinationibus usus, inimicum non interfecit.

1.Reg.24

Miserere mei Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea, & in umbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas.

Inclusus in antro, & inclusos hostes uidens, diuinam misericordiã annunciat, & spem, quam in Deo fixam habet aperit. Cæterùm Alarum umbram *sæpius interpretatus est se diuinam curã uocare. Porrò misericordiæ geminatio periculi excessum declarat. Hanc uerò clausulam, Donec transeat iniquitas, Symmachus, Donec transeat calumniator, dixit. non conquiescam igitur ait, obsecrando, donec ab insidiantibus liber ero. Insidiantes enim Septuaginta, Iniquitatem ab effectu, appellauerunt.*

Clamabo ad Deum altissimum, Deum, qui benefecit mihi.

Diuini auxilij experientiam præceptorem habens, pro consuetudine hæc consequi obsecro. Clamorem *autem, Animi promptitudinẽ uocat.*

Misit de cœlo, & liberauit me, dedit in opprobrium conculcantes me.

Cùm enim à principio me propria prouidentia dignatus esset; meos inimicos ridiculos reddidit. Edocet autem historia, Dauidem secutum fuisse Saulem, cùm surrexisset, & cùm à longè esset, beneficium de nocte in eum collatum ostendit, eò quòd cùm habuisset illum in manibus, noluit ei plagam infligere. Hoc autem maximum opprobriũ est ei, qui salutem accepit, ut seruatorem persequatur.

Misit Deus misericordiam suam,& ueritatem suam, & eripuit animam meam de medio catulorum leonum.

Iustam inquit, benignitatem consecutus, ab hostium feritate liber fui: Instar enim leonum me inuaserunt, discerpere cupientes. Veritatem uerò cum misericordia coniunxit,& ut misericordiæ iustitiam ostenderet.

Dormiui conturbatus.

Hoc Theodotion ita explanauit, Dormiui cum consumentibus, Aquila uerò, Cum incontinentibus, Symmachus autem, Cum accendentibus. Iurè igitur conturbatus sum, cum inter tales dormire coactus sim, cumq; à talibus cinctus sim: Saulem nanque & consumentes, & accendentes, & incontinentes,& catulos leonum nominauit, feritatem mentis,& internecinam consuetudinem narrans. hoc autem per ea, quæ sequuntur, magis manifestò edocet.

Filii hominum dentes eorum arma,& sagittæ, & lingua eorum gladius acutus.

Cùm ipsos leonum catulos nuncupasset; meritò dentium meminit, mucronibus,& sagittis hos comparans,& linguam acuto gladio. per omnia autem perniciosa illorum consilia aperit.

Exaltare super cœlos Deus,& in omni terra gloria tua.

Dignum autem est in omnibus te laudare, te inquam cœlum habitare creditum, & totam terram gloria implentem. Hoc etiam beatus Abacuc dixit, Operuit cœlos potentia eius,& laudis eius plena est terra. Cæterùm hoc uerbum Exaltare, *uidelicet, Ostende omnibus hominibus altitudinem tuam.* Abac.3.

Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam meam, foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam.

Cùm laqueos inquit, in me instruxissent,& insidias composuissent, ipsi à nobis irretiti,& propriis laqueis illaqueati sunt.

Paratum cor meum Deus, paratum cor meum, cantabo, & psalmum dicam gloria mea.

Hoc Symmachus ita uertit, Firmatum cor meum. Nam tuam prouidentiam clarè uidens, non amplius omnis generis inimicorum machinationes perhorresco, sed paratus,& instructus sum ad tuos sermones prosequendos, tuaq; beneficia decantanda.

Exurge gloria mea, exurge psalterium,& cithara.

Deinceps sibi ipsi iubet diuinum hymnum contexere. Porrò Propriam gloriam, uaticinationis gratiam uocat, seipsum uerò Psalterium,

& Citharam, ut spiritus sancti instrumentum factum.

Exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis domine, & psalmum dicam tibi in gentibus.

Non solum nunc ait, has laudes tibi afferam, uerùm etiam uera luce exorta, & longa ignorantiæ nocte dißipata, & optato diluculo apparente, omnium gentium, & populorum magister chori ero; & ueluti quibusdam chordis illorum labijs utens, gratas tibi laudes canam.

Quoniam magnificata est usq; ad Cœlos misericordia tua, & usque ad nubes ueritas tua.

Non solum enim Cœlum, & Angeli, qui in Cœlis mansionem habẽt, tuam misericordiam cognouerunt, uerum etiam per nubes ueritatem tuam ostendisti. Nubes *uerò, Homines diuina gratia dignatos, sacræ literæ nuncupant. Hoc autem uniuersitatis Deus per Vatem Esaiam nos edocet, cùm enim de Israel locutus esset, Dimittam uineam meam & non potabitur, & non fodietur, subdidit, Et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem. Quemadmodum enim nubes aliunde imbrium causas suscipiunt, eodem modo & Vates, & Apostoli à diuina gratia agitati, hominum animis spiritus pluuiam attulerunt.*

Esa. 5.

Exaltare super cœlos Deus, & super omnem terram gloria tua.

Nam per spiritus nubes, per Vates inquam, & Apostolos, ueritate exorta, uniuersorum dominus, altissimus declaratus est, Cœli, & terræ creator, & in omni terra, & mari ab hominibus celebratur.

Psalmi. LVII. Interpretatio.

Ne corrumpas ipsi Dauidi, In tituli inscriptionem.

Et hic psalmus eidem sententiæ cohæret, cui & superior: quandoquidem Saulis prauitatem narrat, uerborumq; mendacium. Nam cùm sæpius iuratus esset inimicitias finire; iusiurandum uiolauit, & insidijs usus est. Rursus autem, Ne corrumpas, additur, quoniam cùm bis in manibus habuisset, occidere noluit.

Si uerè utique iustitiam loquimini, rectè iudicate filii hominum.

Hæc cum Saule colloquitur, qui iuratus est non amplius eum insequi, & præter iusiurandum bellauit. Tu inquit, esto Iudex earum rerum, quæ à te fiunt, & tu, cui iudicãdi officium commissum est, rectã, & iustam sententiam profer.

Etenim in corde iniquitates operamini in terra, iniustitias

manus uestræ concinnant.

Et tui sermones sunt pacifici,& tua consilia sunt praua,& machinationes sunt omnibus insidijs refertæ. Considera igitur si res cum sermonibus consonant. Verumtamen frustra meum iudicium tibi tradidi, qui iustè iudicare noluisti.

Alienati sunt peccatores à uulua,errauerunt ab utero, locuti sunt falsa.

Rursus ait,cùm uos ipsos à ueritate separaueritis, falsitatem amplexi estis. Hoc autem A uulua, *&* A uentre *addidit, quippequia Deus ante creationem ea,quæ ipsis euentura erant,prænouerat. Eodem modo enim Ieremiæ dixit, Anteaquam formarem te in utero, noui te,& anteaquàm exires de uulua, sanctificaui te. Et non Pharaonem impium,& Ieremiam sanctum fecit, sed quòd Deus tanquam Deus ea, quæ euentura erant, præsciuerit.* Ierem. 1.

Furor illis secundum similitudinem serpentis.

Malitiam,& calliditatem serpentis imitati sunt.

Sicut aspidis surdæ,& obturantis aures suas,quæ non exaudiet uocem incantantium incantatur incantata à sapiente.

Porrò aures oppilant instar aspidis,cui natura insitum est hoc facere propter malitiæ excessum,ne carminibus demulceatur,nève cedat incantationi editæ ab illo,qui sapiens uocatur. Nam Sapientem *hoc in loco impropriè ferarum incantatorem nuncupauit, ut illud, Sapientes sunt ad malefaciendum. Vbi sapiens,& ubi scriba? Neque hos ut ueros sapientes nominat,sed tanquàm hoc à quibusdam esse uidentur. Quoniam enim cùm magnus Dauid multis sermonibus cum Saule usus esset, & seruum se ipsum nominasset,& illum dominum & Regem,cumq; per ipsas res ostendisset eius cædem nunquam desiderasse, non persuasit illi, ut inimicitias finiret; præclarè ipsum aspidi comparauit,non secundum naturam obsurdescenti, sed aures obstruenti, ut carminis ingressum repellat. Hæc autem uerba, Medicatur medicata à Sapiente, sic Symmachus uertit, Incantatur incantationibus sapientis, Vt manifestum sit incantationem pharmacum nominasse.* Ierem. 4. 1. Cor. 1.

Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum.

Verumtamen qui uniuersa inspicit, eius machinationes contra nos uanas demonstrabit.

Molas leonum confringet dominus.

Et in superiori psalmo Catulos leonum ipsos nominauit, & hic leones, idcirco & dentium,& molarum meminit. Cæterùm Molas *uocat Interiores dentes, quibus attenuare cibum solemus; per hæc igitur,*

& illa ostendit Deum rerum omnium cōditorem uniuersas eorum fraudes dissoluturum esse.

Ad nihilum deuenient, tanquam aqua decurrens.

Abiecti ait, erunt, instar aquæ dissipatæ, & penitus inutilis.

Intendit arcum suum, donec infirmentur.

Non cessat enim pœnas ipsis infligere, donec eorum potentiam rescindat.

Sicut cera, quæ fluit, auferentur, supercecidit ignis, &non uiderunt Solem.

Veluti autem cera igni admota, & liquefacta, consumentur, & uita priuati erunt. Hoc enim dixit, Et non uiderunt Solem, more eorum, qui moriendo, Solis radium intueri nequeunt.

Priusquam intelligerent spinæ uestræ Rhamnum, sicut uiuentes, sic in ira absorbet eos.

Symmachus hanc clausulam manifestius explanauit, Priusquam spinæ uestræ crescant in Rhamnum, adhuc uiuentes, tanquam turbo omnia siccans, tollet. Quod autem dicit, hoc est, omne quidem peccatum, spinam sacræ literæ nuncupant. Rhamnus autem, spina est, & maxima, & ueluti arbor. Minitatur igitur uaticinatio Sauli, & eius asseclis celerem pœnam. Priusquam enim ait, malitia uestra crescat, ut Rhamno similis sit, scilicet maximæ spinæ, plaga à Deo inflicta uos disperdet, & uanos efficiet: quandoquidem hoc dixit, Absorbet. Quemadmodum enim illud, quod absorbetur, deinceps non uidetur, sic uos ait, sempiternæ obliuioni trademini, quod etiam accidit. Nam paulopost cùm in alienigenarum bello uulnus accepisset, & non amplius suam malitiam auxit, sed inuitus bellum contra Dauidem dissoluit.

Lætabitur iustus, cùm uiderit uindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.

Gaudebit autem uirtutis studiosus, cùm malitiæ operarium supplicijs affectum uideat, non illudendo illi, sed perspiciendo diuinam prouidentiam nolentem despicere ab illis iniuria affectos. Manus autem eius lauabit, Non sanguine has cruentans, & maculans, sed ostendens se ipsum innocentem, & ab illius malitia seiunctum. Non enim ut quidam suspicati sunt in sanguine lauatur, sed propter sanguinem lauatur, ut qui nullam communionem cum illo habuerit.

Et dicet homo, si utique est fructus iusto, utique est Deus iudicans eos in terra.

Hac particula Vtique, *significanter iacet. Dicit autem cùm om-*

nis homo uideat impium uitijs affectum in hac uita pœnam pendere; cõfitebitur Deum esse, qui omnia, quæ fiunt inspicit, & cuncta sapienter moderatur, & iustis quidem congruentes fructus retribuit, & ab his, qui contraria elegerunt, pœnas exigit, & eos dignis supplicijs afficit.

Psalmi. LVIII. Interpretatio.

In Finem. Ne corrumpas ipsi Dauidi, in tituli inscriptionem. Quando misit Saul, & custodiuit domum eius, ut interficeret eum.

Cùm Saul inuidia laboraret; mortem Dauidi struebat, & olim ipsum simul conniuantem telo configere uoluit. Cùm autem declinasset, & subterfugisset mortem, conatus est rursus in manus habere, & missis quibusdam, imperauit, ut domum obsiderent, cùm manifestò inimicitias demonstrasset. Verùm uxor eius, filia uerò Saulis, uiro suo hoc aperit, & per quandam fenestram ipsum effugere facit. Porrò cùm statuam accepisset, (sic enim historia edocet) lectum componit, & ægrotantis imaginem uestibus concinnat, & à longè ostendit ijs, quibus obsidere domum commissum erat, dicens Dauidem à quodam morbo detineri. Hæc quidem nocte euenerunt, exorta uerò luce, patuit Sauli, & eius apparitoribus eum subterfugisse. Tunc igitur beatus Dauid insidias illas declinans, hunc conscripsit psalmum. Verùm de illis, quæ tunc acciderunt pauca uerba facit, plura autem prædicit, cùm diuini spiritus radium accepisset, cumq; Iudæorum furorem in Saluatorem nostrum præuidisset. Etenim Iudæi per milites domini sepulcrum custodientes, exorta luce, uestimenta quidem inuenerunt, mortuum uerò, qui custodiebatur, non amplius uiderunt: resurrexit enim mortis imperio expugnato. Proprias igitur insidias beatus Dauid uidens, & præuidens eum, qui ex ipso secundum carnem oriturus erat, grauiora à Iudæis passurum esse, prædicit & gentium uocationem, & Iudæorum dispersionem.

1.Reg. 19

Eripe me de inimicis meis Deus meus, ab insurgentibus in me libera me.

Iustæ Vatis preces sunt: nam ab iniustè bellantibus liberari supplicauit. Deinde horum propositum narrat.

Eripe me de operantibus iniquitatem, & de uiris sanguinum salua me.

Homicidæ inquit, hostes, & iniqui sunt, quibus ne minimam quidem offensionem attuli.

Quia ecce ceperunt animam meam, irruerunt in me fortes,

Vniuersis machinationibus utentes, perdere me conantur, propria potentia freti. sed par est, ut hi, qui prius iniuria lacessiti sunt, uindictam quærant.

Neque iniquitas mea, neque peccatum meum domine.

Nulla inquit, molestia in ipsos à nobis profecta est, cùm me arguere non poßent, meam mortem moliuntur.

Sine iniquitate cucurri, & direxi.

Hæc uerè Dauidi minime congruũt, uerùm filio, & domino Dauidis:
1. Pet. 2. *Ille enim solus peccatum non fecit, neq; dolus inuentus est in ore eius. Cæterùm tanquàm in figura beatus Dauid hæc dicit, non omnino testificans se ipsum innocẽtem esse, sed edocens, cùm Saulem nulla iniuria affecisset, sed multa, & sæpius beneficia in eum contulisset; uniuersas insidias subisse. Sic autem Symmachus interpretatus est, Cùm peccatum non sit, sic currunt, ut percutiant.*

Exurge in occursum meum, & uide.

Te ait, ut huius iudex sis, obsecro, qui omnia apertè scis.

Et tu domine Deus uirtutum Deus Israel, intende ad uisitandas omnes gentes.

Cùm innocentiam in eo solo, qui ex ipso secundum carnem descensurus erat, cõtemplatus esset, cumq; furorem Iudæorum eiusdem generis contra ipsum spiritu prospexisset; uirtutum dominum, & Israelis Deum obsecrat, ut Iudæos quidem abiectos relinquat, & in gentes omnẽ prouidentiam transferat, & lumine diuinæ cognitinois illuminet. Cùm autem hæc gentibus annunciasset, Iudæorum uindictam prædicit.

Non miserearis omnibus, qui operantur iniquitatem.

Quoniam enim propheticis oculis Crucem intuebatur, & exaudire ui
Luc. 23. *debatur dominum dicentẽ, Pater dimitte illis peccatũ, non enim sciunt, quid faciunt; impietatis excessum execrans, ut nullã ueniã cõsequãtur, obsecrat. deinde cælestis cibi inopiam, quæ ipsis futura est, uaticinatur.*

Conuertentur ad uesperam, & famem patientur, ut canes, et circuibunt ciuitatem.

Quemadmodum enim ait, Canes urbium plateas de nocte obire solent, coacti hoc facere ob uentris necesßitatem, sic isti omni cælesti prouidentia priuati erunt, & neque uaticinandi dono perfruentur, & pontificia cura destituti penitus erunt, ac more canis circumcirca ibunt, et ne micis quidem, quæ à mensa dominorum excidunt, secundum euangelicam uocem digni fient.

Ecce loquentur in ore suo, & gladius in labiis eorum, quoniam quis audiuit?

Lingua ait, ueluti quendam mucronem, & gladium exacuunt, cùm uerba proferunt: res autem sunt testes uerborum: lingua nanq; dominũ crucifixerunt, exclamãtes, Tolle tolle, crucifige eum, & sanguis eius super nos, & super filios nostros. Porrò per Satellites Pilati uerba ad rem contulerunt, & patibulo Saluatorem clauis confixerunt. Hoc & diuinum oraculum inquit, Ipsi loquentur in ore ipsorum & gladius in labijs eorum, quoniam quis audiuit? Quoniã uerba proferunt, quibus pro gladijs utuntur, hæc uerò inquit, faciunt, tanquàm nemine inspiciente, hoc enim declarat, Quoniam quis audiuit? Veluti enim nemine nec prospiciente, nec exaudiente ea, quæ fiunt, nec pœnas exigente, hæc patrare audent. Hanc enim sententiam Symmachus explanauit, Nam pro, Quis audiuit, Tanquam nemine exaudiente, posuit. Luc.23.

Et tu domine deridebis eos.

Illi quidem igitur hæc audent, tu autem, & audis, & perspicis, & eorum uanitatem derides.

Ad nihilum deduces omnes gentes.

Non solum enim illos, uerum etiam omnes gentes superare facile tibi est. sic & diuinus Esaias inquit, excessum diuinæ potentiæ ostendere nitens, Si omnes gentes sicut stilla situlæ, & quasi momentum stateræ, & quasi saliua reputatæ sunt, & reputabuntur, cui comparabitis dominum, & cui similitudini ipsum assimilabitis? Esa.40.

Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es.

Te inquit, meæ fortitudinis susceptorem, & custodem habeo: quandoquidem tuam prouidentiam consecutus sum.

Deus meus misericordia eius præueniet me.

Anteuertis semper preces ò domine, & propter excessum benignitatis, obsecrationes non expectas.

Deus ostendit mihi super inimicos meos.

Communes inimicos Vates existimat Saluatoris inimicos. Deinde futura his prædicit.

Ne occidas eos, ne quando obliuiscantur legis tuæ.

Supplico inquit, ne extremam perniciem ipsi subeant: sunt enim inter eos multi, qui pœnitentiæ remedijs curari possunt, Quoniam non est in morte, qui memor sit tui, in Inferno autem quis confitebitur tibi? Quam igitur pœnam ipsis infligere uis? Psal.6.

Disperde illos in uirtute tua, & depone eos protector meus domine.

In totum inquit, orbem eos dissipa, & sparsos, & inquilinos redde,

quoniā mala conspiratione contra te usi sunt. Quæ nam sit hæc, edocet.

Delictum oris eorum, sermo labiorum ipsorum.

Hæc consonantia sunt his, quæ paulo ante exposita fuerunt. Etenim superius dixit, Ecce ipsi loquentur in ore ipsorum, & gladius in labijs eorum, Et hic rursus, peccatum oris, labiorumq; sermonem insimulat. per omnia edocens illius clamoris eos pœnas pendere, quem concordissimè emiserunt, iustam Pilati sententiam deprauantes, nam ille
Luc.23. *ut innocentem ipsum dimittere uolebat, isti uerò clamabant, Tolle tolle, crucifige eum, sanguis eius super nos, & super filios nostros. Cæterùm hæc manifestius Symmachus exposuit, Nam pro Disperde illos in uirtute tua, sic dixit, Transfer ipsos in uirtute tua, & dissipa ipsos protector noster domine, peccato oris eorum, & uerbo labiorum ipsorum. Exules ipsos inquit, fac, & seruos pro liberis redde, propter peccatum oris eorum, & propter uerbum labiorum ipsorum. Eodem modo malam illam consonantiam ædificij illius turris dissentione dissoluit, & perniciosæ concordiæ morbo, salutare remedium, linguarum diuisionem attulit.*

Et comprehendantur in superbia sua.

Propter ea, quæ ait, patrare ausi sunt, pœnas dabunt. Et Christo, qui salutem largitus est, seruire nolentes, uerùm Cæsaris Regnum amplexi, Cæsaris seruituti subijcientur.

Et de execratione & mendacio annunciabuntur in consumatione, in ira consumationis, & non erunt.

Symmachus magis dilucidè hanc clausulam exposuit, Comprehendantur in superbia eorum execrationes, & mendacia loquentes confice, in ira consume, ita ut non sint. Postquam enim calumnijs usi sunt, dicentes ipsum imperasse, ne census Cæsari daretur, & cùm hæc ab eo
Luc.23. *audissent, qui adhortabatur ipsos, ut ea, quæ sunt Cæsaris Cæsari darent, & quæ sunt Dei Deo; execrationibus, & conuitijs ipsum lacessebant, per illas inquit, execrationes, et calumnias, & peccatum oris hāc consumptionem ipsos perpessos esse.* Consumptionem *autem, non extremam perniciem uocat, sed eò quòd populus Dei non amplius ipsi uocantur: quandoquidem dispersi per orbem, & Romanis seruire coacti, legis cultu priuati sunt, procul à celeberrima metropoli degunt, regio sceptro orbati fuerunt, Pontificis cura minimè perfruuntur, uaticinandi gratia destituti sunt. hoc igitur* Non erunt, *uidelicet in populum. Non amplius ait, per se ipsos uiuent solam habitantes Palæstinam, & Dei populus appellantur.* Consumptionem *uerò, Omnis generis supplicia nuncupat. Etenim Caligulæ tempestate quarti Cæsaris maxi-*

ma discrimina susceperunt, atque etiam & Neronis tempore in multas calamitates inciderunt. Et Vespasianus multas Iudaeae ciuitates obsedit, & Titus cùm Hierosolymam cinxisset, & ciuitatem diripuit, & eos, qui mortem declinarunt, captiuos in seruitutem abduxit. & posthaec in alias res molestas uniuersi generis incurrerunt, & nunc similiter in ciuitatibus, quas incolunt, occasione quadam oblata saepius inexpiabilia patiuntur, ob execrationes, & mendacia, & peccatum oris poenas pendentes, atque per ipsas res discunt Crucifixum omnium dominũ constitutum fuisse: hoc nanque Vates inquit.

Et scient quia Deus dominabitur Iacob, & finium terrae.

Nam hoc admirabile fuit, quòd qui ante Crucem ab ipsis Iudaeis nõ credebatur, post iniuriosam illam mortem toti orbi crucifixus dominatur, his quidem sponte colentibus, his uerò metu coactis.

Conuertentur ad uesperam, & famem patientur ut canes, et circuibũt ciuitatem.

Quoniam enim dixit, In ira consummationis, & non erunt, Ne quis Vatem cõtraria dixisse opinetur, cùm dixisset, Disperde in uirtute tua; iurè eodem sermone usus est, & inquit ipsos instar canum fame laborantium, & de nocte ciuitatem obeuntium, dissipandos esse, nullo caelesti cibo perfruentes: Quandoquidem rerum uicissitudo fuit, Et Iudaei quidem, qui olim Filij erant, ob eorum scelera Canum ordinem sortiti sunt, Gentes uerò, quae quondam canibus similes erant, filiorum honore dignatae sunt.

Ipsi dispergentur ad manducandum, si uerò non fuerint saturati, & murmurabunt.

Symmachus hanc clausulam superioribus adscripsit, ita dixit, Flectantur uesperi, tumultuentur ut canes circundantes ciuitatem uolutati, ne ieiuni pernoctent. Porrò secundum Septuaginta, sic intelligendũ est, quoniam ut Canes isti per totum orbem terrarum dispersi caelestem cibum quaerent, non inuenientes autem hunc, eò quòd non credunt ei, qui à Vatibus cunctis praedictus fuit, murmurant, in hoc ingratum animum ostendentes.

Ego autem cantabo fortitudinem tuam, & exaltabo mane misericordiam tuam.

Illi quidem haec audentes, talia patientur, Ego uerò tuam misericordiam canam, & tuae mentis lumine oriente, & diluculo orbi largito, immensam tuam benignitatem omnibus in Ecclesiis celebrabo.

Quia factus es susceptor meus, & refugium meum in die tribulationis meae. Adiutor meus tibi psallam, quia Deus susce

ptor meus es, Deus meus misericordia mea.

Perfruitus sum nanque semper tua ope, & per tuam prouidentiam ingruentes calamitates subterfugi, & te fontem misericordiæ, & benignitatis nuncupo. Hæc beatus Dauid propheticis oculis à longè uidens; & Iudæorum calamitates prædixit, & ipse semper dominum, laudare promisit, & promissiones absoluit, per piorum hominum linguas hymnos afferens.

Psalmi. LIX. Interpretatio.

In finem. Pro his, qui mutabuntur. In tituli inscriptione ipsi
4. Reg. 13 & 14. Dauidi in doctrinam, cùm succendit Mesopotaniam Syriæ, & Sobal, & conuertit Ioab, & percussit Aedon in ualle Salinarum duodecim millia.

Hæc quidem iam acciderunt, & in secundo Regum libro scripta sunt. Porrò In Finem, titulus edocet, ut intelligamus in historia quandam uaticinationem delitescere. Additum est etiam titulo, His, qui mutabuntur. Mutatio uerò uicissitudinem quandam innuit, non rerum, quæ acciderunt, sed futurarum: non enim dixit, His, qui mutati sunt, sed, His, qui mutabuntur. Cæterùm tituli inscriptio uictoriam significat. In summa uaticinationis argumentum ponere necessarium est, cùm supradictas uictorias beatus David cõsecutus esset; præuidit propheticis oculis futuram populi transgressionem, propter quam in seruitutem abducendus erat. Præuidit etiam futurum illinc reditum ob diuinam gratiam, & necessarium putauit res tristes, & gratas simul scribere, ob utilitatem futurorum hominum, qui inueniendi erant in illis rebus.

Deus repulisti nos, & destruxisti nos.

Hoc in loco seruitutem prædicit, deinde Dei iustitiam, & benignitatem.

Iratus es, & misertus es nobis.

Ob peccata enim iratus es, post uindictam uerò, misertus es.

Commouisti terram, & conturbasti eam.

Babyloniorum irruptiones per hæc ostendit: nam instar terremotus omnia penitus deleuerunt. deinde benignitatem postulat.

Sana contritiones eius, quoniam commota est.

Rursus ea, quæ acciderunt percurrit.

Ostendisti populo tuo dura.

Quænam hæc?

Potasti nos uino compunctionis.

Multitu-

Multitudine enim calamitatum ueluti quodam uino nobis torporẽ induxisti, & nostros animos doloribus replesti. sic nanque Aquila explanauit, Potasti nos uino torporis.

Dedisti metuentibus te significationem, & fugiant à facie arcus.

Hoc magis dilucidè beatus Ezecchiel edocet, Vidisse nanque ait Angelum ab uniuersorum Deo missum, ut totam urbem obiret, & imponeret signum in frontibus gementium peccata populi. Verùm illa erant figura nostra: quandoquidẽ à diuina gratia uerum signum accepimus, quo utentes, inimicorum tela superamus. Ezec.9.

Vt liberentur dilecti tui.

Hoc signo autem ait, eos, qui tibi dicati sunt, conserues, qui ob suam uirtutem tuo amore digni facti sunt.

Saluum fac dextera tua, & exaudi me.

Transfer inquit, calamitates, quæ tuum populum manent, & ueluti quadam dextera tua gubernatione iacentes erige. sic cùm preces attulisset, responsum habet, & hoc occulere non uult, sed omnes edocet.

Deus locutus est in sancto suo.

Hoc est per sancti spiritus gratiam, quæ Vatis lingua pro instrumento usa est.

Lætabor, & partibor Sichimam, & conuallem tabernaculorum metibor.

Sichima, *ciuitas est à Iacob Iosepho derelicta: in hac autem Ephraim post Tribuum diuisionem regnum auxit.* Conuallem uerò Tabernaculorum, *Israelitarum regionem dicit, tanquàm desertam factam. Promittit igitur Deus omnium conditor eos, qui captiui erant reducere, & patriam terram distribuere, & sic ipsam habitatorum refertam reddere, ut de mensuris incolæ contendant, & hac re usi, distributionem faciant.*

Meus est Galaad, & meus est Manasses, & Ephraim fortitudo capitis mei.

Galaad, *non Tribus, sed locus est:* Manasses *uerò, habet idem nomen, quod & Tribus. Galaaditem autem terram à principio in hæreditatem habuit, propriam igitur dicit & tribum, & huius terram prænuncians & reditum, & locorum illorum habitationem. Ephraim autẽ pristinam fortitudinem se redditurum esse spondet. Porrò Capitis mei, Symmachus, Imperij mei, posuit, uidelicet, propugnatorem ipsum, ut olim efficiam.*

Iudas Rex meus.

Quoniam enim post reditum, indiuiduæ mãserunt Tribus, solum autem Iudam Zorobobel habebant Ducem, & Regem; meritò Ephraim quidem fortitudinem capitis, uel Imperij uocauit, Iudam uerò Regẽ. Hæc clausula Rex meus, *sic intelligitur, idest, à me electus Rex, qui & meo populo dominatur. Eodem modo apud Esaiam, Hæc dicit dominus Christo meo domino, hoc est, à me uncto.* Esa.45.

Moab olla spei meæ.

Hoc Aquila sic interpretatus est, Moab lebes lauacri mei. Syra autem, interpretatio Situla lotionis meæ. Quoniam enim in talibus uasis & pedes abluere, & sordidatam uestem pedibus abijcere solemus, subiectionem Moab per Situlam lotionis meæ ostendit. Olla autem pro Ezec.11. *pœna, in sacris literis accipitur. sic beatus Ezecchiel edocet, iussus Lebetem Hierusalem nuncupare, & carnem incolas, ignem uerò Babylonios, & ius necessarium cibum, quo deficiente carnes comburuntur. sic* Ierem.1. *& beatus Ieremias ollam succensam uidit, Et faciem eius à facie Aquilonis. Dicit igitur, Manasses propriam terram recuperabit, & Ephraim pristinum robur recipiet, & Iudas omnium Rex nuncupabitur. Moabitæ autem ipsis subijcientur, & inexpugnabilem eorum fortitudinem intuentes, nõ solum illi, uerũ etiam Idumæi, & alij alienigenæ.*

In Idumæam extendam calciamẽtum meum, mihi alienigenæ subditi sunt.

Nam præter Moabitas, & Idumæos in seruitutem redigam, & alienigenas seruire cogam. Alienigènas igitur, diuina scriptura Palæstinos uocat, non quòd aliæ gentes eiusdem generis sint, cuius & Iudæi, sed quia cùm aliæ gentes longè distent, Palæstini non modo finitimi sunt, uerum etiam inter eos habitant. sic etiam Iebusæi Hierosolymam diù incoluerunt. sic Gabaonitæ Gabaonem terram, & Gazæi, & Ascalonitæ, & alij propè habitabant, & hæc magis dilucidè historiæ declarant. cùm hæc ab uniuersorum Deo Vates ita didicisset, populi felicitatem post reditum uidere desiderat, & ait.

Quis deducet me in ciuitatem munitam, aut quis deducet me usque in Idumæam? Non ne tu Deus, qui repulisti nos?

Ciuitatem munitionis, Hierusalem nuncupat, Hanc Symmachus, Munitam interpretatus est. Quoniam enim uastata, atque manibus spoliata fuit, & post reditum proprijs manibus instaurata est; Vates cinctam manibus uidere desiderat, & usq; in Idumæam, ut Rex, currere, & aspicere eos, qui perpetui hostes erant, seruire coactos. Cæterùm hæc inquit, tu domine fac, qui repulisti nos, & Babyloniorum imperio nos subdidisti. sic cùm bona uaticinatus esset, pro molestis supplicat.

Et non egredieris Deus in uirtutibus nostris.

Vides nos inquit, ita acerbè bello petitos, & non Dux es nostri exercitus, neque pro consueto more fortiter te geris.

Da nobis auxilium ex tribulatione, & uana salus hominum.

Hanc coniunctionem E T, cùm permutasset Symmachus, manifestissimam interpretationem fecit, Dicit autem sic, Da nobis auxilium ex tribulatione, uana enim salus hominis. Fer opem inquit, male affectis, quandoquidem tu solus calamitates soluere potes: auxilia autem hominum, cùm tu non existis, uana sunt. idcirco subiunxit.

In Deo faciemus uirtutem, & ipse ad nihilum deducet tribulantes nos.

Eius opem inquit, implorabimus, & hac freti erimus: Ipsa nanq; sola satis est ad res tristes consumendas, atque ad inimicorum nostrorum potentiam euertendam.

Psalmi. LX. Interpretatio.
In Finem. In hymnis Dauidi.

Exordium huius psalmi superioris psalmi finem sequitur. Nam cùm dixisset, In Deo faciemus uirtutem, & ipse ad nihilum deducet tribulātes nos; edocet captiuum populum, quas preces Deo afferre decet.

Exaudi Deus deprecationem meam, intende orationi meæ.

Admitte inquit, meas preces ò domine, & benignè uerba orationis meæ exaudi. Deinde edocet, qui sint ij, qui deprecantur.

A finibus terræ ad te clamaui.

Quoniam enim multorū dierum itinere Babylon à Palæstina distabat, ij qui in seruitutem abducti erant, extremitates terræ se incolere suspicabantur, illam terram habitare coacti.

Dum anxiaretur cor meum in petra exaltasti me.

Obsecro autem te, ut consolationem à te consequar. Nam conquerēs, atque imminentes calamitates deplorans; tua ope perfruitus sum, hostibusq; superior euasi.

Deduxisti me, quia factus es spes meas, turris fortitudinis à facie inimici.

Cùm tui auxilij particeps esse sperassem; spe minimè deiectus sum: quādoquidem fuisti mihi & Dux, & turris fortitudinis. Ob tuam enim curam cùm inimicorum insidias subterfugissem; reditum consequar.

Inhabitabo in tabernaculo tuo in secula, protegar in uela-

mento alarum tuarum.

Tabernaculum Dei, *Hierosolymam nominat: in illa enim se ipsis conspiciendum præbebat. Dicit igitur, cùm reditum consecutus fuero; continuè tuo templo assidebo, & tua prouidentia perfruar.* Alas *nanque, Dei gubernationẽ uocat. Hoc autẽ,* In secula, *prò Continuè, posuit.*

Quoniam tu Deus meus exaudisti orationem meam, dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum.

Semper autem te celebrabo. Quoniam cùm meas preces admisisses, hæreditatem nostris maioribus promissam nobis illorum posteris reddidisti. Hæc uerò dicunt, cùm primùm iter ingressi essent. Sciẽdum est igitur supradicta uerba ueræ hæreditatis ænigmata continere, uera autem hæreditas est uita æterna, de qua inquit dominus Christus hominibus è dextera consistentibus, Venite benedicti patris mei, hæredes estote Regni, quod paratum est uobis ante mundi cõstitutionem. Hanc hæreditatem dominus timentibus eum se daturum spopondit, & his tanquam in figura promissam terram reddidit.

Matt. 25.

Dies super Dies Regis adiicies, annos eius usque in diem generationis, & generationis, Permanet in æternum in conspectu Dei.

Cùm ita supplicassent, cumq; ea, quæ petierunt accepissent, præter hæc à Deo omnium conditore hanc gratiam postulant, ut diutius Regẽ sibi datum conseruet. Tunc autem Zorobobel ipsis imperabat: uerùm non omnia uaticinationis uerba ei congruũt. Hoc enim, Dies super dies Regis adijcies, illi conuenit, cætera uerò nequaquam, uerùm ei, qui ex illo secundum carnem descensurus erat: In illo enim uaticinationis uerba uera fuerunt. Anni eius usque in diem generationis & generationis, permanet in æternum in conspectu Dei. Idem enim Vates in centesimo primo psalmo dicit illi, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Zorobobel igitur domini Christi figura fuit: nam quemadmodũ è Babylone captiuos in patriam terram reduxit; sic dominus Christus omnem humanam naturam in seruitutem redactam in antiquam generis nobilitatem reuocauit, & deuicto mortis imperio, his, qui sub illo uiuunt, uitam largitus est.

Veritatem, & misericordiam eius, quis requiret?

Quis inquit, potest ueram, & iustam Dei misericordiam accuratè discere? etenim eius iudicia abyssus multa.

Sic psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi, ut reddã uota mea de die in diem,

Nam semper te singulis diebus celebrabo, tua beneficia enarrabo, atque uota non mentiar. Vota *enim, Promissiones uocat.*

Psalmi. LXI. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi. Pro Idithum.

Symmachus autem sic explanauit, Triumphalis per Idithum, Cãtus in Dauidem. Declarat igitur psalmum beati Dauidis esse, Idithum uerò eum cecinisse, ut enim præfectus chori, Deum rerum omnium largitorem in diuino templo laudat, (sicut Paralipomenon liber inquit.) Psalmus autem Macedonicos impetus, atque illustris Antiochi contra Machabæos insidias uaticinatur, pietatisq; athletas edocet, quibus uerbis in rebus aduersis uti debeant. Paral. 9.

Nonne Deo subiecta erit anima mea?

Cùm diuinam legem transgredi coacti essent, & Idolis sacrificare, atque suillas carnes participare; propriam mentem in pietatem accendunt, & pro religione studium exacuũt, nonne ò anima omnibus rebus Dei cultum præfers? Deinde utilitatem, quæ hinc percipitur, edocent.

Ab ipso enim salutare meum: Nam & ipse Deus meus, & salutaris meus, susceptor meus, non mouebor amplius.

Ipse cultus ò anima tibi salutem præbet: nam ipse est Deus & bonorum omnium largitor, & ipse potest eos, qui commouentur, confirmare. Opem eius igitur implorans, ab ijs, qui deiicere conantur, liberabor. sic cùm suas ratiocinationes accendissent, in aduersarios, sermones transferunt.

Quousque irruitis in hominem, interficitis uniuersi uos, tãquam parieti inclinato, & maceriæ depulsæ?

Porrò sensus huius uersiculi perplexus est. Quousque crudelitate contra nos utimini, & naturæ communitatem non consideratis? uerùm tanquam murum inclinatum, & maceriem, quæ à uento lapsum timet, irruere, & deiicere festinatis, internecinam sententiam habentes, uide licet, ne ualdè efferamini, tanquam nos imbecilles essemus: habemus enim adiutorem uniuersorum Deum.

Veruntamen pretium meum cogitauerunt repellere.

Vnum inquit, studium habent, ut Dei prouidentia me priuent, à qua omnem honorem, & gloriam habeo: quandoquidem piorum hominum honor, seruire Deo est. Idcirco & diuinus Paulus ubique seruum Christi se ipsum nominat.

Cucurrerunt insiti.

Has autem insidias non subsecinis horis contra me struunt, sed cum omni studio hoc faciunt, sitientes me in foueã impietatis deijcere. Qui

mento alarum tuarum.

Tabernaculum Dei, *Hierosolymam nominat: in illa enim se ipsis conspiciendum præbebat. Dicit igitur, cùm reditum consecutus fuero; continuè tuo templo assidebo, & tua prouidentia perfruar.* Alas *namque, Dei gubernationē uocat. Hoc autē,* In secula, *prò Continuè, posuit.*

Quoniam tu Deus meus exaudisti orationem meam, dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum.

Semper autem te celebrabo. Quoniam cùm meas preces admisisses, hæreditatem nostris maioribus promissam nobis illorum posteris reddidisti. Hæc uerò dicunt, cùm primùm iter ingressi essent. Sciēdum est igitur supradicta uerba ueræ hæreditatis ænigmata continere, uera autem hæreditas est uita æterna, de qua inquit dominus Christus hominibus è dextera consistentibus, Venite benedicti patris mei, hæredes estote Regni, quod paratum est uobis ante mundi cōstitutionem. Hanc hæreditatem dominus timentibus eum se daturum spopondit, & his tanquam in figura promissam terram reddidit.

Matt. 25.

Dies super Dies Regis adiicies, annos eius usque in diem generationis, & generationis, Permanet in æternum in conspectu Dei.

Cùm ita supplicassent, cumq; ea, quæ petierunt accepissent, præter hæc à Deo omnium conditore hanc gratiam postulant, ut diutius Regē sibi datum conseruet. Tunc autem Zorobobel ipsis imperabat: uerùm non omnia uaticinationis uerba ei congruūt. Hoc enim, Dies super dies Regis adiicies, illi conuenit, cætera uerò nequaquam, uerùm ei, qui ex illo secundum carnem descensurus erat: In illo enim uaticinationis uerba uera fuerunt. Anni eius usque in diem generationis & generationis, permanet in æternum in conspectu Dei. Idem enim Vates in centesimo primo psalmo dicit illi, Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Zorobobel igitur domini Christi figura fuit: nam quemadmodū è Babylone captiuos in patriam terram reduxit; sic dominus Christus omnem humanam naturam in seruitutem redactam in antiquam generis nobilitatem reuocauit, & deuicto mortis imperio, his, qui sub illo uiuunt, uitam largitus est.

Veritatem, & misericordiam eius, quis requiret?

Quis inquit, potest ueram, & iustam Dei misericordiam accuratè discere? etenim eius iudicia abyssus multa.

Sic psalmum dicam nomini tuo in seculum seculi, ut reddā uota mea de die in diem,

Nam semper te singulis diebus celebrabo, tua beneficia enarrabo, atque uota non mentiar. Vota *enim, Promissiones uocat.*

Psalmi. L X I. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi. Pro Idithum.

Symmachus autem sic explanauit, Triumphalis per Idithum, Cātus in Dauidem. Declarat igitur psalmum beati Dauidis esse, Idithum uerò eum cecinisse, ut enim præfectus chori, Deum rerum omnium largitorem in diuino templo laudat, (sicut Paralipomenon liber inquit.) Psalmus autem Macedonicos impetus, atque illustris Antiochi contra Machabæos insidias uaticinatur, pietatisq; athletas edocet, quibus uerbis in rebus aduersis uti debeant. Paral. 9.

Nonne Deo subiecta erit anima mea?

Cùm diuinam legem transgredi coacti essent, & Idolis sacrificare, atque suillas carnes participare; propriam mentem in pietatem accendunt, & pro religione studium exacuūt, nonne ò anima omnibus rebus Dei cultum præfers? Deinde utilitatem, quæ hinc percipitur, edocent.

Ab ipso enim salutare meum: Nam & ipse Deus meus, & salutaris meus, susceptor meus, non mouebor amplius.

Ipse cultus ò anima tibi salutem præbet: nam ipse est Deus & bonorum omnium largitor, & ipse potest eos, qui commouentur, confirmare. Opem eius igitur implorans, ab ijs, qui deiicere conantur, liberabor. sic cùm suas ratiocinationes accendissent, in aduersarios, sermones transferunt.

Quousque irruitis in hominem, interficitis uniuersi uos, tāquam parieti inclinato, & maceriæ depulsæ?

Porrò sensus huius uersiculi perplexus est. Quousque crudelitate contra nos utimini, & naturæ communitatem non consideratis? uerùm tanquam murum inclinatum, & maceriem, quæ à uento lapsum timet, irruere, & deiicere festinatis, internecinam sententiam habentes, uide licet, ne ualdè efferamini, tanquam nos imbecilles essemus: habemus enim adiutorem uniuersorum Deum.

Veruntamen pretium meum cogitauerunt repellere.

Vnum inquit, studium habent, ut Dei prouidentia me priuent, à qua omnem honorem, & gloriam habeo: quandoquidem piorum hominum honor, seruire Deo est. Idcirco & diuinus Paulus ubique seruum Christi se ipsum nominat.

Cucurrerunt insiti.

Has autem insidias non subsecíuis horis contra me struunt, sed cum omni studio hoc faciunt, sitientes me in foueā impietatis deijcere. Qui

bus autem machinationibus utuntur.

Ore ſuo benedicebant,& corde ſuo maledicebant.

Blandis quidem uerbis utuntur, trucidare conantes, uerùm perniciem intus occultam habent. ſic cùm illorum inſidias demonſtraſſent, rurſus ſibi ipſis imperant, ut forti animo ſint, & diuinum auxilium expectent.

Verumtamen Deo ſubiecta eſto anima mea, quoniam ab ipſo patientia mea.

Ne derelinquas ò Anima Dei cultum, uerùm auxilio ab ipſo allato confirmata, moleſtiarum impetus perfer.

Quoniam ipſe Deus meus,& ſaluator meus, adiutor meus non emigrabo.

Nam ipſum ſciens, & uerum Deum eſſe, & ſalutis fontem, non patiar, ut ſeruitutem permutem, utq; ad alterius imperium confugiam. Hoc enim, Non emigrabo, pro, Non transferar, poſuit. Non ero ait, profugus, & impietatis adminiſter.

In Deo ſalutare meum,& gloria mea, Deus auxilii mei,& ſpes mea in Deo eſt.

Iiſdem ſermonibus ſæpe utuntur, Deum, & Saluatorem, & gloriam, & adiutorem Deum rerum omnium conditorem uocantes, ut impietatis impetus repellant. Idcirco & alios omnes conterraneos in eandem pietatem excitant, non ferentes, ut ſoli ipſi uictores uocentur.

Sperate in eo omnis congregatio populi, effundite coram illo corda ueſtra, Deus adiutor noſter in æternum.

Omnibus hominibus neglectis ò mei conterranei, in eo firmam ſpem conſtituite, & omnem mentem in ipſo collocate, abſque ulla dubitatione adiumentum ab ipſo expectantes. Hoc enim, Effundite coram illo corda ueſtra, hoc ſignificat, uidelicet, Omnes cogitationes conſecrate, nec ullam dubitationem admittite.

Verumtamen uani filii hominum, mendaces filii hominum in ſtateris, ut decipiant.

Hanc clauſulam magis clarè Theodotion explanauit, Atqui uapores filij hominum, mendaces filij hominum, ut momentum ſtateræ. Nihil ait, ſtabile in humanis rebus eſt, uerùm uapori ſimile eſt ſurſum ſublato, & actutum diſſipato. Momento ſtateræ ſimile eſt etiam, quæ modò deorſum uergit, modo autem ſurſum fertur, & nihil firmum, & permanens habet. Porrò interpretatio Septuaginta ſic intelligenda eſt, Vanæ quidem omnes res humanæ ſunt, uerumtamen plurimi confidunt fluxis rebus tanquam perennibus, qui æquitatem deſpiciunt, iniquæ au

tem mentis trutinam tenent, & iustitiam quidem contemnunt, iniustitia uerò gaudent.

Ipsi de uanitate in idipsum.

Verumtamen nullum fructum hinc reportant, quandoquidem omnia uana sunt, quæ uelocissimam uicissitudinem suscipiunt: sic enim Symmachus exposuit, Ipsi euanescunt simul. Hinc admonitionem aduersarijs, qui diuitijs exultant, afferunt.

Nolite sperare in iniquitate, & rapinas nolite concupiscere.

Ne ait, humanam felicitatem ex iniquitate congestam amore dignã existimetis.

Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere.

Instar autem fluuij, uidentes opes ad uestras domos confluere, nolite illis uestram mentem summittere. Et cur hæc consulis, & commonefacis?

Semel locutus est Deus, duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi domine misericordia, quia tu reddes unicuique iuxta opera sua.

Audiui inquit, à Deo rerum omnium conditore declarante, Iudicium & malorum, & bonorum remunerationem fore. Cæterùm hoc uerbum Semel, *non ut numerum ostenderet posuit, sed ut rem, quæ omnino futura est, demonstraret. Declarauit inquit, semel Deus, nec fieri potest, ut id non eueniat.* Duo *uerò dicit, contra iniquos pœnam, & benignitatem, quæ pijs conceditur. Hæc igitur legem ferens Deus promisit, Ego enim sum inquit, dominus Deus tuus, Deus Zelator, uendicans peccata patrum in filios, usque ad tertiam, & quartam generationem, odio habentibus me, & custodientibus mandata mea.* Exod. 20

Psalmi. LXII. Interpretatio.

Psalmus Dauidi, Cùm esset in solitudine Idumææ.

Fugitans Saulem beatus Dauid, uenit ad Achimelech, & illinc ad Achim, qui in Geth regnabat, deinde rursus in periculum incidens, & hoc declinans, peruenit in solitudinem, in qua præsentem cõscripsit psalmum, amorem patefaciens, quem in Deum habebat, Saulisq; interitũ prædicens.

Deus Deus meus ad te de luce uigilo, sitiuit in te anima mea.

Desiderium inquit, quod erga te domine habeo, & somnum exigit, & in tuum cultum me excitat,

Quàm multipliciter tibi caro mea.

Theodotion explanauit, Multipliciter. Aquila uerò, Intēta est. Symmachus autem, Desiderat. Omnes autem interpretationes posui, ut docerem hãc particulam ποσαπλῶς nõ diuidi, ut segregetur πῶς ab ἀπλῶς, sed est una pars orationis exaggerationem desiderij significans. Respondet enim ait, caro animi amori, & illius studijs non repugnat, uult autem dicere, Anima mea, & corpus meum auet, & exoptat te: quemadmodum ille, qui aquam dulcissimam, & pellucidam sitit.

In terra deserta in uia, & inaquosa, sic in sanċto apparui tibi.

Nullum damnum à solitudine percepi, sed ut ille, qui tuo tabernaculo assidet, sic tibi laudes affero. Hoc enim In sanċto, *Tabernaculum dicit: Nondum enim diuinum templum erectum erat.*

Vt uiderem uirtutem tuam & gloriam tuam.

Asto autem tibi, inexplicabilem tuam potentiam contemplans. Quoniam enim tuam naturam nemo assequi potest, à rebus à te factis occasionem laudandi te arripio.

Quoniam melior est misericordia tua super uitas, labia mea laudabunt te.

Nam tuam misericordiam malo, quàm uitam diuitum, & potētium, & ociosam, & negotijs implicitam, & delicatam, & remissam, & in tuas laudes labia moueo.

Sic benedicam te in uita mea, & in nomine tuo leuabo manus meas.

Hoc autem per totam meam uitam perficiam, labijs quidem laudãs, manus uerò expandens, tuam benignitatem postulans.

Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea.

Porrò has tuas laudes animæ pinguedinem existimo, & pinguem, et opimam hanc fieri opinor: quandoquidem tuorum oraculorum meditatio, uoluptas, & sempiternus cibus est.

Et labiis exultationis laudabit os meum.

Idcirco cum omni animi propensione hymnum tibi afferam, sciens lucrum, quod hinc percipitur.

Sic memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabor in te, quia fuisti adiutor meus, & in uelamento alarum tuarum exultabo.

Symmachus autem hanc clausulam sic explanauit, Recordor tui super stratum meum, per singulas uigilias meditabar te, & amictus sub alis tuis benedicebam. Cæterùm Vigilias nocturnas dicit: Diuidentes enim nocturnum tempus ij, quibus commissum est, ut custodiant, hoc faciunt, sibi ipsis succedentes, et alii quidem in tres partes diuidunt, alii uerò

uerò in quatuor. Et dominus in quarta uigilia noctis ad sacros Apostolos uenit. Dicit igitur diuinus Dauid super stratum iacens, dulcissimum somnum per singulas uigilias exegi, tuam contemplationem habens, hymnisq; beneficia à te in me collata compensabam. Nam uelu ti quodam alarum tegumento tua inexpugnabili prouidentia me custodis. Mar.6.

Adhæsit anima mea post te.

Nequeo inquit, uel paululum meam mentem à tua memoria diuellere, sed ueluti quodam poculo amatorio calido inflammatus, tuo amo ri alligatus sum mea memoria, perinde hac aliquo glutino. Deinde ostendit amoris fructum.

Me suscepit dextera tua.

Cùm enim uideas me sic affectum, tuo auxilio me dignum iudicas.

Ipsi uerò in uanum quæsierunt animam meam.

Cùm nihil deliquerim, student tamen me de medio tollere.

Introibunt in inferiora terræ.

Atqui noui eos morte afficiendos. Deinde etiam interitus modum prædicit.

Tradentur in manus gladii.

Hoc ab hostili dextera patientur.

Partes uulpium erunt.

Et hoc inquit, non à potentioribus quibusdam hostibus patientur, sed à finitimis alienigenis, qui quidem more uulpium nonnunquam inua dunt, identidem uerò exagitati, fugiunt. Porrò expeditus sensus ho rum uerborum hoc tacitè innuit. Plures ex his, qui in conflictu occumbent, ne sepultura quidem dignos fore, sed à feris dilaniandos.

Rex uerò lætabitur in Deo.

Ego uerò inquit, cùm Regnum abs te acceperim; non ob illorum interitum lætabor, sed ob tuum tantùm auxilium, quo fretus, omnes inimicorum insidias effugi.

Laudabuntur omnes, qui iurant in eo, quia obstructum est os loquentium iniqua.

Omnes autem posthac audacter Regem nominabunt, & per huius Caput iurabunt, non amplius ueriti Sycophantas, quorum os morte obstructum est. Saule enim inquirente; timebant cum Dauide colloqui, Hoc autem mortuo, omnes deinceps condignum honorem ipsi Regi habebant, & Regis salute, pro iureiurando utebantur: hinc arrepta occasione conciliandi sibi apud illum dignitatem & gratiam.

Psalmi. LXIII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Et hic psalmus eiusdem est argumenti : narrat enim insidias à Saule comparatas, & prædicit se ab illis liberum fore.

Exaudi Deus orationem meam cùm deprecor, à timore inimici eripe animam meam.

Admitte inquit, domine meas preces, meamq́; mentem confirma, ne hostiles impetus formidem.

Protege me à conuentu malignantium, à multitudine operantium iniquitatem.

Conuentum, *uocat Concordiam, & conspirationem in malis, quam ut superet etiam atque etiam rogat, diuina ope tanquam muro quodã munitus. Deinde percurrit omnes illorum machinationes.*

Quoniam exacuerunt ut gladium linguas suas, intenderũt arcum rem amaram, ut sagittent in occultis immaculatum.

Calumnias inquit, struunt in bellum, quod in me comparatur, & id quidem cùm nullam ipsis dederim causam. Immaculatum *enim uocauit hic eum, qui culpæ est expers. Rem uerò amaram, Aquila, Verbũ amarum dixit, & Theodotion, Sermonem amarum, & Symmachus, Impleuerũt arcum suum, sermonem amarum. Hoc autem, In occultis, Symmachus dixit, Clanculum, hoc est, insidijs, & dolis utentes, hoc autem sequentia indicant.*

Subito sagittabunt eum, & non timebunt.

Insidiantes inquit, de repente inuadunt, non timentes Deum, qui omnia uidet.

Firmauerunt sibi sermonem nequam, narrauerunt, ut absců derent laqueos.

Hoc apertius Symmachus dixit, Firmauerunt sermonem prauum, narrauerunt, ut occultarent laqueos. Etenim cùm meam molirentur mortem, narrauerunt, & consultarunt, quibus machinationibus contra me utendum esset, & re ipsa sermones confirmarunt. Hæc autem committere audent, propterea quòd neminem putant rebus humanis præesse. Hoc nanque ea, quæ sequuntur declarant.

Dixerunt quis uidebit eos?

Opinantur ait, neminem esse iudicem eorum, quæ fiunt.

Scrutati sunt iniquitates, defecerunt scrutantes scrutinio.

Omnem inquit, adhibuerunt mentem, omnes aduersum me excogita

runt insidias, nullam dolis speciem intactam reliquerunt, palam inuadentes, clanculum insidiantes, speculatoribus utentes, solitudines obeuntes, saxosa loca inquirentes.

Accedet homo, & cor altum, & exaltabitur Deus.

Hoc explanatius Theodotion interpretatus est, dicit autem sic, Et mentem, & profundum cor hominis Deus configet. Etsi enim millies sua praua studia occultarint; manifesta tamen sunt Deo omnia inspicienti; qui propriam ostendit altitudinem, dum pœnas à nequam hominibus exigit.

Sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorũ, & infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum.

Cæterùm qui ista atrocitate utuntur, sua opinione decepti sunt: Quemadmodum enim iacula à pueris emissa nihil damni afferunt his, qui petuntur, sic istorum linguæ nihil offendunt eos, qui configuntur, imò in caput illorum, qui percutere conantur, omne malum recidit.

Conturbati sunt omnes, qui uidebant eos.

Qui uerò ipsos inspiciunt à suis prauis consilijs aberrasse; perturbationis, & formidinis implebuntur, uel potius impleti sunt, diuinamque prouidentiam timuerunt. hoc autem sequentia indicant.

Et timuit omnis homo, & annunciauerunt opera Dei, & facta eius intellexerunt.

Cogitantes enim, & reuoluentes Dei regimen, diuinum iudicium timuerunt.

Lætabitur iustus in domino, & sperabit in eo.

Qui enim egregiè diuinas leges meditantur, uoluptate affecti, fixam in Deo spem habent.

Et laudabuntur omnes recti corde.

Nam qui suam mentem Deo adhibent, neque sinunt, ut à uia recta aberrent; etiam ab hominibus gloriam consequentur.

Psalmi. LXIIII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

In nonnullis exemplaribus adiungitur, Canticum Ieremiæ, & Ezechielis, & populi peregrinantis, cum profecturi essent. Hæc non leguntur neque in Hebraico, neq; in alijs Interpretibus, neque apud Septuaginta in Sexcuplici, sed quidam fortasse, cùm neq; psalmi sententiã attẽdisset, neq; historiam didicisset, hanc apposuit inscriptionem. Primùm

omnium enim Ieremias minimè fuit particeps illius seruitutis, sed concessa sibi electione uiuendi, ubi liberet; uoluit in Patria uitam degere. Quapropter uerba huius psalmi nequaquam conueniunt ijs, qui in seruitutem proficiscebantur. Cùm enim procul essent à Patria, & Deum laudare desiderarent, & hoc ne facerent, cùm à lege prohiberentur,
Psal. 136. *(eorum nanque est uox, Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena?) dicebant in Babylone, Deum precantes.*

Te decet hymnus Deus in Sion, & tibi reddetur uotum in Hierusalem.

Porrò omnia, quæ in hoc psalmo dicuntur, Babyloni commorantibus accommodata sunt: quandoquidem isti ob reuersionem gaudentes, hūc hymnum Deo afferunt. Horum autem prædictioni immista est etiam uaticinatio gentium salutis. Te decet hymnus Deus in Sion, & tibi reddetur uotum in Hierusalem, In illa ait, ciuitate hymnū tibi afferri præcepisti, ibi igitur ut hunc tibi reddam, obsecro.

Exaudi orationem meam.

Admitte inquit, meas preces, & à seruitutis uinculis me libera.

Ad te omnis caro ueniet.

Hoc apertè uaticinationem de uera Dei cognitione, quam gentes habituræ sunt, continet. Nam nunc inquit, ut nos reuersionem consequamur, supplicamus, utq; in consecrato tibi templo hymnum tibi apportemus. Et paulo post, tota hominum natura ab errore multitudinis Deorum liberata; ad te uerum Deum confugiet.

Verba iniquorum præualuerunt super nos.

Symmachus autem sic uertit, Sermones impiorum tyrānide me presserunt. impijs ait, & iniquis hominibus seruire cogor. Deinde seruitutis causam declarat.

Et impietatibus nostris tu propitiaberis.

Non iniustè ait, ad seruiendum condemnatus sum, uerùm ob antiquam impietatem à me audacter patratam, à qua ob tuam benignitatem liberari obsecro. Hinc beatam existimant uitam, quæ domi transigitur, quippe quæ sit magistra, & conciliatrix pietatis.

Beatus quem elegisti, & assumpsisti, habitabit in atriis tuis, Replebimur in bonis domus tuæ.

Felix inquit, & beatus populus, qui omnibus gentibus à te prælatus est: sanctis enim tuis atrijs assidens; illinc utilitatem, & diuinam gratiam reportabit.

Sanctum est templum tuum mirabile in æquitate.

Tuum enim templum sanctitatis refertum est, & tuā iustitiam per

tua oracula eos, qui accedunt, docet.

Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omnium finium terræ, & in mari longe.

Rursus hoc in loco orbis salutem prædicit, atque Patriarchæ Iacob uaticinationis meminit, ipsius enim est uox, Non deficiet Princeps ex Iuda, & Dux ex fæmoribus eius, donec ueniat, cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium: Hunc hic spem uocauit omnium finium terræ, & in mari longe. Significat autem per hæc in insulis habitantes, et homines in continentibus è regione, eosq; qui sorte electi sunt, ut fines terræ incolant: Exaudi nos inquit, tu, qui paulo post omnem hominum naturam diuinæ cognitionis lumine illustras. Deinde Dei potentiam (ut licet) narrat. Gen. 49.

Præparans montes in uirtute tua, accinctus potentia, qui cõturbas profundum maris sonum fluctum eius quis sustinebit?

Hanc uocem Præparans, *Firmans, Symmachus dixit, & Conturbans: Theodotion, Mitigans, explanauit. Dicit autem montes quidem stabiles, & immobiles facis, mare autem moues, cùm uis, & rursus sedas, cuius ne strepitus quidem remanet audientibus. Perficis autem unumquodque eorum inexplicabili potentia utens, qua ueluti quodam cingulo cingeris. Quoniam enim cinctus ad conficiendum quod uult, magis expeditus est; Zonam eleganti figura Dei uirtutem nuncupauit. Hinc deinceps noui testamenti officia persequitur.*

Turbabuntur gentes.

Apostolorum præconia declarauit, quæ tumultum, & tempestatem hominibus actutum concitarunt secundum domini uocem, Veni nanq; segregare hominem à proximo suo, filium à patre, filiam à matre, & nurum à socru. Post autem tempestatem sedauit, & pacem omnibus cocessit. Mat. 10.

Et timebunt, qui habitant terminos à signis tuis.

Præcessit nanque tumultus, consecutus est autem timor ob miraculorum magnitudinem exortus, & pietatem docuit.

Exitus matutini, & uespere delectabis.

Nam miraculorum timore homines perculsi, pristinum errorem derelinquentes, & uerum Deum cognoscentes, exoriente, & occidente Sole gratam, & iucũdam hymnorum cantilenam Deo afferent. Hoc Symmachus ostendit, Progrediente diluculo, et uesperi hymnos dicent.

Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam.

Symmachus autem ita dixit, Fructuum ubertate ipsam ditabis. Nã

non amplius nobis solis mysticam pluuiam afferes, sed totum orbem ad satietatem usque irrigabis, Multiplicasti, ut locupletes eam.

Flumen Dei repletum est aquis.

Symmachus tria cum desiderio posuit, Visita terram, Potabis eam, Fructuum fertilitate locupletabis ipsam, riuulis Dei aquarum refertis. Porrò orbem diù sterilem, fructuosum, & simul fructibus onustum do minus reddidit, diuinis riuulis irrigationem afferens. Riuuli autem di uini aquarum referti, quinam alij esse possunt, quàm diuini Apostoli, de quibus dominus Christus inquit, Qui credit in me, sicut dicit scri-
Ioan. 4. *ptura, fluuij ex uentre eius fluent aquæ uiuentis. & rursus, Qui bibit*
Ibidem. *ex aqua, quam ego dabo illi, non sitiet in æternum, sed erit aqua, quam ego dabo illi fons aquæ uiuentis salientis in uitam æternam. Cæterùm Dei flumen secundum Septuaginta, est spiritus sancti gratia, quæ in riuu los diuisa, & huic quidem sermonem sapientiæ effundens, alij uerò scien tiam suppeditans, alij autem medicamentorum gratiam, & alij genera linguarum, & per hæc orbem terrarum irrigans.*

Parasti cibum illorum, quoniam ita est præparatio.

Porrò Symmachus hoc modo uertit, Facies, ut omne semen eius opportunos fructus ferat, sic confirmans ipsam. Nam cùm à pristino er rore ipsam liberasses, perfecisti, ut uirtutis fructus opportunè ferat, qui te delectabunt, agricolas uerò nutrient. Secundum enim Septuaginta, fructus, qui producitur, est ferentium cibus, Parasti enim inquit, cibum illorum, quoniam ita est præparatio tua. Propterea inquit, perfecisti, ut ipsi fructum ferant, ut per hunc alantur.

Riuos eius inebrians.

Hinc manifestum est, uaticinationem rerum futurarum esse, & nequaquam narrationem earum rerum, quæ acciderunt.

Multiplica genimina eius.

Perseuera inquit, ô domine, quemadmodum quosdam riuos eorum mentes irrigare, & in fertilitatem excitare.

In stillicidiis eius lætabitur germinans.

Stillicidia autem à diuinis concionatoribus opportunè allata, multa lætitia ipsam afficient, & ut florescat, facient.

Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.

Esa.61. & Annus bonitatis *apud Esaiam uocatur annus domini acceptus, Spi*
Luc.4. *ritus enim inquit, domini super me, propter quòd unxit me, euangeliza re pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum, prædicare annum domini acceptum. Annũ igitur bonitatis, tempus post Saluatoris nostri humanitatem nuncupat,*

tanquàm quandam ubertatem afferens pietatem scilicet: huic igitur diuinum oraculum benedictionem precatur.

Et campi tui replebuntur ubertate. Pinguescent speciosa deserti,& exultatione colles accingentur.

Hac autem bonitate exoriente,quæ olim solitudo erat,maturum fructum dabit,& aræ Idolorum sacrificijs inquinatæ,excipientes eos, qui Deum semper laudant,quique Angelorum uitam amplectuntur,splendidæ,& illustres erunt. Porrò uerba ad rem collata sunt: quandoquidem intuemur omnes currentes ad eos,qui montis crepidinem occuparunt, & ad summum uirtutis cumulum peruenerunt.

Induti sunt Arietes ouium.

Arietes ouium, *Ezecchiel Vates,Potentes nominat, sed ille eos accusat,quòd bona pascua pascebant,& reliqua pedibus conculcabant,atque puram aquam bibebant,& reliquam pedibus turbabant. Hic autem bona his uaticinatur,dicit enim ipsos uestiri,& indui:naturam uerò indumenti diuinus Paulus declarat, Quicunque enim ait,in Christo baptizati estis, Christum induistis. Quoniam enim piscatores à principio,& mercennarios,& pauperrimos dominus Christus elegit, spiritus gratia uaticinatur etiam diuitum,& potentium salutem; idcirco inquit, Induti sunt Arietes ouium: Nam non solum oues, uerum etiam ipsi arietes ad salutare baptisma accedunt.* Ezec. 34. Ad Ga. 3.

Et ualles abundabunt frumento.

Pauperes autem quadam ueluti sorte electi,quique pietatem exercere decreuerunt; proprium fructum Deo afferent: hic quidem triginta,hic uerò sexaginta,& hic centum.

Clamabunt etenim hymnum dicent.

Porrò omnes,qui à principio electi sunt,cum omni animi studio Deũ laudabunt, qui hanc uicissitudinem hominum naturæ largitus est. Scimus igitur nonnullos Interpretes uerba Psalmi summatim attẽdentes, dixisse singulas res,quæ in hoc psalmo continentur, post seruitutis reditum accidisse,cùm præter libertatem uberrimum anni statum habuerint, & abundantes imbres, ut & Iordanes inundaret: ipsum enim Dei flumen uocari dixerunt. Ego autem cùm nihil eiusmodi ab historia fuisse didicissem, (in multa enim inopia, & diu uixerunt, ut Hesdras edocuit) cumq; inuenissem in psalmo claram uaticinationem de gentium salute; (Ad te enim, inquit, omnis caro ueniet, Et exaudi nos Deus salutaris noster spes omnium finium terræ, & in mari longè) hunc sensum uerbis illis accommodatum esse censui. Qui uerò fabulis se oblectant, & Hierosolymæ ædificatio-

nem fingunt, & proprias cogitationes, ueluti somnia narrant, non fuisse hæc, sed fore post Iudæorum reuocationem dixerunt, præter aliorum dogmatum euersionem hanc fabulam componentes, quos cum suis deliramentis derelinquamus, & nos diuina oracula attingamus cum Dauide exclamantes, Lucerna pedibus meis lex tua, & lumen semi-
Psal. 118. *tis meis.*

Psalmi. LXV. Interpretatio.
In finem. Canticum psalmi Resurrectionis.

Hic titulus apud Hebraicum exemplar non legitur, neque apud alios Interpretes, neque apud Septuaginta in Sexcuplici, uerùm nonnulli, (ut uerisimile est) hanc inscriptionem apposuerunt. Cæterùm diuinus Dauid captiuis, qui Babyloni erant, hunc psalmum conscripsit, qui non amplius ut reuerterẽtur rogabant, sed iam reditum consecuti erant, & iter arripuerant. Prædicit etiam gentium salutem.

Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius.

Omnes homines inquit, nobiscum hymnos communicate, & debitum honorem Deo nobiscum mittite. meritò autem in eandem communionẽ omnem hominum naturam accersunt, quandoquidem in ipsis omnium salus adumbratur: nam ut illi ex Babyloniorum seruitute liberati fuere, sic omnes homines ab acerba Dæmonis tyrannide absoluti sunt. Deinde hymnorum cantilenæ modum edocent.

Dicite Deo, quàm terribilia sunt opera tua domine? in multitudine uirtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.

Pro uiribus inquit, admiramini miracula à Deo uniuersitatis edita: Tãta enim & talia sunt, ut magnitudo eorum, quæ acciderunt, ab impijs minimè credatur. Habet autem alium sensum à ueritate confirmatum hæc clausula, In multitudine uirtutis tuæ mentientur tibi inimici tui, Cùm inquit, lumine diuinæ cognitionis terrarum orbem illustraueris, atque ad pietatem plures conuerteris; tunc qui perfidiæ tenebris detinentur, pietatem simulabunt, impietate abiecta, & hoc continuè fieri uidemus: multi nanque græco errori inseruientes, hunc manifestò confiteri nõn audent, & cùm Iudæi urgentur, Crucis trophæum celebrant, & undique uaticinationis ueritas elucescit.

Omnis terra adoret te, & psallat tibi, psalmum dicat nomini tuo altissime.

Hoc manifestius Symmachus dixit, Omnes, qui supra terram sunt, uenera-

uenerabuntur te, canentes laudabunt nomen tuum. Caeterùm hæc uaticinatio est præsentis temporis, quo omnibus in gentibus uniuersorum Deus laudatur, & dominus Christus altissimus ab omnibus uocatur.

Venite, & uidete opera Dei, quàm terribilis in consiliis super filios hominum.

Adhibete inquit, mentem, & singula considerate, quæ à Deo omniũ conditore facta sunt, eiusque admirabilem sapientiam admiramini, per quam hominum genus ad pietatem ducit. sic enim & Theodotion intellexit, Terribilis in consilijs super filios hominum. sed Symmachus, Terribiles artes pro filijs hominum, exposuit. Terribilibus enim ait, admirabilibusq; artibus pro omnium salute usus est. Deinde narrat ea, quæ olim acciderunt.

Qui conuertit mare in aridam, in flumine pertransibunt pede.

Hoc in loco tempus mutatum est: præterita enim tanquam futura dixit. Alij uerò tempus permutarunt, & Symmachus sic dicit, Conuertit mare in aridam, flumen transierunt pede. Hic enim est inquit, Deus, qui & nobis reditum, & uobis salutem largitus est, qui olim et mare flumen diffidit, nostrosq; maiores sine ullo discrimine transire fecit.

Ibi lætabimur in ipso.

Hoc est, apud Iordanem: huius enim reminiscentes, & docentes, quo modo ipsum maiores nostri transierunt, subiunxerunt, Ibi lætabimur in ipso.

Qui dominatur in uirtute sua in æternum.

Sempiternum habet inquit, Imperium, & Regnum sine fine.

Oculi eius super gentes respiciunt.

Non modo de nobis curam gerit, uerumetiam toti orbi prouidet, et omnibus paulopost suam scientiam præbebit. sic cùm hoc Vates apertè uaticinatus esset, deinde cum interioribus oculis præconio repugnantes perspexisset; manifestissimè illorũ perfidiam, & superbiã prædicit.

Qui exasperant, non exaltentur in semetipsis.

Hos quidem Theodotion, Declinantes uocauit: Deficientes, uerò Aquila: Manifestius autem Symmachus dixit, Infideles non exaltentur in semetipsis. Cæterùm uidemus huius uaticinationis finem, Quandoquidem tres, uel quatuor Græci in impietate perseuerantes, sibi ipsis placent, minimè cum multitudine consensisse: hos diuinum oraculum commonefacit, Qui exasperant, non exaltentur in semetipsis. irritant enim in se ipsos iustum Iudicem, iustamq; pœnam sibi asciscunt.

Benedicite gentes Deum nostrum,& auditam facite uocem laudis eius.

A'κουτίσατε, Auditam facite, Symmachus dixit . Pergunt autem gentes adhortari,ut à patrijs institutis desciscant, illorumq; Deum laudent,& huius potentiam ignorantes doceant : hoc enim dixit, Auditam facite,uidelicet, Alios docete.

Qui posuit animam meam ad uitam , & non dedit in commotionem pedes meos.

Nam cùm impijs hominibus me tradidisset ; non siuit me aberrare, rectamq; uiam linquere. Verùm notandum est hæc omnia piorum chorum percurrisse , simul enim cum eis homines pietate fulgentes misit , tanquam quosdam præceptores,& pædagogos, ut ungerent,& illuminarent,& ducerent omnes in pietatem : Talis fuit Daniel, talis Ezechiel,Ananias,Azarias,& Misael,his,& talibus hæc uerba supradicta dicere congruit : ex persona enim illorum spiritus gratia hæc conscripsit .

Quoniam probasti nos Deus,igne nos examinasti,sicut examinatur argentum.

Hæc enim nos pati permisisti, ostendere uolens pietatis nostræ integritatem.

Induxisti nos in laqueum,posuisti tribulationes in dorso nostro,imposuisti homines super capita nostra . Transiuimus per ignem,& aquam,& eduxisti nos in refrigerium.

Talis fuit caminus,in quo spiritus flans refrigerabat athletas. Laqueus,*Leonum lacus,& erat ineluctabilis laqueus , ueruntamen per diuinam gratiam hunc laqueum Vates effugit . Verisimile autem est ipsos uerberari,& cædi,ueluti captiuos,& seruos ab his , qui eos ceperunt : Propterea dixerunt , Posuisti tribulationes in dorso nostro,imposuisti homines super capita nostra: seruos pro liberis fecit . Verumtamen ab omnibus his liberati, reuersionemq; consecuti, sacrificia à lege constituta afferemus,& hoc enim subiunxit .*

Introibo in domum tuam in holocaustis, reddam tibi uota mea,quæ distinxerunt labia mea,&locutum est in os meum in tribulatione mea .

Quot inquit,promisi cùm mærebam cumq; obsecrabam , beneuolè persoluam .

Holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum,offeram tibi boues cum hircis .

Quot tibi afferre decet,libentissimè sacrificabo . Medullata uerò

uocauit Pinguia, & Opima: sic enim & lex offerre praecepit pura, & optima. Verùm Malachias Vates execratur eos, qui talia habent, & caeca, & manca adducunt: Hoc fuit principium illorum malorũ Chain. Discimus autem per hæc Deum uenerari illis rebus, quas charissimas, & pretiosissimas habemus. Malac. 1.

Venite, audite, & narrabo uobis omnes, qui timetis Deum, quanta fecit animæ meæ.

Non frustra inquit, hæc dona afferre promitto, uerùm cùm magna munera ab ipso consecutus fuerim, quæ & uos discere dignos existimo, qui diuinum honorem habetis. Eodem modo in uigesimo primo psalmo inquit, Vota mea reddam in conspectu timentium eum. Caeterùm per hæc discimus his communicare, & his praecipuè res diuinas enarrare oportere, Ne detis enim inquit, sancta canibus, nec proijcite margari tas uestras ante porcos. Et mysteria mea mihi, & meis. Matt. 7. Esa. 24.

Ad ipsum ore meo clamaui, & exaltaui sub lingua mea.

Symmachus autem sic explanauit, Ore meo imploraui, & actutum lingua mea in altum elata est. Cùm primùm enim preces attulissem; petitiones mihi concessæ fuere, & lætitia refertus, in gratiarum actionis hymnum linguam impuli.

Iniquitatem si aspexi in corde meo, non exaudiat dominus.

Symmachus sic dixit, Iniquitatem si praeuidi in corde meo, ne exaudiat dominus. Si obsecrando inquit, à seruitute liberari, & reditum cõsequi, aliquam iniquitatem post reuersionem me facturum esse cogitaui, diuinam benignitatem ne consequar. Quoniam autem non mentior, res testantur.

Propterea exaudiuit Deus, & attendit uocem deprecationis meæ.

Cùm enim me purum, & innocentem à talibus cogitationibus uidisset; copiosè suis donis dignum fecit. sic cùm hæc piorum chorus persecutus esset, in hymnum sermones concludit.

Benedictus Deus, qui non amouit orationem meam, & misericordiam suam à me.

Hymnis inquit, beneficij auctorem remunero, qui preces meas admisit, & misericordiam largitus est.

Psalmi. LXVI. Interpretatio.

In Finem. In hymnis Cantici Psalmi Dauidi.

Hic psalmus clarum sensum habet, & multorum uerborum amfra-

Hu in interpretationem non opus est: prædicit enim Dei uerbi humanitatem, & salutarem aduentum, omniumq; gentium salutem.

Deus misereatur nostri, & benedicat nobis, illuminet uultũ suum super nos, & misereatur nostri.

Cùm sanctissimus Vates propheticis oculis futurã omnibus hominibus salutem per diuinum aduentum præuidisset; supplicat, ut hic quàm celerrimè concedatur, ut benedictionem, quæ ex hoc procedit, percipiamus omnes. Deinde per ea, quæ sequuntur, hoc manifestius nos edocet.

Vt cognoscamus in terra uiam tuam.

Vt inquit, terram incolentes semitam ad te ferentem discant, & ad ipsam ducantur. Et ne quis opinetur de Iudæorum terra hæc dicta esse, iurè apposuit.

In omnibus gentibus salutare tuum.

Supplico inquit, ut tuus conspectus appareat, ut gentes in tenebris sedentes illuminet, & ad salutem attrahat.

Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes. lætentur, & exultent gentes, quoniam iudicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis.

Propterea conuenit, ut omnes populi, & gentes, quæ per totum orbem sunt, lætentur, & tripudient, tuaq; beneficia narrent: quandoquidem cognouerunt, nihil eorum, quæ sunt, neglectum, & sine cura esse: uerùm te omnium Iudicem existere, qui iustas sententias pronuncias, atque errantes ad ueritatem conuertis: credere uerò nolentes supplicijs afficis.

Confiteantur tibi populi Deus, confiteantur tibi populi omnes.

Non temerè eundem sermonem repetiuit, uerùm auditores attentiores reddere uoluit.

Terra dedit fructum suum.

Non amplius homines ex terra nati, Deum, qui omnibus praeest, ignorant, qui secundum Vatem, inuenit omnem uiam scientiæ, Posthæc in terris uisus est, & cum hominibus conuersatus est: idcirco dulcissimum pietatis fructum illi afferent. Baruc.3.

Benedicat nos Deus Deus noster, benedicat nos Deus.

Quemadmodum bis gentes ad hymnos canendos excitauit, eodem modo bis benedictionem illis quæsiuit. Sciendum est autem, quòd benedicentes homines Deum, uerba tantùm illi afferunt, operibus uerò illum beneficijs afficere non possunt: Deus autem benedicens, sermones

operibus confirmat, & omnis generis bonorum ubertatem benedictis præbet. Deinde edocet, quomodo potest diuinam benedictionem consequi.

Et metuant eum omnes fines terræ.

Qui enim religiosè erga diuinas leges affectus est, futurumq; iudicium timet; per harum obseruantiam Deum colit. Diuinus autem cultus benedictionem operatur, ipse igitur psalmi finis non Iudæos, sed omnes homines docuit, ut diuinum timorem habeant, & declarat ipsum esse Deum nostrum, qui salutem iis, qui in eum credunt, tractauit. Erubescant Hæretici impiè agentes, & minimè confitentes ipsum Deũ ex Deo, unigenitum patris filium ante secula, qui nouißimis diebus ipse filius hominis factus est immutabiliter (ut dicimus) ob hominum salutem.

Psalmi. LXVII. Interpretatio.
In Finem. Psalmus Dauidi.

Videns beatus Dauid impietatem, quæ inter homines uersabatur, & Dæmonis imperium, edoctus autem à sancto spiritu aduentum Dei & Saluatoris nostri; petitionem affert, rogans, ut quàm celerrimè ueniat, & recipit actutum futurorum declarationem, & eodem tempore docetur, & edocet humanæ naturæ salutem, hostiumq; perniciem, & omnino admirabilem rerum uicisßitudinem.

Exurgat Deus, & disſipentur inimici eius, & fugiãt, qui oderunt eum à facie eius.

Tempus est inquit, ut tu domine exurgas, utq; hominum salutem procures: quàm primum enim totum inimicorum agmen in fugam conuertetur, tui aduentus splendore disſipatum. Cæterùm hoc uerbum Exurge, *(ut sæpius diximus) non modo patientiæ cessationem uocat, uerùm etiam Resurrectionis Saluatoris mundi per tres dies: cùm libentisſime pro nobis mortem subiit.*

Sicut deficit fumus deficiant, sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei.

Quemadmodum enim uentorum impetus fumum dißipat, ut cera igni admota dissoluitur, sic ò domine tua præsentia hominum hostes penitus uanos reddes. Quos nanque Peccatores, Septuaginta dixerunt, Impios nominarunt omnes alii Interpretes, & Hebraicum exemplar, & Syrum.

Et iusti epulentur.

Cùm autem inquit, hoc perfectum fuerit; lætitiæ refertus erit iu storum chorus.

Et exultent in conspectu Dei, & delectentur in lætitia.

Ostendit per hæc non contra homines has preces attulisse, uerùm cõtra Dæmones, hominibus bellum inferentes, quibus dißipatis, & uanis effectis, exultant gentes, & Deum, qui salutem largitus est, laudant.

Cantate Deo, & psalmum dicite nomini eius, iter facite ei, qui ascendit super occasum, dominus nomen illi, exultate in conspectu eius.

Hic propheticus sermo sacros Apostolos adhortatur, ut cum tripudijs, & hymnis ad gentes currant, iterq́; uniuersorum Imperatori præ
Mat.28. *parent. Similia sunt hæc ijs, quæ à domino dicta fuere, Euntes docete omnes gentes, baptizantes illas, In nomine patris & filij, & spiritus sancti. Per hanc autem disciplinam, & baptismatis regenerationem aspera uia fiet facilis, & præparatur Deo uolenti habitare in ipsis &*
Luc. 12. *inambulare secũdum Vatem: Super occasum autem ipsum conscendisse inquit, ostendens tenebras, quæ in terra hominum animis obfusæ sunt. Hoc quidem sic Symmachus dixit, Sternite uiam ei, qui uehitur in terra inculta: Inculta autem est solitudo, quam sæpius sacræ literæ gentes nuncupant, Lætare enim inquit, desertum sitiens. & rursus, Multæ*
Esa.54. *filiæ desertæ, magis quàm eius, quæ habet uirum. Hanc solitudinem & incultam terram, & lumine priuatam, & idcirco occasum nominatam, sol iustitiæ ingressus, & caliginem dissipauit, & suum templum effecit.*

Turbabuntur à facie eius patris orphanorum, & iudicis uiduarum.

Non ferunt nãque eius conspectum, iustum ipsum iudicem esse scientes: Nam propter uiduarum tutelam, & orphanorum curã, eius prouidentiæ iustitiam ostendet. Hunc Dæmonum tumultum, & timorem diuinorum Euangeliorum historia nos edocet: intelligimus enim ip-
Matt.8. *sos dicentes, Quid nobis & tibi fili Dauid uenisti ante tempus torquere nos?*

Deus in loco sancto suo.

Quoniam dixit, Exurgat Deus, & Iter facite illi, qui ascendit super occasum; iurè hanc clausulam apposuit, quasi dicat, Nemo opinetur uniuersorum Deum gubernare loci mutatione utentem: simile est
Ioan.3 *illud, quod à domino dictum est, Nemo ascendit in Cœlum, nisi qui descendit de Cœlo, filius hominis, qui est in Cœlo: per hæc enim ostendit diuinam naturam minime circumscribi posse, & docuit descendisse, & cùm in terra degeret, & cum hominibus uersaretur, tamen in cœlis*

erat, à patre nunquam separatus.

Deus, qui inhabitare facit unius moris in domo, qui educit uinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulcris.

Vnanimes, *uocat eos, qui unum propositum habent, quiq; de sola uirtute rationem habere decreuerunt, & non modò hæc, & modò illa malunt: hos in diuina domo inhabitare dicit.* Vinctos *autem, eos, qui undique peccati uinculis circundati sunt, quos solutos, fortes euasuros esse prædixit. Talis fuit Matthæus, Talis Iacobus Alphæi, talis Zacchæus, qui à peccati uinculis liberati, ualdè uiriliter contra eum, qui eos uinxit, bellum susceperunt. Non solum autem inquit, uinctos uiriles reddit, uerumetiam eos, qui in cumulum impietatis peruenerant, & tanquam in sepulcris grauiter olentibus, uidelicet in proprijs corporibus habitabant; hos inquam cum illis salute dignos faciet.*

Deus cùm egredereris in conspectu populi tui, cùm pertransires in deserto, terra mota est, etenim cœli distillauerunt.

Hanc clausulam Symmachus sic interpretatus est, Deus cùm præcederet populum suum, & ambularet per incultam terram, terra concussa est, & Cœlum stillauit. Cùm inquit, transiturus esses in illam solitudinem, & terram incultam, & quæ nondum radium luminis accepit; agitasti terram & commouisti, & è cœlo gratiæ rores stillasti. Hoc autem tempore crucis accidit, quandoquidem terra mota est, & petræ scissæ sunt: hoc uerò post in cœlos reditum, tunc enim insufflata est spiritus gratia Apostolis, quæ similis fuit quibusdam roris stillicidijs. Ioan. 20. *Deinde manifestius Iudæos edocens Deum omnia hæc facientem, subiunxit.*

A facie Dei Sinai, à facie Dei Israel.

Qui enim in Sinai monte inquit, maioribus nostris apparuit, hic & terram commouit tempore Crucis, (nostram insaniam redarguens) & spiritus gratiam largitus est.

Pluuiam uoluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ.

Quemadmodum superius Rores uocauit, hoc in loco Pluuiam nuncupauit: ad utilitatem nanque discentium, gratia affatim præceptoribus suppeditabatur. Pluuiam *enim,* Doctrinæ *irrigationem uocat.* Voluntariam *autem appellauit ob liberum arbitrium, non enim ex necessitate irrigatur aliquis, sed doctrinæ acquiescens, consequitur gratiam.*

Et infirmata est, tu uero perfecisti eam.

Infirmatam esse ipsam hæreditatem inquit: infirmitatem uerò im-

1.Cor.12 *piorum impetus nuncupauit. sic & dominus Paulo inquit, Sufficit tibi gratia mea, nam uirtus mea in infirmitate perficitur. Verùm irruptionis tempore confirmas, & corroboras athletas: hos enim habes*
Psal 2. *hæreditatem, secundum uaticinationem dicentem, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Porrò Symmachus sic exposuit, Quam effecisti, & fundasti. & Aquila manifestius dixit, Tu fundasti eam, quæ laborabat: Eam enim quæ in persecutionibus multos suscepit labores, intrepidam reddidisti.*

Animalia tua habitabunt in ea.

Animalia Dei, *sacros Apostolos nuncupat, quibus conscensis, errorem exegit, hominesq; ad Dei cognitionem conuertit. sic & de Paulo*
Act. ap. 9. *lo testatus est, Quoniam uas electionis mihi est iste, ut portet nomen meum coram gentibus & Regibus, & filijs Israel: Idcirco ipsos equos*
In canti. *diuinus Abacuc nominauit, Ascendere fecisti enim inquit, in mari equos tuos, turbantes aquas multas. Hos habitare in Dei hæreditate, hoc est, in gentibus, diuinum oraculum prædixit. Habitant enim usque ad hodiernum diem, qui non modo sepulcris sanctos reddunt accedentes, uerum etiam doctrina suorum scriptorum hominum animos conuertunt.*

Parasti in bonitate tua pauperi Deus.

Hæc autem inquit, inopi hominum naturæ ob tuam bonitatem largitus es.

Dominus dabit uerbum euangelizantibus in uirtute multa.

Quos superius Animalia appellauit, hoc in loco Euangelij præcones nominat. & quoniam piscatores erant, & publicani, & coriarij, electi sunt autem præceptores Philosophorum, & Sophistarum, & Rhetorũ, & eorum, qui ob dicendi facultatem se ipsos efferebant, meritò edocet, unde haurientes doctrinæ flumina irrigationem afferunt.

Rex uirtutum dilecti, speciei domus tuæ diuidere spolia.

Symmachus uerò hoc modo exposuit, Dominus dedit uerba euangelizantibus multo exercitu, Reges militum dilecti fuerunt, amabiles facti sunt, & regimen domus distribuet spolia. Vocat autem Multũ exer
Cap. 1. *citum eos, qui crediderunt. sic & Apostolus Thimotheo scribens dicit, Milita bonam militiam, & nemo militans, negotijs uitæ implicatur, ut exercitus Duci placeat.* Reges *uerò* Militum, *horum præceptores appellauit, quos diligi, amabilesq; nominari dixit. sic autem ipsos,*
Ioan. 15. *& dominus uocat, Vos amici mei estis, iam non dicam uos seruos, sed*
Rom. 8. *amicos. sic & diuinus Apostolus dicit, Si enim dilectio Dei continet nos; quis separabit nos à dilectione Christi?* Spolia *uerò nuncupat eos, qui*

qui sua membra peccato seruientia fecerunt, quiq; hæc in seruitutem Diabolo obiecit: hos autem sacris Apostolis distribuit, cùm hunc qui dem Romanis præceptorem, hunc uerò Græcis præfecisset, & bos Indis, & hos Aegyptijs præcones declarasset. Hæc spolia sacris Apostolis species domus distribuit. Domus *autem* Dei *secundum diuinum Apostolum, hi, qui crediderunt sunt.* Species *uerò* Domus, *est gratia spiritus sancti, quæ hanc pulchram, & illustrem reddidit, uniuersi gene ris donorum largitione. & hoc magis dilucidè per ea, quæ sequuntur edocuit.*

Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri.

Pennas *uerò* Columbæ *uocat Spiritus gratiam: in specie nanq; Columbæ apud Iordanis fiumen apparuit. Dorsum autem auro ornatum esse dicit: nam hæc quidem simpliciora, & faciliora puris affert, perfe ctioribus uerò altiora, Mysteria enim mea mihi, & meis: & his quidem ut puris lac præbet, his uerò solidum cibum.* Cleros *autem nuncupat Duo testamenta. Dicit igitur, ad utriusque doctrinam accedite, & uidebitis omnem spiritus sancti gratiam. Non simpliciter tamen accedere, sed etiam continenter assidere iussit, Hoc enim significauit,* Si dormiatis, *Eò quòd qui dormit, immobilis permanet.* Esa. 24.

Dum discernit Cælestis Reges, super eam niue dealbabũtur in Selmon.

Et superius Reges, Apostolos nuncupauit, tanquam Regni cælorum hæredes, ut etiam in Quadragesimo quarto psalmo Principes nominauit, Constitues enim eos inquit, Principes super omnem terram. Caterùm spiritus sancti aduentum prædicit, in die Pentecostes in quo ipsi linguarum discriminis gratiam acceperunt. Dicit igitur ea tempestate, qua ipsis orbis terrarum regna diuidit, & hunc quidem his gentibus, hunc uerò illis præesse iubet; illustrabit ipsos, & similes niui ostẽdet. Prædicit autem etiam locum, in quo hæc fient. Selmon *enim Hierosolymam nominauit: in illa nanque ciuitate Apostolorum chorus degens, sancti spiritus gratiam consecutus est.*

Mons Dei, mons pinguis, mons coagulatus, mons pinguis.

Quos uocauit Animalia, & Euangelij præcones, & Reges, & Montem nuncupat: sic etiam dominus in sacris Euangelijs inquit, Non potest ciuitas abscondi, supra montem posita. Sic etiam Esaias clamat, Erit nouissimis diebus mons domini perspicuus. Pinguem enim ipsum, & casei refertum uocat, tanquam satus cibi, gregibus in ipso pascentibus præbentem, & multam ubertatem à diuina gratia recipientem. Matt. 5. Esa. 2.

Vt quid suspicamini montes coagulatos? mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.

Aquila sic dixit, Cur æmulamini editos montes? mons, quem desiderauit Deus, ut ibi se ipsum collocaret. In Iudæos diuinum oraculum inuehitur, & in iniqua Hæreticorum conuenticula, qui se ipsos ecclesiam nominant, & inquit, Cur efferimini æmulando, & æquiparando uos monti, quem Deus habitaculum suum reddidit?

Etenim dominus habitabit in finem.

Non enim sicut apud uos Iudæi præfissum tempus habitauit, sic & in hoc docebit, sed sempiternam habitationem in hoc habebit: Hoc enim declarat, In Finem.

Currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium.

Nam non sicut apud uos Iudæi paucos sanctos habuit, super quibus conscendit, & in quibus habitauit, sic & nunc habebit. Ex illis nanque infiniti sunt, diuina conscensione digni: Noua enim hæreditas mille habet, & decem millia sanctorum hominum lætantium, & afferentiũ Deo pium cultum, qui rectè uiuunt, & coronas merent, quique ad præmiũ cælestis uocationis festinant.

Dominus in eis in Sina in sancto.

Qui in monte Sinai nostris maioribus se conspiciendum præbuit, ip-
Rom. 10. *se etiam hos reget: non enim alius ille, & alius hic: Etenim ipse dominus omnium diues in omnes, qui inuocant illum. sic cùm propheticus sermo demonstrasset eum, qui descendit, quiq; hostium agmen euertit; ostendit ipsum ascendentem, & ijs, qui olim captiui erant, libertatem largientem.*

Ascendisti in altum, captiuam fecisti captiuitatem.

Ascensus descensum ostendit, & testis Apostolus dicens, Quod au-
Ephes. 4. *tem ascendit, quid est, nisi quod & descendit prius in inferiores partes terræ? Qui descendit ipse est, & qui ascendit supra omnes cælos. Captiuam autem fecit captiuitatem, cùm recepisset eos, qui olim captiui facti erant, & quasi uicissim captiuam cepisset ipsam seruitutem, & libertatem ipsis largitus esset.*

Accepisti dona in hominibus.

Ephes. 4. *Apostolus dicit, Dedit. utraque autem acciderunt: quandoquidem qui accepit ab accedentibus fidem, largitur gratiam.*

Etenim non credentes inhabitare.

Hanc clausulam manifestius Aquila interpretatus est, Vtique non credentes, ut in ipsis habitares. Non respexisti inquit, in antiquam eorum perfidiam, uerùm & repugnantes uidens, perseuerasti eos bene-

ficijs afficere, donec ipsos propriam habitationem redderes.

Dominus Deus benedictus, benedictus dominus die quotidie.

Meritò sanctißimus Vates ad canendos hymnos linguam soluit. semper inquit, laudatu dignus es, cùm hac benignitate usus fueris.

Prosperum iter faciet nobis Deus salutarium, nostrorum.

Qui salutem nobis inquit, donauit, hic nobis & iter complanabit, ne his bonis frustremur.

Deus noster Deus saluos faciendi.

Concedet autem hoc, cùm sit fons salutis.

Et domini domini exitus mortis.

Ipse enim nobis aperuit ineluctabilem mortis custodiam, & portas æneas confregit, & uectes ferreos contriuit, & hoc per ea, quæ sequuntur declarauit.

Verumtamen Deus confringet capita inimicorum suorum, uerticem capilli perambulantium in delictis suis.

Referauit nobis inquit, mortis ianuas, cùm capita inimicorum confregisset, qui inquirunt hominum peccata, quique ne capillum quidem capitis in exploratum relinquunt. Dicit autem per Capillum, minimum peccatum. Quod uerò ait, hoc est, peccantibus Deus mortem præmium præscripsit: Inquirens autem Diabolus, ueluti quidam acerbus carnifex hominum uitam, ne minimum quidem peccatum despicit: uerùm naturam humanam morte mulctat. Cùm eadem igitur natura dominum Christum circundatum uidisset, accesfit, inquirens causas mortis: hoc enim & dominus in sacris Euangelijs inquit, Venit Princeps mundi huius, & in me nihil inueniet. Verumtamen cùm nihil inuenisset, eum tamen morte affecit: Hæc uerò iniustitia illius imperium euertit, hominibus autem Inferos reserauit, Quemadmodum in sermonibus de prouidentia pluribus uerbis dictum est. & diuinus Apostolus, Diabolum mortis imperium habere dixit. Ioan. 14. Hebr. 2.

Dixit dominus ex Basan conuertam, conuertam in profundum maris.

Porrò Symmachus sic exposuit, Dixit dominus ex Basan conuertã à profundis maris. Basan autem in linguam nostram conuersa, Dedecus sonat. Dedecus uerò fructus est peccati: ab hac igitur nos uniuersorum Deus conuertet, & à profundo maris. Quid sit uerò maris profundum, ipse Vates docet, exclamans.

Vt intingatur pes tuus in sanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso.

Sic Symmachus hanc clausulam explanauit, Vt frangatur pes tuus cum sanguine, & lambat cruorem lingua canum tuorum ab unoquoq; inimicorum tuorum. Quoniam enim ostendit uniuersorum Deum ueluti quendam uirum fortem uictorem hostes expugnantem, & eos, qui iniustè captiui erant liberantem, sermone describit, sanguinum riuos, & mortuos conculcatos, hosq; insepultos proiectos, canibusq; in escam expositos. sic per Esaiam exclamat, Torcular calcaui solus, et de gentibus nullus est mecum: calcaui eos in furore meo, deduxi in terram sanguinem eorum, & uestimenta mea aspersa sunt uictoria illorum.

Esa. 63.

Videntur ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, Regis mei, qui est in sancto.

Ingressus Dei, *Gubernationes uocat.* Sanctum *autem, Templum ex semine Dauid erectum. Clara ait, omnibus hominibus tua prouidentia facta est, & uarias tuas dispensationes omnes cognouerunt.*

Præuenerunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum.

Hinc deinceps Ecclesiarum lætitiam docet. Principes *uerò Sacros Apostolos appellat, tanquam harum architectos factos.* Iuuenculas *autem* Tympanistrias, *Puellas uocat uirginitatē exercentes, & diuinam symphoniam Deo afferentes. Deinde ea, quæ dicta sunt manifestiora facit.*

In ecclesiis benedicite Deo domino de fontibus Israel.

Demonstrauit ueteris testamenti cessationem: quandoquidem unum erat Iudæorum templum, Hîc uerò Ecclesiarum multitudinem uaticinatur, in quibus ex Israeliticis fontibus Deum rerum omnium conditorem laudari præcipit. Cæterùm Fontes Israelis iurè quis nominare poterit Vatum libros, ex quibus dulcem cantum Deo afferimus. Quoniā autem præter propheticos fontes, Apostolicos etiam nobis largitus est; meritò subdit.

Ibi Beniamin adolescentulus in mentis excessu.

Aquila autem dixit, Ibi Beniamin paruus imperans ipsis, Secundum Theodotionem uerò, Præceptor illorum. Porrò Beniamin adolescens, *est beatus Paulus, qui ex tribu Beniamin ortus est.* Adolescens, *tanquam post omnes uocatus, & appellatus. Præterea Adolescentem ipsum actuum historia uocat. Hic ecclesiis imperat, & instruit gentes, & uolentes ad salutem ducit. Fuit autē in excessu mentis, cùm didicisset in Cælis esse eum, quem ipse persecutus est, quemque mortuū*

Philip. 3.

existimauit. Postquam autem non modo beatus Paulus, uerumetiam reliquus Apostolorum chorus res diuinas credentes docet; meritò & de his propheticus sermo mentionem fecit.

Principes Iuda duces eorum, Principes Zabulon, & Principes Neptalim.

Ex his nanque Tribubus cæteri Apostoli originem duxerunt, & illi, qui uocabantur Fratres domini, ex tribu Iudæ genus traxerunt. Petrus autem, & Andreas, & Iacobus, & Ioannes, & Philippus ex oppido Bethsaidæ fuerunt: Matthæus, & Iacobus dicti sunt habitare Capharnæum: Simon Zelotes Cananeus nominatus est. omnia autem hæc loca Galilææ sunt. Zabulon, & Neptalim ibi suam habuerunt sortem, & huius rei duo sunt testes, unus quidem Vates, alius uerò Euangelista, hic prædicens, hic uerò testimonium perhibens. Dicit autem sic, Terra Zabulon, & terra Neptalim, & cæteri maritimam regionem incolentes, trans Iordanem Galileæ gentium, populus, qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnam. Matt.4.& Esa.9.

Manda Deus uirtuti tuæ, confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis, à templo tuo in Hierusalem.

Symmachus autem sic exposuit. Impera Deus de fortitudine tua, corrobora hoc Deus, quod fecisti nobis per templum tuum, quod est super Hierosolymam. Confirma inquit, domine gratiam, quam dedisti per templum tuum, quod ex nobis reparasti, quod collocasti supra omne imperium, & potentiam, & potestatem, & super omne nomen, quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Hierosolymã *enim Cælestem ciuitatem nuncupat, de qua beatus Paulus testatus est, Verùm superna Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrũ.* Gal.4. *Petunt igitur per cognationem, quam cum templo habent, ut gratia, quæ ipsis concessa fuit, roboretur, utq́; ob sacrificium fruantur cumulo beneficij in se collati. Hinc prædicit mutationem Regum.*

Tibi offerent Reges munera.

Cùm enim à persecutionibus destitissent, debitum honorem tanquam Deo afferent, & quemadmodum ipsi tributum à subditis accipiunt, sic ipsi ueluti serui, & subditi tibi dona afferent, & huius rei testes sunt oculi, intuentes uaticinationis ueritatem.

Increpa feras Arundinis.

In aliquibus autem exemplaribus, Nemoris, habetur: siue Nemus sit, siue Arundo, peccatum per hæc significatur. Porrò in his locis feræ rationis expertes lustra habent, quas per diuinam implorationem Vates nos exigere docuit.

Congregatio taurorum in uaccis populorum, ut excludant eos, qui probati sunt argento.

Tauros *uocat Iudaeorum multitudinem, ob eorum usitatam audaciã.* Iuuencas *uerò* populorum, *eos, qui ex gẽtibus crediderunt, nominauit. propter nouitatem uocationis. Praedicit igitur diuinum oraculum Iudaeorum impetus factos in principio diuini praeconij contra homines pios. Hoc uerò inquit, facient, uolentes ipsos excludere, & felicitate eos priuare, quae ipsis data fuit, qui instar argenti igne examinati, declarati sunt esse probati. Hoc de ipsis beatus Paulus inquit,*

Galat. 4. *Aemulantur uos non bene, sed contendentes excludere, & uarias sanctorum caedes efficientes, iurè etiam de his inquit.*

Dissipa gentes, quae bella uolunt.

Sic cùm de illis, qui contra dicunt uaticinatus esset, orationem transfert in credentes.

Venient legati ex Aegypto.

Porrò primùm de Aegypto mentionem facit, ut poteque ab antiquo impietatis imperio emerserit. Meminit autem horum actuum historia, commemorando eos, qui collecti erant in die Pẽtecostes, qua sancti spiritus gratia superuenit Apostolis.

Act.ap.2.

Aethiopia praeueniet manus eius Deo.

Et hoc euentum sortitum est: testis est Eunuchus Candacis Reginae

Act.ap. 8. *Aethiopum, quem Philippus ad ueritatem deduxit. Deinde totius orbis regna uocat.*

Regna terrae cantate Deo, psallite domino.

Omnes inquit, qui per totum orbem terrarum estis, diuinae cognitionis lumen accipite, & pro pietate hymnos afferte.

Qui ascendit super caelum caeli ad orientem.

Dominus enim Christus non modo in hoc coelum, quod uidetur ascendit, uerùm etiam super illud, quod est super hoc, & sedit in dextera magnificentiae in excelso coenaculo, omnibus hominibus radios sui orientis demittens.

Ecce dabit uocem suam uocem uirtutis.

Significat autem per haec post Saluatoris nostri assumptionem, spiritus sancti aduentum: nam hunc dominus etiam uirtutem appellauit,

Luc. 24. *Manete enim inquit, in ciuitate hac, donec induamini uirtutem ex alto. Caeterùm de hac uoce etiam beatus Lucas mentionem facit, dicens,*

Act.2. *Facta est autem uox de coelo tanquam uenientis spiritus uehementis, & impleuit domum ubi erant sedentes.*

Date gloriam Deo.

Simile est hoc lationi Apostolicæ legis, Glorificate enim inquit, Deum in corpore uestro, & in spiritu uestro, quæ sua sunt: nam cum tot tantaque bona consecuti simus; iustum est semper beneficij auctorem laudare. 1.Cor.6.

Super Israel magnificentia eius, & uirtus eius in nubibus.

Ex Israel nanque sacri Apostoli originem trahentes, Dei magnificentiam ostendebant per ea, quæ edebant miracula, & qui illis successerunt, cùm docendi munus præceptoris more obissent, ueluti quædam nubes aquam è pelago spiritus sancti haurientes, irrigationem hominibus afferunt.

Mirabilis Deus in sanctis suis.

Cæteri uerò inquit, omnes uirtutis studiosi ad diuinas laudes celebrandas accingunt se, secundum domini uocem dicentem, Luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum qui in cœlis est. Mat.5.

Deus Israel, ipse dabit uirtutem, & fortitudinem populo suo.

Non temerè autem hoc in loco de Israel meminit, sed quoniam cùm Iacob Esau timuisset, deinde cùm diuino conspectu dignus factus esset; corroboratus est, mentisq; timorem discussit. Edocet autem nos sermo eum, qui illum fortem reddidit, & inimicis superiorem effecit, nouum suum populum cōfirmaturum, et pacatum, & inuictum effecturum esse.

Benedictus Deus.

Finis accommodatus est psalmo: quandoquidem oportebat, ut tantorum bonorum narratio diuino hymno concluderetur.

Psalmi. LXVIII. Interpretatio.
In Finem. Pro his, qui mutabuntur.
Psalmus Dauidi.

Quarundam rerum uicissitudinem psalmus prædicit, Dictatus est in Iudæos, qui exules Babyloni erant, & formatus est tanquam ab illis deprecantibus, et libertatem postulantibus: Verumtamen uaticinatur, & à seruitute liberationem, & reditum, & Hierosolymæ ædificationē, & prorsus pristinam Iudææ felicitatem. Continet etiam uaticinationē de domini cruciatibus, & propter hos ultimam Iudæorum perniciem, quæ eos apprensura erat. Quoniam enim quæ ab inimicis perpessi sunt, hæc contra beneficij auctorem, & Saluatorem ausi fuerunt, quæ inimicis precabantur, hæc in ipsos iustus iudex pronunciauit.

Saluum me fac Deus, quoniam intrauerunt aquæ usque ad animam meam.

Tiorum frequentia has preces affert. Aquas *uerò,uocat Calamitatum multitudinem : undique ait,res molestæ circunstant me.*

Infixus sum in limo profundi,& non est substantia.

Symmachus sic uertit, Immersus sum in infinitas uoragines, & nō est status : ex translatione eorum,qui in profundum mare inciderunt, quiq; uel maxime deorsum feruntur,& uix fundum attingere possunt. Declarat autem per hæc malorum magnitudinem.

Veni in altitudinem maris,& tempestas demersit me.

Varijs figuris orationem exornat,non inueniens dignam comparationem malorum,à quibus detinebatur.

Laboraui clamans,raucæ factæ sunt fauces meæ.

Semper inquit,supplicans exclamo,ut & ipsa instrumenta uocis laborent . Clamorem *uerò Intentionem obsecrationis mentis,dicit.*

Defecerunt oculi mei,dum spero in Deum meum.

Porrò hoc dixit ex translatione eorum,qui aliquem necessarium & notum peregrè redeuntem expectant,& uias circumspiciunt. Defessus sum inquit,tuam opem expectans. Deinde quæ superius ex translatione posuit,manifestius edocet.

Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderũt me gratis. Confortati sunt, qui persecuti sunt me inimici mei iniustè.

Et numerum superant hostes,& magnam habent potentiam, & odio me prosequuntur,licet odij causam ipsis non dederim.

Quæ non rapui, tunc exoluebam.

Minimè peccaui & iniustè pœnas luo : non enim ego prior ipsos lædens,ab illis in seruitutem redactus sum.

Deus tu scis insipientiam meam,& delicta mea à te nō sunt abscondita.

Omnia ò domine tu cognoscis,& nihil eorum,quæ fiunt,te latet. scis igitur me in illos nihil commisisse : tuas autem leges transgressus sum.
Psal. 50. *Hoc illi simile est, Tibi soli peccaui,& malum coram te feci.*

Non erubescant in me,qui expectãt te domine, domine uirtutum. non confundantur super me qui quærunt te, Deus Israel.

Ne sim inquit,alijs pœnæ exemplar,expectans quidem à te salutem, deceptus uerò mea spe, sed discant per ea,quæ mihi contingerunt illi, qui tui notitiam habent,quòd sperantium in te,salutis, & non decoris es auctor.

Quoniam

Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.

Dedecore repletus sum, tua opprobria recipiens: quandoquidem assiduè aduersarij mihi obtrectant, tuam imbecillitatem, meam seruitutem appellantes.

Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ.

Enumerat miseriæ causas, in misericordiam illum, qui misericors est, excitans. & prius quidem impiorum probra posuit, deinde cognatorũ, & sociorum segregationem: quandoquidem tanquam bello captum non permiserunt me inter cognatos uersari.

Quoniã zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.

Non parum autem sanctæ tuæ domus, & impiorum irrisio discruciat, & angit me: non enim ex mea imbecillitate ea, quæ contra illum à me facta sunt, ratiocinantur. & propterea maledictis contra te prolatis pungor: uideor enim ipsorum ego causa esse. Illud uerbum Comedit me, Symmachus, Consumpsit me, dixit.

Et operui in ieiunio animam meam, & factum est in opprobrium mihi, & posui uestimentum meum ciliciũ, & factus sum illis in parabolam.

Propter hæc discrucior, & ieiunio macero corpus, uerùm & hoc ipsum illis ridendi ansam præbet: affligo autem me ipsum, etiam sacci amictu, lugubrem habitũ gerens, & hinc etiam illusionis causam arripiunt.

Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta, & in me psallebant, qui bibebant uinum.

Et in conuentibus inquit, & in conuiuijs mea iactant, & illudunt mala. Olim enim iuxta portas conuentus habebant.

Ego uerò orationem meam ad te domine.

Symmachus autẽ sic, Oratio mea ad te domine. His inquit ita actis, ego ad te faciem protendo, & à te expecto opem.

Tempus beneplaciti Deus.

Symmachus autem sic, Tempus reconciliationis Deus. Satis est inquit, pœna, qua me affecisti: Tempus iam est, ut hanc dissoluas, tuamq; misericordiam mihi ostendas. Beneplacitum *enim, Bonam appellat uoluntatem.*

In multitudine misericordiæ tuæ exaudi me, in ueritate salutis tuæ.

Ne meis peccatis supplicium metiaris, sed immensa tuæ benignita-

tis misericordia: utere autem uero, & iusto tuo decreto contra tot mala in me patrantes. Deinde tropicè rursus calamitates enumerat, sua narratione misericordiam commouere tentans.

Eripe me de luto ut non infigar.

Similis sum his, qui in limosam foueam cadunt, & mortem expectant, propterea à te salutem efflagito.

Libera me ab his, qui oderũt me, & de profundis aquarum.

Oro autem & ut ab hostibus, & à malis, quæ illi mihi infligunt, me liberes. Profunditatem *enim* Aquæ, *Pœnas ab illis irrogatas appellauit.*

Non me demergat tempestas aquæ, neq; absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum.

Ne respuas ait, domine meam salutem, neque claudas benignitatis ostium: Etenim in puteum incidentes, donec putei ostium apertum est, habent quandam tenuem spem, ut illinc liberentur: operto autem eius ore, de salute desperant.

Exaudi me domine, quoniam benigna est misericordia tua, secũdum multitudinem miserationum tuarum respice in me.

Ob tuam benignitatem, non propter meum meritum affer liberationem ab his malis, quæ narraui: Intuere me igitur malis circundatum, solue calamitates: satis enim est, uel solus tuus conspectus ad dissipandam rerum aduersarum nebulam.

Et ne auertas faciem tuam à puero tuo.

Hoc enim, qui ira perciti sunt, facere solent, ut respuant preces delinquentium.

Quoniam tribulor, uelociter exaudi me.

Ob doloris excessum celerem consolationem concede.

Attende animam meam, & libera eam.

Solo enim aspectu potes molestias finire.

Propter inimicos meos libera me.

Mea quidem peccata ueniam transcendũt, uerùm hostes impij sunt, & prauitati seruiunt: propter igitur opprobria, quæ ab illis perpessus sum, tuæ benignitatis me participem fac. Hoc nanque per ea, quæ sequuntur declarauit.

Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reuerentiam meam, in conspectu tuo sunt omnes, qui tribulant me.

Nihil eorum, quæ fiunt, te latet, sed omnia perspicis, & illorum opprobria, & meam confusionem: perturbor enim, & mæreo, dùm ab illis iniurijs afficior.

Improperium expectauit cor meum, & miseriam, & sustinui, qui simul contristaretur, & non fuit, & qui consolaretur, & non inueni.

Nam talibus undique doloribus cinctus, & etiam alios grauiores expectans, nullam habeo consolationem. Hi quidem, qui me angoribus conficiunt, innumerabiles sunt: qui autem dolorem mihi leuet, & mœroris participatione tristitiam minuat, non est.

Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto.

Et ipsum cibum inquit, amarulentum, & tristem mihi præpararunt: Quandoquidem iniucundus est cibus ijs, qui cum mœrore comedunt, licet iucundissimus sit.

Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones, & in scandalum.

Lætitiam igitur eorum domine in calamitates cõuerte, & in ea, quæ fecerunt incidãt. Mensam *enim,* Lætitiam *uocauit: Supplicia uerò* Laqueũ: *Quandoquidem Symmachus sic explanauit, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in supplicium, ut comprehendantur.*

Obscurentur oculi eorum ne uideant.

Infer in eos tenebricosas calamitatum caligines.

Et dorsum eorum semper in curua.

In seruitutem illos domine condemna, ut ea, quæ committunt patiantur, in laboriosum opus semper incurui.

Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos.

Omnem inquit, uindictæ iram in eos immitte, & celerem, & maximam calamitatem inuehe: per Furorem *enim, Celeritatem declarauit: talis nanque est furor. per* Iram *autem, Perseuerantiam: quandoquidem talis est natura iræ. Nam furor celer est, & non multum tempus durat, Ira uerò magis tarda est, & magis diuturna. per furorem igitur iræ, celerem, & perseuerantem pœnam appellauit.*

Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit, qui inhabitet.

Semper iustam sententiam petit, & ijs rebus, quas in alijs patrarũt, supplicat, ut subijciantur. Quoniam enim cùm Hierosolymam, & alias ciuitates Iudææ diripuissent; desolatas illas reddiderunt, hæc ut illorum patria patiatur obsecrat, & hæc, quæ petijt, obtinuit. Nam Babylon desolata fuit, & usque in hodiernum diem sic permanet. Tamen sciendum est, quæ Iudæi petierunt ut Babylonij paterentur, qui impietate & pra

uitate in eos utebantur, hæc ipsos perpessos esse, cùm in beneficij auctorem, & Saluatorem rabie perciti essent. Babylonij nanque amarum cibum ipsis proposuerunt, non talem cibum ipsis præbentes, uerùm ob laboriosam seruitutem, suauitatem, quæ cibis innata est, auferentes. Iudæi autem nulla iniuria affecti, sed omnibus beneficijs ornati, ipsi beneficij auctori fel, & acetum attulere, ueluti quædam uinea perniciosa, Idcirco eisdem supplicijs subacti fuerunt, & facta est mẽsa illorum in laqueum, & in retributionem, & in scãdalum. Quandoquidem pro pristina felicitate in seruitutem condemnati fuerunt, & oculi eorum obscurati sunt, ueram lucem uidere nolentes, & terga illorum semper seruitute, & paupertate inflexa sunt ob elatam ceruicem, & durum eorum collum, & habitatio eorum facta est deserta, & in habitaculis Hierosolymæ nemo illorum habitat. suis igitur execrationibus subiecti fuerunt, & quæ Babylonijs ipsi iniuria affecti imprecati sunt, hæc perpeßi fuere iniuria afficientes, cùm ingrati etiam erga beneficij auctorem fuissent. Propterea, & diuini Apostoli huius psalmi uerbis pro testimonijs usi sunt, geminum uaticinationis sensum sciẽtes. Sed ad sequentia interpretationem conuertamus.

Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem uulnerum meorum addiderunt.

Tu enim inquit, peccatorum pœnas exigens, ueluti quibusdam carnificibus, istis me dedisti, hi uerò pluribus malis me circundederunt, quæ non præcepisti, & dolorem, qui mihi ob peccatum accidit, adauxerunt. Hãc eorum inhumanitatẽ uniuersitatis dominus insimulat, & inquit,
Esa.47. *Ego eos tradidi in manus tuas, tu autem misericordiam non dedisti eis, & iugum senioris grauasti, & iuuenis non misertus es.*

Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in iustitiam tuam.

Porrò pœnam ob peccatum irrogatam, iniquitatem uocauit, scilicet impone ipsis impiè uiuentibus condignam pœnam, & ne bona consequãtur, quæ iustis distribuere soles.

Deleantur de libro uiuentium, & cum iustis non scribantur.

Hoc respondet illis, quæ in primo psalmo habentur, Et non resurgũt impij in iudicio, neque peccatores in consilio iustorum. Horum uerò li-
Dan.7. *brorum beatus Daniel meminit, Constituit enim inquit, iudicium, & libri aperti sunt. Quod autẽ dicit, hoc est, Quas res tuis cultoribus concedis, earum ne isti participes sint, neque reuocationem consequantur, cuius nos inquit, ob tuam benignitatem compotes erimus.*

Ego sum pauper,& dolens,salus tua Deus suscepit me.

Hinc deinceps rerum uicißitudinem prædicit, & à seruitute liberationem,captiuorumq; reditum: & idcirco In finem psalmus inscriptus est his,qui mutabuntur. Nam duas mutationes habuerunt, cùm enim Babyloni pœnitentiam egissent, pristinam libertatem receperunt, postea autem cùm in dominum rabie perciti essent; & in extremam seruitutem condemnati fuerunt: utraque igitur præsens psalmus uaticinatur. Hoc autem Pauper, & Dolens sum, *hoc significat, Cùm inquit, me in paupertate uidisses, & in multis doloribus de me periculum fecisses;tua salute me dignatus es.*

Propterea laudabo nomen Dei cum cantico,& magnificabo eum in laude.

Non enim immemor beneficiorũ ero, sed illa hymnis pensabo, narratione tuorum erga me meritorum tuam magnitudinem nescientibus ostendens.

Et placebit domino super uitulum nouellum,cornua producentem, & ungulas.

Magis autem gratum erit tibi laudis sacrificium, quàm iunior, & pinguis uitulus, modo ungulas, & modo cornua producens. Stultitia Iudæorum deploratu digna est, cognoscere nolentium legis cultus fatuitatem, licet captiui, qui Babyloni detinebantur polliciti sint, Deum hymnis celebrare post reditum, non autem sacrificia offerre, eò quòd hymnorum cantus Deo sit acceptior. uerùm condemnationem simul cum istis in præsenti missam faciamus, & ad interpretationem redeamus.

Videant pauperes,& lætentur.

Omnes inquit, qui in eiusmodi malis inciderunt, bonæ spei exemplũ à nobis arripiant.

Quærite Deum,& uiuet anima uestra.

Præterea admonet,ut ob spem in Deum collocatam, & propter preces salutem accipiant.

Quoniam exaudiuit dominus pauperes, & uinctos suos nõ despexit.

Nam nostras preces admisit,cùm inopiam uidisset, uinculaque seruitutis soluit. Compeditos uerò ipsos uocauit, quoniam ipse eos in seruitutem tradidit.

Laudent illum cœli, & terra, mare, & omnia reptilia in eis.

Totum inquit,orbem in hymnorum communionẽ uoco:quandoquidẽ

non sufficit humana lingua diuina beneficia explicare.

Quoniam Deus saluam faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ.

Porrò hunc hymnum ipsi affero, illustrem, & splendidam Sionem uidens, & Iudææ ciuitates, quæ nunc desolatæ sunt, pristinam felicitatem consecutas. sic cùm nouam ædificationem urbium uaticinatus esset; prædicit, & incolarum frequentiam.

Et inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirent eam.

Cùm inquit, hi, qui in seruitute detinebantur, reditum consecuti fuerint; & proprias ciuitates ædificabunt, & illas incolent, nonsolum ipsi, uerùm etiam eorum filij, & posteri. Hoc enim subiunxit.

Et semen seruorum tuorum possidebit eam.

Quoniam autem propter furorem, quo in Saluatorem conciti fuerunt, extremam perniciem futuri erant subire, meritò hunc finem psalmo imposuit.

Et qui diligunt nomen eius habitabunt in ea.

Non enim omnes, qui ex Israel originem ducunt, ipsi Israelitæ sunt,
2. Reg. 17. *neque quòd sint ex semine Abrahæ, ideo sunt omnes filij. Respondent autem his Vatis uerba, Si fuerit numerus filiorum Israel, tanquã arena maris, reliquiæ saluabuntur. Hoc etiam beatus inquit Dauid, Et qui diligunt nomen eius habitabunt in ea. Nam post crucem, & illam rabiem canes illi exacti fuerunt: diligentes autem ipsum in Sion habitarunt, laudis sacrificium afferentes.*

Psalmi. LXIX. In finem. In Reminiscentiam Dauidi, quòd saluum fecit dominus.

Hũc autem titulum in aliquibus exemplaribus inueni, sed nec apud Hebraicum, nec apud alios Interpretes; congruit tamen sensui psalmi. quandoquidem Vates salutem petit, & liberationem ab his, qui bello cum persequebantur. Cæterùm beatus Dauid hunc psalmum dixit, cùm Absalonem fugitaret, meritò In reminiscentiam inscriptioni appositum est: peccati enim memoria uehementius, quàm hostes ipsum pungebat. Propterea exclamat.

Deus in adiutorium meum intende, domine ad adiuuandum me festina.

Multæ inquit, & uniuersi generis calamitates intercludunt me, idcirco ut celerem mihi opem concedatur, expeto.

Confundantur, & reuereantur, qui quærũt animam meam.

Sua spe inquit, decipiantur, qui meam cædem desiderant, & hinc uerecundiam reportent.

Auertantur retrorsum,& erubescant,qui uolunt mihi mala. Auertantur statim erubescentes qui dicunt mihi euge,euge.

Præterea ij,qui meis malis lætantur,in fugam conuertantur,meam mutationem uidentes.

Exultent,& lætentur in te omnes, qui quærunt te, & dicant semper,Magnificetur dominus, qui diligunt salutare tuum.

Hoc uerbum, Dominus,*non iacet in Sexcuplici. Omnis inquit,uoluptatis tui studiosos refertos redde,ut tua beneficia decantantes, tripudient.*

Ego uerò egenus, & pauper sum Deus adiuua me.

Videlicet,eorum iustitia,qui supradicti sunt,priuatus sum,& in inopia degens, uirtutis diuitias non habeo.

Adiutor meus,& liberator meus es tu.

Quandoquidem tuam opem consecutus sum.

Domine ne moreris.

Opem fer quamprimùm,& ne petitionem procrastines.

Psalmi. LXX. Interpretatio. Psalmus Dauidi.
Filiorum Ionadab,& priorum captiuorum.
Sine titulo apud Hebræos.

Et ipsemet, qui inscriptionem fecit præfetulit hāc apud Hebraicum exemplar non inuenisse, sed se hanc apposuisse. tamen sciendum est, filios Ionadab non primos captiuos fuisse: quandoquidem beatus Ieremias uinum ipsis afferre à Deo iussus fuit, ut Iudæorum transgreßionem redargueret: at illi cùm bibere noluissent ob mandata maiorum, deinceps Vates Iudæorum perfidiam damnauit, ut qui hominum leges custodiunt,& lationem diuinæ legis transgrediuntur. Dictus est autem psalmus ex persona eorum,qui Babyloni exulabant,quiq; reditum desiderabant,& à seruitute liberationem exoptabant. Conscripsit uerò ipsum beatus Dauid,piorum ordini uerba accommodans. Ierem.35

In te Domine speraui non confundar in æternum.

Ne à spe inquit,decidam,tuam opem expectans,neque diutius contumeliosus sim.

In iustitia tua libera me,& eripe me.

Vt mihi,& Babylonijs ius reddas,obsecro, utq; iustam sententiā in illos pronuncies: sic enim ego ab illorum seruitute liber ero.

Inclina ad me aurem tuam, & salua me, esto mihi in Deum protectorem, & in locum munitum, ut saluum me facias, Quoniam firmamentum meum, & refugium meum es tu.

Te propugnatorem habeo, & munitum uallum, & tutum propugnaculum: benignè igitur meus preces suscipe.

Deus meus eripe me de manu peccatoris, & de manu contra legem agentis, & iniqui.

Supplico te domine, ut à potentia iniquorum, & impiorum hominũ me liberes.

Quoniam tu es patientia mea domine, domine spes mea à iuuentute mea.

Iuuentutem, *nuncupat Sub magno Mose tempus, quando libertate perfruiti sunt, cùm Aegyptijs diutius seruissent. Ex illo inquit, tempore spem in te collocaui, tuamq́; opem expecto.*

In te confirmatus sum ex utero, de uentre matris meæ tu es protector meus.

Diem Natalem, & Partum, ex Aegypto reditum nuncupat: hoc au
Ezec. 16. *tem & Deus omnium conditor per sanctissimum Ezechielem edocet, cum redargueret enim Hierosolymæ impietatem; deinde cùm dixisset, Pater tuus Amorræus, & mater tua Gethæa; subdit, Et quando nata es, in die ortus tui non est præcisus umbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita. Quoniam enim umbilicus est ueluti quædam radix, per quam fœtus augetur, & alitur. Israel uerò post ex Aegypto exitum, Aegyptiorum impietatem innatã habuit; meritò inquit, Non est præcisus umbilicus tuus, Quoniam inquit, ex utero matris cibum trahis, & in pristinis studiis perseueras. Igitur piorum cœtus Deum obsecrans, dicit, Quoniam ab initio, & à principio spem fixam in te constitui.*

In te cantatio mea semper.

Te hymnis, & laudibus prosequar, & ob tuam prouidentiam illustris factus sum.

Tanquam prodigium factus sum multis.

Verùm post illum splendorem multam mutationem suscepi, ut res meæ multis, ueluti portentum, & signum uisæ sint.

Et tu adiutor fortis.

Veruntamen tuam opem expecto.

Repleatur os meum laude, ut cantem gloriam tuam, tota die magnitudinem tuam.

Conuerte igitur imminentem mihi calamitatem, & linguam in hym

norum cantilenam impelle, ut semper tibi hymnum afferã. Nam Tota die, *Semper, Symmachus dixit.*

Ne proiicias me in tempore senectutis, cùm defecerit uirtus mea, ne derelinquas me.

Illa prouidentia, qua in iuuentute perfruitus sum, & nunc ut perfruar obsecro; & ne in ipsa senectute tua cura destitutus sim, supplico. Quoniam enim ex Aegypto exitum, iuuentutem appellauit; Senectutem, Seruitutis tempus nuncupauit: eò quod multum temporis in medio intercesserit.

Quia dixerunt inimici mei mihi, & qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum, Dicentes, Deus dereliquit eum, persequimini, & comprendite eum, quia non est, qui eripiat.

Omnes inquit, hostes meis calamitatibus insultant, & omnis generis malis me cingunt, tua cura me destitutum uidentes, & suspicantes penitus me negligi, & non amplius tuum auxilium me consecuturum esse. Idcirco exclamo.

Deus ne elongeris à me, Deus meus in auxilium meum respice.

Celerem opem mihi concede, & ne longè à tua cura me constituas. Longinquitatem *eius, non Dei naturam dicit: Vbique enim præsens est, & omnibus adest, uerùm Prouidentiam, & auxilij efficaciam.*

Confundantur, & deficiant detrahentes animæ meæ.

Symmachus autem sic explanauit, Confundantur, & consumantur, qui aduersantur animæ meæ. A suis conatibus frustrentur, & hinc pudorem reportent, & inanes fiant, qui meam mortem struunt.

Operiantur confusione, & pudore, qui quærunt mala mihi.

Ignominiosi, & ridiculi fiant, qui uniuersis malis me circundant.

Ego autem semper sperabo in te.

Nam hæc facta esse uidens; in te firmam spem constituam.

Et adiiciam super omnem laudem tuam.

Et uarium hymnorum cantum tibi afferam.

Os meum annunciabit iustitiam tuam, tota die salutare tuum.

Non desistam tuam iustam sententiam prædicare, & omnes edocẽs, quomodo me, & hostes iudicâsti, cùm ab illorum seruitute liberasses.

Quoniam non cognoui literaturam, introibo in potentia domini.

Symmachus sic interpretatus est hanc clausulam, Non enim scio nu

esse Vates prædixit. Dicit igitur, & in hoc loco, Ne derelinquas me, donec annunciem brachium tuum omni generationi, quæ uentura est, potentiam tuam, & iustitiam tuam. Simile est autem hoc Patriarchæ Iacob uaticinationi, Non deficiet Princeps ex Iuda, & Dux ex fæmoribus eius, donec ueniat, cui repositum est, & ipse erit expectatio gentium. Gen.49.

Deus usque in altissima, quæ fecisti magnalia.

Aquila, & Symmachus sic exposuerunt, Deus usq; in altitudinem, quæ fecisti magnalia: uidelicet, Sublimia, & magna sunt domine, quæ à te facta sunt, & satis sunt ad persuadendum omnibus, ut altissimum te nominent.

Deus quis similis tibi.

Nihil potest inquit, se conferre & æquiparare tibi: tu enim omnes superas, & natura, & potentia, & omnibus bonis. Hinc reditum prædicit.

Quantas ostendisti mihi tribulationes multas, & malas, & conuersus uiuificasti me.

Cùm inquit, ob peccata à me commissa, uniuersi generis calamitatibus me affecisses; iterùm in uitam me reduxisti.

Et de abysfis terræ iterum reduxisti me.

Quendam reditum in uitam inquit, me consecutum esse existimo, præter humanam opinionem, cùm à tot calamitatibus liberatus sim. hoc & per Ezechielem Deus inquit, Quoniam aperiam sepulchra uestra, & reducam uos ex Babylone, hoc est humanæ desperationi finē imponam, & præter hostium spem reditum uobis largiar. Ezec.37.

Multiplicasti magnificentiam tuam, & conuersus consolatus es me, & de Abysfis terræ iterum reduxisti me.

Symmachus sic dixit, Augebis magnificentiam meam, & consolatione circundabis me, & alia uerò similiter prædixit: ob tuam enim curam, quam de me geris, tua bonitas ostendetur.

Nam & ego confitebor tibi in populis domine.

Nunquam enim tua dona celebrare desistam, & nescios edocens. Notandum est hoc in loco, multorum populorum mentionem fecisse, qui postquam Saluator noster homo factus est; per præcones, qui ex Iudæis fuerunt, salutem consecuti sunt.

In uasis psalmi ueritatem tuam Deus, psallam tibi in cithara sanctus Israel.

Vtar autem usitatis instrumentis, hymnorum cantilenam contexens.

Exultabunt labia mea cùm cantauero tibi, & anima mea, quam redemisti, sed & lingua mea tota die meditabitur iustitiam tuam, cùm confusi, & reueriti fuerint, qui quærunt mala mihi.

Prædicit eodem tempore Babyloniorum perniciem, quæ fuit tempore Cyri Persarum Regis, & Iudæorum reuocationem. Nam inquit, Euersis illis, ego reditum consequar: consecutus uerò hunc, lætus, & gaudens tripudiabo, tua beneficia celebrans, tuamque legem semper meditans.

Psalmi. LXXI. Interpretatio. In Salomonem.

Quod Salomoni propositus Psalmus nequaquam congruat, opinor Iudæos etiā confiteri, si ueritatem dicere uoluerint, ne dum fidei alum nos. Primùm enim nec Salomon finibus terræ dominatus est, neq; ab his, qui Occidentem, & Orientem habitant, tributum accepit. Deinde cùm esset homo, & uixisset tempus naturæ congruens, uitæ finem accepit, & hunc non gloriosum. Psalmus uerò Sole, & Luna antiquiorem eum, qui per uaticinationem promittitur, ostendit: magis autem apertè uerborum interpretatio hæc docebit. Cæterùm inscriptio non inepta est, uerè autem Saluatori congruit: quandoquidem Salomon pacificus interpretatur, & hoc manifestius Paralipomenon historia nos edocet. dicit enim Dauidi per Nathan Deus, Quoniam Salomon est nomen eius, & pacem in diebus eius dabo. Hanc autem appellationē & dominus Christus inquit, & exclamat Paulus magnus ueritatis præco, Ipse est pax nostra qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ soluens. & ipse dominus sacris Apostolis inquit, Pacem meam do uobis, & pacem meam relinquo uobis. Eius igitur Regnum, & pacem ab ipso allatam, atque gentium salutem hic psalmus uaticinatur. Et quoniam & Deus est, & homo, cùm hoc quidem sit semper, hoc autem propter nos assumpserit, utraque uaticinatio edocet, & dicit ipsum tanquam Deum omnium potestatem habere, hanc uerò ut hominem à suo patre recipere.

Paral. 22. Ephes. 2. Ioan. 14.

Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis.

Et Rex, & filius Regis est dominus Christus: idcirco & Regem, & filium Regis uaticinatio ipsum nuncupat, sic etiam Patriarcha Iacob, Leonem, & Catulum Leonis eum nominat, Catulus enim Leonis inquit, Iuda ad prædam fili mi ascendisti, requiescens recubuisti, ut Leo, & quasi Catulus Leonis, quis suscitabit eum? Non enim solùm

Gen. 49.

Rex est, sed etiam Regis filius: etenim ut Deus ex Deo uniuersorum Reze genitus est, & ut homo primum parentem Regem Dauidem habet. Hoc diuinum oraculum obsecrat, ut tanquam homini à Deo iustitia concedatur. Deinde causam aperit.

Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio.

Eos nanque, qui peccati paupertate tenentur, ab acerbi tyranni seruitute liberabit, cùm iustè ipsum, & eos, qui ab eo detinebantur, iudicauerit.

Suscipiant montes pacem, & colles iustitiam.

Personæ fictio est, omnium rerum uicissitudinem ostendens: sic populi exitum narrans, inquit, Montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium. Videmus tamen, & montium, & collium mutationẽ. Nam pro impietate, quæ olim in ipsis regnabat, homines Angelorum uitam amplexi, euangelica iustitia in ipsis fruuntur: & qui pro hominibus legationes obibant, diuinas reconciliationes gerunt. Psal. 113.

Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem.

Meritò Diabolum Calumniatorem uocauit: quandoquidem Deum ipsum calumniatus est, cùm dixisset, ipsum ligni cõmunionem propter inuidiam inhibuisse. & in Iob huiusmodi falsis uerbis usus est, cùm dixisset, Nunquid frustra timet Iob Deum? tange enim inquit, cuncta, quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Hunc & in octauo psalmo inimicum, & ultorem nominauit: hîc uerò calumniatorem, sed hunc dominus depressit, & euertit, eos uerò, qui ab ipso tyrannide pressi erant, libertate, & salute dignos fecit. Iob. 1.

Et permanebit cum Sole, & ante Lunam in generationem, & generationem.

Qui inquit, hæc omnia rectè dirigit, neque dierum principium, (ut uerbis utar Apostoli) neque uitæ finem habet: genitus est enim à patre ante lunam generatione generationum, hoc est, infinita secula, ante mundi constitutionem fuit, uerùm simul permanebit cum Sole, uidelicet perennem statum habebit: aliam autem similitudinem magis idoneam non inuenit. Cùm uerò Solem insignem & temporum, & dierum opificem nouisset, huic comparauit eum, qui rerum uicissitudinem ex tenebris in lucem eduxit: Quoniam etiam ipse dominus Christus Sol iustitiæ nominatur.

Descendet sicut pluuia in uellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.

Per hæc magis clarè nobis humanam generationem oſtendit, ſine ſtrepitu genitam, & ualde quietè & myſticè. ſicut enim lana imbrem recipiens, nullum fragorem emittit, & ſtillicidia inſtar roris in terrã delata ſenſum nullum auribus præbent; ſic domini conceptio facta eſt, neque ipſo ſponſo reſiſcente, qui cum ipſa habitabat. deinde enim poſt uterum aliquam indignitatem ſuſpicatus, occultè dimittere eam uoluit, uerùm ab Angelo edoctus fuit, cæleſtem eſſe fætum, & non humanum.

Orietur in diebus eius iuſtitia.

Et euentus uerba teſtificantur: nam humana natura à priſtinâ impietate liberata, pietatem didicit, ſi autem aliqui eorum, qui crediderunt, ſecundum euangelicas leges non uiuunt, tamen myriades ſunt, quæ numerum ſuperant, & inter milites, & idiotas, & urbanos, & agreſtes, qui de uirtute multam rationem habent.

Et abundantia pacis, donec auferatur luna.

Multæ enim prouinciæ, & Regna per ſingulas gentes diuiſa, frequẽtibus bellis uexata, pacis dono frui nequibant: continuè enim in armis uitam traducebant. & hæc bella multi Romanorum, & Græcorum cõſcripſerunt. edocent nos etiam Regum, & Machabæorum hiſtoriæ, quot mala prouinciæ ſibi aſciſcebant. Poſt autem Dei, & Saluatoris noſtri humanitatem, illa ceſſarunt: unum uerò Regnum noſtræ habitatæ regioni imperat, per quod florida pax diuino præconio robur largita eſt. Hoc autem Donec auferatur Luna, *Scilicet, Per omne præſentis uitæ tempus: ſuperuacuum enim eſſet de futuro dicere, quo uera pax ſemper uiget.*

Et dominabitur à mari, uſque ad mare.

Scilicet omnibus orbis finibus dominabitur: Quoniam enim trans terram magnâ ſunt maria, quæ tranſmitti non poſſunt, quæ nonnulli Atlantica uocant, uel Eoum, & Heſperium oceanum, meritò orbis terræ imperium undecunque mari ſeptum eſſe declarauit. & hoc manifeſtius ſequens uerſiculus fecit.

Et à flumine uſque ad terminos orbis terrarum.

Flumen, *Iordanem inquit, in quo dominus baptizatus eſt, à patre*
Luc. 9. *teſtatus, ipſum eſſe dilectum filium, in quo bene complacuit. Ex eo tẽ-*
Matt. 3 *pore inquit Euangeliſta incepit prædicare, & dicere, Pænitentiam agite, appropinquauit enim Regnum cælorum. Idcirco, & uaticinatiò inquit, Dominabitur à flumine uſque ad terminos orbis terrarum. Deinde alio modo hoc manifeſtius facit.*

Coram illo procident Aethiopes,& inimici eius terram lingent,Reges Tharsis,&insulæ munera offerent,Reges Arabum, & saba dona adducent,

Tharsis, *Cartaginem ciuitatem Libyæ principem, & beatus Esaias, & admirabilis Ezechiel nuncupant*. Saba *autem, Aethiopiæ gens est, Sed Libyci, & Aphri etiam nuncupati, hesperiam orbis partem occupant: Aethiopes autem Eoam, & australem. Arabes uerò mediam continentem, & Insulares eas regiones, quæ in maris medio sunt obtinent: hos autem inquit, prostratos fore ante ipsum, & adorationem & dona ut Deo, & Regi allaturos, inimicos uerò execrationibus in serpentem factis obnoxios fore, Super pectus ait, & uentrem gradieris, & terram comedes cunctis diebus uitæ tuæ. Inimici Dei, & Saluatoris nostri nequissimi dæmones sunt, in quos conculcandi supra scorpios, & serpentes potestatem largitus est. Postquàm autem trium uel quatuor nationum mētionem fecit,&per enigma omnium gentium mutationem manifestauit; magis dilucidè orationem fecit.* Genes. 3

Et adorabunt eum omnes Reges terræ.

Alij quidem in præsenti uita uolentes, alij uerò omnes post resurrectionem, Nondum enim, quemadmodum dicit diuinus Apostolus, uidemus illi omnia subijci, sed tunc illi flectetur omne genus cælestium, & terrestrium, & infernorum. Heb. 2. Philip. 2.

Omnes gentes seruient ei.

Hæc Patriarchæ Iacob uaticinationi respondent, Quoniam ipse erit expectatio gentium. Cæterùm prædictionis finem uidemus: quandoquidem non est gens, quæ euangeliorum præconiorum ignara sit, sed sunt in singulis nationibus, qui diuinæ cognitionis lumen acceperunt. Genes. 49

Quia liberabit pauperem à potente, & pauperem cui non erat adiutor, parcet pauperi, & inopi,& animas pauperum saluas faciet.

Adorabunt ipsum omnes, ab acerba Diaboli tyrannide liberati. Potentem nanque ipsum appellauit: Pauperem uerò, Humanam naturam, ut potequæ per id temporis Deo destituta erat. Præterea diuinis eius legibus potentes reprimit, & gehennæ minis percutit,& facit, ut quadam temperantia utantur erga pauperes. hoc enim subiunxit.

Ex usuris,& iniquitate redimet animas eorum.

& Luna eiusdem temporis sunt, eodem enim tempore facti fuerunt. Dixit enim inquit, Deus, fiant luminaria in firmamẽto cœli, & fecit Deus duo luminaria magna. Si igitur est ante Lunam generatione generationum, est etiam ante Solem. Genes. 1.

Et benedicentur in ipso omnes Tribus terræ.

Hoc in loco de promissionibus Abrahæ, Isaac, & Iacob factis, mentionem facit: his enim tribus Patriarchis promisit Deus se benedicturum modo quidem omnes gentes terræ, modo uerò omnes Tribus terræ: Diuersis modis omnem hominum naturam appellat. Hoc & beatus Paulus interpretans inquit, Abrahæ autem dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, & semini tuo, qui est Christus. Atque etiam in epistola ad Hebræos, Nusquam enim Angelos apprehendit. De hoc propositus psalmus prædicit per ipsum, dicens omnes Tribus se benedicturum esse. Gal. 3. Hebr. 2.

Omnes gentes beatum dicent ipsum.

Partim tanquam de homine, partim uerò tanquam de Deo diuinum oraculum narrat. reperimus hanc uocem Beatum, *de Deo etiam positam esse, Beatus inquit, & solus, & potens Rex regnantium, & dominus dominantium, solus habens immortalitatem, lucem inhabitans inaccessibilem. Nam omnes gentes inquit, beatum ipsum, laudibusq; dignum nominabunt. Deinde sanctissimus Propheta manifestius eius occultam diuinitatem docens, subiunxit.* Timot. 6.

Benedictus dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus

Nam hic ipse inquit, qui prædictus est, quiq; prædicta miracula perfecit ipse est, & Israel Deus, & omnium dominus.

Et benedictum nomen gloriæ eius in seculum, & in seculum seculi.

Propterea decet ab omnibus ipsum celebrari. & si enim eius naturam, ut inaccessam ignoramus, tamen salutare eius nomen didicimus.

Et replebitur gloria eius omnis terra, fiat, fiat.

Sæpius per totum psalmum hæc prædixit, & cùm uaticinationẽ absoluisset, apposuit hæc, ut firmiorem prædictionem efficeret. Dicit autẽ ipsum in omni terra manifestum, & notum fore, Deum, & omnium dominũ esse, & ab omnibus, honorem & cultum ipsi tribuẽdum esse, cùm radijs diuinæ cognitionis suæ eos illustrauerit. Cæterùm hoc cùm per sancti spiritus gratiam Propheta didicisset, & desiderio inflammatus esset; obsecrat, ut fiat hoc, & uaticinatio suum finem sortiatur. idcirco per epilogum dicit, Fiat, fiat. Vel secundum Aquilam, Confirmans, uidelicet, ea, quæ prædicta sunt, uera, & non falsa sunt, & certũ finem prædicunt.

Psalmi LXXII. Interpretatio.
Psalmus Asaph.

Vt supra diximus, nonnulli hunc Asaphum psalmos composuisse di ctitarunt, aliqui uerò musicum, & Chori præfectum fuisse, alij autem Danidem etiam hos psalmos dixisse, & Asaphum conscripsisse. sed hæc quidem, ut quilibet uellet, accipiat: quandoquidem nihil detrimenti hinc ijs, qui uel hoc modo, uel alio id accipiunt, emerget. Cæterùm nos diuino numine afflati, psalmi sententiam aperiemus. Abductus popu lus Babylonem captiuus, multis, & uarijs calamitatibus circũdabatur, sed uidentes Babylonios impiè, & iniquè uiuere, & in multa felicitate, & prosperitate esse, se ipsos uerò aduersis rebus, & calamitatibus affici; ratiocinationes de diuina prouidentia reuoluebant, mente uolutantes, & ratiocinantes, Quare nequissimi homines nullum calamitatum periculum suscipiunt, sed omni felicitate fruuntur, secundis uen tis delati? Cùm hæc sancti spiritus gratia à longè præuidisset, utilitatem illis tractans, atque etiam omnibus hominibus hunc conscripsit psalmum, & illorum ratiocinationes manifestò annuncians, & quæsitorum solutionem afferens. Congruit igitur omnibus doctrina psalmi, qui similia ratiocinantur, uel loquuntur. uerumtamen formatur tanquàm ab illis, qui in patriam reuersi fuerint, & mentis perturbatio- narrabant.

Quàm bonus Israel Deus.

Hæc particula, Quàm, *non secundum comparationem posuit, uerùm ut excessum bonitatis ostenderet. Dicit autem Deum Israelis mul tam curam gerere,*

His qui recto sunt corde.

Sed hoc non omnes sciunt, uerùm hi, qui rectis, & sanis cogitationibus utuntur: sic cùm illos laudasset, cogitationum perturbationem, quam illi habebant, patefecit.

Mei autem penè moti sunt pedes.

Ego igitur ferè à propria uia diuersus sum.

Penè effusi sunt gressus mei.

Symmachus sic explanauit, Pro nihilo mota sunt ea, quæ fulciebant me. Periclitatus sum inquit, ne exciderem à sanis, & firmis cogitatio nibus, & pertulissem maximum lapsum: hoc enim declarat, Effusi sunt, tanquam re effusa, & dissoluta, & subterfluente. Pedes *autem &* Gressus, *per trãslationẽ* Ratiocinationes *uocat. Deinde causam aperit.*

Quia zelaui super iniquos, pacem peccatorum uidens.

Inuidia enim accendebar, uidens homines impiè, & iniquè uiuentes in pace, atque in multa felicitate.

Quia non est respectus morti eorum.

Symmachus autem sic exposuit, Non sunt ægritudines morti eorũ, & non conquerebantur de morte sua. Non enim inquit, discriminibus agitati, se ipsos desperabant. Porrò ἡ ἀνάνευσις, Renutum significat: quãdoquidem nos uolentes aliquid negare, abnuere solemus.

Et firmamentum in plaga eorum.

Res tristes inquit, ne parum quidem temporis ipsis adhærent.

In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.

Secundo flumine inquit, res eorum feruntur, & neque laboribus, neque ærumnis, neque castigationibus cincti sunt aliorum hominum instar.

Ideo tenuit eos superbia in finem, operti sunt iniquitate, & impietate sua.

Hinc in superbiam, & fastum elati sunt: & cùm pœnas pro pristinis peccatis non dederint; in maiorem iniquitatem inciderunt. Hoc enim Operti sunt, *Multitudinem iniquitatis declarauit, ut quæ undiq; ipsos circundabat.*

Prodiit, quasi ex adipe iniquitas eorum.

Adeps *ut sæpius diximus Felicitatem, & prosperitatem significat. Inquit igitur eos, qui in huiusmodi secundis rebus sunt, solere magna cum licentia delinquere.*

Transierunt in affectum cordis, cogitauerunt, & locuti sunt nequitiam in excelso locuti sunt posuerũt in Cælum os suum, & lingua eorum transiuit in terra.

Non satis autem fuit ipsis contra homines iniustè agere, uerùm cœlum ipsum uerbis, & cogitationibus ausi sunt petere. Per hæc autem tacitè innuit in Deum execrationes, in populum conuicia, & in diuinũ templum furores. Hoc manifestius dixit in quadragesimo primo psalmo, Fuerunt lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, ubi est Deus tuus?

Ideo conuertetur populus meus hic, & dies pleni inuenientur in eis.

Hæc propheticus sermo tanquam hunc sermonem Deo differente posuit, mærentes consolans. Nam cùm illi inquit, in Deum execrationibus usi essent, cumque afflictionibus nos subiecissent; bona de nobis

Deus rerum omnium conditor decreuit, reuersionem promittens, & uitam naturæ congruentem. & hinc patet, psalmum accommodatum esse illis, qui iam reuersi erant, & ea, quæ Babyloni acciderunt narrabant. Dicit enim, Ideo redibit populus meus huc, hoc est in Iudæã: ibi igitur, uitam degentes huc dicunt. ijs nanque, qui Babyloni erant nequaquam hoc respondet. Cæterùm Dies pleni, *Senectutem uocauit, uidelicet, & redibunt, & ad senium usque uitam propagabunt. Sic cùm Dei promissiones ostendisset ad eandem narrationem reuertitur de Babyloniorum conuitijs, atque de perturbatione eorum mentis.*

Et dixerunt quomodo scit Deus, & si est scientia in excelso.

Symmachus autem magis dilucidè explanauit, Hi uerò dixerunt, quomodo scit Deus, & si est scientia altissimo. Deus enim inquit, illa promisit, hi uerò apud se ipsos opinati sunt, Deum neque obseruare, neque quæ fiunt perspicere. Deinde cùm illorum impietatem per hæc demonstrasset; proprias cogitationes in medium profert.

Ecce ipsi peccatores abundantes in seculo, obtinuerunt diuitias.

Homines impiè uiuentes, affatim bonis fruuntur, & firmas habent felicitates. Hoc enim In seculum, *secundum præsentem uitam dicit: sæpius enim hominis uitam seculum nuncupat, Seculum nanque nostrũ inquit, in illuminatione uultus tui.* Psal. 89.

Et dixi ergo sine causa iustificaui cor meum.

Ego autem uidens illos epulantes, & diuitiis elatos, opinatus sum, nunquid iustitiæ possessio inanis sit?

Et laui inter innocentes manus meas.

Lucratus sum igitur ait, cùm à longè essem ab ijs, qui uitijs affecti sunt. Hoc enim Laui inter innocentes, *scilicet innocentem me ipsum custodiui, & malorum minimè particeps fui.*

Et fui flagellatus tota die, & castigatio mea in matutinis.

Porrò cùm de iustitia curam gesissem, & flagitiorum communionem fugitassem; crucior, & quotidie angoribus conficior.

Si dicebam, narrabo sic, Ecce generationi filiorum tuorum inisti pactum.

Derelictis inquit, alijs cogitationibus, hoc mecum ipse mente reuolui, nunquid Deus pacta uiolauit, quæ nobiscum iniji? Hoc enim Pactum inisti, *scilicet, si transgressus es composita pacta?* Filios, *autem uocant se ipsos, ut potequos sic ipsos Deus nominauit,*

Filius meus primigenius Israel, *Et filios genui, & exaltaui.* Exo.4. & 1.

Existimabam ut cognoscerem, hoc labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouissimis eorum.

Verùm cùm inquit, illas ratiocinationes dereliquissem, laborabam, quoniam multis laboribus, & ærumnis me affecit Deus, peccatorum pœnas exigens: redibo tamen & sanctum eius templum intuebor, & malum horum finem uidebo. Deinde per diuinam gratiam hoc edocet.

Verumtamen propter dolos posuisti eis mala, deiecisti eos dùm alleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationem, subito defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam, ueluti somnium surgentium.

Hæc omnia Cyri tempore Babyloniis acciderunt: Illos nanque captiuos abductos, in seruitutem redegit, Iudæis uerò reditum largitus est. Meritò autem eorum felicitatem somnio comparauit: quandoquidem scæna præsentis uitæ ab insomnio nihil differt, & hoc ab ipsis Babyloniis facilè uideri potest. Qui enim paulo ante elati, & superbi erant, tanquam toti terrarum orbi imperantes, potentiam quidem repente amiserunt & in extremam seruitutem inciderunt.

Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges.

Si imago parum temporis florem habet, imagini igitur Babyloniorum potentiam æquiparat, breui tempore duraturam. Hanc autem inquit, in nihilum rediges, pœnas impietatis exigens, qua contra tuam ciuitatem usi sunt.

Quoniam inflammatum est cor meum.

Hæc inquit, putabam, cùm ab illorum iniquitate accensus essem: resumpsit enim exordium, Quia Zelaui super iniquos. & quod ibi inuidiam uocauit, id hoc in loco cordis ardorem nuncupauit.

Et Renes mei commutati sunt.

Renes, *ut sæpissime dixi, Cogitationes nominat. Pias inquit, cogitationes habens, ferè ob illorum spiritum à recto tramite deflexi.*

Et ego ad nihilum redactus sum, & nesciui.

Hoc manifestius Symmachus dixit, Porrò nescius eram, & ignorans. Hanc perturbationem ob ignorantiam passus sum, tua iudicia nesciens.

Vt iumentum factus sum apud te, & ego semper tecum.

Sed non amplius hoc patiar, neque feram aliquid indagare, uel cu-

riosè conquirere eorum, quæ à tua sapientia administrata sunt, uerùm instar iumenti tuos nutus sequar: sic enim à tua prouidentia non me distraham. Nam ut Iumentum ducentem sequitur, quod non curiosè exquirit, quò trahatur, sic à tua gratia gubernatus sequar & ego, minimè tuam prouidentiam curiosè inquirens.

Tenuisti manum dexteram meam, & in uoluntate tua deduxisti me, & cum gloria suscepisti me.

Hinc ea, quæ post reditum acciderunt dicit. Vt beneuolus pater errantem filium inueniens, huius dextera apprehensa, domum reducit, sic in patrium solum reduxisti me, cùm à seruitute me liberasses. cùm autem per gentes transitum largitus esses, gloriosum, & præclarum me reddidisti.

Quid enim mihi est in Cœlo, & à te quid uolui super terrã.

Aquila manifestius explanauit, Quis mihi est in cælo, & tecum in terra alium nolui tibi conferre. Verùm, & in cælo, & in terra te Deum noui, & tuum Imperium amplector.

Defecit cor meum, & caro mea.

Idcirco te desidero, & concupisco, & secundum animam, & secundum corpus, & tuam opem expecto.

Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.

Te enim & hæreditatem, & partem habeo, atque bonorum usum.

Quia ecce, qui elongant se à te, peribunt, perdidisti omnes, qui fornicantur abs te.

Qui autem à longè se ipsos à tua cura fecerunt, & Idolis seruire decreuerunt; fructum defectionis interitum habent. Fornicationem *nanque hîc, Idolorum cultus uocat, sic per Ieremiam inquit Deus,*
Ierem. 3. *Abijt super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi, & dixi cùm fecisset hæc omnia, Ad me reuertere, & non est reuersa. & rursus, Mæchata est cum lapide, & ligno, scilicet cùm me sponsum dereliquisset; Deos, qui non sunt, coluit. & hîc igitur Fornicationem, Idolorum honorem nuncupauit. Hoc autem non de Babylonijs dixit, sed de his, qui ob impietatem in seruitutẽ abducti erant. Hi enim Deum sponsum habentes, fornicati sunt, cùm Dæmonum seruitutem amplexi essent: uerùm suo periculo edocti, exclamant.*

Mihi autem adhærere Deo, bonum est, ponere in Deo spem meam.

Nam cùm per ipsas res periculum fecissem; nunquam à Deo, qui salutem mihi largitus est, me separabo: & spe in ipsum fixa, me ipsum corroborabo.

Vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ Sion.

Per hanc spem nanque reuersionem consecutus sum, & tua mirabilia Hierosolymæ prædico: Hanc enim Filiam Sion nuncupauit. Nam ut filios hominum, homines uocat, sic filiam Sion, Sionem nominat, geminum uerò nomen illa ciuitas habebat: quandoquidem ipsa à sacris literis Sion, & Hierosolyma uocatur.

Psalmi. LXXIII. Interpretatio. Intellectus Asaph.

Futuram Hierosolymæ perniciem diuinum oraculum uaticinans, eos qui hunc psalmum attingunt, iubet, ut perdiscant, & intelligant psalmi sententiam. Nonnulli igitur his rebus, quæ tempore Illustris Antiochi acciderunt, psalmum accommodarunt, neque historiam attendentes, neque psalmi uaticinationem diligenter perpendentes: quandoquidem psalmus diuini templi incendium dicit, atque domorum euersionem, ciuitatisq; direptionem: hæc uerò penitus ab Antiocho facta fuisse ab historia nequaquam didicimus. Nec Babyloniorum obsidioni congruit: Prophetas enim tunc temporis multos habebat, Ieremiam, Vriam Semei filium, Ezechielem, Danielem, psalmus autem inquit, Iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius: si igitur neque Babyloniis, neque Macedonibus quadrat, manifestum est, perniciem Romanorum tempore ipsis inflictam prædicere: postquam nullam reuocationem sortiti sunt, pœnas impietatis pendentes, qua in Saluatorē usi sunt. Admiratione autem digna est inexplicabilis domini bonitas: quoniam cùm absolutè prænouerit eorum stuporem, uaticinatione futurorum malorum ab impietate auertere conatur. Verumtamē exordium psalmi declarat hoc argumentum prophetiam habere.

Vt quid Deus repulisti in finem?

Non enim ad tempus nos repulisti, quemadmodum Babyloniorum tempestate accidit, sub quibus septuaginta annos seruiuimus. Neque quemadmodum euenit sub Antiocho, cui per septem annos, & sex menses subditi fuimus, secundum Danielis uaticinationem: sed in finem nos repulisti, & ad exitium nos condemnasti.

Iratus est furor tuus super oues pascuæ tuæ.

Permanentem indignationem contra tuas oues habuisti.

Memor esto congregationis tuæ, quam posedisti ab initio.

Ab initio, & à principio noster Deus nuncupatus es, & populus tuus domine uocati sumus.

Redemisti uirga hæreditatem tuam.

Cùm enim tuam opem consecuti essemus; ab Aegyptiorum seruitute liberati fuimus, Hæreditatem *autem ipsos beatus Moses appellauit, Pars autem domini inquit, populus eius Iacob funiculus hæreditatis eius Hisrael.* Virgam *uerò, Regale sceptrum nominauit: scilicet tua pars à principio facti sumus, tua hæreditas uocati sumus, sub tuo Regno fuimus. Sic enim & in quadragesimo quarto psalmo, Regale sceptrum, Virgam appellauit: dicit enim, Virga æquitatis, uirga Regni tui.*

Deutero. 32.

Mons sion in quo habitasti in eo.

Cùm autem nos ab Aegyptiorum seruitute liberasses, in promissam terram maioribus nostris introduxisti, & tibi ipsi montem Sionis consecrasti, ut tanquam in regijs quibusdam domibus habitans, tuum populum dirigeres. Hæc autem prædixit, cùm nondum Ierosolymæ templum ædificatum esset: post enim Dauidem, & Asaph, Salomon hoc erexit.

Leua manus tuas in superbias eorum in finem.

Exige ab ipsis superbiæ pœnas. Hoc autem Leua manus tuas, *ex metaphorà posuit eorum, qui peccatores manibus cædunt. Hoc autem Vaticinationis gratia dixit, non propter hostes impiè uiuentes, quandoquidem minimè pro Christo crucifisso amore accensi, illud bellum susceperunt, sed ut orbem terrarum subijcerent: usus est tamen illis Deus, tanquam carnificibus, per illos, eos, qui se impiè gesserunt, supplicijs afficiens.*

Quanta malignatus est inimicus in sancto?

Neque Hebræus, neque cæteri Interpretes, neque Septuaginta in Sexcuplici secundum multitudinis numerum, In Sanctis, posuerunt, sed singulariter, In sancto tuo: ut manifestum esset eos, qui hæc inquiunt, de templo dicere, lugentes, & deplorantes ea, quæ ab illis in hoc templum facta fuere. Cæterùm huic sententiæ ea, quæ sequuntur consonant, & declarant.

Et gloriati sunt, qui oderunt te in medio solennitatis tuæ.

Nam in solenni Paschatis die, toto populo secundum legem coacto, Titus cùm exercitum collocasset, illorum metropolim obsedit. Quoniam enim in Paschatis celebritate Saluatorem cruci suffixerunt, per idem tempus impietatis pœnas pendent.

Posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in exitu super summum.

Trophæa inquit, quæ signa, & indicia uictoriæ sunt, erexerunt

supra

supra nostras portas, notam omnibus posteris uictoriam facientes. & Pilatus regalia signa præter legem in ciuitatem introduxit: Suis autẽ caput Imperatores Romanorum in portæ lapide incidebant. Porrò per hæc omnia dedicerunt eos diuina cura destitutos esse. Hæc etiam dominus in sacris Euangelijs prædixit, Cùm uideritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto, tunc qui sunt in Iudæa fugiant ad montes. Mar. 13.

Quasi in sylua lignorum securibus exciderunt ianuas eius in idipsum, in securi & ascia deiecerunt eam.

Lignarijs & fabrilibus instrumentis utentes, & mœnia disturbarunt, & domorum ianuas destruxerunt, & quæ bene, & optimè elaborata erant, ut quercum exciderunt.

Incenderunt igni sanctuarium tuum in terra, possuerunt tabernaculum nominis tui.

Non satis fuit illis aliarum domorum depopulatio, sed in consacratum tibi templum furorem protulerunt: & hæc quidem igni proiecerunt, hæc uerò manibus euerterunt, sanctis rebus tanquam communibus usi.

Dixerunt in corde suo, cognatio eorum simul, quiescere faciamus omnes dies festos Dei à terra, signa nostra non uidimus, iam non est propheta, & nos non cognoscet amplius.

Cum nos aggressi essent cum magna conspiratione; unum propositum habuerunt, ut legem à te latam delerent. Per Dies Festos *enim, Modum uiuendi ex præscripto legis ostendit. Hæc autem inquit, ausi sunt, neque miracula, quæ maiorum nostrorum tempore fuerunt uidentes, neque à uaticinationis gratia conuicti: Quandoquidem his omnibus actutum destituti fuerunt, nam rursus post reditum, Prophetas habuerunt, Egeum, Zacchariam, Malachiam, & Prophetas his semper & populo, & Regibus futura prædixerunt, & hostium impetus mani festos fecerunt. & hoc facile ex historia disci* potest.

Vsquequo Deus improperabit inimicus, irritat nomen tuũ in finem.

Quousque horum iniquitatibus nos addicis, & maledica uerba illorum æquo animo fers.

Vt quid auertis manum tuam, & dexteram tuam, de medio sinu tuo in finem?

Sinus Dei, *Bonorum thesaurus:* Manus uerò, *Operatio. cur nam pro consueto more bona non suppeditas, sed à sinu manũ aufers? Porrò hoc posuit ex translatione eorum, qui plenum sinum habent, et cùm ab*

aliquibus postulati sunt, & largiri nolunt; manum retro trahunt.

Deus autem Rex noster ante secula.

Atqui ab initio & à principio te Regem scimus, & ueluti à Rege semper bona consecuti sumus.

Operatus est salutem in medio terræ.

Denique curam, quam de nobis gessisti, omnibus claram fecisti. Hoc nanque In medio terræ, *uidelicet, Omnes uiderunt.*

Tu confirmasti in uirtute tua mare.

Nam fugitantes nos Aegyptios, & à mari transire prohibiti; tu ad mirabile illud iter largitus es, cùm liquidam naturam firmam effecisses, & per undas utrinque muros dedisti.

Contribulasti capita Draconum in aquis, tu confregisti caput Draconis.

Dracones *quidem Aegyptios uocat*, Capita *uerò* Draconum, *Eorum duces, & centuriones, & præfectos.* Draconem, *quem singulariter dixit, Pharaonem nominat, qui multis principibus præerat. Idcirco multa ipsum habere capita dixit: Hos uerò omnes inquit, demersisti, & quod mare pro nobis contraxisti, in illos dissoluisti, & illis undis eos obruisti.*

Dedisti eum escam populis Aethiopum.

Finitimi Aegyptiorum sunt Aethiopes, qui crebrum bellum cum illis gesserunt: sed cùm Pharao cum suo exercitu in mari summersus esset; expugnabiles facti sunt Aegyptij Aethiopibus. & quemadmodum qui exurit facile cibum deuorat; sic ipsos ualdè facile expugnabant. propterea diuinum oraculum ait, Escam dedisti populis Aethiopum, idest, expugnabiles eos reddidisti, efficiens, ut facilè ab Aethiopibus consumerentur.

Tu dirupisti fontes, & torrentes.

Porro apud Hebraicum exemplar, atque alios Interpretes Fons legitur: siue autem fontem dicamus, siue fontes, à ueritate non aberrabimus. Fontem *enim propheticus sermo uocat Aquam, quæ è saxò scaturijt: Sed hæc diuisa, fecit, ut multæ myriades riuis fruerentur. Reperimus autem non semel, sed bis id factum. Primùm quidem Exodi liber* (Exo. 17.) *edocet. Deinde uerò Numerorum liber.* (Num. 33.) Fontem *autem meritò nominauit Lapidem, qui aquæ fluxiones emisit.* Torrentes *uerò rursus ipsos appellauit, tanquam minime secundum naturam profluentes, sed tunc primum eductos: quemadmodum enim Torrentes minime perennes sunt, sed ex pluuijs aquis consistunt sic, aqua illa diuino nutu data fuit.*

Tu siccasti fluuios Ethan.

Symmachus autem sic exposuit, Tu siccasti fluuios antiquos. Eos nanque, qui non erant, neque à principio fluebant, manare in solitudine iussisti. Eos autem, qui iam diu profluebant, & antiquum cursum habebant, cessare à suo cursu uoluisti. hoc etiam & in alio psalmo inquit, Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, Terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea, Posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum, & collocauit illic esurientes. Quandoquidem Gomorraeorum, & Sodomorum, aliorumq; finitimorum fluuios siccauit ob incolarum iniquitatem. Terrae autem aridae ex saxo fluuios dedit, sitienti populo aquarum fluxiones afferens: Facile enim ipsi est, ut uoluerit aquarum naturam mutare. Per hoc igitur & alium sensum sermo declarat, Iudaeis quidem ob impietatem uaticinationum flumina Deum minimè allaturum. Gentes uerò, quae olim desertae erant aquarum riuulis è lapide irrigaturum esse. Petra autem (ut inquit diuinus Apostolus) est Christus, & haec omnia supradicta ab illo uersiculo, Operatus est salutem in medio terrae, nostrorum beneficiorum figuram continet. Etenim ibi per aquas seruitutis liberatio fuit, & hìc per aquas principiũ libertatis est. Ibi Draconum capita aquis contrita sunt, & hìc Daemonum potentiae euersae sunt baptismatis gratia. Illi expugnabiles post mare Aethiopibus facti sunt, & nostri hostes post sanctum lauacrum contemptibiles facti sunt his, qui antè nigras animas habuerunt. & alia similiter facilè uideri possunt ab his, qui attendere uolunt. Nos autem ad reliquam interpretationem transeamus. Psal. 106. 1. Cor. 10

Tua est dies, & tua est nox, tu fabricatus es auroram, & Solem, tu fecisti omnes terminos terrae, aestatem, & uer tu plasmasti ea.

Ab eorum proprijs beneficijs ad communia orationem transtulit, et edocet Deum omniũ conditorem totius naturae creatorem esse, Diei, & noctis conditorem, luminis largitorem, & Solis opificem, & temporis moderatorem. Nam per Ver, & Aestatem, *declarauit temporum mutationes. & pro hac clausula, Tu fecisti omnes fines terrae, Aquila, & Theodotion, Stabilisti, explanarunt: Symmachus uerò, Firmasti, dixit. Ostendit autem sermo ipsum dedisse omnibus, ut sint, & hanc partem terrae in campos, hanc uerò in montes, & saltus distribuit: hanc uerò cauauit in receptaculum aquarum, palustrium, & marinarum*

Memor esto huius.

Tu; qui inquit, omnia hæc fecisti, & tot, tantarumq; rerum opifex es, memor esto huius, hoc est Synagogæ, quam ab initio possedisti: ad illud nanque id retulit.

Inimicus improperauit domino, & populus insipiens incitauit nomen tuum.

Ne in nos inquit, respicias, sed in inimicorum execrationes.

Ne tradas bestiis animas confitentes tibi.

Non simpliciter diuinum oraculum omnibus precatur, sed bona petit diuinum nomen confitētibus. Bestias *uerò uocat Hostium feritatē.*

Et animas pauperum tuorum, ne obliuiscaris in finem.

Mat. 5. *Et pauperes esse possunt, qui mente humiles sunt, Beati enim pauperes spiritu, quoniam ipsorum est Regnum Cælorum.*

Respice in testamentum tuum; quia repleti sunt, qui obscurati sunt terræ domibus iniquitatum.

Nam qui tuo splendore minimè perfruuntur, sed ignorantiæ tenebras adamant, refertas domos iniquitatis, & supplicij, quod hinc emanat, habent: scilicet uniuersis malis affecti sunt, propterea quòd tenebras elegerunt.

Ne auertatur humilis factus confusus.

Obsecramus, ne precibus frustremur, neq; cum pudore reiecti simus.

Pauper, & inops laudabunt nomen tuum.

Qui autem tua ope gubernantur, & hanc consecuti sunt, hymnum tibi afferre solent.

Exurge domine iudica causam tuam, memor esto improperiorum tuorum, eorum, quæ ab insipiente sunt tota die.

Concinne admodum pronomen mutauit: non dixit causam meam, sed causam tuam. ego enim inquit, iustè hæc perpessus sum, illi uerò multas execrationes in te ausi sunt.

Ne obliuiscaris uoces inimicorum tuorum, superbia eorū, qui te oderunt, ascendit semper.

Et hic hostium superbiam cum sua persona copularunt, non propter se ipsos, sed propter illos obsecrantes, ut aliqua misericordia dignentur.

Psalmus LXXIIII. Interpretatio.
In finem, Ne corrumpas. Psalmus Cantici Asaph.

Symmachus autē sic exposuit, Triumphalis de immortalitate psalmus Asaph. Quoniam psalmus iusti Dei Iudicij prædictionem continet,

& uaticinatur optima studiosorum præmia, meritò per inscriptionem sermo commonefacit, ne pias cogitationes perdamus, sed integras illas conseruemus, ut immortalitatis hæreditatem adeamus. Hic igitur psalmus dicitur ex persona captiuorum, qui Babyloni erant, qui Deum laudare spondent, si diuinam gratiam consecuti fuerint.

Confitebimur tibi Deus, confitebimur tibi, & inuocabimus nomen tuum.

Et hinc patet, hæc eos percurrere, tanquam nondum reuersionem consecutos. Promittunt autem Deum laudibus prosequi, & augusto eius nomine illustres fore. Hoc enim uerbum & Inuocabimus nomen tuum, *hoc declarat, Rursus tuo nomine nuncupabimur, & tuus populus uocabimur.*

Narrabimus mirabilia tua, cùm accepero tempus.

Aquila autem, & Symmachus sic dixerunt, Cùm accepero Synagogam. Cùm inquit, reuersi fuerimus, & in tuum consecratum templum coacti erimus; tunc te secundum legem laudabimus, & tua beneficia docebimus: quandoquidem illud tempus ad hoc faciendum nos adhortabitur: nunc enim exclamamus, Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? sic cùm ea Propheticus sermo docuisset, quæ Babyloni captiuos dicere oportet, ostendit Deum respondentem ad factas promißiones, & dicentem. Psal. 136.

Ego iustitias iudicabo.

Iustè inquit, uobis, & babylonijs ius tribuam.

Liquefacta est terra, & omnes, qui habitant in ea.

Nam totius orbis Iudex sum, & omnes dignis supplicijs afficiam.

Ego confirmaui columnas eius.

Verùm omnia possum, quippequi omnium rerum sum opifex: Ego enim terram feci, & fundaui, firmans ipsam finibus, ueluti quibusdam meis columnis, Præceptum enim posui, & non præteribit. Idcirco cùm Iudex sim, punire quidem nolo, sed supplicia prædico, ut comminationibus peccatores prudentiores efficiam, & admoneo, & consulo, ut omnem speciem iniquitatis odio habeant, & ut de iusta, & moderata mente curam gerant. Hæc nanque per ea, quæ sequuntur, edocuit. Psal. 148.

Dixi iniquis, nolite inique agere, & delinquentibus nolite exaltare cornu.

Nam hæc perturbatio omnium grauißima est, ut non modo peccent, uerumetiam, ut in hoc glorientur.

Nolite extollere in altum cornu uestrum.

Deinde, quam altitudinem uocet ostendit.

Nolite loqui aduersus Deum iniquitatem.

Etenim animalia cornuta magnopere his cornibus gloriantur. Adhortatur autem ipsos sermo diuinus, ne iniquitatem superbia augeant, neque linguam in Deum moueant.

Quia neque ab exitu, neque ab occidente, neque à desertis montibus, quoniam Deus Iudex est.

Exitum, *Orientem dicit, sic etiam apud quintam editionẽ legitur.* Montes *uero* Deserti, *Boreales, et Australes partes sunt. Hæ enim ob nimium frigus, & calorem penitus inhabitabiles permanserunt. Docet igitur, Dei iudicium subterfugi nequaquam posse, siue quis ad Eoas partes peruenerit, siue ad Hesperias, siue in Australes, siue in Aquilonares effugere conatus fuerit; diuinæ sententiæ succumbet. Deinde edocet uitæ uicißitudines, diuina mente factas.*

Hunc humiliat, & hunc exaltat, quia calix in manu domini uini meri plenus misto, & inclinauit ex hoc in hoc.

Ier. 25. *De hoc autẽ calice admirabilis Ieremiæ uaticinatio edocet: Iubetur enim à Deo omniũ conditore, ut hunc accipiat, & Hierosolymæ, et principibus, & finitimis gentibus potum præbeat.* Vinum *uerò*, *Suppliciũ uocat, ut pote quod ebrietatis instar robur aufert, & membrorum cõpositionem dissoluit. Dicit igitur diuinus sermo, modo quidẽ nobis, modo uerò illis pœnam afferre: & nunc quidem hunc in altum extollit, & illum deprimit, & rursus altitudinem in alios transfert, & calamitates immutat, & felicitates conuertit. Hæc uerò non temerè Babyloni capti ui dicere didicerunt, uerùm experti, & Babyloniorum seruitutẽ, et propriam libertatem. Nam Cyrus non multum post temporis illorum potentiam expugnauit, his uerò pristinam libertatem restituit.*

Verumtamen fex eius non est exinanita, bibent omnes peccatores terræ.

Grauiorem pœnam Fecem *nuncupauit. Ego quidẽ inquit, niti diu ebibi, hoc est, minoribus malis succubui, ipsam autem fecem Babylonij sorbent, idest, peiora his, quæ fecerunt, patientur. Quandoquidem ego cùm septuaginta annos seruiuerim; reditum consecutus sum, illi uerò sempiternæ seruituti tradentur.*

Ego autem annunciabo in seculum, cantabo Deo Iacob.

Quemadmodum enim nobis bibentibus illi nostris malis insultabant, sic nos illorum pœnas intuentes; Deo laudes afferemus, non illis illudentes, sed memores beneficiorum facti.

Et omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabitur cornu iusti.

Porrò per hæc uerba præmoniti fuerunt, se post reditum euersuros esse eos hostes, à quibus bello petebantur, propterea igitur dixit, Omnia cornua peccatorum confringam. Quoniam ex uarijs gentibus collecti, bellum in ipsos susceperunt: de his uerò mentionem facit Ezechielis uaticinatio, atque etiam Michæi, & Zachariæ; quibus profligatis, illustres, & clari euaserunt, quippequi talem uictoriam consecuti sunt. Cæterùm Cornu iusti, *Piam mentem uocauit. Si quis uerò Zorobabel intelligere uoluerit eum, qui hoc in loco iustus dicitur, quo ministro Deus usus, uictoriam illam tractauit, à ueritate non aberraret.*

Psalmi. LXXV. Interpretatio.
Psalmus Asaph. In finem, in carminibus, Canticum Assyriorum.

Hanc additionem, scilicet, Canticū Assyriorum non inueni in Sexcuplici, sed in aliquibus exemplaribus, hoc igitur argumentum habet psalmus: ea enim, quæ in Sennacherim acciderunt prædicit, & pœnam exercitui inflictam.

Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius.

Cùm enim una nocte tot tantæq; myriades per Angelum letalem plagam accepissent; manifestus omnibus factus fuit uniuersorum Deus, magnopere de Israel curā gerere, & in Iudæa se cōspiciendū præbuisse.

Et factus est in pace locus eius, & habitatio eius in Sion.

Multitudine enim hostium de medio sublata, qui superstites permanserunt, subterfugerunt, diuinæ potentiæ nuncij facti, idcirco omnes non fuerunt simul cum huiusmodi nuncijs trucidati. Hinc ciuitas pace perfrui cœpit, & opinati sunt omnes Deo placuisse, uerissime in Sion habitare.

Ibi confregit potentias, arcum, scutum, gladium, & bellum.

Ante Vrbis mœnia inquit, armatos, & sagittarios, & scutatos eodē tempore profligans, penitus eorum arma inanissima reddidit.

Illuminans tu mirabiliter à montibus æternis.

Symmachus sic dixit, Illustris es, & immensus à montium præda. Quandoquidem in nostris montibus cùm hostes mortis prædæ prodidisses; immensus, & illustris apud omnes ostensus es, illuminas enim miraculo inscios, et doces, qui sis.

Turbati sunt omnes insipientes corde, dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt.

Magna enim superbia abusi contra te, frequentem tumultum perpessi sunt ob animæ imprudentiam, & securè dormire opinantes, spe

fruſtati ſunt, Quandoquidem ſomnum mors ſuſcepit. hoc etiam hiſtoria edocet, Cùm enim conſurrexiſſent, cadauera tantùm inuenerunt.

Omnes uiri diuitiarum in manibus ſuis.

Symmachus ſic expoſuit, Omnes uiri fortes manibus ſuis. Nihil inquit, manuum robur ipſos adiuuit, per quod omnium diuitias diripere ſperauerunt. & edocens, cur nihil inde adiuti ſint, ſubdidit.

Ab increpatione tua Deus Iacob dormitauerunt, qui aſcenderunt equos.

Annuiſti tantùm inquit, & actutum ceciderunt illi, qui equeſtrem artem ſcire efferebantur. Per hoc autem Dormitauerunt, *Mortis procliuitatem declarauit: Quemadmodum enim homo nictans, facilè, ſi uoluerit, dormit, ſic illi breuem finem uitæ acceperunt.*

Tu terribilis es, & quis reſiſtet tibi?

Quis enim poteſt tibi reluctari, & effugere pœnam, quæ à te irrogatur?

Ex tunc ira tua.

Subitò cùm execrationes audiſſes, ſceleratos illos afficere potuiſti, ſed æquo animo tuliſti, mutationem expectans.

De Cœlo auditum feciſti Iudicium.

E Cœlo inquit, ſententias pronuncias contra quos uolueris. Hoc quidem ἀκουστόν, Auditum facies Symmachus dixit.

Terra tremuit, & quieuit dum exurgeret in iudicium Deus, ut ſaluos faceret omnes manſuetos terræ:

Timore inquit, impleti ſunt omnes, & ab impetu contra nos ceſſarunt, cùm uidiſſent te ueluti quendam Iudicem in illos quidem ſententiam proferentem, & eos, qui rectis cogitationibus uſi ſunt, & qui tuã opem annunciant, ſalutis compotes factos fuiſſe.

Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem feſtum agent tibi.

Cùm tot bona conſecuti eſſemus; in hymnorum cantilenas cogitationes conſecramus, ne minimam quidem earum partem in aliam curam occupantes.

Vouete, & reddite domino Deo ueſtro.

Inuicem iubentur, ut promittant dona, & promiſsiones perficiant. turpè enim & ingrati animi crimen eſt, ut finitimi ob timorem hoc faciant, & hi qui beneficium conſecuti ſunt, ut ingrati animi morbo laborent. Hoc nanque per ea, quæ ſequuntur, oſtendit.

Omnes qui in circuitu eius affertis munera. Terribili, & ei, qui aufert ſpiritum principum, terribili apud Reges terræ,

Afferent

Afferent autem dona, cùm propter edita miracula animo fracti essent, cumq; per rerum euentum didicissent, ipsum uerè Deum esse, qui potentibus, & eis, qui terræ imperare opinantur, mortem infert.

Psalmi. LXXVI. Interpretatio.
Pro Idithum. Psalmus Asaph.

Porrò Symmachus Per Idithum dixit, & ipsi etiam chorus Deum laudantium commissus erat. Hic igitur psalmus inscriptus est Asaph, uel quòd ipse dixerit, uel quod Dauidis uaticinationi subseruiuerit: decidere enim de rebus dubijs, non sine periculo est. Caterùm prædicit cogitationum perturbationes, & dolores, qui hinc emanabant Iudæorum, qui Babyloni seruire coacti erant. Edocet autem quas preces par est, ut illi Deo afferant, malorum liberationem postulantes. Formauit uerò psalmum, tanquam si illi post reditum hæc narrarent, & Deum laudibus prosequerentur.

Voce mea ad dominum clamaui, uoce mea ad Deum, & intendit mihi.

Studiosè inquit, preces attuli, & actutum petitionis compos factus sum. Deinde huius tempus edocet.

In die tribulationis meæ Deum exquisiui.

Nam cùm doloribus affectus essem; diligenter tuam opem expetiui. Studiosas preces tacitè innuit. Deinde ostendit obsecrationis modum.

Manibus meis nocte contra eum, & non sum deceptus.

Symmachus autem sic explanauit, Manus mea nocte continuè extensa est. De nocte quietem agens, manus sustuli, supplicans, ut benignitatem consequerer, & spe minime decidi: quandoquidem hoc significat, Non sum deceptus, *uidelicet, non frustra uigilaui, uerùm obsecrationis fructum percepi.*

Renuit consolari anima mea, memor fui Dei, & delectatus sum.

Omnem quidem consolationis causam abieci, solam autem consolationem Dei memoriam habui.

Et garriui, & defecit spiritus meus.

Symmachus sic dixit, Mecum ipse loquebar, & continuè animo deficiebam, cùm mecum ipse sermocinarer. præterea cùm perpenderem mala, quibus distinebar, desperabam me fore unquam ab illis liberũ, & stimulos acerbi mæroris patiebar.

Anticipauerunt uigilias oculi mei.

Vigilias uocat Noctis diuisiones, secundum quas custodes sibi inuicem excubias tradunt. Declarat autem per hæc totius noctis uigilias.

Turbatus sum, & non sum locutus.

Hæc ijdem in Quadragesimo primo psalmo dixerunt, Ad me ipsum anima mea turbata est. Non enim æquo animo tuli meas cogitationes alijs patefacere.

Cogitaui dies antiquos, & annos æternos in mente habui, et meditatus sum.

Tuorum inquit, pristinorum beneficiorum memoriam renouaui, & perpendi quot beneficia maiores nostri à te consecuti sunt, Quomodo ab Aegyptiorum seruitute liberati fuerunt, Quomodo mare rubrum transierunt, Quomodo promissa terra maiores nostri potiti sunt.

Nocte cum corde meo garriebam, & inquirebat spiritus meus.

Hoc autem Inquirebat, *Theodotion quidem, Scrutatus est: Aquila uerò, Inquisiuit, dixit. Cùm hæc inquit, nocte mecum ipse mente reuoluerem; scrutatus sum, cur de nostris maioribus talem curam gessit, nos uerò afflictos despicit: & præter hæc, ista etiam cogitaui.*

Nunquid in æternum proiiciet Deus, aut non apponet, ut complacitior sit adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet?

Nunquid igitur penitus res nostras renuit, & alienos nos à sua cura fecit?

Consumauit uerbum à generatione in generationem.

Symmachus sic exposuit, Perfecit sermonem de quolibet seculo: timueram autem. & hoc inquit, Quoniam Deus præuidens à principio, quæ singulis seculis euentura erant; suos fines secundum unamquamq; ætatem imposuit.

Aut obliuiscetur misereri Deus, aut cõtinebit in ira sua misericordias suas.

Sed rursus mecum ipse considerans, me consolabar, Deum misericordem non passurum esse, ut res nostræ ueluti cuidam obliuioni proderentur, & ut quodam ueluti pariete iræ, fontes misericordiæ clauderet.

Et dixi, nunc cæpi: hæc mutatio dexteræ excelsi.

Ego inquit, huiusmodi mutationis conciliator mihi ipsi fui: Ego autem ob peccatum supplicium genui: principium igitur malorum habeo: nunc incepi erudiri à dextera excelsi, quæ pro pristinis beneficijs sinistras pœnas irrogat. Mutationem *nanque Diuinæ dexteræ, Pœnam uocauit, utpote quæ solet bona subministrare: uerùm hæ cogitationes,*

non mihi satis fuerunt: admonui autem me ipsum de domini bonitate: Hoc enim dicit.

Memor fui operum domini, quia memor ero ab initio mirabilium tuorum. Et meditabor in omnibus operibus tuis, & in adinuentionibus tuis garriam.

Omnia nanq; miracula, quæ à principio erga nos edidisti, in medium afferam, & ipsi continuè meditans; bonas spes minime eijciam.

Deus in sancto uia tua.

Symmachus sic dixit, Deus in sanctitate uia tua. Aquila uerò, In sancto facto. Sanctus es inquit, & in sanctis requiescis, & in his habitas, & deambulas.

Quis Deus magnus, sicut Deus noster? Tu es Deus, qui facis mirabilia.

Omnibus præstas domine: solus enim, ut uolueris, miracula edis.

Notam fecisti in populis uirtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum, filio Iacob, & Ioseph.

Omnibus hominibus fortitudinem tuam demonstrasti, cùm ab Aegyptiorum seruitute liberasses populum, qui tuus uocatur; qui primũ parentem Iacob habuerunt, ex cognatione Ioseph illustres euaserunt.

Viderunt te aquæ Deus, uiderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum.

Per omnia domine tuam potentiam ostendisti. Nam Aegyptios cecidisti, tuum populum liberasti, in mari apparuisti, & pelagus diffissum est, & fluxa natura utrinque constitit.

Vocem dederunt nubes: etenim sagittæ tuæ transeunt, uox tonitrui tui in rota.

Symmachus sic uertit, Strepitum dedit Aether. Nã uehementi flãte Noto, ut historia inquit, mare diuisum fuit: aere autem conuoluto, et nubibus coactis, uentus fit. Supplicia autem tua inquit, sagittarum instar in inimicos uenerunt: fragore uerò tonitrui currum Aegyptiorum rotas impedisti: Hoc & historia edocet. Iamq; aduenerat uigilia matutina, & ecce respexit dominus super impetum Aegyptiorum, & subuertit rotas currum & ui ipsos impulit. Exo. 14.

Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.

Nã miraculorũ lux instar fulguris per totũ terrarum orbẽ percurrit.

Commota est, & contremuit terra.

Perhorruerunt omnes tuam potentiam audientes. hoc enim & Raab meretrix speculatoribus dixit, Terror uester & tremor uester irruit in nos, audiuimus quòd dominus deus uester mare rubrum diuisit à facie uestra. Iosu. 2.

In mari uia tua, & semitæ tuæ in aquis multis, & uestigia tua non cognoscentur.

Facile est tibi, & mare diffindere, & super multas aquas superuehi, & ne uestigium quidem relinquere: incorpoream enim habes naturam. Hæc autem superius posuit: Etenim inquit, nemini conspectus populi dux fuisti, neque uestigium tui gressus nobis ostendisti.

Deduxisti populum tuum sicut oues in manu Moisi, & Aaron.

Nam illis ministris usus, & per illos locutus; tuum populum deduxisti, & tuam legem docuisti. Cæterùm de his omnibus mentionem fecerunt, Deum rerum omnium conditorem ad misericordiam excitãtes, precantesq; ut illius ope digni fiant.

Psalmi LXXVII. Interpretatio.
Prudentiæ Asaph.

Deus rerum omnium conditor cùm legem dedisset filijs Israel, iussit, ut hanc continuè suos liberos docerent, atque etiam causas dierum festorum suis posteris aperirent, & diuina beneficia ediscentes; grati forent in eum, qui hæc omnia largitus est. Inquit enim, Docebis hæc omnia filios tuos, & filios filiorum tuorum, & obseruabunt mandata Dei, ut bene sit ipsis. Hoc etiam per hunc psalmum uaticinandi gratia effecit: siquidem commonefacit populum, omnemq; eius posteritatem eorum quæ à Deo effecta sunt, ac bonorum ab ipso suppeditatorum, & denique ingrati eorum animi, qui hæc acceperunt.

Deutero. 4.

Attende popule meus legem meam.

Vos iubeo, ut ea, quæ dicuntur, studiosè audiatis: quãdoquidem præsentem admonitionem, ueluti quandam legem affero,

Inclinate aurem uestram in uerba oris mei.

Promptè ea, quæ à me dicuntur, auribus percipite.

Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio.

Quoniam enim patres insimulat in filiorum utilitatem. Parabolam *hanc, narrationem uocauit, eò quòd obscura est, & occultam utilitatem continet. Appesuit autem se antiquas propositiones afferre. & edocẽs unde hæc didicit; subiunxit.*

Quanta audiuimus, & cognouimus ea.

Deinde harum rerum præceptores ostendit.

Et patres nostri narrauerunt nobis, non sunt occultata à fi-

liis eorum in generatione altera, narrantes laudes domini, & uirtutes eius, & mirabilia eius, quæ fecit.

Ab initio, & à principio inquit, hi, qui miraculorum spectatores fuerunt, suos filios hæc docuerunt, & illi rursus suis posteris hanc doctrinam transmiserunt. hoc uerò inquit, fecerunt, ut diuinæ legi obtemperarent. hoc enim subdidit.

Et suscitauit testimonium in Iacob, & legē posuit in Israel.

Testimonium *uocat Tabernaculum in solitudine erectum, tanquam tabulas testimonij habens. Nam* Legem, *(ut iam supradiximus) & præcepta uocat, & testimonia, & indicia, & iustificationes, & hoc magis dilucide à nobis dictum est in duodeuigesimo psalmo.*

Quanta mandauit patribus nostris nota facere ea filiis suis.

Hoc inquit, per illam legis lectionem iussit, ut parentes hanc miraculorum narrationem, ueluti quandam hæreditatem posteris deferrēt.

Vt cognoscat generatio altera, filii, qui nascentur, exurgent, & narrabunt filiis suis.

Sic enim illi à parentibus hæc edocti, rursus eandem doctrinam suis filijs afferebant, & horum memoria perpetua custodiebatur. Et quis est doctrinæ fructus?

Vt ponant in Deo spem suam, & non obliuiscantur operum domini, & mandata eius exquirant.

Nam Dei potentiam discentes, & quomodo illi bona omnia facere facile est, firmam spem in ipsum constituent, legesq; ab ipso latas sequentur.

Ne fiant sicut patres eorum, generatio praua, & exasperans.

Nam parentum ingratum animum discentes, & quomodo ob legis transgressionem Deum sæpius irritauerunt, illorum exemplum custodiunt.

Generatio, quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum eo spiritus eius.

Illi nanque firmam fidem non habuerunt in Deum, cùm rectum tramitem incedere noluerint, sed contrariam mentem diuinis institutis habuerunt.

Filii Ephræm intendentes, & mittentes arcum conuersi sunt in die belli.

Tribum Ephraïm potissimum accusat, utpote quæ Idolorum honorem magnifecit. hoc nanque indicum historia nos edocet, & tertius Regum liber: Ipsi enim iuuencas constituerunt, & nouem Tribus à cultu secundum legem desciscere fecerunt: & sic defectionis concilia-

tores fuerunt. cùm hoc spiritus gratia uel maximè præuidisset, peccata, quæ nondum patrata erant, arguit, accommodatum consilium ipsis afferens: sciebat quidem ipsos admonitionem non accepturos esse, congruens tamen præsidium affert. cùm autem illorum robur docuisset, & iaculandi peritiam; timiditatem redarguit. Conuersi sunt in die belli, Nam ob scientiam rei militaris se efferentes hostibus ingruentibus in fugam uersi sunt.

Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare.

Concinnè admodum mentis liberum arbitrium demonstrauit: quandoquidem inquit, noluerunt secundum legem uiuere, neque uitæ rationem legis amplecti.

Et obliti sunt benefactorum eius, & mirabilium eius, quæ ostendit eis.

Et ostendens quando hæc fecit, subiunxit.

Coram patribus eorum fecit mirabilia.

Deinde tempus, & locum demonstrat.

In terra Aegypti, in campo Taneos.

Omnes è memoria obliterarunt omnia Dei miracula, quæ in Aegypto edita fuere; quorum eorum parentes spectatores extiterunt.

Interrupit mare, & perduxit eos, & statuit aquas quasi in Vtre.

Breuiter miracula narrat, & à maximis exorsus est, Quandoquidem maris miraculum, & per hoc iter concessum, supra naturam est: nam aquarum naturæ insitum est, ut in procliuem partem defluant, & tamen illas utrinque firmauit Deus rerum omnium conditor, tanquam in quodam utre cùm coercuisset uerbo. Quoniam enim utrium textura liquidam naturam potest continere, meritò hanc similitudinem in mari diffisso posuit, ostendens potentiam uerbi Dei.

Et deduxit eos in nube diei, & tota nocte in illuminatione ignis.

Nam nubes ipsa interdiu Solis molestiam repellebat, nocte uerò ignis usum præbebat.

Interrupit petram in eremo, & adaquauit eos uelut in abysso multa.

Nam non breuem stillam eduxit, sed fontem, qui multis illis my-

riadibus satis fuit. & hoc magis aperte per ea, quæ sequuntur edocuit.

Et eduxit aquam de petra, & eduxit tanquam flumina aquas.

Aqua enim quæ scaturijt, in multos riuulos diuisa fuit, facilem & magnificam gratiam sitientibus præbens.

Et apposuerunt adhuc peccare ei, in iram concitauerunt excelsum in inaquoso, & tentauerunt Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis.

Verumtamen neque hoc à mala eorum mente prauitatem expulit, sed perseuerarunt ingrati animi uitio laborare: & post tot miracula de diuina potentia periculum facere uoluerunt, & cibo indigentes, non petierunt ut acciperent id, quod necesse erat, sed Dei impotentiam accusarunt.

Et male locuti sunt de Deo, dixerunt, nunquid poterit Deus parare mensam in deserto? Quoniam percussit petram, & fluxerunt aquæ, & torrentes inundauerunt? Nunquid & panem poterit dare, aut parare mensam populo suo?

Facilè inquit, & leuiter aquarum negotium fuit: nam aqua in terræ cauernis abdita, in lucem edita est. Cibum uerò panis, qui seritur, & tempore producitur, quomodo nobis affatim largietur, imminentemq; famem eximet?

Ideo audiuit dominus, & distulit, & ignis accensus est in Iacob, & ira ascendit in Israel.

Idcirco inquit, cùm Deus rerum omnium conditor indignè tulisset, distulit ipsis dare terram, quæ eorum maioribus promissa fuit, & uniuersis supplicijs affecit. sed non celerem mortem ipsis attulit, expectans, ut filij multiplicarentur. De hac autem pœna, quæ per ignem infligitur, etiam beatissimi Mosis scripta mentionem fecerunt, hanc uerò plagam inquit ipsis inflictam esse.

Quia non crediderunt in Deo nec sperauerunt in salutari eius.

Caterùm cùm tales essent; cibum tamen sine labore ipsis præbuit. hoc enim quæ sequuntur edocent.

Et mandauit nubibus desuper, & ianuas Cœli aperuit, & pluit illis manna ad manducandum.

Non enim usitatos partus nubes ediderunt, sed pro imbre, cui natura insitum est, ut sparsa semina irriget, admirabilem cibum emiserunt. Reseratas autem Cœli ianuas,

suppeditationem è superiori loco demissam, uocauit. Quoniam enim penuarijs cellis ianuas ponere solemus, & has referamus, cùm aliquid auferre uolumus. Propheticus sermo ostendit Deum rerum omnium conditorem, tanquam ex quibusdam cellis penuarijs manna largientē.

Et panem Cœli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo.

Panem Angelorum uocat, ueluti per Angelos subministratum. A diuinis enim literis accepimus, Angelos diuinis nutibus obtemperare. Dicit autem sic diuinus Apostolus, Nonne omnes sunt ministri spiritus in ministerium missi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis. & rursus? Si enim sermo, qui per Angelos dictus est, fuit firmus, & reliqua. Panem *uerò Cœli, tanquam supernè allatum uocat, etenim aues, quæ aerem penetrant, uolatilia Cœli, sacra scriptura nuncupat.*

Hebr. 1.

Cibaria misit eis in abundantiam.

Ad satietatem usque ait, hunc cibum ipsis impertijt. Deinde & carnium largitionem narrat.

Soluit austrum de Cœlo, & induxit in uirtute sua Aphricū, & pluit super eos sicut puluerem carnes, & sicut arenam maris uolatilia pennata.

Nam per uentos illarum auium genus undique collegit, & deuclare iussit in horum tabernacula: uenationem ultro uenientem ipsis largiens.

Et ceciderunt in medio castrorum eorum, & circa tabernacula eorum, & manducauerunt, & saturati sunt nimis, & desiderium eorum attulit eis, non sunt fraudati à desiderio suo.

Consecuti sunt inquit, quod desiderarunt, & ingluuiem impleuerunt: uerumtamen satietatis pœnas pependerunt.

Adhuc escæ eorum erant in ore ipsorum, & ira Dei ascendit super eos, Et occidit pingues eorum, & electos Israel impediuit.

Postquam enim cùm magnum periculum de diuina potentia fecissent, non crediderunt Deum minimè posse suppeditare ipsis cibum, castigationem adduxit, edocens utraque posse facere, & bona largiri, & pœnas infligere: Verumtamen nihilominus peccare perrexerunt. hoc enim subiunxit.

In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius, & defecerunt in uanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione.

Peccantes inquit, & errantes, & nullam curam gerentes, de his, quæ

quæ sibi ipsis prodesse poterant: sed inanissimis inutilibusq; curis confecti, & hæc cum omni studio persequentes è uita excesserunt.

Cùm occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur, & diluculo ueniebant ad eum, & rememorati sunt, quia Deus adiutor est eorum, & Deus excelsus redemptor eorum est.

Non frustra ipsis misericors Deus compedes induxit: quandoquidē hinc non minimam utilitatem percipiebant. Nam bona consequentes non intellexerunt, supplicijs uerò affecti, diuinam benignitatem petentes, ad ipsum accesserunt.

Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei: cor autem eorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius.

Porrò ipsum diligere spondebant, falsis sermonibus usi. Nam mens uerbis repugnabat, contraria diuinis legibus uolens, diuinisq; oraculis credere nolens.

Ipse autem est misericors, & propitius fiet peccatis eorum, non disperdet eos.

Cæterùm ipse propria benignitate utens, noluit ipsos penitus interimere.

Et abundauit, ut auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suam.

Symmachus autem sic dixit, Et magnopere auertit iram suam, & totam eius iram non accendit. minimè celerem ipsis inquit, peccatorum pœnam attulit.

Et recordatus est, quia caro sunt, spiritus uadens, & non rediens.

Nam eorum naturæ imbecillitatem nouit, & breui finem uitæ eos accepturos esse.

Quoties exacerbauerunt eum in deserto, in iram concitauerunt eum in inaquôso, & conuersi sunt, & tentauerunt Deū, & sanctum Israel exacerbauerunt.

Per hæc omnia diuinam patientiam edocet: exquisitè autem unumquodq; eorum ex historia disci potest. Nam aliquando quidem Vitulum Deum fecerunt, aliquando uerò Belphegor adorarunt, & aliàs tyrranidem contra magnum Mosem meditati sunt, & cùm manna consecuti essent, ingrati animi uitio laborarunt, & cùm iusti essent, ut promissam terram acciperent, timorem proponebant, & præter hæc innumerabilia alia fecerunt, quæ derelinquemus ne longum faciamus. Exo.32. num.25.

Non sunt recordati manus eius die, qua redemit eos de manu tribulantis.

Noluerunt in memoriam reuocare pristina beneficia, neque Dei fortitudinem considerare, per quam ab Aegyptiorum seruitute liberati fuerunt. Deinde miracula, quae ibi edita fuere percurrit.

Sicut posuit in Aegypto signa sua, & prodigia sua in campo Taneos.

Tanis Pharaonis domos regias habebat: ibi poenas magnus Moses Aegyptijs irrogauit.

Et conuertit in sanguinem flumina eorum, & imbres eorum ne biberent.

Nam primum quidem non modo fluuiatiles aquas, uerùm etiam quae ex pluuijs colliguntur, in sanguinis naturam conuertit, contradicentes siti premens.

Misit in eos Cynomyam, & comedit eos ranam, & disperdidit eos, & dedit rubigini fructus eorum, & labores eorum locustae.

Cynomya autem, & Rana irae ministris usus, acerbos dolores ipsis incussit. Rubigine autem & locusta terrae fructus consumpsit.

Et occidit in grandine uineas eorum, & moros eorum in pruina.

Rubigine quidem, & locusta fructus terrae corrupit: grandine & pruina, & ipsas arborum radices euellit. Atqui συκαμίνους alij Interpretes, συκομόρους interpretati sunt.

Et tradidit grandini iumenta eorum, & possessiones eorum igni.

Symmacchus uerò sic, Qui tradidit pestilentiae iumenta ipsorum, et corpora eorum uulturibus. cùm enim frequentem interitum paterentur, esca facta sunt uolucrum carniuorarum.

Misit in eos iram indignationis suae, indignationem, & irã, & tribulationem, immissiones per Angelos malos.

Furorem, & Iram, & Afflictionem, Acerbas poenas nuncupauit. Angelos *autem* malos, *Supplicij ministros appellauit: neque naturae, neque electionis nequitiam, malitiam uocans, sed supplicij poenam. sic etiam Malam diem, Supplicij diem uocat. Hoc quoque Symmachus ostendit, etenim pro, Angelis malis, Angelos mala infligentes, dixit.*

Viam fecit semitae irae suae.

Pro eo quod est, benignitas non impediuit poenam, sed locum dedit iustae castigationi. Hoc per ea, quae sequuntur ostendit.

Et non pepercit à morte animabus eorum, & iumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primogenitum in terra Aegypti, primitias omnis laboris eorum in tabernaculis Cham.

Cum enim contrariam eorum mentem inspexisset; pœnas ipsis abundè incussit, primum quidem iumentis perniciem, deinde insperatam mortem primigenijs infligens. Tabernacula *uerò* Cham, *Aegyptum nominauit: Quoniam Mesrem filius fuit Cham, Mesrem autem Aegyptus.*

Et abstulit sicut oues populum suum, & perduxit eos tanquam gregem in deserto.

Hoc pacto cùm illos correxisset; in solitudinem suum populum deduxit, imitatus pastorem, qui suo gregi anteit.

Et eduxit eos in spe, & non timuerunt.

Quandoquidem cùm multas dedisset arras suæ potentiæ; iussit ut sibi confiderent, neuè timerent. Hoc autem à Deo rerum omnium conditore factum est: illi autem diuina potentia freti esse noluerunt.

Et inimicos eorum operuit mare.

Idem enim mare his quidē iter præbuit, illos uerò fluctibus obruit.

Et induxit eos in montem sanctificationis suæ, montem, quē acquisiuit dextera eius.

Cum igitur eos illinc liberasset; tradidit ipsis quam pollicitus est terram: nam per Sionem montem, totam ostendit terram.

Et eiecit à facie eorum gentes, & sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis.

Siquidem cùm liberasset terram illam antiquis incolis, his secundum promissiones illius Imperium tradidit: Hoc enim ostendit, In funiculo distributionis. Possessores nanque solent suam terram metiri: sortes autem, & distributiones accuratius edocet historia Iesunaue.

Et habitare fecit in tabernaculis eorum Tribus Israel.

Tributim enim terram distribuerunt. Hoc pacto cùm ostendisset infidelitatem eorum, qua in solitudine usi sunt; persequitur iniquitates in terra promissionionis patratas.

Et tentauerunt, & exacerbauerunt Deum excelsum, & testimonia eius non custodierunt.

Post tot, tantaq; beneficia, perrexerunt delinquere, & diuina mandata uiolare.

Et auerterunt se, & non seruauerunt pactum, quemadmodū patres eorum.

Patrum imitati sunt nequitiam, & illorum conspicati supplicium, nihil inde adiuti sunt.

Conuersi sunt in arcum prauum.

Arcus artificiosè elaboratus in scopum emissa iacula dirigit, si uerò aliquam obliquitatem in se habuerit, coniectas sagittas ad destinatum locum mittere nequit. Illi igitur mentis rectitudine deprauata, neque diuinis beneficijs, ut par erat, usi sunt, & ea, quæ utilitatem afferre poterant, damni occasiones reddiderunt.

In iram concitauerunt eum in collibus suis, & in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt.

Nam cùm à Deo rerum omnium conditore beneficijs affecti essent; mutis imaginibus seruierunt.

Audiuit Deus & spreuit.

Eos inquit, precantes, sua ope minimè dignatus est. hæc autem explanatio Iudicum historia perdocet: Tradidit nanque ipsos interdum quidem Ammonitis, aliquando autem Moabitis: aliàs uerò Madianitis, & alienigenis, impietatis pœnas ab illis exigens.

Et ad nihilum redegit ualde Israel.

Quandoquidem celeberrimum illum populum, qui præter omnium opinionem ab Aegyptiorum seruitute liberatus fuit, quem mare uidit, & fugit, & Iordanes conuersus est retrorsum; hunc inquam, finitimi facillimè expugnarunt.

Et repulit tabernaculum sylo, tabernaculum suum, ubi habitauit in hominibus.

1. Reg. 2. *Hæc autem deinceps principium Regum historiæ edocet, quæ mentionem fecit de Eli sacerdotum principe, & de iniquitate filiorũ ipsius.*

Et tradidit in captiuitatem uirtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.

Virtutem ipsorum & pulchritudinem, *Arcam uocat. Hanc autem Ophni, et Phinees in auxilium suorum educentes; propriæ iniquitatis pœnas luerunt. Cæterùm Arcam cùm cepissent alienigenæ, ueluti trophæum quoddam Daon consecrarunt: Idolum autem erat hoc, quod ab illis colebatur.* (marginal: eom. 5.)

Et conclusit in gladio populum suum, & hæreditatem suam spreuit.

Tradidit enim ipsos hostium manibus ob impietatis excessum: Hæreditatem autem ipsos nominauit, ut qui ipsi Deo quàm maximè curæ fuerint. sic autem eos, & magnus Moses nuncupauit, Factus enim est inquit, pars domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Isra (marginal: Deutero. 32.)

el. Deinde supplicij species percurrit.

Iuuenes eorum comedit ignis,& uirgines eorum non sunt lamentatæ, sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, & uiduæ eorum non plorabantur.

Hos etenim igni tradidit: de his autem usitatus luctus non edebatur, cùm unusquisque in suis malis occupatus esset. Cæterùm Ophni & Phinees sacerdotes, qui arcam ipsam inuexerunt, cæsi sunt, ab ipso rerum euentu edocti, ne diuina ope freti sint, qui delinquere pergunt.

Et excitatus est tanquam dormiens dominus.

Verumtamen cùm ipsos huiusmodi pœnis subiecisset, edocet illorum hostes, quænam fuerint harum rerum causæ.

Tanquam potens & crapulatus à uino, & percusit inimicos suos in posteriora, opprobrium sempiternum dedit illis.

Cùm enim Deus excußisset à se patientiam, ueluti somnum quendam, alienigenis plagam intulit, ob quam apud omnes ignominiosi effecti sunt. Intelligit enim fundamenti morbum, id, quod historia edocet. 1.Reg.5.
Hoc etiam uaticinatio ostendit, inquit enim, Percußit inimicos eorum in posteriora: modestè significans partem, quæ plagam accepit. Somnum *uerò, Patientiam uocauit: Ebrietatem autem ex uino, indignationem nuncupat. Etenim est ueluti quædam res aduentitia Dei pœna, quæ iustè peccatoribus infligitur.*

Et repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit.

Rursus alijs tribus derelictis, solius Ephraim meminit, futuram tyrannidem præuidens: quandoquidem ex hac Ieroboam originem ducens, ex Dauidico Regno decem Tribus abduxit. Cæterùm Ioseph, & Ephraim eandem Tribum dicit: filius enim Ioseph fuit Ephraim: reiectam autem hanc Tribum esse dicit, cùm tabernaculum in Sylo non permanserit, sed Hierosolymam diuinæ arcæ gratia translata fuerit, in qua Salomon etiam postea diuinum templum erexit.

Sed elegit Tribum Iuda, montem Sion, quem dilexit.

Elegit tamē Tribum Iudæ ob Iesse uirgam, quæ expectabatur ut floresceret. hoc autem germen & Patriarcha Iacob uaticinatus est, benedicens Iudæ. uerùm meminit huius uirgæ etiam diuinus Paulus sic dicens, Manifestum autem est, quoniam ex Iuda dominus noster Iesus Christus ortus sit. propter hanc igitur uirgam Tribum Iudæ alijs prætulit. Quoniam autem hoc mysterium à multis quodammodo ignorabatur, ualde clarè subdidit, Montem Sion quem dilexit, ut alia- Ad Ebr.7

rum Tribuum inuidiam restingueret, ferè dicens, nullam inuidiæ ansam arripite, quandoquidem ob Sionem montem, Iudæ Tribum elegit. præterea, & uenerandum montem ostendere uult, eò quòd in ipso templum ædificandum erat.

Et ædificauit sicut Vnicornium sanctificium suum.

Vno cornu aiunt Vnicornem munitum esse. Vnum autem Deum colere etiam lex edocuit, iurè igitur unicum templum uni Deo consecratum Vnicorni comparauit.

In terra quam fundauit in secula.

Symmachus autem sic, Vt terram, quam fundasti in secula. cæteri etiam eundem sensum exposuerunt. Dicit igitur sicut unam terram ædificauit, sic Iudæis præcepit, ut unum templum erigerent.

Et elegit Dauid seruum suum, & sustulit eum de gregibus ouium.

Eodem tempore per hæc uerba ostendit & Dauidis uirtutem, cùm nominasset ipsum seruum Dei, & Dei liberalitatem, quoniam pastorem Regem fecit.

De post fœtantes accepit eum.

Symmachus uerò sic exposuit; Sequentem prægnantes duxit ipsum. Porrò amplificatio diuinæ liberalitatis est hoc: neque enim perfectus pastor erat, sed pastoris minister, qui parientes oues sequebatur.

Pascere Iacob seruum suum, & Israel hæreditatem suam, et pauit eos in innocentia cordis sui, & in intellectibus manuum suarum deduxit eos.

Hoc autem gubernationis excessum ostendit: Non enim pastorem ouium quibuslibet hominibus præfecit, uerùm cùm prudentiam simplicitate temperasset, secundum diuinas leges ipsos deduxit. His similis est latio legis domini, Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Nam cùm utriusque uitium eripuisset, & huius Mat. 10. *quidem maleficentiam, huius uerò inscitiam abstulisset; laudatam uirtutem miscuit: hanc etiam nos in nobis ipsis exercere decet, nos inquam, qui instar beati Dauidis uocati sumus, magis autem maioribus in rebus, nam maiorum rerum ministerium nobis commissum est, & dignè deambulare debemus instar uocationis, qua uocati sumus, secundum diuini Pauli præceptum.*

Psalmi LXXVIII. Interpretatio. Psalmus Asaph.

Diuinum oraculum furorem Antiochi cognomento Illustris in Iu-

uorum populum prædicit: uaticinationem autem in deprecatione format, tanquam à pijs hominibus, qui tunc futuri erant allatam, qui non dum uicerunt, sed adhuc calamitatibus cincti erant.

Deus uenerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum.

Sapienter spiritus gratia eos, qui cum grauioribus illis calamitatibus luctabantur, preces exordiri edocuit: non enim propria mala primùm narrant, uerùm impietatem in diuinum templum audacter patratam, cùm templum nihil in diuinas leges commisi rit. Gentes inquit impietate, & iniquitate assuetæ, tua hæreditate potitæ sunt: ausi enim sunt in templi tui adyta ingredi, nedum altaribus sacrificijsq; Dæmonum res tuas sanctas maculare.

Posuerunt Hierusalem in pomorum custodiam.

Nam cùm funditus totam Vrbem diripuissent, fecerunt ut inclyta illa Hierosolyma nihil differret à tugurio, quod in pomorum custodiam extruitur.

Posuerunt morticina seruorum tuorum escas uolatilibus Cœli, carnes sanctorum tuorum bestiis terræ.

Tanta inhumanitate, & furore in tuos cultores usi sunt, ut horum corpora feris, auibusq; carniuoris escam exponerent.

Effuderunt sanguinem ipsorum tanquam aquam in circuitu Hierusalem, & non erat, qui sepeliret.

Porrò internicinam mentem habentes, pios homines necant, feceruntq; ut sanguinis riui per terram fluerent, nec permittunt eos, qui occiduntur sepultura dignos esse.

Facti sumus opprobrium uicinis nostris, subsannatio, & illusio his, qui in circuitu nostro sunt.

Hæc apud finitimos nos infames reddiderunt, propterea ludibrio uicinis facti sumus. Vicinos autem & finitimos uocat Idumæos, *Ammanitas, Moabitas, & aliàs finitimas gentes, quæ semper contrariæ & inimicæ ipsis fuerunt.*

Quousque domine irasceris in finem, accendetur uelut ignis Zelus tuus.

Deus omnium Conditor legem ferens, se solum colendum esse præcepit, & nullum alium, qui Deus uocatur, adorandum, quoniam ego inquit, dominus Deus tuus, Deus Zelotes ignem consumens: de hoc autem diuinum oraculum hoc in loco mentionem fecit, Accendetur uelut ignis Zelus tuus. Ne amplius domine inquit, irascaris, neuè ignis istar ob peccata nostra iram contra nos accendas. Exo. 34.

Effunde iram tuam in gentes, quæ te non nouerunt, & in Regna, quæ nomen tuum non inuocauerunt.

Quoniam peccatorum pœnas ab hominibus exigis, obsecro te, ut in illos iram transferas, qui penitus tuum nomen discere noluerunt, sed supremæ impietati obnoxii sunt.

Quia comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt.

Manifestum autem est hoc signum illorum impietatis: nam cùm nihil mali à nobis paßi essent, nos tamen internicione perdiderunt, regionem uerò depopulati sunt. Hanc autem clausulam, Locum eius, Aquila quidem, Speciem eius exposuit, Symmachus uerò, Pulchritudinem eius, Theodotion autem, Decorem eius, interpretati sunt, per quæ magis diuina domus ostenditur: concinnè autem populum Iacob appellauit, memoria primi parentis Deum in misericordiam concitans.

Ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum.

Religiosi erant, qui hanc deprecationem attulerunt, & multum studium pro pietate susceperunt. celebris nanque est Macabæorum uirtus, meritò igitur supplicant, ne pristinorum peccatorum pœnas à populo exigat. sed hoc quidem dixerunt, nec secundum apposuerunt, scilicet, ut Deus præsentem eorum pietatem intueretur. hoc enim quàm maximè eximiam eorum uirtutem demonstrat, uidelicet pristinorum quidem peccatorum reminisci, præsentem uerò pietatem occulere.

Citò anticipent nos misericordiæ tuæ, quia pauperes facti sumus nimis, adiuua nos Deus salutaris noster.

Porrige quàm primùm tuam inexpugnabilem opem, nam omni cura destituti sumus: te autem solum adiutorem & Saluatorem habemus.

Et propter gloriam nominis tui domine libera nos, & propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.

Nusquam de sua uirtute mentionem fecerunt: sed ut ob diuinum nomen diuinum auxilium consequantur, obsecrant. nobis enim malè habentibus in tuum nomen opprobrium recidit. Deprecamur igitur, ut errata negligas, calamitatesq; conuertas, atque tuam potentiam inscijs ostendas.

Ne forte dicant gentes, ubi est Deus eorum?

Porrò alij Interpretes tanquam hoc gestum esset, dixerunt, Quorsum dicunt gentes, ubi est Deus eorum? hoc inquit, me affligit, hoc me pungit qualibet cuspide acutius, audacter contra te opprobria dicta esse, & homines insultantes dicere, ubi est Deus uester, quem dicitis Aegyptum castigasse, diffidisse mare, quæ quidem res magnæ sunt & celeberrimæ.

Et

Et innotescat in nationibus coram oculis nostris. ultio sanguinis seruorum tuorum, qui effusus est.

Obsecramus igitur, ut isti parricidij pœnas pendant, utque omnes alij nobiscum iustam tuam sententiam perspiciant, iramq; pro tuis cultoribus, qui necati sunt.

Introeat in conspectu tuo gemitus compeditorum, secundum magnitudinem brachii tui posside filios mortificatorũ.

Vt respicias te obsecro in eos, qui superstites adhuc sunt, atq; in uincula coniecti sunt, mortemq; expectant, & ne usque ad extremam perniciem nostrum genus condemnare uelis, uerùm filios eorum, qui interfecti sunt, saluos reddas, nouumq; examen ex ipsis efficias.

Et redde uicinis nostris septuplum in sinu eorum, improperium ipsorum, quod exprobrauerunt tibi domine.

Infinita supplicia ob opprobrium patratum finitimis inflige. nõ enim certum numerum ob ea, quæ dicta sunt, declarauit, uerùm ut maxima pœna ipsis infligatur petijt. simile est illud, Sterilis genuit septem, scilicet multos. Dixit autem Sinum, ex translatione eorum, qui aliquid in sinu ferunt, & tutò continent, ut nihil excidat: uidelicet imple eos calamitatibus semper imminentibus. 1.Reg.2

Nos autem populus tuus, & oues pascuæ tuæ confitebimur tibi in seculum, in generationem, & generationem annunciabimus laudem tuam.

Cùm autem tuus populus uocemur, tuusque grex nominemur; semper laudes tibi afferemus, & gratias pro beneficijs agemus. cumq; hac continuè gesserimus; posteris hominibus horum narrationem afferemus. Hoc uerbum Confitebimur, *quo usi sunt, gratiarum actionis nomen declarat.*

Psalmi. LXXIX. Interpretatio.
In finem. pro his, qui mutabuntur. Testimonium
Asaph. Psalmus pro Assyrio.

Præsens psalmus quarundam rerum uicißitudinem prædicit: etenim mutatio hoc declarat, & testificatur, propterea & Testimonium inscriptioni apponitur. Prædicit autem gratia spiritus sancti Iudæorum direptionem, & seruitutem, quam apud Babylonios seruierunt. Cæterùm psalmus in deprecationem Deo rerum omnium conditori formatur, tãquam ab illis ipsis allatam. edocet enim ipsos uaticinationis gratia, quibus uerbis Deum placare oportet, et ad misericordiam excitare. Vati-

cinatur autem futuram ſalutem omnibus hominibus per dominum Chriſtum.

Qui paſcis Iſrael intende.

Te domine obſecro, ut preces admittas, qui paſtoris inſtar populum gubernas.

Qui deducis uelut ouem Ioſeph.

Ioſephum, qui in fratres, ueluti in quoſdam lupos incidit, cùm ab illorum manibus liberaſſes, in Aegyptum deduxiſti, inſidiantibusq; ſuperiorem feciſti. ſic cùm curam in eum habitam percurriſſet, in magis communem potentiam deſcendit.

Qui ſedes ſuper Cherubim manifeſtare.

Quoniam enim horum dumtaxat magnus Moſes effigies quaſdam in ſanctis ſanctorum conſecrauit, & in medio horum altare poſuit, per illud uerò pontificibus Deus ſe conſpiciendum præbebat; iurè hoc in loco de Cherubim mentionem fecit, atq; deprecatus eſt, ut ille, qui ſupra bos ſedet, manifeſtaretur.

Coram Ephraim, & Beniamin, & Manaſſe.

Vt tuo populo appareas inquit, obſecro: per has nanque Tribus omnem oſtendit populum. Horum autem meminit, quoniam de Ioſeph mētionem fecit. Ephraim uerò, & Manaſſes filij fuerunt Ioſeph, & Beniamin frater eius uterinus.

Excita potentiam tuam, & ueni, ut ſaluos facias nos.

Tanquam patientem, & otio utentem Deum excitat: omnem tuam inquit, potentiam moue, noſtram ſalutem tractans.

Deus uirtutum conuerte nos.

A ſeruitute nos libera, & reditum largire. Deinde negotij facilitatem edocet.

Et conuerte faciem tuam, & ſalui erimus.

Satis enim eſt, ut appareas, & noſtris calamitatibus finē impones.

Domine Deus uirtutum quouſq; iraſceris ſuper orationem ſerui tui?

Quouſque domine meas preces auertis, ob mea delicta iratus? Cæterùm Seruū tuum, Populum nominat: etenim alij Interpretes, In orationem populi tui, pro, Serui tui, poſuerunt.

Cibabis nos pane lacrymarum, & potum dabis nobis in lacrymis in menſura.

Tempus hoc in loco mutatum eſt: nam cæteri tanquam geſta hæc eſſent dixerunt, Cibaſti nos pane lacrymarum, & potum dediſti nobis cum lacrymis menſura. Dicit autem, te noſtrum cibum, & potum la-

crymis miscuisse: nam lugentes, & mærentes necessarium cibum sumi mus. hoc autem fecit, cùm supplicia peccatis metitus esset. hoc etiã dominus, In qua mensura mensi fueritis, remetietur uobis. Hanc men suram etiam Vates Zaccharias uidit, Babylonis perniciem prædicens: Duas enim mulieres uidisse ait, alas quidem upupæ habentes, mensuramq; ferentes, & iussas, ut hanc Babylonem ferant. per hæc diuinæ sententiæ iustitiam discimus. Matt.7. Zac.5.

Posuisti nos in contradictionem uicinis nostris, & inimici nostri subsannauerunt nos.

Ignominiosi facti sumus etiam apud finitimas gentes, quæ semper no biscum inimicitias gesserunt.

Domine Deus uirtutum conuerte nos, & ostende faciem tuã, & salui erimus.

Tuo igitur aspectu tenebrosam calamitatum caliginem discute, & reditum largire: potens enim es, & potentiarum dominus. Deinde antiqua beneficia persequitur, obsecrans, ut eandem opem consequatur.

Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam. Dux itineris fuisti in cõspectu eius plantasti radices eius, & impleuit terram.

Tu domine iniustam Aegyptiorum potentiam euertisti, Tu Chana næorum gentes ad interitum usque consumpsisti, cumq; tuum populum ueluti uineam ex Aegypto transtulisses, omnemq; commeatus facilita tem per iter largitus esses, in Chananæorum terram ipsam conseuisti.

Operuit montes umbra eius, & arbusta eius cedros Dei, extendit palmites suos usq; ad mare, & usque ad flumen propagines eius.

Cùm per translationem uineam populum nominasset; perstitit in figura: & montes quidem, finitimarum gentium robur uocat, Vmbram uerò, quæ hos operit, Hierosolymæ potentiam his impositam: Cedros *autem Dei, Sublimes principes, qui à Deo imperium sortiti sunt: Arbusta uerò quæ Cedros operuerunt, Israeliticum Regnum illustrius his effectum. Porrò hoc tempore beati Dauidis, & Salomonis euenisse scimus. Nam magnus Dauid non modo ab alienigenis, & Iudæis, & Ammonitis, & Moabitis, uerùm etiam ab utrisque Syris uectigal recipiebat: ad Salomonem uerò Aethiopum Regina cucurrit: Sic Iudæorũ Regnum celeberrimum apud omnes euasit. Cæterùm Vineæ palmites, populi frequentiam dicit, & Propagines, Proselytos, qui ex gentibus accesserunt, quiq; diuinam cognitionem receperunt. Per omnia hæc pristinam populi felicitatem declarauit.*

Vt quid destruxisti maceriem eius,& uindemiant eam omnes,qui prætergrediuntur uiam?

Cur nam ipsam tua cura destituisti, expugnabilemq́; fecisti,quibuslibet cupientibus offendere? Maceriem *autem,tutelam uocauit:Nam quod est maceries uineæ,hoc Dei cura est his,qui ipsa digni effecti sunt. Cæterùm prætergredientes uiam,hostes nuncupauit : Quemadmodum enim uiatores uineam,quæ sine sæpe,& custodia est tutò uindemiant ; sic,qui diuina prouidentia priuatus est, expugnabilis quibuslibet uolẽtibus lædere fit .*

Exterminauit eam aper de sylua , & singularis ferus depastus est eam .

Diuersos Assyriorum impetus per hæc demonstrauit. Nam Salmanasar,et Senecharim alias ciuitates diripuerunt: Nabuchdonosor autẽ cùm Hierosolymam obsedisset,eos,qui mortem declinarunt , in seruitutem abduxit . & postquam Hierosolymam uineam nuncupauit ; iurè agrestem aprum huius hostem uocauit : præcipua autem uitis inimica est hæc fera. Porrò singularem ferum appellat,qui soliuagus uiuit, qui que alijs truculentior est,ut pote qui cum cæteris consuetudinẽm minimè habet . Quoniam igitur Nabuchdonosor alijs Regibus truculentior erat ; meritò singularem ferum nominauit .

Deus uirtutum conuerte , respice de Cœlo , & uide , & uisita uineam istam , & perfice eam , quam plantauit dextera tua .

Precatus igitur est potentem dominum, ut è cœlo uineæ detrimentum intueatur , malumq́; curatione dignum fiat : quandoquidem tua ipsa prouidentia pristinam felicitatem donauit . Dexteram uerò,*Prouidentiam uocat .*

Et super filium hominis,quem confirmasti tibi.

Hoc in loco domini Christi ex hac uinea propagationem edocet,obsecrat enim,ut uinea eius cura digna fiat,ob templum , quod ex ipsa erigendum erat,quod filium hominis manifestò nuncupauit . Similiter & dominus sacris in Euangelijs , cùm esset Deus simul,& homo,filium hominis se ipsum nominat,à natura,quæ uidetur,appellationem accipiẽs . Docet igitur propheticus sermo eos,qui captiui facti erant, Deum rerum omnium conditorem obsecrare,ut uineæ parcat propter salutarem radicem,quæ illinc producenda erat : quandoquidem eodem modo etiam dominus se ipsum nominat dicens,Ego sum uitis uera, uos palmites,& pater meus agricola est . Nam ut homo uitis est, ut uerò Deus , & agricola est , bonum semen serens in agro suo . Quoniam enim ex hac uite,quæ inutilis euasit,quæque pro botris spinas agricolæ attulit,

Matt.26. Mar.14. & Luc. 22. Ioan.15.

ortum duxit;ipse factus est uitis uera,maximosq; palmites produxit, frequentiam eorum, qui ipsi crediderunt: horum umbra uerè montes operuit,& arbusta cedros: ipsa uitis uerè extendit palmites usque ad mare,& usque ad flumen propagines eius: propter hanc obsecrant,ut illa ueniam consequatur,narrantes omnia eius mala.

Incensa igni,& suffossa.

Hic præcipue patet psalmum in Babylonium, & minimè in Anthiochum (ut quibusdam uisum est) uaticinari. Nam Babylonius templum combusit,plurimamq; urbis partem igni tradidit, sic & hic dicit,non modo fructibus uindemiatis eum abusse,uerùm etiam illam recidisse,& radicitus euulsisse & igni consumpsisse.

Ab increpatione uultus tui peribunt, fiat manus tua super uirum dexteræ tuæ,& super filium hominis,quem confirmasti tibi,& non discedimus à te.

Nam his primitijs à nobis arreptis, tota hominum natura uerum Deum cognoscet,benignitatemq; concessam laudabit.

Viuificabis nos,& nomen tuum inuocabimus.

Hoc autem modo etiam mortis imperium destruetur, nosq; sempiternam uitam consequemur,te saluatorem Deum colentes.

Domine Deus uirtutum conuerte nos, & ostende faciem tuam & salui erimus.

Igitur propter hæc omnia, atque propter futuram salutem, quæ per nos omnibus hominibus concedetur, à molestis rebus nos libera, & largire reditum: si enim tantùm apparueris, salutis compotes erimus.

Psalmi LXXX. Interpretatio.

In finem. Pro Torcularibus. Psalmus Asaph.

Præsens psalmus Iudæorum reuocationem prædicit, atque defectionem,quam postea fecerunt,postquam uocatio gentium fuit, pietatisq; fructus in sanctis ecclesijs,ueluti in quibusdam torcularibus Deo allatus est.Formatur autem psalmi exordium, tanquam iam reuersi essent ij,qui illam deprecationem afferunt,& tripudiant,seq; ultro citroq; adhortantur,ut Deum,qui salutem largitus est,concelebrent.

Exultate Deo adiutori nostro.

Symmachus autem, Benedicite, dixit, Aquila uerò, Laudate. Afferte Deo hymnum de gratiarum actione, qui suam curam nobis impertijt.

Iubilate Deo Iacob.

Triumphalis est hæc uox Iubilationis, ut sæpius diximus. Adhortantur igitur se inuicem, ut hymnorum cantilenam Deo contexant, qui uictoriam tribuit.

Sumite psalmum, & date tympanum, psalterium iucundum cum cithara.

Diuersis instrumentis usi diuinam symphoniã canebant, & hoc Paralipomenon historia edocet. Admonet igitur propheticus sermo, ut mutuis tripudijs reddant symphoniacum illorum instrumentorum sonum, & hos quidem lyris, illos autem tympanis, alios uerò citharis Deum celebrare. Cæterùm Symmachus Psalterium, Lyram appellauit.

Buccinate in neomenia tuba in insigni die solennitatis uestræ, quia præceptum in Israel est, & Iudicium Deo Iacob.

Præcepit Deus sacerdotibus tubis uti: in memoriam reuocant ipsæ populo tubas, quæ in monte fuerunt: nam Deo rerum omnium conditore in monte Sinai loquente, inquit, uox tubæ ualdè resonabat. Sacerdotes igitur tubis utentes, illius aduentus populum admonent. hi igitur reditum consecuti, diuinaq; ope adiuti; meritò cum alijs instrumentis, ut tubis utantur commonefaciunt.

Testimonium in Ioseph posuit illud cùm exiret de terra Aegypti.

Iosephum hic, Totum populum uocat. Quoniam enim Ioseph fuit in causa, ut ipsi in Aegyptum pedes inferrẽt, ex ipso populum appellauit. Dicit autem cùm ex Aegypto ipsum liberasset; hanc legem populo dedisse. Deinde beneficia, quibus ipse perfruitus est, persequitur.

Linguam, quam non nouerat, audiuit.

Nam cùm nunquam diuina uoce dignatus esset, hanc audiuit, legem in solitudine accipiens.

Diuertit ab oneribus dorsum eius, & manus eius in cophino seruierunt.

In Aegypto labores, acerbamq; seruitutem, atque lateritium opus per hæc declarauit: nam humeris, ut par est, lutum ferre cogebantur: terga autem potissimum horum labores sentiebant. hinc Dei personam alloquentem inducit, & primum quidem beneficia, quæ illi acceperunt, ipsis in memoriam reuocat, deinde admonitionem, & consilium affert, demum prædicit cordis duritiem, & duritiei supplicium.

In tribulatione inuocasti me, & liberaui te.

Ingemuisti in Aegypto laboribus afflictus, & subitò benignitate te

dignum feci, hoc & historia edocet, Ingemuerunt enim inquit, filii Israel ab operibus duris, & ascendit clamor eorum ad dominum. Exo.3.

Et exaudiui te in abscondito tempestatis.

Symmachus autem sic, Exaudiui te per occultum tonitru, & reliqui Interpretes Tonitru similiter posuerũt. Cæterùm per hoc id ostendit, ego minimè apparens, sed inuisibilem habens naturam; omnibus hominibus perspicuam attuli salutem, ueluti quoddam tonitru plagam Aegyptiorum castris inflixi, ostendens omnibus quantam tui curam gererem.

Probaui te apud aquam contradictionis.

In Maran uenientes, amaramq; aquam inuenientes, & contra Mosem clamauerunt, & contra Deum locuti sunt. Ab euentu igitur locus appellationem sortitus est. Dicit igitur ingratam tuam mentem apud illam aquam coargui, facile autem eius qualitatem conuerti, & amaram, dulcem reddidi. Exo.15.

Audi populus meus, & contestabor te.

Cùm igitur periculum de mea potentia feceris; promptè accipe leges à me tibi allatas: contestari enim est, prædicere tibi perfidiæ pœnam, obedientiæque fructum.

Israel si audieris me, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum. Ego enim sum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti.

Hæc etiam legis exordium continet, Ego enim sum inquit, dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, non erunt tibi alij Dij præter me. & hic igitur iubet, ne alienum, & nouum Deum colat, sed eum, qui libertatem ipsis largitus est. Cæterùm hæc & Arrij, & Eunomij amentiam redarguunt. Si enim non est æqualis unigenitus, iurè alienus uocari posset: & si aliquando non erat, recens, & non sempiternus est: manifestò igitur diuinam legem transgrediuntur, alienum, & nouum Deum colentes. Verùm tempus non est, ut illorum stuporem redarguamus: satis tamen sint hæc ad illorum impietatem coarguendam. Exo.20.

Dilata os tuum, & implebo illud.

Obtemperantem inquit, per obedientiam te ipsum præbe, & accipies bonorum affluentiam. Hinc in reprehensionem sermonem conuertit.

Et non audiuit populus meus uocem meam, & Israel non intendit mihi.

Ego igitur hoc consilium ipsi attuli, ipse uerò nec audire, nec attendere ea, quæ à me dicta fuere, uoluit.

Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.

Symmachus autem sic exposuit, Dimisi igitur ipsos in fastu cordis, ut ambulent consiliis suis: sic etiam Aquila; & dimisi ipsos in prauitate cordis eorũ, ambulabunt in consilijs suis. Nam cùm minimè dicto audientem uidissem, meá cura ipsum expoliaui. Siui uerò ipsum suis consilijs ferri, ueluti nauem fundo gubernaculoq; carentem. Verùm uaticinationis ueritas quibuslibet cupientibus in contẽplationem proposita est. quandoquidem Iudæi cùm Dei *cura destituti essent, in omnem terram, atque mare dispersi sunt, & serui ex liberis facti sunt: Porrò omni impietati seruiunt: ueneficijs, Dæmonumq; carminibus utentes, Deum uerò, qui salutem ipsis concessit, colere nolentes.*

Si populus meus audisset me, Israel si in uiis meis ambulasset, pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem, & super tribulantes eos misissem manum meam.

Si autem meis admonitionibus inhæsissent, atque mea mandata secuti essent; facilè eorum hostes euertissem: Nam hac particula Pro nihilo, *Facilitatem declarat: uidelicet facile, & sine labore, & puncto temporis illis perniciem afferre potuissem.*

Inimici domini mentiti sunt ei.

Porrò Aquila sic dixit, Odio habentes dominum negabunt: nam negatione Christi contra se ipsos odium concitarunt, & se ipsos inimicos domini præbuerunt, mentientes ipsi, & inita fœdera transgredientes: post enim lationem legis respondit, inquit, populus, Omnia quot dixit dominus, & Deus faciemus, & audiemus, & promissiones tales fuerunt, opera uerò sine ulla dubitatione contraria fuerunt: quandoquidem cùm proprius dominus apparuisset, cruci confixerunt, sed impietatis præmium acceperunt, nimirum sempiternum interitum. Hoc autem uaticinatio ostendit.

Et erit tempus eorum in secula.

Porrò magis dilucidè Symmachus dixit, cùm enim dixisset Osores domini mentientes ipsi: subiidit, Sed erit tempus eorum in secula. Tempus *autem uocat, Calamitates: sic enim Syri, & Hebræi nominare consueuerunt, & multi etiam apud nos eodem modo has nominant. Dicit igitur non secundum tempus quoddam præfixum in huiusmodi calamitates Iudæos incursuros, uerùm in secula Dei cura priuatos, uicturos esse. Cæterùm simile est hoc septuagesimi tertii psalmi exordio, Vt quid Deus repulisti in finem, etenim ibi ultimum Iudæorum interitum prædixit.*

Et

Et cibauit illos ex adipe frumenti, & de petra melle satu-
rauit eos.

Cùm autem ingrati animi morbo magnopere laborassent; bonorum, quæ iam ipsis suppeditata fuere, minimè recordati sunt: in solitudine enim dulcissimam aquam ipsis è lapide eduxi, quæ illis sitientibus mellis dulcedini similis esse uisa est, in terra autem promißionis fructus è terra uberius ipsis largitus sum. à parte enim totum declarauit, & per frumentum aliorum fructuum largitionem significauit.

Psalmi. LXXXI. Interpretatio.
Psalmus Asaph.

Deus stetit in synagoga Deorum in medio autem Deos diiudicat.

Iudæorum Principes Deos, utpote quibus iudicandi officium commissum erat, nominauit: codem modo ipsos etiam lex nuncupat, Dijs non detrahes, & Principi populi tui non maledices. Quoniam enim uerè Iudex est Deus, & hominibus iudicandi officium commissum est, propterea Iudices Dei nuncupati sunt, tanquam in hoc Deum imitantes: sed iustus iudex hoc in loco non iustè iudicantes, neque firmiter iustitiæ stateram tenentes, redarguit, futurumq; iustum iudicium ab ipso exercendum prædicit. Exo. 22.

Vsquequo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis.

Quousque inquit, incorruptam sententiam non profertis, sed potentium, atque iniquorum hominum iniustitiam uestro cum dedecore excusatis, pauperesq; ab his iniuria affectos despicitis?

Iudicate egeno, & pupillo, humilem, & pauperem iustificate.

Vterque autem horum auxilio indiget.

Eripite pauperem, & egenum de manu peccatoris liberate.

Cùm uos præsides sitis, cumq; iudicium uobis creditum sit; ne fiat pauper iniquis hominibus præda.

Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.

Sed nihil horum cognoscere uoluerunt, neque meorum uerborum lumine illuminari: propterea uelut in nocte, & in tenebris uiuentes uersantur.

Mouebuntur omnia fundamenta terræ.

Ob hanc ueritatem tumultu, & perturbatione uita referta est,

crebrisq; malis terra quatitur.

Ego dixi dii estis, & filii excelsi omnes.

Ego igitur uos honoraui, meiq; nominis participes uos feci, atque meos filios nuncupaui.

Vos autem sicut homines morimini, & sicut unus de principibus caditis.

Symmachus autem sic dixit, Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis. Nam cùm proprij honoris nescij fueritis, eadem, quæ Diabolus, passi estis, cui cùm à me Imperium creditum esset, cumq; bonis, quæ ipsi largita fuere, ut par erat, uti noluisset ex honore excidit. cæterùm uos similem mortem alijs hominibus patiemini, gloriam nullam post mortem habentes. sic cùm sermo diuinus iniustos Iudices coarguisset; uero & iusto Iudici supplicat, ut toti terrarum orbi iudicium exerceat.

Exurge Deus iudica terram, quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.

Hæc autem apertè domini Christi iudicium præseferunt: ipsi nanq; secundum humanitatem pater dixit, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terræ. Propterea hunc Propheticus sermo obsecrat, ut quàm primùm appareat, iusteque iudicet, & iniustos iudices à iudicandi officio cessare faciat, atq; Iudæorum hæreditatem deserat, demumq; gentium salutem omnibus hominibus afferat.

Psal. 2.

Psalmi. LXXXII. Interpretatio.

Cantus psalmi Asapho.

Post à Babylone reditum, cùm finitimi perspexissent nouam ædificationem diuini templi, Iudæorumq; amplitudinem, eodem tẽpore coguntur, cumq: alias gentes barbaras collegissent; in Iudæos bellum susceperunt. Et hæc uaticinantur diuini Ioel, & Ezechiel, & Michæas, & Zacharias uates admirabiles. Vicerunt tamen omnes, duce quidem Zorobabel, è cælo uerò Deo ferente opem, hostiumq; audaciam euertente. hæc præseus psalmus præcinit. Cæterùm uaticinatio in deprecationem formatur, diuino lumine illustrante eos, qui tunc bello petiti erant, quomodo Deum placare oporteat.

Deus quis similis erit tibi?

Tota inquit, Angelorum hominumq; natura in unum coacta tua potentiæ minimè comparari potest: dispar enim Imperium habes. Hæc

autem particula Quis,*pro* Nemo *posuit* .

Ne taceas, neque compescaris Deus.

Oramus te domine, ut ne usitata patientia utare : quandoquidem. Neque compescaris *hoc significat . Sic enim & Symmachus exposuit . Ne quiescas . Deinde edocet obsecrationis causam .*

Quoniam ecce inimici tui sonuerunt, & qui te oderunt, extulerunt caput.

Instar inquit, maris resonant, & fluctuant, superbia, & audacia in nos utentes, qui propter inimicitias, quas contra te exercent, bellum nobis intulerunt : Nam tecum inimicitias gerentes ; populum tibi commendatum obsident .

Super populum tuum malignauerunt consilium, & cogitauerunt aduersus sanctos tuos.

Symmachus autem sic pro Sanctis tuis, Cotra occultum tuum, dixit: Aquila uerò ; Contra absconditum tuum : sic etiam Theodotion exposuit . Postquam enim ex ipsis secundum carnem oriturus erat dominus Christus : gentes autem coactæ sunt, uolentes Iudæorum genus radicitus euellere ; hanc deprecationem spiritus sanctus ipsos afferre edocet : quoniam non modo in nos malitia, & insidijs utuntur, uerùm contra occultum tuum in nobis absconditum, quem ex Iudæ Tribu florescere prædixit : nam recisa radice, unde fructus orietur ? Cæterùm hoc per Esaiam uniuersitatis dominus manifestauit, Quomodo inquit, si inueniatur acinum in botro, & dicent, ne dissipes illum, quoniam benedictio domini est in ipso, sic faciam propter seruum meum, ut non disperdam totum, Et educam de Iacob semen, & de Iuda, tunc inquit, reliquos internicioni tradam . Ob acinum unum igitur totus botrus cura perfruitus est ; imò uerò tota uinea : illo autem percepto, alioq; fructu cum ipso collecto, reliqua uinea feris tradita est, & aper ex sylua uastat ipsam, & singularis ferus depascit, & omnes prætergredientes uiam, conculcant, ut uolunt . Hoc autem hic orantes dicunt, non solum contra nos, sed etiam contra absconditum tuum furere audent . Exo.65.

Dixerunt uenite, & disperdamus eos de gente, & non memoretur nomen Israel ultra.

Extremam perniciem nobis inferre, celeberrimamque Hierosolymam sempiternæ obliuioni prodere uolunt . Deinde finitimos enumerat, ex quibus conuocati, & alij conuenerunt .

Quoniam cogitauerunt unanimiter simul aduersum te testamentum disposuerunt.

Qui contra te bellum concordißime susceperunt, hi sunt.

Tabernacula Idumæorum, & Ismaelitæ.

Idumæi ab Esau originem duxerunt. Edom enim, Esau nominatus est. Ismaelitæ uerò Ismaelis posteri sunt.

Moab, & Agareni.

Moab filius fuit Lot. Hæc gens ex hoc conflata est. Agareni, *alia Tribus Ismaelis fuit, ab Agar uocata, ipsa uerò mater fuit Ismaelis.*

Gebal, & Amon, & Amalech.

Porrò, & Amalech nepos & ipse fuit Esau: gens quidem ab hoc conflata est. Ammon filius fuit Lot: hæ gentes diuisiones sunt Arabiæ, & Gebillini Idumeæ uicini sunt.

Alienigenæ cum habitantibus Tyrum.

Alij Interpretes, Alienigenas Philistæos uocant, quos nos Palæstinas appellamus. Hi enim soli ex genere Chanaam derelicti, & apud Israel habitantes, meritò alienigenæ potißimum nuncupati sunt.

Etenim Assur uenit cum illis.

Illa tempestate Aßyrij non regnabant. innuit igitur sermo Samaritas, qui cùm incolæ Assyriorum post decem Tribuum seruitutem essent, in eorum ciuitatibus habitarunt.

Facti sunt in adiutorium filiis Lot.

Porrò Dauidicus sermo Moabitas, & Ammanitas ostendit, qui in populum potißimum rabie perciti fuerunt, reliquasq; gentes congregauerunt.

Fac illis sicut Madian, & Sisare, sicut Iabin in torrente Cyson, disperierunt in Endor.

Iudic. 4. *De pristinis beneficijs mentionem faciunt, ut grati eandem opem efflagitantes. Hos igitur Duces Barach, & Prophetissa de borra profligauit.*

Facti sunt ut stercus terræ.

Nam cùm insepulti extitissent; consumpti sunt, & ueluti quoddam stercus cum terra misti sunt.

Pone principes eorum sicut Oreb, & Zeb, & Zebee, & Salmana, omnes principes eorum.

Iudicum 7. & 8. *Verùm de his omnibus Iudicum historia meminit: necauit autem ipsos Gedeon à diuina gratia eductus. horum instar, ut eorum hostes consumantur, obsecrant, causamq; docent.*

Qui dixerunt, hæreditate posideamus sanctuarium Dei.

Iuueniliter nanque exultant, & insaniunt, ut consecrato tibi templo potiantur. Sanctuarium *enim* Dei *Templum appellauit. Symmachus uerò Sanctuarium, Mansionem dixit. Hîc perspicuum factum est totum psalmi argumentum. Postquam enim reuersi templum erexerunt & omnis legis cultus per hoc absoluebatur, (sine hoc enim secundum legem minimè adorabatur) sed ob legis cultum finitimi Iudæis inimici erant; in templum totum impetum fecerunt, ut cum hoc & Hæbræorum genus, & legis cultus facerent, ut cessaret.*

Deus meus pone illos, ut rotam.

Videlicet impera, ut ipsi uarijs calamitatibus circumuertantur, continuisq; malis circunda.

Et sicut stipulam ante faciem uenti.

Dissipa ipsos instar stipulæ à uento agitatæ.

Sicut ignis, qui comburit syluam, & sicut flamma comburẽs montes, ita persequeris illos in tempestate tua, & in ira tua turbabis eos.

In nemoribus sponte flamma accenditur, cùm arbores à uehementiori uento agitantur, & inuicem colliduntur, & collisione effectum efficiunt, & paulatim inuicem accenduntur. ueluti igitur hæc ut isti ab ipsis consumpti sint, eorumq; iniquitatibus prodantur, obsecrant, secundum uaticinationem dicentem, Ambulabitis lumine ignis uestri, & flamma, quam accendistis. Esa. 50.

Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum domine.

Frustrati enim illis rebus, quas uolunt, & dedecore referti; tuam potentiam nouerint.

Erubescant & conturbentur in seculum seculi, & confundantur & pereant, & cognoscant, quia nomen tibi dominus, tu solus altissimus in omni terra.

Bona inimicis petunt, etsi bello petiti sint: orant enim, ut ipsi pro audacia, & ignominia diuinam cognitionem reportent, ab Idolorumq; fraude liberi fiant; experientia autem discant, quoniam ipse est solus, & Deus, & dominus in excelsis habitans, & humilia respiciens, totumq; orbem gubernans, & moderans.

Psalmi. LXXXIII. Interpretatio.
Pro Torcularibus. Filiis Choræ.

Psalmus geminam uaticinationem continet, non modo Iudæorum

reuocationem, uerùm etiam totius orbis salutẽ. Torcularia *autem, ut iam supradiximus, Ecclesias appellat: in his enim ecclesiis cælestis uitis proprium affert fructum, salutareq́, uinum conficimus, quod uerè fidelium cordi lætitiam affert.*

Quam dilecta tabernacula tua domine uirtutum, concupiscit, & deficit anima mea in atria domini.

Hæc & ij, qui Babylone degebant, docti sunt dicere, ut reditum sitirent, & cultum secundum legem affectarent, atque etiam nos instruimur eadem dicere, qui salutem consecuti sumus, quique ex diuinis altaribus utilitatem percipimus. Cæterùm potißimum nobis uaticinatio conuenit. multa enim tabernacula fore præcinit, & multa torcularia nuncupat, & de multis aris similiter mentionem facit. Iudæi autem unum habebant templum, & unum similiter altare. unumquodq́; uerbum eorum, quæ à Propheta dicta sunt, in amorem diuinum mentem accendit. Dilecta enim quidem dicit, amoreq́; digna Dei tabernacula esse: non simpliciter autem ipsa desiderare asserit, sed etiam deficere in atria domini. consonantia uerò his sunt ea, quæ sequuntur.

Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum uiuum.

Non modo autem anima exultat, & lætatur, sed etiam corpus lætitiæ particeps fit, resurrectionis spem accipiens. Hoc enim sermo diuinus tacitè innuit: propterea & uiuum Deum appellauit, tanquam uitæ largitorem. Quoniam enim Babyloniorum Dei atque etiam nostrorum maiorum, penitus inanimi, & stolidi erant; congruenter admodum ij, qui ab illis liberati sunt, uiuum, & uerum Deum nominant.

Etenim passer inuenit sibi domum, & turtur nidum, ubi reponat pullos suos.

Aquila autem sic exposuit, Etenim auis inuenit sibi domum, & passer nidum sibi, ubi reponat pullos suos. Quemadmodum enim passeres & turtures; atque etiam reliquæ aues uagantur quidem non habentes nidum, cùm uerò hunc construxerint, in ipso commorari solent, & ibi eorum proprios pullos alunt, sic nos olim errauimus, nunc uerò à tua gratia prouocati, & nidos propè tuas aras inuenientes, proprios pullos instruimus, cum nostris filijs tibi aßidentes, cælestemq́; cibum à te reportantes.

Altaria tua domine uirtutum Rex meus, & Deus meus.

Nostri enim nidi, & cubilia, & bonorum fructus, tua sancta altaria sunt, apud illa enim ueluti pulli hiantes; diuinum, & saluta-

rem cibum à te percipimus.

Beati qui habitant in domo tua domine, & in secula seculorum laudabunt te.

Horum autem singula ex translatione iis, qui Babylone degebant, consonant: nobis uerò secundum ipsam ueritatem conueniunt. etenim illi longe à diuino templo permanentes beatos esse dicunt eos, qui illinc opem consequuntur. & nos cùm diuinam dulcedinem gustauerimus, beatos nuncupamus eos, qui Deo continuè assistunt, diuinisq; bonis perfruuntur.

Beatus uir cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo.

Diuinus sermo beatum esse dicit eum, qui semper diuinæ curæ compos factus est, quique diuina gratia mentem habet illustratam, & semper pias cogitationes in se ipso reuoluit: quandoquidem Ascensiones Dei in corde factas, Pias cogitationes de Deo propheticus sermo nuncupauit.

Disposuit in ualle lacrymarum in loco, quẽ posuit. Etenim benedictionem dabit legislator.

Qui enim Dei ascensiones in suo corde admisit, & legislatoris benedictiones adeptus est; non risui, deliciisq;, sed luctui, & lacrymis se ipsum dat, ex hoc corpore liberari cupiens: Audiuit enim dominum Matt.7.
dicentem, Beati, qui lugent, quoniam ipsi ridebunt, & beati, qui mærent, quoniam ipsi consolabuntur. Cùm igitur homo hæc consilia executus fuerit; legislatoris benedictionem expectat. Vallis autem lacrymarum, per figuram quidem est locus, in quo cùm Angelus apparuerit, populi transgressionem redarguit, & in lacrymas concionem mouit: sic enim locus ille ab illo euentu uallis lacrymarum di- gen.3.
ctus est. Propriè autem, & uerè præsens uita lacrymarum uallis ibidem.
est, in qua Adam in sudore uultus pane uescitur, & Eua in doloribus filios parit: & non modo peccatores, uerùm etiam sancti ingemi- Matt.26.
scunt, & ille quidem dicit, ad mortem usque tristem esse, ille uerò ex Mar.14.
clamat, Suscipe animam meam, & fac domine, quod mihi bonum est, uel ut moriar, uel ut uiuam. Et magnus ueritatis præco inquit, Et Rom.8.
nos primitias spiritus habentes in nobis ipsis ingemiscimus. sic uideri potest etiam sanctos uexatos, lacrymis continuè utentes, & lætitiam hinc reportantes. In hac igitur ualle lacrymarum, qui ascensiones receperunt, lacrymas effundũt, & qui laboriosam uitam amplexi sunt; legislatoris benedictionem expectant.

Ibunt de uirtute in uirtutem.

Augent enim quotidie robur, incrementoq; uirtutis magnam uim sibi parant. sic ij, qui studiosam uitam amplexi sunt, à precibus in hymnorum cantilenam pergunt, & ab hymnorum cantilena in supplicationem, & ex illa in diuinorum oraculorum lectionem, hinc in consilia, et admonitiones imperfectorum hominum progrediuntur, & à uirtute in uirtutem transeuntes, quotidie proprias diuitias augent.

Videbitur Deus Deorum in Sion.

Deus uerbum, inquit, cùm homo factus esset, cumq; per carnē hominibus apparuisset, & cùm primùm in Sion se conspiciendum præbuisset; hanc rerum mutationem fecit.

Domine Deus uirtutum exaudi orationem meam, auribus percipe Deus Iacob, protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui.

Hæc sanctißimus Vates deprecatur, à longè hominum salutem perspiciens, & obsecrans uniuersorum Deum, qui semper preces admittit, ut propria cura populus, qui salutem adeptus est, compos factus
1.Cor.12 *sit. hunc enim Christi faciem nuncupauit. sic enim & diuinus Apostolus appellauit, Vos enim estis corpus Christi, & membra ex parte. & rursus, Non potest oculus dicere manui, opera tua nō indigeo, aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarij.*

Quoniam melior est dies una in atriis tuis super millia.

Nam tuam opem tuus populus semper consequens, tuo templo aßidet, utilitatem tamen hinc reportans: quæ enim quis una die hinc metere posset; nequiret aliunde percipere, licet multa millia dierum contereret. Docebat porrò dicere hæc eos, qui Babylone captiui detinebantur, quique cum impijs hominibus uiuere cogebantur, & nihil emolumenti inde reportabant, sed animo reuoluebant pristinam utilitatem, quæ à diuino templo percipere soliti erant.

Elegi abiectus esse in domo Dei mei magis, quàm habitare in tabernaculis peccatorum.

Sic autem diuina domus mihi amabilis est, ut elegerim potius prope hanc in solo proiectus esse, & ante huius ianuas uolutari, quàm in eximijs, illustribusq; peccatorum sedibus commorari. eodem modo hæc etiā & his, qui Babylone captiui erant, conducibilia sunt, & nobis ac cōmodata. Etenim illos spiritus sancti gratia, ne diuinæ domus destitutionem despiciant, edocuit: & nos instruimur domus Deo consecratas semper concupiscere,

Quia misericordiam, & ueritatem diligit Deus, gratiam & gloria

gloriam dabit dominus. Non priuabit bonis eos, qui ambulāt in innocentia.

Qui enim hanc rationem de Deo habent; omnibus his bonis perfruentur: quandoquidem ex rebus diuinis nostra misericordia scaturit, & multa illinc, & affluens ueritatis largitio: illhinc enim bonorum dogmatum doctrinam recipimus, diuinamq; gratiam ex spiritus sancti fontibus haurimus, atque etiam insignes, & admodum illustres euadimus, & ut uno uerbo dicam, omnium bonorum fruitionem illinc percipimus, omnem malitiam, atque prauitatem abiicientes, simplicem & ueram uitam eligentes. Luc. 6.

Domine uirtutum, beatus homo, qui sperat in te.

Finis toti psalmo accommodatus est: Beatum enim esse dicit, & felicem nuncupat, qui omnem præsentis uitæ felicitatem pro nihilo ducit, & soli spei, quam in Deo fixam habet, fidit; & demum salutem, quæ hinc oritur, uindemiat.

Psalmi LXXXIIII. Interpretatio.
In Finem. Filiis Choræ Psalmus.

Eodem tempore, & umbrā, & ueritatem psalmus præcinit. Adumbrauit enim uniuersitatis Deus per ea, quæ Israelitis acciderunt, omnium hominum salutem. Etenim illos liberauit nunc quidem ab Aegyptiorum seruitute, nunc uerò à Babyloniorum manibus: sic etiam omnium hominum naturam, & ab acerbi Diaboli tyrannide, & ab interitu uindicauit. Vaticinatur igitur psalmus & Iudæorum è Babylone reditum, & totius orbis terrarum salutem.

Benedixisti domine terram tuam.

Benedicere, est aliquid boni uelle. Quoniam igitur, & ob ciuium iniquitatem condemnauit, ut Iudæa terra deserta esset, & Adamo post peccatum patratum pœnam inflixit, scilicet terræ maledictionem, Spinas enim inquit, & tribulos: ob benedictionem propheticus sermo rerum tristium expulsionem demonstrauit. Gen. 3.

Remisisti iniquitatem plebis tuæ, operuisti omnia peccata eorum.

Soluisti tristia seruitutis uincula, & libertatem captiuis largitus es, cùm patrata peccata despicere uoluisses. Caterùm totam hominum naturam captiuam fuisse, & à Saluatore nostro Deo libertatem accepisse, ipse testis est per Esaiam exclamans, Spiritus domini super me, propter quod unxit me, euangelizare pauperibus misit me, Esa. 61.

ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis uiſum: Cùm enim in Synagoga hanc uaticinationem dominus legerit, Iudæis inquit, Hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus ueſtris.

Luc. 4.

Mitigaſti omnem iram tuam, auertiſti ab ira indignationis tuæ.

Dimiſiſti indignationem in nos, & benignitatem oſtendiſti.

Conuerte nos Deus ſalutaris noſter, & auerte iram tuam à nobis.

Hi, & illi bonum libertatis nuncium accepiſſe uidentur, ſed nondum hanc conſecuti eſſe: idcirco obſecrant, ut perfectè benignitatem conſequantur.

Nunquid in æternum iraſceris nobis, aut extendes iram tuã à generatione in generationem?

Conuenit his, qui à calamitatibus liberati ſunt, his uerbis uti, & nequaquam peccatorum ueniæ fidere, uerùm perhorreſcere, & Iudicem placare. Supplicant igitur hi, ne eadem ira extendatur, ut in ſeculum alterum perſeueret, ſed quàm primum finiatur.

Deus tu conuerſus uiuificabis nos, & plebs tua lætabitur in te.

Nouimus autem te domine benignum, & credimus te reditum & uitam nobis largiturum eſſe: nos uerò hæc adepti cum lætitia hymnum tibi afferemus.

Oſtende nobis domine miſericordiam tuam, & ſalutare tuum da nobis.

Nam cùm Cyrus Perſarum Rex (ſecundum Eſaiæ uaticinationem) redeundi poteſtatem largitus eſſet, feſtinant conceſſum iter arripere: propterea igitur Deum orant, ut celerem reuerſionem ob benignitatem ipſis concedat, Tuam inquit, nobis bonitatem ò domine quàm primum oſtende, & ſalutem, & hinc liberationem conſequimur. ſic cùm deprecationem Propheta tanquam ex illorum perſona attuliſſet; Dei reſponſum recipit, & inquit.

Audiam quid loquatur in me dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem tuam, & ſuper ſanctos ſuos, & in eos, qui conuertuntur ad cor.

Audiuit inquit, miſericors dominus preces, & pacis ſententiam pronunciauit, largitusq; eſt hanc ijs, qui pœnitentia uſi ſunt, quique ad Deum mentem flectere nouerunt: quandoquidem cordis conuerſio ad Deum, eſt liberatio à peccandi licentia, & iuſtitiæ principium. his & ea ſequuntur reſpondent.

Verumtamen propè timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.

Adhæret enim Deum timentibus salus, & hanc consequuntur, qui diuinas leges implere decreuerunt. Talis mutatio, & reditum nobis, quem cum gloria faciemus, largita est, & pristinam amplitudinem, per quam patriam uidebimus.

Misericordia, & ueritas obuiauerunt sibi, iustitia & pax osculatæ sunt.

Iis quidem, qui delinquunt, & pœnitentia ducuntur; benignitatis flumina misericordiam suppeditant, eos uerò, qui ueritatem amplectuntur, misericordiæ flumina inundant: propterea inquit, Misericordia, & ueritas obuiauerunt sibi. Nam Iudæi quidem, & tota hominum natura ueritatis cognitionem Deo attulerunt, benignus autem dominus misericordiam retribuit: sic rursus cùm hi iustitiam attulerint; pacem illis donauit, & reconciliationem largitus est, demumq; pristinas inimicitias finiuit, & ueritas iustitiæ occurrit, & ueritati misericordia: & hoc magis dilucide per ea, quæ sequuntur, declarauit.

Veritas de terra orta est, et iustitia de cœlo prospexit.

Nam cùm homines ueritatem amplexi essent; Deus rerum omnium conditor iustam curam de nobis gessit, & Diabolum è tyrannide eiecit.

Etenim dominus dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum.

Hac eadem rursus coniunctione usus est: dicit enim, Misericordia, & benignitate Deum usum esse; ipsos uerò decorum fructum allaturos esse: Non enim fertilitatem per hæc demonstrauit, sed uirtutis fructum.

Iustitia ante eum ambulabit, & ponet in uia gressus suos.

Finis psalmi manifestò potissimum edocet nos præsentem uaticinationem communem omnium gentium salutem præcinere. Dicit enim, dominus iustitia utens, ueluti quidam hospitum dux, nostri itineris dux est, uirtutis uiam terens, & proprijs uestigijs hanc apertam nobis reddens. Confirmat autem ipse dominus hunc sermonem, modo quidem Ioanni dicens, Sine modo, sic enim oportet implere omnem iustitiam. Matt.3. *modo uerò proprijs suis discipulis, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem* Matt.11. *animis uestris. Aliàs uerò cùm eorum pedes lauerit, post alia & hæc dixit, Ego dominus & magister laui pedes uestros,* Ioann.13

exemplum enim dedi uobis, ut quemadmodum facio, & uos faciatis. Ipse igitur primus iustitiæ uiam incessit, & mutauit obliquam in rectam, & asperam in uias planas, & factus est nobis uia, ut inquit ipse

Ioan. 14. *dominus, Ego sum uia ueritas, & uita, nemo uenit ad patrem, nisi per me.*

Psalmi LXXXV. Interpretatio.

Oratio Dauidi.

Beatus quidem Dauid secundum inscriptionem deprecationem Deo attulit, orans, ut alicuius gratiæ compos factus sit. Tracinit autem & Assyriorum in Hierosolymam impetum, & Ezechiæ spem, quam in Deo constituit. Prædicit etiam omnium gentium uocationem, & salutem.

Inclina domine aurem tuam, & exaudi me, quoniam inops, & pauper sum ego.

Exordium deprecationis humillimæ mentis est. Nam uterque iustitiæ diuitias possidens, & diuinus Dauid, & admirabilis Ezechias has quidem non considerabant, in naturæ uerò paupertatem respiciebant, & Deum obsecrabant, ut huius communis paupertatis misereretur. Cæterùm hanc clausulam, Inclina domine aurem tuam, ex translatione posuit alicuius ægrotis, qui ob imbecillitatem non potest adeò clare loqui, ut exaudiatur, & medicum cogit, ut aurem ori eius admoueat.

Custodi animam meam, quoniam sanctus sum.

Non pugnantia Propheta locutus est, cùm pauperē simul & sanctū nominasset, sed quoniam hic, & ille hostes iniustos, & iniquos habebāt, qui nulla iniuria ab ipsis affecti erant, & iniustas cædes desiderabant. Porrò sanctum seipsum & Ezechiam nominauit, quoniam nullam hostibus causam præbuerunt. quod autem dicit, hoc est, Pauper & inops sum, cùm me ipsum circunspicio, & nullam uirtutis possessionem habeo. cùm uerò hostibus comparatus sum, sanctus uideor: hi enim impij & iniqui sunt, ego uerò tuam cognitionem habeo, & hi quidem iniustè petunt me, ego autem iniustum impetum recipio.

Saluum fac seruum tuum domine Deus meus sperantem in te.

Ego spem in te collocaui domine, saluum me fac, da spei salutis præmium.

Miserere mei domine, quoniam ad te clamaui tota die.

Tuam mihi benignitatem domine præbe: continuè enim tuam misericordiam denuncio. Nam Tota die, *Symmacus, Singulos dies, dixit.*

Lætifica animam serui tui, quoniam ad te domine animam meam leuaui.

Finem impone mærori eius, qui se tuæ seruituti addixit, & animæ lætitiam præbe, quæ in te uergit.

Quoniam tu domine suauis, & mitis, & multæ misericordiæ omnibus inuocantibus te.

Natura bonus es, & benignus, & liberalis his, qui ad fontes tuæ misericordiæ confugiunt. Hoc autem Mitis, Aquila, & Theodotion, Placabilis dixerunt. Mansuetudo igitur, patientiam tacitè innuit.

Auribus percipe orationem meam, & intende uoci deprecationis meæ.

Tali igitur benignitate utens; benignè meas preces admitte.

In die tribulationis meæ clamaui ad te, quia exaudisti me.

Cùm de tua mansuetudine periculum fecissem; preces tibi affero: nam obsecranti mihi, postulata concessisti.

Non est similis tui in Diis domine, & non est secundum opera tua.

Postquàm impius Rapsaces elatis illis uerbis usus est, Num potuerunt Dij gentium quilibet liberare suam ipsius regionem de manu mea? quoniam liberabit dominus Hierosolymam de manu mea? Vaticinatio igitur Ezechiam exclamare edocet, Non est similis tui in Dijs domine, & non est secundum opera tua. Illi enim nomen rei expers habent, & hoc uerò furati arripuerunt, tu autem appellationem rei respondentem habes. Nam congruenter admodum opera cum diuina appellatione coniunxit, Non est similis tui in Dijs domine, & non est secundum opera tua. Hi nanque inanimes penitus sunt, neque sibi ipsis opitulari possunt, tua uerò magnificentia omnes hominum linguas uincit. 4.Reg.18.

Omnes gentes quascunque fecisti uenient, & adorabunt coram te domine.

Porrò tempore magni Dauidis hoc nequaquam euenisse scimus: Ezechiæ uerò tempestate uerisimile est, quosdam ob Assyriorum internicionem obstupefactos ad Deum colendum uenisse. Cæterùm Vaticinationis ueritatem tempus post humanitatem Dei, & Saluatoris nostri ostendit. Post enim salutarem crucem in omnem terrarum orbem diuinus Apostolorum chorus missus fuit, Inquit enim ipsis dominus, Euntes docete omnes gentes. Docuerunt autem, sicut iniunctum illis fuit, & ignorantiæ caliginem discutientes, fuerunt in causa, ut gentes iustitiæ Solem uiderent, & Deum, qui salutem largitus est, adorarent. Matt. 28.

Hoc & ea, quæ sequuntur, edocent.

Et glorificabunt nomen tuum, quoniam magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus.

Afferent tibi hymnum, cùm te esse solum Deum didicerint: etenim tuorum miraculorum magnificentia hanc scientiam illis subministrabit.

Deduc me domine in uia tua, & ingrediar in ueritate tua.

Cùm futuram liberationem ab errore gentibus uaticinatus esset; orat, ut & ipse hanc itineris demonstrationem consequatur, & in ueritatis uia iter faciat.

Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum.

Qui in Deum hanc reuerentiam habet; legitimam uitam amplectitur: mater uerò lætitiæ talis uita est: meritò igitur Propheta precatus est, ut metu diuino suum cor lætetur: sic enim & alibi inquit, Psal. 104. *Lætetur cor quærentium dominum. & rursus,* Psal. 76. *Memor fui Dei, & delectatus sum.*

Confitebor tibi domine Deus meus in toto corde meo, & glorificabo nomen tuum in æternum, Quia misericordia tua magna est super me.

Noui inquit, te meas preces admissurum esse, rebusq́; tristibus finē impositurum, atque facturum, ut gratiarum actionis carmen pro benignitate mihi concessa tibi afferam.

Et eruisti animam meam de Inferno inferiori.

Discriminum magnitudinem per hæc aperuit: etenim diuinus Dauid talia sæpius passus est, & cùm à Saule bello petitus esset, & cùm ab Absalone persecutionem pateretur. Cæterùm Assyriorum impetus perspicua mors erat. Idcirco extremam mortem, & talia pericula, Inferos infimos nominauit.

Deus, iniqui insurrexerunt super me, & synagoga potentium quæsierunt animam meam.

Et Dauidis hostes iniquitati assueti erant, & Assyrij impij, & prauitatis operarij erant, & hi quidem, & illi robur prauitati respondens habebant. metus autem hinc his, qui bello petiti erant, ancipitē mentem faciebat: propterea ad Deum confugiunt, & illinc opem efflagitāt.

Et non proposuerunt te in conspectu suo.

Tuam prouidentiam in eorum mentes minimè admiserunt.

Et tu domine Deus miserator, & misericors, patiens, & multæ misericordiæ, & uerax, respice in me, & miserere mei.

Quoniam benignitatis fons es, & misericordiæ & commiserationis flumina profundis: adest etiā tibi ueritas, & iudicas uitijs affectos, stilla

rum bonitatis tuæ participem me fac, hostibusq; superiorem me redde.

Da Imperiũ tuum puero tuo, & saluũ fac filium ancillæ tuæ.

Etenim seruus tuus sum, tuæq; ancillæ filius, uidelicet, à principio sub tuo imperio uitã duxi, idcirco ueluti seruus à domino salutem peto.

Fac mecum signum in bonum.

Signorum aliqua supplicij sunt, ut fuerunt illa apud Aegyptios, Aliqua uerò salutis, ut apud Hebræos. Propterea Propheta diuisione usus est: & non simpliciter Signum dixit, sed salutem, & admirationem afferens, bonorumq; affluentiam mihi tractans.

Et uideant qui oderunt me, & confundantur, quoniam tu domine adiuuisti me, & consolatus es me.

Nam cùm hostes curam, quam de me geris, uiderint; ignominia pleni erunt, & infames apud omnes fient.

Psalmi. LXXXVI. Interpretatio.

Filiis Choræ. Psalmus Cantici.

Et hic psalmus gentium salutem præcinit, & pium uiuendi statum prædicit, quem dominus Christus cùm homo factus esset, docuit.

Fundamenta eius in montibus sanctis.

Fundamenta pietatis, diuina sunt documenta: Montes uerò sancti, supra quos fundamenta iecit, Saluatoris nostri sunt Apostoli: quando quidẽ de his beatus inquit Paulus, Superædificati estis supra fundamẽtum Apostolorũ, & Prophetarum, cùm esset eius lapis angularis Christus Iesus, & rursus, Petrus & Iacobus, & Ioannes, qui uidentur columnæ esse. & dominus Petro post ueram & diuinam illam confessionem, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam, & portæ Inferi non præualebunt aduersus eam. & rursus, Vos estis lux mundi, & non potest ciuitas abscondi supra montem posita. supra hos sanctos montes dominus Christus pietatis fundamenta iecit.

Ephe. 2. Galat. 2. Matt. 16. Mat. 5.

Diligit dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob.

Quæ sit autem hæc Sion, diuinus Paulus enucleet, Accessistis ad Sion montem ciuitatẽ Dei uiuentis Hierusalẽ cælestem, & multorũ millium Angelorũ frequentiam, & ecclesiam primitiuorũ, qui conscripti sunt in cælis. Et rursus, Illi autem quæ sursum est Hierusalẽ, libera est, quæ est mater nostra. et de Patriarcha Abrahamo in Epistola ad Hebræos, cum disseruisset, & hæc apposuit, Expectabat enim fundamenta habentẽ ciuitatem, cuius artifex, et cõditor Deus. & rursus de alijs sanctis sermonẽ habẽs, inquit, Qui enim hoc dicunt, significant se patriã inquirere, et siquidẽ ipsius meminissẽt, à qua exierũt. habebãt utiq; tẽpus

Heb. 12. Gal. 4. Heb. 11. ibidem.

reuertendi, nunc autem meliorem appetunt, ideſt cœleſtem. Diſcimus igitur quandam ciuitatem ſuper cœlos eſſe, Hieroſolymam nuncupatam, non turres, & mœnia habentem, neque ſplendidis lapidibus micantem, ſed ſanctorum choris illuſtratam, & Angelica conſuetudine decoratam. Huius ciuitatis iannas, non aberraret quis, ſi terrenas eccleſias nominaſſet: per has enim in illam introiri poteſt. etenim in his prius inſtructi, & exercitati; illius ciuitatis uiuendo modum diſcimus. Has inquit ianuas diuinus ſermo amabiles eſſe uniuerſorum Deo, Iudæorumq; tabernaculis præſtare.

Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.

Admirabilia quædam, & inopinata ſunt, quæ de te prædicta fuere, & omnem humanam expectationem tranſcendunt. Porro hæc, quæ dicta ſunt, terreſtri Hieroſolymæ nequaquam congruentia eſſe, ſequentia teſtantur.

Memor ero Raab, & Babylonis ſcientibus me. Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt illic.

Hæc inquit, ò diuina ciuitas de te dicta ſunt: te homines diu uitijs inquinatos, tenebriſq; ignorantiæ oppreſſos, ut in te habitent, & tuæ conſuetudinis participes ſint, dignos factos eſſe. Id circo de ſupradictis gentibus mentionem fecit, tanquam de iniquiſſimis, & de his, qui Imperium coniunctum cum impietate habuerunt, & per has & alias declararet. Raab *enim, & Chananea, & meretrix fuit.* Babylon *uerò efferа & impia eſt.* Alienigenæ *autem, ſunt Phyliſtæi. oſtendimus autem, qui nam ſint iſti, & Dæmonum cultores, & impij. Cæterùm in Tyri impietatem, & luxuriam Vates Ezechiel tragicè inuectus eſt. Populum autem Aethiopum, non modo ipſos Aethiopes propheticus ſermo nuncupauit, quorum animæ corporis nigrori reſpondent, uerùm etiam cunctas animas nigras: etenim in canticis canticorum ſponſa exclamat, Nigra ſum, & formoſa ò filiæ Hieruſalem. & demonſtrauit* Cant. 1. *eodem tempore, & impietatis tenebras, & pulchritudinem à diuina gratia conceſſam. Hæ igitur gentes nunquam in Iudæorum Hieroſolymam conuenerunt, neque ſtatum legis dilexerunt. Poſt autem Saluatoris noſtri humanitatem, et hanc Hieroſolymam habitarunt, et per orbem terrarum eccleſias implerunt, & in cœleſtem Sionem tranſmigrant illiusq; beatæ conſuetudinis compotes fiunt.*

Mater Sion dicet homo.

Porrò unuſquiſque Sionem, matrem nuncupauit, & omnis homo dicet, quoniam mater Sion eſt.

Et homo natus eſt in ea.

Illa

Illa uerba, Dicet homo, cum his coniuncta sunt. Qui enim matrem Sionem nominat, confitebitur etiam ortum hominis, qui natus est in ea: & ne quis hunc hominem tenuem esse suspicetur, statim subdidit.

Et ipse fundauit eam altissimus.

Nam hic homo, qui in hac natus est, & creator est, & opifex, cùm altissimus sit, & Deus.

Dominus narrabit in scriptura populorum, & principum horum, qui fuerunt in ea.

Symmachus autem sic exposuit, Dominus numerabit scribens populos, hic natus est illic. Qui enim populos in illa uersantes, sua ipsius scriptura dignatus est, in ipsa secundum humanitatem natus est, cùm dominus esset, & Deus. Hunc autem numerum dominus noster sacros Apostolos edocuit, cùm dixerit, Vestri autem capilli capitis numerati sunt. & hanc descriptionem proprijs suis Apostolis aperuit, dicens, Nequaquam gaudete, quoniam Dæmones subijcientur uobis, sed quoniam nomina uestra scripta sunt in cælis. Luc.12.

Sicut lætantium omnium habitatio est in te.

Etenim cælestis illa Respublica ab omni mærore remota, synceram, & puram habet lætitiam, & uoluptatem. Cæterum pietatis alumni in hac minimè tanquam diuersos, sed tanquam in propria, & æterna sede commorantur.

Psalmi. LXXXVII. Interpretatio.

Canticum psalmi. Filiis Choræ. In finem. pro Maheleth ad respondendum. intellectus Heman Ezraitæ.

Symmachus autem pro Maheleth, dixit, Duplicis chori: Aquila uerò, Pro illis rebus, quæ ad chorum spectant. Et Heman chori cuiusdam cantorum, & Deum laudantium præceptor erat. responsio autem tacitè innuit, chororum ordines inuicem sibi respondentes. Vaticinatio igitur Iudæorum calamitates præcinit, & Babylone seruitutem. Edocet autem eodem tempore totius simul humanæ naturæ post patratum peccatum dolores. Cæterùm uaticinatio psalmi in deprecationem formata est, quæ ab his, & communiter ab omnibus misericordi Deo affertur. hæc deprecatio uerò hominibus magis pijs est congruens. 1.Par.6.

Domine Deus salutis meæ in die clamaui, & nocte coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea, inclina aurem tuam ad preces meas.

Te Deus meæ salutis dominum noui: idcirco dies, noctesq; obsecro, ut meas preces admittas.

Quia repleta est malis anima mea, & uita mea in Inferno appropinquauit.

Cùm malorum multitudinem, quæ circunstant me, perspexerim, oro te: propè enim ipsam mortem sum, tuiq; auxilij indigeo.

Aestimatus sum cum descendentibus in lacum.

In calamitates quasdam ineluctabiles incidi, & nullam liberationẽ inuenio, sed similis sum ijs, qui in foueam illapsi sunt, & minime ascendere possunt.

Factus sum sicut homo sine adiutorio.

Omni ope, & cura orbatus sum.

Inter mortuos liber.

Cùm non dum finem uitæ subiuerim, neque mortis seruitutem acceperim, inter mortuos me ipsum numero.

Sicut uulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt.

Illa uerba, Factus sum, sicut homo, & cum his coniuncta sunt, Factus sum ut homo sine adiutorio inter mortuos liber, & qui nondum mortis seruitutem recepit. Factus sum, sicut uulneratus, qui in bello plagam accepit. Hoc enim sic Symmachus dixit, Tanquam uulnerati iacentes in sepulcro, quorum non es memor amplius, qui è tua manu eiecti sunt.

Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebris, & in umbra mortis.

Et hæc uerba & ijs, qui Babyloni degere coacti erant, accommodata sunt, & toti hominum natura: etenim illi prauis hominibus seruientes; funestam uitam uiuebant, & omnes homines in omnis generis calamitates post patratum peccatum inciderunt. Post enim mandati trãsgressionem; mors, & luctus, & lacrymæ, gemitus, & ululatus, uiduitates, & orbitates, & infinita alia, quæ explicari non possunt, tenebras etiam uiuentibus offuderunt.

Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me.

Symmachus autem sic exposuit, Furor tuus super me irrupit, & tempestatibus tuis afflictasti me. Pergis inquit, in me animaduertere, & uarios calamitatum impetus mihi inferre. ex translatione hæc posuit naufragorum, & eorum, qui multos undarum impetus, & uentorum impressiones subeunt.

Longe fecisti notos meos à me.

Desertus sum & à familiaribus, & à cognatis. Etenim qui Babyloni captiui erant, quique seruitutis iugum ferebant, cùm dißipati, amicorumq; coniunctione, & familiaritate priuati essent; nullam hinc consolationem habebant. Cæterùm omnes homines impiè uiuentes nulla re ab Angelis custodiuntur.

Posuerunt me abominationem sibi.

Videlicet hostes.

Traditus sum, & non egrediebar.

Ab ingruentibus malis nullam liberationem inuenio.

Oculi mei languerunt præ inopia.

Hanc clausulam Symmachus sic interpretatus est, Oculus meus effluxit ob afflictionem. In lacrymis enim oculos meos consumpsi, ob dolores lacrymas profundere coactus.

Clamaui ad te domine, tota die expandi ad te manus meas.

Vnam igitur uiam concede, ut à doloribus liberari possim, tuam domine nempe opem: expandens enim semper manus te precor. Porrò acerbum animi dolorem hac figura præsefert: nam necessitate coactus, studiosius quislibet hoc modo eum obsecrat, qui præsidium sibi afferre potest.

Nunquid mortuis facies mirabilia, aut medici suscitabunt, & confitebuntur tibi?

Adhuc mihi uitam ducenti, tua miracula ostende. Nam mortem oppetens, hæc minimè intuebor. non enim est medicus, qui à morte liberare poterit, quæ nam medicina hanc habet uim?

Nunquid narrabit aliquis in sepulcro misericordiam tuam, & ueritatem tuam in perditione? Nunquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua, & iustitia tua in terra obliuionis?

Fieri enim non potest inquit, ut mortui, qui in puluerem dissoluti sunt, et in tenebris mortis degunt, et sempiternæ obliuioni proditi sunt, tuam benignitatem percipiant, & tuorum miraculorum spectatores sint.

Ego autem ad te domine clamaui, & mane oratio mea præueniet te.

Nam in uita desiderans ab impendentibus malis liberari; mœrens, te ueneror, & diluculum deprecatione præuenio.

Vt quid domine repellis orationem meam, auertis faciem tuam à me?

Cur igitur domine me reÿcis, tuamq; beneuolentiam non impertis?

Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea.

Iuuentus *quidem Israelis, ex Aegypto Exitus est, omnium autem hominum uita extra paradisum post mandati transgreßionem. hi autem, & illi omne tempus intermedium calamitosam uitam degerunt.*

Exaltatus autem humiliatus sum, & conturbatus.

Nam Iudæi quidem post splendorem in seruitutem inciderunt; & hominum natura secundum diuinam similitudinem facta, & uita paradisi digna effecta, cùm maiora concupiuisset, etiam à bonis, quæ dono acceperat, excidit.

In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui conturbauerunt me. circundederunt me sicut aqua;

Omnem inquit iram in me excitasti, & maximè horrendis supplicijs perterruisti, & in his uelut aquis me summersisti.

Tota die circundederunt me simul.

Ab his quotidie inundor.

Elongasti à me amicum, & proximum, & notos meos à miseria.

Porrò tot, tantisq; calamitatibus colluctans, nullam à familiaribus consolationem habeo, ob seruitutis miserias horum consuetudine priuatus. Cæterum hæc non modo Iudæis dicere conuenit, neque solum omnibus hominibus ante Saluatoris aduentum, uerùm etiam nunc eis, qui similia patiuntur hæc deprecatio accõmodata, & congruens est: quandoquidem secundum diuinum Apostolum, Omnia, quæ scripta sunt, ad Rom.15.
nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum spem habeamus.

Psalmi. LXXXVIII. Interpretatio.

Intellectus Aethan Israelitæ.

Beatus Dauid falsos Deos adytis & templiis honoratos uidens, solam uerò Dei arcam sine honore esse; se diuinum ædificaturum templum promisit. hanc eius sententiam Deus amplectens, bonam promißionem rependit, & spondet ex eius lumbis rationale sibi templum erecturum esse, & per hoc omnium hominum salutem tractaturum, & Regnum ei sine fine largiturum. Hæc autem promissa per uatem Natham ei fe Par.17.
cit, & hoc apertè Paralipomenon historia edocet. Et in secundo Regũ libro Natham ei dicit, Et annunciabit tibi dominus, quoniam domum 2.Reg.7.
ædificabis ei. De his etiam mentionem facit actuum historia: Nam beatus Petrus inter Iudæos concionem habens, post alia multa, & hæc lo-

cutus est, Propheta igitur cùm esset Dauid, & sciret, quià iureiurando Actu. 2.
iurasset illi Deus, de fructu lumbi eius Christum secundum carnem orituram, sedere super sedem eius; prauidens locutus est de resurrectione Christi, quoniam neque derelicta est in Inferno eius anima, neque caro eius uidit corruptionem. Has pollicitationes etiã patriarchæ Abra gen. 15.
hamo fecit, dicit enim illi, In semine tuo benedicentur omnes gentes terræ. interpretans autem hoc diuinus Paulus, sic dicit, Abrahæ di- Gal. 3.
ctæ sunt promissiones, & semini eius. non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, & semini tuo, qui est Christus. In has promissiones intuentes horum posteri, & respicientes se ipsos captiuos factos, & regiam ciuitatem desertam, & extinctum esse Regnum; promissa Deo uniuersorum conditori in memoriam reuocant. & modo quidem Patriarcham Abrahamum in medium afferunt, Deum admonentes de fœderibus filiarum eius, & posterorum: modo uerò beatum Dauidem, & prmißiones ei factas attestantur. eodem modo beati martyres Ananias, Azarias, & Misael in camino Deum orantes, de Abrahamo, & Isaac, & Israele mentionem fecerunt. Iam uerò uaticinationis gratia in illorum utilitatem hunc conscripsit psalmum, edocens quomodo oporteat Deum demulcere, & ab ipso benignitatem percipere. Idcirco Intellectus inscriptus est: hac igitur intelligentia ijs, qui instruuntur potißimum opus est, ne quid absoni, dum affliguntur, dicant, sed diuinam præstolentur misericordiam. Cæterùm Aethamipsi canentium in tem 1. Par. 6.
plo, Deumq; laudantium, chorus commissus erat.

Misericordias domini in æternum cantabo in generationem & generationem annunciabo ueritatem tuã in ore meo.

Qui diuinam misericordiam efflagitant, misericordiam celebrant. & qui pollicitationum ueritatem, quæ Dauidi factæ fuere, uidere desiderant, eam omnes posteros docere promittunt.

Quoniam dixisti in æternum misericordia ædificabitur in cœlis, præparabitur ueritas tua in eis.

Dei est sermo Dauidi dictus, se misericordiam in æternum ipsius se- 2. Reg. 7.
mini custoditurum: hanc igitur promißionem in memoriam reuocant. Tu enim inquit, dixisti, te misericordiam aucturum, sed non detracturum esse: quandoquidem hoc uerbum Aedificabitur, *pro Augebitur posuit, & Symmachus Firmabitur dixit: spopondisti inquit, uerborum ueritatem re ipsa corroborare.*

Disposui testamentum electis meis, iuraui Dauid seruo meo, usque in æternum præparabo semen tuum, & ædificabo in generationem, & generationem sedem tuam.

Illud uerbum Dixisti, *& cùm his coniunctum est*, *Has pactiones cum electis feci. electos uerò nuncupat Abraham, & Isaac, & Israelem. & insuper dixisti iurasse Dauidi, in æternum eius semen custodire, & fore, ut omnia secula eius thronus florescat. sic cùm Dei promissa percurrissent, finemq́; rerum minimè cernerent; nihil quidem absurdi à calamitatibus dicere coguntur, sed laudibus uniuersorum præsidem prosequuntur.*

Confitebuntur cœli mirabilia tua domine, etenim ueritatem tuam in ecclesia sanctorum.

Theodotion autem hoc modo uertit, Et fidem tuam in ecclesia sanctorũ. Te enim ab omnibus laudari conuenit, maximè uerò ab his, qui cœlos incolunt, quique expreßius tua mirabilia cernunt, & harum promißionum firmitatem sciunt. De hac ecclesia, quæ super cœlis est

Heb.12. *& beatus Paulus meminit, Accesśistis enim dicens, ad Sion montem ciuitatem Dei uiuentis Hierusalem cœlestem, & ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis.*

Quoniam quis in nubibus æquabitur domino, & similis erit Deo in filiis Dei?

Symmachus autem sic, Quis enim in æthere se opponet domino, seque æquabit domino in filijs Deorũ? Filios Dei appellat Deos, sicuti filios hominum, homines. Nuncupat autem Deos, qui non sunt, sed qui ab infidelibus existimantur Dij esse. Dicit igitur, omnibus cælitibus præstas, omnibusq́; sine comparatione superior es, & nullus eorum, qui sunt conferri tecum poterit. Redarguit enim falsitatem Deorum, qui ab hominibus facti sunt. similibus uerbis etiam alibi

Psal.134. *usus est, dicens, Et Deus noster præ omnibus Dijs. Cæterum hanc similitudinem Prophetæ faciunt, minimè ignorantes differentiæ magnitudinem, sed ut infidelium imbecillitati accommodatam doctrinam afferant.*

Deus qui glorificatur in consilio sanctorum, magnus, & terribilis super omnes, qui in circuitu eius sunt.

Quoniam de Dijs, qui non sunt, mentionem fecit: ignorabatur uerò ab impijs hominibus Deus, qui est; meritò sanctos in medium attulit, à quibus uerus Deus laudatur, quibus terribilis est, ut qui propinquiores illi sunt, & inexplicabilem eius potentiam cognoscunt. Consilium *autem* Sanctorum *nominauit hoc in loco, Sanctorum cætum.*

Domine Deus uirtutum, quis similis tibi? potens es domine, & ueritas tua in circuitu tuo.

Continuè de ueritate mentionem faciunt, cupientes promißionum euentum uidere, & dicunt ei, Quis tibi domine eorum, qui sunt, comparari poterit? potentiam uoluntati respondentem habes: omnia uera, & firma sunt apud te. deinde potentiæ signa prosequuntur.

Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas. Tu humiliasti sicut uulneratum superbum in brachio uirtutis tuæ dispersisti inimicos tuos.

Tu es inquit, omnium opifex, & dominus, & facile est tibi, & mare perturbare, & tranquillitatem efficere. Cùm autem Maris meminerit; & de his, quæ in hoc facta fuere mentionem facit. Superbum *enim Pharaonem appellat, &* Inimicos, *Aegyptios, quos mari obruit, suoque populo salutem dedit. eodem autem tempore uaticinatur præceptorum superbiæ interitum: etenim hos cum suo malo exercitu insancto baptismate euertit.*

Tui sunt cœli, & tua est terra, orbem terræ, & plenitudinem eius tu fundasti.

Non modo enim maris, & totius terræ, uerùm etiam imminentium cælorum tu es auctor, & opifex: tuum enim opus est non solum cælum, quod conspicitur, sed etiam illud, quod hoc superius est.

Aquilonem, & mare tu creasti.

Sic exposuit Theodotion, Boream, & notum tu creasti, & uenti inquit, & orbis partes opera tua sunt. Porrò non temerè harum duarum partium meminit. Sed quoniam ex parte Australi Hierosolymæ sunt Aegyptij, & ex Aquilonari parte sunt Aßyrij, cùm euertisset uerò Aegyptiorum audaciam, libertatem ipsis largitus est, facile tibi inquit, est & hos, ut illos, qui non sunt, destruere.

Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt.

Per hæc totam promißionis terram ostendit: quandoquidem hi montes illius terræ sunt. Hoc autem Exultabunt, *Aquila laudabunt, Symmachus uerò, Benedicent dixit. non dixit hoc montes facturos esse, sed homines, qui montes, uel iuxta montes incolunt.*

Tuum brachium cum potestate.

Proprium tibi est, cùm potentia omnia efficere. Nam Brachium, *pro Efficacitate,* Potestatē *uerò, pro Potentia accepit: etenim Aquila pro Potestate, Potentiam posuit.*

Firmetur manus tua, & exaltetur dextera tua.

Symmachus autem sic dixit, Inexpugnabilis manus tua, sublimis

dextera tua. Sæpius diximus per Brachium, efficaciam declarari, per Dexteram uerò, bonam efficaciam. duplicis igitur efficaciæ indigentes, utrarumq; mentionem fecerunt: etenim hostes profligatos cernere desiderant, & ipsi salutem consequi efflagitant. Idcirco inexpugnabilem manum, sublimem uerò dexteram uocant, quippe quæ illos supplicijs afficere potest, ipsosq; liberare. Hoc autem & ea, quæ sequuntur, declarant.

Iustitia, & Iudicium præparatio sedis tuæ, misericordia, & ueritas præcedent faciem tuam.

Supplicantes enim, ut & ipsos, & Babylonios iudicet, precantur, ut in illos iustam proferat sententiam, ipsis uerò misericordiam præbeat, & promissionis ueritatem ostendat. Propterea dixerunt eius iudiciale solium iustitia, & iudicio ornatum esse, misericordiam, & ueritatem Deum præire, quippe quia multis ante seculis promissio facta fuit.

Beatus populus, qui scit iubilationem.

Iubilatio, ut sæpius diximus, uincentium est uox. Quoniam igitur debellati, in seruitutem abducti fuerunt; beatos esse dicunt eos, qui uictoriam consecuti sunt. sanè sermo diuinus præcinit populum mysticam exultationem in omni terra, & mari Deo afferentem, triumphalemq; hymnum canentem. Huic autem sententiæ & ea, quæ sequuntur consonant.

Domine in lumine uultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exaltabuntur.

Exultabunt autem, & ob uictoriam contra inimicos partam triumphabunt, & tibi uictoriæ auctori triumphalem hymnum afferent, tuo aduentu illustrati, & à te splendorem consecuti, & perenni gaudio perfruentes, iustitiamq; secundum legem exequentes, demumq; & illustres hinc effecti.

Quoniam gloria uirtutis eorum tu es.

Ob tuam potentiam inquit, extollentur: à te enim hoc gaudium acceperunt.

Et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum.

Porrò nos inquit, hanc spem habemus, tuamq; opem præstolamur: propter hanc enim hostibus superiores erimus. Nam Cornu, Robur, & Imperium uocauit, ex translatione animalium cornutorũ, quæ cornibus munita sunt, hisq; utuntur contra aggredientes.

Quia domini est assumptio nostra, & sancti Israel Regis nostri.

Hæc sanè spe alimur, te Regem habentes, & sub tua gubernatione uiuentes.

Tunc locutus es in uisione sanctis tuis.

Symmachus autem sic dixit, Tunc locutus es per uisionē filijs tuis: Quandoquidem tuas promißiones per Vates factas scimus: Hos enim Prophetas & uidentes, & intuentes appellabant.

Et dixisti, posui adiutorium in potente, & exaltaui electum de plebe mea. Inueni Dauid seruum meum, oleo sancto meo unxi eum.

Tu inquit, tuo seruo Dauidi testatus es, & cùm in uirtutis officijs potentem inuenisses; tua ope eum dignatus es, & elegisti, & unxisti, et Regem creasti.

Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meum confortabit eum.

Dixisti autem te ipsi robur præbiturum, & tuam opem ei largiturum.

Nihil proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei.

Promisisti autem etiam inimicorum eius insidias uanas demonstraturum, eisque, qui eum contumelijs afficere conantur, superiorem facere.

Et concidam à facie ipsius inimicos eius, & odientes eum in fugam conuertam, & ueritas mea, & misericordia mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius.

Cæterùm promisisti & omnes eius inimicos euersurum, et perennem benignitatem ipsi largiturum, illustremq́; atque amplißimum ipsum facturum.

Et ponam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius.

Dabo autem illi terræ, & maris Imperium: quandoquidem per Flumina, Continentem terram declarauit.

Ipse inuocabit me, Pater meus es tu Deus meus, & susceptor salutis meæ, & ego primogenitum ponam illum excelsum præ Regibus terræ.

Atqui nec Dauidis tempestate, nec celeberrimi Salomonis finem hæc sortita sunt: quandoquidem neque Salomon, neque Dauid mari potitus est, neque primogenitus Dei nominatus est, neque Regum omnium potestatem accepit. sic enim Aquila interpretatus est, Sublimem Regibus terræ. & Symmacchus, Lōgè supremum Regum terræ, dixit.

Si autem hæc uerba nec Dauidi, nec Salomoni accommodata sunt, et uera Dei promißio est, allucinantur Iudæi, nolentes eum, qui secundum carnem ex Dauide ortus est, colere, qui totius terræ, & maris Imperiũ habet, omniumq; Regum supremus est: Habens alios quidem uoluntarios cultores, aliorum uerò imbecillitatem redarguens, qui contradicere audent: nam infinitis machinationibus usi sunt, nec leges ab ipso latas infirmare potuerunt. Cæterum Primogenitũ beatus Paulus ipsum

Rom.8. Colos.1. ibidem. *nuncupat, Vt sit primogenitus in multis fratribus. Et Primogenitus ex mortuis. Et primogenitus totius creaturæ. & dominus ipse Mariæ*

Ioann.20 *post resurrectionem inquit, Vade dic fratribus meis; ascendam ad patrẽ meum, & patrem uestrum, Deum meum, & Deum uestrum. Vt enim Deus unigenitus est, solus enim ex patre genitus est. Primogenitus autem ut homo, fratres enim habet eos, qui crediderunt, ut homo: sic ut Deus Deum eius patrem uocat, Deum uero ipsum nominat, ut homo. In ipso igitur uaticinatio finem habet, & sequentia hoc testantur.*

In æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi, & ponam in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli.

Ostendant igitur Iudæi regium Dauidis solium, et usq; in hodiernum diem permanens, quod in æternum Deus se custoditurum promisit. Demonstrent autem illius semen Regno præditum. si autem neutrum horum ostendere possent, & illi, qui hæc ualdè impudenter loquuntur, duorum alterum superest, uel falsam Dei promißionem nuncupare, uel ueram ipsam confitentes; rerum testimonia admittere. Quandoquidem Christus ex Dauide secundum carnem natus, sedit in dextra maiestatis

Heb 1. *in excelsis, tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis*

Psal.2. *nomen hæreditauit. Cui enim dixit aliquando Angelorum, filius meus*

Psal.109. *es tu, ego hodie genui te? De ipso etiã beatus inquit Dauid, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Iam uerò per dominum Christum Dauidis semen in æternum permanet, &*

Esa.9. *eius solium perenne est. sic enim beatus Esaias uaticinatus est, nam cùm dixisset, Quod puer natus est nobis, & filius datus est nobis, cuius Imperium super humerum eius, & uocatur nomen eius magni consilij Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, Dominus, princeps pacis, pater futuri seculi: subdidit paulò post, Super soliũ Dauid, & super Regnum eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio, & in iustitia, à modo usque in sempiternum. sic cùm hæc de domino Christo Dauidicus sermo præcinerit; de Regibus, qui in medio fuerunt, uerba facit.*

Si autem dereliquerint filii eius legem meam, & in iudiciis meis non ambulauerint. Si iustitias meas prophanauerint, & mandata mea non custodierint; Visitabo in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea.

Si inquit, innumerabilia patrauerint delicta ij, qui à Dauide genus ducunt, ipsis quidem pœnas irrogabo: promissionem autem, quam Dauidi pollicitus sum, firmam seruabo. Misericordiam autem meam nequaquam illi negabo, hoc est nullo pacto Dauidi nocebo in ueritate mea. Hoc uerbum Nocebo, *Symmachus, Transgrediar uertit, Aquila uerò, Non mentiar.*

Neque prophanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita.

Non fallam tuas promissiones, non transgrediar pacta, sed promissorum ueritatem ostendam.

Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar.

Firmam enim cùm fecerim ipsi promissionem, hanc ad finem perducam: Verbum nanque Iuraui *confirmandi gratia posuit. siquidem, qui aliquid pollicentur, solent suas pollicitationes iureiurando firmare.*

Semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis.

Pro hoc nomine Testis, *Symmachus dixit, Qui testificatus est. & in septuagesimo primo psalmo beatus Dauid de domino Christo prædixit, Ante solem permanebit nomen ipsius, & simul cum Sole durabit, & antea Lunam secula seculorum. Quoniam enim Sol est in causa tēporis metiendi, exoriens, & occidens, & diem noctemq; efficiens; meritò per Solem uoluit solij æternitatem ostendere: promisit autem semē illius in perpetuum conseruare. Porrò qui hæc pollicitus est, & testatus est, in cœlo est, & ueris, fidelibusq; utitur uerbis. Hoc modo cùm dixissent promissiones Dauidi factas, deplorant calamitates sibi immissas.*

Tu uero repulisti, & despexisti, distulisti Christū tuum. Auertisti testamentum serui tui.

Symmachus uerò sic, Tu autem ipse reiecisti, & reprobasti, iratus es cum Christo tuo, execratus es pactum serui tui. Tu autem ipse, qui respondisti te illa præbiturum; repulisti quidem Dauidis poste-

ros, uilesq; reddidisti, & in seruitutem abduxisti, euertisti autem huius Regnum: nam Testamentum Regnum uocat. Sanè captiui abducti fuerunt bini Dauidis posteri, Iechonias, & Sedecias, in his uerò Dauidis Regnum desiit. Zorobabel autem, qui post seruitutem populum duxit, administrator fuit, non Rex.

Hier.22.

Prophanasti in terra sanctuarium eius.

Sanctuarium. Templum uocat, quod uoluit Dauid quidem ædificare. Cæterùm Salomon post Dauidem illud erexit. hoc dicit, uiolatum esse Babyloniorum incursu, & simile esse herbæ florenti: euersum enim in puluerem conquieuit, & solo æquatum est.

Destruxisti omnes sepes eius.

Omni ipsum tutela destituisti.

Posuisti firmamentum eius formidinem.

Antiquitus enim contra hostes mœnibus fretum, à sua audacia excidit, & illud horror circunstetit.

Diripuerunt eum omnes transeuntes uiam.

Moabitæ, Ammanitæ, Alienigenæ, Idumæi, Syri, Assyrij, Babylonij.

Factus est opprobrium uicinis suis.

Ridiculus factus est populus, & ignominiosus finitimis.

Exaltasti dexteram deprimentium eum.

Potentiores ipso hostes reddidisti.

Lætificasti omnes inimicos eius.

Fecisti, ut suis inimicis ludibrio foret.

Auertisti adiutorium gladii eius, & non es auxiliatus ei in bello.

Inutilia ipsi arma fuerunt, cum tua ope priuatus esset.

Dextruxisti eum ab emundatione.

Symmachus autem sic, Fecisti, ut eius audacia desineret. Non enim potest aspersionibus expiari, cùm in potestate hostium sit, cumq; longè à tuo templo uiuat.

Et sedem eius in terra collisisti.

Funditus eius Regnum euertisti.

Minorasti dies temporis eius.

Cùm in æternum promiseris te eius Regnum seruaturum; tamen paulò post tempore ipsi finem imposuisti.

Perfudisti eum confusione.

Ignominiosus factus est, & dedecoris repletus est. Sedecias enim erutis oculis, pistrino addictus est in omne reliquum tempus. Iecho-

nias autem & ipse seruiit. Hæc uerò omnia ignominiæ, & opprobrij referta sunt. Hoc pacto cùm uaticinationis uerba res aduersas ostendissent; hortantur ad uenerandum, & precandum.

Vsquequò domine auertis in finem, exardescet sicut ignis ira tua.

Symmachus autem, Quousque domine occultaberis in finem, & exardescet instar ignis furor tuus? Quousque inquit, domine dolores nostros inspicere non uis? neque appares, ut nostris calamitatibus finem imponas? sed nostrorum peccatorum memoria tuam iram uelut ignem accendis.

Memorare, quæ mea substantia.

Auctor es & conditor, & modulos mearum uirium cognoscis.

Nunquid enim uanè constituisti omnes filios hominum?

Non temerè, neque frustra homines effinxisti, sed bonitas opificij præcessit, per bonitatem enim solam nos formasti: ne despexeris igitur nos, tot, tantisq; malis destinatos.

Quis est homo, qui uiuet, & non uidebit mortem? eruet animam suam de manu Inferi.

Cuiuslibet hominis finis, mors est: fieri enim non potest, ut ipsa morte superiores simus: uiuentibus igitur, tuam benignitatem impertias. Deinde rursus eum de promissionibus admonet.

Vbi sunt misericordiæ tuæ antiquæ domine, sicut iurasti Dauid in ueritate tua?

Eleganter autem ubique ueritatis affert testimonium, excitans ad confirmationem pollicitorum eum, qui pollicitus est, & principium à misericordia exorsus est, & in finem rursus de misericordia mentionē facit: hac enim maximè indigebant.

Memor esto domine opprobrii seruorum tuorum, quod cōtinui in sinu meo multarum gentium.

Symmachus autem sic, Et portaui in sinu meo opprobrium multarū gentium. Ne despicias me inquit qui non ab una, sed ab infinitis gentibus ignominia afficior: non modo enim Assyrij, & Babylonij mihi insultant, sed etiam finitimi omnes, qui continenter mecum inimicitias exercent. Cæterùm non mihi tantum illudunt, sed etiam contra te linguam exagitant, & maledicis uerbis te incessunt, putantes meam seruitutem ex tua imbecillitate procedere, hoc nanque per ea, quæ sequuntur, ostendit.

Quod exprobrauerunt inimici tui domine, quod exprobrauerunt commutationem Christi tui,

Symmachus autem, & Theodotion sic, Exprobrauerunt uestigia Christi tui. Vestigia uerò Christi appellauit illius temporis Reges, per quos sermo de Christi Regno ambulauit. & Septuaginta commutationem ipsos nuncupauerunt, ut qui fuerunt maiores ipsius secundum carnem, quique ueluti in tenebris quibusdam regnum administrabant. Per Christum igitur tuum, cuius uestigia, & commutatio hi sunt, fac domine, ut nostra opprobria cessent.

Benedictus dominus in æternum, fiat, fiat.

Bonæ spei est hymnorũ cantilena, nam cùm credidissent Deũ, preces admisisse; hunc hymnum ipsi attulerunt. Sanè hunc sensum & Aquila magis accuratè ostendit: nam cùm Amen Amen interpretatus esset; inquit, Certus & fidelis, uidelicet, uerus, & admodum uerax: Benedictus igitur in æternum, promissa enim operibus confirmas.

Psalmi. LXXXIX. Interpretatio.
Oratio Moisi homini Dei.

Nonnulli quidem Interpretum hanc deprecationem magnum Mosem fecisse dictitarunt, aliqui uerò magnum Dauidem eam conscripsisse, sed diuino Mosi accommodasse, dixerunt. Atqui geminam uaticinationem psalmus continet. præcinit enim non modo Iudæorum calamitates, uerùm etiam res caducas, et fluxas totius humanæ naturæ edocet. Vaticinatur etiam malorum mutationem in melius.

Deus refugium factus es nobis à generatione, in generationem.

Nam Iudæorum quidem perfugium fuit, non modo in Aegypto, sed etiam in solitudine & Iesu naue tempestate, & Gedeonis, & Barac, & Iephthe, & Sampsonis, & Samuelis, & Dauidis, & demũ per Prophetas ipsis omnem opem impertijt. Cæterùm tota hominum natura his uerbis utitur, omnia beneficia Deo in memoriam redigens, quomodo Enoch transtulit, quomodo omnes cùm ferinam uitam amplexi fuerint, & diuinum Noe seruauit, ut esset ueluti scintilla humano generi, quomodo cùm patriarcham Abraham elegisset omnibus gentibus benedictionem spopondit. Non enim ut nonnulli infidelium dicere audẽt, ex pœnitentia Deus rerum omnium conditor ad gentes beneficijs ornãdas uenit, sed semper de omnibus hominibus curam gerit, & hoc uaticinatio nos asserere docuit, Domine refugium factus es nobis à generatione, & generationem: semper enim tua spe perfruiti sumus.

Priusquam montes fierent, aut formaretur terra, & orbis, à seculo, & usque in seculum tu es Deus.

Ante enim omnes res genitas tu es, & ante montes, & terram, & totum terrarum orbem: sempiternus enim es sine principio, & sine fine, nullo termino circumscriptus. Nam cùm his uerbis, Priusquam montes fierent, hæc etiam clausula, Tu es Deus, coniungitur.

Ne auertas hominem in humilitatem.

Supplico te igitur, te inquam perennem, sempiternum, semper refugium nobis factum, ne penitus nos tot, tantisq; malis cinctos despicias. Quoniam enim ipse Adamum ad sudores, et labores condemnauit, cùm dixerit, In sudore uultus tui uesceris pane tuo, donec reuertas in terrã, ex qua sumptus es, quoniam terra es, & in terram reuerteris; congruenter admodum uaticinationis sermo nos orare docet, ne omnino auertamur in humilitatem, atque in destinatas miserias, atque etiam Iudæi seruire coacti, hanc deprecationem afferunt, seruitutem deplorantes. Gen. 3.

Et dixisti, conuertimini filii hominum.

Aquila autem sic, Et dices, conuertimini filij hominum. Non frustra inquit, obsecramus, sed manifestò scientes ipsum nostras preces admissurum esse, malorumq; præsentium uicissitudinem nobis allaturum, commonefaciendo, ut conuertamur, utque à pristina libertate liberemur.

Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quæ præteriit, & custodia in nocte.

Sensus uerborum perplexus est. Hæc enim clausula priori respondet, Ne conuertas hominem in humilitatem, quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna, quæ præteriit, & custodia in nocte: in medio uerò iacent hæc uerba, Et dixisti, conuertimini filii hominum. Dicit autem exiguam, & admodum calamitosam harum rerum uitam esse: apud te uerò qui æternus, & sempiternus es, etiam mille annorum numerum uni diei similem esse. Nocturnam enim custodiam, quartam partem noctis appellauit: nam illi, quibus custodire iniunctum est, noctem in quatuor uigilias diuidunt. Quarta autem uigilia noctis etiam dominus ad suos Apostolus peruenit. Matt. 14. Mar. 6.

Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt.

In longum tempus inquit, eos hisce miseriis subdidisti. eodem autem tempore indicat Iudæorum abiectionem post crucem Saluatoris nostri, atque diuinæ curæ destitutionem, non parum temporis, sed diù duraturam.

Mane sicut herba transeat, mane floreat, & transeat, uespere decidat, induret, & arescat.

Nam Iudæi diuino auxilio à principio dignati; & floruerunt, & germinarunt, maximumq; splendorem acquisiuerunt. cùm uerò tempestiuum fructum agricolæ dare noluissent, sed sua corda obdurassent; penitus exaruerunt: quandoquidem pristinam opem non amplius sortiti sunt. Porrò Mane, *uocat Principium curæ Iudæorum.* Vesperi *uerò,* Diuini *præsidij cessationem: hoc sanè post crucem orbati fuerunt.*

Quoniam defecimus in ira tua, & in furore tuo turbati sumus.

Et Iudæis, & omnibus hominibus hæc accommodata sunt. Etenim humana natura peccatorum pœnas pendens; calamitatibus subdita est, & uniuersis fluctibus circundatur, & Iudæi ob prauitatem mentis è libertate exciderunt.

Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, in seculum nostrum in illuminatione uultus tui.

Symmachus autem sic, Apposuisti iniquitates nostras coram te, & negligentias nostras, ut lucerent in conspectu tuo. His supplicijs nos subiecisti, cùm uidisses nos contra leges, quæ in medio sunt, peccare, & simul cum iniquitate uitam traducere.

Quoniam omnes dies nostri defecerunt, & in ira tua defecimus.

Peccatum inquit, iram in nos concitauit: Ira supplicium induxit: supplicium dolores: in doloribus enim nostrã exiguam uitam duximus.

Anni nostri sicut aranea meditabuntur.

Nihil firmum, & cõstans humana natura habet, sed instar aranearum tela facile conuellitur.

Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni, & amplius labor, & dolor.

Gen. 47. *Similia sunt hæc ijs, quæ à patriarcha Iacob dicta fuere, Dies mei parui, & praui non peruenerunt in dies patrum meorum. Sunt igitur, qui plus temporis, quàm quod dictum est, uiuunt, sed illos contingit paulo plus uiuere. Hic uerò docet, quòd communiter, & ut plurimùm accidit: sicut enim nullam fecit mentionem de his, qui immatura morte pereunt, sic etiam missam fecit longæuam eorum uitam, qui nimis consenuerunt. inquit tamen hoc tempus & breue esse, & doloris, & laboris plenissimum.*

Quoniam superuenit mãsuetudo super nos, & corripiemur.

Ecce enim quot malis circundati simus ob modicam tuam iram. Nam Mansuetudinem *uocauit Mediocrem pœnam, quæ ipsis superuenit.*

Quis

Quis nouit potestatem iræ tuæ,& præ timore tuo iram tuã?

Symmachus autem sic explanauit, Quis nouit uires furoris tui,& secundum timorem tuum iram tuam? Si parua tua inquit, indignatio talem animaduersionem inflixit, quis potest considerare pœnam, quæ ab ira tua irrogatur? Innuit uerò sermo sempiternum supplicium.

Dinumerare dexteram tuam sic notam fac,& eruditos corde in sapientia.

Obsecro inquit,ut tui beneficij compos sim, & ut dona tuæ dexteræ enumerare,&narrare possim,atq; à tua gratia eruditos imitari queã, qui alios ad tuam cognitionem deducunt.

Conuertere domine usquequò,& deprecabilis esto super seruos tuos.

Ne amplius domine nos dolentes despicias,sed preces admitte, benignitateq; tuos seruos dignos fac.

Repleti sumus manè misericordia tua,exultauimus, & delectati sumus in omnibus diebus nostris.

Apud Septuaginta tẽpus mutatum est. Nam Aquila,& cæteri sic dixerunt, Imple nos mane misericordia tua,& laudabimus,& exultabimus in omnibus diebus nostris. Mane, & Diluculum, calamitatum uicissitudinem uocant, & supplicant, ut illæ tenebræ discutiantur, & lux ipsis oriatur, non ob eorum uirtutem,uerùm propter diuinam misericordiam,cum hoc inquit,futurum sit,omni uoluptate referti, congruentes laudes afferemus.

Lætati sumus pro diebus,quibus nos humiliasti, annos,quibus uidimus mala.

Hic etiam tempus mutatum est. Nam Symmachus,et cæteri, Lætifica nos,dixerunt. Præbe inquit,lætitiam pro mærore, & largire nobis conuersionem aduersarum rerum nobis imminentium.

Respice in seruos tuos,& in opera tua.

Et hinc patet, hæc non tanquam facta essent dixisse, sed ueluti futura: non enim dixerunt, Respexisti in seruos tuos, & in opera tua: tua nanque inquit opera nos sumus, & serui tui imperij,idcirco ut tuã opem consequamur efflagitamus.

Et dirige filios eorum.

Hoc est,seruos tuos. Nam qui Babyloni serui erant preces afferentes, obsecrant Deum, ut filios seruorum suorum, qui mortem oppetierunt,redduceret. & natura humana orat,ut ad ueritatem deducãtur ij homines,qui in Saluatoris nostri aduentu inueniuntur.

Et sit splendor domini Dei super nos.

Diuinæ cognitionis lumen illustres, & splendidos reddidit. & Iudæi post reditum omnium amplissimi fuerunt.

Et opera manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum nostrarum dirige.

Pulchra additio huius clausulæ, Super nos. nam iustitiæ lucrum nostrum est. & Deus quidem uirtutis studiosis fauet, & his suffragatur: horum sanè fructum ferentes metunt. Deus enim nullius rei indiget, gaudet tamen secundis rebus, & felicitate hominum.

Psalmi. XC. Interpretatio.

Laus Cantici Dauidi. Sine titulo apud Hebræos.

Psalmus quidem sine titulo est. Docet uerò inexpugnabile robur spei in Deo collocatæ. Nã cùm beatus Dauid propheticis oculis ea, quæ in beatum Ezechiam acciderunt, à longè perspexisset, & uidens, quomodo in Deo sua spe fixa, Aßyriorum profligauerit exercitum; hunc conscripsit psalmum, omnes homines edocens, quantam bonorum affluentiam habent ij, qui firmam spem in Deo constituerunt.

Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur.

Qui ait, diuino auxilio fretus est, à Deo cœli præsidium consequetur, firmissimumq; uallum habebit, atque tutam securitatem.

Dicet domino, susceptor meus es tu, & refugium meũ Deus meus sperabo in eum.

Is nanque, qui firmam spem in eo figit, præter hanc, eum moderatorem, & indissolubile uallum appellabit.

Quoniam ipse liberauit me de laqueo uenantium, & à uerbo aspero.

Hinc deinceps cum illo, qui credidit uerba facit, & dicit, fidendum esse, quoniam non modo manifestis inimicis ipsum superiorem reddet, uerum etiam insidiantibus, & clam insidias uenantibus. Per Laqueũ *quidem, Occultas insidias demonstrauit. Verbum autem Asperum, Verbum doloris, Symmachus explanauit. Istiusmodi sanè sunt, qui fraudes, & calumnias struunt, uerumtamen multi hos superauerunt ob firmissimam spem in Deo fixam. eodem modo beatus Ioseph adulterij calumniam sustinens, huius laqueos declinauit. sic etiam admirabilis illa Susanna cælesti præsidio adiuta est.*

Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.

Propugnator nanque tibi erit, teq; bello petitum operiet. Posuit sa

ne hoc ex translatione eorum, qui primarij in acie consistunt, & humeris eos, qui à tergo sunt operiunt. Pennas *quippe uocat Prouidentiæ uires. posuit autem hoc, auium similitudine usus: etenim illæ alis pullos operiunt. Sic beatus Moses Dei curam uocauit, Custodiuit ipsos ait, ut pupillam oculi, & sicut aquila, quæ protexit nidum suum, & super pullos suos uolat, expandens alas suas, assumpsit eos, atque portauit humeris suis. Hoc etiam dominus Hierosolymæ dixit, Quoties uolui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alis suis, & noluistis?* Deut. 32. Matt. 23.

Scuto circundabit te ueritas eius.

Quoniam superius de uerbo aspero, atque de fraudibus mentionem fecit; iurè hoc in loco eius armaturam, ueritatem esse promisit.

Non timebis à timore nocturno, à sagitta uolante in die à negotio perambulante in tenebris, ab incursu, & dæmonio meridiano.

Non modo hostes, qui cernuntur, uerum etiam eos, qui non uidentur superabis, porrò ob spem in Deo fixam, & nocte superuenientes insidias declinabis, & interdiu impetus ab hostibus factos, & audaciam habens, utpote qui à Deo custoditur, timorem exiges, neque meridie pugnabis, sed dæmonum insidias effugies, cœleste auxilium nactus. Cæterùm Dæmonium meridianum, posuit secũdum opinionem, quæ apud multos inualuit. Verisimile autem est, ut hominum insidiatores post cibũ atque satietatem ueluti ad paratam prædam concurrant, & eos, qui cœlesti cura orbati sunt, facile superent.

Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, ad te autem non appropinquabunt. Verumtamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum uidebis.

Pro Latere tuo, Symmachus, & Aquila, Ex transuerso, uerterunt. Dicit autem, siue à tua dextera, siue à læua tua multitudo infinita accesserit, tibi quidem nihil nocebit: uidebis uerò illos diuina plaga percussos. Hoc etiam Ezechiæ tempestate euenit: duo de uiginti enim Myriades, & quinque millia Assyriorum confixa fuerent absq; bellicis instrumentis. sic Gedeonis tempore, sic Nathan, atq; etiam Iosaphat, & Elisei Vatis tempestate hoc idem factum est.

Quoniam tu domine spes mea, altissimum posuisti refugium tuum.

Porrò hanc opem inquit, consecutus es, cùm diuina spe usus fueris, & Deum tibi perfugium feceris. Nam orationis structuræ aliquid deest, nimirum hoc, Dixisti enim tu domine spes mea. Prophetia nanq;

hunc loquendi modum habet, & potissimum psalmi. uerumtamen consequentia clarum facit dubium. Quoniam enim inquit, in Deo spem tuam constituis, & in auxilium ipsum imploras; ab ipso opem consequeris.

Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.

Superior eris Diabolicis incursionibus, & inde nihil damni accipies. eodem modo diuina gratia domum Iob uallauit, & testis est ipse hostis
Iob.1. *exclamans, Nonne tu uallasti ea, quæ intus, & foris eius domus sunt? Postquam autem concessit; & ille propriam malitiam ostendit, & iustus Iudex athletam uictorem coronauit.*

Quoniam Angelis suis mandabit de te, ut custodiant te in omnibus uiis tuis.

Hoc & in trigesimo tertio psalmo inquit, Immittet Angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos. Audimus etiam Patriar-
Gen.48. *cham Iacob dicentem, Angelus, qui eripuit me ex omnibus malis. Et*
Gen.24. *magnus Abraham seruum adhortans inquit, Deus mittet Angelum suum ante faciem tuam, & accipies illinc mulierē filio meo Isaac. ubiq; igitur discemus per Angelos uniuersorum Deum eos, qui in eo spem col locarunt, custodire.*

In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.

Omne genus auxilij ab ipsis consequeris, neccundè exiguum detrimen tum patiaris: paruum enim malum per hanc clausulam declarauit, Ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Cæterùm In manibus portabunt te, uidelicet, manu regent, & deducent, & omne genus auxi lij tibi afferent.

Super Aspidem, & Basiliscum ambulabis, & conculcabis Leonem, & Draconem.

De ferocissimis, & acerbissimis feris mentionem facit, cum imperiū contra omnes species malitiæ ostendere uoluisset: quandoquidem per Leonem quidem, & Draconem, Robur indicauit: robustæ enim sunt ma gnopere hæ feræ. Per Aspidem uerò, & Basiliscum, Extremam malitiam tacitè innuit. Aspis nanque letale uenenum immittit. Basiliscus uerò aspectu tantùm detrimentum infert, & tamen multi, qui Deo cre
Dani.14. *diderunt, has feras superarunt. sic admirabilis ille Daniel Leonum o-*
Actu.28. *ra ligauit, sic diuinus Paulus nullum damnum à Vipera accepit, sic*
Gen.7. *Noe inter feras uersans, incolumis euasit, sic innumeri, qui solitariam uitā amplexi sunt, & simul cum feris uitam duxerunt, ob firmam spem*

in Deo fixam, harum perniciem euaserunt.

Quoniam in me sperauit, liberabo eum, protegam eum, quoniam cognouit nomen meum. Clamauit ad me, & ego exaudiam eum.

Hæc deinceps uniuersorum Deus fatur, edocẽs, qui nam sit spei fructus, Liberabo enim inquit, ex supradictis uisibilibus, inuisibilibusq́; insidiatoribus ipsum mea spe munitum. Idcirco eum custodiam, et protegam, ipsumq́; loquentem audiam, & preces admittam.

Cum ipso sum in tribulatione.

Et si in aliquam tentationem inciderit, unà ero, & idoneam consolationem afferam.

Eripiam eum, & glorificabo eum.

Non modo à grauioribus rebus ipsum liberabo, uerum etiam illustrem efficiam.

Longitudine dierum replebo eum, & ostendam illi salutare meum.

Porrò faciam, ut ad profundam usque senectutem perueniat, & futuram salutem in futura uita illi præmonstrabo. Hæc etiam beatus ille Ezechias consecutus est: nam cùm uitæ incrementum petierit, quindecim annorum numerum accepit. Cæterùm ex Aßyriorum internicione maximam amplitudinem comparauit, & ualdè ipsi hæc clausula consonat, Eripiam eum, & glorificabo eum, & ostendam illi salutare meum. Verum & omnes, qui suas spes in Deo collocarunt, uniuersis bonis perfruentur, quemadmodum & antiquæ nos edocent historiæ, & ea, quæ nunc cernuntur, testantur. 4.Re.20.

Psalmi. XCI. Interpretatio.
Psalmus Cantici, in Diem sabbati.

Sabbatum otium præcipiebat, sed non omne otium, quandoquidem spiritus opus multiplicabat: precibus enim, & hymnis dare operam iubebat, & Deo geminas hostias adolere: corporeorum igitur laborum cessationem lex de sabbato habere dixit. Quoniam igitur futura uita ab huiusmodi curis est libera; iurè requies nuncupatur. Propterea, & beatus Paulus exclamat, Festinemus ingredi in requiem eius. & rursus, Nunquid deest sabbatismus populo Dei? Postquàm igitur psalmus iustorum præmium, & impiorum supplicium præcinit, & in illa quiete hæc fient; meritò hanc accepit inscriptionem. Heb.4. Heb.4.

Bonum est confiteri domino, & psallere nomini tuo altissi-

me. Ad annunciandum mane misericordiam tuam, & ueritatem tuam per noctem.

Utile ait, & quaestuo sum esse, de nocte, & interdiu te beneficii auctorem laudibus prosequi, tuaque beneficia narrare, tuam inquam benignitatem nobis concessam, atque ueritatem in impios homines. Nam in illos quidem ueritate utens, iuste animaduertis, nos uerò tuam cognitionem habentes, tua ope dignaris.

In decachordo psalterio cum cantico in cithara.

Huiusmodi symphoniacis instrumentis Deum laudare solebant. Dicit igitur, Iustum est, nos musica instrumenta percutientes ex lege praescripta, & uocis cantum efficientes, hymnum cum gratiarum actione tibi afferre.

Quia delectasti me domine in factura tua, & in operibus manuum tuarum exultabo.

Perspiciens enim tua opera, tuasque inexplicabiles gubernationes; gaudeo, & exulto, animiq; uoluptate linguam in hymnorum cantilenam impello.

Ro. 11. Quam magnificata sunt opera tua domine? nimis profundae factae sunt cogitationes tuae.

Symmachus uerò sic, Magnoperè cogitationes tuae profundae sunt. Aquila uerò, & Theodotion, Profundae factae sunt. Tua nanque opera inquit, magna, & admirabilia sunt. Nam haec particula, Quam, amplificationem significat: sapientia autem tua inaccessam profunditatem habet. Qua nam mens tuae prouidentiae rationes inquirere potest? sed nos hoc quidem, & inscios docemus. Caeterùm qui mente orbati, rationisq; expertes sunt; nec scire uolunt, nec discere ab alijs patiuntur. Haec enim infert.

Vir insipiens non cognoscet, & stultus non intelliget haec.

Diuersis modis haec dixit. is, qui mente laborat, & prudentia priuatus est, nihil horum cognoscit, neque haec audire uult.

Cùm exorti fuerint peccatores sicut foenum, & apparuerint omnes, qui operantur iniquitatem, ut intereant in seculum seculi.

Hoc uerbum Apparuerint, *Floruerunt Aquila dixit, sic etiam Symmachus explanauit. Noluerunt intelligere insipientes, quoniam ueluti foenum floruerunt, & instar herbae uiridis è terra apparuerunt iniquitatis operarij, sempiternumq; interitum post praesentem felicitatem reportabunt, sed felices ipsos, & beatos uocabunt, uidebunt tamen calamitosum eorum finem.*

Tu autem altissimus in æternum domine, quoniam ecce inimici tui domine, quoniam ecce inimici tui peribunt, & dispergentur omnes, qui operantur iniquitatem.

Nam illi quidem fœni instar marcescent, & corrumpentur, tu uerò ubique imperium habes, cùm omnium supremus sis, & suppliciis subiicis eos, qui stultitia detinentur.

Et exaltabitur sicut unicornis cornu meum.

Porrò nos tuam cognitionem habentes, tuorumq; hostium euersionem intuiti; in te gloriabimur, & exultabimus, quippe qui à multorũ Deorum errore liberati sumus, & eum, qui uerè Deus est, colimus. Unicornem enim rursus hoc in loco in medium attulit, ut per unicum cornu, unum Deum ostenderet. ut enim illud animal à natura unum accepit cornu, sic pietatis alumni unam diuinitatem uenerantur.

Et senectus mea in oleo pingui.

Sic Symmachus dixit, Vetustas mea sicut oliua florida. Florebo enim, seniumq; deponam, florentemq; oliuam imitabor. Cæterùm secundum Septuaginta ueluti quoddam oleum ob uoluptatem opimus fiã.

Et despexit oculus meus inimicos meos, & insurgentibus in me malignantibus: audiet auris mea.

Hoc uerbum, Despexit, & Symmachus, & Theodotion, & ipsum hebraicum exemplar, Inspiciet, dixerunt. Quandoquidem ea, quæ dicta sunt, futurorũ est uaticinatio. sed est mos apud Septuaginta, qui futura tanquam facta explanarunt, in hoc etiam declarantes uaticinationis firmitatem. Nam sicut non potest fieri, ut ea, quæ facta sunt, infecta sint, sic etiam nec potest fieri, ut spiritus sancti uaticinatio sine certo fine maneat. Dicit igitur, non modo impiorum calamitosum finem cernam, uerum etiam auribus percipiam cunctos hoc enarrantes, & penè iustitiam admirantes. Sic sanè hæc clausula diuiditur, Et insurgentibus in me malignatibus, hic oportet distinguere, deinde subiungere, Audiet auris mea. Audiam (multis enarrantibus) interitum inquam inquè uiuentium, eorumq;, qui innumera mala in me aucupati sunt.

Iustus ut palma florebit, & sicut cedrus in libano multiplicabitur.

Peccatores igitur fœni instar florentes, breui extincti, & corrupti sunt. Iustus uerò Cedri densitatem, & calorem, & odorem, Palmæ uerò altas comas, & fertilitatem imitatur, utræq; autem diù permanẽt, temporis uerò ad crescendum indigent. talis etiam est uirtutis constitio, multo labore, et tempore producitur, sed in altitudinem erecta tempestiuum, dulcissimumq; fructum fert, multamq; umbram ei, qui ipsam possidet, præbet.

habui apud te, priusquam mundus fieret.

Indutus est dominus fortitudinem, & præcinxit se.

Christum esse Dei potentiam, & Dei sapientiam, manifestè nos diuinus Paulus edocuit. igitur non aliunde potentiam accepit, quam non prius habebat, sed propria potentia in hostes usus est. Cæterùm ipsum format diuinus sermo, ueluti quendam Regem, uniuersa arma indutum, cinguloq; utentem, & aduersus hostes dimicantem. Deinde ostē dit rectè facta, quæ hinc procedunt.

Etenim firmauit orbem terræ, qui non commouebitur.

Constantem inquit, & firmum orbem reddidit, cùm ipse mundus à diuina cognitione firmitatem habuerit, & à falso errore liberatus fuerit. non amplius enim homines, nunc quidem hos, nunc uerò illos Deos honorant, sed uero Deo cultum afferunt.

Parata est sedes tua à seculo tu es.

Non nunc ait, Regni electionem accepisti, sed perpetuum habes imperium, & Regnum sempiternum. De Regno etiam in quadragesimo quarto psalmo testatus est, Sedes tua Deus in seculum seculi. Cæterùm immutabile eius Regnum, & firmum esse in centesimo primo psalmo rursus nos edocuit, Tu enim inquit, idem ipse es, & anni tui nō deficiēt. utraque igitur hæc testimonia beatus Paulus ad dominum Christum retulit. Heb. 1.

Eleuauerunt flumina domine, eleuauerunt flumina uoces suas, eleuauerunt flumina fluctus suos.

Fluuios, *Sacros Apostolos uocauit, eosque, qui post illos euangelij præconium acceperunt: hi nanque fluuiorum instar omnem irrigationem hominibus attulerunt. sic ipsos beatus etiam Abacuc appellauit, Fluminibus terra scindetur, hoc est diuidetur, & irrigationem accipiet. sic etiam dominus inquit, Qui credit in me, quemadmodum dicit scriptura, flumina ex uentre eius fluent aquæ uiuæ. hi igitur fluuij extulerunt suam uocem, diuina prædicantes dogmata, & propria itinera facientes.* Fluctus *enim, Semitas nuncupauit. Quoniam enim mos est naturæ aquarum, subiectam terram terere, semitamque efficere; meritò fluctus aquarum iter uocauit: quandoquidem primi illi, quibus diuinum præconium creditum fuit, uiam secundis præpararunt, et expeditam, & facilem doctrinam tractarunt.* Abacuc. 3 Ioan. 7.

A uocibus aquarum multarum, mirabiles elationes maris.

Quemadmodum magnis fluminibus in pelagus influentibus, & in arena undarum impetum inhibentibus; marinæ undæ in multum spatium ob fluuialium aquarū pugnā reflectuntur. sic ēt dulcis & potāda

Apostolorum doctrina ad salsum, amarumq; orbis mare allata, tempestas quædam exorta fuit, & undæ alia super aliam consurrexerunt.
Abac.3. *Hoc etiam beatus Abacuc uaticinatus est, cùm dixisset enim, Fluminibus terra scindetur, uidebunt te, & dolebunt populi, diuidens aquas iti*
ibidem. *neris. subdidit, Dedit Abyssus uocem suam altitudo cogitationis suæ. Hac perturbatione unaquæque ciuitas referta fuit: ipsius enim domini*
Matt.10. *est uox, Non ueni mittere pacem in terram, sed gladium, separare hominem à proximo suo, filium à patre suo, filiam à matre sua, sponsam à socru sua. Verum principium diuini præconij tẽpestatem habuit, nunc uerò maris dominus procellam increpuit, & in auram constitit, & siluerunt fluctus eius, & facta est tranquillitas magna.*

4 Mirabilis in altis dominus.

Aquila quidem sic, Maximus in altitudine dominus. Sanè ualdè ac commodatè hoc supradictis apposuit, officij robur ostendens. Nam maximus, & altissimus est, & dominus, & potentiam habens, nec lingua explicandam, nec mente comprehendendam.

Testimonia tua domine credibilia facta sunt nimis.

Omnia autem hæc à principio prædixisti, & per tuos sanctissimos Vates præcinuisti: effectuum sanè testimonio ueritas demonstrata est. Perpulchra quippè est hæc additio huius particulæ Nimis, *uidelicet, Ne minima quidem falsitas in uaticinationibus considerari potest, sed accuratè omnia, quæ cernuntur, prædicta fuere.*

Domum tuam decet sanctitudo in longitudine dierum.

Porrò hoc omnium bonorum maximum, & pulcherrimum est, quòd non ad tempus bonorum delectatio nobis concessa est, neque temporibus quibusdam præscripta, secundum Iudæorum cultum, sed perennis, & perpetua, & sempiterna: nam hæc recenti tuæ domui congruentia, & accomodata sunt. Domum uerò Dei, Fidelium cætum diuinus Paulus nuncupauit, cui sanctitatem conuenire, sanctissimus Propheta dixit. Conuenit igitur nos secundum Apostolicum præceptum purga-
2.Cor.7. *re quidem nos ipsos ab omni inquinamento carnis, & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei, ut dignam Deo domum præparantes, æternum incolam in hospitium accipiamus.*

Psalmi. XCIII. Interpretatio.
1 Psalmus Dauidi. Quarta Sabbati. sine titulo apud Hebræos.

Patet inscriptionem quosdam alios apposuisse, & nec Vatẽ, nec eos,

qui hunc psalmum à principio exposuerunt. Argumentum uerò huius psalmi hoc est. Multi Iudæorum, & Principes, & Reges iniquitatem dilexerunt, & iniustè iudicantes, sententiam proferebant, homicidiaq; patrare audebant, innocentium sanguinem muneribus uendentes. hos beatus Esaias accusauit, Audite inquiens, Principes Sodomorum. Esa.1.
& rursus, Principes tui infideles diligunt munera, sequuntur retributiones, orphanis non iudicant, causa uiduæ non ingreditur ad illos. non modo insimulauit, uerùm etiam commonefecit, Iudicate orphano, & defendite uiduam. Hanc etiam accusationem beatus Abacuc factitauit, colloquium Deo afferens, dicebat, Facies homines, quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem, & impius deuorat iustum. sic etiam admirabilis Ieremias, atque etiam reliqui Vates, horum iniustitiam arguebant. Hæc à longe propheticis oculis diuinus Dauid præuidens, hunc conscripsit psalmum, ut per symphoniæ armoniam, quæ in diuino templo fiebat, homines illius temporis utilitatem perciperent. Cæterùm Dei prouidentiam edocet, & supplicium, quod hinc oritur, ijs, qui iniquè uiuere decreuerunt. format sanè psalmum ex persona piorum hominum, qui hæc ab illis patiuntur.

(Marginal notes: ibidem. — Abac.1.)

Deus ultionum dominus, Deus ultionum liberè egit.

Porrò pro, Libere egit, Aquila, Appare, dixit: sic etiam cæteri Interpretes. Te ait, obsecro omnium Deum, & dominum, & mundi machinam moderantem, atque condignum supplicium impijs infligentem, ut exaudias, utq; precationem admittas.

Exaltare, qui iudicas terram, redde retributionem superbis.

Ostende omnibus tui imperij sublimitatem, & euerte superborum hominum supercilium, per experientiam edocens te totius orbis Iudicem esse.

Vsquequò peccatores domine, usquequò peccatores gloriabuntur, effabuntur, & loquentur iniquitatem? loquentur omnes, qui operantur iniustitiam?

Non ut interitum patiantur iniqui, obsecrat, sed ne regnent, & imperium ueluti uiaticum ad iniustè agendum habeant.

Populum tuum domine humiliauerunt, & hæreditatem tuã uexauerunt, uiduam, & aduenam interfecerunt, & pupillos occiderunt.

Omne iniquitatis genus ò domine ab his audacter patratur, & ob imperium exultant, & iniustis utuntur uerbis, & res uerbis asperiores sunt. & hæ quidem uiris priuatæ, & hi parentum orbitatem deploran-

Vt mitiges ei à diebus malis.

Qui enim per exiguam correptionem in præsenti uita habuit; futurum iudicium mitius habebit. Diem *enim* malam, *Sempiternum uocauit supplicium.*

Donec fodiatur peccatori fouea.

Qui enim iniquitatem adamarunt, perenni supplicio prodentur. sicut enim is, qui in profundam foueam prolapsus est, nemine opem ferente, ex illa emergere nequit; sic fieri non potest, ut æternam pœnam subterfugiant, nisi diuina benignitas hoc permiserit.

Quia non repellet dominus plebem suam, & hæreditatem suam non derelinquet.

Et diuinus populus in præsenti uita congruenti ope perfruetur, ut pote qui hæreditas, & populus eius nuncupatur.

Quousque iustitia conuertatur in Iudicium?

Hanc igitur opem consequetur, donec Dei iustitia apparuerit, omnibus hominibus iudicium reddens. tacitè autem innuit diuinus sermo & saluatoris nostri Dei humanitatem & Iudæorum inficiationem. Iustitiam enim uocauit dominum Christum, & ipse sol iustitiæ nominatus est, & de ipso beatus Paulus asserit, Data est nobis sapientia à Deo 1.Cor. 1. *Iustitia, & sanctificatio, & redemptio. cùm igitur de Dei prouidentia mentionem fecisset, & dixisset, Quoniam non repellet dominus plebem suam, & hæreditatem eius non derelinquet, & futuram eorum negationem præuidisset; meritò subdidit, Donec iustitia conuertatur in iudicium: donec enim iustitiæ aduentum negabunt, cœleste auxilium consequentur.*

Et qui iuxta illam? omnes, qui recto sunt corde.

Aquila uerò & Theodotion, Et post illam omnes, qui recto sunt corde. Hanc enim inquit, salutem, quam iustitiam uocauit, sequentur ij, qui mentem perfidiæ expertem habent, rectisque utuntur ratiocinationibus. his uerò domini uerba respondent. Nam uidens Petrum, & Andream mittentes rete in mare, dixit eis, Venite post Matt.4. *me, & faciam uos piscatores hominum. & ei, qui dixit, Permitte mihi, ut reuertar, & patrem meum sepeliam, dixit, Sine ut mor*- Luc.9. *tui sepeliant mortuos suos, tu autem ueniens, sequere me. Iudæorum igitur prouidentiæ negationem ponit. Ipsa autem iustitia eos, qui recto sunt corde, assec'as habebit, ipsi adhærentes, & ipsam amplectentes, nec penitus uolentes eam derelinquere.*

Quis consurget mihi aduersus malignantes, aut quis stabit mecum aduersus operantes iniquitatem?

Manifestius Symmachus explanauit, Quis surget super me aduersus facinorosos? quis instabit super me contra operantes iniquitatem? Omni humano inquit, auxilio priuatus sum, sed habeo magnum adiutorem, qui facile hostium agmen profligare potest. Hoc enim per ea, quæ sequuntur, declarauit.

Nisi quia dominus adiuuit me, paulominus habitasset in Inferno anima mea.

Nisi enim ab ipso opem consecutus essem; omnes me morti prodidissent.

Si dicebam, motus est pes meus, misericordia tua domine adiuuabat me.

Astutum enim tuam opem implorans, & propriam imbecillitatem docens, tuam benignitatem adipiscebar.

Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.

Respondentem doloribus consolationem à tua bonitate accipiebam. sic etiam beatus inquit Paulus, Sicut abundāt passiones Christi in nos,
2.Cor.1. *ita per Christum abundat consolatio nostra. & rursus, In omnibus tri*
ibidem.4. *bulationem patimur, sed non angustiamur, egemus, sed non destituimur, persecutionem patimur, sed non derelinquimur.*

Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis, quæ fingit laborem in præcepto?

Manifestius autem Symmachus, Non coniungetur tibi sedes ærumnæ, quæ fingit calamitatem contra præceptum. Non patietur inquit, ut cum iniuste iudicantibus particeps iniustitiæ sit, qui pugnantem tuis præceptis sententiam proferunt, miserias, quæ hinc procedunt, sustinet. Sedem enim doloris, & iniquitatis, Iniustos uocauit Iudices, qui laborem, & calamitates metunt, nimirum iniustitiæ fructum.

Captabunt in animam iusti, & sanguinem innocentem condemnabunt.

Solent enim isti iniusti iudices contra iustos omnes adhibere machinas, & innocentes, & insontes morte mulctare.

Et factus est mihi dominus in refugium, & Deus meus in adiutorium spei meæ.

Ego autem à domino opem assecutus sum, ipsumque tutissimum uallum habui.

Et reddet illis dominus iniquitatem ipsorum, & in malitia eorum disperdet eos, disperdet illos dominus Deus noster.

Porrò illi propriorum laborum uindemiabunt fructus, condignaq;

sceleris præmia accipient. Hæc non illis solis, sed etiam omnibus hominibus scripta sunt: de omnibus enim hominibus Deus rerum omnium conditor curam gerens; congruentem omnibus adhibet medicinam.

Psalmi. XCIIII. Interpretatio.
Laus cantici Dauidi. Sine titulo
apud Hebræos.

Iosias Rex admodum pius fuit. Hic cùm uidisset maiorem partem populi Idolorum cultum amplexam; præcepit, ut omnes Idolorum sacerdotes necarentur, & horum aræ radicitus conuellerentur, & effossis sepulcris sacerdotum, qui iam decesserunt, horum ossa in ipsis Dæmonum aris comburerentur. Deinde uniuersum populum coactum commonefecit, ut pænitentiam agerent, Deumq; placarent, & hoc pacto declinarent perniciem intentatam: quandoquidem Olda prophetissa grauiora & difficilia toti populo prædixit. Hæc igitur cùm beatus Dauid propheticis oculis à longè præuidisset; hunc conscripsit psalmum, in illorū utilitatem, & in omnium hominum doctrinam. Formatus est uerò psalmus ex persona Iosiæ, & Dei sacerdotum. 4.Reg.22 4.Reg.23

Venite exultemus domino, iubilemus Deo salutari nostro.

Tripudiantium est exordium, & gaudentium ob impietatis liberationem. Communiter inquit, triumphalem Deo mittamus hymnum. Iubilatio nanque uincentium est uox. Vicit quippe piorum chorus impiorum agmen, meritò triumphalem Deo afferunt cantilenam.

Præoccupemus faciem eius in confessione, & in psalmis iubilemus ei.

Ante supplicij tempus pænitentiam agamus, & priusquam in nos sententiam proferat, dominum demulceamus, afferamus uerò ipsi congruentes laudes. Deinde Dei uictoriam, & Idolorum stragem edocet.

Quoniam Deus magnus, & Rex magnus super omnem terram.

Inexplicabilis enim est potentia domini nostri. Hic est uerus Deus, hic in omnes imperium habet, falsamq; appellationem eorum, qui Dij appellantur, redarguit. Deinde signa Dei potentiæ ostendit, ut à natura humana fieri potest.

Quoniam in manu eius sunt omnes fines terræ, & altitudines montium ipsius sunt. Quoniam ipsius est mare, & ipse fecit illud, & aridam manus eius formauerunt.

tem, & inconstantem eorum mentem.

Ipsi uerò non cognouerunt uias meas, quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Hi autem iuratas minas noluerunt attendere, neq; comminationes pænitentia finire uoluerunt, propterea terram patribus promissam, minimè consecuti sunt. Nam illam terram, eius requiem appellauit, uel secundum alios Interpretes, quietem. Quoniam enim in solitudine iter facientes, frequentes loci mutationes faciebant, præeunte tabernaculo, in quo Deus habitare existimabatur, in terra uerò promissionis, & ipsi ab itinere cessarunt, & tabernaculum in præscriptis locis fixum fuit, iurè requiem promissionis terram nuncupauit. Vias *autem Dei, Gubernationes appellauit.*

Psalmi XCV. Interpretatio.

Canticum Dauidi, quando domus ædificata fuit post captiuitatem. sine titulo apud Hebræos.

Nec hanc inscriptionem beatus Dauid conscripsit, nec qui à principio uaticinationem exposuerunt, sed alius quispiam, ut uerisimile est, summatim sensum psalmi attendens, hunc posuit titulum. Prima facies autem literæ conuenit his, qui è Babylone reuersi fuere, diuinumq; tēplum erexere, quoniam in ipsis omnium hominū salus adumbrata fuit. Præcinit tamen uaticinatio & primum, & secundum Dei, & Saluatoris nostri aduentum, & futurum iudicium, & salutem gentibus iam præbitam.

Cantate domino canticum nouum.

In recentibus enim rebus, recenti hymnorum cantilena opus est.

Cantate domino omnis terra.

Quomodo hæc Iudæis, qui bello petuntur ab omnibus, consonant; non enim lætati sunt ij, qui illorum libertatem uiderunt, sed contra doluerunt, & omnis generis malis ipsos afficere conati sunt. Diuinum uerò oraculum totum terrarum orbem in choream uocat.

Cantate domino, & benedicite nomini eius, annunciate de die in diem salutare eius.

Singulis inquit, diebus beneficium collatum narrate. Deinde docet, quibus oportet hanc narrationem afferre.

Annuntiate inter gentes gloriam eius in omnibus populis mirabilia eius.

Omne hominum genus hac perfruatur doctrina, diuinaque discat miracula.

Quoniam magnus dominus, & laudabilis nimis, terribilis est super omnes Deos.

Inexplicabilem enim uniuersorum dominus sublimitatem habet, & propriam potentiam in Deos, qui falsum nomen habent praefetulit, illorumq; deceptionem redarguit. Hoc enim per ea, quae sequuntur, ostendit.

Quoniam omnes dii gentium Daemonia, dominus autem coelos fecit.

Nam, qui Dij uocantur, praui Daemones uisi sunt, noster uerò caelorum opifex declaratus est.

Confessio, & pulchritudo in conspectu eius, sanctimonia & magnificentia in sanctificatione eius.

Atqui cùm humanam naturam accepisset, & per hanc hominibus apparuisset, suae maiestatis fulgores emittit, & omnes ad eius cultum trahit. Sanctificationem *enim eius, Templum nuncupauit, quod assumpsit. Caeterùm pulcritudinis iam meminit in quadragesimo quarto psalmo, Specie enim inquit, & pulcritudine prae filijs hominum.*

Afferte domino patriae gentium, afferte domino gloriam, & honorem, afferte domino gloriam nomini eius.

Accurrite igitur omnes homines ad dominum, qui salutem largiri uult, congruentemq́, ipsi afferte honorem. & uos, qui beneficij auctorẽ corporeis oculis minimè cernitis, nomini eius laudes afferte.

Tollite hostias, & introite in atriis eius, Adorate dominum in aula sancta eius.

Hostias *Rationis compotes dicit, quas continuè à sacerdotibus afferri uidemus. Atriorum uerò multitudinem, Ecclesias declarat. atqui Iudaeis non hoc imperauit, nèquis legis sacrificia suspicetur, sed patrijs gentium praecepit, quae noui testamenti sacrificia in ecclesiis afferunt. De his & per alium Vatem Deus locutus est, cum Iudaeis colloquens, Non est uoluntas mea in uobis, & hostiam ex manibus uestris*

Malac. 1. *non accipiam, quoniam ab ortu solis, usque ad occasum, magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco sacrificium affertur nomini meo, & hostia pura.*

Commoueatur à facie eius uniuersa terra.

Esa. 26. *Porrò Aquila, Parturite à facie eius uniuersa terra, dixit: sic etiam Symmachus. similia sunt hac his, quae à Vate Esaia dicta fuere, Ob timorem tuum domine in utero concepimus, & parturiuimus, & pe-*

perimus spiritum salutis tuæ, quē fecimus super terrā. hic igitur propheticus sermo adhortatur gentes, quæ salutis semina acceperunt, ut pietatem parturiant, & pariant, & commoueantur à pristino statu, & in diuinis rebus firmentur, & figantur.

Dicite in gentibus, quoniam dominus regnauit, etenim correxit orbem terræ, qui non commouebitur.

Prædicate igitur uniuersitatis Dei Regnum, quod orbem errantem mutauit, illumque, qui huc, & illuc ferebatur, firmum reddidit. sic etiam Symmachus, Dominus regnauit, et firmauit orbem terrarum immobilem. Patet igitur Dei Regnum perenne esse, tunc uerò declaratum est ob rerum uicißitudinem.

Iudicabit populos in æquitate.

Postquam Regem Deum ostendit; iurè iudicij meminit, iustitiam, & æquitatem huius demonstrans.

Lætentur cœli, & exultet terra.

Tota inquit, uniuersitas lætitiam cum hominibus communicet, & cælestia, & terrestria uoluptate referta sint. si enim ob unum peccatorem pænitentiam agentem Angeli gaudent, maiorem profectò lætitiam habebunt in omnium hominum mutatione.

Commoueatur mare, & plenitudo eius.

Theodotion uerò, & Symmachus sic exposuerunt, Resonabit mare cum plenitudine eius. Omnis enim hominum uita, quæ marinam imitatur tempestatem, diuinorum præconiorum sonitum accipiet. eodem tempore sanè prædicit impetus infidelium factos contra ueritatis præcones, quemadmodum & in alijs psalmis ostendimus.

Gaudebunt campi, & omnia, quæ in eis sunt.

Symmachus autem sic, Gaudebit ager, & omnia, quæ in eo sunt. Explanans uerò dominus Zizaniorum parabolam, agrum nominauit mundum. dicit igitur, omnia gaudio, & uoluptate plena fore.

Tunc exultabunt omnia ligna syluarum.

Aquila autem, Tunc laudabunt omnia ligna nemoris. Illa potißimum Deo afferent hymnum, quandoquidem ex ipsis salutare lignum fuit, in quo Saluatoris corpus suffixum fuit, per quod hominibus germinarunt bona. Sciendum est igitur, ut uerisimile est, uaticinationis sermonem prosopopæa usum esse: quandoquidem & cœlum, & terra, & mare, & ager, & lignum ratione, & anima carent, sed ii, qui in hisce locis sunt, Deo afferunt laudes. Insulares enim, mare incolunt. Terram uerò ij, qui in continenti sunt. Cœlum autem Angeli: qui uerò

uident nemora ab Idolorum cultu libera, Deo gratias agunt. eodem modo Vates filiorum Israelis ex Aegypto iter edocens, rursus eadem
Psal.113. *figura usus est, mare uidit,& fugit,& Iordanes conuersus est retrorsum, Montes exultauerunt sicut arietes,& colles sicut agni ouium, & interrogationem affert,& responsionem recipit,futurarum rerum laetitiam per haec ostendens.*

A facie domini quoniam uenit, quoniam uenit iudicare terram.

Elegantissimè bis posuit, Quoniam uenit, quoniam uenit: quandoquidem primus aduentus diuinam cognitionem hominibus dedit, secundus uerò iudicium de rebus faciet.

Iudicabit orbem terrae in iustitia,& populos in ueritate sua.

Tunc enim inquit, tunc iustum Iudicium faciet, non amplius pristina patientia utens, sed rerum ueritatem discutiens, rectamq; sententiã in omnes proferens.

Psalmi XCVI. Interpretatio.
Dauidi, quando terra eius constituta est. Sine titulo apud Hebraeos.

Qui hunc titulum posuit, confessus est, se non inuenisse apud Hebraeos, sed ex se ipso apposuisse. Igitur inscriptio non est ipsius uaticinationis, neque enim sensus psalmi huic argumento quadrat: quandoquidem totius orbis terrarum ordinem,& constitutionem, & non Iudaeae tantùm Propheta fatur. Verisimile autem est,& eum, qui inscriptionem posuit, Vatis terram totum orbem intellexisse, tanquam omnibus hominibus huius dulci symphonia utentibus. Praecinit tamen psalmus & primum,& secundum Dei, & saluatoris aduentum, gentiumq; diuinam cognitionem,& futurum iudicium.

Dominus regnauit,exultet terra,laetentur insulae multae.

Per haec priorem saluatoris aduentum praedicit: propterea & eos, qui continentem,& insulas incolunt, in choream, & laetitiam excitauit. etenim hi, & illi ex futurarum rerum spem uoluptatem capientes,exultant: regnare uerò dominum dicit, non tanquam ut Regnum tunc acceperit, tanquam tunc hominibus proprium regnum ostenderit. & ne idem repetamus, obsecramus eos, qui hoc accuratius discere uoluerint,ut ea,quae paulò ante à nobis explanata sunt, legant.

Nubes,& caligo in circuitu eius,iustitia,& Iudicium correctio sedis eius.

Per Caliginem,& Nubem,diuinam naturam, quæ minimè cerni potest,docuit. Vt enim is,qui nube,& caligine obfusus est,perspici non potest; sic omnino non potest fieri,ut diuina natura,quæ uideri nequit,cernatur. Verumtamen mentionem facit eundem ipsum esse, qui per nubem, & caliginem in Synai monte apparuit, & edocet licet diuina natura uideri non poßit, tamen per effectum potentia huius considerari potest. Iustitiam enim homines docuit, atque eos, qui omnia indifferenter faciunt, cum recto iudicio uiuere edocuit.hæc eius regnum, & sedes effecit,

Ignis ante ipsum præcedet, & inflãmabit in circuitu inimicos eius.

Hæc secundi aduentus uaticinationes sunt, & diuinus Daniel perspexit, Thronus eius flamma ignis inquit, & rotæ eius ignis accensus, fluuius ignis,rapidusq; egrediebatur à facie eius, millia millium ministrabant ei,& decies millies centena millia aßistebant ei. Iudicium sedit,& libri aperti sunt. Dan. 7.

Illuxerunt fulgura eius orbi terræ.

Geminæ sunt uires ignis,uidelicet comburendi, & illuminandi: uerùm hanc illustrandi uim sanctorum chorus consequitur: Per alteram uerò iniqui homines supplicijs afficiuntur. Fulguri uerò suum aduentũ dominus comparauit.Dicit autem sic,Vt autem fulgur transit ab oriente,& uidetur usque ad occidentem, sic erit aduentus filij hominis.

Vidit & commota est terra.

Quis enim formidabile illud iudicium non perhorrescet?

Montes sicut cera fluxerunt à facie domini, à facie domini omnis terra.

Non tantùm subditi, uerum etiam ipsi Dynastæ, & Reges ceræ instar,quæ igni admouetur,timore conficientur. Quantò enim plurium rerum regimen habuerunt, tantò maioribus supplicijs succumbent. Quantò autem maius est æs alienum,tanto maior est timor.

Annunciauerunt Cœli iustitiam, & uiderunt omnes populi gloriam eius.

Hoc & fuit,& erit. Nam quando dominus ortus est, cùm Angelorum chorus apparuisset,ob hominum salutem Deo hymnum attulit, & clamabant,laudantes,Gloria in excelsis Deo,& in terra pax,in hominibus bona uoluntas.Cœlos igitur uocauit cælestes potentias:quemadmodum terram sæpius,qui terram incolunt,nũcupat. Cæterùm uiderũt populi orbem terrarum ob propriam mutationem Dei & Saluatoris nostri potentiam. Secundus quidem aduentus manifestò domini re- Luc. 2.

gnum omnes homines docebit, tunc omnes Angelorum symphoniam audiemus.

Confundantur omnes, qui adorant sculptilia, & qui gloriantur in simulachris suis.

Vera igitur exorta luce, cedant tenebræ, & confundentur ij, qui errori seruiunt, delitescant qui simulachra uenerantur.

Adorate eum omnes Angeli eius.

Et hanc uaticinationem beatus Paulus Saluatori accommodauit; inquit autem sic in epistola ad Hebræos, Cùm iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, & adorent eum omnes Angeli Dei. Sanè admodum opportunè hoc in loco Vates hoc posuit. cùm enim ostendisset eos, qui Idola uenerantur, pudore affectos esse, et delitescentes; ostendit innumerabiles myriades Angelorum nostrum Deum laudibus prosequentes.

Heb. 1.

Audiuit, & lætata est Sion, & exultauerũt filiæ Iudæ propter iudicia tua domine.

Et hic piorum Rempublicam Sionem nũcupat. Filias uerò Iudæ, Ecclesias per orbem terrarum. ex Iudæis nanque Saluatoris Apostoli originem traxere, qui has conseuerunt, & genuerunt, & testis est diuinus Apostolus Corinthijs præcipiẽs, & planè inquiens, In Christo enim Iesu per euangelium ego uos genui. Quoniam igitur una est saluatoris ecclesia, in unũ enim corpus omnes fideles sunt. Et rursus, Multæ sunt ecclesiæ, multa enim membra corporis sunt. Per Sionem igitur communem piorum cœtum uocauit. Per filias uerò Iudæ, Cõuentus credẽtium in urbibus, & in oppidis, & in agris, & in angulis. Dicit autem hos, & illos ob iusta iudicis iudicia lætitia plenos fore.

1. Cor. 4.

Quoniam tu dominus altissimus super omnem terram, nimis exaltatus est super omnes Deos.

Porrò omnes gaudent, & exultant, cùm ueri Dei, & Regis cognitionem acceperint, Deorumq́; qui nõ sunt, uituperationem uiderint. Nam horum uanitas redarguta, tua uerò sublimitas declarata est. Postquã uerò non sola fide nobis opus est, uerùm etiam bonis operibus; necessariò & hanc admonitionem Propheta affert.

Qui diligitis dominum odite malum.

Si bonum à uobis amatur, contrarium respuite. Quænam communicatio est luminis cum tenebris? Per hoc uerbum Malum, *Omnes malitiæ species detestatus est.*

Custodit dominus animam sanctorum suorum, de manu peccatoris liberauit eos.

Auersantes malitiam,& de recto,iustoque uiuendi modo curam gerentes, gubernatorē,& custodem uniuersitatis habebitis dominum, superioresq; irruentibus inimicis eritis.

Lux orta est iusto,& rectis corde lætitia.

Non enim omnes homines luce perfrui uoluerunt, neq; omnes à fide lætitiam acceperunt: ipse enim iustitiæ sol salutis radios omnibus emisit, sed sunt, qui oculis allucinati sunt, & lucem cernere noluerunt.

Lætamini iusti in domino,& confitemini memoriæ sanctificationis eius.

Omnes igitur, qui lumen consecuti, uirtutisq; fortem amplexi estis; exultate, Deumq; laudibus extollite, beneficiorum multitudinem enarrantes. Confessionem enim hoc in loco, Gratiarum actionem appellaut.

Psalmi. XCVII. Interpretatio.

Psalmus Dauidi.

Et hic etiam psalmus idem habet argumentū: quandoquidē utrunq; Saluatoris aduentum præcinit, sed plura de priori percurrit.

Cantate domino canticum nouum.

Quoniam de priscis rebus prædicat mutationem,& nouam quandā præcinit rempublicam; iurè nouum canticum Deo afferri iubet.

Quia mirabilia fecit.

Immensa enim,& inopinata sunt ea, quæ à Deo uniuersitatis fiunt.

Saluauit sibi dextera eius,& brachium sanctum eius.

Sæpius diximus, Manum, actionem dicere, Dexteram uerò, bonam actionem. Dicit autem hominum salutem eius potentiæ esse opus, immensa autem benignitate utens, suum quæstum hominum uitam ducere. Propterea non dixit, Saluauit ipsum dextera eius, sed, Saluauit sibi. Nam cùm ab Idolorum errore ipsos liberasset, cùmq; sublimitatem eius regni ostendisset, salutem impertijt. & hoc manifestius per sequentia declarauit.

Notum fecit dominus salutare suum, in conspectu gentium reuelauit iustitiam suam.

Omnibus hominibus salutaria flumina attulit, iustumque eius regnum gentibus demonstrauit.

Recordatus est misericordiæ suæ Iacob,& ueritatis suæ domui Israel.

Hæc ualde similia sunt uaticinationibus Vatis Esaiæ: per illum enim

uniuersitatis Deus domino Christo inquit, Dedi te in testamentum generis in lucem gentium, ut esses in salutem ad fines usque terræ. Esa.42. *Quoniam enim & admirabilibus Patriarchis, Habraham, Isaac, & Iacob, & diuino Dauidi uniuersitatis Deus spopondit, ex eorum semine secundum carnem oriturum esse Christum, salutemq; per ipsum omnibus hominibus præbiturum; Testamentum uocauit promißionem patribus factam. Testamentum enim alij Interpretes, Fœdus dixerunt. Genus autem eius, Israelem nuncupauit. Quoniam ex Iudæis Christus secũdum carnem originem duxit, ut inquit Apostolus, Dedi te igitur in testamentum generis, hoc est, ut impleas fœdera cum Iudæis inita, sed in lucem non amplius Iudæorum, uerùm gentium. Hi igitur per fidem salutem consecuti sunt, illi uerò perfidiæ tenebras adamarunt. hoc & hîc beatus inquit Dauid, Recordatus est misericordiæ suæ* Iacob, *& ueritatis suæ domui Israel: quandoquidem promißiones illis factas impleuit.*

Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.

Non enim solis Iudæis ueritatis lux, sed etiam omnibus hominibus illuxit.

Iubilate Deo omnis terra, cantate, exultate, & psallite.

Quoniam igitur omnes ab acerba Diaboli tyrannide liberati estis; triumphalem Deo, qui salutem donauit, afferte hymnum. Iubilatio nanque uincentium est uox: idcirco implemus, quod præceptum est. Hunc nanque hymnum iubilantes, & exclamantes secundum mysticum tempus Deo afferre solemus, canentes, & psallentes, & cum omni bilaritate tripudiantes.

Psallite domino in cithara, & in uoce psalmi.

Et hæc sanè lex perspici potest, quæ continuè in ecclesiis impletur: quandoquidem spiritus cithara diuinam pulsamus melodiam, effecimus uerò etiam nos nostra corpora citharas rationis compotes, & utimur pro chordis quidem dentibus, & pro ære, labijs, lingua uerò agitata cõcinnum pulsat sonum, quolibet plectro acutius. mens autem linguam mouet, ueluti quidam peritus musicus scienter faciens mutationem huius. Hæc cithara gratior est Deo, quàm illa quæ anima caret, & ipse testis est ad Iudæos per Vatem exclamans, Auerte à me sonum cantionum tuarum, & Vocem organorum tuorum non audiam. Amos.5.

In tubis ductilibus, & uoce tubæ corneæ.

Tubam *sæpius Vocẽ sacræ literæ uocant. Similiter dominus sacris in Euangelijs inquit, Cùm facis elemosinam, noli tubam canere ante te, sicut hypocritæ faciunt. uidelicet, ne prædices, neque manifestam omnibus*

nibus facies, ne inani gloria benignitatis lædas fructum. In hoc igitur loco, Tubã, doctrinam uocat, per quã beneficia in nos collata discimus, & fructuosas docemur leges. Ductiles tubas, Aeneas dicit. Tubas uerò corneas, ex cornibus factas: his autem uti Iudæi solebant. Caterùm umbra nostrarum rerum apud illos erat. ut igitur illi agnum rationis expertem immolabant, nos uerò salutarem, qui tollit peccata mundi; sic illi inanimatis utebantur tubis, nos uerò tubis, quæ animam, & rationem habent, utimur. nostri igitur sunt Apostoli, & diuini Prophetæ, et ij, qui post illos fuerunt, qui docendi gratiam sortiti sunt.

Iubilate in conspectu Regis domini.

Triumphalem afferte hymnum Regi, & uniuersitatis domino.

Commoueatur mare, & plenitudo eius, orbis terrarum, & uniuersi, qui habitant in eo.

Symmachus autem sic, Resonet mare cum plenitudine ipsius, orbis terræ, & qui ipsum incolunt. Porrò potissimum in urbibus populo frequentibus uaticinationis euentus uideri potest. Mare enim fluctuans, piorum populorum in ecclesijs frequentia imitatur. Talis quippè est psallentium sonus. secundum autem interpretationem Septuaginta, diuinum oraculum motum, & mutationem eorum qui mare, & terram incolunt, declarauit. Agitatur enim, quod mouetur, mouetur uerò, quod mutatur.

Flumina plaudent manu simul.

Rursus Flumina, eos, qui docendi munus sortiti sunt, nominauit, qui instar fluminum diuinos riuos profundunt, quos plaudere dicit, Deumq; laudibus prosequi. Vincentium enim rursus est plausus.

Montes exultabnnt à conspectu domini, quoniam uenit iudicare terram.

Hic Montes appellauit eos, qui excelsam & sublimem habent mentem, supra quos Dei ciuitas ædificata est, Non potest enim inquit, ciuitas abscondi supra montem posita. Et fundamenta eius in montibus sanctis. Has inquit, lætari, & exultare Dei, & Saluatoris nostri aduẽtum scientes: expectantes enim laborum præmia; gaudent, Iudicis iustitiam scientes. Matt. 5.

Iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate.

Nam prior quidem aduentus multam habuit misericordiam, secundus uerò iustitiam habebit. Omnes enim inquit, stabimus ante tribunal Christi, ut unusquisque reportet per corpus secundum ea, quæ gessit siue bonum, siue malum. Hoc etiã Vates inquit, Semel locutus est Deus, Rom. 14. Psal. 61.

Num. 16. *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi domine misericordia, quia tu reddes unicuique iuxta opera sua.*

Psalmi. XCVIII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi. sine titulo apud Hebræos.

Præsens psalmus Iudæorum è Babylone reditum præcinit, & Saluatoris nostri aduentum, Iudæorumq; perfidiam prædicit.

Dominus regnauit, irascantur populi.

Et Iudæi, & Græci insaniunt, & rabie perciti sunt, Regnum domini Christi audientes. & cùm Iudæi libertatem consecuti fuerunt, in eos omnes finitimæ regiones furebant, inopinatam eorum reuersionem intuiti. declarabat autem hoc potentiam eius, qui ab ipsis colebatur.

Qui sedes super Cherubim moueatur terra.

Porrò hic inquit, qui à nobis prædicatur, est Deus, & dominus cœlestium potentiarum. Hanc clausulam, Qui sedes, tanquam cum hominibus sermocinans dixit. Nam natura, quæ est sine corpore, quæ comprehendi, atque circumscribi minimè potest, & terræ ambitum, & habitan
Esa. 40. *tes in ea ut locustas continet, cuius nam indiget sedis? omnino tamen format oratione Deum rerum omnium conditorem regio more Cherubinis uehi, territantem, timoremq; audientibus inijcientem.*

Dominus in Siō magnus, & excelsus super omnes populos.

Cùm Iudæi reuersi essent, diuinumq; templum erexissent; Dei potentia omnibus demonstrata fuit. Nam potissimum is, qui crucem subiuit, totius orbis dominus declaratus est, sacris Apostolis salutare præconium gentibus afferentibus.

Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile, & sanctum est.

Decet igitur omnes te laudibus decantare, tuaq; beneficia percurrere, & minimè tuam naturam accuratè inquirere, sed nomini tuo honorem afferre, quod terribile, & sanctum est: quandoquidem sanctos credentes reddit, terret uerò infideles.

Honor regis iudicium diligit.

Conuenit autem nobis timere ut Regem, & iustitia utentem. nam proprium ueri Regis est, subditos iustè gubernare. Honor enim Regis iudicium diligit, hoc est, diligere iustitiam, honoratū efficit Regem. Hoc autem quod sequitur declarat.

Tu parasti directiones, iudicium, & iustitiam in Iacob tu fecisti.

Nam ueluti iustus Rex rectam, & iustam sententiam protulit, cùm Israelem à potentia, quæ erat contra eos, qui seruiebant, liberauerit. Cæterùm secundum aliam uaticinationem sic intelligendum est. Ostendisti promißionis tuæ ueritatem, cùm pollicitationes, quæ maioribus Israelis factæ fuere perfeceris, cumq; per semen Abrahæ salutem largitus fueris.

Exaltate dominum Deum nostrum, adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctum est.

Rependite beneficij auctorem eas res, quas potestis, cõgruentemq; illi afferte honorem. Exaltate *autem, scilicet, Sublimem ipsum prædicate. Scabellum uerò pedum eius, Olim quidem Hierosolymæ templum existimabatur, nunc uerò Ecclesiæ, quæ per totum orbem terrarum, atque mare sunt, in quibus cultum sanctißimo Deo afferimus.*

Moises, & Aaron in sacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant ipsum.

Non temerè alijs prætermißis Vatibus, de hisce tantùm mentionem fecit, sed ut innatum Iudæorum furorem, & tyrannidem doceret. etenim Mosis, & Aaronis tẽpestate sacerdotium subripere conati sunt. Et Samuelis tempore, diuinum regnum aspernati, humanum adamarunt. Edocet igitur diuinus sermo eos nihil noui facere, si contra Saluatorem rabie perciti sunt, salutareq; eius regnum non admittunt, quãdoquidem à principio, insania fuit ipsis familiaris.

Inuocabant dominum, & ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos.

Atqui ait, multam cum Deo habebant fiduciam: hi nanque implorabant, ipse uero exaudiebat, & postulata concedebat, & cernentibus omnibus cum ipsis loquebatur, per nubem apparens. Deinde edocet non iniustè hanc ipsis gratiam impertijsse.

Quoniam custodiebant testimonia eius, & præcepta, quæ dedit illis.

Nam secundum legem uitam ducentibus, & secundum eius præcepta uiuentibus, hanc largiebatur gratiam.

Domine Deus noster, tu exaudiebas eos, Deus tu propitius fuisti eis.

Tu es ò domine ait, qui à uobis prædicaris, qui tantæ fiduciæ ipsos participes fecisti, & multa beneuolentia ipsos dignatus es.

Et ulciscens in omnes adinuentiones eorum.

Symmachus autem sic, Et ultor in doloribus eorum. Alios quidem magni Mosis tempestate tyrannide prementes igni tradidit,

eosque qui flammam declinarunt, uiuentes sepulturæ intulit, iubens terræ, ut illos absorberet, locumque tyrannidis sepulcrum ex tempore paratum reddidit, & eos, qui per mare ambularunt, & profundum illud mere pedestri itinere transierunt; demersit in terra, inopinatis fluctibus usus. alios uerò tempore Vatis Samuelis dominatui subegit, uniuersiq; generis calamitatibus circundedit.

Exaltate dominum Deum nostrum,& adorate in monte sancto eius,quoniam sanctus dominus Deus noster.

Horum igitur admirabilium uirorum pietatem imitati, congruentem Deo afferte honorem. Cæterùm Mons sanctus, olim quidem Sion appellabatur, nunc uerò diuinæ cognitionis sublimitas. Sic enim &
Esa. 2. *Esaias, & Micheas uaticinati sunt, Erit in ultimis diebus mons domini perspicuus: hoc est, Dei cognitio omnibus clara erit. nouit e-*
Heb. 12. *tiam diuinus Apostolus mysticum montem Sionem, Montem, & ciuitatem Dei uiuentis Hierosolymam cœlestem. Iussi sumus igitur secundum scientiam, quæ data est nobis à Deo, cultum ipsi afferre.*

Psalmi. XCIX. Interpretatio.
Psalmus Dauidi. In confessionem. sine titulo apud Hebræos.

Vates hoc in loco omnes homines in hymnorum cantilenam uocat, adhortans per omnia Saluatorem Deum colere.

Iubilate Deo omnis terra.

Omnes homines triumphalem Deo afferte hymnum. Terram *enim, Habitantes terram nuncupat.*

Seruite domino in lætitia.

Non enim est Dei,& Saluatoris nostri regnum, secundum amaram Diaboli tyrannidem, sed eius imperium benignum, & mansuetum est. Gaudentes igitur ad seruitutem accedite.

Introite in conspectu eius in exultatione.

Symmachus autem, Cum gloria, dixit. Aquila uerò: In laudibus. Exultantium,& lætantium est hymnus.

Scitote,quoniam ipse est Deus noster.

Per has res discite nostrum dominum ipsum esse Deum rerum omnium conditorem. has eruditiones gentibus sacer Apostolorum chorus attulit, ut actuum historia docet.

Ipse fecit nos,& non ipsi nos.

Non enim nos nostrum ipsorum conditores fuimus, sed ab ipso for-

mati sumus. sic beatus Paulus Athenienses docuit, Deus, qui fecit mundum, & omnia, quæ in eo sunt, hic cœli, & terræ cùm sit dominus, non in manufactis templis habitat, nec à manibus hominum colitur, indigens aliquo, cùm ipse dederit omnibus uitam, & inspirationem, & omnia, fecitq; ex uno sanguine, omne genus hominum habitare super uniuersam faciem terræ. Hoc etiam hoc in loco Vates docet, Ipse fecit nos, & non ipsi nos. Symmachus uerò, Ipse fecit nos, qui non eramus. Actu. 17.

Nos autem populus eius, & oues pascuæ eius.

Per hæc non modo imperium, uerùm etiam curam ostendit. non solum enim noster dominus est, sed etiam pastor, bonam nobis porrigens pastionem. nos uerò eius populus sumus, ut Regis, & oues, ut pastoris.

Introite portas eius in confessione atria eius in hymnis.

Eius portas, & Atria, *Ecclesias nuncupat. quandoquidem ipsæ nobis aditum ad ipsam præbent, in quibus decet diuina, & salutaria eius beneficia percurrere, hymnumque de gratiarum actione ueluti donum afferre.*

Confitemini illi, laudate nomen eius, quoniam bonus est dominus, in æternum misericordia eius, & usque in generationem in generatione ueritas eius.

Quomodo enim non est iustum, laudibus prosequi eum, qui inexplicabili benignitate usus est, optimisq; promißionibus finem imposuit, quas enim tempore seculi nostrorum maiorum spopondit, has nostra tempestate perfecit, & quam salutem pollicitus est, uerè donauit.

Psalmi C. Interpretatio.
Psalmus Dauidi.

Aliqua exemplaria Quaternioni sabbatorum habent. neque apud Hebræum, neque apud alios Interpretes, neque apud Septuaginta hanc inuenimus additionem. Hoc autem argumentum psalmus habet. Iosias Rex omnes Idolorum aras funditus euellit, horum uerò sacerdotes confixit, & in pristinam pietatem populum deduxit. non autem de sola dogmatum sanitate rationem habuit, uerum etiam de officijs uirtutis: rectè iudicans, honorans iustitiam, iniuria affectis opem ferens, & iniuria afficientes plectens, ciuium utilitatis curam gerens. cùm hæc à longè beatus Dauid perspexerit; hunc conscripsit psalmum & illius uirtutem percurrens, & omnibus hominibus, ueluti quendam perfectionis characterem proponens. 4. Reg. 22 & 23. & 2 Paralip. 34. & 35.

Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine.

Quoniam enim & iniuria affectos miserabatur, & iniuria afficientes admirabilis Iosias condemnabat; illorum narrationem, laudem misericordiæ, & iudicij nuncupauit.

Psallam, & intelligam in uia immaculata.

Symmachus uerò sic, Canam, considerabo uiam immaculatam. Quam per sancti spiritus gratiam uidebam esse puram, Deoq; gratam, huic igitur per dulcem symphoniam adhærebo.

Quando uenies ad me.

Talem enim hic admirabilis uir puritatem habuit, ut cum fiducia ad Deum clamaret, Quando uenies ad me? uidelicet, regales aulas instructas tibi præparaui: tuum aduentum domine expto, tuamq; præsentiam desidero, sed concede, quod efflagitatur.

Perābulabā in innocentia cordis mei in medio domus meæ

Cum integritate uixi, non usus sum fraude, neque alius eram intus, quam foris uidebar, sed occulta apparentibus respondebant.

Non proponebam ante oculos meos rem iniustam.

Non modo iniquas actiones detestatus sum, sed etiam horum cogitationes respui, in primis mentem disponens, & moderans.

Facientes præuaricationes odiui.

Auersabar autem despicientes diuina præcepta.

Non adhæsit mihi cor prauum.

Familiares autem mihi erant, qui iustitiam honorabant, hi uerò qui contraria malebant, & rectam mentem habere nolebant, longè à meis cogitationibus summouebam.

Declinantem à me malignum non cognoscebam.

Si autem aliquis familiarium malitia utens à mea consuetudine recedere uoluit, ne discessionem quidem duxi huiusmodi discessionem. sic nullius momenti erat mihi is, qui prauitatem eligebat.

Detrahentem secretò proximo suo, hunc persequebar.

Porrò occultas delationes non admittebam, uerùm eos, qui hoc facere conati sunt, exigebam.

Superbo oculo, & insatiabili corde, cum hoc non edebam.

Neque superbia utentes meos sodales faciebam.

Oculi mei ad fideles terræ, ut sedeant mecum.

Eos uerò, qui fide præditi sunt, magniq; res diuinas ducebant, meorum collegiorum, atque consiliorum participes faciebam.

Ambulans in uia immaculata, hic mihi ministrabat.

Non modo de amicis, & consiliarijs, uerum etiam de ministris mul

tam gessi curam. ex seruis nanque, eis, qui uirtutis studiosi erant, & cuiuslibet sceleris expertes, utebar.

Non habitabit in medio domus meæ, qui facit superbiam.

Neminem autem superbia elatum domesticum habere uolui.

Qui loquitur iniqua non direxit in conspectu oculorum meorum.

Si autem quis consolauit, aut quæsiuit iniusta, sua spe decidens, abijt.

In matutino interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de ciuitate domini omnes operantes iniquitatem.

Hoc manifestò ab historia didicimus. quandoquidem omnes impios sacerdotes morte mulctauit, & sacram expiauit urbem. Cæterùm qui uult huius uiri uirtutem accuratius discere, inueniet hanc ex secundo Paralipomenon libro, & quarto Regum historia. 4.Reg.2. 22.& 23. 2.Paral. 34.& 35.

Psalmi. CI. Interpretatio.

Oratio pauperi, cùm anxiaretur, & coram domino suas preces effundit.

Prædictionem afflictationis populi Iudæorum, qui Babyloni captiuus erat, psalmus habet, reditumq; illinc. uaticinatur autem eodem tempore gentium uocationem, & salutem. Cæterùm conuenit cuilibet homini, qui cùm aliqua calamitate luctatur, utque diuinam opem consequatur, obsecrat. Pauperem enim, uocat diuini auxilii indigentē.

Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te ueniat.

Meam deprecationem domine suscipe, mihique obsecranti opem fer. Clamorem enim, Suspirium, Symmachus dixit.

Non auertas faciem tuam à me.

Beneuolus mihi esto, & missam fac indignationem.

In quacunque die tribulor, inclina ad me aurem tuam, in quacunque die inuocauero te, uelociter exaudi me.

Hæc psalmi uerba ostendunt etiam futurorum esse prædictionem, & minimè rerum iam factarum narrationem. Quoniam enim in multa felicitate, & splendore in diuini Dauidis Regno populus erat, iurè Propheta illorum persona utens, precationē affert, & ut diuinam consequatur opem supplicat: quandocunque hoc tempus uenerit.

Quia defecerunt sicut fumus dies mei, & ossa mea sicut cremium aruerunt.

Hinc secundum proprium Idioma, futuras calamitates tanquā præ-

teritas narrat, & inquit, fumi instar uitæ tempus consumptum esse, & ex mœrore torrem aridum corpus esse factum, tanquam ab aliquo ignis impetu combustum. sic etiam Aquila explanauit, Et ossa mea sicut cinis exaruerunt.

Percussus sum ut fœnum, & exaruit cor meum.

Sed enim ueluti fœnum extinctus sum, pristinumq; florem amisi.

Quia oblitus sum comedere panem meum, à uoce gemitus mei, adhæsit os meum carni meæ.

Cuiuslibet enim cibi appetitum perdidi, pristina uerò felicitate penitus spoliatus sum. corpore enim confectus sum ex tabe, quæ è tristitia euenit, nudis uerò ossibus cutem hærentem habeo.

Similis factus sum pelicano solitudinis, factus sum sicut nycticorax in domicilio. Vigilaui, & factus sum, sicut passer solitarius in tecto.

Multis utitur comparationibus, uolens dignè ob oculos ponere calamitates. per quamlibet autem harum auium timorem demonstrat, gubernatorisq; destitutionem. Quandoquidem passer ob ægritudinem somnum abigit. & nycticorax habitatas domos fugiens, desertas, derelictasq; præteruolat. Domicilia enim, Parietinas Symmachus dixit. sic etiam alia auis in solitudinibus uersatur.

Tota die exprobrabant mihi inimici mei, & qui laudabant me, aduersum me iurabant.

Ridiculus hostibus factus sum. & ego qui felix, & illustris eram, detestatio factus sum ijs, qui olim me admirabantur: per meas enim calamitates iurant, ne patiar ea, quæ quidam perpeßi sunt.

Quoniam tanquam cinerem panem manducabam, & poculum meum cum fletu miscebam, à facie iræ indignationis tuæ.

Hæc & septuagesimus nonus inquit psalmus, Cibabis nos pane lacrymarum, & potabis nos lacrymis in mensura. Magnitudinem doloris per hæc ostendit. si enim edendi tempus dolore refertum erat tanto minus aliud tempus ab hoc dolore erat liberum. his autem inquit, circundatus sum malis, quoniam tu Domine in me iram tuam excitasti.

Quoniam eleuans allisisti me.

Cùm enim me sublimem ostendisses, illustremq; declarasses; repentè me eiecisti. Hanc enim clausulam, Eleuans, *ex translatione posuit eorum, qui in altum aliquid subleuant, & in solo frangunt.*

Dies mei sicut umbra declinauerũt, ego autẽ sicut fœnũ arui.

propè

Propè ipsum uitæ occasum inquit, sum, & similis sum umbræ declinanti, & deinceps desinenti, aridumq; fœnum imitatur, metentium manus accersens.

Tu autem domine in æternum permanes, & memoriale tuũ in generatione, & generationem.

Verùm ego quidem talem naturam habeo, talibusq; calamitatibus obnoxius sum. Tu autem sempiternus cùm sis, & æternus, aliquam mutationem præsentium malorum facilè largiri posses. hoc enim infert.

Tu exurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi eius, quia uenit tempus.

Concede calamitati mutationem in melius, etenim tempus misericordiam efflagitat. Per hæc tacitè innuit finem præscriptæ pœnæ septuaginta annos. sic etiam admirabilis ille Daniel cùm seruitutis tempus enumerasset, precationem affert. his concinunt uerba huius cælestis musicæ, Quia tempus miserendi eius, quia uenit tempus.

Quoniam placuerunt seruis tuis, lapides eius, & terræ eius miserabuntur.

Nam Sion admodum amabilis est nobis, licet deserta effecta sit. Porrò amatu digni sunt lapides derelicti, & memoria pulueris, quæ ex direptione facta est, misericordiam nobis ingerit.

Et timebunt gentes nomen tuum domine, & omnes Reges terræ gloriam tuam,

Nam uidentes nostram reuersionem, ciuitatisque instaurationem ij, qui nostras afflictationes conspexere; & Reges, & Principes, & subditi tuam admirabuntur potentiam, & timentes, te solum esse Deum credent. hoc quidem factum finitimi admirati sunt, sed tantum abfuit, ut crederent Deo uniuersitatis etiam ut ipsis eodem tempore bellum intulerint. Cæterùm hoc in loco sermo diuinus omnium gentium, & Regum conuersionem præcinit: quarum rerum alias quidem iam perfectas uidemus, alias uero futuras esse speramus. inquit enim diuinus Apostolus, Nondum enim illi omnia subiecta uidemus, uerumtamen docuit omne genus ipsi flectendum esse, cælestium terrestrium, & infernorum. Philip. 2.

Quia ædificauit dominus Sion, & uidebitur in gloria sua.

Quoniam enim nescientes diuinas dispensationes Iudæorum seruitutem, Hierosolymæque uastitatem, Dei imbecillitatem suspicabantur, iurè gloriam appellauit Dei, urbis instaurationem, uidelicet, rursus Sione ædificata, in pristina gloria uniuersitatis Deum omnes cernent.

Respexit in orationem humilium, & non spreuit preces eorum.

Nam non despexit, ueluti captiuorum, & seruorum preces, sed admisit, libertatemq; largitus est.

Scribantur hæc in generatione altera, & populus, qui creabitur laudabit dominum.

Hoc autem beneficium in acta relatum semper conseruabimus, ut posteri tuam benignitatem discant. Populum uerò qui creatur, illum, qui è gentibus conflatus est, uocauit. De quo, & beatus inquit Pau-
2.Cor 5. *lus, Siquis in Christo noua est creatura. & ipse diuinus Dauid in uigesimo primo inquit psalmo, Annunciabitur domino generatio uentura, populo, qui nascetur, quem fecit Dominus. hic populus & antiqua, & noua edoctus, congruentem Deo, qui salutem largitus est, affert hymnum:*

Quia prospexit de excelso sancto suo, dominus de cœlo in terram aspexit, ut audiret gemitus compeditorum, ut solueret filios interemptorum, ut annuncient in Sion nomen domini, & laudem eius in Hierusalem.

Omnia nanque inspiciens, & moderans rerum omnium conditor Deus, inspectos audiuit, libertatisq; sententiam protulit, ut captiui pro interemptis redirent, patriamq; urbem instaurarent, utque consueto more in illa cultum secundum legem Deo afferrent.

In conueniendo populos in unum, & Reges ut seruiant domino, respondit ei in uia uirtutis tuæ, paucitatem dierum meorum nuncia mihi, ne reuoces me in dimidio dierum meorum.

Cùm inquit, reditum consecuti fuerimus, cogentur populi, & Reges, tuam admirantes potentiam. tunc igitur tantam habebimus lætitiam, ut bonitatem tuam obsecremus, ut annorum additionem concedas, & minimè in medio nostrorum annorum nos morte afficias. Viam autem uirtutis, uocat Fortitudinem Dei per reuersionem concessam.

In generatione generationum anni tui.

Tu enim sine fine naturam habes, & facile est tibi, & alios longæuos facere.

Initio tu domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem permanebis.

Quid enim ab uniuersorum opifice non potest fieri? Tu donasti terræ illud, quod est, cœlos, qui non erant, fecisti. Hæc uerò mutationem recipiunt, tu autem immutabilem habes naturam. Caterùm ab ele-

mentis, quæ omnia claudunt, aliarum rerum omnium ipsum fuisse creatorem ostendit.

Et omnes sicut uestimentum ueterascent, & sicut opertorium uolues eos, & mutabuntur.

Symmachus autem sic, Et omnes sicut uestimentum senescent, & sicut amictum mutabis eos, & mutabuntur. Omnia enim, quæ cernuntur, senescent, uestimentorumq; uetustatem imitabuntur: Tu autem ipsa mutabis, & renouabis, & immortalia pro mortalibus facies. Hoc & diuinus Apostolus inquit, Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Rom. 8.

Tu idem ipse es, & anni tui non deficient.

Tu quidem domine Vniuersitatem moderaris, ut uis. tu autem immutabilem naturam habes, mutationeq; superiorem. Hæc igitur diuinus Apostolus in epistola ad Hebræos ad filij proprietatem retulit, Verumtamen in filio patrem contemplamur, quæ enim ille facit, hæc & filius eodem modo facit, & eadem natura in utroque cognoscitur, unã actionem Trinitatis scimus. Heb. 1.

Filii seruorum tuorum habitabunt, & semen eorum in seculum dirigetur.

Symmachus posuit, Permanebit. Significat autem illos à seruitute liberos Hierosolymam habitaturos esse: At horum semen in æternum permanebit. de hoc semine diuinus Apostolus inquit, Donec ueniat semen, quod promissum est. & Habrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. non dicit, & seminibus, tanquam in multis, sed tanquam in uno, & semini tuo, quod est Christus. Hoc semen in æternum permanebit, unitum enim cum Deo uerbo, immortalem habet naturam, & credentibus uitam largitur, secundum domini uocem, Qui manducat meã carnem, & bibit meum sanguinem uiuet in æternum. Gal. 3. Ioan. 6.

Psalmi C I I. Interpretatio.
Halleluia.

Videtur quidem psalmus præsens consequens esse præcedenti, idemque argumentum habere: quandoquidem in illo calamitates, quas Babyloni patiebantur deplorantes Deum, ut reditum consequerentur obsecrabant. hic uerò illa, quæ efflagitarunt consecuti, beneficii auctorem laudant. Cæterùm ego opinor hanc cælestem symphoniam omnibus hominibus congruere, & ijs, qui ab acerbiori seruitute liberati sunt, maioriq; libertate digni effecti fuere. Declarat autem uerborum

sensus hoc argumentum magis esse uerum, quàm illud.

Benedic anima mea domino, & omnia, quæ intra me sunt, nomini sancto eius.

Qui erga diuina beneficia grato animo affecti sunt; in diuinas laudis se ipsos accendunt, beneficij auctorem ijs rebus, quibus possunt, remunerantes. Potest autem semper laudari, constansq; memoria beneficiorum ipsius animo circumferri. Hi & omnia, quæ intra sunt consecrant, omnemq; mentem ad diuinum hymnum appellunt. Nam, Ea, quæ inter sunt, Ratiocinationes, cogitationesq;, atque omnes animi motiones appellauit.

Benedic anima mea domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius.

Rursus se ipsam anima excitare docetur, obliuionisq; nebulam discutere, & beneficiorum memoriam renouare. Retributiones quidem, Beneficia Symmachus dixit. Deinde hæc sigillatim percurrit.

Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas.

Nam hic peccatorum ueniam condonauit, hic perturbationum sanitatem tibi gratificatus est: hæc omnia paralyticus consecutus est, quandoquidem eodem tempore audiuit, Dimittuntur peccata tua, & Mar. 2. *tolle grabatum tuum, & uade in domum tuam. similiter mulier pecca-* Matt. 15. *trix hanc ueniam consecuta est. similiter latro. similiter puplicani. si-* Luc. 23. *militer omnes, qui crediderunt.*

Qui redimit de interitu uitam tuam.

Eos uerò, qui Babylonem in seruitutem abducti fuere, à seruitute liberauit, mortalem autem uitam minimè mutauit: Nobis uerò resurrectionis spes largitus est, pignusq; spiritus præbuit, & ueste immortalitatis nos induit.

Qui coronat te in misericordia, & miserationibus.

Ephe. 2. *Gratia saluati estis, ut inquit diuinus Apostolus, & hoc non ex uo-* 1. Tim. 1. *bis, Dei est donum, ut nemo glorietur. & rursus, Iesus Christus uenit in mundum, ut peccatores saluos faceret, quorum primus ego sum, sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in uitam æternam. Gratiæ igitur, & benignita-* Esa. 61. *tis est corona. sic diuinus Esaias ex persona sponsæ exclamat, Exultabit anima mea in domino, quia induit me uestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me, quasi sponsum decoratum corona, &* Idem. 61. *quasi sponsam ornatam monilibus suis. & paulo post, Et eris corona.*

gloriæ in manu domini, & diadema regni in manu Dei tui. Hæc autem omnia munera, & dona sponsalia sunt sponsi, solam enim fidem sponsa attulit.

Qui replet in bonis desiderium tuum.

Quoniam concupiscentia uituperabilis est, quam diuina lex detestatur; elegantissimè in bonis apposuit: bona enim nostra desideria dominus implet, Petite enim inquit, & dabitur nobis, quærite, & inuenietis, pulsate & aperietur uobis, omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit, & pulsanti aperietur. quærite autem Regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur uobis. Matt. 7.

Renouabitur ut Aquilæ iuuentus tua.

Hanc rursus renouationem dominus per sanctum baptisma nobis donauit, cumq; peccati senium abraserit, iuuenes pro senescentibus fecit. consonantia his per Vatem Esaiam Deus inquit, Sustinentes autem me, mutabunt fortitudinem, & assument pennas ut Aquilæ. Quoniam enim cum fabricati essemus; diuinos, regiosque caracteres accepimus: deinde uniuersis peccati desiderijs eos tabefecimus, & corrupimus, spōdet nobis diuinus sermo regni reconciliationem. Regia est hæc auis, auiumq; regnum ei commissum est. Cæterùm edocet nos & diuinæ liberalitatis modum. Esa. 40.

Faciens misericordias dominus, & iudicium omnibus iniuriam patientibus.

Non enim ob iustitias, quas fecimus nos, (ut inquit diuinus Apostolus) sed secundum magnam misericordiam suam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti. & cùm conspexisset nos iniuria affectos à ueritatis inimico, nobis quidem misericordiæ fontes aperuit, in illum uerò iustam protulit sententiam. Tit. 3.

Notas fecit uias suas Moisi, filiis Israel uoluntates suas.

Non autem ex pœnitentia hanc nobis tractauit salutem, sed à principio hanc per Vates sanctissimos præcinit, & per diuinum Mosem nostram adumbrauit salutem, & mare sancti baptismatis figura fuit, lapis uerò immortalium riuorum umbra, cœlestisq; cibi manna imago extitit, & alia ne singula percurram, sic possunt inueniri apud illos adumbrata.

Miserator, & misericors dominus longanimis, & multum misericors.

Porrò horum omnium bonorum inquit, est causa, diuinæ bonitatis abyssus, immensa benignitas, & misericordiæ pelagus.

Non in perpetuum irascetur nobis, neque in æternum comminabitur, non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.

Noluit supplicium nostris peccatis metiri, neque diutius iram extendere.

Quoniam secundum altitudinem cœli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se, quantum distat ortus ab occidente, longe fecit à nobis iniquitates nostras.

Si longiora his spatia inuenire potuisset, omnino & ipsa in medium attulisset, nitens diuinæ bonitatis profunditatem ostendere: uerùm humana mens nec cœlo sublimiorem mensuram, nec ortu, & occasu longinquius interuallum inuenit.

Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est dominus timentibus se.

Cùm sit opifex, & conditor, patris bonitatem imitatus est, & eundem amorem erga seruos, quem pater erga filios, demonstrauit.

Quoniam ipse cognouit figmentum nostrum, recordatus est, quoniam puluis sumus.

Nouit enim opifex nostræ naturæ imbecillitatem, scit unde formati sumus, & quò rursus reuertemur.

Homo sicut fœnum, dies eius tanquam flos agri sic efflorebit.

Nihil à fœno, & à flore differimus, qui quidem uerno tempore uiget, paulo uerò post languescit, & diffluit.

Quoniam spiritus pertransibit in illo, & non subsistet, & non cognoscet amplius locum suum.

Symmachus autem sic, Quoniam spiritus pertransit ipsum, deinde non subest spiritus. De anima loquitur, quæ cùm præsens est, corpus & uiuit, & operatur: cùm uerò demigrat, extinguitur, & corrumpitur, ut nec priora signa cognoscat, nec sciat hoc corpus illius esse, et hoc huius: & id quilibet exquisitè scire poterit, in sepulcra inspiciens. omnia enim eodem modo fiunt, inutiles interitus, impensæ, pristinosque caracteres non conseruant.

Misericordia autem domini ab æterno, & usq; in æternum super timentes eum, & iustitia illius in filios filiorum his, qui seruant testamentum eius, & memores mandatorum ipsius ad faciendum ea.

Natura igitur sic fragilis est, sed diuina misericordia gratificatur, ut diuturnam ducant uitam, & iustitiæ remunerationem maioribus de-

uitam ad posteros usque conseruat. sic regnum ad quartam usq; progeniem filio seruauit, licet perfectam pietatem minimè habuerit, sed in principio regni Zelum ostenderit, sic diuino Dauidi inextinctam generis scintillam custodiuit, præsertim cùm multi impij in medio extiterint. hoc autem inquit, se misericordiam custodientibus testamẽtum eius præbiturum esse. & non simpliciter ijs, qui eius mandatorum memores sunt, sed ijs, qui opera uerbis addunt, & secundum ea propriã dirigunt uitam.

Dominus in cœlo parauit sedem suam, & Regnum ipsius omnibus dominabitur.

Hoc ijs, quæ in alio psalmo dicta sunt, est simile, Qui in altis habitat, & humilia respicit. Etenim hoc in loco sermo diuinus nos edocet, uniuersitatis dominum in cœlo habere solium, & uniuersi mundi machinam inspicere, & moderari, quippe qui omnium opifex est, & Rex, & dominus. Psal. 112.

Benedicite domino omnes Angeli eius, potẽtes uirtute, facientes uerbum illius, ad audiendam uocem sermonum eius.

Meritò cælestes potentias in communicationem hymnorum cantilenæ accersiuit. Nam non potest humana natura dignè te beneficij auctorem laudibus prosequi: incorporeæ uerò & sanctæ naturæ liberam ab affectionibus habent uitam: sufficientes sunt ad diuina mandata perficienda.

Benedicite domino omnes uirtutes eius, ministri eius, qui facitis uoluntatem eius.

Multi, & uarij sunt cælestiũ ordines, Principatus enim, & Potestates, Throni, et Dominationes, & Seraphim, & Cherubim, & alia nomina nobis ignota, ut inquit diuinus Apostolus, sed omnia per duo hæc nomina diuinum oraculum comprehendit. Angelos enim uocauit, tanquam diuinis mandatis operam nauantes, diuinaq; uerba transmittentes. Virtutes uerò tanquam sufficientes ad id, quod eis præceptum est faciendum, & id, quod suapte natura possunt à suo conditore acceperunt.

Benedicite domino omnia opera eius in omni loco dominationis eius.

Neque hoc Iudæis congruit: nam illi cum ab his, qui eos in seruitutem abduxerant, aliquod Sionis canticum canere iussi essent; dixerunt, legitima facientes. Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? nobis uerò diuinus Apostolus præcipit, in omni loco orantes, sursum tollere manus sanctas. Hoc etiam dominus Christus Samarita- Psal. 136. 1. Tim. 2.

Ioan. 4. *næ dicit, Amen amen dico tibi, quoniam uenit hora, & nunc est, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabunt patrem, spiritus enim est Deus, & eos, qui adorant eum, in spiritu, & ueritate oportet ad orare.*

Benedic anima mea domino.

Finis accommodatus est exordio. Cùm enim in cõmunicationem diuinæ symphoniæ cœlestes substantias accersisset, docet & nos pro uiribus Conditorem honorare, hymnumq; de gratiarum actione æqualem nostræ potentiæ afferre.

Psalmi CIII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi.

Gratia spiritus sancti non modo doctrinam de moribus, & de præceptis hominibus affert, uerum etiam quomodo Creatorem laudare conueniat, accuratè docet. propterea hunc conscripsit psalmum, diuino Dauide ministro usa, ut discamus omnes, quibus laudibus beneficij auctorem remunerare oportet. Communia igitur beneficia hoc in loco percurrit, & ostendit uniuersitatis Deum simul esse, & omnium opificem, & moderatorem.

Benedic anima mea dominum.

Vnumquemque pietatis alumnum Deum beneficij auctorem laudibus prosequi, docet.

Domine Deus meus, quàm magnificatus es uehementer.

Per exaggerationem hanc particulam Quàm, *posuit. sed hoc uerbum, Magnificatus es uehementer, non ut incrementum ostenderet, dixit, sed ut immensam magnitudinem indicaret. sic enim Symmachus explanauit, Et Deus meus magnus ualdè, non enim cùm esset paruus, magnificatus est, uerùm cùm natura magnus esset, hoc pijs hominibus demonstratum est: neque tota magnitudo, sed quantam humana natura comprehendere potest.*

Confessionem, & decorem induisti.

Symmachus sic, Laudem, & gloriam induisti. Non enim amplius 1. Tim. 6. *hi, qui tuis perfruuntur bonis, te ignorant, neque tuum honorem simulachris afferunt, sed te laudant, & tibi gloriæ debitum pendunt.*

Amictus lumine sicut uestimento.

Consonantia his Apostolus inquit, Qui solus habet immortalitatẽ,

lucem

lucem inhabitans inaccessibilem. tanta enim est illa lux, ut nemo appropinquare audeat, redundantia luminis uisum auertit. si enim sensibilis Sol hoc facere cogit eos, qui insaturabiliter intueri conãtur, quis potest inaccessam lucem contemplari? Est quidem igitur lux uera, & amicitur lumine, sicut uestimento, & lucem inaccessam habitat, & nubes, & caligo in circuitu eius, & posuit tenebras latibulum suum. & hæc minimè sibi inuicem pugnantia sunt, quandoquidem inaccessa lux ijs, qui nequaquam ipsam cernere possunt, idem est, quod caligo, & tenebræ, neq; enim hæc in hoc, neq; hæc in illo uideri possunt, & hoc igitur, & illud declarat eius naturam minimè conspici posse.

Extendens Cœlum sicut pellem.

Per hæc operis facilitatem docuit. sicut enim homini pellem extẽdere facile est, & tabernaculum efficere; sic Deus rerum omnium conditor magna cœlorum coria extendit, uerbo solo usus.

Qui tegis aquis superiora eius.

Hoc etiam beatus Moses docuit, inquit enim Deum dixisse, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidet mediam aquam, quæ est super firmamentum, & mediam aquam, quæ est sub firmamentum. Gen. 1.

Qui ponis nubem ascensum tuum, qui ambulas super pennas uentorum.

Per hæc prouidentiam ubique penetrantem declarauit. Stat enim inquit, & supra uentos & nubes, & ipse omnia moderatur, & gubernat, & utilitatem, quæ hinc producitur, oportunè largitur. Porrò eodem tempore edocet diuinam naturam ubique adesse, & ad omnia peruolare. Quoniam enim rerum omnium sensibilium, uentorum natura est uelocissima: actutum enim ab occasu ad ortum usque percurrit, & ab ortu usque ad occasum, non inueniens in sensibilibus aliam celeritatis exactiorem similitudinem; dicit Deum super pennas uentorum uehi, per hæc ubique ipsum adesse, declarans. Inuenimus autem filijs Israel in nube uniuersitatis Creatorem apparuisse, & in tabernaculo per nubem se conspiciendum eis præbuisse. atqui cùm Salomon domum consecrasset, nubes domum operuit: & dominus Christus in monte tribus illis Apostolis splendidam nubem circa se ipsum ostendit. & cùm assumeretur, Lucida nubes suscepit eum ab oculis eorum. Exod. 40. & num. 9. 2. Para. 5. Matt. 17. actu. Apo. 1.

Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem urentem.

Ostendit ipsum opificem non modo earum rerum, quæ uidentur, sed etiam illarum quæ minimè cernuntur. eosdem autem spiritus, & ignem

appellauit, potentiam, & celeritatem per utrumque edocens: quandoquidem spiritus natura acuta est, potens est uero ignis uis. Cæterùm Angelis ministris uniuersitatis Deus utens, dignos homines beneficijs afficit, & indignos plectit. Idcirco, & ignis meminit, puniendi uim declarans.

Qui fundasti terram super stabilitatem suam.

Aquila uerò, & Symmachus, Super sedem eius.

Non inclinabitur in seculum seculi.

Nam cùm ipsam super se ipsam fabricasset, dedit ipsi, ut nunquam moueatur, & hoc modo permanet, quatenus ipse uoluerit. sic, & alibi inquit, Suspendens terram super nihilum.

Abyssus sicut uestimentum eius.

Τὸ αὐτοῦ pro αὐτῆς posuit. sic enim Aquila & Theodotion explanarunt, Abyssum sicut indumentum induisti ipsam. Humidam autem naturam abyssum sacræ literæ nuncupant. sic etiam in principio creationis beatus inquit Moses, Terra autem erat inuisibilis, & incondita, & tenebræ erant super faciem abyssi. Quoniam igitur terra aquis undique cingitur, & magna quidem maria, quæ minimè nauigari possunt, terræ sunt complementa, & fines, & alia, quæ transmitti possunt, mediam ipsam secant; iure ait abyssum sicut uestimentum terræ incumbere.

Gen. 1.

Super montes stabunt aquæ, ab increpatione tua fugient, à uoce tonitrui tui formidabunt, ascendunt montes, & descendunt campi, in locum, quem fundasti eis.

Per omnia docet Dei prouidentiam uniuersitati præsidentem. nam propterea mare undis montium crepidines imitans, continentem nequaquam inundat, sed quemadmodum nos tonitrum perhorrescimus, sic illud positum terminum timet. Hæc clausula, Super Montes stabunt aquæ, uidelicet, tanquam montes steterunt. illud uerò, Ascendunt montes, scilicet, tanquam montes.

Terminum posuisti, quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram.

Mare quidem arenam ueretur, & usque ad illam rabie percitum, ueluti freno, diuino termino inhibitum, rursus coercetur, & retrorsum cedit.

Qui emittis fontes in conuallibus, inter medium montium pertransibunt aquæ.

Deinde horum utilitatem demonstrat.

Potabunt omnes bestiæ agri, expectabunt onagri in siti sua,

super ea uolucres cœli habitabunt, de medio petrarum dabunt uoces.

Et hoc maximum est argumentum diuinæ prouidentiæ, non modo hominum indigentiam implere, uerum etiam rerum omnium aliarum. propterea montes secans, itinera aquis fecit, ut non solum homines affatim fontium riuos haberent, sed etiam genera terrestrium, animantiumque, quæ aerē penetrant. Hanc autem clausulam, Expectabunt onagri in siti sua, Symmachus sic explanauit, Recreabit onager sitim suam.

Rigans montes de superioribus suis, de fructu operum tuorum satiabitur terra.

Non modo inferius aquarum naturam scaturire facit, sed superius, per nubes irrigationem affert. Deinde utilitatem, quæ hinc oritur, tacitè innuit.

Producēs fœnum iumentis, & herbam seruituti hominum, ut educas panem de terra.

Oritur herba, & Iumenta in usum hominum nata nutrit. aluntur autem fructus per imbres, & maturi fiunt, & hominibus proponuntur. Hoc & in alio inquit psalmo, Homines, & Iumenta saluabis domine. Psal. 35.
Verumtamen ob hominum usum, & iumenta hac perfruuntur prouidentia.

Et uinum lætificet cor hominis, & exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet.

Porrò Symmachus explanatius dixit, Producens fœnum iumentis, & herbam usui hominum, ut proferas cibum ex terra, & uinum ut lætificet cor hominis, illustres faciem oleo, & panis cor hominis confirmet. Ad hoc enim inquit, Deus rerum omnium conditor terræ pluuias continuè suppeditat, ut uniuersi generis fructus producat, & pane quidem hominum naturam confirmet, & alat, uino uerò lætificet, iucundioremq; efficiat uitam, oleo autem non solum ut intus nutriat corpora, uerum etiam foris illustret.

Saturabuntur ligna campi.

Hebræus autem, & cæteri Interpretes, Ligna domini posuerūt. Cùm fructuosas arbores percurrisset, necessariò & de sterilibus mentionem facit, tanquam hominibus necessarium usum præbentibus. idcirco, & domini ipsas appellauit, quippè quæ ipsæ sua sponte oriuntur, & minimè manu elaboratæ sunt, sed diuino uerbo sunt producta. propterea infert.

Et cedri libani quas plantasti.

Non enim aliqui lignatores harum consitores fuerunt, sed diuinum uerbum montium crepidines harum copiosas effecit. & Libani quidem ueluti celeberrimi mentionem faciens, & arborum, quæ in ipso sunt, alios montes, & arbores per hæc indicauit.

Illic Passeres nidificabunt, Herodii domus dux est eorum.

Aquila uerò sic, Illic aues nidificabunt, Herodij abietes domus ipsi. Nam hæ ipsæ arbores alium hominibus usum præbent, & alium auibus. hominibus quidem ad domorum structuram sunt aptæ, auiumq; domos ipsæ recipiunt.

Montes excelsi Ceruis, petra refugium Herinaciis.

Tua prouidentia inquit, ne per exigua quidem despicit animantia, sed ceruis quidem montium iuga hospitium dedisti, exiguis uerò animalibus, saxorum cauernas.

Fecit Lunam in tempora.

Cùm terrestria omnia persecutus esset, cumq; naturarum, quæ minimè cernuntur fabricationem ostendisset; & luminarium mentionem facit, quæ quarta die facta fuere, & dicit Lunæ creationem ob temporum doctrinam fuisse. quandoquidem eius mutationes tempus metiuntur: ipsa enim mensuram mensis efficit, cū tot diebus crescat, & decrescat.

Sol cognouit occasum suum.

Non quòd animatus sit, neque quòd ratione utatur, sed quòd ex diuino præscripto iter faciat, sic apparens diem efficit, & noctem delitescens, eundemq; cursum semper tenet, atque mensuras conseruat.

Posuisti tenebras, & facta est nox.

Et necessarius est etiam huius usus: lucis enim recessui succedit, requiem uerò mortalibus præbet.

In ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Catuli Leonum rugientes, ut rapiant, & quærant à Deo escam sibi.

Nox quidem hominibus quietem procurat, securitatem uerò feris largitur, ut exurientes uentres expleant. Hæc uerò clausula, Vt quærant à Deo escam sibi, uidelicet, etiam his diuina prouidentia usum præbet. Nam postulare quidem hominum est, qui ratione utuntur, quærere uerò animalium ratione carentium. uerumtamen etiam his Deus necessarium nutrimentum donat.

Ortus est Sol, & congregati sunt, & in cubilibus suis collocabuntur, exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam usque ad uesperam.

Oriente aūt Sole, hæc quidē in sua lustra diuertūt. sed cùm hoīes pridianū laborem deposuerint; promptè rursus laboribus de die incūbunt.

Quàm magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti.

Cùm singula eorum, quæ dicta sunt Vates perpendisset, cùmq; grandem Dei prouidentiam didicisset; in medio narrationis in laudes prorumpit, inquiens, omnia Dei opera admirabilia, & admiratione digna, atque sapientia referta esse. Nam noctem à nonnullis impijs calumnijs exagitatam, admodum utilem inuenit, sterilesq; arbores aliã commoditatem afferentes, & genera ferarum in multis rebus conducibilia.

Impleta est terra possessione tua.

Porrò alij Interpretes, Creatione tua, posuerunt, uidelicet, uniuersi generis bonorum ipsam implesti. à terra igitur in propinquum mare transit, & ait.

Hoc mare magnum, & spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus, animalia pusilla cum magnis.

Cæterùm ne hoc diuinæ prouidentiæ est argumentum, cùm per exigua genera cum maximis uersentur, & nequaquam omnino ab illis consumantur.

Illic naues pertransibunt.

Et hæc est maxima hominum utilitas. quandoquidem per artem perficiendi nauem, & per nauigandi scientiam à nobis inuicem uehimur, & res necessarias, fructusq;, qui apud nos sunt alijs suppeditamus, & ab illis, eos, qui apud ipsos fiunt, recipimus.

Draco iste, quem formasti ad illudendum ei.

Per Draconem, Magna Cete indicauit, quæ in magnis pelagis libenter morantur. Hanc clausulam, Ad illudendum ei, pro αὐτῷ posuit, scilicet mari, ipsum nanque mare Hebræus, & Syrus masculi generis uocant. adeò inquit, est magnum, ut infinita piscium genera contineat, & maxima cete tutò in ipso natent. Si uerò aliquibus uidetur, hunc Draconem per allegoriam significare Serpentem obliquum, & marinum, propterea quod dicit Esaias, Gladium magnum, sanctũ, & potentem in Draconem irruere; nos huiusmodi sententiam nequaquam repudiamus: quoniam & apud Iob hoc inuenimus animal à diuinis Angelis conculcatum, et dominus potestatẽ dedit suis discipulis, ut incederẽt supra Serpẽtes, & Scorpios, & supra omnẽ potentiã inimici. Luc.10.

Omnia à te expectant, ut des illis cibum in tempore.

A te ait, opportunè omnia commodum reportant. animantia nanq; ratione carentia cibum quærunt, largitorem uerò ignorant, recipiunt, tamen hunc à Creatore.

Dante te illis, colligent.

Te præbente hanc affluentiam, horum unumquodque perfruitur bonis, quæ à te proposita sunt.

Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate.

Facilitatem suppeditationis bonorum per hæc declarauit. sicut enim facile est, digitos introrsum inflexos extendere, sic facilè est Deo omnium bonorum copiam largiri.

Auertente autem te facie turbabuntur.

Quemadmodum autem omni uoluptate eos imples, qui tuis bonis perfruuntur, beneuole hæc largiens. eodem modo, auertente te, perturbatione, & timore omnia implentur.

Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur.

Te nanque permittente, & animæ, & corporis diuortium fit, post quod, corpus interitui traditur, & in pristinum puluerem dissoluitur. Spiritum quippe hoc in loco, Animam appellauit.

Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ.

Hoc in loco manifestò resurrectionem nobis prædixit, nouamque uitam per sanctum baptisma. sic autem Elias ille magnus fecit, cùm pue-
3.Reg.17 *rulo uiduæ ter inspirasset, cumq; per gratiam spiritus, quæ in ipso habi-*
4.Reg.4. *tabat, in uitam reduxisset. Sic etiam Eliseus filium Sumanitidis uiuum effecit, cùm spiritus insufflatione usus esset, cumq; uitam spiritu, qui uitam largitur, procurasset. Sic cùm diuinam potentiam, huiusque uim ostendisset; linguam in hymnorum cantilenam transfert.*

Sit gloria domini in secula.

Semper ait, ab omnibus eum laudibus affici, iustum est.

Lætabitur dominus in operibus suis.

Futuram Dei cognitionem hominum per hæc uaticinatus est: quandoquidem cùm à pristino errore homines liberati essent, Deique cognitionem accepissent; lætatur Deus, non quòd colitur, sed quòd uideat homines salutem consecutos.

Qui respicit terram, & facit eam tremere, qui tangit montes, & fumigant.

Iurè hæc apposuit, edocens, diuinam naturam nullius rei indigere. nō enim cùm colitur, delectatur, ueluti huius rei indigens, sed ut is, qui salutem præbere uult, ueritatem ostendit, & cùm plectere possit, non infligit pœnam, cum sola sua præsentia terram quatiat, & igne, & fu-
Exo.19. *mo montes impleat. Hoc sanè in Synai monte fecit, cum enim appa-*

ruisset, totum montem fumantem ostendit.

Cantabo domino in uita mea, psallam Deo meo quandiu fuero.

Et hæc meritò addidit, Quandoquidem non est in morte, qui memor sit eius, in inferno autem quis confitebitur ipsi? sic fatuis illis uirginibus thalami ianua occlusa fuit, cùm tempus ferendæ lampadis in olei emptionem triuerint. Psal.6. Matt.25.

Iucundum sit ei eloquium meum.

Eloquium, Sermocinationem Symmachus dixit: Aquila uerò, Colloquium. Cæterùm precor ait, ut hæ meæ laudes dulces, & iucundissimæ uideantur.

Ego uerò delectabor in domino.

Nam hoc ait, perfectò, ego hinc lætitiam percipiam.

Deficiant peccatores à terra, & iniqui ita ut non sint.

Cùm diuinam pulchritudinem, inexplicabilesq; diuitias, ut ab humana natura fieri potuit, percurrisset; ut omnes homines eiusdem cognitionis participes sint, desiderat, utque peccatorum conuenticula penitus deficiant, supplicat, non ut ipsi intereant, sed ut commutentur, obsecrãs, & ut eorum agmen desistat, efflagitans, cùm commutati fuerint, diuinasq; res didicerint. Cæterùm siquis hæc uerba aliter considerare uoluerit, tanquam Vate impios homines execrationibus subijciente. etiã hoc pacto Apostolicæ doctrinæ uaticinationem respondentem inueniet. etenim beatus Paulus Corinthijs scribens, hunc posuit finem, Siquis nõ diligit dominum Iesum, anathema sit: hoc enim proprium est eorum, qui ardenti animo amant. 1.Cor.16.

Benedic anima mea dominum.

Qui igitur tot bonorum largitorem laudare noluerint, illa patiantur, quæ dixi. Tu uerò ò anima tuum Saluatorem, & opificem in cælum laudibus effer.

Psalmi CIIII. Interpretatio.
Psalmus Halleluia.

Et hic psalmus Deum rerum omnium conditorem laudibus canere iubet: declarat sanè etiam inscriptio, quandoquidem Halleluia, Laudate dominum interpretatur. Cæterùm de promissionibus à Deo ad patriarchas factis, mentionem facit, & de bonis per illos ab ipso tributis eorum posteris. satis nanque est horum, & illorum recordatio ad eos exacuendos, & accendendos, qui talibus beneficijs affecti sunt, ut ad

maiorum suorum uirtutis æmulationem excitarentur. & simul edocet nouum populum, non iniustè ingratum illum populum sua propria cura priuasse. Quoniam enim Dei populus appellabatur, & manifestò diuinam opem consequebatur, destitutus uerò hac postea omnino fuit. per præsentes psalmos omnes homines edocet, quot, & quantis beneficijs ipsum effecerit, & quomodo beneficiorũ ingrati illi facti fuerint, ut omnes, iusta in illos sententia prolata, iustitiam perdiscant, pœnasq; ingrati animi uidentes; ne eandem uiam, quam illi, incedant, sed rectum tramitem ingrediantur.

Confitemini domino, & inuocate nomen eius.

Hoc autem uerbum Inuocate, Prædicate, Symmachus dixit. Iubet uerò sermo diuinus de gratiarum actione laudes afferre, diuinaque beneficia narrare.

Annunciate inter gentes opera eius.

Clarum, & perspicuum est, non Iudæis solum, sed etiã gentibus omnibus utilitatem procurare.

Cantate ei, & psallite ei, narrate omnia mirabilia eius.

Laudibus, dulcibusq; cantibus ipsum remunerate, atque miracula ab ipso edita nescios docete.

Laudamini in nomine sancto eius.

Sed Aquila, Gloriamini, pro Laudamini, posuit. Præcepit sanè sermo, ut non ob diuitias, non ob robur, non ob potentiam exultemus, sed in Dei scientia, & prouidentia. Hoc & diuinus Apostolus commone-
1.Cor.10 *fecit, Qui enim inquit, gloriatur, in domino glorietur. Hæc etiam sa-*
Ierem.9. *pientißima illa Anna narrat, Ne glorietur sapiens in eius sapientia, neque fortis in sua fortitudine, & ne glorietur diues in diuitijs suis, sed in hoc glorietur qui gloriatur, in intelligendo, & cognoscendo dominũ, & faciendo iudicium, & iustitiam supra terram.*

Lætetur cor quærentium dominum.

Nam fructus spei in Deo collocatæ, est lætitia.

Quærite dominum, & confirmamini.

Et edocens, quomodo hoc facere oporteat, infert.

Quærite faciem eius semper.

Non semel, aut bis, sed per totam uitam superum auxilium quærere conuenit, utilitatemq; percipere: inexpugnabiles nãq;, et inuicti erunt
Matt.7. *quærentes eum. hoc etiam dominus legem ferens pollicitus est, Petite, & dabitur uobis, quærite & inuenietis, pulsate, & aperietur uobis: omnis enim, qui petit accipit, & qui quærit, inuenit, & qui pulsat, aperietur.*

Memen-

Mementote mirabilium eius, quæ fecit, prodigia eius, & iudicia oris eius.

Nolite inexplicabilia miracula obliuioni tradere, quæ iusta sententia adornans dominus fecit. Iudicia enim hoc in loco, Miracula à Deo iuste edita nuncupauit. quoniam enim de illis, quæ in Aegypto facta fuere uerba facit, iustitiam pœnæ Aegyptiorum prædocet.

Semen Habraham serui eius, & Iacob electi eius.

Eosdem & hoc, & illo modo nuncupat, Filios quidē ut posteros, Electos uerò, ut eos, qui apud omnes gentes populus Dei uocantur. Hoc autem & per ea, quæ sequuntur demonstrauit.

Ipse dominus Deus noster in omni terra iudicia eius.

Cùm enim ipse sit omnium Deus, & dominus, totiq; orbi dominetur; proprium populum hos appellauit:

Memor fuit in seculum testamenti suī uerbi, quod mandauit in mille generationes.

Per hæc continuationem, & perpetuitatem promissionum, quæ Habrahæ factæ fuere, docet. Non enim ut aliqui dixerunt, hic sermo est hyperbolicus, sed uerus, & diuinus. promisit autem uniuersitatis Deus in semine eius se benedicturum esse omnes gentes, semen uerò eius dominus Christus secundum carnem ortus, qui sempiternum habet imperium, regnumq; perenne. hoc sanè mille seculorum commemoratio indicauit. non enim annorum numerum sermo significat, sed continuationem, & æternitatem, seculorum multitudo tacitè innuit.

Quod disposuit ad Habraham, & iuramenti sui ad Isaac, & statuit illud Iacob in præceptum, & Israel in testamentum æternum.

De hoc iureiurando & diuinus Moses mentionem facit, Dixit enim inquit, Deus Habrahæ, per memetipsum iuraui, si non benedicens, benedicam tibi, & multiplicans, multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli multitudine, & benedicentur in semine tuo omnes Tribus terræ. Gen. 22. *Hoc iureiurando etiam ipsum Isaac admonet, & confirmat fœdera cum Iacob inita, atque etiam hæc implet.* Gen. 26. *per Mosem quidem cùm illorum posteros ab Aegyptiorum seruitute liberauerit: per Iesum uerò naue cùm promissam terram dederit; finem uerò promissionis per Dominum Christum perfecit.*

Dicens tibi dabo terram Chanaam, funiculum hæreditatis uestræ.

Funiculum, *Dominationem terræ uocauit. proprium enim illorum est, qui possident, terram mensuris subijcere.*

Dum essent numero breui, paucissimi, & incolæ eius.

Hæc autem inquit, parentibus promisit, cùm essent pauci, & admodum numeratu faciles. Demonstrat quippe per hoc promittentis potentiam, licet sic pauci extiterint, tantæ terræ imperium largiri potuit.

Et pertransierunt de gente in gentem, & de regno ad populum alterum.

Nam Patriarchæ diuersabantur, & neque in uno loco consistebant, uerùm modo quidem huc, modo uerò illuc tabernacula transferebant.

Non reliquit hominem nocere eis.

Eos enim superiores reddidit ijs, qui conabantur lædere.

Et corripuit pro eis Reges, nolite tangere Christos meos, & in prophetis meis nolite malignari.

Gen. 12. & 20. 26. & 31. *Sic in Pharaonē animaduertit animaduersionibus magnis, & formidabilibus. De Sarra uxore Habrahæ sic nocte Abimelech perterruit, cùm dixisset, En morieris propter Sarram uxorem Habrahæ, ipsa uerò cohabitat cum uiro. sic Isaac uenerandum apud illos, qui tunc palestinam incolebant, reddidit. sic minitatus est Laban occidere uolenti,*

Gen. 31. *Caue enim inquit, ne loquaris aspera in filium meum Isaac. Christos autem appellat, non tanquam oleo unctos, sed tanquam iam electos factos, Prophetam uerò, & ipse Deus Habraham appellauit, Redde enim ait, mulierem uiro, quoniam propheta est, & orabit pro te, & seruaberis.*

Et uocauit famem super terram.

Peccatum castigationem attrahit, castigatio uerò ferinam uitam redarguit, redargutio uerò uitæ mutationē efficit. Famē igitur induxit ob iniquam hominum uitam, qui tunc temporis erant: ueruntamen, & hoc modo de suis seruis curam gessit.

Et omne firmamentum panis contriuit.

Videlicet omnium rerum, quæ nutrire poterant, inopiā fecit, non solum frumenti, sed etiam hordei, & leguminum, & aliarum rerum, per quas homines uitam tollerant.

Misit ante eos uirum, in seruum uenundatus est Ioseph.

Vtraque eodem tempore declarauit, & fratrum nequitiam, & eius sapientiam: nam illorum prauitate opportunè usus est. non enim ipse eos impulit, ut fratrem uenderent, sed illorum peruersitati indulxit, ipse uerò opportunè hoc utens; Seruum declarauit regem, & suo generi in Aegyptum reditus dux fuit. oportebat enim eos, qui appellati

erant populus Dei, ut amplissimi, & illustres fierent per miracula pro ipsis edita: quandoquidem cura erga illos habita horum Deum prædicauit, audientesq; diuinæ cognitionis lumine illustrauit.

Humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransiit anima eius.

Post enim adulterij calumniam, in uincula coniectus est, & astutum ut uerisimile est, ferreo uinculo ipsi circundederunt. Hoc igitur Symmachus sic dixit, In ferrum pertransiit anima eius, uidelicet, ad cædem usque periclitatus est.

Donec ueniret uerbum domini eloquium domini inflammauit eum.

Porrò hæc omnia perpessus est more auri probatus, non ut Deus omnium conditor uirtutis Iosephi aliquid adulterinum nosceret, ille inquam, qui nouit omnia, priusquam ipsa fiant, sed ut aliis hominibus philosophiam ostenderet, ueritatisque exemplar proponeret.

Misit rex, & soluit eum Princeps populorum, & dimisit eum, constituit eum dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ.

Et utilitatem dispensationis ostendens, infert.

Vt erudiret Principes eius sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret.

Insignis enim per somniorũ interpretationes Regi factus, et potestatem consecutus, in diuinam cognitionem alios deducebat, non uerbis solum utens, sed etiam operibus in ipsam pietatem trahebat.

Et intrauit Israel in Aegyptum, & Iacob incola fuit in terra Cham.

Hæc inquit, occasio fuit Patriarchæ, ut in Aegyptum peregrè iret. Terram uerò Cham, Aegyptum nominat. Quoniam Mesrem filius secundus Cham fuit, Cham enim inquit, genuit Chas primigenium, & Mesrem fratrem eius. Chas autem, Aethiopiam sacræ literæ nuncupant, & Mesrem, Aegyptum. Iacob, & Israëlem eundem nominat, nam hoc quidem nomen ex parẽtibus traxit, & hoc Deus illi imposuit, declarans per hanc appellationem ipsum ei apparuisse. Gen. 10.

Et auxit populum suum uehementer, & firmauit eum super inimicos eius.

Hoc & Exodi historia edocet, Quanto enim magis inquit, Aegyptij ipsos affligebant, tanto plures fiebant, terraque ipsos multiplicabat.

Conuertit cor eorum, ut odirent populum eius.

Non quòd ipse Aegyptiorum mentem mutasset, sed quod eorum libero arbitrio locum didisset, eorumque insidias minimè prohibuisset, & ut eos, qui insidias patiebantur, superiores insidiantibus ostenderet.

Et dolos facerent in seruos eius.

Interdum quidem Egyptij obstetricibus committebant, ut Hebraeorum infantes occiderent, interdum uerò, ut hos in flumen proijcerent, iubebant. Verumtamen & hoc modo mortis machinationes Hebraeorum genus declinauit.

Misit Moisem seruum suum, & Aaron, quem elegit sibi ipsi, posuit eis uerba signorum suorum, & prodigiorum in terra Cham.

Cùm enim ipsos artifices, & ministros libertatis suorum tribulium creasset, potentiam miracula edendi ipsis commisit.

Misit tenebras, & obscurauit, quoniam exacerbauerunt sermones eius.

Non enim beati illi serui diuinis mandatis repugnantes fuere, sed iussa exequebantur, & longissimam noctem, & triduanam ipsis induxit, imò potius tenebras nocte obscuriores: quandoquidem nox licet Luna lumine careat, astrorum tamen splendore temperatur. Porrò Tenebras illas, sacrae literae Palpabiles uocant.

Conuertit aquas eorum in sanguinem, & occidit pisces eorum.

Non enim solum aquarum colorem, sed ipsam gustus qualitatem mutauit, ut omnia piscium genera corrumperentur.

Et dedit terra eorum ranas in penetrabilibus. Regum ipsorum.

Quoniam enim hebraeorum infantes in flumen proiecerunt; conuertit quidem in sanguinem aquam fluminis, ut in hoc caedem factam redargueret. Ranas uerò illinc repentes scaturire facit, instar necatorum infantium in domos irruentes, & usque ad ipsos regios thalamos progredientes.

Dixit, & uenit Cynomia, & Scynifes in omnibus finibus eorum.

Exo. 8. *Nam uerba effectus consequebantur, & actutum Deo imperante, et Mose dicente, & Cynomia, & Scynifes terram implerunt, Aegyptios terminos minime transeuntes: neq; hominibus alijs perniciem hanc inferentes, sed Dei hostibus castigationem infligentes. hoc enim indicat, In*

omnibus finibus eorum, uidelicet, extra Aegyptiorum terminos nihil tale factum erat cernere.

Posuit pluuias eorum grandini, ignem comburentem in terram ipsorum, & percussit uineas eorum, & ficus eorum, & contriuit ligna finium eorum.

Nam nubes quidem usitatos partus commutarunt, & pro imbribus grandines pepererunt: fulmina autem cœlestesq; flammæ simul grandine ferebantur, licet contrariæ naturæ inuicem essent, aqua, & ignis inuicē minimè corrumpebantur, neq; enim ignis congelatam aquam grādinis liquefaciebat, nec aqua flammam restinguebat, sed naturale certamen deponentes; coniuratam pœnam Aegyptijs irrogabant, illorūq; feritatem redarguebant: quòd cùm homines essent, minimè naturam uerebantur, sed eos, qui eiusdem naturæ, cuius & ipsi erant, seruire acerbè cogebant. Idcirco & uineæ, & ficus eorum, aliaq; arborum genera funditus ab ipsis corrumpebantur.

Dixit, & uenit locusta, & bruchus, cuius non erat numerus, & comedit omne fœnum in terra eorum.

Per grandinem quidem, & ignem, arbores perdidit: per locustam, uerò, & bruchum paludes, prata, segetes: non enim tantū fructus, sed etiam eorum herbam consumpsit.

Et percussit omne primogenitum in terra Aegypti, primitias omnis laboris eorum.

Hanc extremam plagam Aegyptijs incußit, postquam fecit, ut Iudæi festinanter exirent: omnis domus quærimonijs, & ululatibus plena erat, cum omnes filij primigenij mortem obirent. Nam contra eos, qui charißimi erant, suam iram exercuit, acerbioribus iaculis feriens eos, qui nihil doloris ob priores calamitates ostendebant.

Et eduxit eos cum argento, & auro.

Quoniam enim Aegyptij, ut Hebræi res suas proprias acciperent minimè permittebant, præter res suas proprias, Aegyptiorum opes acceperunt, ueluti quandam acerbæ seruitutis mercedem, aurum, & argentum reportarunt. non enim iniustè hoc facere Deus præcepit, sed ut iniuria afficientes plecteret, & iniuria affectos consolaretur.

Et non erat in Tribubus eorum infirmus.

Non enim plagarum Aegyptijs incussarum participes fuerunt.

Lætata est Aegyptus in profectione eorum, quia incubuit timor supra eos.

Porrò sic huiusmodi uniuersi generis supplicijs exterriti fuerunt, ut Hebræorum libertatem commune beneficium ducerent.

Expandit nubem in protectionem eorum, & ignem, ut luceret eis per noctem.

Ipsa enim nubes interdiu ipsis umbraculum fuit, molestiamq; Solis radiorum prohibebat: nocte uerò ignita luminis commodum suppeditabat.

Petierunt, & uenit coturuix, & pane cœli saturauit eos.

Quoniam enim carnes concupiuerunt, inopinatam auium uenationem ipsis præbuit, illisq;, qui panis indigebant, suppeditauit per nubem non alium cibum, quàm illum è cælo præbitum.

Durupit petram, & fluxerunt aquæ, & abierunt in sicco flumina.

Eorum etiam sitim curauit inauditis partubus saxi: quandoquidem in arida terra, & humore priuata, ut flumina scaturirent, imperauit. Flumina autem uocat aquarum lapidis riuos, quæ illis largitæ fuere.

Quoniam memor fuit uerbi sancti sui, quod habuit ad Habraham puerum suum, & aduxit populum suum in exultatione, & electos suos in lætitia.

Cæterùm hæc omnia illis impertijt, promissa ab eo Habrahæ facta perficiens.

Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum possederunt.

Non modo enim ab Aegyptiaca seruitute liberos fecit, sed etiam Chananæorum ipsis largitus est terram, alienorumq; laborum dominos fecit, in illos iustè animaduertens, & suas pollicitationes confirmans. quòd autem non iniustè eos, qui primum palæstinam incolebant, exegit; docet quidem & per ea, quæ Iudæis imposuit, cùm præceperit, ut imitationem uitæ illorum fugerent. edocet etiam cùm promissiones Habrahæ fecerit, cur non actutum imperium illius terræ dederit, sed diu
Gen. 15. *diuersari siuit. Nondum enim inquit, impletæ sunt iniquitates Amorræorum usque in hodiernum diem, uidelicet nondum extrema pernicie digna patrare ausi sunt, & minimè iustum erat ipsis pœnam irrogare, neque maioris peccati præscientia, supplicij sententiam pronunciare, uerùm rerum finem expectare: mensura enim utor, & statera moderor, & nihil est, quod non apud me libratum sit, propterea quadraginta annorum periodum expecto. sic & illos exegit, & his promissiones persoluit.*

Vt custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant.

Largitus est quippè ipsis ait, terram, quam promiserat, cum eis

legem dediſſet, cumq; ut ſecundum hanc legem uitam degerent, præcepiſſet.

Pſalmi CV. Interpretatio. Halleluia.

In centeſimo quarto pſalmo diuinum oraculum diuina perſecutus eſt narrando beneficia: in hoc uerò & beneficia commemorat, & eorum ingratum animum, qui beneficia conſecuti ſunt, inſimulat, & pœnas ipſis uariè irrogatas docet. Formatus eſt autem tanquam ex perſona hominum magis piorum, communes deplorantium calamitates, & ut indulgentiam conſequantur obſecrantium.

Confitemini domino quoniam bonus, quoniam in ſeculum miſericordia eius.

Et propter priſtina beneficia dominum celebrate, & meliores ſpes concipite: bonus enim, & benignus eſt dominus, miſericordiaq; ſemper utitur. Deinde edocet, quàm humanam naturam tranſcendit diuinorum miraculorum narratio.

Quis loquetur potentias domini? auditas faciet omnes laudationes eius.

Nullus ſermo ſatis eſt ad Deum uniuerſitatis laudandum.

Beati qui cuſtodiunt iudicium, & faciunt iuſtitiam in omni tempore.

Peccati agnitionem uirtutis beatificatio ſubſequitur. qui enim pro peccato pœnas luit; felices exiſtimat illos, qui peccati expertes ſunt, quique ſuam uitam ex iuſtitiæ præſcripto inſtituunt. felicem uerò arbitratur non eum, qui ſemel iuſtitia uſus eſt, ſed qui ſemper, & perpetuò uirtutis ueſtigijs inſiſtit.

Memento noſtri domine in beneplacito populi tui, uiſita nos in ſalutari tuo.

Hoc in loco nouum populum tacitè innuit, eccleſiamq; ex gentibus conflatam, quam ſalute dignã, fecit, cuius aliquam communicationem ſubripere Iudæorum populus docetur. concinunt huic ſententiæ & ea, quæ ſequuntur.

Ad uidendum in bonitate electorum tuorum, ad lætandum in lætitia gentis tuæ, ut lauderis cum hæreditate tua.

Obſecramus inquit, ut nouæ tuæ gentis lætitiæ participes ſimus, utque illius bonitatis, quæ illis donata fuit, compotes fiamus.

Peccauimus cum patribus noſtris iniuſtè egimus, iniquitatem fecimus.

Veluti enim hæreditatem quandam ait à parentibus, tuarum le-

gum transgreßionem accepimus. Parentes sanè uocat, non sanctos Patriarchas, sed eos, qui post illos fuere. hoc nanque per sequentia declarauit.

Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua, & non fuerunt memores multitudinis misericordiæ tuæ.

Tot, tantisq; enim in Aegypto miraculis editis, tuam potentiam intelligere noluerunt.

Irritauerunt ascendentes in mari, mari rubro.

Cùm enim Aegyptios persequentes uidissent, mare fugam inhibens; tuam opem præstolari noluerunt, sed magno Mosi obstrepebant, dicentes, Ne essent monumenta, in Aegypto eduxisti nos, ut necares nos in
Num. 21. *solitudine hac. uerùm licet ingrati postea fuerint, tamen salute eos dignatus es. hoc enim subdit.*

Et saluauit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam, & increpuit mare rubrum & exiccatum est, & deduxit eos in abyssis, sicut in deserto, & saluauit eos de manu odientium, & redemit eos de manu inimici.

Nam cùm uerbo maris fundum aperuisset; immensam illam abyssum ipsis ueluti solitudinem ut equitari posset, fecit. Quoniam enim in solitudinibus multa facilitas currentibus est, cùm non sint arbores, neque sepes prohibentes; transitus facilitatem solitudinis comparatione indicauit.

Operuit aqua tribulantes eos, unus ex eis non remansit.

Omnes nanque Aegyptios summersit, & ipsum mare Hebræis quidem salutem, Aegyptijs uerò supplicium attulit.

Et crediderunt uerbis eius, & laudauerunt laudem eius.

Nam uirorum laudantium Moses dux fuit: Mulierum uerò chori
Exo. 15. *Maria sanctißima uates, & hoc canticum in acta relatum est.*

Citò fecerunt, obliti sunt operum eius, & non sustinuerunt consilium eius, & concupierunt concupiscentiam in deserto, & tentauerunt Deum in inaquoso.

Nam tot, & talia habentes pignora diuinæ potentiæ, necessarium usum accipere minimè postularunt, neq; diuinum expectarunt donum, sed actutum conuitijs in diuinos seruos usi sunt.

Et dedit eis petitionem ipsorum, & misit saturitatem in animas eorum.

Petitionem, *Concupiscentiā uocauit: quandoquidem non petierunt, sed oblocuti sunt, & dedit tamen ipsis & carnis affluentiam, & panem minimè manibus factum, & aquam dulcißimam, & copiosißimam.*

Et

Et irritauerunt Moisem in castris, Aaron sanctum domini.

Core quidem & eius Tribus sacerdotium subripere conati sunt. Dathan & Abiron aliam excogitarunt tyramidem. Num. 16.

Aperta est terra,& deglutiuit Dathan,& operuit super congregationem Abiron,& exarsit ignis in synagoga eorum,flamma combusit peccatores.

Dathan quidem,& Abiron cum tota familia absorpti sunt, Corè uerò,& qui cum illo erant ab igne è cælo misso combusti sunt. hæc autem supplicia Deus inflixit, alios sapere cogens, sed nihil emolumenti hinc percipere uoluerunt. & hoc declarat narratio earum rerum,quas cõmittere ausi sunt. ibidem.

Et fecerunt uitulum in Oreb.

Non temerè de monte mentionem fecit, sed ut impietatis hyperbolen doceret: quandoquidem dominus uniuersitatis in monte illo apparuit. in hoc inquam monte timore ipsos impleuit,cùm apparuerit cum maximo igne,tubis utens,& strepitu,& tonitruis,et post hunc terrorem legem afferens: in hoc igitur monte impietatem patrare ausi sunt.

Et adorauerunt sculptile.

Est hoc alius dementiæ est criminatio. quod enim per humanam artem formam accepisse uidebant, huic diuinum honorem afferebant.

Et mutauerunt gloriam eius in similitudinem uituli comedentis fœnum.

Congruenter admodum illorum dementiam tragico more deplorat. Nam pro illo,qui talia edidit miracula, & inopinatam illam dedit salutem,& qui tot,& talia facere potest,uituli simulacrum honorarunt, cuius exemplar cibi indiget, sed uituli cibus non est panis, qui iis,qui rationis compotes sunt, affertur, sed herba, & fœnum, & eius natura rationis expers est, & fœnum est cibus, & seruitus hominibus data est. imago multo uilior est, non modo enim rationis est expers, uerum etiam inanima est, nec mugire, nec comedere potens, sed tamen hanc imbecillem imaginem Deo rerum omnium Conditori prætulerunt.

Obliti sunt Deũ qui saluauit eos, qui fecit magnalia in Aegypto,mirabilia in terra Cham,terribilia in mari rubro.

Nec enim suæ salutis meminerunt, neque Aegyptiorum supplicij, neque magni miraculi maris, sed omnia repentè expuerunt.

Et dixit ut disperderet eos, Si non Moises electus eius stetisset,in confractione in conspectu eius,ut auerteret iram eius, ne disperderet eos.

Exo.32. *Nam Deus cùm dixisset, Sine me, & iratus ira, delebo eos, & faciã te in gentem magnam, dixit beatus Moses, Aut remitte eis hoc peccatum, aut si non uis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.*

Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, non credide runt uerbo eius, & murmurauerunt in tabernaculis suis, & nõ exaudierunt uocem domini.

Aliam perfidiam commemorat. Nam cùm Deus præcepisset, ut promissam ingrederentur terram; timiditatis uitio laborantes, planè procrastinarunt. Chananæos quidem generosos esse asserentes, se ipsos uerò idoneam potentiam minimè habere, quæ cum illorum potentia conferatur: hoc sanè perspicuum est argumentum perfidiæ. nam illos, qui tot, tantorumq; miraculorum spectatores fuere, omni potentiæ eius, qui ipsis salutem largitus est, fidere par erat.

Et leuauit manum suam super eos, ut prosterneret eos in deserto, & ut deiiceret semen eorum in nationibus, & disperderet eos in regionibus.

Porrò pœnam perfidiæ respondentem irrogare uoluit, & omnes eodem tempore morte mulctare. uerumtamen usitata benignitate utens; aliqua ex parte animaduersionem intulit.

Et initiati sunt Beelphegor, & comederunt sacrificia mortuorum, & irritauerunt eum in adinuentionibus suis.

Cùm in intemperantiam rursus prolapsi essent, mulieribusq; Moabitarum permisti essent; illorum impietatem didicerunt. Beelphegor autem, est simulachrum ab illis cultum: & Phegor quidem simulachri locus uocabatur, Beel uerò est Idolum. hoc sanè dicunt, Saturnum lingua Græca nuncupari. Verùm sacrificia mortuorum, à Græcis Inferiæ appellantur, quas mortuis afferre solebant. sed si aliquis ipsos Deos, mortuos uocaret, nequaquam aberraret.

Et multiplicata est in eis ruina.

Nam rursus aliam mortem ipsis induxit.

Et stetit phinees, & placauit, & cessauit quassatio, & reputatum est ei ad iustitiam in generationem, & generationem usq; in sempiternum.

Quassationem, Symmachus Plagam dixit. Cæterùm hoc historia Num. 25. *edocet. Cùm Zambrim cum quadam Manianitide rem habere uoluisset; Phinees asta usus, simul cum muliere eum confixit: huius amorem Deus amplexus, ipsum quidem celebrauit, pœnam uerò inflictam alijs pronunciauit.*

Irritauerunt eum ad aquas contradictionis, & uexatus est

Moises propter eos, quia execerbauerunt spiritum eius, & distinxit in labiis suis.

Nam cùm Moses sororem lugeret; multa cum temeritate necessariũ usum ab eo petierunt, ipse uerò mœrore luctus perculsus, & horum incontinentiam intuitus, ira & tristitia detentus, non cum usitata musica diuinum mandatum ministrauit, sed cùm ambiguitatem quandam uerbis miscuisset, saxum percußit, & aquam eduxit: hoc enim declarat, Et distinxit in labijs suis, scilicet, dubijs uerbis usus est. inquit enim, Dixit Moses ipsis, Num ex petra hac educam uobis aquam? Num. 20. *Idcirco iratus uniuersorum Deus, non per ipsum terram patribus promissam eis dedit, sed ut ipse finem uitæ obiret, iußit, per Iesum uerò Naue promissa perfecit. Et uidetur quidem uniuersitatis moderator hanc pœnam ei inflixisse, sed alia moliens, hoc geßit. Nam primùm quidem Iudæorum insaniam sciens, non permisit per ipsum, ut tota promißio suum finem sortiretur, ne ipsum Mosem Deum esse suspicarentur: qui enim uituli imaginem Deum fecerunt, quem honorem non attulissent illi, qui tot miraculorum minister fuit? Propterea etiam eius sepulcrum occultauit. ideo legem ad tempus esse latam ostendere uoluit, ab his, quæ legislatori acciderunt: si enim lator legis promissa terra perfrui non potuit; hinc facilè cognosci potest, neque ipsos hac cura diutius perfruituros esse: sic cùm ea, quæ in solitudine acciderunt, narrasset; transgreßionem in promißionis terra perpetratam redarguit.*

Num. 20.

Non disperdiderunt gentes, quas dixit dominus illis, & commisti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum, & seruierũt sculptibus eorum, & factum est illis in scandalum.

Commercium enim inhibuit, ne impietatis participes essent, finem cum principio de medio tollens, & simul cum radice fructum delens, & minori malo peius reprimens. sed tamen isti cùm in hoc diuinam transgreßi fuerint legem; neq; impias trucidarunt gentes, neq; communicationem cum ipsis fugerunt, sed prauam illorum uitam æmulati sunt.

Et immolauerunt filios suos, & filias suas Dæmoniis, & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quas sacrificauerũt sculptilibus Chanaam, & infecta est terra in sanguinibus, & contaminata est in operibus eorum.

Colophonem impietatis ultimum reliquit: quam enim impietatis hyperbolen missam facit is, qui sanguinibus filiorum, & filiarum terram inquinat, & Dæmonibus, qui sanguinem uorãt horum sacrificia afferri?

nam Deo neq; legitima afferebant, Idolis uerò natorum etiam cædes.

Et fornicati sunt in adinuentionibus suis.

Fornicationem hoc in loco, non modo Intemperantiam, uerùm etiam Idolorum cultum uocat. Quoniam enim Deo copulati, illorum cultum adamarunt; Dæmonum honorem meritò fornicationem appellauit.

Et iratus est furore dominus in populum suum, & abominatus est hæreditatem suam, & tradidit eos in manus gentium, dominati sunt eorum, qui oderunt eos, & tribulauerũt eos inimici eorum, & humiliati sunt sub manibus eorum.

Hæc & Iudicum historia edocet, atq; etiam & Regum libri. Nam modò quidem Moabitis, modo uerò Ammanitis, aliàs autem Amalachitis, et Medianæis, et alienigenis liberos prodidit, utilitatē procurās.

Sæpe liberauit eos, ipsi autem exacerbauerunt eum in consilio suo, humiliati sunt in iniquitatibus suis.

Infligens nanq; pœnam, rursus benignitatem impertiebat, ipsi autē contraria rependebant.

Et uidit cùm tribularentur, & audiuit orationem eorum.

Hæc etiam historiæ edocent, ipsos Deum obsecrasse à necessitate impulsos, & cum obsecrauerint, exauditos fuisse.

Et memor fuit testamenti sui, & pœnituit eum secundum multitudinem misericordiæ suæ.

Ob enim promißiones Patriarchis factas, misericordiam suppeditauit. Pœnitentiam uerò nuncupat, Pœnæ cessationem: quandoquidem Deus pœnitentiæ affectum non habet, neque modò hos, modò illos diligit, sed omnia sapienter moderans, & supplicia infligit, & benignitatem porrigit.

Et dedit eos in misericordias in conspectu omnium, qui ceperant eos.

Sic Cyrum demulsit, in misericordiam deflexit, & ut captiuis libertatem daret, fecit.

Saluos nos fac domine Deus noster, & congrega nos de nationibus, ut confiteamur nomini sancto tuo, & gloriemur in laude tua.

Et hæc ostendunt, diuinum oraculum ipsos docere, quomodo oporteat Deum placare, & opem ab ipso consequi. & diuinus Apostolus futuram Iudæorum salutem per Eliam Thesbiten asserit, Veniet enim ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cùm abstulero peccata eorum. non

Rom. 11.

igitur ædificationem Hierosolymæ opperiri oportet, secundum fabulas stultorum hominum, & cultum secundum legem, & sacrificia ratione carentia, & circumcisionem, & sabbatum, & umbratiles illas aspersiones post sanctum baptisma. Hæc nanque omnia anicularum ebriosarũ sunt deliramenta: sed uocationem, & ueritatis cognitionem, & fidem in dominum Christum, & noui testamenti statum.

Benedictus dominus Deus Israel à seculo, & usque in seculum, & dicet omnis populus, Fiat, fiat.

Laudabilis enim in omnibus dominus rerum omnium conditor sit, qui Israelis Deus uocatur, qui ob hominum salutem talia molitus est. Decet sanè omnem populum laudantium uoci, Amen afferre: quandoquidem Fiat, fiat Hebræus, Amen, & Amen uocat. Vnde etiam consuetudo in Ecclesiis permansit, ut precationem sacerdotis populus per uerbum Amen comprobet: & sic ipsam communi consensu, atque benedictione confirmet.

Psalmi CVI. Interpretatio.

Sæpius ostendimus, umbram noui testamenti, esse uetus, nihilominus ex hoc præsenti psalmo id disci potest: quandoquidem Iudæorum libertatem psalmus præcinit, & omnium hominum salutem prædicit: multam uerò consequentiam cum præcedentibus habet. Centesimus enim quartus promissiones à Deo Patriarchis factas continet, & dona illorum posteris præbita, & ille, qui post sequitur, Iudæorum ingratum animum erga beneficia docuit, pœnasque irrogatas ipsis ob illud ingrati animi uitium. Hic autem seruitutis libertatem ob inexplicabilem Dei benignitatem ipsis concessam uaticinatur, quoniam & in illis res nostræ adumbratæ sunt: cernimus quippe in psalmo nostræ salutis uaticinationes, imò magna ex parte nobis, quàm illis uaticinatio consonat.

Confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

Rursus sermo diuinus, ut nos Deum beneficii auctorem laudemus hortatur, causam uerò symphoniæ benignitatem esse dicit.

Dicant qui redempti sunt à domino, quos redemit de manu inimici.

Et Iudæos à Babyloniorum seruitute liberatos hymnos canere oportebat, & nos hoc facere semper conuenit, qui à Diaboli tyrannide liberati sumus.

Et de regionibus congregauit eos, à solis ortu, & occasu, ab Aquilone, & mari.

Hoc Iudæis ita euenit, per totum enim terrarum orbem dissipati, uitam ducunt. Ecclesiam uerò gentium in omnibus orbis partibus, & Eois, et Hesperijs, Australibus, & Aquilonaribus uocauit, et cõstauit. & huiusmodi conuentus ubique terrarum, & maris uideri possunt. In Iudæis tamen obscurè hoc factum fuit, cùm nonnulli è Babylone reuersi essent, pauci uerò quidam per id temporis ex Aegypto, & ex finitimis gentibus collecti fuissent.

Errauerunt in deserto, & in inaquoso.

Et Babylon erat deserta, & sine aqua deserta enim Deo & spiritus irrigatione erat: populus quidem Iudæorum seruiens, illa priuatus erat. Et illi, qui ex gentibus crediderunt, similiter in solitudine, & in terra sine aqua uitam degebant, cùm spem minimè haberent, cumq; impij essent, ut inquit diuinus Apostolus.

Viam Ciuitatis habitaculi non inuenerunt.

Nec enim Iudæi eos, à quibus captiui facti sunt, declinare potuerũt, neque ij, qui ex gentibus crediderunt ante Saluatoris humanitatem, uiam in diuinam ciuitatem ducentem inuenerunt. Ciuitas hic intelligenda est, Pius status.

Esurientes, & sitientes, anima eorum in ipsis defecit.

Diuinæ doctrinæ fames & hos, & illos premebat. Iudæi nanque Babylone seruientes, & sacerdotibus orbati erant, & cultum secundum legem perficere minimè potuerant. Cæterùm gentes neque diuinam acceperunt legem, neque spiritus doctrinis perfruebantur, per quas animæ nutriri solent. hanc igitur famem Iudæis Deus minitatus est, Indu-

Abac. I. *cam enim ait, famem super terram, non famem panis, neq; sitim aquæ, sed famem audiendi uerbum Dei.*

Et clamauerunt ad dominum cum tribularentur, & de ne-necessitatibus eorum eripuit eos.

Iudæorum quidem religiosissimi Deo preces attulerunt, & hoc Da-

Dan. 2. *nielis uaticinatio nos edocet: etenim ipse, & Ananias, & Azarias, & Misael pro omnibus precantes, diuinam efflagitarunt misericordiam, et gentes uniuersi generis calamitatibus colluctantes, ingemiscebant, & eiulatibus, fletibusq; inconsolabilibus utebantur, resurrectionis spes nõ habentes, solutionem malorum à quibus detinebantur ex uniuersitatis Deo non expetebant, uidit tamen eos lugentes benignus Deus, & misericordiam porrexit.*

Et deduxit eos in uiam rectam, ut irent in ciuitatem habitationis.

Iudæis nanque per Cyrum Persen reditum donauit, gentes uerò per sanctißimos Apostolos deduxit, superamq; ciuitatem ostendit, quæ fundamenta in montibus sanctis habet, cuius artifex, & opifex est Deus.

Confiteantur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum.

Symmachus autem sic, Et prodigia eius erga filios hominum edita. Hymnum igitur de gratiarum actione misericordia Deo non attulit, nec etiam mirabilia, sed ij, qui talibus bonis perfructi sunt. admirabilis quidem, & admiratione digna Iudæorum libertas fuit, sed longè admirabilior, & omni admiratione dignior orbis salus, & mutatio in melius, erroris que cessatio, atque ueritatis cognitio. horum autem omnium diuina misericordia conciliatrix fuit. Non enim propter iustitias nostras, quas fecimus, ut ait diuinus Apostolus, sed secundum multam suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abundè. Tit. 3.

Quoniam satiauit animam inanem, & animam esurietem impleuit bonis, sedentes in tenebris, & umbra mortis, uinctos in mendicitate & ferro.

Et Iudæos seruituti, & ærumnæ obnoxios, & fame absumptos à malis, à quibus detinebantur, liberauit, totamq; hominum naturam diuinis doctrinis aluit, & cùm ab ignorantiæ caligine liberasset, lumine diuinæ cognitionis illustrauit, & imminentem mortis umbram discußit, cùm resurrectionis spem largitus esset, & indissolubilia peccati uincula confregit. Vnusquisque enim inquit, suorum peccatorum catenis stringitur, & uæ illis, qui sua peccata ueluti longo funiculo sibi ipsis asciscunt, & tanquam loro iugi iuuencæ iniquitates suas. Esa. 5.

Quia exacerbauerunt eloquia Dei, & consilium altissimi irritauerunt: & humiliatum est in laboribus cor eorum, & infirmati sunt, nec fuit, qui adiuuaret.

Harum autem omnium rerum tristium Iudæis, atque etiam omnibus hominibus peccatum causa fuit. nam illi pœnas pendentes, Babyloniorum seruituti traditi fuere, et omnes homines post præcepti transgreßionem laborum miserijs obnoxij fuerunt. post hæc enim audiuit Adam, Maledicta terra in operibus tuis, spinas, & tribulos germinabit tibi, in doloribus comedes ex ea cunctis diebus uitæ tuæ, in sudore uultus tui uesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es, Gen. 3.

quoniam terra es, & in terram reuerteris. Talibus calamitatibus cincti, solutionem nullam imminentium malorum inuenerunt, sed ille, qui bisce malis hos addixit, ipse inquam liberationem ab his largitus est.

Et clamauerunt ad dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos, & eduxit eos de tenebris, & umbra mortis, & uincula eorum dirupit.

Miseratus nanque hos, & illos, hos quidem ab impendentibus calamitatibus, hos uerò ab ignorantiæ tenebris liberauit, seruitutisque uincula perfregit.

Confiteantur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum, quia contriuit portas æreas, & uectes ferreos confregit.

Portas æreas, & Vectes ferreos, Ineluctabilia mala nuncupauit. Si cut enim non potest fieri, ut is, qui intra tales ianuas, & uectes detentus est, effugiat, sic ut Iudæi Babyloniorum subterfugerent seruitutem, omnesq; homines mortis imperium, minimè fieri poterat. sola autem diuina misericordia & illorum, & huius potentiam euertere potuit, solutionemq; à rebus tristibus gratificari.

Suscepit eos de uia iniquitatis eorum, propter iniustitias enim suas humiliati sunt.

Nec Iudæi, nec tota hominum natura iniustè in mala incidit, sed & isti, & illi pœnas eorum, quæ patrare ausi sunt luunt. Verumtamen & hos, & illos talibus malis implicatos, salute dignatus est.

Omnem escam abomimiata est anima eorum, & appropinquauerunt usque ad portas mortis.

Nam Iudæi quidem tantis miserijs cooperti, etiam cibũ ipsum auersabantur. hoc enim & in alio psalmo, ueluti ex illorum persona Vates dixit, Quoniam oblitus sum comedere panem meum. sed gẽtes nec suo Psal. 101. *rum philosophorum doctrinas attendere uolebant: propterea hi quidem Socratem ad mortem condemnarunt, alij uerò Anaxarchum inusitata morte mulctarunt, alij autem cum Pithagoræ discipulos acerbè cruciassent, immaturam mortem illis inflixerunt. uerumtamen & hie uniuersorum Deus immortalem cibum impertiit, & cum omni animi promptitudine ad hunc accurrere persuasit, & à mortis ianuis uindicauit.*

Et clamarunt ad dominum cùm tribularentur, & de necessitatibus eorum liberauit eos.

Deinde salutis modum docet.

Misit

Misit uerbum suum & sanauit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum.

Nam cùm Deus uerbum humanitatem accepisset, cumque ut homo missus esset;(ut enim Deus incircumscriptus, & ubique adest, omniaq; continet,) uniuersa animarum uulnera sanauit, mentesque corruptas curauit. sic mulierem illam peccatricem sanam fecit, & ut bono animo esset, praecipit. Sic Paralyticum consolidauit, cùm dixisset, Dimittuntur tibi peccata tua. sic latroni paradisum reseruauit. sic publicanos praeceptores orbis reddidit. sic ad sanctum baptisma accedentes, renouat, & expiat, à uulneribusq; peccati liberat. Matt.15. Luc.5. Luc.23.

Confiteantur domino misericordiae eius, & mirabilia eius filiis hominum, & sacrificent ei sacrificium laudis, & annuncient opera eius in exultatione.

Pro hisce omnibus, iustum est ait, laudibus prosequi benignum Deum, qui tali misericordia usus est, inopinatamq; salutem nobis est elargitus. Oportet autem non sola miracula scire, sed nescios docere, omnesq; in diuinas laudes accendere. notandum est igitur ut sacrificiũ laudis Deo afferamus hic admonuisse, & nequaquam hostias animalium ratione carentium. Quapropter hoc in loco cultum secundum legem eijcit. Sacrificium uerò laudis, Aquila, Sacrificium Eucharistiae appellauit.

Qui descendunt in mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis: ipsi uiderunt opera domini, & mirabilia eius in profundo.

Per similitudinem Vates haec posuit, dicit autem hoc, Quemadmodum hi, qui nauigant, & magna secant maria, potissimum diuina miracula cernunt, in graues tempestates incidentes, & praeter omnem humanam spem salutem consequentes, sic & Iudaei cùm in calamitates illas incurrissent, et libertatem recepissent, diuinam didicerunt potentiã, atque etiam omnes homines nouam rerum uicissitudinem conspicientes, & pristini erroris cessationem, animarumq; tranquillitatem, demumq; resurrectionis portum, horum largitorem admirantur.

Dixit, & stetit spiritus procellae, & exaltati sunt fluctus eius: Ascendunt usque ad coelos, & descendunt usque ad Abyssos.

Per haec quidem docuit, ipso annuente, & tristia fieri, & postea iucunda succedere.

Anima eorum in malis tabescebat. Turbati sunt, & moti sunt sicut ebrii, & omnis sapientia eorum deuorata est.

Perstat in similitudine, & uidetur quidem de nauigantibus dicere. Cæterùm per hæc tacitè innuit, uniuersas naturæ calamitates, quas nemo humana sapientia usus soluere potest: quandoquidem nec nauium gubernatores huc & illuc ebriorum instar agitati, cùm adest tempestas, omnem adhibentes artem, mala superare possunt.

Et clamauerunt ad dominum cùm tribularentur, & de necessitatibus eorum eduxit eos, & statuit procellam eius in auram, & siluerunt fluctus eius, & lætati sunt, quia siluerunt.

Porrò illis nauigantibus, & ipsum implorantibus, suam opem affert, & actutum annuit, in mansuetam auram procellam conuertit, & pelagus à fluctibus liberatur, & qui cum tristibus rebus colluctabantur, per eius gratiam malorum mutationem nacti sunt. sic Iudæi ab acerba illa seruitute liberati fuere.

Et deduxit eos in portum uoluntatis suæ.

Simul ac enim uoluit, malorum solutio facta est, & pro tempestate, portus apparuit. & hoc potius nobis quàm illis congruens est: in uoluntatis nanque suæ portum nos deduxit, diuinam suam cognitionem largitus.

Confiteantur domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum, & exaltent eum in ecclesia plebis, & in cathreda seniorum laudent eum.

Et hoc à gentibus, quæ crediderunt, continuè perfectum esse uideri potest. In cunctis enim orbis terrarum ecclesiis, sacro sedente cœtu, omnis populus beneficij auctorem laudat, diuinæ benignitatis miracula narrantes.

Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantiũ in ea.

Hi autem, qui salutem consecuti sunt, ipsum celebrant, inopinatam intuentes mutationem. qui enim olim sacrorum Vatum fluminibus irrigati erant, tempestiuumq; fructum Deo afferebant; nunc ne perexiguo quidem imbre perfruuntur, sed ob propriam prauitatem pristina irrigatione penitus destituti sunt.

Posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitu aquarum.

Gentes quippe, quæ olim desertæ erant, quæque ne perexiguam quidem stillam habebant; doctrinæ fluminibus irrigantur, ut pote quæ in suum commodum irrigationes rationis compotes recipiunt.

Et collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis.

Eos nanque, qui olim fame laborabant, cœlestisque cibi indigentes erant; in illis fluminibus habitare fecit, & piam conflauit Rempublicam.

Et seminauerunt agros, & plantauerunt uineas, & fecerunt fructum natiuitatis.

Et hæc omnia Vates per translationem dixit. & dominus huiusmodi comparationibus usus est, & aliquando quidem Apostolos messores uocauit, aliquando uerò se ipsum satorem, & agricolam, & terram bonam eos, qui facile in se ipsos uerbi semina admittunt. Et Apostolus inquit, Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. & rursus, Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis. seminarunt igitur Apostoli salutaria præconia, hortosq; rationis compotes Deo conseuerunt, & tempestiuum iustitiæ fructum Deo attulere, & omnes post illos, quibus doctrina commissa est, hoc idem faciunt. Ioan. 4. & 15. 1. Cor. 3.

Et benedixit eis, & multiplicata sunt nimis, & iumenta eorum non minorauit.

Qui enim seminat in benedictionibus, & in benedictionibus metet, secundum diuinum Apostolum. Iumenta quippe uocat eos, qui ab eis pasti sunt, quos ipse auxit, cùm uirtutem edendi miracula eis suppeditasset, & testis est beatus Lucas in actibus dicens, Dominus autem adiungebat eos, qui salui fiunt quotidie Ecclesiæ. & ipse dominus oues credentes nuncupat, Oues enim inquit, meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me, & ego uitam æternam dabo eis. Hinc rursus mala, quæ Iudæis euentura erant uaticinatur. 2. Cor. 9. Actu. 2. Ioan. 10.

Et pauci facti sunt, et uexati sunt à tribulatione malorum, et dolore.

Hi igitur ait, qui olim solitudinem incolebant, & terram aridam, tot, talesq; benedictionis, affluentiæq; irrigationes consecuti sunt. Iudæi uerò ob prauam eorum mentem hac priuati, & pœnitus steriles permanentes, in uniuersas calamitates inciderunt, & per totum terrarum orbem disiecti sunt, ut eorum metropolis hominum frequens à paucissimis habitata sit.

Effusa est contemptio super Principes eorum.

Euentus sanè prædictionem testantur: etenim qui uidebantur eorum Principes, & præceptores, nullius momenti facti sunt, sed qui olim illustres, & amplissimi erant, penitus ignobiles sunt, & ab illis ipsis despiciuntur.

Et errare fecit in inuio, et non in uia.

Symmachus autem sic explanauit. Et errare faciet eos in uanita-

te mentis. Deus nequaquam errorem inducit, sed errorem respuit: eos autem, qui minimè obtemperantes sunt, sine gubernaculo ire sinit, isti uerò sine gubernaculo huc, & illuc uagantes errant. hoc & Iudæi perpessi sunt: nam diuina derelicta uia, suas sequuntur cogitationes.

Et adiuuit pauperem de inopia.

Gentes nanque, quæ olim mendicæ erant, diuinam consecutæ sunt opem, spiritalibusq; diuitijs potitæ sunt.

Et posuit sicut oues familias.

Aquila autem sic exposuit, Et eripiet pauperem ex paupertate, & ponet ut gregem cognationis. Tanquam enim de suis ouibus curam gerit, & tanquam de cognatis secundum carnem rationem habet, & gubernat.

Videbunt recti, & lætabuntur, & omnis iniquitas oppilabit os suum.

Hæc nanque cernentes ij, qui rectis utuntur cogitationibus, uoluptate implentur, hi uerò, qui impiè & iniquè uiuere decreuerunt, in terram despicere & obmutescere coguntur, iusta sententia coerciti.

Quis sapiens, & custodiet hæc, & intelliget misericordias domini?

Nam non cuiuslibet est intelligere, & dignoscere benignas Saluatoris dispensationes, neque cuiuslibet est diuina mandata custodire, sed illius, qui sapientia, & prudentia utitur, quique ad dominum clamat,
Psal. 118. *Aperi oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.*

Psalmi. C V I I. Interpretatio.
Canticum psalmi Dauidi.

Et hic psalmus eodem modo & Iudæorum reditum uaticinatur, & gentium salutem prædicit. Cæterùm multam habet cognationem cum quinquagesimo sexto, & nono psalmo.

Paratum cor meus Deus, paratum cor meum, cantabo, & psallam in gloria mea.

Et iam supradiximus Vatem suam uaticinationis gratiam, gloriam uocare, uaticinationis musica utentem. Dico tibi domine me amplum habere cor, & propensum ad diuinæ tuæ gratiæ susceptionem.

Exurge gloria mea, exurge psalterium, & cithara exurgam diluculo. Confitebor tibi in populis domine, & psallam tibi in gentibus.

Psalterium, et Citharam se ipsum Vates nominat. Nam ueluti in instrumento musico, sic in ipso spiritus gratia uaticinantem musicam pulsat. accendens igitur se ipsum in domini laudes, respondet rursus, & promittit hoc prima luce facere, quippè qui tunc temporis non ipse solus hymnum allaturus, sed cum infinitis gentibus; & populis diuinam symphoniam editurus est. Diluculum *uerò, nuncupat Dei, & Saluatoris nostri humanitatem: ex illo enim ueritatis lux illuxit, ex illo inquā per totum terrarum orbem in omnium hominum linguis beatus Dauid canit, diuinaq; beneficia laudibus celebrat.*

Quia magna est super cœlos misericordia tua, & usque ad nubes ueritas tua.

Amplitudo tuæ misericordiæ cœlorum latitudinem superat, radij tuæ ueritatis omnia penetrarunt. Cæterùm iam supradiximus, Nubes Vates, & Apostolos, eosq;, qui docendi munus consecuti sunt, nuncupare. quandoquidem per hosce, ueluti per quasdam nubes, spiritus irrigationem hominibus affert: per ipsos uera præcepta didicimus.

Exaltare super cœlos Deus, & super oēm terram gloria tua.

Hoc & beatus dixit Abacuc, Operuit cœlos uirtus eius, & laudis eius plena est terra. Hoc & beatus Dauid in octauo inquit psalmo, Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in uniuersa terra? quoniam eleuata est magnificentia tua super Cœlos. Hoc igitur uerbum Exaltare, pro Ostende te sublimem, & omnibus superiorem, & omnis terra tuam discat gloriam. Aba. 3.

Vt liberētur dilecti tui, saluū fac dextera tua, & exaudi me.

Salus autem eorum, quos tua consuetudine dignatus es, omnibus hominibus potentiam declarat. Admitte igitur meas preces, tuamq; porrige dexteram. Dexteram *uerò, uocat Bonam actionem.*

Deus locutus est in sancto suo.

Videlicet, per spiritus sancti gratiam.

Exaltabor, & diuidam Sichima, & conuallem tabernaculorum dimetiar.

Quod Vates efflagitauit, consecutus est. Quoniam dixit, Exaltare super cœlos Deus, & respondet inquiens, Exaltabor. deinde modū aperit, Diuidam Sichima. Hæc sanè est ciuitas, quæ Iosepho potissimū data fuit. sed cōuallis, quæ prius deserta erat, et ī qua tuguria pastorū erāt, habitatoribus implebo, & postquam reuersi fuerint, ipsis diuidam.

Meus est Galaad, & meus est Manasses, & Ephraim susceptio capitis mei, Iuda Rex meus.

Diligā enim nō modo Manasses, sed etiā illius regionē. quandoquidē

Galaad nomen est regionis. Manasses uerò est nomen Tribus. sed Ephraim pristinam potentiam reddam, & Iudam omnium Tribuum Regem faciam. Post enim reditum indiuiduæ permanserunt Tribus. Zorobabel autem harum, & illarum dux fuit, Sed propriè quidem, & uerè dominus Christus ex Iuda secundum carnem ortus, toti imperat orbi.

Moab Lebes spei meæ, in Idumæam extendam calciamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt.

Porrò tale meo populo impertiam robur, ut alienigenas uincat, & Moabitas & Idumæos subditos habeat. accuratius quippè hæc in quinquagesimo nono psalmo explanauimus.

Quis deducet me in ciuitatem munitam, uel quis deducet me usque in Idumæam? nonne tu dominus, qui repulisti nos?

Vates lætitia refertus ob bonorum prædictionem, conspicere desiderat urbem ædificatam, quæ iam euersa erat, et Idumæos Iudæis seruientes: hæc autem inquit, nemo alius præstare potest, quàm tu solus, qui nunc nos repulisti, cùm seruire præceperis.

Non exibis Deus in uirtutibus nostris.

Sed Symmachus sic exposuit, Et non præisti Deus in nostris exercitibus. quandoquidem nunquam expugnatisumus, te exercitum ducente, & Phalangis duce.

Da nobis auxilium de tribulatione, quia uana salus hominis.

Comprime igitur molesta, tuum auxilium affer: ex nullo enim alio loco hoc consequi possumus. omne nanque hominum auxilium, te non adiuuante, uanum & inutile est.

In Deo faciemus uirtutem, et ipse ad nihilum rediget inimicos nostros.

Propterea tuum imploramus auxilium: quandoquidem per hoc solum hostes superare poterimus.

Psalmi CVIII. Interpretatio.
Psalmus Dauidi.

Salutarem crucem, Iudæorumq; furorem, & Iudæ proditionem hic psalmus præcinit: deducit uerò nos in hunc sensum, beatus Petrus concionem habens, Iudæq; proditionem insimulans, et hanc uaticinationem declarans. Cæterùm nemo audiens dominum ferentem legem, ut persequentibus benedicamus, uaticinationem repugnantem legislatori esse ducat: non enim hoc in loco diuinus sermo imprecando loquitur, sed fu

tura Iudæis, & Iudæ supplicia prædicit. Hæc autem uaticinatio formatur tanquam precatio, ut plerunque diuinæ scripturæ mos est.

Deus laudem meam ne tacueris, quoniam os peccatoris, et os dolosi super me apertum est.

Humano more hæc dominus Christus asserit: ut enim homo precatur, mensuram humanæ naturæ implens, ut autem Deus, precationem eorum, qui syncerè preces fundunt admittit. Laudem *uerò, Crucem uocat, etenim sacris in euangelijs suam gloriam nominat, Venit enim ait hora, ut glorificetur filius hominis. Os quippè peccatoris, & os dolosi, Iudam appellauit: quandoquidem iste proditionis fœdera cum Iudæis occultè iniuit.* Ioan. 12.

Locuti sunt aduersum me lingua dolosa, et sermonibus odij circundederunt me.

A Iuda in totum Iudæorum cœtum sermonem transfert: hi enim inuidiæ seruientes, iniustam machinati sunt mortem.

Et expugnauerunt me gratis, pro eo, ut me diligerent, detrahebant mihi.

Non modo enim malo aliquo à me prouocati non sunt, sed etiam infinitis bonis lacessiti, quibus perfruiti sunt, pro quibus diligere me debentes, hostilia gesserunt.

Ego autem orabam.

Et hoc sacrorum euangeliorum historia testatur. Nam cruci affixus, clamabat, Pater dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt. Luc. 23.

Et posuerunt aduersum me mala pro bonis, et odium pro dilectione mea.

Ego igitur ipsos beneficijs cumulaui, ipsi uerò contraria mihi rependerunt.

Constitue super eum peccatorem, & Diabolus stet à dextris eius.

Constitue, pro Constitues, & Stet, pro Stabit, dixit, & hoc perspicuè diuinus Euangelista edocuit: beatus enim Ioannes interrogabat, Quis esset proditor, dominus uerò dixit, Cui intinctum panem porrexero, ille est, & cùm intinxisset ait, dedit Iudæ, & post bucellam, introiuit in eum Satanas, faciles ingressus inueniens: ipse enim sua sponte ad Iudæos accedens, proditionis pacta cum eis iniuit, & postea multis affectus beneficijs, ingratus perstitit: uoluntariè igitur hostem contubernalem suscepit. Ioan. 13.

Cum iudicatur, exeat condemnatus.

Pro, Exibit.

Et oratio eius fiat in peccatum.

Pro, Fiet. Omni nanque excusatione orbatus est proditor: idcirco cùm iudicatur, condemnatur, & precatio ab ipso allata, criminationem adauget. non enim beneficij auctorem ignorabat, sed etiam diuinis perfruitus est colloquijs, maximorumq; miraculorum non modo spectator ipse fuit, uerumetiam artifex, cùm ab ipso potestatem accepisset.

Fiant dies eius pauci, & episcopatum eius accipiat alter.

Et hæc uaticinatio suum sortita est finem. ipse enim actutum per laqueum mortem perpessus est, & Matthias loco illius ordinatus, Apostolorum impleuit numerum.

Actu. 1.

Fiant filii eius orphani, & uxor eius uidua, nutantes transferantur filii eius.

Hæc non Iudæ modo, uerùm etiã omnibus perfidis Iudæis congruũt: paucis enim annis post crucem elapsis, totum eorum genus extorre factum fuit, & hi quidem trucidati, horum uerò mulieres cum filijs in seruitutem abductæ fuerunt. & hoc diuinum oraculum precatus est.

Et mendicent, & eiiciantur de habitationibus suis.

Vel secundum alios, Ex ruinis suis. Incensis enim domibus, & ædificijs, uel ruderibus factis; ex habitatoribus, alij cæsi, alij uerò captiui abducti fuere.

Scrutetur fœnerator omnem substantiam suam.

Symmachus autem sic, Collidat exactor ea, quæ sunt ipsi. Exactores autem Romanorum Reges sunt, exigentes impositum tributum. hi uerò totam Iudæorum diripuerunt substantiam, omnia diligenter scrutantes, ut & occulta inuenirent, & sibi uendicarent.

Diripiant alieni labores eius, ut non sit illi adiutor, nec sit, qui misereatur pupillis eius.

His uerò perfectis, & rebus, quæ ad illos spectabant, hostibus diuisis, nemo eis adiutor erit, neque eorum liberi misericordia digni erunt.

Fiant nati eius in interitum in generatione una deleatur nomen eius.

Nam non dum quadraginta annis elapsis Iudæorum populus extremam internicionem subiuit, & non amplius per se ipsos rempublicam administrant, neque proprios habent Reges, & Principes, neque celeberrimam illam metropolim, neque secundum legem cultum perficiunt, sed uana omnia illa sunt, & arca, & tabulæ, & Cherubinorum effigies, & propitiatorium, & candelabrum, & altare, & Pontificalis stola, & alia multa, quæ amplissima à Deo ei præbita fuerunt.

In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu domini

domini,& peccatum matris eius non deleatur.

Paterna uirtus sæpe numero etiam filijs peccantibus profuit, ut fides Habrahæ Iudæis, & Dauidis pietas Salomoni. Sed prauitas patrum filijs similibus pœnam adauget: quandoquidem ex nullo loco nulla misericordiæ occasio inuenitur. hoc igitur diuinus sermo inquit, Iudæi extremum exitium perferentes, præter proprias impietates etiam ob memoriam paternorum malorum maiori execratione digni uidebuntur. Patres quippè suos uocat eos, qui in solitudine impiè egerunt, & eos, qui tempore Iudicum, & Regum, & qui post è Babylone reditum iniquè uixerunt. Matrem uerò ait Hierosolymam, in qua scelus parricidij in dominum Christum patrare ausi sunt. Hoc etiam dominus sacris in euangelijs inquit, Vt ueniat super generationem hanc omnis sanguis innocens, qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occiderunt inter templum, & altare. Omnium enim eodem tempore pœnas pendent. Matt. 23.

Fiant contra dominum semper, & dispereat de terra memoria eorum.

Omnes nanque ait, impietates, quæ ab eis audacter commissæ sunt, semper Deus intuens; nulla misericordia eos dignabitur, sed internecione mulctabit. & hinc patet, non de solo Iuda, sed de omnibus infidelibus hæc percurrere: quandoquidem à singulari persona in multos orationem transfert: non enim dixit, eius, sed eorum.

Pro eo, quod non est recordatus facere misericordiam, & persecutus est hominem inopem, & mendicum, & compunctũ corde mortificare.

Hæc autem inquit, crudeliter, & ferinè patientur, cùm parricidium commiserint, cumq; eum, qui omni moderatione, & mansuetudine usus est, ad necem usque insecuti fuerint. Et hæc uerba Apostolus comprobate & ipse dominus etiam, Apostolus exclamans inquit, Cùm esset diues propter nos egenus factus est, ut illius inopia diuites essemus. Et rursus, Qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, se esse æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Et dominus inquit, Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animis uestris. Et alibi, Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos, filius autem hominis non habet, ubi reclinet caput suum. 2. Cor. 8. Philip. 2. Matt. 11. Matt. 8. & Luc. 9.

Et dilexit maledictionem, & ueniet ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.

Hoc in loco manifestò modum optandi permutauit, & uaticinationis

more utraque posuit. Quoniam & maledictionem, quam adamarunt, accipient; & benedictione, quam accipere noluerunt, priuabuntur.

Et induit maledictionem, sicut uestimentum.

Nimirum undique hac cinctus erit.

Et intrauit sicut aqua in interiora eius.

Non modo enim foris, uerum etiam intus circundantur malis, & ab hisce aquæ instar circunfunduntur. Deinde quoniam aqua irrigat quidem corpus, & currit; & non habet firmum humorem; subdit.

Et tanquam oleum in ossibus eius.

Oleum enim diutius in corpore permanet. quod autem dicit, hoc est, malorum copia ingruet, quæ aquæ uehementiam, olei uerò firmitatem imitabitur.

Fiat ei sicut uestimentum, quo operitur, & sicut Zona, qua semper præcingitur.

Vndique inquit, prædictis malis, sicut uestimento operiatur, & ueluti cingulo stringatur.

Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud dominum.

Alij uerò, Qui contra steterunt, explanarunt.

Et qui loquuntur aduersus animam meam.

Hos uindemiabunt fructus ij, qui contra me scelus in se ipsos admiserunt, & proditor, qui hisce seruiuit. Quoniam enim Dei inimicum, legisq; transgreßorem eum uocabant; meritò dixit, Qui detrahunt mihi apud dominum.

Et tu domine domine fac mecum propter nomen tuum, quia suauis est misericordia tua.

Et hac dominus Christus humano more dixit: quandoquidem omnia, quæ ad humanitatem spectant, præter peccatũ impleuit: genitus Lu. 2. ibi. *est enim secundum legem naturæ, nã ex muliere nasci, humanæ naturæ est, sed ex uirgine, est supra naturam: pannis est inuolutus, & circun-* Luc. 11. *cisus fuit, nutrimentumq; ex lacte accepit, & sacrificia attulit, ieiu-* Luc. 22. & 24. *nauit, & esuriuit, sitiuit, & laborauit. similiter sacris in euangelijs* Matt. 4. *scriptum est, continuè ipsum orasse, & hoc in loco etiam humano mo-* Ioan. 19. *re diuinum implorat auxilium.*

Libera me quia egenus, & pauper sum, & cor meum conturbatum est intra me.

Et hoc ab ipso sacris in euangelijs dictum inuenimus, cùm enim Ioan. 12. *ad crucem accessurus esset, dixit, Nunc anima mea turbata est,*

& quid dicam? Pater salua me ex hac hora, sed propterea ueni in horam hanc.

Sicut umbra cum declinat ablatus sum, & excussus sum sicut locustæ.

Per hæc mortem demonstrauit. instar enim umbræ inquit, uergentis, & deficientis, finem obiui uitæ, sed etiam ut locusta à uentis iactata, & huc, & illuc agitata, uitam duxi, ciuitatem non habens, non castellum, non domum, sed modo quidem in hanc, modo uerò in illam, aliàs autem in montes transiens, & in solitudinem currens.

Genua mea infirmata sunt à ieiunio,& caro mea immutata est propter oleum.

Non enim dissolutam, & delicatam duxit uitam, sed simplicem, & incultam, & squalidam, & testes sunt eius sacri Apostoli, quos eligere dignatus est, & panes hordeacei, quos afferebant, & spicæ, quas uellebant, manibusque terebant propter famem. Hanc sanè clausulam, Caro mea immutata est propter oleum, Symmachus sic explanauit, Et Caro mea immutata est ob unctionem.

Et ego factus sum opprobrium illis, uiderunt me, & mouerunt capita sua.

Et hoc sortitum est finem, uidentes eum in cruce, & mouentes capita sua, dicebant, Vah qui destruis templum hoc, & in tribus diebus excitas illud, descende nunc de cruce. alij autem dicebant, Alios saluos fecit, se ipsum non potest saluum facere. Matt. 27.

Adiuua me domine deus meus, saluum me fac propter misericordiam tuam,& sciant, quia manus tua hæc,& tu domine fecisti eam.

Discant inquit, non inuitum cruci tradidisse, sed tuæ dispensationis opus: Per meam enim crucem salutem omnibus largiri uoluisti. Manum uerò, Dei potentiam uocat.

Maledicent illi,& tu bene dices.

Vsque in hodiernum diem Iudæi Saluatorem execrari pergunt, sed illis execrantibus, illustrius in dies præconium fit.

Qui insurgunt in me, confundantur, seruus autem tuus lætabitur.

Neque hoc dictum in aliud argumentum psalmum accipere nos cogit. Audimus enim, & diuinum Paulum dicentem, quoniam se ipsum exinaniuit, formam serui accipiens. Et ipse per Esaiam excla- Philip. 2.

mans inquit, Qui formauit me ex utero seruum sibi. & paulo
Esa.49. *post, Posui te in testamentum generis in lucem gentium, ut sis salus usque ad extremum terræ. & in sacris Euangelijs sic inquit,*
Matt. 20. *Quemadmodum filius hominis non uenit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Seruus igitur assumptæ naturæ est nomen, quoniam seruit illa. quomodo enim expugnabatur, cùm esset cum Deo uerbo coniuncta? cumque rerum omnium imperium accepisset? sed ut ipsius naturæ proprietas ostenderetur. non dignitatem igitur nomen serui hoc in loco declarat, sed naturam.*

Induantur qui detrahunt mihi pudore, & operiantur sicut diploide confusione sua.

Rursus eos, qui detrahunt, Cæteri, Qui contra steterunt, interpretati sunt. Vaticinationem res testantur. qui enim in continuo dedecore sunt, hoc ueluti indumento induuntur.

Confitebor domino nimis in ore meo, & in medio multorum laudabo eum.

Ecclesiæ caput dominus Christus uocatur, & corpus eius cœtus ecclesiæ. proprium hymnum, huius ecclesiæ hymnum appellat.

Quia astitit à dextris pauperis, ut saluam faceret à persequentibus animam meam.

Hoc & in quintodecimo psalmo dixit, Prouidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. Diuina enim natura cum indiuiduam copulam effecisset; aderat quidem humanæ naturæ, permittebat tamen, ut illa pateretur, cùm hominum salutem tractaret: quandoquidem facile erat ipsi, quam assumpsit naturam, immortalem reddere, uerùm quia illa crux mundo salutaris futura erat; permisit, ut crucifigeretur, sed illam postea immortalitate donauit, atque ab interitu immunem reddidit. & ipse quidem è cruciatibus humanæ naturæ nullum sensit detrimentum, sed illam sua gloria impleuit, & cum illa regnat, atque rebus omnibus dominatur. Quandiù autem ipsam habuit morti obnoxiam; humano more sinebat omnia præter peccatum, & pati, & loqui.

Psalmi. CIX. Interpretatio.
Psalmus Dauidi.

Cùm in præcedenti psalmo prædixisset ea, quæ ad Christi crucem spectarent, prædicit nunc Saluatoris assumptionem, quæ post patibulum

fuit. Meminit autē exordij huius psalmi diuinissimus Petrus in actibus, dicit autem sic, Non enim David ascendit in cœlos, dicit autem ipse, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellū pedum tuorum. et ipse dominus uidens pharisæos alias de Christo opiniones habere; quæstionem huiusmodi ipsis proposuit, Quid uobis uidetur de Christo? cuius est filius? Cùm autem illi dixissent, Dauidis; respondit, quomodo ergo Dauid in spiritu dominū ipsum uocat, dicens, Dixit dominus domino meo? Deinde argumentatur. si Dauid uocat ipsum in spiritu dominum, quomodo filius ipsius est? Hoc autem inquit, non inficiando, quin Christus filius esset Dauidis, sed adiūgendo id, quod ignorabatur ei, quod in aperto erat. Christum nanque filium esse Dauidis, confitebantur etiam Pharisæi, sed eundem Dauidis esse dominum, penitus ignorabant. Adiungit igitur, quod deerat, sed rem manifestam minimè tollit, docens ipsum Christum & filium esse Dauidis secundum carnem, & eiusdem esse dominum, tanquam Deum, & creatorem. Sapienter ergo beatus Dauid diuinitatem Christi prædicat, & inquit.

Actu. 2.

Matt. 22.

Dixit dominus domino meo.

Si Dauid Rex, & pius Rex, qui uaticinandi gratia dignus effectus est, dominum suum uocat Christum, meritò non solùm est homo secundum Iudæorum insaniam, sed etiam est Deus, quippe qui & opifex, & dominus Dauidis est. Cæterùm communio nominum eiusdem substantiæ eos esse ostendit, Dominus enim domino dicit, & non dominus creaturæ, neque dominus figmento.

Sede à dextris meis.

Magnum igitur est hoc, & non modo omnem humanam naturam excedit, uerùm etiam totam uniuersitatem. atqui & hoc humano more dictum est, ut enim filius Deus sempiternum habet Imperium, Sedes enim tua inquit, Deus in seculum seculi: non enim post crucem, & cruciatus hoc honore ut Deus dignus effectus est, sed ut homo accepit, quod ut Deus habebat. neque enim cùm humilis esset, sublimis effectus est, sed cùm sublimis esset, cùmque in forma Dei esset, humiliauit semetipsum, formam serui accipiens. idcirco & Euangelista exclamat, Vnigenitus filius, qui est in sinu patris ipse ennarrauit. Et ipse dominus inquit, Ego in patre, & pater in me est. & alibi, Clarifica me tu pater claritate, quam habui, priusquam mundus fieret. ut homo igitur intelligit, Sede à dextris meis: nam ut Deus sempiternum habet imperium.

Psal. 44.

Philip. 2.

Ioann. 1.

Ioan. 14.

Ioan. 17.

Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Inimici potissimum est Diabolus,& huius ministri Dæmones, & qui suis diuinis præconijs resistunt, nimirum Iudæi,& Græci. Hæc autē particula Donec, *non tempus significat, sed sacrarum literarum est*
Exo.3. *idioma. sic enim & per Vatem inquit Deus, Ego sum, ego sum,& donec senio confecti eritis, ego sum. patet quippe substantiam Dei minimè simul cum hominum senectute terminari. Si enim de cælibus,& terra*
Psal.101. *Vates inquit, ipsi peribunt, tu autem permanebis. & rursus, Tu autem idem ipse es,& anni tui non deficient; multo magis, licet homines senescant,& moriantur, uniuersitatis creator permanet. hoc Apostolico illi dicto simile est, Oportet enim ipsum regnare, donec ponat ini-*
1.Cor.15 *micos suos sub pedes eius. nec sanè, hæc particula* Donec, *hoc in loco tempus indicat: quam enim haberet rationem ad huc aliquibus repugnantibus ipsum regnare, post autem omnium subiectionem regno priuari? Atqui Daniel Vates post ferarum internecionem ipsum inquit re-*
Dan.7. *gnare in secula, & regni eius non fore finem. Quomodo autem, & sancti simul cum ipso regnant, uel cum quo simul regnant? cùm is, qui regnum promiserit, regnum deposuerit? Hæc igitur particula* Donec, *non tempus significat, sed secundum diuinæ scripturæ Idioma iacet.*

Virgam uirtutis tuæ emittet dominus ex Sion.

Esa.11. *Virga quidem ex Iesse est Bethleem, Egredietur enim inquit, uirga ex radice Iesse, & flos ex radice ascendet, & requiescet super eum spiritus domini,& reliqua hæc autem salutaris crucis uirga imperiū declarat: per illam enim totam inimicorum aciem subegit, In Sione autem hæc fixa fuit.*

Dominare in medio inimicorum tuorum.

Non enim secundis uentis diuinorum Euangeliorum præcones efferebantur, sed à Græcis,& Barbaris obsessi, undiq; impietatis circum clusi; hostibus dominati sunt, plurimosq; conuerterunt, & ueluti quosdam captiuos Regi abduxerunt,& ut huius seruitutem amplecterentur, fecerunt.

Tecum principium in die uirtutis tuæ in splendoribus sanctorum.

Immortale habes imperium, potissimum autem hoc, in die Iudicij ostendis, in qua splendidos,& illustres sanctos reddes. Diem enim uirtutis, Secundum Saluatoris uocauit aduentum, in quo ueniet cum Angelis in gloria patris, tunc autem & Sancti sicut Sol resplendent, secundum ipsius domini uocem.

Ex utero ante Luciferum genui te.

Hoc in loco suæ diuinitatis magnificentiam aperuit, cùm & ei domi

nus dixisset, Sede à dextris meis, eiusdem substantiæ esse declarat, & eiusdem esse naturæ prædicat. Hoc enim Ante Luciferũ, Ante tẽpus, & secula ipsum esse demonstrat. Hoc autẽ, Ex utero, eiusdem esse substãtiæ docet. Non enim aliunde ait, sed ex mea natura genitus es, nimirum ex uentre, qui per similitudinem intelligitur: ut enim ex utero homines gignunt, & ea, quæ gignuntur, eandem habẽt naturã, quã & genitores: sic ex me genitus es, & genitoris in te ipso substantiã ostendis.

Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

Accuratè hæc diuinus Apostolus interpretatus est in epistola ad Hebræos, & pontificatus huius æternitatem ostendit: eò quod Leuiticum sacerdotium non cum iureiurando promissiones acceperit, hoc autem iureiurando confirmatum sit, idcirco, Et non pœnitebit, apposuit. quoniam cùm multa sæpius uniuersitatis Deus dispensasset, hæc mutationibus obnoxia esse promisit, sic Iudæorum sacerdotium & fecit, & sedauit, sic regnum illud constituit, & euertit, sic Aßyriorum, & Babyloniorum imperium ut esset permisit, & ut cessaret præcepit. Hoc igitur sacerdotium sempiternum esse uolens, iurasse inquit, nequaquam fore, ut pœniteat. humano more hæc dixit: quandoquidem affectus expers est diuinitas, affectus est autem pœnitentia. Cæterùm Melchisedech non Iudæorum, sed gentium est sacerdos. sic & dominus Christus non pro Iudæis tantum, sed pro omnibus hominibus semetipsum obtulit Deo. Exorditur autem sacerdotium in nocte, qua crucem subiuit, cùm accepit panem, & gratias egit, fregit, & dixit, Accipite, & comedite ex ipso, Hoc est corpus meum. Similiter & calicem cùm temperasset, dedit discipulis suis, dicens, Bibite ex hoc omnes, Hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remißionem peccatorum. Inuenimus autem Melchisedech sacerdotem, & Regem esse, (figura igitur erat ueri sacerdotis, & Regis) & afferentem Deo non sacrificia ratione carentia, sed panem, & uinum. Hæc enim Habrahæ attulit, cùm proprij sacerdotij exemplar in lumbis patriarchæ secundũ spiritum prauidisset. si igitur ex Dauide Christus secundum carnem ortus est, & Dauid ex Iuda, & pontificatum secundum ordinem Melchisedech accepit Christus; Leuiticum sacerdotium cessauit, & in Iuda Tribum maioris sacerdotij benedictio transiit. Sacerdos autem nunc est Christus, qui ex Iuda secundum carnem ortus est, non ipse aliquid Offerens, sed uocatur caput eorum, qui offerunt: quandoquidem eius corpus Ecclesiam uocat, & propterea sacerdotio fungitur, ut homo, recipit autem ea, quæ offeruntur, ut Deus: offert uerò ecclesia corpo-

Hebræ. 7
Gen. 14.
Matt. 26.

ris eius , & sanguinis symbola , omne fermentum per primitias sanctificans .

Dominus à dextris tuis confregit in die iræ suæ Reges.

Repugnantes,& audaces Principes, & Reges in die Iudicij supplicijs multabit. Hoc autem,Dominus à dextris tuis, simile est illi, quod in quintodecimo psalmo dictum est,Prauidebam dominum in conspectu meo semper,quoniam à dextris est mihi,ne commouear. etenim ibi humano more hoc dixit,& declarauit naturā,quæ in unum coniuncta est, indiuiduam esse , & hic eodem tempore & diuina dicit,& humana. Hoc enim,Sede à dextris meis, Humana naturæ congruens est. Hoc uerò,Ex utero ante Luciferū genui te, Diuinitatem declarat.& Tu es sacerdos in æternum,rursus tanquam ad hominem dictum est. similiter autem,Dominus à dextris meis, hoc est indiuiduam habes diuinitatē, quæ in unum coniuncta est.

Iudicabit in nationibus , implebit ruinas,conquassabit capita in terra multorum.

Manifestius hoc in loco Iudicium declarauit, & illo die homines impios,uitijsq; inquinatos se supplicijs traditurum esse , & in præsenti uita sæpius multis castigationibus obnoxios fecit,suam potentiam nescios docens.

De torrente in uia bibit.

Multa inquit,cùm humanitatem accepisset,humilitate utetur,ut et aquis,quæ in uia inueniuntur,sitem pelleret. Cæterùm uaticinatio uidetur mihi sensum alium profundiorem habere. Calicem, *Crucem solet*
Matt.26. *nuncupare , Pater enim inquit , si possibile est,ut transeat calix iste à me.* Torrentes *uerò, Iudæos uocat,qui diuinam gratiam nacti sunt,nō autem hac semper sunt perfruiti. Quemadmodum enim torrentes non perennem aquarum fluxum habent,sed ex imbribus, qui ex nubibus gignuntur,consistunt,sic Iudæi ad tempus legis gratiam habuerunt à sa-*
Ioann.4. *cris Prophetis,ueluti à quibusdam nubibus suppeditatam. Postea uerò æstate appetente secundum domini uocem, (Leuate inquit oculos uestros,& respicite in regiones,quoniam albæ sunt ad messem,) necessariò torrens priori aquarum copia destitutus, permanet & siccus, & omni humore priuatus: quoniam igitur Iudæi crucem machinati sunt, & calicem dominus passionem uocat; meritò Vates cùm hæc præuidisset,dixit,De torrente in uia bibit.* Viam *quippe,Vitam appellat. hanc uerò sententiam & sequentia testantur.*

Propterea exaltabit caput.

Philip.2. *Hoc sanè illi,quod ab Apostolo dictum est,respondet,Humiliauit semetipsum*

metipsum usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod & Deus exaltauit ipsum. patet autem hoc humano more posuisse: nam ut Deus non cùm humilis esset, sublimis effectus est, sed cùm maximè sublimis esset, submisit seipsum: ut autem homo, quod non habebat, accepit.

Psalmi. CX. Interpretatio. Halleluia.

Cùm Ammanitæ, & Moabitæ, & Idumæi plurimas copias conflassent; tribui Iudæ olim aliquando bellum intulere: imperabat uerò huic Iosaphat, ex Dauide originem ducens, uir pietate probatus. hic cùm hostium multitudinem nouisset, cum toto popolo ad Deum accessit, inexpugnabilem opem efflagitans, et protinus suæ petitionis compos factus fuit, Adhortatus est enim ipsos uniuersitatis Deus, ut contra hostes bono animo essent, tanquam ipso exercitum ducente. exorto igitur die hostes contra se ipsos ultro citroque commoti sunt, & se ipsos ut inimicos necauerunt, ut nemo mortem illam declinaret. cùm hoc ex quadam specula Iudæorum exercitus conspiceret, ueluti ad paratam prædam cucurrit, diripuit uerò inimicos, & cum multa opum copia rediit, & ut Paralipomenon historia edocet, cum musicis instrumentis in diuinum Paral. 20. *templum ingressi sunt, uictoriæ largitorem laudantes. hac cùm Vates præuidisset, hunc conscripsit psalmum, ueluti quendam hymnum à pio Iosaphat prolatum. hymni etiam est inscriptio, quandoquidem Alleluia, sicut iam explanauimus, Laudate dominum sonat. Significat enim Allelu, laudate, Ia, Dominum, uel eum, qui est.*

Confitebor tibi domine in toto corde meo.

Ex tota mente ò domine tibi laudes de gratiarum actione affero.

In consilio iustorum, & congregatione.

Non ego solus, sed etiam piorum cœtus una mecum: illa enim tempestate ab Idolorum errore populus liberatus erat, cum Rex omnes pietatem docuerit. Consilium *igitur* Iustorum, *Piorum collegium appellat.*

Magna opera domini.

Reuera enim admirabilia, admirationeq; digna sunt, quæ ab eius potentia sunt effecta.

Exquisita in omnes uoluntates eius.

Efficit enim quæcunque uult, unumquodque uerò eorum, quæ perfecta sunt, sapientia est refertum, & ab omnibus laudem sibi comparat.

Confeſsio,& magnificentia opus eius.

Omnia,quæ ab ipſo facta fuere, & opus, & gubernatio magnifica ſunt,& naturā excedunt,et apud omnes homines laudibus digna ſunt. Confeſsionem *hoc in loco,Gratiarum actionem uocat.*

Et Iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi.

Nihil iniuſtum eſt eorum,quæ facta ſunt,ſed omnia iuſtitia prædita ſunt,ſemper autem hac utens,moderatur omnia.

Memoriam fecit mirabilium ſuorum.

Quoniam manifeſtò hoſtium internecionem fecit, & hoc idem maiorum tempore perfecit,modo quidem cùm Aegyptios obruerit, aliàs uerò cùm Amalachitas confixerit, paſsis Moſis manibus, & cùm Chananæos & Gethæos,& alias gentes per Ieſum naue euerterit,recordationem mirabilium,hoſtium pœnam uocauit, hoc eſt,celeberrima illa miracula ab infidelibus falſa exiſtimata,nouo edito miraculo, uera oſtendiſti, cùm admonuiſſes nos de ijs, quæ noſtrorum maiorum tempeſtate feciſti.

Miſericos, & miſerator dominus, eſcam dedit timentibus ſe.

Eſcam,*alij Interpretes, Prædam dixerunt,uera ſunt utraque: etenim ueluti ad paratam prædam ad hoſtium diuitias cucurrerūt,ſatisq́ꝫ cibi hinc compararuut.*

Memor erit in ſeculum teſtamenti ſui.

Symmachus autem ſic, Prædam dedit timentibus eum, recordans ſempiterni teſtamenti ſui. promiſsionum enim, quæ patribus facta fuere,perpetuam habet memoriam,& per illam nobis bona impertijt.

Virtutem operum ſuorum annunciabit populo ſuo, ut det illis hæreditatem gentium.

Admodum expreſsè ſuam potentiam nobis oſtendit, cùm hoſtium diuitias uobis largitus eſſet,non modo enim ab illorum damno nos liberauit,ſed etiam eorum opes in noſtras domos tranſtulit.

Opera manuum eius ueritas,& Iudicium.

Non iniuſtè,ſed admodum iuſtè hæc fecit,cùm enim de nobis nulla in re conqueri poſsint,penitus nos euertere conati ſunt: ueram igitur & iuſtam in eos protulit ſententiam.

Fidelia omnia mandata eius, confirmata in ſeculum ſeculi, facta in ueritate,& æquitate.

Legem ferens Deus, ſuam beneuolentiam cuſtodientibus ſuam legem ſpopondit. hoc & hic inquit, de obſeruantia mandatorum uera eſſe promiſſa, & qui hæc perficere decreuerunt,ſua ope ſemper perfru-

antur: etenim nos purè ipsum precati, hostibus superiores euasimus. hoc enim per ea, quæ sequuntur declarauit.

Redemptionem misit dominus populo suo, mandauit in æternum testamentum suum.

Pollicitationes enim Dei non modo sunt uerißimæ, sed in æternum permanent.

Sanctum, & terribile nomen eius.

Iis enim, qui credunt, sanctum & optatißimum est eius nomen, & effundens bonorum flumen, infideles uerò, & uitijs affectos castigat, & plectit.

Initium sapientiæ est timor domini.

Oportet igitur ipsum timere, & cum timore quodam contremiscere, quandoquidem hoc est primum elementum diuinæ doctrinæ. Sapientiam *enim, non rectè loquendi facultatem, sed diuinorum cognitionem uocat. ad tyrones igitur timor spectat, ad perfectos uerò amoris possessio.*

Intellectus bonus omnibus facientibus eum.

Ad perfectionem cognitio nequaquam satis est, sed contemplatio actione indiget: & conuenit eum, qui diuino intellectu dignus effectus est, cognitionem operibus ornare, & per hanc intellectus largitorem colere.

Laudatio eius manet in seculum seculi.

Congruenter admodum & hoc apposuit, edocens uirtutis studiosum fructum hinc reportare: quandoquidem Deus licet nemo ipsum laudibus prosequi uellet, sempiternum, & perennem habet hymnum. Hunc igitur psalmum apud Hebræos per elementorum seriem conscriptum esse asserunt, & secundum literarum ordinem positum esse, & consequẽtem similiter iacere.

Psalmi. C X I. Interpretatio. Halleluia.

Inscriptio etiam hunc psalmum hymnum nuncupat, pietatis uerò doctrinam uolentibus affert.

Beatus uir, qui timet dominum in mandatis eius uolet nimis.

Qui hac reuerentia præditus est, diuinoque timore indutus, omne eius auxilium in diuinorum oraculorum executionem transfert, & cum omni animi alacritate hæc implere festinat. Deinde demonstrat talium seminum fructum.

Potens in terra erit semen eius.

Quoniam enim hominibus illius temporis hoc admodum desiderabile erat, hoc donum custodientibus mādata se daturum esse pollicetur: ideo per Habraham quidem dedit: Israeli, per Dauidem uerò ijs, qui ex ipso originem traxere, & per Israelem posteris, licet iniqui fuerint.

Generatio rectorum benedicetur.

Nam qui de æquitate, & iustitia curam gerunt, diuinæ benedictionis fructus metent.

Gloria, & diuitiæ in domo eius.

Et has promissiones tanquam imperfectis, qui nondum perfecta audire possunt, facit. perfectos enim dominus Christus contraria docet,
Matt. 10. *inquiens, Nolite possidere aurum, neque argentum, neque æs in Zonis uestris, non peram in uia, neque calciamenta, neque uirgam. & rursus,*
Luc. 14. *Nisi quis renunciauerit omnibus, quæ possidet, non potest meus esse di-*
Matt. 19. *scipulus. & si uis perfectus esse, uende omnia, quæ habes, & da pauperibus. Veruntamen hæc præcipiens, illa imperfectis & spondet, & largitur. sic Salomoni diuitias, & gloriam auxit. sic filijs Israel Aegyptiorum diuitias donauit.*

Et Iustitia eius manet in seculum seculi.

Deus enim rerum omnium conditor æternam habet memoriam, & perpetuam eius conseruat gloriam.

Exortum est in tenebris lumen gentibus.

Tenebras modo quidem ignorantiam, modo uerò calamitates nominat. & lumen similiter, nunc quidem cognitionem, nunc uero malorum liberationem appellat. dicit igitur nescijs ueritatem se demonstra-
Gene. 37. *turum, in malorumq; impetu suam opem allaturum. sic Iosephum ex fratrum parricidio eripuit, sic eundem à calumnia liberauit, sic erepta Sarra suum auxilium Habrahæ impertijt, sic Laban perterruit, & fugientem insequente potentiorem ostendit. diuinæ igitur potentiæ hoc est argumentum, exercitationis causa permittere, ut iusti in grauiora incidant, & horum nebulam discutere, puramq; serenitatem efficere.*

Misericors, & miserator, & iustus.

Hæc autem moderatur, iustitia, & misericordia, & bonitate utens: nam curam gerit quidem ut benignus, coronare uerò iustos uolens, certamina permittit. Soluit uerò hæc protinus ob immensam bonitatem.

Beatus homo, qui miseretur, & commodat, disponet sermones suos in iudicio.

Symmachus autem sic, Bonus munificus, & commodans, qui dispensat res suas cum iudicio. Qui enim proprium dominum imitatur,

largè conseruos colit, miserans quidem ut naturæ particeps, commodans uerò tanquam à communi domino remunerationem expectans, nihil sanè talis iniustè efficit, sed rectis cogitationibus usus, & uerba, & opera ornat.

Quoniam in æternum non commouebitur.

Firmam enim huiusmodi homo habet mentem, quæ nullam mutationem accipit in temporum angoribus.

In memoria æterna erit iustus.

Celeberrimus autem erit hic, & ab omnibus decantatus, & sempiternam relinquet gloriam.

Ab auditione mala non timebit.

Porrò nec minas timebit, neque nuncios, qui terrorem incutere possunt.

Paratum cor eius sperare in domino.

Symmachus, Paratum, rursus explanauit, Firmum. Firmam enim habet ait, & constantem in Deo spem, & propterea huiusmodi tumultus pro nihilo habebit.

Confirmatum est cor eius, non commouebitur, donec despiciat inimicos suos.

Non modo enim hostes non timebit, uerùm etiam illorum stragem ob spem in Deo collocatam expectat.

Dispersit dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi.

Vnumquodque eorum uirtutis doctrinam uolentibus affert. dicit autem eum, qui reuerentia, diuinoq; timore præditus est, non simpliciter indigentibus misericordiam prebere, sed cum multa alacritate hoc facit, imitaturq; serentes large semina, & dissipantes ob manipulorum spem: similiter enim & hic iustitiæ lucrum expectat.

Cornu eius exaltabitur in gloria.

Cornu, *Robur uocat, ex translatione animaliũ, quæ cornibus armata sunt, & hisce aggredientes ulciscuntur. Dicit igitur eum, qui uirtutis diuitias possidet, potentem, atque amplissimum fore.*

Peccator uidebit, & irascetur, dentibus suis fremet, & tabascet, desiderium peccatoris peribit.

Qui uerò iniquè uiuere decreuerunt, iustorum splendorem cernentes, inuidia quidem tabescent, parricidijq; machinationes struent. non erunt sanè compotes desiderij sui, et quod cõcupiscẽt non consequentur: & iniusta enim hæc, & admodum illicita.

Psalmi. CXII. Interpretatio. Halleluia.

Alius hymnus & hic est in utilitatem conscriptus, & excitans homines ad laudibus decantandum beneficij auctorem.

Laudate pueri dominum.

Pueros *hoc in loco, non iuuenes, ut nonnulli suspicati sunt, sed seruos uocat: sic enim & Aquila, & Symmachus, & Theodotion explanarunt, & Hebraeus Abdi dicit. Sic etiam Syrus, & laudate, Hebraeus Halleluia dixit, ut sit manifestum, quoniam Halleluia, Laudate dominũ interpretatur.*

Laudate nomen domini. sit nomen domini benedictum ex hoc nunc, & usque in seculum.

Conuenit ait, uos cùm serui sitis, cùmque id, quod estis à Deo acceperitis, eius nomen laudare, licet ignoretis naturam, quandoquidem benedictionem, & gloriam sine principio, & sempiternam habet: Hoc autẽ. A Seculo usque in seculum, hoc declarat. oportet tamen & uos ueluti creatori hymnum de gratiarum actione afferre.

A solis ortu usque ad occasum laudabile nomen domini.

Diuinam cognitionem post humanitatem unigeniti gentibus praebitam psalmus praecinit. olim nanque uniuersitatis creator, neque à Iudaeis omnibus laudabatur, sed à paucis piè uiuentibus, post autem ex uirgine ortum, salutaremq; crucem, in omnem terram sonus praeconum ueritatis exiuit, & in fines orbis terrae uerba eorum, & impleta est tota terra diuinae cognitionis, ueluti aqua multa operiret maria, hoc &

Malac. 1. *per Vatem alium inquit Deus, Non est mihi uoluntas in uobis, & sacrificium non suscipiam ex manibus uestris, ab ortu enim solis usque ad occasum solis magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Consonantia autem his caelestis symphonia praecinit.*

Excelsus super omnes gentes dominus, & super coelos gloria eius.

Omnes enim gentes didicerunt ipsum esse sublimem, & dominum, omniumq; opificem, & à caelestibus Angelis celebratum.

Quis sicut dominus Deus noster?

Ierem. 10 *Saepius hoc diuina scriptura dicit. Quis similis tibi in Dijs domine? quis similis tibi in sanctis glorificatur. & beatus Dauid, Quoniã qs*

Psal. 88. *in nubibus aequabitur domino? aut qs similis erit domino in filijs Dei?*

Psal. 17. *& rursus, Quoniam quis est Deus praeter dominum, aut quis Deus prae*

ter Deum nostrum? Per omnia hæc Deum rerum omnium conditorem nequaquàm comparari posse, discimus, & nihil est eorum, quæ sunt, quod cum Dei natura, aut potentia, aut ui conferri poßit.

Qui in altis habitat, & humilia respicit in cœlo, & in terra.

Nam ille, qui in cœlis habitare uidetur, omnia inspicit, et nihil eorũ, quæ sunt, neglectum sinit.

Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus populi sui.

Hæc & beatißima Anna dixit, hymnum de gratiarum actione Deo texens. Cernimus autem hæc ipsa à Deo uniuersitatis continue fieri: sic beatum Dauidem cùm pastor esset, Regem fecit, sic & Iosephum cùm in seruitutẽ incidisset, in regali constituit solio, sic Mosem cùm opilio esset, populi gubernatorem declarauit, Pharaonisq; Deum elegit, sic gentes impietatis paupertati seruientes, & in peccati stercore sedentes, bonis, quæ Israeli concessa fuerant, dignatus est. sic humanam naturam, cùm in ipsum mortis profundum decidisset, assumpsit, & sursum erexit, & collocauit super omnem principatum, & potestatem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur, non modo in seculo hoc, sed etiam in futuro. 1.Reg.2.

Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem.

Et hoc similiter uideri potest inter homines accidisse. Etenim & Sarram, & Rebeccam, & Rachaelem, & Annam, & Sampsonis matrem, & Elisabeth, cùm steriles essent, matres filiorum reddidit. sed magis propriè, & magis uerè hoc in Ecclesia considerari potest, quandoquidem cùm hæc sterilis, & sine filijs olim esset, matrem fecit ob innumeros filios lætantem, secundum uaticinationem dicentem, Lætare sterilis, quæ non paris, erumpe, & clama, quæ non parturis, quoniam multi filij desertæ magis, quàm illius, quæ habet uirum. Isa.54.

Psalmi. CXIII. Interpretatio. Halleluia.

Et hic est hymnus, qui beneficia à Deo in Iudæos collata percurrit, Deique potentiam narrat, Idolorumq; imbecillitatem illudit. Quadrat autem etiam hic hymnus ijs, qui ex gentibus crediderunt, quique ab Idolorum errore liberati fuere. Discunt enim quanta sit differentia inter simulachra, quæ non sunt, & Deum, qui est.

In exitu Israel de Aegypto domus Iacob de populo Barbaro, facta est Iudæa sanctificatio eius, & Israel potestas eius.

Cum dominus Israelem ex Aegypto liberasset, atque ab illorum alienigenarum, & barbarorum seruitute uindicasset; populum hunc, suum declarauit, & in Iudaea proprium templum aedificauit: Sanctificationem enim hoc nuncupauit.

Mare uidit, & fugit, Iordanes conuersus est retrorsum, Montes exultauerunt sicut arietes, & colles sicut agni ouium.

Haec, quae dicta sunt, tanquam personas inducit, suoque sermone dat sensum rebus inanimatis, Dei potentiam praedicans. te enim ait, populum ducente, hinc inde cum formidine mare recessit, expeditum iter praebuit, & fluuius, & suorum fluxuum cursum compescuit, & inhibuit urna, (tanquam si ratione praeditus esset) tuam sentiens potentiam. & colles, & montes motisunt, & tripudiare uidebantur, quippe qui caelorum dominum receperunt. Dicit autem montem Sinai & Oreb; in illis enim Deus apparuit. deinde & interrogationem supraditis affert.

Quid est tibi mare, quod fugisti? & tu Iordanes, qui conuersus es retrorsum? montes exultastis sicut arietes, & colles sicut agni ouium.

Et quia ratione carentia, & inimata erant, ipse pro eis respondet.

A facie domini mota est terra, à facie Dei Iacob, qui conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontes aquarũ.

Vnumquodque horum ait, factum est ob dominum, qui ibi apparuit, terraemotus hanc habet causam, marisq; diuisio: ipse enim sterilem lapidem omni humore priuatum, qui neque ob duritiem secari potuerat, aquarum affluentia inundauit, iubens ut inde fontes abundè scaterent: mirum igitur nõ fuit. imperauit enim rerum auctor, & mare dissiluit, & rupes aquam emisit, & caelum manna subministrauit, & uenti coturnices congregarunt, caeteraque omnia facta sunt ipsius tantummodo nutu.

Non nobis domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, & super misericordiam tuam, & ueritatem tuam, nequando dicant gentes, ubi est Deus eorum?

Haec ijs, qui olim ex circuncisione erant, dicere congruebat, qui diuinum implorabant auxilium pristinorumq; beneficiorum recordabantur, ne in nos respicias domine, neque multas contumelias, quae nobis fiunt negligas: quandoquidem ij, qui iustam poenam ignorant, nostram seruitutem tuam imbecillitatem suspicantur, & dicunt, Vbi est Deus eorum?

Deus autem noster in caelo omnia quaecunque uoluit, fecit.

Porrò

Porrò illi dicunt, ubi est Deus ipsorum? Nos autem scimus te esse Deum omnium opificem, cælum habitationem habentem, potentiamq; uoluntati respondentem. Deinde per comparationem Idola redarguit, dicens.

Simulachra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum.

Nam tu quidem quæcunque uis, facis, Simulachra uerò à gentibus culta, non efficiunt, sed efficiuntur; & à materia honorem habent, ex auro enim, & argento, coloribusq; effitta sunt: Ab arte uerò formam accipiunt. Argentarij nanque, & aurifices, & pictores hæc faciunt, à materia igitur, & arte substantiam sibi comparant. Deinde per plura eorum imbecillitatem tragicè decantat, dicens.

Os habent & non loquentur, oculos habent & non uidebunt, aures habent & non audient, nares habent & non odorabunt, manus habent & non palpabunt, pedes habent & non ambulabunt.

Simulachra quidem sensuum domicilijs induta sunt, operatione uerò priuantur. Viliora igitur non modo sunt ijs, qui ipsa finxerunt, sed etiam minimis animantibus: quandoquidem musca, & culices, & his tenuiores, in sensuum sedibus uim habent: uident enim, & audiunt, euolant, & ambulant, ij uerò, qui tanquam Dij coluntur, neque uim tenuiorum animantium ratione carentium habent.

Non loquentur in gutture suo.

Quoniam enim Dæmones, qui per ipsa operabantur, falsisq; uaticinationibus utebantur, non per inanima simulachra has proferebant, sed per homines rationis compotes, uel per nonnulla signa aliquid denunciabant, meritò inquit, Non loquentur in gutture suo, immobiles enim, & inanimæ penitus sunt huiusmodi imagines.

Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis.

Porrò illis quidem similes fiant, & qui ipsa colunt, & qui efficiunt: quandoquidem cùm ratione præditi sint, et in huiusmodi temeritatem inciderint, iustum est, omnem sensum amittere, instar Idolorum, quæ ab ipsis coluntur.

Domus Israel sperauit in domino, adiutor eorum, & protector eorum est. Domus Aaron sperauit in domino, adiutor eorum, & protector eorum est.

Illi quidē non emolumentum, sed detrimentum ex horum adoratione perceperunt, sed Israelis domus spem in Deo, qui est, habens, continue

opem ab ipso consequitur. per diuisionem autem de sacerdotio fecit mentionem, hoc honorans, & edocens homines illius temporis, quantum sit discrimen inter sacerdotes, & alios homines.

Qui timent dominum sperauerunt in domino, adiutor eorum, & protector eorum est.

Alium ordinem præter superiores posuit. edocet quippe diuinus sermo, licet aliquis sacerdotij dignitatem non habeat, neque ex Israelitica cognitione sit, diuino tamen timore præditus sit, & de uirtute curam gerat; æqualem opem etiam ipsum ab uniuersorum Deo consecuturum: erant sanè olim apud Iudæos huiusmodi homines multi, qui ex Abrahæ radice minimè orti erant: ex alijs nanque gentibus accesserunt Proselyti nuncupati, quique res diuinas magnifaciebant. & modo gentes cognationem Abrahæ secundum carnem non habent, sed Abrahæ fidem habentes, filij Habrahæ uocantur.

Dominus memor fuit nostri, & benedixit nobis, benedixit domui Israel, benedixit domui Aaron, benedixit omnibus, qui timent dominum.

Eandem diuisionem etiam hoc in loco fecit, fructumque spei demonstrauit, benedictionem enim spei coniunxit, & hanc inquit impertijsse non modo domui Israelis, & Aaronis domui, uerum etiam timentibus eum. Deinde rursus ætatum, dignitatumque diuisionem facit.

Pusillis cum maioribus.

Non enim modo benedixit iuuenibus, uerum etiam eis, qui consenuerunt, nec solum diuitijs affluentibus, sed etiam hominibus in paupertate uiuentibus, nec solum eis, qui libertate sunt honorati, uerum etiam eis, qui seruitutis iugum ferre coacti sunt.

Adiiciat dominus super uos, super uos, & super filios uestros.

Iis, qui diuinam spem possident, incrementum, & amplificationem propheticus sermo precatur.

Benedicti uos à domino, qui fecit cœlum, & terram.

Porrò consequemini ait, omnino hanc opem, ut pote qui ab uniuersorum creatore benedictionem accepistis.

Cœlum Cœli domino, terram autem dedit filiis hominum.

Ipse enim Cœlum habitationem habet, non hoc, quod uidetur, sed illud, quod superius est, quod huiusce ueluti tectum est, quemadmodum hoc, quod uidemus nostrum est tectum. Habitat uerò in cælo uniuersitatis dominus, minime circumscriptam habens naturam, sed choris An-

gelorum, qui ibi uersantur, gaudens: terram igitur hominum generi distribuit. Non igitur Iudæorum tantùm curam gerit, sed omnium hominum, quibus & terram habitationem dedit.

Non mortui laudabunt te domine, neque omnes, qui descendunt in Infernum, sed nos, qui uiuimus, laudabimus te domine, ex hoc nunc, & usque in seculum.

Mortuos uocauit eos, qui inanimis Idolis seruiunt: quid enim est illis stupidius? Viuentes uerò eos, qui Deum uiuentem adorant, quibus diuinum attribuit hymnum. Præterea edocet decere eos, qui Deum colunt, cum omni alacritate ipsum laudare, adhuc uiuentes utpote quos hoc mors facere prohibeat. Idcirco in alio inquit psalmo, Cantabo domino in uita mea, psallam Deo meo quandiu fuero. Psal. 145.

Psalmi. CXIIII. Interpretatio.
Halleluia.

Multis, & uniuersi generis calamitatibus Antiochus cognomento illustris Iudæos afflixit. & fuit in causa, ut multi, qui in desidia uiuebant, diuinam transgrederentur legem, pietatis uerò studiosi pro hoc propenso animo certamina suscipiētes, triumphales coronas adepti sunt. hanc horum fortitudinem præsens psalmus præcinit: narrat autem eodem tempore, & miseriarum impetus, & robur ab uniuersorum Deo ipsis præbitum.

Dilexi quoniam exaudiet dominus uocem orationis meæ, quia inclinauit aurem suam mihi.

Hæc dicere uaticinatio ipsos edocet, nihil mihi potius esse, nihilque desiderabilius, quàm res diuinas, & Deum colere, quandoquidem meas preces admittit, suaque ope me dignatur.

In diebus meis inuocabo.

Propterea per totam meam uitam ipsum laudibus celebrabo, auxiliumque ab ipso implorabo. deinde narrat calamitatum multitudinem.

Circundederunt me dolores mortis, & pericula Inferni inuenerunt me.

Proprie dolores uocantur illi, qui ante partum parturientis sunt. ex hac igitur translatione dolores inferorum uocantur illæ calamitates, quæ prope ipsam mortem ducunt. Dicit igitur illos multis, uniuersique generis doloribus circundatos esse, adeò ut prope ipsam mortem sunt, inferorumq; ianuas apprehenderint.

Tribulationem, & dolorem, inueni, & nomen domini inuocaui.

Verùm nequaquã otio, neq; desidiæ me ipsum addixi, cùm in has incidissem, neque ad alias uitæ uoluptates me applicui, sed luctibus, lacrymisq; usus, & continuè precans, diuinam efflagitabam opem, hoc ex Machabæorum historia accuratius disci potest. Cùm enim in solitudinem pietatis alumni effugissent, & fame, & siti presi essent, Deum obsecrabant, auxiliumq; ab ipso nacti sunt.

O domine libera animam meam.

Hæc inquit, precans dicebam, Opem fer ò domine, ab impendentibus malis nostras animas libera: noueram igitur preces fundens, postulata me consecuturum, cùm de eius benignitate periculum fecerim. Hoc enim subdidit.

Misericors dominus, & iustus, & Deus noster miseretur.

Fontes enim misericordiæ hominibus profundit, habet autem & iustitiam, iniustos pœnitentia uti nolentes plectit. bis enim de misericordia mentionem facit, cùm semel de iustitia meminerit: Vincit enim Dei benignitas iustitiæ sententiam.

Custodiens paruulos dominus.

Talem enim de hominibus gerit curam, ut etiam omni cura fœtus dignetur, & non modo eos, qui iam in lucem editi sunt curat, sed etiam conseruat, & custodit qui in uuluis matrum delitescunt, atque in aquis male olentibus natant, & in angusto loco cohibentur, & in lucē effert, lactisque fontes subministrat, & ab inimicis dæmonibus insidiantibus uendicat, & ut uno uerbo dicam, paternam curam impertit. non temere autem horum diuinus sermo fecit mentionem, uerum edocens, non modo uniuersitatis Deum iustorum fructus remunerare, sed etiam in benefaciendo ipsum præuenire, & eos, qui non sunt, fabricare, & cùm effinxerit, curam gerere, demumque post perfectam ætatem iustitiæ fructus opperiri, & rursus tunc uiros probos plurimis beneficijs afficere.

Humiliatus sum, & liberauit animam meam.

Symmachus autem sic, Defeci, & salutem mihi præbuit. si enim infantes, qui nondum eius cognitionem acceperunt, talem ab ipso curã consequuntur; quanto magis ijs, qui syncerè ipsum colunt, salutem impertit? Protinus igitur, cùm nos ob calamitates depressos uidisset; sua ope dignatus est.

Conuertere domine in requiem tuam, quia benefecit tibi.

Adhortantur se ipsos, & accendunt in fortitudinem, multitudinem

beneficiorum præseferentes, et se ipsos docent, quamuis pro pietate mortem subiuerint, in iucundam tamen, & gratam uitam transferendos esse. Requiem enim, illum uocauit. indicant autem hoc etiam ea, quæ sequuntur.

Quoniam eripuit animam meam a morte, oculos meos a lacrymis, & pedes meos a lapsu, placebo domino in regione uiuorum.

Regionem *autem* uiuorum, *Nō præsentē nuncupat uitam, in qua sunt fletus, & gemitus, & morbi, & mortes, & peccata, & calamitates, sed uitam ab his omnibus liberam, in qua sine ærumnis est uirtutis possessio, & sine laboribus iustitiæ diuitiæ adsunt. Qui enim has hic comparare cum laboribus uoluerunt, amplificabunt illic ipsas sine laboribus. hymnum igitur de gratiarum actione afferent, eò quod oculi quidem a lacrymis sunt liberati, & pedes labilem uitam effugerunt, et anima peccati mortem declinare potuit, et edocent se ipsos, ut rerum tristium impetus uiriliter perferant, mortemque despiciant, eo quod uita tranquilla morti succedat.*

Psalmi. CXV. Interpretatio.
Halleluia.

Hebræus, cæteriq; Interpretes, atque etiam Syrus hunc præcedentibus connectunt: quandoquidem eundem sensum habet, & nonum psalmum bifariam diuidentes, horum duorum psalmorū coniunctione æqualem psalmorum numerum conseruant. idem tamen habet argumentum. Qui enim illic de uiuentium regione mentionem fecerunt, & hunc finem posuerunt, hoc in loco exordientes dicunt.

Credidi propter quod locutus sum.

Non enim corporeis oculis illam conspexi regionem, sed manifestam fides hanc mihi fecit.

Ego autem humiliatus sum nimis, ego dixi in excessu meo omnis homo mendax.

Aquila autem sic, Ego dixi, dum obstupescerem, omnis homo mendacium, Theodotion uerò, Omnis homo defecit, sed Symmachus, Et dixi, dum anxius essem, omnis homo mentitur. Verùm non temerè omnes posui interpretationes, sed ostendere uolens humanam felicitatem, mendacium uocare, quæ quàmprimum diffluit, constansq; nihil habet: quandoquidem ait, cùm repentinam huiusmodi mutationem conspexissem, cùmq; pristinæ nostræ felicitatis meminissem, & assiduas calamitates

cernerem, dixi mærens, nihil esse firmum, atque stabile, sed is, qui præsentibus tanquam permanentibus fidit, frustratur, suaque spe aberrat. Hoc etiam in trigesimo octauo psalmo inquit, Verumtamen omnia uanitas omnis homo uiuens. harum rerum conscius sapiens ille Salomon, licet omni felicitate affluxerit, & naturam rerum humanarum
Eccles. 1. *attingerit, hoc posuit exordium, inquiens, Vanitas uanitatum, & omnia uanitas.*

Quid retribuam domino pro omnibus, quæ retribuit mihi?

Multis, uariisque beneficiis affectus, ignoro quas res beneficij auctori rependam. Non temere autem hunc uersiculum cum superiori coniunxit, sed edocens etiam in uarijs uitæ mutationibus propriam opem hominibus uniuersitatis Deum impertire, uniuersiq; generis consolationẽ
2. Cor. 1. *mærentibus afferre: hoc & beatus inquit Paulus, Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur, & ipsi à Deo, quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita abundat per Christum consolatio nostra. Hoc etiam beatus Dauid inquit, Secundum multitudinem dolorum meorum*
Psal. 93. *consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.*

Calicem salutaris accipiam, & nomen domini inuocabo, uota mea domino reddam coram omni populo eius.

Decet igitur audacter pro ipso mortem subire, & hanc remunerationem pro uarijs beneficijs dare. Calicem enim salutis, *pro pietate ap-*
Matt. 26. *pellauit mortem: sic enim & dominus nominat, Pater enim ait, si possibile est, transeat à me calix iste. & Apostolorum iugo communicatio-*
Matt. 20. *nem Regni postulanti sic inquit, Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Hoc igitur & hoc in loco præclari, & optimi, & pietatis athletæ ut faciant se ipsos adhortantur, & hanc promißionem perficiunt, eorum ciuibus cernentibus, ut & ipsos in eundem amorem accendent. Deinde huiusmodi mortis fructum demonstrat.*

Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius.

Si autem Deus est pretiosus, cui nam sanctorum non uenerandus est.

O domine ego seruus tuus, ego seruus tuus, & filius ancillæ tuæ.

Siquidem igitur mortem illam admiratione dignam subiuerimus, gloriam, & honorem à Deo consequemur. Si uerò hostibus superiores facti, illorum aciem profligauerimus, hymnum de gratiarum actione domino afferemus, seruitutem confitentes, & hanc ex maioribus habere

gloriantes, homines enim seruire coacti, aliquando maiores hab uisse liberos gloriantur. Beneuoli uerò Dei serui seruitutem ex maiori bus habere confitentur, meritò hanc maximam esse credentes.

Dirupisti uincula mea.

Cùm à multis, diuersisq; calamitatibus me liberasset.

Tibi sacrificabo hostiam laudis, & nomen domini inuocabo, uota mea domino reddam in conspectu populi eius, in atri is domus domini in medio tui Hierusalem.

Porrò à calamitatibus liberatus, erga beneficia minimè ingratus ero, sed laudis sacrificium rependam, hymnumque degratiarum actione ciuibus omnibus meis cernentibus persoluam, et hinc utilitatem percipiens: afferam quippe hoc sacrificium rationis compos in templo nomini tuo consecrato. Hinc igitur etiam disci potest, lege obtinente eos, qui magis secundum spiritum legem attendebant, hostias rationis compotes sacrificijs ratione carentibus prætulisse, nouum testamentum adübrantes. Decet sanè scire omnibus triumphatoribus Martyribus utrumque psalmum congruere: quandoquidem idem propositum est horum, & illorum: illi nanque pro lege, & pro latore legis mortem admiratione dignam subiuerunt, & hi pro illo, qui salutem dedit, mortemq; euertit, præsenti uitæ mortem prætulerunt.

Psalmi. CXVI. Interpretatio.

Halleluia.

Hic etiam hymnus omnibus hominibus congruens est: adhortatur enim spiritus gratia eos, qui salutem adepti sunt, ut beneficij auctorem laudent.

Laudate dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi.

Eodem tempore omnes in choream uocat: quandoquidem gentibus omnibus non modo Græcis, & Romanis, uerum etiam omnibus barbaris salutis occasionem præbuit, sacris Apostolis beneficij ministris usus, Euntes enim inquit, docete omnes gentes, baptizantes illas In nomine patris, & filij, & spiritus sancti, docentes illas seruare omnia, quæcunque mandaui uobis, huic legi obtemperantes, totam terram, atque mare percurrerunt, & hi quidem Indos ad Christum adduxerunt, hic uerò Aegyptios, alius autem Aethiopes. Et beatus Paulus breuiter docet, quot gentibus salutaria Mat. 28.

Rom. 15. *præconia attulit, inquiens ita, Vt ab Hierusalem per circuitum usque ad illyricum repleuerim euangelium Christi, (non enim rectam incedentes uiam, sed gentes, quæ in medio erant, circumeuntes salutaria afferebant præcepta.) sic autem prædicaui euangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est, quibus non est annunciatum de eo uidebunt, & qui non*
Esa. 52. *audierunt de eo, intelligent. Postea igitur in Italiam uenit, & in Hispanias peruenit, & Insulis, quæ in mari iacent, utilitatem attulit, Romanis quidem scribens ait, Spero enim cùm in Hispanias proficisci cæpero, quòd præteriens, uideam uos, & a uobis deducar illuc, si uobis primum ex parte perfruitus fuero. Et admirabili Tito scribens inquit, Huius rei*
Titu. 1. *gratia dereliqui te Cretæ, ut constituas per ciuitates præsbyteros, sicut ego disposui tibi. Sic maximus ille Ioannes Asiam a pristino errore liberauit, sic diuinus Andreas Græciam diuinæ cognitionis radijs illustrauit, sic diuinissimus Philippus utrorumq; Phrygum errorem redarguit, sic magnus Petrus ab Hierosolyma usque ad Romanorum Vrbem percurrit, omnibus ueritatis radios afferens; sic omnes totum terrarum orbem obeuntes, & ignorantiæ nubem discusserunt, & iustitiæ Solem demonstrarunt: meritò igitur diuinum oraculum, ut omnes gentes Deo afferant hymnum, commonefacit, postquam omnes salutem adepti sunt.*

Laudate eum omnes populi.

Per totum terrarum orbem Iudæi olim dissipati erant, unum Deum colere edocti, postquam igitur non amplius unicam incolebant Palæstinam, neque unum faciebant populum, ab uno Rege gubernati, sed inter gentes dispersi, illorum principibus obediebant, per se ipsos uerò uiuebant legis præcepto obtemperantes; iurè non populum ipsos, sed populos nominat: quandoquidem plurimi etiam ex his diuinum susceperunt præconium. In urbem nanque Hierosolymæ tria millia, & quinquemillia eodem tēpore piscatores piscati sunt. et postea multæ Myriades fuerunt, ut inquit diuinus Iacobus, & in Syria, & Cilicia, & Lycaonia, & Pisidia, & Asia, & Pamphylia, & in cæteris omnibus gentibus pristinis Iudæis diuina præconia Apostoli attulere, & hi quidem crediderunt, & ueritate perfruiti sunt, alij uerò fructuosis doctrinis contradicebant, meritò igitur sermo diuinus hos, ut beneficij auctorem laudent, adhortatur: hos nanque populos nuncupauit.

Quoniam confirmata est super nos misericordia eius.

Vnico nanque populo usus, nostram tractauit salutem. sic & beatus

tus inquit Paulus, Cùm autem benignitas, & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum multam suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abundè. Et rursus, Gratia saluati estis per fidem & hoc non ex uobis (Dei enim donum est.) & alibi, Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quia Christus Iesus uenit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum, sed misericordiam consecutus sum. Commendat autem Deus suam charitatem in nobis, quoniam cùm essemus adhuc peccatores, Christus pro nobis mortuus est, iurè igitur diuinum oraculum inquit, Quoniam confirmata est super nos misericordia eius. Tit. 3. Ephe. 2. Tim. 1. Rom. 5.

Et ueritas domini manet in æternum.

Quam enim salutem per sanctißimos Vates promisit, largitus est: hoc etiam beatus ait Paulus, exordiens epistolam ad Romanos, Paulus seruus Iesu Christi uocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis. Et rursus, Dico enim Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis propter ueritatẽ Dei, ad confirmandas promißiones patrum, gentes autem pro misericordia honorare Deum. Postquã igitur Deus rerum omnium conditor promissa impleuit, & salutem, quam pollicitus est, donauit, omnibusq; misericordiæ fontes reserauit, & uos, qui ex Iudæis accesßistis, & nos, qui ex gentibus credidimus, consonantem laudem communiter beneficij auctori rependamus. Rom. 1. Rom. 15.

Psalmi. CXVII. Interpretatio. Halleluia.

Et hic etiam hymnus est ab his, qui salutem a Deo consecuti sunt, allatus. Iudæi nanq; post reuersionem, cùm omnes finitimi in unum coacti essent, atq, etiam gentes alias & barbaras conflassent, deinde cum plagis a Deo illatis profligati essent, secundum Ioelis, & Ezechielis, & Michææ, et Zachariæ uaticinationem, hunc hymnum de gratiarum actione Deo afferunt. Quoniam autem in illis potius res nostræ adumbrabantur, congruit hæc suauis symphonia ijs, qui ex gentibus crediderunt, qui cum a multis principibus & subditis, populis, & ducibus populi, & Regibus, & Imperatoribus persequentibus cruciati, & supplicijs affecti, infinitas mortis species perpeßi essent, hostibus superiores euaserunt. His igitur & illis spiritus gratia hymnodiæ doctrinam proposuit.

Confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

Laudibus prosequamini eũ, qui bonus est, & bonorũ largitor, quãdoq;

dem perennem habet misericordiam, & hanc precantibus suggerit.

Dicat nunc domus Israel, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius. Dicat nunc domus Aaron, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

Cum horum per diuisionem meminisset, eorum qui ex gentibus crediderunt, communem memoriam facit.

Dicant nunc omnes, qui timent dominum, quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia eius.

Omnes inquit, Dei benignitatem laudate, & uos, qui ex Israelis genere originē ducitis, maiorumq; pietate gloriamini, et qui inter ipsos sacerdotio dignati estis, & qui ex diuersis gentibus estis maiorum impietate liberati, quandoquidem unus est omnium Deus, uariaq; beneficia omnibus affert, & petentibus misericordiā porrigit. Deinde manifestius Dei prouidentiam edocet.

De tribulatione inuocaui dominum, & exaudiuit me in latitudine.

Non enim malorum impetum impediuit, sed ostendit pericula, & astutum hæc dissipauit. Hoc etiam in quarto inquit psalmo, In tribulatione dilatasti me, hoc est, maiorem dolore consolationem mihi attulisti.

Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciet mihi homo. dominus mihi adiutor, & ego despiciam inimicos meos.

Vniuersitatis enim dominum adiutorem habens, hostium impetus minimè perhorresco, spero enim ab ipso opem nactus, stragem illorum quàmprimum uidere. Deinde bonis ratiocinationibus piam mentem confirmat.

Bonum est confidere in domino, quàm confidere in homine, bonum est sperare in domino, quàm sperare in principibus.

Nam bonus, & benignus est, & bona uult, & quæcunque uult facere potest, immortalemq; potestatem habet. Homines uerò & natura interitui obnoxij sunt, & mente uolubiles, & sæpius bona uolunt, aliquando uerò uolentes iniuria affectis opem afferre, non possunt, & licet imperent, ad tempus habent imperium, & Regnum apud homines fluxum est, parumq; temporis durat; melius est igitur hominum opem derelinquere, & diuinum auxilium implorare.

Omnes gentes circuierunt me, & in nomine domini ultus sum eos.

Ecclesia quidem omnium gentium perpessa est impetus, Hierosolyma uerò non omnium, sed aliquarum: ab illis igitur hyperbolice hæc oratio profertur, sed ab ecclesia uerè. Qui enim per singulas gentes credi-

derunt, ab infidelibus tumultus, & pericula passi sunt, ueruntamen & hi, & illi Deo freti, repugnantes expugnarunt.

Circundantes circundederunt me, & in nomine domini ultus sum eos.

Symmachus autem sic, Circundederunt me, & rursus circundederũt me. hoc est, frequentibus irruptionibus, uarijsq; obsidionibus usi sunt, ego autem Dei imploratione munitus, illorum aciem profligaui.

Circundederunt me sicut apes fauum.

Quẽadmodum inquit, Apes fauum inuenientes, mellis humorem sugunt, sic isti pietatis dulcedinẽ mihi, qua in me inest, eripere conati sunt.

Et exarserunt sicut ignis in spinis.

Sperarunt autem admodum facile me superare, sicut ignis cito spinas consumit.

Et in nomine domini ultus sum eos.

Hæc autem expectantes, sua spe deciderunt, mea spe debellati, quãdo quidem meum dominum omnibus illis opposui, & per ipsum uictoriam reportaui.

Impulsus euersus sum, ut caderem, & dominus suscepit me.

Hæc his & illis congruunt: illi enim extremam internecionem perpessi essent, nisi diuinam nacti essent gratiam, & hi in impietatem prolapsi essent, nisi diuina uirtus eos fulsisset.

Fortitudo mea, & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem.

Ipsum igitur habemus, & potentiam, & uictoriam, & fontem laudis: ab ipso enim bona consecuti, cum lætitia, et laude hymnũ afferimus.

Vox exultationis, & salutis in tabernaculis iustorum.

Post enim uictoriam cùm a pristinis luctibus liberati essent, in gaudijs & laudibus erant, Deum decantantes.

Dextera domini fecit uirtutem, dextera domini exaltauit me.

Dexteram *ut sæpius diximus, Bonã actionem nuncupat. Sanè bene agentes uictoriam non sibi ipsis ascribunt, neque propria alacritate, & potentia freti sunt, sed hanc a diuina gratia se adeptos esse exclamant.* Esa. 38.

Dextera domini fecit uirtutem: non moriar, sed uiuam, & narrabo opera domini. Hebr.

Cùm igitur superum auxilium adeptus essem, cumq; mortem superassem, diuina beneficia & nescios docebo, & scientibus in memoriam reuocabo, horumq; beneficiorum memoria amorem erga ipsum accendam. Dan.

Castigans castigauit me dominus, & morti non tradidit me.

Siuit enim, ut res tristes me adorerentur, paternè me erudiens, molestam uerò horum nubem discußit, & a detrimento, quod illinc manare potuerat, me penitus uindicauit.

Aperite mihi portas iustitiæ, ingressus in eas, confitebor domino.

Portas iustitiæ non templi ianuas nuncupat, sed diuersas uirtutis species: per illas nanq; uniuersitatis Deus digne laudari potest. & hoc planius per sequentia demonstrauit, ueluti enim responsionem quandam dat, & inquit.

Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam.

Exo. 20. *Sic etiã adolescenti uiam ad æternam uitam ducentem discere uolenti, dominus inquit, Mandata nosti, non mœchaberis, non furtum facies, honora patrem tuum, & matrem tuam, & dilige proximum tuum sicut te ipsum. eodem modo et dominus portã se ipsum nominauit, utpote qui uirtutis est dux, et præceptor, Ego enim ait, sum ostiũ ouiũ, per me si qs*
Ioan. 10. *introierit, saluabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inueniet. Hoc etiam hic diuinum inquit oraculum, Hæc domini porta iusti intrabunt in eam.*

Confitebor tibi quoniam exaudisti me, & factus es mihi in salutem.

Laudo te igitur, qui meas preces admisisti, salutemq; largitus est.

Lapidem, quẽ reprobauerunt, hic factus est in caput Anguli.

Hoc licet millies Iudæi impudenter negent, tamen ad alium referre non possunt: etenim diuisarum Tribuum Zorobabel dux erat, sed nõ diutius perstitit, dominus autẽ Christus cùm in unum coegisset duos parietes a se inuicem ex diametro distantes, eos inquam, qui ex Iudæis, quiq; ex gẽtibus crediderunt, hos quidem impietati seruientes, illos uerò legis iugum ferentes, ea, quæ separata erant, coniunxit, et unam ex utrisq; cõflauit ecclesiam, Angulum quendam imitatus, duos muros colligantem, hunc igitur lapidem, qui olim ædificabant Pharisæi, & Saducæi, et sacerdotes, & scribæ reprobauerunt, & cruci affixerunt, sed factus est in caput Anguli, uel secundum Symmachum, Angularis. De hoc lapide per
Esa. 28. *Vatem Esaiam Deus uaticinatus est, Ecce ego mittam in fundamentis Siõ lapidem pretiosum, electum, angularem, honoratum in fundamentis eius, & omnis qui crediderit in illo, non confundetur. Hoc & beatus in-*
Hebr. 2. *quit Paulus, Superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, cum sit petra angularis eius Christus Iesus. Hunc lapidẽ bea-*
Dan. 2. *tus Daniel uidit excisum sine manibus, edocẽs Virginis fœtum sine cõmunicatione fuisse, hunc uidit, idolum terentem, hoc est uitæ uanitatem, & montem magnum factum, & orbem operientem.*

A domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.
Huiusce autem gratiæ largitor est Deus, nos uerò in explicabilē eius benignitatem admiramur.

Hæc dies, quā fecit dominus, exultemus, & lætemur in ea.
Diem à Deo factam uocat, in qua hic lapis post crucem à mortuis rediit: actutum enim post è mortuis reditum sacris Apostolis præcepit, ut irent, & docerent omnes gentes, sanè hanc diem potissimum à Deo factam esse dicit. Quoniam etiam à principio lucem in hac Deus fecit, & cùm hæc Dies Saluatoris resurrectionem accepisset, radios iustitiæ solis in totum terrarum orbem emisit, & cùm lucem fabricasset, lucem diem uocauit, nihil aliud sanè in illa die fecit, hæc igitur dies sola secundum primum diem, luminis institutionem accepit, in secunda nanque die firmamentum fecit, in tertia, plantas, & semina, & in alijs similiter alia. In prima quippe die lucem, uocauit uerò lucem diem; iurè igitur inquit, Hæc dies quam fecit dominus, exultemus, & lætemur in ea, ut pote qui in ipsa bonorum fontes accepimus.

O domine saluum me fac, ò domine bene prosperare.
Et in posterum tempus ò domine salutem largire, & uiam ad te ducentem facilem, & expeditam nobis fac.

Benedictus qui uenit in nomine domini.
Porrò hanc uocem pueri domino attulerunt, in reprehensionem eorum, qui diuina oracula docere profitebantur, & ueritatem cognoscere nolebant, cùm enim Scribæ & Pharisæi Samaritanum dominum appellassent, pueri ipsum esse uenientem & benedictum dicebant, & hanc uocem, ò Sanna, in hac etiam uaticinatione inest, quandoquidem, saluum me fac, ò Sanna positum in Hebræo contextu inuenimus. Hinc etiam & beatus Ioannes Baptista suos discipulos ad ueritatem ducens, per illos dominum interrogauit, tu es, qui uenturus es, an alium expectamus? & cùm esset dominus, in nomine domini uenit, sic etiā Iudæis dixit, Ego ueni, in nomine patris mei, ueniet alius in suo nomine, & illum accipietis, & cùm esset benedictus, benedicti est filius, similiter & Pontifex interrogauit, tu es filius benedicti?

Matt. 21.

Matt. 11.

Benediximus uobis de domo domini.
Hæc suis amicis, qui uictoriam adepti sunt inquiunt, Huiusce lapidis benedictionem uobis afferimus, qui domus factus est, in qua Deus uerbum habitauit, Verbum enim inquit, caro factum est, & habitauit in nobis. et dominus Iudæis dixit, Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

Ioann. 1.
Ioann. 2.

Deus dominus illuxit nobis.

Manifesto hoc in loco dominum Christum Deum declarauit. Quem enim superius lapidem uocauit, & postea benedictum, & qui uenit in nomine domini, ipsum nominat Deum, & dominum, qui se ipsum ad cõspiciendum præbuit, quique salutem iis, qui crediderunt largitus est.

Constituite diem sollemnem in condensis usque ad cornu altaris.

Congregamini omnes, & diem festum maximum agite, propriam salutem celebrantes, ut ad altare usque ipsum, frequentia constipata perueniat, quandoquidem In condensis, pro Constipati, & frequentia coarctati posuit. Hoc nanque uerbum Condensum, densum etiam qui extra nostrum sermonem sunt, uocant.

Deus meus es tu confitebor tibi, Deus meus es tu, & exaltabo te.

Te noui Deum, te noui dominum, te beneficij auctorem per uitam celebrabo.

Confitebor tibi, quoniam exaudisti me, & factus es mihi in salutem. Confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in seculum seculi misericordia eius.

Primùm se ipsos, utpote aliorum duces in hymnorum cantilenam imbuentes, hoc pacto & alios adhortantur, ut bonum dominum celebrent, quippe qui affatim misericordiæ fontes porrigit. Sciendum est autem ijs, qui à gentibus illis obsessi erant, congruere, ut scirent eum, qui ex ipsis secundum carnem oriturus, quique omnibus salutem largiturus erat: sic enim audaciores contra inuadentes euadebant, recreati ob fidẽ benedictionis, quæ in ipsis occulebatur.

Psalmi. CXVIII. Interpretatio.

Halleluia.

Multas, uariasq; rerum uicißitudines diuinus Dauid habuit: etenim hostes fugitauit, & hostes insecutus est, & in mœrores incidit, & iucundiorem rursus habuit uitam, & diuinam inceßit uiam, & cecidit intereundum, & rursus diuinas secutus est leges. Hæc omnia igitur eodem tempore in hoc psalmo collegit, & preces ab ipso Deo allatas singulis temporibus inuicem connectens, unam utilißimam precationem homines docet, per quæ asserit, quomodo poßit fieri, ut rectè eam uirtutis partem exequamur, quæ in agendo consistit: non negligit tamen dogmatum sedulitatem, sed præceptis de moribus horum doctrinam apponit, ut præsens psalmus poßit exquisitæ uirtutis studiosos in ipsa perficere,

& segniter uiuentes ad studium accendere, & mærentes recreare, & corrigere pigros, & ut uno uerbo dicam, uniuersi generis medicinam uarijs hominum affectibus adhibere.

Beati immaculati in uia.

Eos beatos esse ait, qui regiam incedunt uiam, non deflectendo nec dextrorsum, neque sinistrorsum legis præcepta transgredientes: qui sint hi, edocet.

Qui ambulant in lege domini.

Qui enim secundum hanc uiuunt, reprehendi minime possunt. Viam *nanque, Vitam uocat: quandoquidem hanc ex partu ad sepulcrum usque omnes incedimus.*

Beati qui scrutantur testimonia eius in toto corde exquirunt eum.

Et decimum octauum explanantes psalmum, diximus, quid differat lex à testimonio, & à iustificationibus, & à iudiciis, & à mandatis: tamen summatim ea, quæ dicta sunt in memoriam reuocemus. Legem uocat ab uniuersitatis Deo per diuinum Mosem latam, Mandata uerò, & præcepta, rursus uocat legem, tanquam regio more ab ipso iniunctam, & imperatam, Iustificationes tanquam illam, quæ rectè agentem iustum declarare potest, Iudicia autem, tanquam diuinas sententias ostẽdentem, & digna præmia eorum, qui secundum legem, & eorum, qui iniquè uiuunt, Testimonia uerò, tanquam testantem, & demonstrantem quibus suppliciis obnoxii sunt ij, qui ipsam transgrediuntur. Beatus igitur esse dicit etiam hic eos, qui Dei testimonia continuè perscrutantur & in toto corde Deum quærunt: non cuiuslibet autem est hoc, sed eius, qui uirtutis fastigium apprehendit, quandoquidem huiusmodi homo minimè mentem suam in Deum, & in inanes uitæ curas partitur, sed totũ se ipsum Deo addicit.

Non enim qui operantur iniquitatem, in uiis eius ambulauerunt.

Hanc diuisionem etiam in primo psalmo fecit: etenim ibi cùm beatos esse dixisset eos, qui dies noctesq; in lege domini meditantur, & cùm meditationis fructum ostendisset, subdidit, Non sic impii, non sic, & hoc in loco igitur, cùm beatos esse dixisset innocentes, eosq;, qui reprehendi minimè possunt, edocet iniquitatis operarios aliam sibi ipsis uiam præparasse, & illam, quæ à Deo fixa est, dereliquisse.

Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.

Hoc & per legem, & per Vates, & per sacra Euangelia dominus iubet, & tota diuina scriptura huiusmodi latione legis referta est. Non

sic impij, non sic, & hoc in loco igitur, cùm beatos esse dixisset innocentes, eosq;, qui reprehendi minimè possunt, edocet iniquitatis operarios aliam sibi ipsis uiam præparasse & illam, quæ à Deo fixa est, dereliquisse.

Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.

Hoc & per legem, & per Vates, & per sacra Euangelia dominus iubet, & tota diuina scriptura huiusmodi latione legis referta est. Non enim simpliciter custodire, sed ualde custodire præcipit, hoc est cum omni sedulitate.

Vtinam dirigantur uiæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas.

Propterea ait, precor, ut mea uia tua lege ueluti quadam regula dirigatur, ut custodire possim tuas iustificationes. & ostendens huius fructum, infert.

Tunc non confundar cum prospexero in omnibus mandatis tuis.

Rom. 6. *Peccati enim fructus est pudor, sic & diuinus Apostolus inquit, Quẽ igitur fructum habetis tunc, in quibus nunc erubescitis? Qui uerò omnia mandata Dei perficiunt, à conscientia fiduciam habent.*

Confitebor tibi in directione cordis in eo, quod didici iudicia iustitiæ tuæ.

Confessionem, *Gratiarum actionem uocat. tunc inquit purum hymnum afferre potero, cùm omnia tua iudicia didicero, & secundum ipsam uitam duxero.*

Iustificationes tuas custodiam, non me derelinquas usquequaque.

Sæpius diuina gratia nonnullos ad breue tempus deserit, utilitatem illis hinc procurans. Sic cùm magnus Elias derelictus esset, in timiditatis affectum incidit, & humanæ naturæ imbecillitatem didicit, sed actutum rursus diuinam nactus est gratiam. Sic diuinus Petrus, cùm negasset, prolapsus est, sed protinus dominus eum suffulsit, Destitutus autem penitus diuina ope Iudas parata præda hostis fuit, Derelictus etiã fuit beatus Dauid post peccatum illud, & in asperas illas calamitates incidit, sed rursus erga Deum fiduciam recepit, & illinc opem consecutus est: Saul uerò penitus hac orbatus, & spiritus gratiam amisit, & prauo spiritui obnoxius fuit; Iurè igitur Vates precatur, ne derelinquatur usquequaq;, hoc est, ne gratia auxiliante spolietur.

In quo corrigit adolescentior uiam suam? in custodiendo sermones tuos.

Volubilis

Volubilis est iuuentus,& ad malum prona,uarijs enim perturbationum undis circunfunditur, indiget igitur duce,qui ad portum dirigat. Hoc autem est proprium diuinorum oraculorum: hæc enim auertendo nos à uijs prauis,possunt nos corrigere, & ad diuinam uiam deducere. quod enim est in æquino pullo frenum,& domitor,hoc idem est in adolescentibus diuinus sermo.

In toto corde meo exquisiui te, ne repellas me à mandatis tuis.

Multi quidem Deum quærunt,sed non in toto corde,partiuntur enim hoc non modo in rerum humanarum curas, uerum etiam in absurdas concupiscentias,& in inuidias,& fraudes,& proximorum insidias,diuinorum uerò studiosus omnem Deo consecrat mentem,& ab illius prouidentia pendet.

In corde meo abscondi eloquia,ut non peccem tibi.

Qui aurum possidet,uel argentum, uel pretiosos lapides, non foris hæc proponit,sed intus in cellis, & thalamis occulit, ut manus eorum, qui parietes effodiunt,declinent. Similiter qui uirtutis diuitias habet, has in anima abscondit,ne per inanem gloriam animarum fures eas subripiant. aliud etiam diuinus sermo edocet: nam ne omnibus diuina oracula afferamus, commonefacit, Non date enim ait,sancta canibus, nec proijcite margaritas uestras ante porcos, Matth.7.

Benedictus es domine, doce me iustificationes tuas.

Videlicet mansuetus,et benignus,& dignus,ut ab omnibus lauderis, idcirco precor te, ut ea à te discam,quæ me iustum reddere possunt.

In labiis meis pronunciaui omnia iudicia oris tui.

Quæ enim à tua bonitate discerem, hæc nescios docebo.

In uia testimoniorum tuorum delectatus sum sicut in omnibus diuitiis.

Laboriosa est quidem uirtutis uia, sed perfectis iucunda: propterea inquit dominus Christus, Accipite iugum meum super uos, iugum enim meum bonum est,& onus meum leue. hoc etiam diuinum inquit oraculum,tuorum testimoniorũ possessionem quibuslibet diuitijs iucũdiorem sibi esse. Hæc clausula,Sicut in omnibus diuitijs,non temerè iacet, sed uniuersi generis opes declarat,quandoquidem multæ sunt diuitiarũ species. Alius enim aurum habens,nominatur diues,alius uerò argentum, & alius multa terræ iugera arboribus cõsita,partim uerò sata,et alius pascua. sed hæc omnia Vates comprehendens,diuinisq; testimoniis comparans, dixit iucunda esse sibi diuina testimonia,quemadmodum opum studiosis omnes diuitiarum species. Matt 11.

In mandatis tuis exercebor, & confiderabo uias tuas.
Propterea ait, tuorum sermonum meditationem continuè oftentabo, per tuasq; uias iter faciam.
In iuftificationibus tuis meditabor, non obliuifcar fermones tuos.
Tenacem tuorum oraculorum memoriam mihi ipsi custodiam.
Retribue feruo tuo.
Non cuiuslibet est hac uoce uti: nemo enim prauam conscientiam circumferens in præmium Iudicem excitat: qui autem rectis utitur cogitationibus, cum fiducia hac utitur uoce.
Viuifica me, & cuftodiam fermones tuos.
Tuam enim nactus opem, peccati mortem effugiam, & uitam ex sermonibus tuis percipiam.
Reuela oculos meos, & confiderabo mirabilia de lege tua.
Non enim omnes, qui diuina oracula lectitant, horum mirabilia considerant, sed hi, qui supero splendore perfruuntur, quod etiam beatus in-
2.Cor.3. *quit Paulus, Cùm autem conuersi fuerint ad Deum, auferetur uelamē, dominus autem spiritus est. Ipse igitur diuino lumine illustratus, iure exclamat, nos uerò omnes reuelata facie gloriam domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem tanquā à domini spiritu: nos autē decet dominum orare, ut uelum oculorum mētis nostræ auferens, diuinorum oraculorum potentiam ostendat.*
Incola ego fum in terra, ne abfcondas à me mandata tua.
Terram non habitamus, sed diuersamur, cùm parum enim temporis uixerimus, in aliam transimus uitam. Sanè hoc non omnes uolunt scire, sed in præsentibus bonis tanquam permanentibus, & stabilibus efferuntur, qui uerò diuinarum rerum eruditus est, breuitatem uitæ nouit, idcirco incolam se ipsum nuncupat, & supplicat, ut diuina mandata non ignoret.
Concupiuit anima mea defiderare iuftificationes tuas in omni tempore.
Multi diuina iudicia desiderant, cœlorumq; regnum appetunt, sed non semper, modò uerò diuinis oblectantur, & modò corporis affectus sequuntur, sed Vates exoptat hoc habere desiderium continuè.
Increpafti fuperbos.
Qui diuinas leges despiciunt, in superbiæ morbum incidunt, sed à iusto Iudice pœnam accipiunt. hoc sanè Absalon perpessus est, hoc Saul, hoc Pharao, & Sennacherim, & Nabucdonosor, & alij innumeri. Hoc cùm Vates sciret tanquam Propheta subiunxit.

Maledicti qui declinant à mandatis tuis.

Hanc execrationem lex etiam transgredientibus affert, Maledictus enim ait, omnis, qui non permanet in ijs, quæ iacent in libro legis huius, ut faciat ipsa. Deut. 27.

Aufer à me opprobrium, & contemptum, quia testimonia tua exquisiui.

Contumelijs affecit Vatem Nabal, cùm seruum fugitiuum uocasset, & Getthæi. mœrens igitur ob hos, obsecrat, ut opprobria auertantur, utpote qui diuina testimonia quæsiuit. non respondent igitur hæc uerba conuitijs à Semeo iactatis, illa enim post peccatū fuerunt, hæc uerò Nabal, aliorumq; ante peccatum extiterunt.

Etenim sederunt principes, & aduersum me loquebantur.

Et Saul, & Abner, & Architophel, & Absalon.

Seruus autem tuus execerbatur in iustificationibus tuis.

Ego autem tuam ditionem confitens, tuas iustificationes meditabar.

Nam & testimonia tua meditatio mea est, & consilium meū iustificationes tuæ.

Humana enim doctrina reiecta, tua mandata sequor.

Adhæsit pauimento anima mea.

Hyperbolen humilitatis per hæc declarauit. sic enim & in quadragesimo tertio inquit psalmo, Quoniam humiliata est in puluere anima nostra, conglutinatus est in terra uenter noster.

Viuifica me secundum uerbum tuum.

Non uitam sine termino petit, sed uitam secundum legem.

Vias meas enunciaui, doce me iustificationes tuas.

Omnes meas actiones tibi domine præmetuli, & nihil mearum rerū te latere permisi, idcirco meis precibus annuisti, precor autem te, ut accuratè tuas iustificationes perdiscam.

Viam iustificationum tuarum instrue me, et exercebor in mirabilibus tuis.

Diuino intellectu nobis opus est, ut secundum diuinam legem uirtutē percurramus, et qui alijs misericordiam impertit, ne ad inanem respiciat gloriam, & qui in bonis operibus se exercet, humanam laudem contemnat, & uir continens ne ob intemperantiæ dedecus, sed ob uirtutis desiderium continentiam amplectatur; iurè igitur Vates supplicat, ut diuini intellectus particeps sit, ut iustitiæ uiam cognoscat.

Dormitauit anima mea præ tedio confirma me in uerbis tuis.

Assiduus peccati impetus sæpius cogitationum tenorē dissoluit, et est

in causa ut athleta deficiat, & eam efficit, quæ desidia uocatur, remissa uerò anima in somnum incidit, somnus uerò mortem inducit, idcirco ut confirmetur & corroboretur Vates obsecrat. hoc etiam in alio inquit psalmo. Illumina oculos meos ne unquam obdormiam in morte.

Psal. 12.

Viam iniquitatis amoue à me, & de lege tua miserere mei. uiam ueritatis elegi, & mandata tua non sum oblitus.

Necessaria est etiam hæc precatio, quandoquidem decet nos ab uniuersitatis Deo implorare auxilium, ut ab iniustitiæ uia deflectamus, & ueritatis iter sectemur, & firmam memoriam Dei testimoniorum circumferamus.

Adhæsi testimoniis domine, noli me confundere.

Non simpliciter dixit, Secutus sum, sed Adhæsi, hoc est, nec parũ quidem temporis ab hisce meam mentem segregaui. Cæterùm quærit, ut huiusmodi affectus fructum percipiat, nimirum, ut ne unius quidem ignominiæ periculum faciat.

Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum.

Vtrisque opus est, & nostra promptitudine, & Dei auxilio, neque enim diuina gratia bonam alacritatem non habentibus datur, neque humana natura absque cælesti auxilio rectè agere potest. Hoc & Vates edocet, mandatorum tuorum uiam sine impedimento cucurri, cùm rursus facilitatem à te acceperim. Latitudinem *enim uiæ, Facilitatem uocauit. & alibi ait, In tribulatione dilatasti me. & rursus, Dilatasti gressus meos sub me, & non sunt infirmata uestigia mea.*

Psal. 4.
Psal. 17.

Legem pone mihi domine in uiam iustificationum tuarum, & exquiram eam semper.

Legem pone, Symmachus, Ostende dixit, Aquila, & Theodotion, Illustra. Semper inquit, tuæ legis illustrationis indigeo, ut iustificationum tuarum uiam cognoscam, & hanc sine impedimento incedam.

Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam, & custodiam illam in toto corde meo.

Et dominus, ut scripturas perscrutemur iussit, sed perscutãtibus cælesti lumine opus est, ut & inueniant illud, quod quæritur, & conseruẽt quod ceperunt.

Deduc me in semitam mandatorum tuorum, quia ipsam uolui.

Non simpliciter efflagitat, ut uniuersorum Deus eius dux sit, sed etiam propensi animi desiderium ostendit.

Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam.

Aquarum natura in procliue ferri solet,& si quem exitum inuenerit,illuc tota confluit, sic Diabolo peccato uiam reserante, hominum natura in peius uergit. Igitur congruenter admodum Vates precatur, ut in diuina testimonia cor inclinetur, & ut tentationem transgrediendi in alterutram partem effugiat.

Auerte oculos meos,ne uideant uanitatem.

Vanitas, quod inutile,& stultum est,uocatur. huiusmodi quippe sunt ea, quæ in uita iucunda uidentur. sic hæc & sapiens Salomon nominat, Vanitas uanitatum,& omnia uanitas. & cùm enarrasset quomodo ædes ædificauit, & conseuit hortos, & fecit aquarum piscinas, subdidit, & ecce omnia uanitas, & afflictio spiritus. Supplicat igitur Vates, ut mentis oculi in nullam aliam contemplationem uergant, & ne præsentium rerum uanitate demulceantur. Eccl. 1. Ibidem.

Et in uia tua uiuifica me.

Secundum tuas leges mihi concede,ut uiuere possim.

Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo.

Constantem in tuis sermonibus me redde, iugiter timorem tuum in me custodiens: uidelicet, timor tuus mihi incumbat, territans, & nequaquam sinens,ut ex tuis oraculis deflectam.

Amputa opprobrium meum,quod suspicatus sum, quia iudicia tua iucunda.

Aquila autem pro, Suspicatus sum, Formidaui dixit, sic etiam Theodotion, sed Symmachus, Quod uereor, explanauit. Opprobrium autem hoc in loco uocat dedecus, quod ex peccato oritur: hoc enim & formidabat,& timebat,& suspectam ducebat uitam, propterea non subdidit,ut solet, Quoniam iudicia tua quæsiui, aut custodiui, sed quoniam iudicia tua bona. non modo enim peccatoribus pœnam interminaris, uerum etiam pœnitentibus salutem polliceris: quandoquidem Iudicia, iustas Dei sententias uocat.

Ecce concupiui mandata tua,in æquitate tua uiuifica me.

Mihi optanti uiam iustam concede.

Et ueniat super me misericordia tua domine.

Omnes nanque diuinæ benignitatis indigentes sumus, & ille, qui ultimum uirtutis fastigium apprehendit, huius continue indiget.

Salutare tuum secundum eloquium tuum, & respondebo exprobrantibus mihi uerbum.

Quam salutem ò domine in sacris tuis sermonibus pollicitus es, largire,ut insultantibus mihi cum fiducia loquar. Qui enim in calamitatibus existit, conuicia suffert, qui uerò iucundam uitam ducit, redarguit contumelijs afficientes.

Quia ſperaui in ſermonibus tuis.

A tuis enim promiſsis pendeo,& per hanc incedo ſpem.

Et ne auferas de ore meo uerbum ueritatis uſquequaque, quia in iudiciis tuis ſuperſperaui.

Vt nos ueritatem diligamus Vates edocet, & ut hanc cum omni ala critate ab uniuerſitatis Deo efflagitemus.

Et cuſtodiam legem tuam ſemper in ſeculum, & in ſeculum ſeculi.

Sic enim erga tuas leges propenſior cuſtos euadam. per hanc igitur clauſulam, In ſeculum, & in ſeculum ſeculi, futuram uitam demonſtrauit, in qua pura, & ſyncera diuinarum legum obſeruantia omnibus dabitur.

Et ambulabam in latitudine, quia mandata exquiſiui, & loquebar de teſtimoniis tuis in conſpectu Regum & non confundebar.

Cùm multa inquit, facilitate incedens, & ſecundum tua mandata uiuens, neque regiam potentiam timui, ſed cum multa fiducia cum ipſis colloquebar, quandoquidem uita ſecundum legem acta, fiduciam affert, & huiuſce rei teſtis eſt magnus Dauid: Nam ante peccatum cum multa fiducia cum Saule ſermocinabatur, poſt peccatum, parricidam fugitans filium, proſpiciens in terram, caputq́; operiẽs, ambulabat. & Elias ille magnus iuſtitia fretus Acham impietatem redarguebat. ſic diui-

Dan. 4. *nus Daniel Nabuchdonoſor dicebat, Et nunc Rex conſilium meum placeat tibi, elemoſinis redime peccata tua, & iniquitates tuas miſericordijs pauperum. ſic diuinus Paulus cum Agrippa, & Pheſto, & Phelice differebat. ſic triumphatores Martyres impios Reges deſpiciebant.*

Et meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi, & leuaui manus meas ad mandata tua, quæ dilexi.

Non enim in ſermone eſt Dei Regnum, ſed in opere, & qui fecerit, & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cælorum, idcirco diuinus Vates meditationi actionem præpoſuit, cùm enim dixiſſet, Meditabar in mandatis tuis, quæ dilexi, ſubdidit, Et leuaui manus meas ad mandata tua, quæ dilexi. Quæ enim per diuina oracula didici, hæc per opera executus ſum, non enim auditores legis, iuſti ſunt apud Deum, ut inquit diuinus Apoſtolus, ſed factores legis iuſtificabuntur.

Et exercebor in iuſtificationibus tuis.

Continuè enim has meditabar.

Memor eſto uerbi tui ſeruo tuo, in quo mihi ſpem dediſti.

Legem ferens Deus custodientibus legem suam beneuolentiam promisit, & transgredientibus supplicium: ut recordetur igitur suarum promißionum Deum precatur, quandoquidem ait, in illas sperare me docuisti. & ostendens spei utilitatem, subdidit.

Hæc me consolata est in humilitate mea, quia eloquium tuum uiuificauit me.

Hanc enim in calamitatibus consolationem habui, super quas uectus super undas nauigaui.

Superbi inique agebant usquequaque, a lege autem tua non declinaui.

Superbos *nuncupat Saulem, Absalonem, & Ammanitarū Regem, qui fecit iniqua illa in eos, qui ab ipso mißi fuerunt, sed illi quidem inquit, iniquam amplexi sunt uitam, ego uerò tuas leges secutus sum. Cæterùm hæc dicere possent etiam triumphatores Martyres, qui grauia, & aspera illa a crudelibus, & impijs tyrannis perpeßi sunt.*

Memor fui iudiciorum tuorum a seculo domine, & consolatus sum.

In mentem enim reduxi ea, quæ in Abel, & in Habraham, et in Isaac, & in Iacob, & in Mosem patrata fuere, quomodo ut in uarias tentationes inciderent permisit, & deinceps illustres, & amplißimos ipsos declarauit consolationem hinc idoneam reportabam.

Defectio tenuit me pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam.

Ego quidem male patiens, tuorum iudiciorum memoria reficiebar: mærebam tamen, & laborabam, multos cernens intrepide tuas infirmare leges.

Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ in loco peregrinationis meæ.

Diuersatus est beatus Dauid apud alienigenas cùm a Saule persecutionem pateretur. Peregrinationem antem ipsum uocare opinor minime illud tempus, sed totam uitam, non enim ueluti habitans, sed tanquam diuersans uiuebat, Deiq; iustificationes canens, uitam traducebat, sic enim explanarunt & cæteri Interpretes, Cantica erant mihi omnia mandata tua in loco peregrinationis meæ.

Memor fui nocte nominis tui domine, & custodiui legem tuam.

De nocte semper sanctorum chorus surgens, & preces fundit, & Deū rerum omnium conditorem laudat. Opinor porrò noctem *hoc in loco, Tentationum tempus nominari, quandoquidem nebulam inferunt et no*

ctis instar hominibus superueniunt, in hoc sanè potißimum necessaria est uniuersitatis Dei memoria, quæ recreat, & bono esse animo iubet, contrariasq; cogitationes exigit.

Hæc facta est mihi, quia iustificationes tuas exquisiui.

Sic inquit, superare potui, & eligere tuarum iustificationum possessionem.

Portio mea domine dixi custodire legem tuam.

Non omnium Deus est portio, sed eorum, qui perfectas res amplexi sunt: sic Sacerdotum, & Leuitarum pars, & hæreditas fuit. Leuitas enim inquit, non erit pars in medio fratrum suorum, quoniam pars eorum ego dominus. sic etiam, & in decimoquinto inquit psalmo, Dominus pars hæreditatis meæ, & calicis mei. Dicit igitur & hoc in loco omnia alia despiciens, te partem, & opum copiam, & diuitias habeo. Idcirco tuas leges custodire festino.

Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo.

Vbique in toto corde apposuit, etiam in hoc legi obtemperans: sic e-
Matt. 22. *nim uniuersitatis Deus iußit, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus uiribus tuis, & ex tota potentia tua.*

Miserere mei secundum eloquium tuum.

Non infinitè ut misericordiam cōsequatur obsecrat, sed ut secundum diuinum oraculum misericordiæ particeps sit. Hoc dicere potest etiam prudens ægrotus medico, Vt scis, medicinam adhibe, & ut ars præcipit. Hoc etiam prudens mercator gubernatori dicere potest, secundum legem artis dirige nauem, & ut scientia iubet, guberna. sic etiam decet nos diuinam misericordiam efflagitare: quandoquidem qui postulatur, scit misericordiæ modum: sæpe enim per animaduersionem salutem procurat, & pœna fit benignitas. sic etiam medicus & secat, & comburit, laboranti sanitatem tractans. sic etiam nos decet misericordiam petere. nam aliquando per paupertatem misericordiam impertit, & per ægritudines benignitatem largitur, & secundum medicinæ rationem contrarijs contraria curat.

Cogitaui uias meas & conuerti pedes meos in testimonia tua.

Hebræus autem, Vias meas habet, sic etiam cæteri Interpretes explanarunt, & Septuaginta in sexcuplici. dicit autem, perpendens meas uias erga tua testimonia meos pedes direxi, & nec sinebam, ut ab itinere, quod ad te ducit, deflecterem.

Paratus sum, & non sum turbatus, ut custodiã mandata tua.

Cum enim paratum me ipsum erga rerum tristium impetus reddidissem; ex inopinata irruptione tempestatem minimè perpessus sum: sic diuinus Daniel, sic beati Pueri, sic admirabiles illi Machabæi, sic omnes Saluatoris Martyres impiorum impetus uicerunt. Hoc etiam dominus sacris in Euangeliis adhortatur, Vigilate, quoniam nescitis qua hora fur ueniet. Matt. 24.

Funes peccatorum circumplexi sunt me, & legem tuam non sum oblitus.

Insidias siue Dæmonum, siue hominum funes uocauit, accipiens occasionem similitudinis ex nexu: sic etiam Esaias inquit, Væ qui extenditis peccata uestra sicut funiculo longo. Cum autem hi ait, funiculi me circundedissent, diuinæ legis memoriam minime deposui. Deinde memoriæ causas edocet. Esa. 5.

Media nocte surgebam ad confitendum tibi super iudicia iustitiæ tuæ.

Non modò enim interdiù, uerum etiam de nocte, & in ipso medio noctis, in quo cum multa uoluptate somnus hominibus superuenit, te laudare non desistebam, & iustas tuas sententias extollebam. Hoc etiam diuinus Apostolus cum Sila fecit: Vinctus enim cum Sila, & ligneis soleis alligatus, post uerbera, & flagella, hymnorum cantilenam cum precibus miscuit, & optimæ uigiliæ fructus perceperunt, quandoquidē diuinæ liberalitatis compotes fuerunt. Act. 16.

Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mandata tua.

Symmacchus hanc uocem Particeps, Coniunctus dixit, & Syrus Amicus. Auersans enim eos, qui repugnantia tuis legibus elegerunt; socios habui, & familiares eos, qui tuum timorem magnifaciebant, quique uitam legitimè traducere decreuerunt. Hoc etiam in alio inquit psalmo, Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus. Psal. 138.

Misericordia tua domine plena est terra, iustificationes tuas doce me.

In omnes inquit, affatim misericordiæ fontes profundis, & oriri facis tuum Solē super bonos, & malos, & pluis super iustos, & iniustos, & non quotidie iram inducis, sed suffers, hos quidem, qui nuptias alienas perfodiunt, & hos, qui iniusto sanguine fœdantur, & alios, qui aliena sibi uendicant, & illos, qui execrationibus linguam maculant, & alios, qui aliquid iniqui patrare audent: tali igitur benignitate utens, & me hac ò domine dignum fac, tuarum iustificationum scientiam largiens.

Bonitatem fecisti cum seruo tuo secundum uerbum tuum.

Tuæ bonitatis periculum feci, propterea rursus ut hanc consequar, precor, & ut secundum tuas leges uiuam obsecro.

Bonitatem, & disciplinam, & scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi.

Nouit Vates castigationis utilitatem, & dominum benignitate utentem hanc correptionem hominibus afferre, propterea ut hanc consequatur petit: quandoquidem Deus bonitate utens, castigationem inducit, castigatio uerò scientiam efficit. sic etiam Vates Ieremias precatur, Corripe nos domine, uerumtamen in iudicio & non in furore, ne forte ad nihilum redigas nos. sic etiam ægrotus sanitatem desiderans, et ferri incisionem & chauterium quærit. Deinde edocet unde castigationis utilitatem cognoscerit.

Ier. 10.

Priusquam humiliarer, ego deliqui, propterea eloquium tuum custodiui.

Ego ait, mihi ipsi castigationis causa fui: quandoquidem sententia de pœna est omnis iniustitiæ expers: pœnam secuta est castigatio, castigationem legum obseruantia: ægrotaui, incisus sum, uulneratus sum.

Bonus es tu domine.

Reuera bonus es, & benignus.

Et in bonitate tua doce me iustificationes tuas.

Idcirco audacter quæro tuarum iustificationum scientiam à te accipere.

Multiplicata est super me iniquitas superborum, ego autem in toto corde meo scrutabor mandata tua.

Qui enim superbia utuntur, omnem insidiarũ speciem in me nectunt uerumtamen in illam transgressionem minime commoueor, tuis mandatis directus.

Coagulatum est sicut lac cor eorum, ego uerò legem tuam meditatus sum.

Esa. 6. Matt. 13. Exo. 7.

Simile est hoc Vatis illi dicto, Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos clauderunt. simile est etiam illis, quæ in Exodo de Pharaone feruntur, Et induratum est cor Pharaonis. Illi igitur ait, contrariũ habuerunt cor, cùm ipsius mollitiem in duritiem conuerterint, & ueluti lac firmauerint, & coagulauerint, ego uèro ad legis meditationem cor adhibui.

Bonum mihi, quia humiliasti me, ut discam iustificationes tuas.

Gratias agit Vates ob seuera medici remedia, hinc discens sanitatem, quam consecutus est, processisse.

Bonum mihi & lex oris tui super millia auri, & argenti.

Etsi à filio à Regno exactus sum, tamen per animaduersionem tuam legem acquisiui, quæ quibuslibet diuitijs mihi antiquior est.

Manus tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me, da mihi intellectum, ut discam mandata tua.

De amore erga naturam humanam creatorem admonet, quandoquidem cùm uerbo omnia creasset, ipse dicitur hominum naturam finxisse, non manibus usus, incorporeus enim est, sed plurimum affectum erga creatorem ostendens: precatur igitur eum, qui formauit, ut figmento prudentiam suggerat.

Qui timent te, uidebũt me, quia in uerba tua super speraui.

Argumentum lætitiæ ait, pijs hominibus ero, cùm in te spem collocassem, cumq; respondentem spei finem nactus essem.

Cognoui domine, quia æquitas iudicia tua, & in ueritate tua humiliasti me.

Hæc potissimum dicit, ut suum gratum animum ostenderet. Bene ait, noui te rectè, & iustè me condemnasse, & uarijs calamitatibus me uinxisse.

Fiat misericordia tua, ut consoletur me.

Sed deinceps benignitatis, & consolationis est tempus.

Secundum eloquium tuum seruo tuo.

Nam his, qui pœnitentia utuntur, tuam beneuolentiam promisisti. Hoc etiam per Esaiam inquit, Cùm autem reuersus fueris, & ingemueris, tunc saluaberis. & per Ieremiam exclamat, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos. Esa. 30. Iere. 3.

Veniant mihi miserationes tuæ, & uiuam, quia lex tua meditatio mea est.

Mortuum se ipsum existimat, diuina beneuolentia priuatum, idcirco ut reuiuiscat per diuinam benignitatem precatur.

Confundantur superbi, quia iniquitatem fecerunt in me, ego autem exercebor in mandatis tuis.

Non hostibus imprecatur, sed pro eis preces fundit, quandoquidem pudor salutem procurat: Quam igitur medicinam consecutus est, ut illi consequantur postulat.

Conuertantur mihi timentes te, & qui nouerunt testimonia tua.

Breue ait, humanæ naturæ est tempus. Dies enim annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Quando igitur ius mihi reddes, & ab inimicis me liberabis?

Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua.

Prophetæ quidem ut inimicos necaret consuluerunt, ipse uerò diuinæ legi obtemperãs, diuinam sententiam expectauit: uerum nobis etiam bonorum oraculorum doctrina utilissima est. decet enim nos fugere non modo Græcorum fabulas, Iudæorumq; perfidiam, sed etiam hæreticorum nefaria dogmata.

Omnia mandata tua ueritas.

Propterea enim tuam legem eligo, quoniam tua mandata ueritate ornata cerno.

Iniqui persecuti sunt me, adiuua me, paulominus consumauerunt me in terra, ego autem non dereliqui mandata tua.

Multa inquit, est iniquitas, hostiumq; potentia: etenim propemodum me uita priuarunt.

Secundum misericordiam tuam uiuifica me, & custodiam testimonia oris tui.

Humilitate sermonem ornauit: non enim uitam pro iustitiæ remuneratione petijt, sed ut pro munere misericordiæ ipsam accipiat, obsecrauit, custodire promittens Dei testimonia.

In æternum domine uerbum tuum permanet in Cœlo.

Omnia enim inquit, tibi domine facilia sunt, atque fieri possunt. mandatum enim tuum, immobiles cælorum latitudines custodiunt. Hoc autem & in centesimo quadragesimo octauo inquit psalmo, Statuit ea in æternum, & in seculum seculi, præceptum posuit, & non præteribit. Cæterùm eodem tempore innuit nõ solum Cœlos, sed etiam Cœlites diuinam custodire legem, & ab omni transgressione immunes esse.

In generatione, & generationem ueritas tua.

Hanc nanque ueritatem Iudæorum populo seruasti, alijq;, qui post illos fuit. Dicit sanè ex gentibus populum, qui per Saluatorem nostrum Christum salutem adeptus est.

Fundasti terrã & permanet, ordinatione tua perseuerat dies.

Dedisti terræ in longissimum tempus perpetuitatem, & perstitit, ut iussisti, cùm diem a nocte diuisisses, & secundum tuas leges progreditur.

Quoniam omnia seruiunt tibi.

Omnia enim tibi seruiunt, tuisq; nutibus obtemperant: quandoquidem tu omnium opifex es.

Nisi quod lex tua meditatio mea est, tunc fortè periissem in

humilitate mea.

Hæc unusquisque, qui in impiorum calamitates incidit, dicere posset, & Ioseph etiam cum seruitutem, adulterium, & calumniam aufugisset, & Daniel ne obsecraret prohibitus, & tres illi, qui ut imaginem uenerarentur coacti fuerunt, triumphatoresq; Martyres, qui uarias species supplicij perpeßi sunt. Meritò autem hæc ait beatus David cùm a Saule exactus esset, et cum alienigenis impijs hominibus simul uiuere coactus esset: particeps nanque impietatis fuisset, nisi diuinarum legum meditationem secum circumtulisset.

In æternum non obliuiscar iustificationes tuas, quia in ipsis uiuificasti me.

Cùm enim re ipsa didicissem tuas iustificationes uitam producere, perennem horum memoriam conseruabo.

Tuus sum ego, saluum me fac, quoniam iustificationes tuas exquisiui.

Non omnes hac uoce uti possumus, peccati enim seruus mentitur, se ipsum Dei seruum esse nominans: a quo enim quisque deuictus est, illi seruus est. si igitur ab illo peccato liberati, diuinas sequeremur leges, hac poterimus uti uoce.

Me expectauerunt peccatores ut perderent me, testimonia tua intellexi.

τὸ ὑπέμειναν, *Expectauerunt Symmachus, & Theodotion dixerunt. Illi quidem me morte mulctare sperarunt, ego uerò tua testimonia attendens, hinc uitam percipiebam.*

Omnis consumationis uidi finem, latum mandatum tuum nimis.

Symmachus autem sic, Totius structuræ uidi finem, amplum mandatum tuum nimis. Omnia inquit, humana, & diuitiæ, & opum copia, & potentia, & imperia, et militiæ præfecturæ, tyrannides, & Regna finem habent, & finem celerrimum: tuum uerò mandatum amplum est, & immortale, & custodientibus illum perennem, & æternam uitam cõciliat, & bona, quæ nullam uicißitudinem recipiunt.

Quomodo dilexi legem tuam domine tota die meditatio mea est.

Non omnis diuinam legem implens, ipsam non amando implet: alij quidem timore, et formidine pœnæ, alij uerò hominum gloriam aucupantes, sed synceri uirtutis studiosi ob affectum erga res bonas diuina mandata implere festinant.

Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo,

quoniam in æternum mihi est.

Cùm Vates inflammato studio diuinam legem diligere confessus esset; diuinæ gratiæ omnia ascribit. cum a te enim inquit, sapientiam, & scientiam accepissem; tuam adamaui legem, maiorem enim mihi, quam hostibus scientiam largitus es: propterea me necare student, ego uerò nec inimicos ulcisci uolui, cùm sempiternum uirtutis lucrum perpendissem.

Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. super senes intellexi, quia mandata tua quæsiui.

Proprium Regum est docere, subditorum uerò discere. Regnauit Saul, senior etiam tempore erat, sed neque Regni potestas, neque ætatis tempus, ut ipse saperet, fecit, sed beneficij auctorem perdere concupiscebat: uerùm magnus Dauid æquo iure tum subditis uiuens, & iuuenilem ætatem agens, philosophiam adamauit, & nec prior alicui iniuriam inferre uoluit, neque iniuria afficientes ulcisci.

Ab omni uia mala prohibui pedes meos, ut custodiam uerba tua.

Neque enim fieri potest eodem tempore, ut duas incedamus uias, nimirum incontinentiæ, & temperantiæ, iustitiæ, & iniustitiæ, sed oportet contrarias fugere, & rectam ambulare: nam hoc pacto ut diuinarum legum custodes simus, fieri potest.

A iudiciis tuis non declinaui, quia tu legem posuisti mihi.

Cùm enim te harum rerum latorem legis nouerim, cum omni studio ea amplexus sum.

Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo!

Non enim sic mellis dulcedo oris sensum dulcem efficit, quàm tuorum oraculorum meditatio meam lætificat animam. Guttur *enim posuit tanquam uocis instrumentum, per uocem uerò meditatio fit, his uerò anima utens, hinc utilitatem percipit.*

A mandatis tui intellexi, propterea odiui omnem uiam iniquitatis.

Intelligens enim quæ Deo placent; auersatus sum omnes iniquitatis species.

Lucerna pedibus meis uerbum tuum, & lumē semitis meis.

Non enim in tenebris ambulo, ueluti quadam lucerna, lege illustratus. Sciendum est, legem lucernam nominari, Saluatorem, et dominum nostrum iustitiæ Solem: nam illa quidem ut lucerna uix unam illuminauit gentem, hic uerò totum terrarum orbem illustrauit: sic diuinum

Ioannem lucernam dominus Christus uocauit, cùm adhuc nox esset, quando ipse Ioannes Iudæis apparuit, postea uerò lux uera, quæ illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum, illuxit. Et sacros Apostolos lucem etiam appellauit, tanquam illius luminis participes, omnes homines illustrantis.

Ioan. 1.

Iuraui, & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.

Firmum animæ iudicium iusiurandum uocauit, quoniam plures res iureiurando corroborantur.

Humiliatus sum usquequaque domine, uiuifica me secūdum uerbum tuum.

Nō simpliciter se humiliatum esse dixit, sed uehemēter humiliatum, præsertim cùm Rex esset, & Propheta, & fiduciam a uirtute haberet, & diuitijs afflueret, & hostes uinceret, sed nec sapientiæ, nec fortudini, nec iustitiæ fidere uoluit unquam: & hæc diuinæ gratiæ donum esse opinatur. & uitam ab eo, qui eam dare potest efflagitans, non indefinite petit, sed rationis compotem, & secundum legem, & a diuina lege illustratam.

Voluntaria oris mei beneplacita fac domine, & iudicia tua doce me.

Diuinæ quidem leges plurima uirtutis officia iubent, aliquæ uero ex humana mente sunt apposita. sic etiam ex sacrificijs, aliqua sunt ex legis præscripto, alia uerò humana mente excogitata, & hæc quidem pro peccato, & delicto, & pro expiatione lex afferre præcipit, & ueluti quoddam debitum exoluebantur Deo, hæc uerò ob mentis liberalitatem, munera allata appellauit: sic etiam nunc temperantiam, & iustitiam euangelici sermones præcipiunt: uirginitas uerò, & post nuptias continentia, & paupertas, & solitaria uita, & in eremo commoratio, mentis opera sunt, quæ legem transcendunt. Talia igitur Vates uoluntaria nuncupauit: quæ enim minime legis necessitati subijciuntur, sed piæ, & religiosæ mentis sunt fructus, iure uoluntaria uocantur.

Anima mea in manibus tuis semper, & legem tuam non sum oblitus.

A tua enim prouidentia custoditus, tuarum legum obliuionem abieci.

Posuerunt peccatores laqueum mihi, & de mandatis tuis nō erraui.

Multas uariasq; homines, & Dæmones insidias in me struunt, ego uerò tuorum mandatorum iter inerrans decreui incedere.

Hæreditate acquisiui testimonia tua in æternum, quia exultatio

tatio cordis mei sunt.

Hæreditatem sempiternam & tutam, tua testimonia esse credens, ob huius possessionem exulto & lætor.

Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes propter retributionem.

Trutinæ simile est animæ consilium, mens uerò, quæ ducis uice fungitur, funiculum tenet. si igitur pijs cogitationibus se applicuerit; necesse est ad meliora stateram uergere: hoc se fecisse diuinus Vates ait, Inclinaui cor meum ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem. etenim cùm perspexerim lucrum, quod hinc percipi solet, uolens, libensq; pro his sudores suscepi, & docens quomodo res diuinas elegerit, subiunxit.

Iniquos odio habui, & legem tuam dilexi.

Cùm enim cogitationes titillantes nos ut delinquamus abiecerim; tuam legem prætuli.

Adiutor meus, & susceptor meus es tu, & in uerbum tuum supersperaui.

Non absque tua ope hoc rectè egi, sed tuum auxilium nactus, tuaq; spe educatus.

Declinate a me maligni, & scrutabor mandata Dei mei.

Hæc inquit, dicebam meis absurdis cogitationibus, ijsq;, qui inania mihi consulere conantur, quoniam mihi nullum consilium talia suggerebant: quandoquidem uita secundum tua mandata chara mihi est. non temere hæc secutus sum, sed cum omni studio ipsa indagabo, ut nihil horum me lateat, uerùm omnia perficiam, quot uniuersitatis dominus præcepit.

Suscipe me secundum eloquium tuum, & uiuam, & non confundas me ab expectatione mea.

Hunc igitur habens finem, tua prouidentia me dignare, ne spe aberrans, dedecore implear. Eloquium *hoc in loco Promissionem dicit, nimirum salutem mihi promissam largire.*

Adiuua me, & saluus ero, & meditabor in iustificationibus tuis.

Etenim tuarum iustificationum salutem consequi haud quaquam negligam, sed semper has meditabor. Meditationem quippe dicit, non in uerbis solum, sed etiam in operibus.

Spreuisti omnes discedentes a iudiciis tuis, quia iniusta cogitatio eorum.

Talem promptitudinem erga tua mandata habebo, cùm infames & ridiculos esse hæc transgredientes nouerim.

Præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ, ideo dilexi testimonia tua.

Præuaricantes, Theodotion Pro nihilo dixit, Symmachus autem, Scoriam. Sanè Vates hoc declarauit, pro nihilo habens ipse non secus ac Deus transgredientes; omnem promptitudinem ad diuinorum oraculorum absolutionem adhibuit, quippe qui transgreßionem nouerit.

Confige timore tuo carnes meas, a iudiciis enim tuis timui.

Anima mea ait, tuo timore induta est, sed quoniam corpus in hanc consurgit, huiusque membra; obsecro, ut timore hoc configatur, ut ipsa membra mortua peccato facta, animæ ducatum sequatur.
Coloss.3. *Hoc est simile illi Apostolico dicto, Mortificate membra uestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, paßionem, malam concupiscentiam, & auaritiam, quæ est Idolorum seruitus. Et rursus,*
Galat.2. *Cum Christo simul crucifixus sum, uiuo autem non amplius ego, uiuit uerò in me Christus.*

Feci iudicium, & iustitiam, non tradas me calumniantibus me.

Cùm ait, tuas sequi leges decreuerim, ne hostibus præda fiam. Quis sanè nunc hanc animæ puritatem habet, ut cum fiducia his uerbis utatur? his igitur etiam diuinus Apostolus similia dixit, Nam gloria no-
2.Cor.1. *stra hæc est testimonium conscientiæ nostræ.*

Suscipe seruum tuum in bonum.

Aquila, & Theodotion, Fide iube, explanarunt. hoc est, Verum dico, non mentior, crede seruo tuo promittenti, ipse esto sponsor mea promißionis, quoniam tuas implere leges studeo.

Non calumnientur me superbi.

Tristis est calumnia, licet magnam mercedem in se habeat: in hanc mirabilis incidit Ioseph, & alij innumeri. Iubet autem etiam dominus, ut obsecremus, ne intremus in tentationem, nihil igitur absurdum neque Vates fecit, cùm hanc petitionem petierit. Vehementer enim dura est superborum, & potētium hominum calumnia: iniustitia enim cum potentia coniuncta, maiorem efficit perniciem.

Oculi mei defecerunt in salutare tuum, & in eloquium iustitiæ tuæ.

Rursus hic Eloquium, promißionem uocat. Continue inquit, a te salutē expecto, et pollicitationis finem desidero. Posuit autem hoc uerbum

Defecerunt, ut intensum ostenderet desiderium.

Fac cum seruo tuo secundum misericordiam tuam, & iustificationes tuas doce me.

Is, qui tantæ uirtutis studiosus erat, precatur, ut misericordiam consequatur, & per illam salutem petit, nec mercedem repetit, sed benignitatem implorat.

Seruus tuus sum ego, da mihi intellectum, ut sciam testimonia tua.

Omnes quidem homines natura Dei sunt serui, affectu uerò qui libentissime Dei imperium elegerunt: cùm huiusmodi collegij Vates esset, se ipsum seruum nominat, & ut prudentia dignus fiat obsecrat, ut Dei testimonia sciat.

Tempus faciendi domine dissipauerunt legem tuam.

Deus omnia pondere, & mensura gubernat: fert quidem diutius peccata hominum: cùm uerò prauitatem ob patientiam auctam uiderit, tūc pœnam irrogat. hoc igitur & hoc in loco ait, tempus est consurgendi in auxilium eorum, qui iniuria affecti sunt ò domine, magnopere enim tuā legem hostes conculcarunt.

Ideo dilexi mandata tua super aurum, & Topazion.

Illi quidem igitur tuam despexerunt legem, ego uero tua mandata auro lapidibusue pretiosis iucundiora duco: quandoquidem Topazius, lapis est pretiosus, ab uno quippe omnes declarauit. Cæterùm uerisimile est illa tempestate hunc prælatum fuisse alijs.

Propterea ad omnia mandata tua dirigebar, omnem uiam iniquam odio habui.

Desiderium enim promptitudinem efficit, promptitudo uerò erat in causa ut rectam uiam laudaret, & iniustitiæ semitam odio haberet.

Mirabilia testimonia tua, ideo scrutata est ea anima mea.

Ostendit se non frustra horum studiosum fuisse. Admiratione enim digna sunt ait, & possunt demulcere, & in amorem excitare eos, qui uidere queunt. & unde horum uirtutem didicisti?

Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis.

Tuo inquit, lumine illustratus, hanc scientiam accepi, & tua lex prudentia implet omnes, qui ignorantia detenti, & infantium instar sunt.

Os meum aperui, & attraxi spiritum, quia mandata tua desiderabam.

Os hoc in loco uocat Mētis alacritatem, quandoquidem hæc spiritus gratiam attrahit: etenim alibi inquit, Dilata os tuum, & implebo illud. Psal. 80.

Ephes. 6. & diuinus Apostolus in patefactione oris, ut uerbum sibi daretur precatur: & idem Vates in alio inquit psalmo, Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa: hoc etiam et hoc in loco inquit, Os meũ aperui, & attraxi spiritum, quoniam mandata tua desiderabam. Cum enim tuorum mandatorum me desiderantem conspicatus esses; tua gratia me dignatus es.

Psal. 67.

Respice in me, & miserere mei, secundum iudicium diligentium nomen tuum.

Vt diuinam consequatur beneuolentiam precatur, non simpliciter, sed ut diligentibus te misericordiam præbere soles: hoc nanque dixit, Secundum iudicium diligentium nomen tuum, uidelicet, obsecro, ut æqualem his sententiam reportem.

Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non dominetur mei omnis iniustitia.

Nobis enim promptitudinem antea demonstrantibus, & Deo opem ferente, atque uiam dirigente; peccati uis haudquaquam locum habet.

Redime me a calumniis hominum, ut custodiam mandata tua.

Et dominus Christus opprobrijs, & calumnijs affectos, beatos, & felices nuncupat, sed etiam iußit, ut obsecrent, ne intrent in tentationem: Consonat igitur Euangelicis legibus Vatis etiam precatio.

Faciem tuam illumina super seruum tuum, & doce me iustificationes tuas.

Deus quidem incorporeus est, & simplex, compositionisq; expers, sed tanquam de re corporea, & crassa diuina scriptura de ipso fatur, hominum natura sermones metiens. Quapropter diuinæ faciei aduentum considerandum est, rerum tristium finem, & bonarum largitionẽ.

Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam.

Et hæc lex Apostolica est, Si enim unum membrum ait, patitur, simul patiuntur inquit, omnia membra. Euãgelicam igitur perfectionem Vates persequitur, aliorum iniquitates deplorans. Cæterùm Aquarum exitus, Lacrymarũ multitudinem uocauit, hoc est fluminis instar lacrymas profundebam, cum hominum scelera conspexerim.

1. Cor. 12.

Iustus es domine, & rectum iudicium tuum, mandasti iustitiam testimonia tua, & ueritatem tuam nimis.

Iustè omnia gubernas domine, & hominum curam gerens & iustitiæ operarios declarare uolens, & legem dedisti, & transgredientes testaris quas pœnas luent, & custodientibus bona præmia promittis.

& operibus promissa confirmas. hoc enim indicat, Et ueritatem tuam nimis.

Tabescere me fecit Zelus tuus, quia obliti sunt uerba tua ini mici mei.

Et homines inique uiuentes Vates deplorat, & iustè indignatur, latorem legis neglectum cernens. Hic Zelus Phineē prædicauit, hic magnum Eliam celebrem fecit, hoc etiam zelo accensus triumphator Stephanus Iudæorum perfidiam redarguit, hunc in se ipso diuinus Paulus circumferens exclamabat dicens, Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandelizatur, & ego non uror? & beatus Lucas de ipso ait eius spiritum incitari in ipso, uidente ciuitatem Idolorum cultui deditam. 2.Cor.11 Actu.13.

Ignitum eloquium tuum uehementer, & seruus tuus dilexit illud.

Probatus ait, & purus tuus sermo, & omni reprehensione liber, ego uerò de hoc ardentem amorem habeo.

Adolescentulus sum ego, & contemptus, iustificationes tuas non sum oblitus.

Cùm Deus diuino Samueli iussit, ut unum ex filijs Iesse in Regem eligeret, alios quidem & robore, & potentia, & corporis pulchritudine præditos præterijt, percunctatus est autem Iesse si reliqui essent filij, ipse uero respondit, paruum puerum reliquum esse, qui greges pascit, & tanquam ineptum Regem uocauit. Vates autem hunc ad se adduci iussit, & cùm peruenisset, atiutum unxit. Huius muneris hoc in loco Vates meminit, & ait, & cùm iuuenis essem, cumque maioribus meis humilis, & tenuis habitus essem, tanta gratia me dignatus es, & Vatem simul, & Regem me fecisti, quapropter cum omni alacritate tua mandata custodire desidero. 1.Reg.16

Iustitia tua Iustitia in æternum, & lex tua ueritas.

Is, qui humanis legibus obtemperat; nec in præsenti uita à latore legis honorem consequitur: qui autem diuina sequitur mandata; laborum mercedem habet, nimirum uitam æternam. Cæterum etiam humanæ leges non omnino omnes iustitiam continent, sed Dei lex ueritate micat; iurè igitur inquit, Iustitia tua iustitia in æternum, & lex tua ueritas.

Tribulatio, & angustia inuenerunt me.

Hæc uirtutis studiosos comitatur.

Mandata tua meditatio mea est.

Nam ex horum doctrina fortitudinē disco, uiriliterque tristia fero.

Aequitas teſtimonia tua in æternum.

Hoc eſt, ſunt in cauſa, ut æterna conſequamur bona.

Intellectum da mihi, & uiuam.

A te nanque illuſtratus, uitam æternam adipiſcar.

Clamaui in toto corde meo exaudi me domine, iuſtificationes tuas requiram.

Clamorem *rurſus Animæ alacritatem uocat, propterea appoſuit*
Exo.14. *hāc clauſulam In toto corde meo. ſic etiam Moſes clamabat, tacens, & ei in mente obſecranti Deus dixit, quid clamas ad me?*

Clamaui ad te ſaluum me fac, ut cuſtodiam mandata tua.

A te enim ſalutem conſecutus, tuarum legum cuſtos ero.

Præueni in maturitate, & clamaui, quia in uerba tua ſuper ſperaui.

Vates cùm Rex eſſet, cumq; innumeris curis circundaretur, belloq; occuparetur, & cùm præterea certamina recepiſſet; non modo illuceſcente uita Deo preces afferebat, uerum etiam in noctis medio minimè gallorum cantus opperiens, ſic Deum creatorem deſiderabat, ſic promptè opem illinc efflagitabat.

Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, ut meditarer eloquia tua.

Non ſolum autem dulciſſimi ſomni tempore, ſed prima luce diuinas meditabar leges: nos uerò pauperes, & ab omni cura liberi, in lectulo pernoctantes, huc, & illuc nos uolutantes, neque exordiente die bonorū largitori hymnum afferimus.

Vocem meam audi ſecundum miſericordiam tuam domine, & ſecundum iudicium tuum uiuifica me.

Qui tot, tantisq; bonis affluit, ut miſericordiam conſequatur obſecrat, & non ſine termino miſericordiam poſtulat, ſed ſecundum utilem ſententiam.

Appropinquarunt perſequentes me iniquitati, à lege autem tua longe facti ſunt.

A longè enim à diuinis legibus ſunt, qui iuſto bellum inferre conan-
Luc. 10. *tur: Qui nanque uos ſpernit inquit, non uos, ſed eum, qui miſit uos, & inimicus ero inimicis meis, & aduerſabor aduerſantibus uobis.*

Prope es tu domine, & omnes uiæ tuæ ueritas.

Cernis ait, omnia, non enim recedis, ſed totum terrarum orbem imples, & ueritate utens, uniuerſitatem moderaris. hoc etiam ipſe Deus
Ierem.23 *per Vatem inquit, Deus appropinquans ego ſum, & non Deus à longè.*
Act. 17. *& beatus Paulus, In ipſo inquit, uiuimus, & mouemur, & ſumus.*

Initio cognoui de testimoniis tuis, quia in æternum fundasti ea.

Testimonia, Cælum, & terrã nuncupat: Idcirco & Moses magnus canticum exordiens fatur, Attende cælum, & loquar, & audiat terra uerba oris mei. In his quippe continue Dei prouidentia cernitur, cum multo enim ordine omnia progrediuntur, & hinc ait, prope es tu, & his quæ fiunt semper præstò es, nullaq; res te præterit. Deut 32.

Vide humilitatem meam, & eripe me, quia legem tuam non sum oblitus.

Qui se humiliauerit, exaltabitur, secundum domini uocem. & beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. hac etiam diuinus Vates alias uirtutes decorauit, & hanc prætendens, diuinum auxilium promittit. Luc.14. Matth.5.

Iudica iudicium meum, & redime me, propter eloquium tuum uiuifica me.

De promissionibus dominum admonet, & ab ipso salutem petit, precaturque, ut iudicium inter eum, & suos inimicos constituatur.

Longe à peccatoribus salus, quia iustificationes tuas non exquisierunt.

Salute inquit, quæ à te procedit, inique uiuentes se ipsos priuarunt, nolentes discere ea, quæ ut facerent, iussisti.

Misericordiæ tuæ multæ domine secundum iudicium tuum uiuifica me.

Multæ sunt benignitatis diuitiæ: iusta est tua sententia, ab hisce salutem efflagito.

Multi, qui persequuntur me, & tribulant me à testimoniis tuis non declinaui.

Nec inquit, cùm multis calamitatibus cinctus essem, aliquid eorum, quæ à te lege lata fuere, transgredi uolui. Atqui cùm argumentum psalmi dixerimus, asseruimus omnia diuinum Dauidem quæ sibi acciderunt in hoc psalmo congessisse, & alia illis molestis rebus, quæ à Saule in ipsum facta fuere congruere, alia uerò iis, quæ ab Absalone patrata sunt, hæc patet, cùm à Saule persecutionem pateretur, deprecantem dixisse: quandoquidem illa tempestate peccati expers erat.

Vidi præuaricantes, & tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt.

Sic beatus Paulus Iudæos, sic ipse dominus Hierosolymam deplorabat, sic diuinus Ieremias populi iniquitatem lamentabatur.

Vide quoniam mandata tua dilexi domine in misericordia tua uiuifica me.

Continue mandatorum, & legum, & iustificationum, & testimoniorum mentionem facit, desiderium de hisce praeseferens.

Principium uerborum tuorum, in aeternum omnia Iudicia iustitiae tuae.

Certas habes promissiones, & ueritate eas ornas, reque sermones confirmas. Principium autem uerborum, Pollicitationes Habrahae factas uocat: ex illo nanque Iudaeorum genus constitit, sed impleuit promissa, & auxit populum sicut stellas caeli multitudine, et in semine eius secundum promissiones omnes gentes benedixit. Hoc enim indicauit cùm dixisset, In aeternum omnia iudicia iustitiae tuae. Cùm enim esset Vates, perspiciebat sempiternum Christi imperium, Idcirco & ueritate inquit praeditum esse diuinorum sermonum principium.

Principes persecuti sunt me gratis, & à uerbis tuis formidauit cor meum.

Hostes inquit, & persequentes me minimè timui, tuas uerò leges ueritus sum, quapropter cùm dormientem hostem inuenissem, necare minime ausus sum, & parricidam illum, & infestum filium miseratus dicebam, Parcite filio meo.

Reg. 26.

Laetabor ego super eloquia tua, sicut qui inuenit spolia multa.

Cùm de hostibus persequentibus mentionem fecisset, iurè & de spolijs meminit. Dicit autē et si occidissem omnes illos, & si praedatus essem quaecunque spolia colligere potuissem, non sic laetatus essem, quàm tuis legibus gauisus sum.

Iniquitatem odio habui, & abominatus sum, legem autem tuam dilexi.

Verus etiam est hic sermo: qui enim inflammato studio erga diuinas res affectus est, contraria odio habet.

Septies in die laudem dixi tibi super iudicia iustitiae tuae.

Nonnulli, Septies, Saepissime explanarunt, & hoc & illud ardentem amorem Vatis demostrat: quandoquidem diuinae laudis satietas haud quanquam ipsum capiebat.

Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum.

Qui diuino amore flagrant, & pacem cum ipso per obseruantiam mandatorum possident, licet ab hominibus bello petantur, placidam transigunt uitam, & testis est diuinus Paulus exclamans, In omnibus

bus tribulationem patimur, sed non angustiamur, egemus, sed non destituimur, persecutionem patimur, sed non derelinquimur. & dominus cum sacros Apostolos sicut oues in medio luporum in totum terrarum orbem misisset, dixit eis, Pacem meam do uobis, pacem meam relinquo uobis. 2.Cor.4. Matt. 10. et Io2.14.

Expectabam salutare tuum domine, & mandata tua dilexi.

Neque calamitatibus cinctus, bonas abieci spes, sed tuam salutem expectaui, tua mandata sequens.

Custodiuit anima mea testimonia tua, & dilexit eam uehementer. seruaui mandata tua, & testimonia tua, quia omnes uiæ meæ in conspectu tuo.

Cùm enim nouissem te omnia conspicere, & me uiuere sub te spectatore; non modo tua mandata perfeci, uerum etiam cum flagranti studio hoc feci.

Appropinquet deprecatio mea in conspectu tuo domine, iuxta eloquium tuum da mihi intellectum.

Cùm totam deprecationem attulisset, precatur, ut preces admittantur, & minimè proijciantur, & obsecrat, ut prudentiam accipiat non humanam, sed diuinorum oraculorum scientiam.

Intret postulatio meo in conspectu tuo, secundum eloquium tuum eripe me.

Postulationem, *Obsecrationem uocat: hoc enim apud alios Interpretes inueni. Diuersis igitur uerbis utens, dominum demulcet.*

Eructabunt labia mea hymnum, cùm docueris me iustificationes tuas,

Ructus cibum sequitur: cùm enim inquit, tuas iustificationes didicerim, tibi huiusmodi rerum præceptori hymnorum cantilenam afferam.

Pronunciabit lingua mea eloquium tuum, quia omnia mandata tua æquitas.

Meditationi tuorum oraculorum linguam consecrabo, cùm nouerim tua mandata omni iustitia prædita esse.

Fiat manus tua, ut saluet me, quoniam mandata tua elegi.

Symmachus quidem, Malui, Aquila uerò, & Theodotion, Selegi, explanarunt. Manum *autem uocat Diuinam uim, à qua obsecrat, ut diuinam consequatur opem.*

Concupiui salutare tuum domine, & lex tua meditio' mea est.

Desidero ait, à te salutem adipisci continuè tuam legem meditans.

Viuet anima mea, & laudabit te, & iudicia tua adiuuabunt me.

Porrò noui me haudquaquam spe frustrari, sed ueram uitam à te consequar, & te bonorum largitorem laudabo.

Erraui sicut ouis, quæ periit.

Hoc & Vati dicere post peccatum congruebat, & toti hominum naturæ.

Quære seruum tuum, quia mandata tua non sum oblitus.

Etsi enim aliqua mandata transgressus est, tamen horum obliuionem penitus non admisit, sed has preces Vates profudit, & tota hominum natura salutem consecuta est: Nam bonus pastor ad palantem ouem cucurrit, & cùm montes, & colles obiuisset; (quandoquidem apud hos Dæmones honorans errabat) inuenit, & supra humerum reduxit, & magis ob ipsam lætatus est, quàm ob nonaginta nouē minimè uagantes. Nos autem cùm explanationem psalmi summis labijs attigissemus, legentes obsecramus, ne sint contenti rebus à nobis scriptis, neque autument hæc solum Vati congruere, sed unusquisque opportunam utilitatem ex hisce percipiat, salutaremque medicinam proprij affectibus præparet.

Psalmi. CXIX. Interpretatio. Canticum Graduum.

Theodotion Carmen ascensuum, sed Symmachus, & Aquila In ascensus uerterunt. Indicant ascensus, siue gradus captiui populi è Babylone reditum: quandoquidem gratia spiritus sancti seruitutem, & futuram libertatem prænoscebat, & hanc, & illam prædixit, illorum utilitatem procurans, & nobis hinc lucrum afferens, uerum non eadem quilibet è psalmis graduum uaticinatur, sed unus quidem calamitates, quæ Babylone ipsis acciderunt, & hic reditus lætum nuncium, alius autem in itinere lætitiam, & alius bella, quæ post reuersionem gesta fuere, alius templi instaurationem, & uarietas uaticinationis satietatem hymnorū cantilenæ exigit. Cæterùm unusquisque horum psalmorum formatus est in sanctorum chorum, qui ea tempestate erat: quandoquidem propheticus sermo illos quæ hic proposita sunt dicentes inducit: atqui primus graduum & calamitates, & diuinam beneuolentiam narrat.

Ad dominum cùm tribularer clamaui, & exaudiuit me.

Porrò exordium mœroris magnitudinem, & diuinæ benignitatis hyperbolen docuit: mœrens enim ait, dominum oraui, beneuolentiamq;

adeptus sum. Deinde narrat, quibus uerbis usus sit, precans.

Domine libera animam meam à labiis iniquis, & à lingua dolosa.

Obsecro ait, ut ab iniustè insidiantibus, dolosisq; fraudibus utentibus me liberes. Huiusmodi erant ij, qui ob precationem laqueos Danieli posuerunt, acerbi accusatores eorum, qui eodem tempore quo etiam cum Anania rei erant.

Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis.

Gratia spiritus hoc in loco mœrentes consolatur, & iustam sententiā pronunciatam in eos, qui dolis utuntur, tacitè innuit. Nam Potentem quidem uniuersorum Deum uocat, Sagittas uerò potentis, suppliciorum celeritatem, ex translatione sagittarum, quæ emittuntur, & facilè aerē secant. Carbones autem desolatorios, uocat supplicij uehementiam, & consumptionem, & euersionem, huiusmodi est natura ignis, hoc est, ne afflicteris ab iniqua lingua percussus, parata nanque sunt supplicia à iusto Iudice emissa, quæ sagittarum celeritatem, & carbonum desolatoriorum uim imitantur.

Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus est.

Hæc ait, dicebam, preces fundens, & cùm has benignus exaudisset, misertus est. Incolatum autem uocat, in aliena terra stationem, Septuaginta quippe annorum tempus, diuturnum iurè nominatur, tantā enim perfectam hominum uitam Propheta dicit esse, Dies enim inquit, annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Psal. 89.

Habitaui, cum habitantibus Cedar.

Cedar, secundus Ismaelis filius fuit: posteri autem huius non longè ab urbe Babylonis usque in hodiernum diem habitant. Quoniam igitur à principio inuicem infestam uitam ducebant, (Eijce enim inquit, ancillam & filium eius, non erit enim hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac) meritò se ipsos deplorant, quippe qui ex pristina quidē libertate elapsi sunt, & propè seruos uitam traducebant, & seruire coacti erant. Gen. 21

Multum incola fuit anima mea.

Longum inquit, est peregrinationis tempus.

Cum his, qui oderunt pacem eram pacificus, cùm loquebar illis impugnabant me gratis.

Hoc in loco Babyloniorum prauitatem edocet, cùm enim nihil ait, conqueri possent, insidiis petebant, & iis, qui pacem amplectebantur, ueluti hostibus utebantur.

Psalmi. C X X. Interpretatio.
Canticum Graduum.

His, qui Babylone adhuc degebant, etiam hic psalmus conuenit.

Leuaui oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi.

A multis, uariisq; calamitatibus cinctus, undiq; oculos circumferebam, aliquam opem consequi desiderans.

Auxilium meum à domino, qui fecit cœlum & terram.

Verùm noui me nullum humanum auxilium adipisci posse, satis quippe est mihi Dei beneuolentia: & ostendens auxilij potentiam, infert, Qui fecit cælum & terram. Qui enim uerbo hæc condidit, & mihi ferre opem potest. Deinceps quid ipsis faciundum sit Vates persequitur.

Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te.

Si steteris inquit, firmam habens in ipso spem; omnem ab ipso opem consequeris. Hanc igitur clausulam, Non dormitet qui custodit te, humano more posuit, ex translatione eorum, qui greges, & exercitus, & ciuitates diligenter custodiunt: Nam diuinam naturam affectu carentem esse, per ea, quæ sequuntur, declarauit.

Ecce non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel.

Natura quidem est peruigil custos: te autem fluctuante; & ipse in curiam de te ueluti quendam somnum accipit: quandoquidem non amplius de te curam geret, sed insidias tibi nectere uolentibus permittit.

Dominus custodit te, dominus protectio tua super manum dexteram tuam.

Hoc in decimo quinto inquit psalmo, Præuidebam dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear. & hoc in loco igitur inquit, eum prope manum tuam dexteram existentem, te protecturum, & custoditurum, & omni auxilio dignaturum.

Per diem Sol non uret te, neque Luna per noctem.

Dicunt Lunam non modo humidam, uerum etiam callidã esse, & cõburere non secus ac Solem corpora. Dicit autem & de nocte, & interdiu ab ipso curam consecutus, illæsus custodieris. Cæterùm de antiquis historijs ipsos admonet: Etenim cùm ab Aegyptiorum seruitute liberati essent, nube tecti, solaris flammæ uim non senserunt.

Dominus custodit te ab omni malo, custodiat animam tuam dominus, Dominus custodiat introitum tuum, & exitum tuũ ex hoc nunc, & usque in seculum.

Vniuersi generis Dei prouidentiam per ea, quæ dicta sunt, declarauit, qua præsente, hostibus superiores euadimus, laqueosq; eorum, qui cernuntur, & haudquaquam cernuntur, declinamus.

Psalmi. C X X I. Interpretatio Canticum Graduum.

Supradictos quidem mœrentibus Vates accommodauit, hunc autem ijs, qui cum gaudio reditus lætum nuncium iam acceperunt, & iucundissimum iter arripuerunt: exultantes enim, & tripudiantes inuicē dicūt.

Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum domini ibimus.

Religionis est hæc uox: nam exultant, & gaudent, non tanquam domum recepturi, sed ueluti diuinum templum uisuri.

Stantes erant pedes nostri, in atriis tuis Hierusalem.

Iam inquit, stare uidemur in illis sacris atrijs, diuinumque cultum perficere.

Hierusalem, quæ ædificatur ut ciuitas, cuius participatiò eius in idipsum.

Symmachus aūt sic explanauit, Hierosolyma, quæ ædificatur, ut ciuitas, quæ propinquitatē habet. Quæ enim nūc deserta est, domosq; disiectas habet, rursus florescet, & frequentabitur, pristinaq; mœnia hēbit.

Illuc enim ascenderunt Tribus Tribus domini, testimonium Israel, ad confitendum nomini domini.

Roboam tempestate diuisæ fuerūt Tribus, & Dauidici Regni decem separatæ fuere: Verum post reuersionem unum imperium euasit, & omnes in Hierosolymam cōcurrerunt, usitatum honorem secundum legem Deo afferentes. Hoc igitur Vates hic uaticinatur, Tribus pristinam concordiam fore ut accipiant, utq; in Hierosolymam concurrant, Deum usitato more laudantes. Cæterùm Testimonium, Diuinā nuncupauit legem palam iubentem, ut Israel in locū concurrat, quē selegit dominus Deus.

Quia sederunt sedes in iudicio, sedes super domum Dauid.

Cùm diuina uaticinatus esset, & humana prædicit. Quoniam enim Hierosolymæ non modo diuinum erectum erat templum, uerum etiā regia domus, & eò omnes confluebant, qui cōtrouersias decidere uolebāt; necessario hoc etiam prædixit Vates: Quoniā minime in Samariam decem Tribus cōfluent, sed quemadmodum Dauidis tempore illud certum habebant tribunal, sic etiam post reditum ibi omnes cogentur.

Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem, & abundantia diligentibus te.

Porrò Symmachus sic dixit, Amplectimini Hierosolymam, otiabuntur, qui diligunt te. hoc est, cum profunda pace perfruiti essetis, Hierosolymæ habitationem amplectimini: quandoquidem in omni lætitia, qui hanc diligunt, erunt.

Fiat pax in uirtute tua, & abundantia in turribus tuis.

Symmachus autem sic uertit, Pax in mœnibus sit, robur in regijs domibus. Sanè precatur ipsi Hierosolymæ diuinus Dauid bona, ut & mœnia, & domus regiæ, & habitationes, quæ in ipsa sunt, pace fruantur.

Propter fratres meos, & proximos meos, loquebar pacem de te, propter domum Dei nostri quæsiui bona tibi.

Hæc autem inquit, tibi precor, non ego ipse in te degens: quomodo enim ille, qui multo ante uitæ finem suscepit, hæc dicere potest? sed desiderans, ut sui ciues pace fruantur, & exoptans, ut domus Dei mei pristinam amplitudinem recipiat.

Psalmi. CXXII. Interpretatio.

Canticum Graduum.

Et hic psalmus pietatem iustorum illius temporis ostendit.

Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.

Cùm omne humanum auxilium pro nihilo habuerim, tuam ò domine expecto opem, a tuaq; prouidentia pendeo, te nanque noui esse Cælorum dominum. Cæterùm ipsum in Cœlis habitare dicit, nō ueluti loco circumscriptum, sed ueluti lætantem cælestibus potentijs, quæ Cælos incolunt.

Ecce sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ, ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum.

Sicut enim inquit, famuli in dominorum manus respiciunt, utpote qui uitæ commeatus illinc percipiunt; eodem pacto etiam nos domine a te bonorum fructum percipere præstolamur. Ancillæ quidem, non ut eadem diceret mentionem fecit, sed ut affectus magnitudinem præseferret: quandoquidem magis ancillæ, quàm serui, quippe quæ continue uersantur in cubiculis suarum dominarum, has attendere solent, & ab ipsis beneuolentiam sibi parare student.

Donec misereatur nostri.

Non enim præscripto tempore spem definimus, sed expectamus, donec misericordia digni effecti simus.

Miserere nostri domine, miserere nostri.

Repetitio deprecationis studium demonstrat.

Quia multum repleti sumus despectione, quia multum repleta est anima nostra.

Efflagitamus quippe ait, misericordiam, non tanquã digni hanc consequi, sed admodum contumeliosi facti.

Opprobrium abundantibus, & despectio superbis.

Symmachus hoc pacto interpretatus est, Anima nostra satiata est, obloquentibus his, qui abundant, despicientibus superbis. Efferentibus enim se Babylonijs, nobisq́; insultantibus, & exprobrantibus, nos tristitia afficimur. secundum Septuaginta sic considerandum est, Opprobrium abundantibus, & despectio superbis. Converte inquit, domine res, & ijs, qui nunc efferuntur propter felicitatem, qua circumfluunt, nostras calamitates irroga.

Psalmi. CXXIII. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Post è Babylone reditum omnes finitimi Iudaeorum libertatem agrè ferentes, communiter in ipsos bellum susceperunt, & barbaras gentes colligentes, eodem tempore cum eis bellarunt, sperantes eorum memoriam fore ut delerent: sed rursus universitatis Deus suis opem tulit, & omnes hostes confixit. Caeterùm hoc afferunt plurimi Vatum, & Ioel, & Ezechiel, & Michaeas, & Zacharias, & praeter hos insuper multi. Haec etiam hoc in loco vaticinatus est beatus David.

Nisi quia dominus erat in nobis, dicat nunc Israel, nisi quia dominus erat in nobis, cùm exurgerent homines in nos fortè vivos deglutissent nos.

Nolite nostrae potentiae victoriam ascribere, Deus enim huius largitor fuit. Dicite igitur invicem tripudiantes, Nisi divinam opem consecuti essemus, inimicis in nos irruentibus, ne sepultura quidem digni fuissemus, sed veluti a feris viventes absorpti essemus.

Dum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos.

Invidiam, & inimicitias finitimarum gentium per haec declaravit, furebant enim Iudaeorum cernentes libertatem.

Torrentem pertransivit anima nostra, forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem.

Per figuram omnia dixit. Quoniam enim inquit, Forte vivos deglutissent nos, ostendit copiarum magnitudinem, torrentis instar irruentium, & omnes operire desiderantium: igitur congruenter admodum

torrentis similitudinem posuit: sicut enim torrens ex multis aquis pluuijs collectus, uehementior euadit, eodem pacto illi, qui tunc in Hierosolymam irruperunt, ex multis, uarijsq; gentibus coacti fuere, sed diuina sententia fuerunt profligati. hoc nanque & Vates edocet.

Benedictus dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum.

Eodem tempore & illorum immanitatem, & Dei auxilium demonstrauit: quandoquidem dentes posuit, ut illorum feritatem ostenderet.

Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium.

Grato animo propriam imbecillitatem confitentur, passeri se ipsos cōparantes, & Dei prædicant potentiam, hostium demonstrantes robur. Venatores nanque illos appellant, edocet uerò salutis modum.

Laqueus contritus est, & nos liberati sumus.

Nam non modo salutem sumus consecuti, uerumetiam hostium internecionem perspeximus.

Adiutorium nostrum in nomine domini, qui fecit cœlum & terram.

Quapropter omnem humanam potentiam pro nihilo habemus, cælorum, & terræ opificem auxilium habentes, cuius uel appellatio ad salutem nobis satis est.

Psalmi. CXXIIII. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Qui illam uictoriam adepti sunt, triumphalem canunt hymnum, & spei in Deo collocatæ uim prædicant.

Qui confidit in domino, sicut mons Sion.

Qui diuina spe munitus est, sicut mons Sion firmus, inconcussusq; manebit amplissimus, & illustris.

Non commouebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem.

Eum, qui Hierosolymam incolit, secundum Hierrolymæ leges uiuere oportet. ijs nanque, qui hoc pacto habitant, & legis scopo obtemperant, firmitatem Vates pollicetur.

Montes in circuitu eius, & dominus in circuitu populi sui.

Sicut enim montes ciuitatem cingunt, sic diuina cura diuinum munit populum.

Ex hoc nunc, & usque in seculum.

Non enim ad tempus est diuina potentia, sed sempiterna, & hac dignos putat eos, qui ipsius cultum magnificiunt.

Quia non relinquet dominus uirgam peccatorum, super sortem iustorum.

Et Assyrios uirgam furoris per Esaiam Vatem dominus appellauit, Væ enim inquit, Assur uirga furoris mei, & ira mea, & in manu eius indignatio mea, gentem iniquam mittam, & contra populum meum mando, ut spolia auferat, & prædam diripiat. hoc est, ueluti quadam uirgam Assyrius usus, animaduersione dignos castigo. Dicit igitur Vates etiam hic, Dominus uniuersitatis iusta utens sententia, non sinet iniustorum uirgam iustorum cœtui infligi. Deinde causam aperit. Esa. 10.

Vt non extendant iusti ad iniquitatem manus suas.

Vt ne censentes inquit, uirtutis studiosi sine ordine, & sine gubernatione omnia ferri in peius uergant & hinc damnum reportent.

Benefac domine bonis, & rectis corde.

Cùm Dei iustitiam ostendisset, iustas preces fundit, orat enim, ut æqualia præmia boni consequantur. hoc etiam dominus ait, Qua mensura metimini, remetietur uobis. & beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Mat. 7. Mat. 5.

Declinantes autem in obligationes adducet dominus cum operantibus iniquitatem.

Obligationes, Aquila quidem, Simultates explanauit, Obliquitates Symmachus, & Theodotion, Peruersa. atqui Vates nihil iniusti petijt, uerùm ut boni bona consequantur: qui uerò rectam uiam declinarunt, & obligationibus, & simultatibus usi sunt, respondentem finem inueniant.

Pax super Israel.

Illis autem interitum recipientibus, hi pace perfruiti sunt. Sciendum est autem hoc nomen Iacob adeptum esse cum diuino conspectu dignus effectus esset: cognomines igitur habet omnes, qui eosdem mores, & animam, fidemq; puram habent: Non enim omnes qui ex Israel Israelitæ sunt, sed qui Israelis pietatem amplectuntur.

Psalmi. CXXV. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Cyrus Rex ut omnes redirent Iudæi, iussit. plurimi uerò prauam habentes mentem, in omnibus diuinis legibus repugnantes, regredi noluerunt: quot autem auitæ pietatis curam gerebant, legisq; cultum desiderabant, libentissime rediuerunt. Hi igitur in hoc psalmo propriam

cernentes libertatem exultant, & precantur, ut hanc & sui ciues conse quantur.

In conuertendo dominus captiuitatem Sion, facti sumus quàm consolati.

Quàm, exaggerationem hoc in loco significat. Multam inquit, lætitiam consecuti sumus, cùm Deus finem supplicij soluerit, & libertatem captiuis largitus fuerit.

Tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exul tatione.

E uestigio enim uoluptate perfusi, linguas in hymnorum cantilenam impulimus. Exultationem enim Aquila, Laudem, Symmachus, Gloriam interpretati sunt.

Tunc dicent inter gentes magnificauit dominus facere nobiscum.

Hoc sanè nos apud omnes celeberrimos reddidit. omnes nanque Dei magnificentiam admirantur, quoniam ab acerba illa seruitute nos libe rauit, & nos quidem clamamus.

Magnificauit dominus facere nobiscum, facti sumus lætantes.

Absurdum est enim, ut hi, qui diuina cognitione sunt orbati, benigni tatem nobis largitam admirentur, nos uerò, qui beneficia consecuti sumus, ingrati animi uitio laboremus.

Conuerte domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro.

Qui hæc bona adepti sunt, ut alij sui ciues consequantur, desiderant, & communem dominum obsecrant, ut etiam illis libertatem impertiat, ut reuertentium frequentia torrentem imitetur. Cæterùm Austrum *Hierosolymam uocat, appellationem a situ posuit: sic etiam ipsam Ezechiel & Abacuc nominant: Verùm aliud sermo demonstrat. Cùm enim Auster humidus uentus sit, nebularum aerem implet, & uehementes pluuias inducit, atque etiam niuem dissoluere solet, & aquis torrentes implet; sic igitur inquit, nostros ciues undique dißipatos, iube ut cogantur, & torrentis instar iter faciant.*

Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent.

Non frustra preces fundimus, sed scientes lacrymarum fructus. qui enim cum his semina iaciunt, uberrimam messem cernentes, lætantur.

Euntes ibant, & flebant, mittentes semina sua: Venientes au-

tem uenient cum exultatione portantes manipulos suos.

Diuersis modis eandem dixit sententiam, uarietate doctrinæ maiorem rem utilitatem procurans.

Psalmi. CXXVI. Interpretatio.
Canticum Graduum
Salomonis.

Olim Salomon diuinum erexit templum, sed illud æquatum solo a Babylonijs Zorobabel excitauit. hunc opinor Salomonem nominari, tanquam ex Salomone genus ducentem, & tanquam opus Salomonis instaurantem: quandoquidem diuinus sermo minimè Salomonis ædificationi congruit, sed ei, quæ a Zorobabel post reditum facta fuit. Tunc quidem ipsi ædificationem tentarunt, prohibebant autem finitimæ gentes continuè ipsæ bellum inferentes, & Persarum Regem in ipsos lacessentes: & hæc Esdræ historia manifestius edocet. Qui igitur Zorobabel tempestate, & Iesu filij Salatiel, & qui post ipsos pietate præditi erant, hanc psalmi narrationem afferunt.

Nisi dominus ædificauerit domum, in uanum laborauerũt qui ædificant eam, nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam.

Nemo neque ex iis, qui ædificant, neque ex iis, qui custodiunt, propria sit fretus potentia, sed diuinum imploret auxilium: hoc nanque concurrente, utrunque facile est: procrastinata uerò diuina ope, uanum est hominum studium.

Vanum est uobis ante lucem surgere, surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.

Surgere, & non Surgite, legendum est, ut infinitus sit modus, & non imperandi. Dicit autem omnia uana esse, Deo rerum omnium conditore minime concurrente, & ante lucem surgere, & expergisci ob ciuitatis excubias, & ob præsens ædificium. Quapropter commonefacit eos, qui cum dolore ob hostium impetus panem comedunt, ut spes in Deo collocent.

Cùm dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas domini filii merces fructus uentris.

Somnum hoc in loco per translationem quietem appellauit: quietem uerò etiam somnus hominibus præbet. Deo igitur inquit, propria cura nos dignante, hostes superare poterimus, & sine labore ædificare, & tutò uiuere, & sine cura dormire, plurimorumque fi-

liorum patres esse secundum promissionem, promisit enim se nostrum genus facturum, sicut arenam, quæ est apud litus maris. hoc & hoc in loco inquit, Ecce hæreditas domini filij merces fructus uentris, hoc est, diuina promissio, & circa filios benedictio, ueluti quædam merces nobis, qui in ipso spem constituimus, data est.

Sicut sagittæ in manu potentis, ita filii excussorum.

Theodotion, Sicut sagittæ in manu potentis, sic filij iuuentutis: secundum hunc sensum Aquila, & Symmachus explanarunt. Dicit autem, Deo confisi, non modo frequentes erimus, uerum etiam potentes ueluti quædam sagittæ a quodam potente emissæ, & licet imbecilles nunc simus, & admodum miseri; (hoc nanque indicat, Excussorum) ualdè robusti euademus, superum auxilium nacti.

Beatus uir, qui impleuit desiderium suum ex ipsis.

Hoc est, hostibus. Nam non modo non uincemur, uerum etiam hos superabimus, & felices apud omnes erimus.

Non confundetur, cùm loquetur inimicis suis in portis.

Videlicet, cùm ante portas cum legatis ab hostibus missis sermonem habuerimus. sanè hoc secundum ueterem morem dixit: Non enim intra portas legati missi admittebantur, sed foris respondebant. Cæterum in omnibus in Deo spei collocatæ fortitudinem demonstrauit.

Psalmi. CXXVII. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Cùm in præcedenti psalmo ostendisset, quantum conciliet boni spes in Deo collocata; hic beatos esse dicit, qui cum spe diuinum habent timorem, per quem uirtutis possessio augetur: necessaria quippe est his, qui Deo crediderunt uita secundum Deum: quandoquidem hic finis pietatis perfectus est.

Beati omnes, qui timent dominum.

Non eum, qui ex Habraham genus trahit, neque ex Israele semen diuinum oraculum beatum esse asserit, sed eum, qui diuino timore est decoratus. hoc beatus Petrus in actibus inquit, In ueritate comperi, quia
Actu. 10. *non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet eum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Cæterùm tacitè ostendit diuinus sermo & diuini timoris characterem: infert enim.*

Qui ambulant in uiis eius.

Non enim omnis, qui dicit, Domine Domine, intrabit in Regnum cœ
Mat. 7. *lorum, sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est. Proprium*

igitur eorum, qui Deum timent, à diuinis uijs haudquaquam deflectere, sed in ipsis continue iter facere.

Labores manuum tuarum manducabis.

Porrò Symmachus, Labores manuum tuarum manducans, beatus es. ut planum sit Septuaginta Interpretes, καρπῶς, non fructuum perceptionem uocasse, sed manuum partem. Dicit autem bonorum, quæ à te seminata sunt, fructus uindemiabis. Hoc etiam beatus inquit Apostolus, 2.Cor.9. *Qui parcè seminat, parce metet, & qui seminat in benedictionibus, in benedictionibus metet.*

Beatus es, & bene tibi erit.

Non modo enim uerbo felix, & amplißimus eris, sed re ipsa felicitatem habebis.

Vxor tua sicut uitis abundans in lateribus domus tuæ.

Quoniam illa tempestate hæc felicitas censebatur; pollicetur ipsis propheticus sermo etiam mulierum fœcunditatem, ut florentibus uitibus, & botris onustis sint similes.

Filii tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ.

Et in quinquagesimo primo psalmo iustum oliuæ cōparauit, Ego enim inquit, sicut oliua fructifera in domo Dei, et hic timentis dominum filios nouellis plantis oliuarum aßimilauit, tanquam pietatis irrigationem, tempestiuumq́; fructum ferentes, & folium minimè abiicientes, secundum uirum in primo psalmo beatum dictum.

Ecce sic benedicetur homo, qui timet dominum.

Nam morum, & non generis Deus est Iudex. sic etiam Iacob ex Esau genus ducentem, coronis dignatus est, sic etiam Abimalech ad ueritatem deduxit, sic Eunuchum, sic Cornelium, sic omnes gentes.

Benedicet tibi dominus ex Sion.

Secundum opinionem, quæ tunc increbuerat, locutus est: quandoquidem ibi Deus habitare censebatur.

Et uideas bona Hierusalem omnibus diebus uitæ tuæ.

Hoc nanque uidere sitiebant ij, qui è Babylone regreßi fuerunt, ciuitatis solitudinem cernentes.

Et uideas filios filiorum tuorum.

Magna gratia existimabatur, in extremam peruenire senectutem, filiosq́; filiorum uidere: benedictiones illius temporis opinionibus accommodatas terminat. bonorum poßeßionem minimè in his bonis consistere beatus Esaias docuit, Ne dicat Eunuchus, ego sum lignum aridum, Esai.56. *quoniam hæc dicit dominus Eunuchis custodientibus sabbata mea, & eligentibus, quæ ego uolo, dabo ipsis in domo mea, & in pariete meo lo-*

cum clarum,& nomen bonum,præstantius filiis,& filiabus.

Pax super Israel.

Rursus Israeli pacem precatur, uera autem pax,pax est cum Deo, carnalis uerò Israel, cùm ex illa excidisset, etiam alia orbatus est.

Psalmi. CXXVIII. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Etiam hic psalmus gentium prædictionem continet, quæ in Iudæos post reditum irruerunt, & docentur dicere.

Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea dicat nunc Israel, sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea,etenim non potuerunt mihi.

Iuuentutem,*Vocat in Aegypto uitam,& illinc liberationẽ, & beneficij auctorẽ celebrans,diuinas gratias enumerat, quoniã ab initio,et à principio multi inimici in me irruerunt,& uniuersis malis me cingere conati sunt,uerùm per diuinum auxilium declinaui illorum insidias. Verius igitur hæc nouo populo congruunt, qui multos quidem hostium impetus sustinuit, omnes uerò superauit, hostesque supplices reddidit.*

Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores.

Aquila, & Theodotion, Arauerunt,explanarunt. Indicat autem sermo flagella, & uerberationes triumphatoribus Martyribus ab impijs inflictas: hæc & ij qui cum beato Daniele erant, & admirabiles Ananias, Azarias, & Misael, & Antiochi tempore Machabæi.

Prolongauerunt iniquitatem suam.

Aquila autem,Produxerunt,sed Symmachus, Protraxerunt malo afficientes, hoc est, diutius mihi bellum inferre perseuerarunt, & suã iniquitatem augere.

Dominus iustus concidet ceruices peccatorum.

Ceruices, Laqueos Aquila, & Symmachus dixerunt, sed Theodotion, Torques interpretatus est. sanè omnia sunt uera, etenim quos laqueos sanctis uiris pararunt, horum Deus contudit, & torques ipsis circundatos contriuit, & ipsas peccatorum ceruices concidit.

Confundantur, & conuertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.

A suis malis conatibus decidant ait,& in fugam conuertantur, qui Sioni bellum inferunt.

Fiant sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur exaruit,de quo non impleuit manum suam, qui metit, & sinum suum,qui manipulos colligit.

Nonnulla exemplaria, Non priusquam exaruit, habent, sed priusquã euellatur, quod etiam in segetibus fieri semper cernimus. Nemo enim spicam adhuc uiridem metere uult, sed expectat, ut maturescat, & crescat, & tunc falcem immittit. Herba uero super domos orta, antequam fructum producat, solis impetu arescit. his herbis, ut hostium conatus similes sint, precatur, utque harum instar immaturum finem accipiant.

Et non dixerunt, qui præteribant, benedictio domini super uos, benediximus uobis in nomine domini.

Qui autem uberes segetes intuentur, agricolarum curam admirari solent, & prætereuntes eis benedicunt, qui talia metunt, colligentibus uero fœnum è tectis, nemo unquam quippiam dixit.

Psalmi. CXXIX. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Iustorum chorus hanc Deo affert precationem, testatur autem & hoc psalmi exordium.

De profundis clamaui ad te domine.

Hoc est, ab imo, & ex ipso corde preces fundo: eos nanque, qui solis labijs utuntur, diuinæ literæ condemnant, & modò quidem inquit Iere. 12.
Vates Ieremias Deo rerum omnium conditori, Prope es tu ad os eorũ, & longè à renibus eorum, modo uero ipse Deus per Esaiam uatem Iu- Esa. 29.
dæos criminatur, inquiens, Hic populus labiis me honorat, cor autem longè est à me. Verùm qui in præsentia precantur, ex profundo corde preces emittunt.

Domine exaudi orationem meam: fiant aures tuæ intendentes in uocem deprecationis meæ.

Licet humano more uerbis usi sint, tamen diuinitatem incorpoream esse norunt, & audiendi uim, aures appellauit, & uidendi potentiam, oculos: quandoquidem nostri oculi uidendi uim habent, & auribus audiendi uis commissa est. Deus autem qua potentia audit, hac etiam uidet, & qua uidet, hac etiam audit.

Si iniquitates obseruaueris domine.

Iustorum Chorus dominum precatur, ne pœnas peccatis metiatur: sic etiam beatus Ananias populi peccata sua persona ascripsit.

Domine quis sustinebit?

Si enim iustitiæ trutinam rectè tenebis, quis potest sententiam ab hac irrogatam sustinere? necesse est enim omnes interitum subire.

Quia apud te propitiatio est.

Habes benignitatem iustitiæ coniunctam, & hac magis, quàm illa uti soles.

Propter nomen tuum sustinui te domine, sustinuit anima mea in uerbo eius.

Nomen, Aquila, et Theodotion, Timorem explanarunt, Symmachus autem, Legem: uerumtamen sermonis sensus patet. Dicit enim, hanc tuam bonitatem sciens; (ueluti enim quadam lege misericordia uteris) meliores spes non abijcio, bonorum promißionem expectans. Nam Verbum, hoc in loco bonam promißionem uocauit: sanè benignitatem pœnitentibus pollicitus est.

Sperauit anima mea in domino, à custodia matutina usque ad noctem.

Nimirum toto die, quandoquidem matutina custodia nouißima est noctis hora: postremi enim custodes ad usque tempus illud excubant.

A custodia matutina speret Israel in domino.

Non contenti sunt iusti solum diuitias spei in Deo collocatæ habere, uerum etiam omnes alios ad similem possessionem adhortantur, & fructum, qui hinc prouenit, declarant.

Quia apud dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio, & ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius.

Ioan. 1. *Vaticinationem oratio continet de domino. Ipse enim est Agnus*
Luc. 1. *Dei, qui tollit peccata mundi. sic etiam diuinus Gabriel sanctißimæ Virgini inquit, Paries filium, & uocabis nomen eius Iesum, quoniã ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum.*

Psalmi. CXXX. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Propheticus sermo humilitatem edocet, & illorum, qui hanc diligunt personam inducit, precantium, Deumque obtestantium.

Domine non est exaltatum cor meum.

Cordis altitudo, non modo impios, sed etiam sanctißimos lædit uiros,
2. Par. 32. *& edocet Paralipomen historia, de pio Rege Ezechia dicens, Quoniam humiliatus est ab altitudine cordis eius. Propterea etiam dominus sacros suos discipulos adhortatur, inquiẽs, Omnis, qui se humiliauerit, exal*
Luc. 14. *tabitur, & omnis qui se exaltat, humiliabitur.*

Neque elati sunt oculi mei.

Proprium superborum est, supercilia erigere, & buccas inflare, & omnes despicere. Hi uerò ab hoc affectu liberi, non hoc docent, iudicem

tan-

tanquam nescium, sed tanquam scientem in testimonium implorant.

Neque ambulaui in magnis.

Symmachus autem, In maiestatibus, Aquila uerò, In magnificentijs.

Neque in mirabilibus super me.

At Symmachus, Neque in transcendentibus me. Hoc est, me ipsum metiebar, & quæ me excedunt, non aggressus sum.

Si non humiliter sentiebam, sed exaltaui animam meam, sicut ablatatus est super matrem suam, ita retributio in anima mea.

Porrò Symmachus, Nisi dignam censui, & comparaui animam meã infantulo à lacte depulso apud matrem suam, sic retribuatur animæ meæ. si non ait, te timui, & me ipsum tibi subegi infantis instar ab ubere depulsi, suamq; matrem uerentis, sed altam habui mentem; obsecro, ut eandem remunerationem consequar.

Speret Israel in domino ex hoc nunc, & usque in seculum.

Demonstrauit diuinus sermo qua de causa de rectis officijs narrationem fecit: non enim seipsos iactantes propriam uirtutem narrant, sed alios in æqualem amorem accendentes. propterea totum Israelem, ut eidem spei inhæreat adhortati sunt, & ut continue hanc habeat, utque fructus, qui hinc oriuntur, percipiat.

Psalmi. CXXXI. Interpretatio. Canticum Graduum.

Multam hic psalmus cum octogesimo octauo cognationem habet: etenim ibi, & hic captiui, qui Babyloni erant uniuersorum Deum obsecrant, promissiones magno Dauidi ab ipso factas pro precibus afferentes, ut ueniam consequantur precantes. Cæterùm uaticinationem totius orbis Saluatoris, qui secundum carnem ex Dauidis genere oriturus erat, continet.

Memento domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius.

Quoniam cùm multa peccata commisissemus, omni audacia orbati sumus: oramus te domine, ut Dauidis recorderis, illiusq; mansuetudinis, & pietatis. Huius sanè præcedens psalmus mentionem fecit, & planè edocuit eius mentis moderationem.

Sicut iurauit domino, uotum uouit Deo Iacob: si introiero in tabernaculum domus meæ, si ascendero in lectũ strati mei: si dedero somnum oculis meis, & palpebris meis dormitatio-

nem, & requiem temporibus meis, donec inueniam locum domino, tabernaculum Deo Iacob.

1. Parali. 17 & 22. *Hæc planius Paralipomenon historia edocet. Nam primum quidem preces fundit, se ipse erecturum diuinum templum. Postquam autem per Vatem Nathan Deus prohibuit, prædixitq; templi ædificationem à Salomone faciendam, distulit quidem ædificium, non autem segnitiem amplexus est, sed & aurum, & argentum, & ferrum, & æs, & ligna, & lapides coaceruauit, & hæc omnia ut dixi, liber ille edocet eos, qui lectitare uolunt.*

Ecce audiuimus eum in Effrata, inuenimus eum in campis Syluæ.

Preces fundit, ut Deo templum erigeret, sed unigenitum Dei uerbum ex fructu lumbi eius sibi animatum, rationisq; particeps templũ ædificaturum esse promisit. Qua propter inquit Vaticinatio, Ecce audiuimus eum in Effrata, & inuenimus ipsum in campis syluæ. Effrata, *illa, quæ nunc appellatur* Bethleem, *nominabatur: Ibi enim dominus*

Ioan. 2. *Christus ortus est, qui Iudæis suum corpus tacitè ostendens, dixit, Solui te templum hoc. Campos uerò Syluæ nuncupat locum templi, qui Hierosolymæ erat, qui desertus erat, & ædificium minimè habebat: quandoquidem ibi magnus Dauid exterminatorem Angelum per preces Deo fusas cohibens; & aram erexit, & sacrificium attulit, & in templi ædificationem consecrauit. Quoniam autem duo sunt tabernacula, unum ex lignis, lapidibusq;, aliud uerò ex corpore, & anima, & hoc Hierosolymæ à Salomone editum est: illud uerò in Bethleem sancti spiritus gratia contexuit: qui autem ea tempestate erant pij, hoc quidem cernebant, & illud expectabant, iurè propheticus sermo inquit, Ecce audiuimus ipsum in Effrata, hoc est à spiritu sancto faciendũ, Inuenimus ipsum in campis Syluæ, secundum promissionem spiritus à Salomone ædificatum.*

Introibimus in tabernaculum eius, adorabimus in loco, ubi steterunt pedes eius.

Tempus permutatum est. Dicunt autem, nos illuc ingressos, adorare, credentes templum diuino conspectu dignum effectum esse. Hunc nanq; habet sensum, Vbi steterunt pedes eius: non modo sine corpore diuinitatem esse, sed etiam in circunscriptam credimus. Secundum corpus diuina scriptura de ipso narrat, humanis auribus sermonem accommodans.

Surge domine in requiem tuam.

Excitationem Dei cultum secundum legem uocant, non hoc indigentis, sed afferentium pietatem amplectentis, & obsecrant, ut eius gratia actutum appareat, utque pristinam amplitudinem templo largiatur.

Tu, & arca sanctificationis tuæ.

Quoniam in sanctis sanctorum arca stabat, tabulas legis habens, imminebat autem huic propitiatorium, per illud autem Pontifici indicia quædam diuini aduentus fiebant, iurè arcæ meminit. Nam cùm Deus cælum, & terram fecisset (secundum beati Pauli uocem) non in manufactis templis habitat. sic etiam sapiēs Salomon precatus est, Si cælū & cælū cæli nō sufficient tibi. Hoc etiā uniuersitatis Deus ait, Cælum mihi sedes, terra autem scabellum pedum meorum, quam domum ædificabitis mihi, aut qui locus requiei meæ est? Heb.9. & Actu.17. 2.Par.2. Actu.7.

Sacerdotes tui induantur iustitiam, & sancti tui exultatione exultabunt.

Hoc nanque ait, perfecto, & domo instaurata, & rursus arca in adytis posita, sacerdotes quidem rem diuinam secundum legem facientes, iustificabuntur, qui uerò sacerdotalis dignitatis minimè participes sunt, pietatis tamen sunt studiosi; omni lætitia implebuntur.

Propter Dauid seruum tuum, non auertas faciem Christi tui.

Christum, *hoc in loco Regnum nuncupat. & quia tunc corū Reges impij erant, per Dauidem orant, ne Regni genus restinguatur. Deinde de promißionibus factis admonent.*

Iurauit dominus Dauid ueritatem, & non frustrabitur eum.

Verißimus ait, est ille, qui pollicitus est, ueritatisq́; fons est, & fieri haudquaquam potest, quin pollicitatio suum sortiatur finem.

De fructu uentris tui ponam super sedem tuam.

Vna quidem promißio hæc est, & finem habuit: non modo enim Salomon, sed etiam qui ex Salomone originem traxerunt, regijs sedibus digni effecti fuere. Cæterùm uaticinationis finem dominus Christus confirmauit, Dauidis Regnum corroborans: hoc nanque beatus uaticinatus est Esaias, Quoniam puer natus est nobis, & filius datus est nobis, cuius imperium super humerum eius, & uocatur nomen eius magni consilij Angelus, admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, potens, princeps pacis, pater futuri sæculi amen. & paulo post, Super thronum Dauid, & super regnum eius sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio, & in iustitia à modo usque in sempiternum: hanc quippe pollicitationem ut di- Esai.9.

xi, dominus Christus confirmauit, alteram uerò minimè interminatam Deus dedit: dicit autem sic.

Si custodierint filii tui testamentum meum, & testimonia mea, hæc, quæ docebo eos, & filii eorum usque in seculum se debunt super sedem tuam.

Talis igitur domini promissio est, sed illorum iniquitas cursum interdicit: e uestigio enim Salomon cùm in impietatem incidisset, diuinam iram sibi asciuit. Quapropter solium Tyrannide pressum est, alteriusq; regnum decem Tribus admiserunt: postea autem duæ Tribus regno Dauidico priuatæ fuere.

Quoniam elegit dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi.

A principio inquit, domine hanc aliis urbibus prætulisti, & hanc propriam habitationem reddidisti.

Hæc est requies mea in seculum seculi.

Hæc inquit, tu dixisti domine, & pollicitus es in Sione semper requiescere. etsi enim priscum templum ob Iudæorum stultitiam desolatum est; tamen ibi rursus loci illi ob diuinam gratiam cruce, & resurrectione, & assumptione digni effecti fuerunt, & ex omni terra, & mari omnes concurrerunt, ut gratiam reportent, quæ in illis affluit.

Hîc habitabo, quoniam elegi eam.

Et hoc suum sortitum est finem, & domorum mutatio facta est. diuinum autem oraculum Sionis mentionem fecit: illius autem est Crucis, Resurrectionisq; locus.

Venationem eius benedicens benedicam.

Symmachus autem, Annonam eius benedicens benedicam. Hoc est, omnium bonorum affluentiam ipsis præbebo.

Pauperes eius saturabo panibus.

Porrò indigentibus largiar necessarium rerum usum.

Sacerdotes eius induam salute.

Quam superius iustitiam uocauit, hoc in loco salutem nominauit: quandoquidem iustitiæ fructus est salus.

Et sancti eius exultatione exultabunt.

Sanè uirtutis studiosi omnis uoluptatis repleti erunt.

Illuc producam cornu Dauid.

Hic uersiculus prima facie Zorobabelem demonstrare uidetur. Quoniam autem nec in posteros, nec in filios regimen transmisit; aliquis iurè non posset ipsum nominare cornu, cùm parum temporis imperasset: quandoquidem cornu, fortitudinem, & firmitatem indicat. Postquàm

uerò uaticinatio Zorobabeli minimè congruit; sermo Christi ortum secundum carnem prædicit. sic etiam beatus Petrus in actibus inquit, Propheta igitur cùm esset Dauid,& sciret,quia iureiurando iurasset illi Deus,de fructu lumbi eius Christum secundum carnem oriturum, sede re super sedem eius,prauidens,locutus est de resurrectione eius. Act.2.

Paraui lucernam Christo meo.

Lucernam *rursus diuinus sermo Templum ex Dauide nominat,cùm lucem Dei matris tacitè demonstrasset.*

Inimicos eius induam confusione,super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea.

Dedecoris igitur Iudæi sunt testes, qui inimicitias amplexi sunt, & confusionem collegerunt. Sanctificationē *uerò Ecclesias per totum orbem atque mare dixit,quæ Christi corpus uocantur,quæque sanctitatis fontes ab ipso reportant.*

Psalmi. CXXXII. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Roboam tempestate Tribus diuisæ fuerunt, & decem quidem Ieroboam secutæ sunt,duæ uerò Dauidicum regnum amplexæ sunt. post igitur è Babylone reditum, & rursus coactæ sunt, & concordiam adamarunt,& unum habuerunt imperium, & communem cultum secundum legem perficiebant. hæc igitur psalmus præcinit.

Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in unum.

Per ipsos inquit, euentus didicimus, nihil fraterna concordia iucundius esse. Fratres quippe nuncupat Tribus,quoniam etiam harum principes cognomines unius patris filij erant.

Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam barbam Aaron.

Oleum sacerdotale ex uarijs rebus odoriferis compositum erat, sed neque illud ipsum ex seipso tantum odorem emittebat, sed omnium mistio,& temperamentum quamplurimum odorem reddebat. huic meritò fraternum consensum comparauit: quandoquidem collecta ex pluribus rectis officijs perfectæ uirtutis,odorem efficit.

Quod descendit in oram uestimenti eius.

Illi unguento ait,similis est amoris unctio, quod a capite Aronis fluebat:non modò autem ad mentum usque deueniebat, sed etiam eius tunicam circa pectus sanctam reddebat. Oram *enim uocauit quem Tor-*

quem appellamus. hoc autem Aquila, Vestimentorum os dixit. quemadmodum igitur a capite per barbam ad uestem usque sacrum unguentum percurrens, odoris sacerdotem implebat; sic a Principe ad subditos usque concordiæ utilitas peruenit.

Sicut ros Ermon, qui descendit in montem Sion.

Rursus in aliam similitudinem transit, consensus utilitatem edocens, & hunc dixit similem esse rori, qui ab Ermon in Sionem affertur. Tantus autem hic est, ut tegulæ stillicidia emittant. Ermon autem mons est, qui Palæstinæ terram ab Israele disterminat.

Quoniam illic mandauit dominus benedictionem, & uitam usque in seculum.

Non in Ermon, sed in Sione, in quo uitalis ros sancti spiritus in sacros Apostolos missus fuit, per quem omnes illi, qui crediderunt, sempiternam gratiam percipiunt.

Psalmi. CXXXIII. Interpretatio.
Canticum Graduum.

Consonat autem etiam hic psalmus ijs, qui è Babylone regreßi fuerunt. Cæterùm omnibus pijs admonitionem proponit, ut non modo interdiu, uerùm etiam de nocte Deum laudibus prosequantur.

Ecce nunc benedicite dominum omnes serui domini.

Non omnium est Deum laudare, sed eorum, qui diuinum imperium amplexi sunt, & domini cultum magnifaciunt: eorum enim, qui peccati uulnera acceperunt, proprium est lacrymas profundere, & lugere, diuinamq́; benignitatem efflagitare.

Qui statis in domo domini in atriis domus Dei nostri.

Cum Deum celebrare adhortatus esset, docuit etiam laudis modum. Vbique enim ut sancti manus tollant, diuinus Paulus præcipit, præsertim autem in consecratis locis, debitum honorem Deo afferre decet.

In noctibus extollite manus uestras in sancta, & benedicite dominum.

Cùm locum docuisset, docuit etiam tempus, quandoquidem ad hymnos canendos accommodata est nox, quæ multam quietem suggerit, & a multis tumultibus est libera. Hoc autem Manus tollere, & usitatus mos etiam iubet.

Benedicat tibi dominus ex Sion, qui fecit cœlum, & terram.

Nam ne quis rerum omnium cõditorem Deum Sioni circumscriptum esse suspicaretur; meritò ipsum rerum omnium opificem esse demonstra-

nit. per Cœlum nanque, & terram, uniuersitatem totam comprehendit. nam inquit, In Cœlo enim Angeli, & in terra homines, & ea, quæ propter hos facta sunt.

psalmi. CXXXIIII. Interpretatio. Halleluia.

Hæc est alia laus, & ipsa ab his, qui libertatem adepti fuerunt, Deo allata. Cæterùm Halleluia iam interpretati sumus.

Laudate nomen domini, laudate serui dominum.

Postquam diuina natura haudquaquam cerni potest, ut hæc laudetur commonefacit. iurè dixit, Laudate nomen domini. cōtenti estote inquit, Dei appellatione, & ne quæratis cernere, quæ nefas est cernere.

Qui statis in domo domini, in atriis domus Dei nostri.

A seruitute Babyloniorum ait, uos liberati, diuinorum atriorum magnificentia perfruentes, horum bonorum largitorem laudate.

Laudate dominum, quia bonus dominus.

Pro ansa canēdorū hymnorū, bonitatē eius, qui celebratur, arripite.

Psallite nomini eius, quoniam bonum.

Porrò plurimum emolumenti hinc uobis acquiritur. Deinde de beneficijs in ipsos collatis mentionem facit.

Quoniā Iacob elegit sibi dominus, Israel in possessionē sibi.

Symmachus autem sic, Et Israelem in electionem sibi. Multa ait, cura ipsum dignatus est, propriumq; populum appellauit, & omnes homines curans, huius potissimum curam gessit. Hæc aūt etiā beatus Moses dixit, Quando diuidebat altissimus gentes, quādo separabat filios Adā, constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei, & facta est pars domini, populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israel. Deut. 32.

Quia ego cognoui, quoniam magnus est dominus, & Deus noster præ omnibus Diis.

Per ipsas inquit, res didicimus nostri Dei robur, & Deos, qui a gentibus alijs sunt honorati, ipsi minimè conferri posse. Nemo enim ei, qui est semper, eum, qui haudquaquam est comparat. Deinde ab opere rerum omnium Dei potentiam tacitè ostendit.

Omnia quæcunque uoluit in cœlo, & in terra, & in maribus, & in omnibus abyssis.

Ea, quæ facta sunt, minime potentia definiri possunt, sed uoluntate: potuerat enim & plura, & multo his maiora fabricare, sed tot, & talia uoluit: uerumtamen omnia sunt eius opera Cœlum, & cœlestia, terra, & terrestria, mare, & ea, quæ in ipso sunt. Cæterùm

Abyssos uocat immensam aquarum multitudinem. Porrò multitudinis numero maria uocauit, quoniam unum mare in multa æquora diuiditur: quandoquidem est Atlanticus sinus, & Oceanus, & Tyrrhenus, & Ionicus, & Aegeus, & Arabicus, & Indicus, & Pontus euxinus, & Propontis, & Hellespontus, & alia æquora multo plura, quàm supradicta.

Educens nubes ab extremo terræ.

Etenim aquarum natura, quæ ob diuinum uerbum deorsum tendit; subducitur, & sublimis fit, & continentem irrigat. Ab extremo autem terræ dixit Nubes sursum tolli, quoniam ex marinis aquis constant, fines uerò sunt sinus marini.

Fulgura in pluuiam fecit.

Miscuit affluentiam imbrium fulguribus, & ostendit miraculum omnium mirabilissimum: in aquis enim fulguris ignis percurrens, neque illas calefacit, neque ipse extinguitur.

Qui educit uentos de thesauris suis.

Ventorum thesauros, non quasdam apothecas esse dicit, sed quoniam cùm Aer uento careat, sæpenumero uoluntas diuina cùm uult, facile illum mouet, thesaurum uentorum uocauit. Simul ac enim nuit, undique spirant. sed cùm commune opificium, & prouidentiam demonstrasset; deinceps Iudæorum beneficia percurrit.

Qui percussit primogenita Aegypti ab homine usque ad pecus.

Nouissimam plagam primam posuit, quoniam post hanc, libertatem receperunt.

Et misit signa, & prodigia in medio tui Aegyptæ.

Vniuersa miracula, & animaduersiones per hæc declarauit.

In Pharaonem, & in omnes seruos eius.

Non enim potuit Regnum a flagellis a Deo illatis ipsum liberare, sed & in ipsa mala & subditi, & Rex incidit. sic & magno Mosi uniuersitatis Deus inquit, Ecce ego percutiam omne primogenitum Aegy-
Exo. 11. *pti a primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius, usque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam.*

Qui percussit gentes multas.

Quæ olim Palæstinam incolebant.

Et occidit Reges fortes, Seon Regem Amorræorum, & Og regem Basan.

Horum regnum diuinus Moses euertit.

Et omnia regna Chanaan.

Hos beatus Iesus expugnauit, & regiones, & ciuitates, quæ ab illis detinebantur, populo distribuit: hoc & hoc in loco Vates inquit.

Et dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israel seruo suo.

Nam ueluti quandam hæreditatem paternam terram, quæ ab illis impijs Regibus olim tenebatur, Israeli horum Deus largitus est.

Domine nomen tuum in secula, & memoriale tuum in generatione, & generationem.

Nam miraculorum magnitudo, quæ a te edita sunt, tuum nomen omnes docuit, atque etiam in futura secula tuorum beneficiorum memoria conseruabitur.

Quoniam iudicabit dominus populum suum, & in seruis suis deprecabitur.

Non enim nos ab hostibus oppugnatos cernens, despicies, neque condigna nostris peccatis supplicia infliges. sic cùm Dei, qui est, potentiam ostendisset, comico more eorum, qui uocantur, & non sunt Dij imbecillitatem irridet. & quoniam Deos nominauit; ostendit eos, cum re etiam appellatione priuatos.

Idola gentium, argentum, & aurum, & opera manuum hominum.

Atqui noster Deus omnium est ait, opifex, illi autem non solum efficiendi potentiam non habent, sed etiam ipsam formam ab arte humana acceperunt: quandoquidem ex materia, & arte eorum substantia constat.

Os habent, & non loquentur, oculos habent, & non uidebunt, aures habent, & non audient.

Similitudines inquit, sensus habent, actione autem priuati sunt.

Neque enim est spiritus in ore ipsorum.

Huius autem etiam natura animalium ratione carentium est particeps: quandoquidem quodlibet animalium respirat. Idola autem neq; in hoc animalibus ratione carentibus aßimilari poßunt.

Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis.

Huius sensuum defectus sunt digni participes esse, & eorum opifices, & qui ipsas colunt. nam cùm rationis essent participes, cumq; Deos, qui uita, & ratione priuati sunt, suspicati essent; iustum est, ut illorum temeritatis sint compotes.

Domus Israel benedicite domino.

Illi quidem ait, tantum honorem inanimis Idolis tribuunt, Vos uerò

OOO

rerum omnium opificem laudibus prosequimini.

Domus Aaron benedicite domino.

Diuisit sacerdotes a populo, & commonefecit, ut per se ipsos laudarent, cùm hanc differentiam ostendisset.

Domus Leui benedicite domino.

Rursus hæc est alia differentia, Læuitæ enim alijs quidem sunt honoratiores, sed sacerdotibus inferiores. ne igitur & ipsi sacerdotalem dignitatem subripiant (ausi sunt enim & olim hoc diuino Mose superstite) necessariò & hos ab his sacerdotibus discreuit.

Qui timetis dominum benedicite dominum.

Et hic est alius ordo eorum, qui ex Iacob minime genus ducunt, sed illius pietatem amplexi sunt. sic autem & pios proselytos nominabant. Cæterùm hoc etiam Iudæos docere potest, uniuersitatis Deum morum cognationem, corporis cognationi præferre.

Benedictus dominus ex Sion, qui habitat in Hierusalem.

Deus benedictus, benedicit, benedicit quidem re, benedicitur uerò sermone, & qui laudant, uerba afferunt: ipse uerò benedictionem affert, nimirum per effectus remunerationem. At ipsum Hierosolyma habitare dicit, non diuinam naturam ibi circumscribens, sed illic eum apparuisse sciens.

Psalmi. CXXXV. Interpretatio. Halleluia.

Prophetica gratia etiam hunc hymnum eisdem conscripsit: per plura documenta utilitatem ipsis procurat.

Confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius.

Afferte inquit, Deo de gratiarum actione hymnum, recordati bonorum, quæ ab ipso suppeditata fuerunt, inexplicabilemq; misericordiam admirantes.

Confitemini Deo Deorum, quoniam in æternum misericordia eius.

Deos hoc in loco, non Idola dicit: non enim ipsum Deum Deorum, qui non sunt appellasset. Nam non Deus est Deus mortuorum, sed uiuentiũ. Vocat igitur Deos, eos, qui sacerdotio præditi sunt, qui filij Dei uocãtur.
Exo. 22. *sic etiam in lege inquit, Dijs non detrahes, & principi populi tui non maledices, & filius primogenitus meus Israel. & per Esaiam, Filios genui,*
Esa. 1.
Psal. 81. *& exaltaui. Et in psalmis, Ego dixi, Dij estis, & filij excelsi omnes. hos Deos uocauit, tanquam Dei filios appellatos.*

Confitemini domino dominorum, quoniam in æternum misericordia eius.

Et cùm Reges, & Principes a Deo potestatem acceperint, subditis imperant. sic etiam dominus inquit, Reges gentium dominantur eis, & principes potestatem exercent in ipsos. Sunt etiam Angeli quidā, qui dominationes uocantur, propterea, & diuinus inquit Apostolus, Nam etsi sunt, qui dicantur Dij multi, qui dicuntur, & non sunt, nominis participes, & non rei, siue in Cælo, siue in terra, siquidem sunt Dij multi, nobis tamen unus Deus pater, ex quo omnia, & nos in illo, & unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Hūc uocauit psalmus dominum dominorum uerorum. Mat.20. 1.Cor.8.

Qui fecit mirabilia solus, quoniam in æternum misericordia eius.

Miraculorum editiones sunt etiam beneuolorum seruorum eius: etenim diuinas uocamus res Mosis, & Iesu, & miracula Eliæ: similiter autem & signa, quæ a sacris Apostolis sunt facta; iure igitur ipsum Vates solum dicit maximorum miraculorum opificem esse. Deinde ostendit opera eius magna.

Qui fecit Cœlos in intellectu, quoniam in æternum misericordia eius.

Cælum tantummodo conspectum Dei sapientiam prædicat: quandoquidem multa est magnitudo, & pulchritudo, & diuturna perseuerantia.

Qui firmauit terram super aquas, quoniam in æternum misericordia eius.

Et hoc est admiratione dignum, & humanam mentem transcendit. Cùm terra undiq; aquis cincta stet, & supra propriam naturam permaneat; meritò psalmographus omnibus dictis æternam misericordiam coniunxit: quoniam non ob propriam necessitatem, sed ob solam benignitatem benignus omnia condidit.

Qui fecit luminaria magna solus, quoniam in æternum misericordia eius.

Homines cùm diuinæ prouidentiæ sint participes; Lāpades accendere solent, sed totus terrestris ignis unius astri splendorem haudquaquā imitatur: sed stellarum omnium & Lunæ splendidissimus est Sol, quādoquidem ille apparens, & illas occulit, & ipsius Lunæ radios obtundit.

Solem in potestatem diei, quoniam in æternum misericordia eius. Lunam & Stellas in potestatem noctis, quoniam in æternum misericordia eius.

Diuisit inquit, luminaribus tempus, & solaribus quidem radijs diem

facit: Luna uerò & astris noctem illuminat. Per hæc, quæ facta sunt, propriam bonitatem ostendit.

Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum, quoniã in æternum misericordia eius.

Sed fortasse aliquis ambigere posset, quomodo per misericordiam mors efficitur? consideret igitur finem præsentium uerborum: iniuria affectos miserans, iniuria afficientes plectit. hoc enim hoc in loco Vates subiunxit.

Qui eduxit Israel de medio eorum, quoniam in æternum misericordia eius.

Misericordia erga hunc populum illis pœnam inflixit, & illa, & hæc iustitiæ coniuncta sunt: quandoquidem & horum iustè misertus est, & illos iurè supplicijs affecit.

In manu potenti, & brachio excelso, quoniam in æternum misericordia eius.

Manum, *Vim appellauit,* Brachium *uerò, Robur. Per utraq; igitur declarauit, per salutem populo præbitam propriam potentiam demonstrasse.*

Qui diuisit mare rubrum in diuisiones, quoniam in æternũ misericordia eius.

Nonnulli Iudæorum fabulas secuti, dixerunt, diuisiones mari rubro æqualis numeri duodecim Tribubus factas esse. quoniam Vates non diuisionem, sed diuisiones dixit; oportet, ut ipsi sciant, mare bifariam sectum esse, duo pro uno effectum fuisse: Nam aqua ipsis murus erat a dextris, & a sinistris. Quapropter incisionem in duo æquora, diuisiones appellauit.

Qui eduxit Israel per medium eius, quoniam in æternũ misericordia eius. Et excussit Pharaonem, & uirtutem eius in mari rubro, quoniam in æternum misericordia eius.

Vtraque enim suæ potentiæ opera sunt, cùm his concesserit, ut facile pelagus transirent, & ut ille aquis obrueretur.

Qui traduxit populum suum per desertum, quoniam in æternum misericordia eius.

Et hoc diuinæ uirtutis est demonstratio, tantum populum tanto tempore in solitudine aluisse, affluentiamq; rerum necessariarum ipsi suppeditasse.

Qui percussit Reges magnos, quoniam in æternum misericordia eius. Qui occidit Reges fortes, quoniam in æternum misericordia eius.

Summatim & hæc iam explanauimus.

Seon Regem Amorræorum, & Og Regem Basan, quoniam in æternum misericordia eius.

Non temerè autem alios Reges præteriens, hos potißimum in medium attulit, sed populo uictoriam diutius concessam in memoriam reuocans: quandoquidem isti ob robur, & potentiam, & corporis magnitudinem gloriabantur. Cæterùm Og ferreo lecto utebatur ob corporis magnitudinem, cuius nouem cubitorum longitudo erat, & quinque latitudo. Deut. 3.

Et dedit terram eorum hæreditatem, quoniam in æternum misericordia eius: Hæreditatem Israel seruo suo, quoniam in æternnm misericordia eius.

Omnes enim illos cùm morte mulctasset, Israelem dominum eorum terræ declarauit.

Quia in humilitate nostra memor fuit nostri, quoniam in æternũ misericordia eius, & redemit nos ab inimicis nostris, quoniam in æternum misericordia eius.

De his etiam beatus Moses mentionem facit; Ingemuerunt enim inquit, filij Israel ob operibus, & ascendit clamor eorum ad Deum. Et cùm rursus captiui abducti essent, misertus est, & in patrium solum reduxit. Exo. 2.

Qui dat escam omni carni, quoniam in æternum misericordia eius.

A singulari prouidentia rursus in generalem descendit, Dei curam circa omnes prædicans: non enim modo hominibus, sed etiam animalibus ratione carentibus cibum proponit. sic etiam dominus sacris in euangelijs inquit, Respicite uolatilia cœli, quæ neque serunt, neque congregant in horrea, & pater uester cælestis pascit illa. Matth. 6.

Confitemini Deo cœli, quoniã in æternũ misericordia eius.

Omnium quidem Deus est Deus, omnium enim est opifex, sed propriè cœli Deus nuncupatur, cùm ab Angelis, qui in cœlis degunt, colatur: quandoquidem ille locus peccati purus est.

Psalmi. CXXXVI. Interpretatio.

Hic psalmus sine titulo est apud Hebræos, sed nonnulli rem audacem ausi, inscripserunt Dauidi per Ieremiam, & apposuerunt sine titulo apud Hebræos. Porrò hoc inscriptionis figmentum, stultitiam eorum, qui inscripserunt, præsefert. Ieremias nanque mini-

mè Babylonem cum captiuis peruenit, sed cùm parum tẽporis Hierosolymæ uixisset, ab iniquis Iudæis coactus in Aegyptum eiusdem itineris particeps fuit. Quomodo igitur conuenit Ieremiæ dicere, Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus? Illi Vati haudquaquã hæc conuenire patet ex supradictis. Verumtamen psalmi sensus planus est. Illi enim captiui abducti, & reditum consecuti, ea, quæ Babyloni acciderunt narrant.

Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion.

Mœrentes solent deserta loca petere, & ibi proprias calamitates conqueri: hi igitur ad ripas fluuiorum assidentes, & suæ metropolis solitudinem perpendentes, multas profundebant lacrymas, fluuiorum cursus imitantes.

In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra.

Quandoquidem pœnitus ipsis inutilia erant, cùm lex præcipiat, ut in uno loco cultus perficiatur.

Quia illic interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos uerba cantionum: & qui abduxerunt nos, hymnum cantate nobis de canticis Sion.

Illudentes nos, & nostris calamitatibus insultantes, nos canere præcipiebant, ut nostris cantibus ipsi demulcerentur, non ut hinc aliquam utilitatem perciperent, sed ut nostras res irriderent.

Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena?

Nos autem præcipientibus minimè obtemperauimus, scientes transgressionem eius, quod nobis præcipiebatur. Sanè hæc iniquos Iudæos redarguunt, legem implere studentes, & extra institutos locos legalia perficientes.

Si oblitus fuero tui Hierusalem, obliuiscatur dextera mei. Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui.

Hæc à Vate dicere docentur, ut sacræ ciuitatis tenacem memoriam habeant, & spe reditus recreati, ne eorum, qui ipsos in seruitutem abduxere, impietatem discant. Dicunt igitur ne cùm à longè à te essem ò Hierusalem, obliuioni memoriam prodidi, & si hoc effecissem, hoc patiar, & superum auxilium ne consequar. hoc enim uocat Dexteram.

Si non proposuero Hierusalem in principio lætitiæ meæ.

Summam inquit, lætitiæ tuum conspectum habeo, tuamque instaurationem, & in te celebritates: per hæc enim ueram lætitiam percipio.

Memor esto domine filiorum Edon in die Hierusalem, qui dicunt, exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.

Idumæi ex Esau descendentes, in patrijs inimicitijs perrexerunt: Isti Hierosolyma incensa, & direptioni exposita, dicebant lætantes, exinanite exinanite usque ad eius fundamenta. hoc est, ex fundamentis ipsam conuellite, ut ne uestigia quidem fundamentorum remaneant.

Filia Babylonis misera.

Sic cùm in Deo Iudæorum iudicium reposuisset, prædicit Babyloni futuram perniciem. Miseram autem ipsam, tanquam calamitosam futuram uocat. sed Aquila pro Misera, Inclinata, dixit.

Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.

Quid autem est hoc?

Beatus qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram.

Quoniam enim & ipsi Iudæorum filijs crudeliter usi sunt, æqualem ipsis pœnam Vates prædixit. Igitur Cyrus beatus esse dicitur, cùm in illos animaduertisset, & hos liberasset, non quia syncera pietatis alumnus erat, sed quoniam pium populum libertate dignatus est, & ut diuinum templum ædificaretur iussit. Cæterùm Deus perexiguos fructus suscipit, & magnas remunerationes præbet: sic duos Viduæ obolos laudauit.

Psalmi. CXXXVII. Interpretatio. Dauidi.

Post è Babylone reditum, cùm gentes, quæ in ipsos irruerunt, Iudæi diuina ope profligassent; hymnum de gratiarum actione afferunt. Hæc nunc diuinus Dauid uaticinatur.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, quoniam audisti uerba oris mei.

Erga beneficij auctorem minimè ingrati fuerunt, sed cùm deprecationem attulissent, auxiliumq; nacti essent; pro uiribus beneficia rependunt, & hymnos pro auxilio allato afferunt.

In conspectu Angelorum psallam tibi.

Imitabimur inquit, Angelorum cœtus, & quemadmodum in Cœlis illi tripudiantes, laudibus uniuersitatis Deum prosequuntur, sic etiam nos in terra spiritus symphoniam afferamus.

Adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo, super misericordiam tuam, & ueritatem tuam.

Erit autem mihi pro Cœlo templum tuo nomini consecratum: in illo

enim te colam, & benignitatem, qua in me usus es pro ansa laudes de gratiarum actione tibi canendas arripiam, iustitiam in hostes cernens, hos enim tanquam iniustos ueritate usus ad interitum condemnasti, me autem tua misericordia seruasti.

Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum.

In omnibus nanque tuum nomen augustum est, & ab omnibus celebratur, qui tuam potentiam conspexerunt.

In quacunque die inuocauero te, exaudi me.

Vt hanc lætitiam continuè consequar, precor.

Multiplicabis in anima mea uirtutem.

Hoc est, in tua potentia meam animam curabis, & consolationis, & confidentiæ implebis. sed Symmachus sic explanauit, Constitisti in potentia animæ meæ, multa me ait, ope & prouidentia dignatus es.

Confiteantur nomini tuo domine omnes Reges terræ, quoniam audierunt omnia uerbis oris mei.

Et tunc cùm omnes maximam illam uictoriam nouissent; uniuersitatis Dei potentiam admirati sunt: potissimum autem post Dei, & Saluatoris nostri humanitatem & Reges & principes rerum omnium opificem laudant. In illa enim uictoria non uerba audierunt, sed rem inopinatam perspexerunt, sed nunc & uerba audierunt, & euangelicis præconijs perfruuntur.

Et cantent in uiis domini, quoniã magna est gloria domini.

Per modum optandi futura dicit, rerumq; uicissitudinem prædicit: quoniam Dei prouidentiam, & gubernationem omnes admirabuntur. Vias enim, Gubernationes uocat.

Quoniam excelsus dominus, & humilia respicit.

Psal. 112. *Hoc etiam in alio inquit psalmo, Qui in excelsis habitat, & humilia inspicit. Dicit autem, cùm natura sublimis sit, & inexplicabilis, neque tenuiores negligit, uerùmetiam hos propria prouidentia dignatur.*

Et alta à longè cognoscit.

Nouit nanque omnia, antequam ipsa fiant, & à longe eos, qui in maiestate constituti sunt cernens, quibuslibet accommodata remedia adhibet,

Si ambulauero in medio tribulationis uiuificabis me.

Syncere fidei uox est, confido ait, licet me undiq; calamitates circunstent, me inimicis superiorem fore, uitamque à tuo auxilio percepturum.

Super

Super iram inimicorum meorum extendisti manum tuam, & saluum me fecit dextera tua.

Nam in meos hostes iratus, illos quidem supplicijs affecisti, me uerò salute dignatus es: & hinc patet, Manum quidem uim uocare, quandoquidem hostium pœnæ manum coniunxit, beneficio uerò in se collato, dexteram.

Dominus retribuet pro me.

Ego ait, cùm homo sim, & peccato inuolatus, beneficia rependere nequeo. Verùm ipse dominus qui hæc largitus est mihi, cùm humanitatem acceperit, meamq; naturam assumpserit, meum exoluet debitum. Consonat his diuinus Apostolus inquiens, dominum Christum deleuisse chirographum, quod contra nos erat. Coloss. 2.

Domine misericordia tua in seculum, & opera manuum tuarum ne despicias.

Quoniam igitur immensa est tua misericordia, & simul cum æternitate extenditur, celerem tuis operibus salutem affer. Hanc deprecationem Propheta attulit, à sancto spiritu edoctus, debitum naturæ opificem naturæ persoluturum.

Psalmi. CXXXVIII. Interpretatio.
In finem psalmus Dauidi.

In nonnullis exemplaribus inscribitur, Zachariæ in dispersionem. hoc nec apud Hebræum, nec apud Septuaginta, nec apud alios Interpretes inueni, sed aliquis cùm psalmum intellexerit ut uoluerit, inscriptionis additionem fecit. Atqui psalmus Iosiæ Regis prædictionem continet. Hic enim ex impio patre natus, talisq; etiam aui nepos; impietatem quidem illorum execratus est, & per omnem uirtutem incessit, & diuino amore incensus; omnes Idolorum sacerdotes confixit, eos uerò, qui pietatem amplexi sunt; omni cura dignatus est: hæc psalmus uaticinatur. Cæterùm propheticus sermo ipsum deprecantem inducit, & Dei præscientiam erga se ipsum admirantem.

Domine probasti me, & cognouisti me.

Virtutis index non modo est paupertas, & calamitas, sed etiam Regnum, & felicitas. sicut enim in rebus tristibus probamur, si uiriliter ferre possumus res graues, quæ accidunt; eodem pacto in secundis rebus exercemur, & ostendimur, siue ob felices res efferimur, siue harum rerum naturam cognoscimus. Igitur cùm Regnum beato Iosiæ cō-

missum esset, & cum pietate ipsum gubernasset; iurè ait, Domine probasti me, & cognouisti me.

Tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionem meam.

Omnia inquit, diligenter didicisti, quæ operatus sim sedens, & quæ fecerim surgens: Nam per Sessionem, & Resurrectionem, totam uitam demonstrauit. Cæterum puræ animæ, & conscientiæ sanæ sunt uerba, & postquam dixit, Probasti me, & cognouisti me, nequis suspicaretur, post finem rerum Deum ea, quæ fiunt, discere; congruenter admodum subdidit.

Intellixisti cogitationes mea de longè.

Nam ab initio, & à principio, & multis seculis ante meam creationem non modo meas actiones præuidisti, uerùm & futuras meas cogitationes.

Semitam meam, & funiculum meum inuestigasti.

Porrò Theodotion sic dixit, Semitam meam, & uiam meam inuestigasti. Viam, *&* Semitam, *Actiones uocat,* Funiculum *uerò harum rectitudinem, ex translatione fabricatorum, & perpendiculo perietes dirigentium: Cognouisti inquit, meas actiones, & nihil mearum rerum tuam scientiam præterit.*

Et omnes uias meas præuidisti; quia non est dolus in lingua mea.

Non modo præuidit, uerum etiam prædixit uniuersitatis dominus
3.Reg.31 *per Vates, & Ieroboam sacrificanti, & iuuencis diuinum honorem afferenti, uaticinatus est, filium oriturum esse Dauidi Iosiam nomine, & Idolorum sacerdotes morte mulctaturum, & eorum ossa in illo altari combusturum.*

Ecce domine tu cognouisti omnia nouissima, & antiqua.

Per ipsos euentus didici te omnium scientiam habere, & eorum, quæ olim facta fuere, & eorum, quæ nondum effecta sunt.

Tu formasti me, & posuisti super me manum tuam.

Quomodo enim aliqua mea res te meum opificem latere potest, qui me intra maternum uentrem formauit, & omni cura dignatus est. Cæterùm hæc clausula, Posuisti super me manum tuam, similis est, Manus
Psal.118. *tuæ fecerunt me, & plasmauerunt me. Indicat sanè eodem tempore, post creationem, curam.*

Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potero ad eam.

Ex his, quæ erga me facta sunt, tuam cognoui potentiam, & tuam sapientiam laudare uolens, & deinde nequiens pro dignitate hoc effice-

re, meam imbecillitatem confiteor. sic cùm & scientiam, & præscientiam. uniuersitatis Dei admiratus esset, & nihil præteritarum, & futurarum rerum eum latere posse; in aliud transit, hæc dicens.

Quo ibo à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam?

Quomodo fieri potest, ut homo fugiens, lateat eum, qui sic manifestò omnia nouit? Notandum est autem, docuisse eandem operationem habere, & Deum, & sanctum spiritum, Quò ibo ait, à spiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? sanè quorum est una operatio, una omnium est potentia, & quorum est una potentia, una est natura: Vna igitur est Dei, & spiritus sancti natura.

Si ascendero in cœlum tu illic es, si descendero in Infernum ades.

Omnia inquit, imples, & suprema, & infima, & hæc est ultima pars alti, & illa uerò profundi. Porrò congruenter admodum cœlo quidem coniunxit, Tu illic es, & Inferis ades; quandoquidē in Angelis, qui in cœlis degunt, conquiescit, Vbique autem adest, & omnibus præstò est, & in ipso uiuimus, (secundum diuinum Apostolum) & mouemur, & sumus. Actu. 17.

Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

Diluculum, Orientis partes uocauit, Extremas uerò maris partes, Occidentem: alto, & profundo longitudinem, & latitudinem apposuit, edocens diuinam naturam minimè circumscribi posse. sanè huius potentiæ propheta Ionas periculum fecit: Cùm enim uniuersitatis Deum fugitare conatus esset, & captus fuit, & undis proditus est, & ueluti in quibusdam uinculis in Cetus coniectus est, & ad quam missus erat urbē, deductus est. Verè igitur hic uaticinationis uerba ostenduntur, quoniam si habitarem in extremis maris, illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

Et dixi forsitan tenebræ conculcabunt me, & nox illuminatio mea in delitiis meis.

Symmachus autē sic, Si dicam fortasse tenebræ operiēt me, tamē nox lucida me circunstat. & si ad Orientem inquit, Solem, uel ad Occidentē confugero, tuam non effugiam potētiam, & si tenebris noctis me ipsum occultare conatus fuero, neq; sic delitescā: tibi enim lux est, & tenebræ.

Quoniam tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur..

Symmachus autem sic interpretatus est, Neque tenebræ tenebricosæ

eruntsuper te,sed & nox sicut dies apparebit. tenebræ inquit, tenebræ mihi sunt, ego enim lucis,& tenebrarum differentiam habeo, tibi uerò mentis lumini,& nox lucidißima,& omni luce meridiana clarior:

Sicut tenebræ eius, ita & lumen eius.

Nam quemadmodum mihi tenebricosa est nox,sic est tibi lucida.

Quia tu possedisti renes meos.

Hæc autem ait,non temerè dico,sed cùm tua illustratus fuerim gratia,cumque cogitationibus tuum splendorem acceperim: quandoquidem Renes, hoc in loco,cogitationes appellauit: quoniam enim uis cõcupiscendi in renibus posita est,cogitationes uerò huius impetum recipiunt; Cogitationes iurè renes uocauit.

Suscepisti me de utero matris meæ.

Tu mihi es & pædagogus,& gubernator,& præceptor,& cùm primùm ex uulua exiui,tua prouidentia perfruitus sum.

Confitebor tibi,quia terribiliter magnificatus es, mirabilia opera tua,& anima mea cognoscet nimis.

Propterea igitur te laudabo, tuis magnificentijs illustratus, & in hoc excitatus.

Non est occultatum os meum à te,quod fecisti in occulto,& substantia mea in inferioribus terræ.

Omnia,quæ ad me spectãt inquit,exquisitè cognoscis, tu enim adhuc me in materno aluo absconditum es,inxisti, perinde ac si fuissem in quadam nouißima terræ parte,in lucem eduxisti. sic enim Aquila interpretatus est, Non delituerunt ossa mea à te, quibus in occulto factus sum, effectus fui sicut in infima parte terræ. nihil inquit, te latere potest, qui hominum naturam in recondita naturæ officina formas.

Imperfectum meum uiderunt oculi tui, & in libro tuo omnes scribentur,dies formabuntur, & nemo in eis.

Porrò Symmachus sic explanauit,Informẽ me præuiderunt oculi tui cum omnibus,qui in libro tuo scripti sunt,nulla die deficiente ad creationem.sic me ait,uidisti,priusquam effectus,& formatus essem,ut eos, qui iam in lucem editi,& perfecti sunt;& nulla die indigẽt,& in tuis libris
Dan.7. *inscripti sunt. Horum librorum etiam beatus Daniel meminit, Iudiciũ*
Matt.10. *enim inquit,sedit,et libri aperti sunt.et dominus sacris inEuangelijs,Vestri capilli capitis omnes numerati sunt: libri igitur intelligendi sunt, Dei sciẽtia,& tenax memoria omnia cõtinẽs.sic cùm diuina percurrisset,propriũ propositũ aperit,nõ ambitione utẽs,sed utilitatis exẽplar proponẽs*

Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum.

Hoc manifestò etiam historia edocet, quandoquidem omni obseruantia diuinos sacerdotes dignatus est: Audiuit enim omnes promissiones, quas Habrahæ Deus fecit, Benedicam inquiens, benedicentes te, & maledicentes te maledicam. Cæterùm hanc clausulam, Confortatus est principatus eorum, Theodotion sic exposuit, Corroborati sunt pauperes eorum: quandoquidem qui olim per impiorum Regum transgreßionem in tenui, & pauperrima uita degebant, omnem honorem a Iosia sunt consecuti. Gen.12.

Dinumerabo eos & super arenam multiplicabuntur.

Nam Regis pietate, & qui olim impij erant, mente illustrati, palidoniam recinerunt, & cultum secundum legem amplexi sunt, & qui quondam numeratu faciles erant, superiores numero facti sunt. præcinit autem sermo simul etiam mutationem orbis factam post incarnationem Dei & Saluatoris nostri: uincunt enim numero per quamlibet ciuitatem, & regionem Dei cultus studiosi.

Exurrexi, & adhuc sum tecum.

Symmachus autem sic, Expergiscar, & semper ero apud te. Semper enim meipsum excitans, & pigritiæ somnum exigam, & tuam memoriam in mente conseruabo: sic enim tua perfruar ope.

Si occideris Deus peccatores, uiri sanguinum declinate a me, quia litigiosi estis in colloquiis.

Proprium est eorum, qui bonos diligunt, contrarios detestari. Idcirco ait, cùm tu benignus sis, & peccatores interimis, multo magis ego horum consuetudinem auersabor, cùm litigiosam eorum mentem nouerim: non enim ferunt bonorum admonitiones, sed ob animi morositatem has reijciunt.

Accipient in uanitate ciuitates suas.

Interficies autem ipsos ait, non iniustè, sed postquam frustra ciuitates incolent, utilitatem ex tuis legibus nullam percipientes.

Nonne qui oderunt te domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos, & inimici facti sunt mihi.

A tuo amore domine pendeo, & easdem res, quas tu & diligere, & odio habere uolo: propterea tuo cultui adhærentes amo, & honoro, odio uerò habentes te, non modo odio prosequor, uerum etiam propter eos mæreo, & liquefio: odi enim ut impios, misereor uero, ut homines, & ob naturalem conuenientiam eos deplorare cogor, detestor autem rursus ipsos ob maximam prauitatem.

Proba me Deus, & scito cor meum, interroga me, & cogno

fce femitas meas, & uide fi uia iniquitatis in me eft, & deduc me in uia æterna.

Hæc ego quidem hoc pacto habere fufpicor, te autem optimum animarum medicum precor, ut meam diligenter perfpicias uitam, cordisq; motiones inquiras, & fi aliqua res tuis legibus oppugnans in his inuenta fuerit, ut a tua fapientia curetur, obfecro, utq; ad æternum iter deducatur. Hæc a beato Dauide dicta funt, & omnibus, qui falutis occafionẽ nolunt arripere, funt prædicta.

Pfalmi. CXXXIX. Interpretatio.
In finem pfalmus Dauidi.

Cùm beatus Dauid a Saule perfecutionem pateretur, in auxilium Deum rerum omnium conditorem implorat.

Eripe me domine ab homine malo, a uiro iniquo eripe me.

Iniuftus Saul & erga beneficij auctorem ingratus fuit: ftuduit enim beatum Dauidem occidere, qui non modò ipfum nulla iniuria affecit, uerum etiam multorum beneficiorum fuit ei auctor.

Qui cogitauerunt iniquitates in corde, tota die conftituebat prælia.

Nam non folum prauis ufus eft cogitationibus, fed etiam opera cogitationibus addidit. Verùm Tota die, Symmachus, Quotidie explanauit.

Acuerunt linguas fuas ficut ferpentis, uenenum afpidum fub labiis eorum.

Nam fæpius dolo ufus, ipfum interimere conatus eft, & fæpe cùm iuraffet, amicisq; uerbis ufus effet, iusiurandum uiolauit. Subdolam igitur mentem, & occultum dolum, iurè ferpentium ferarum ueneno comparauit.

Cuftodi me domine de manu peccatoris, ab hominibus iniuftis libera me.

Hæc precatio homini iufto accommodata eft: Non enim inimicis interitum, fed fibi ipfi falutem efflagitat.

Qui cogitauerunt fupplantare greffus meos.

Exactus a Saule beatus Dauid, ad alienigenas aufugit: impij autem erant illi, & omnis iniquitatis operarij. Idcirco igitur admiratione dignus eft, quippe qui ubique pietatis cuftos fuit, & tempori obtemperare noluit. Verumtamen ait, fic me exigens, parum affuit, quin greffus pietatis meæ fupplantaret.

Absconderunt superbi laqueum mihi, & funes extenderunt in laqueum, iuxta iter scandalum posuerunt.

Ipsum Saulem superbum nuncupat: Laqueos, & funes, & scandala, diuersas insidias, fraudes, & dolos. Cæterùm hæc dixit per figuram ex translatione uenantium, & laqueos, & casses, & retia extendentium.

Dixi domino, Deus meus es tu.

Cùm autem omnia humana despexerim, me ipsum tibi commendaui, & te dominum, & Deum noui, & a te opem expecto.

Exaudi uocem deprecationis meæ domine domine uirtus salutis meæ.

Hæc repetitio credentis, & desiderantis est. In te ait, salutis spem habeo: tu enim solus salutem afferre potes.

Obumbrasti super caput meum in die belli.

Et hoc experientia didici: etenim quando cum Goliath singulare certamen habui, & quando contra alienigenas in aciem steti, ueluti scuto tuo auxilio munisti me.

Ne tradas me domine a desiderio meo peccatori.

Porrò Symmachus sic dixit, Ne des domine desideria iniusti: similiter autem Aquila, & Theodotion. Desideranti ait, meam cædem, ne des desiderij euentum. Et secundum Septuaginta, Ne per me consequatur, quod cupit: quandoquidem saluus esse cupio, ille uerò me perimere cupit: ne igitur meum desiderium illi præbeas.

Cogitauerunt contra me, ne derelinquas me, ne exaltentur.

Omnem cogitationem in meam cædem mouent, ne igitur me tua ope priues, ne ansam superbiæ ipsis præbeas.

Caput circuitus eorum, & labor labiorum ipsorum operiet eos.

Hinc futura eis mala prædicit. Hoc autem planius Symmachus interpretatus est, Acerbitas eorum, qui circundederunt me, labor labiorum ipsorum operiat eos. In proprias inquit, insidias incidant, & quæ in me moliti sunt, patiantur, & acerbitas contra me accensa, eos, qui hac utuntur, penitus operiat. Hoc simile est illi, quod in septimo psalmo dictum est, Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit.

Cadent super eos carbones, & in ignem deiicies eos.

Nam ueluti quodam igni ira ipsos consumes.

In miseriis non subsistent.

In calamitates incident, sed his superiores nō erunt. Hæc autē Sauli acciderunt in bello contra alienigenas: ibi enim cæsus, uitæ finē suscepit.

Vir linguosus non dirigetur in terra.

Per hæc tacitè indicauit eos, qui continuè apud Saulem ipsum calumniabantur: huiusmodi fuerunt Doim, Ziphæi, & alij, qui multis usi sunt calumnijs, & edocet eos uoti compotes non fore, qui ob diuitias, & imperium falsis utentes uerbis, haud consequuntur, quæ desiderant.

Virum iniustum mala capient in interitu.

Hæc enim & Saul perpessus est: captus est nanque in bello, letalemq; plagam accepit.

Cognoui quia faciet dominus iudicium inopis, & uindictã pauperum.

Sanè didici inquit, diuinæ sententiæ iustitiam, & noui te eos, qui omni humano auxilio priuati sunt, minime sinere, ut in detrimentum hostibus sint expositi, sed dignas ab improbis pœnas exacturum.

Verumtamen iusti confitebuntur nomini tuo, & habitabunt recti cum uultu tuo.

Idcirco igitur iustorum chorus te laudabit, hoc præsidio a te adiutus, & tuam dignitatem amabunt, semper de te cogitantes, tuamq; faciem se intueri putantes. Huiusmodi est illud, quod in decimoquinto psalmo dictum est, Præuidebam dominum in cõspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commouear.

Psalmi. C X L. Interpretatio.

Et hic etiam psalmus eundem habet sensum, quem & præcedens. Nam cùm a Saule persecutionem pateretur, Deum obsecrat.

Domine clamaui ad te, exaudi me.

Exo.14. Clamorem *enim Animæ alacritatem nuncupat: quandoquidem sic & Mosi tacenti Deus inquit, Quid clamas ad me?*

Intende uoci meæ, cùm clamauero ad te.

Beneuolè ait, domine meas preces admitte.

Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo, eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum.

Virtutis actionem precibus coniunxit: quandoquidem manuum erectio, hanc declarat, nam opus manus aggrediuntur. Cæterùm obsecrat, ut perinde ac thuris uapor preces ascendant, illiusq; bonum odorem imitentur. eodem enim modo & manuum extensio uespertino sacrificio uidetur esse similis: uespertini quidem, & non matutini mentionem fecit, quoniam in calamitatibus, & mæroribus erat, tenebris quippe, & nocti similes sunt calamitates.

Pone

Pone domine custodiam ori meo, & ostium circunstantiæ labiis meis.

Duos parietes opifex linguæ dedit, nimirum dentium, & labiorum, temerarios eius impetus cohibens. Verumtamen Vates & ut alias cu stodias consequatur, obsecrat, timens, ne quid indecorum in miserijs dicat. Nam neque ipsum à Saule persecutionem patientem, aliquod male dictum unquam dicere uoluisse, historie testatur. Cùm enim alij ipsum Saulem necare tentassent, ipse Christum domini eum uocauit. Et ipsum alloquens, se ipsum seruum nuncupauit, & eum, qui cædem nunciauit, se hanc effecisse annuentem, interemit, cùm dixisset, sanguis tuus super caput tuum, quoniam tu dixisti, occidisse Christum domini. 2.Reg.1.

Non declines cor meum in uerba malitiæ, ad excusandas ex cusationes in peccatis.

Obsecrat, ut non solum lingua, sed etiam ut ipsæ mentis motiones custodiantur, ne alia cogitatio in ipsis deprehendatur, nisi diuinæ leges. Ex cusationes in peccatis, Symmachus dixit, Ad cogitandum cogitationes iniquas. & secundum Septuaginta sic intelligendum est: poterat sic ratiocinari beatus Dauid, Inimicus, & hostis est Saul, meamq; cædem de siderat, non iniustum est igitur huiusmodi hominem interimere, dictante lege, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum, sed euan gelicum uiuendi modum præuidens, secundum illum uiuere uoluit, & precatur, ut nullam peccandi occasionem arripiat. Matt.5.

Cum hominibus operantibus iniquitatem, & non communi cabo cum electis eorum.

Hæc enim inquit, iniquitatis operarij faciunt, mihi autem non fit cum ipsis communicatio, licet summam felicitatem habeant. Electos *enim hoc in loco, Prauos homines feliciter uiuentes nuncupauit.*

Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleū autem peccatoris non impinguet caput meum.

Eligenda inquit, sunt mihi magis tristia à iustis ob correctionem, & utilitatem profecta, quàm dulcia à peccatoribus allata, quamuis hæc in star olei caput illustrantis iucundam mihi præbeant uitam, malo enim à iustis corripi, quàm à peccatoribus coli.

Quoniam adhuc & oratio mea in beneplacitis eorum.

Symmachus autem sic, Adhuc autem & precatio mea intra malitias ipsorum. Tantum enim abest, ut illorum uitam æmuler, ut precer & ipsos mutari, ut permutata felicitate, mali mutationem arripiant.

Absorpti sunt iuncti petræ iudices eorum.

Breui inquit, imbecilles euadent, & qui summo imperio inhærent, in

ftar fcopulorum, qui in mari delitefcunt, & aquis obruuntur, fummergẽtur, hoc eft, obliuioni prodentur.

Audient uerba mea, quoniam dulcia funt.

Cùm autem experientia didicerint meorum uerborum ueritatem; & horum dulcedinem, & utilitatem fentient.

Sicut crafsitudo terræ erupta eft fuper terram, difsipata funt offa eorum fecus Infernum.

Crasfitudinẽ terræ, *Soliditatẽ terræ nuncupat, quæ aratro fecta, in glebas diuiditur. more igitur harũ glebarum, qui nunc ftant, morte diffoluentur, & eorum offa, quæ in fepulcris funt difsipabuntur. Secus infernum enim, fepulcra nuncupauit.*

Quoniam ad te domine, domine oculi mei in te fperaui, ne auferas animam meam.

Ego autem nullo homine fretus fum, fed tuam expecto opem, & precor ne hac mea anima fit priuata.

Cuftodi me à laqueo, quem ftatuerunt mihi, & à fcandalis operantium iniquitatem.

De laqueis horum, & fcandalis in præcedenti pfalmo mentionem fecit. Laqueos autem, & fcandala, infidias uocat, à quibus ut liberetur obfecrat.

Cadent in retiaculo eius peccatores.

Hoc eft, Dei, Qui enim alijs laqueos parant, diuino fupplicio comprehendentur, ueluti quodam reti, & quæ gefferunt, fuftinebunt, & quæ alijs inflixerunt, patientur.

Singulariter fum ego donec tranfeam.

Porrò ab iftis remotus, uitam traducam, donec uitæ finem accipiã.

1. Reg. 24. Pfalmi. CXLI. Interpretatio.

Intellectus Dauidi, Cum effet in fpelunca orans.

Planum eft pfalmi argumentum. Cùm enim à Saule beatus Dauid perfecutionem pateretur, in antrum aufugit, & in intimis eius penetralibus delituit: Deinde confpicatus Saulem illuc delatum, mentis timorem exegit, diuinumque auxilium implorauit, & hoc confecutus eft.

Voce mea ad dominum clamaui, uoce mea ad Deum deprecatus fum.

Et hinc patet Clamorem, mentis alacritatem uocare: Quomodo enim qui delitefcit, & latere defiderat, poteft uti uoce, & clamare?

Dicit igitur cum omni alacritate dominum oraui.

Effundo in conspectu eius orationem meam, & tribulationẽ meam ante ipsum pronuncio,

Calamitates etiam ait, notas ipsi feci, & pro ipsis precationem sedulò attuli: quandoquidem precationis magnitudinem per hoc uerbũ Effundo, declarauit.

In deficiendo ex me spiritum meum.

Cæterùm hæc faciebam, cùm malorum magnitudinem uidissem: nam propè ipsam mortem habitabam.

Et tu cognouisti semitas meas.

Omnia mea tibi sunt nuda, & nulla mearum actionum tuum præterit oculum.

In uia hac, qua ambulabam, absconderunt superbi laqueum mihi.

Et uenantes ferarum uias inuestigant, & in illis retia parant: hos imitatus Saul, & ea quæ Dauidi obfutura erant, struebat, et ubi ipsum degere intelligebat, ibi insidias parabat. hoc etiam Diabolus facit, & incedenti temperantiæ uiam, luxuriæ laqueum parat, ei uerò, qui ele mosynis gaudet, inanis gloriæ rete ponit, ei autem, qui opes pro nihilo du cit, auaritiæ occasiones affert, & uirginitati superbiam, & ut uno uerbo dicam, cuilibet uiuendi modo laqueum uenationi accommodatũ nectit.

Considerabam ad dexteram, & uidebam, & non erat, qui co gnosceret me.

Nullum inquit, alicunde adiutorem uidebam. Dexteram *enim, Beneuolorum auxilium uocauit.*

Periit fuga à me, & non est qui requirat animam meam.

In septa ineluctabilia incidi, & iter non inueni fugæ, nec qui auxiliũ mihi afferret.

Clamaui ad te domine, dixi tu es spes mea.

Te igitur precor, in quo meam spem posui.

Portio mea es ex terra uiuentium: intende deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis.

Sæpius diuinus Dauid partem propriam Deum uocauit. opem nullam inquit, aliam habeo, sed te solum adiutorem, & per te ut uitam consequar precor. Cæterùm humilitatem, calamitates hoc in loco uocat: quandoquidem hoc Symmachus declarauit, Intende loquelas meas, quo niam nimis oblangui.

Libera me à persequentibus me, quia confirmati sunt super me.

Fortiores me sunt hostes, per tuum autem auxilium istorum manus declinabo.

Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo.

Sed Aquila sic, Educ ex carcere animam meam. Tanquam enim in quodam carcere, & uinculis detinebatur, antri ianuæ hostibus aßidentibus. Pollicetur autem salutem nactus, hymnis beneficia rependere.

Me expectant iusti, donec retribuas mihi.

Symmachus sic exposuit, Nomen tuum coronabunt iusti, cùm me beneficijs affeceris. Quandoquidem beneficium in me collatum salutis pignus in se ipsos arripient, & te iustum Iudicem laudabunt.

2.Reg.17 Psalmi. CXLII. Interpretatio.

Psalmus Dauidi, quando persecutus est Absalon filius eius ipsum.

In nonnullis exemplaribus inueni, Quando ipsum persecutus est Absalon filius eius. Neque autem in Hebræo exemplari, nec apud alios Interpretes hanc inueni additionem, tamen ueritati inhæret: quandoquidem hunc habet sensum psalmus.

Domine exaudi orationem meam, auribus percipe deprecationem meam in ueritate tua exaudi me in tua iustitia.

Porro diuinus Dauid pœnas luens eorum, quæ commisit, in illa incidit mala. Verumtamen cùm iniustus, & iniquus, & impius, & parricida Absalon genitoris cædem desiderasset, propterea beatus Dauid Deum obsecrat, ut in ueritate, & iustitia preces exaudiat.

Et non intres in iudicium cum seruo tuo, quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens.

Precatus sum ait, ut mea uerba in ueritate, & iustitia exaudirētur, non mea iustitia fretus, sed hostium iniquitatem sciens. Noui enim fieri non posse, ut aliquis sine pœna à tuo tribunali discedat: si enim hominum uitæ regulam legum à te latarum appones, nemo secundum has uixisse uidebitur. si autem tua beneficia in medium attuleris, & quot bona hominibus suppeditaueris, quæ rursus humana iustitia tuis donis æquiparabitur?

Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliauit in terra uitam meam.

Precor igitur ut tuam ueritatem, & iustitiam consequar, & non ut mecum in iudicium descendas, sed ut ego, & hostes iudicemur: Eiectus

sum enim ab illis e Regno, & exactus sum Patria. hanc eius humilitatem etiam historia edocet: nam sine calceis, & absconditus, & lacrymans incedebat.

Collocauit me in obscuris, sicut mortuos seculi.

Nam nihil differo à mortuo in tenebris detento, cùm exactus sim, & in desertis locis degere coactus sim.

Et anxiatus est super me spiritus meus.

Propterea magno mœrore, & tristitia affectus sum. Spiritum *nanque hoc in loco, Animam uocat.*

In me turbatum est cor meum.

Omnes inquit, cogitationes meæ tumultu, & perturbatione plenæ sunt.

Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in operibus, & in factis manuum tuarum meditabar.

In memoriam ait, reuocaui, à quot calamitatibus maiores nostros liberaueris, & expugnabiles inimicis esse non sineris, & recordatus sum beneficiorum, quæ in Habraham contulisti, & in Isaac, & in Iacob, & in Ioseph, & in Mosem: & consolationem hinc percipiebam.

Extendi manus meas ad te.

Hoc est, cum omni alacritate preces effudi.

Anima mea sicut terra sine aqua tibi.

Sic autem tuum sitio auxilium, ueluti arida terra imbrem expectat.

Velociter exaudi me domine, defecit spiritus meus.

Magnitudinem mœroris per hæc declarauit: nam dolentium propriū est hæc animi perturbatio.

Non auertas faciem tuam à me, & similis ero descendentibus in lacum.

Nam si detestatus fueris meas preces ob peccatum, subitò morte mulctabor: quandoquidem mortem, lacum per similitudinem uocauit. Nam quemadmodum is, qui in lacu detentus est, non potest sine adiutoribus effugere, sic fieri non potest, ut mortuus in uitam redeat, nolente Deo.

Auditam fac mihi mane misericordiam tuam, quia in te speraui.

Tuam benignitatem inquit, mihi indica, & de spe ne decidam. Nam Manè hoc in loco, Celeriter dixit.

Notam fac mihi uiam, in qua ambulem, quia ad te leuaui animam meam.

Esto mihi inquit, dux, rectumq; iter mihi ostende: cùm enim ab omnibus rebus humanis meam separassem animam, eā tibi domine adduxi.

Eripe me de inimicis meis domine ad te confugi.

Fugitans hostes, te refugij locum habeo, & ut ab illorum impetu liberer precor.

Doce me facere uoluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

Cæterùm obsecro, ut non modo sciam quid uelis, uerum etiam quæ ut faciam uelis, quoniam te Deum meum, & dominum scio.

Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.

Hinc etiam spiritus dignitatem discimus: sicut enim Deus bonus est, sic etiam spiritus nominatur bonus, & quemadmodum Deum obsecrauit ut ipsum deduceret; sic etiam precatur, ut spiritus sancti ductum consequatur, ut nihil ipsi arduum, & difficile appareat, sed rectam uiam, & planam, & ab errore liberam incedat.

Propter nomen tuum domine uiuificabis me.

Tu Regem me elegisti, tuum autem suffragium, & electionē sum consecutus, & timeo ne à te despectus, sim in causa ut tuum nomen male audiat: ne igitur in meam dignitatem respicias, sed ob tuum nomen salutis lætitiam mihi imperti.

In æquitate tua educes de tribulatione animam meam.

Nam cùm me, & hostes iudicaueris, iustè à calamitatibus ab illis irrogatis me liberabis.

Et, in misericordia tua disperdes omnes inimicos meos, & perdes omnes, qui tribulant animam meam, quoniam ego seruus tuus sum.

Hoc etiam in centesimo trigesimo quinto psalmo, Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum, quoniā in æternum misericordia eius, & hoc in loco ait, In misericordia tua disperdes omnes inimicos meos. Nam misericordia erga eum adhibita, qui iniuria afficitur, iniuria afficienti interitum infligit. sic etiam optimus agricola radicitus quidem spinas excidit, irrigat autem, & colit plantas.

Psalmi. CXLIII. Interpretatio. Dauidi.

In nonnullis exemplaribus inscriptioni hoc additum inueni, Contra Goliath: neque autem in Hebraico exemplari, nec apud alios Interpretes, nec apud Septuaginta inueni in Sexcuplici. Cæterùm hoc habet ar-

gumentum. De gentibus, quæ in Iudæos post è Babylone reditum consurrexerunt, multi Vates mentionem faciunt, sed copiosius quàm alij diuinus Ezechiel, dicit autem illic, Post dies multos uisitaberis, & uenies ad terram, quæ reuersa est à gladio, & congregata est de populis multis in terram Hierusalem, quæ fuit deserta iugiter, & ipsi ex gentibus educti sunt, & habitabunt in pace omnes ipsi, & ascendes quasi imber, & uenies quasi tempestas, & quasi nubes, ut operias terram, tu & omnia agmina tua, & gentes multæ tecum. Deinde post multa edocet mortis modum. & conuocabo aduersus eum in cunctis montibus meis timorē gladij, ait Adonai dominus, gladius hominis in fratrem eius erit, & iudicabo ipsum in morte, & in sanguine, & imbre uehemēti, & lapidibus grandinis, ignem, & sulphur pluam super eum, & super omnes, qui sunt cum eo, & super gentes multas, quæ cum eo sunt. Cæterùm uolens hæc diligenter discere, uaticinationem, legere potest. hæc & hic psalmus uaticinatur, Inclina enim cælos domine, & descende, tange montes, & fumigabunt, fulgura coruscationem, & dissipabis eos, emitte sagittas tuas, & conturbabis eos. Planius autem hæc particulatim interpretatio docebit. Ezec. 38.

Benedictus dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.

Nam nuper è Babylone reuersi, et muris, & armis priuati, per diuinū auxilium inuadentibus hostibus superiores fuerunt. Sanè etiam nobis uerba concinunt. Nam à Diaboli Tyrranide liberati, à Deo pugnare docti sumus, Manibus quidem iustitiam operantes, & per digitos crucis signum frontibus imponentes.

Misericordia mea, & refugium meum, susceptor meus, & liberator meus, protector meus in ipso speraui.

Ab euentibus appellationes fecit. Tu nanque misericordia mea es, à te enim misericordiæ fontes accepi. Tu es refugium meum : nam ad te confugiens seruatus sum. Tu es susceptor meus: tuum enim auxilium consecutus, hostes superaui. Tu es liberator meus, & protector meus: tu nanque me bello petitum muniuisti, & obessum liberasti, in te nunc firmam spem figam.

Qui subdit populum meum sub me.

Hoc Zorobabeli congruit, & Iesu sacerdoti: hi enim tunc populum duxerunt.

Domine quid est homo, quia innotuisti ei, aut filius hominis, quia reputas eum?

Porrò Innotuisti, Cognosceris, Symmachus interpretatus est. Ma-

gnopere ait, immēſam tuam benignitatem admiror, quòd cùm Deus ſis, omniumq; opifex, talem de huiuſmodi uili animali curam geras. Deinde naturæ imbecillitatem oſtendit.

Homo uanitati ſimilis factus eſt, dies eius ſicut umbra prætereunt.

Theodotion autem, Homo inquit, auræ ſimilis eſt, ſed Symmachus, Vapori. Nam uaporis more conglebati, & diſſoluti, facile hominum natura corrumpitur, & umbræ inſtar horum uita incedit, quoniam ſic tibi caduci homines curæ ſunt.

Domine inclina cœlos, & deſcende.

Humanis uſus eſt uerbis, non humano more diuinam naturam circumſcriptam eſſe ſciens inquit, ſed implorans adiutorem ad hoſtium ſupplicium.

Tange montes, & fumigabunt.

Hoc enim in Sinai monte factum eſt: Nam mons ait, fumabat.

Fulgura coruſcationem, & diſsipabis eos, emitte ſagittas tuas, & conturbabis eos.

Per optandi modum ſermonem format. Prædicit autem futura, quæ per Vatem Ezechielē Deus prædixit: ſic enim illos omnes conſumpſit.

Emitte manum tuam de alto.

Edocens ſatis eſſe annuere ad ſalutem præbendam petentibus. Manum autem, Vim appellauit, ſicut ſæpe interpretati ſumus.

Eripe me, & libera me de aquis multis.

Multas aquas, *Hoſtium multitudinem nuncupauit, ſic etiā in Centeſimo uigeſimo tertio inquit pſalmo, Torrentem pertranſiuit anima noſtra aquam intolerabilem. & edocens per ſimilitudinem hoſtes aquas uocaſſe, ſubdidit.*

Ex manu filiorum alienorum.

Porrò ipſos alienos non tanquam alienigenas, ſed tanquam impios uocauit.

Quorum os locutum eſt uanitatem.

Deteſtati inquit, ſunt tuam gloriam.

Et dextera eorum, dextera iniquitatis.

Atqui opera uerbis reſpondent. ſicut enim uerbis deteſtati ſunt, ſic operibus iniuria afficiunt: ipſa enim eorum dextera, nihil dexterum efficit, ſed iniuſtitiæ inſtrumentum eſt.

Deus Canticum nouum cantabo tibi, in pſalterio decachordo pſallam tibi.

Non enim ſalutem adeptus, ingratus ero, ſed uſitatis muſicis inſtrumentis

mentis usus, hymnum de gratiarum actione persoluam.

Qui das salutem Regibus.

Sic enim etiam maiores nostros, quibus à te commissum fuerat Regnum, seruasti, & inuadentium hostium uictores reddidisti, Dauidem, Iosophat, Ezechiam, & siquis alius tuum implorauit auxilium.

Qui redemisti Dauid seruum tuum.

Nam per fœdera cum illis inita omnem de nobis curam geris.

De gladio maligno eripe me, & erue me de manu filiorum alienorum.

Gladium malignum, *Furorem, & feritatem irruentium uocauit, eosdem uerò filios alienos tanquam impios.*

Quorum os locutum est uanitatem, & dextera eorum dextera iniquitatis.

Eiusdem sermonis repetitione non frustra usus est, sed eorum felicitatem narraturus, prauitatis insimulationem sumpsit, ad opem ferendam Deum excitans. Isti enim ait, sic te detestantes, & simul cum iniustitia & malitia uiuentes, secundis uentis feruntur, & a te bonorum affluentiam accipientes, iniquitatis uiaticum felicitatem habent.

Quorum filii sicut nouellæ plantationes in iuuentute sua.

Multos, & bonos filios consecuti sunt, & ab eorum filijs circundantur, nouellas plantas imitantes.

Filiæ eorum compositæ circumornatæ ut similitudo templi.

Non modo naturæ pulchritudo ornat ipsas, sed etiam ob arte magno pere decorantur, ut similes sint templis ornatis ob Idolorum honorem. Cæterùm huiusmodi est fucus, & ars meretricia.

Promptuaria eorum plena, & eructantia ex hoc in illud.

Cùm enim uiderint cellas supra usum plenas, rursus in alias transferunt superuacua, secundum illum, qui dicit, Destruam horrea, & maiora ædificabo.

Oues eorum fœtosæ abundantes in egressibus suis, boues eorum crassæ.

Porrò eorum animalia pinguia, & fœcunda sunt.

Non est ruina maceriæ, neque transitus, neque clamor in plateis eorum.

Symmachus sic dixit, Nec percussio, nec funeris elatio, nec luctus in plateis eorum: sic etiam & alij interpretes explanarunt. Nam per multam felicitatem, & bonorum affluentiam in delicijs, & in risu degunt, de rebus tristibus non facientes periculum. Hæc & in Septuagesimo secundo inquit psalmo, Quia non est respectus morti eorum, & firmamen

tum in plagis eorum, in laboribus hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Cæterùm apud alios Prophetas multa his consonantia inuenimus, sed omnes malorum solutionem concludunt. Hoc sanè hoc in loco diuinus Dauid fecit, infert enim.

Beatum dixerunt populum, cui hæc sunt, beatus populus, cuius dominus Deus eius est.

Nam ueritatis expertes nesciunt rerum naturam discernere, sed delicijs, & opibus, & potentia felicitatem metiuntur, & qui his perfruuntur, felices, & beatos nuncupant. Veritatis autem studiosi cùm diuinam sapientiam acceperint, populum à te gubernatum beatum esse dicunt, & cuilibet uitæ tuam curam præferunt. Huiusmodi beatitudines etiam dominus nos edocuit, Beati inquit, pauperes spiritu, Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, & beati qui lugent, & beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, talium enim est Regnum cælorum. Qui autem uitæ delicias eligunt, his parum temporis perfruentes; ex breuibus delicijs diuturnum dolorem percipiunt.

Psalmi. CXLIIII. Interpretatio. Laudatio Dauidi.

Propositum psalmi inscriptio indicat. Adhortatur enim, ut Deum omnium conditorē laudemus, Dei potentiæ, & magnificentiæ, & Regni, & maiestatis reminiscētes. Cæterùm etiam alios huiusmodi psalmos gratia spiritus fecit, ad grati animi officium illum populum excitans. Habet autem prædictionem de gentium uocatione, & diuina cognitione. Hic autem hymnus per literarum seriem compositus est, & per eiusdē sermonis repetitionē Prophetæ desiderium docet.

Exaltabo te Deus meus Rex, & benedicam nomini tuo in seculum, & in seculum seculi.

Natura quidem Deus altissimus est, et minimè ascitam habet altitudinem: prædicant quippe hoc pietatis alumni, nesciosq; edocent. huius-
Ioan. 17. *modi est illud à Christo sacris in Euangelijs dictum, Pater glorificaui nomen tuum in terra. & paulo post edocet, non gloriam dedisse ei, quam prius non habebao, sed quam habebat ignorantibus demonstrasse, inquit*
Ibidem. *enim, Manifestaui nomen tuum hominibus. sic etiam Pater filio non dedit gloriam, quam prius non habebat, sed quam habebat inscios docuit, Clarifica me inquit, tu pater claritate, quam habebam apud te, priusquam mundus fieret: non igitur assumpsit, quod non habebat, sed quod habebat planum ignorantibus fecit. Igitur etiam hoc in loco Vates non altum Deum efficere promittit, sed eius altitudinem hominibus ostē*

dere, ut fieri poteſt, & omnium Deum, & Deum, & Regem proprium nominat, ob amorem ad hoc faciendum impulſus.

Per ſingulos dies benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in ſeculum, & in ſeculum ſeculi.

Semper te inquit, celebrabo, & nullum diem laudis expertem ſinā.

Magnus dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis.

Quoniam omnis magnitudo ſenſibilis longitudine, & latitudine, & profundo dimenſa oſtenditur magna; meritò ſubdidit, Magnitudinis eius non eſt finis: ut eum, qui celebratur, incorporeum, & incircumſcriptū eſſe demonſtraret. Nam magnum quidem ipſum inquit, noui, non tamē inuenio eum poſſe neque comprehendi, nec menſuræ obnoxium eſſe, neque principium, neque finem magnitudinis habere: quandoquidem hæc infinita eſt, & omnem mentis captum tranſcendit.

Generatio & generatio laudabit opera tua, & potentiam tuā pronunciabunt.

Hinc & gentium præcinit diuinam cognitionem. Non ſolum enim inquit, nos, qui ex Iſraele deſcendimus ſecundum hoc ſeculum te beneficij auctorem laudabimus, ſed etiam alia ætas, nimirum ex gētium eccleſia operum tuorum magnificentiam prædicabit.

Magnificentiam gloriæ ſanctitatis tuæ loquentur, & mirabilia tua narrabunt.

Natura eius, qui laudatur, Vatis uires uincit. Nam dignas, & naturales appellationes inquirens, deinde cum id non poſſet aſſequi, multa nomina ſimul connectit, Sanctificationis gloriam, & gloriæ maieſtatē nominans. Hæc igitur præcinit ab alia generatione prædicanda eſſe.

Et uirtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt.

Videtur quidem eiuſdem ſermonis repetione uſum eſſe, diuerſa tamē ſignificat. Mirabilia quidem enim dicit, miracula in quorundam beneficijs edita: Virtutem autem terribilium, magnificentias ob aliorum ſupplicia demonſtratas, ueluti per diuinum Moſem Aegypto uniuerſa flagella inflixit: illa quippe intelligenda ſunt Virtus terribilium: in ſolitudine mannam populo ſuppeditauit, & coturnices ligauit, & terram aridam inundauit. Hæc in admirationem gratorum hominum linguas impellunt. Hanc etiā diuinus Apoſtolus fecit, inquit enim à ſpiritu ſancto 1.Cor.12 *datas fuiſſe non modo gratias ſanitatis, uerum etiam operationes uirtutū, et uocat gratias ſanitatis, claudorū curſum, & ægrotantiū ſalutē, et* Actu.13. *mortuorū reſurrectionē, et alia huiuſmodi. Operationes uerò uirtutum,*

Act.13. *Cæcitatem Elymæ, Ananiæ, & Zaphiræ mortem, qui Sathanæ traditi fuerunt, ut erudirentur, ne Deo maledicerent.*

Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt, & iustitia tua exultabunt.

Vult sanè Vates diuinæ bonitatis, & potentiæ ostendere diuitias, humana uerò usus lingua, & quot desiderat assequi nequiens, plurima rursus congerit nomina, & prædicit futuri seculi gratum animum, diuinis oraculis perfruentis, ueluti quosdam ructus diuinæ benignitatis narrationem afferre. Hoc igitur & diuinus Apostolus sustinebit, & dignè cum non posset narrare diuinas res, per plura nomina hoc tentat; Qui
Rom.2. *transcendit enim inquit, diuitias bonitatis eius. & alibi, sic ipsum uictū*
Rom.11. *esse confitetur, Quàm incomprehensibilia inquiens, sunt iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius?*

Miserator, & misericors dominus, patiens, & multum miricors.

Idem etiam hoc in loco rursus Vates passus est: in memoriam enim reuocans, quomodo hominum naturam formauerit, & quanto honore, & uaticinatione eam dignatus fuerit, & quomodo totam uniuersitatem quæ cernitur, ut ipsis usum necessarium afferat præcepit, & quomodo quotidie peccantes sufferat, & oriri faciat Solem suum super bonos, & malos, & pluat super iustos, & iniustos, Non solum misericordem uocat, sed etiam clementem & patientem, & multum misericordem. Nam
Psal. 102. *immensa utens bonitate, longè fecit à nobis iniquitates nostras, quantū*
Ioan.3. *distat ortus ab Occidente. & dilexit sic mundum, ut filium suum unigenitum daret pro ipso.*

Suauis dominus uniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius.

Non modò enim de Iudæis curam gessit, uerum etiam in omnes homines benignitatem profudit: non solum homines, sed etiam animalia ratione carentia curat, & omnibus necessaria subministrat.

Confiteantur tibi domine omnia opera tua, & sancti tui benedicant tibi.

Non ea, quæ animis caret, Deū laudant, neq; feræ rationis expertes uocem rationis compotem emittunt, sed per hæc hi, qui rationis participes, Deiq; studiosi sunt, hymnorum cantilenam componunt, in quodlibet enim intuentes eorum, quæ ab ipso facta sunt, & sapientiæ magnificentiam obseruantes, in laudes linguam impellunt.

Gloriam Regni tui dicent, & potentiam tuam loquentur, ut notam faciant filiis hominum potentiam tuam, & gloriam magnificentiæ Regni tui.

Hi enim sanctissimi Viri, siue Vates, siue Apostoli, & qui post illos praeconij ministerium acceperunt, sempiternum Regnum, & inexplicabilem potentiam omnes homines docuerunt. Non enim Iudaeis solis, sed etiam toti hominum naturae hanc doctrinam afferent.

Regnum tuum, Regnum omnium seculorum, & dominatio tua in omni generatione, & generationem.

Perenne nanque habes imperium, & aeternum Regnum, neque incipiens, neque finiens.

Fidelis Deus in omnibus uerbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.

Nam uerborum ueritas splendet effectibus confirmata, & hi iustitia ornantur.

Alleuat dominus omnes, qui corruunt, & erigit omnes elisos.

Nam non modo de iustitiae alumnis rationem habet, sed etiam de ijs, qui prolabuntur, & franguntur, et peccati uulnera recipiunt: hos enim firmans cadere non permittit, eos uerò, qui ceciderunt erigit, dexteram porrigens.

Oculi omnium in te sperant domine, & tu das escam illorũ in tempore opportuno.

Hoc in loco hoc uerbum Sperant, non propter affectum posuit: neq; enim qui impiè uiuunt hanc habent spem, nec genera animalium ratione carentium sensum rationis compotem habent, sed edocet unumquodque ab ipso congruentem usum accipere. Deinde facilitatem suppeditans di facilè indicat.

Aperis tu manum tuam, & imples omne animal benedictione.

Simul enim & uis, & unumquodq; consequitur tua bona a te subministrata. Sicut enim nobis facile est contractos digitos extendere, & aperire manum, sic tibi facile est puncto temporis bonorum affluentiam praebere.

Iustus dominus in omnibus uiis suis, & sanctus in omnibus operibus suis.

Porrò in omnibus tuis dispensationibus iustitia splendet. Vias enim, *Dispensationes uocauit.*

Prope est dominus omnibus inuocantibus eum in ueritate.

Haec particula Prope, non loci spatium significat: natura enim ubiq; adest Deus. Nam in ipso uiuimus, & mouemur, & sumus, secundum diuinum Apostolum, sed per haec affectionem, & studium declarauit. Act. 17.

Pulchra autem est hæc additio ueritatis: non enim simpliciter inuocantibus adest, sed ijs, qui in ueritate hoc facere decreuerunt. Non omnis Mat. 7. *enim, qui dicit mihi, Domine domine, intrabit in Regnum Dei, sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in Cœlis est: ideo infert.*

Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet, & saluos faciet eos.

Qui diuinum habent timorem, prius Dei uoluntatem faciunt. Quoniam igitur eorũ propositum diuinæ uoluntati respondet; necessariò dominus eorum uoluntates perficit, neque enim aliquid repugnans ijs, quæ uult, cupiunt.

Custodit dominus omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet.

Ostendit quomodo iustus est dominus in omnibus uijs eius: Nam proprium iusti est, suum unicuique tribuere: propterea eos, qui erga ipsum bene affecti sunt, tuetur, & custodit, & ab insidiatoribus liberat, eos uerò, qui contrariam ingressi sunt uiam, supplicijs afficit.

Laudationem domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomini sancto eius, & in seculum seculi.

Ego igitur inquit, hunc hymnum conscripsi: conuenit autem toti hominum naturæ, semper laudibus opificẽ honorare, congruentẽq; cultum diuino nomini afferre. Notandum est autem hic non Iudæis hymnum tribuisse, sed omnem carnem in hymnorum cãtilenam uocasse: manifesta est igitur uaticinatio euentu confirmata. In omnibus nanque per totum orbem terrarum gentibus secundum uaticinationem uniuersitatis Deus celebratur.

Psalmi. CXLV. Interpretatio. Halleluia.

In nonnullis exemplaribus additum est Eggæi, & Zachariæ: sanè hoc nec apud Hebræum, nec apud alios Interpretes, nec apud Septuaginta inueni in sexcuplici. Atqui præsens psalmus ut Deum rerum omnium cõditorem laudibus prosequamur, adhortatur, quãdoquidem etiam inscriptio hoc significat: Nam Halleluia, Laudate dominum interpretatur, ut sæpius explanauimus.

Lauda anima mea dominum.

Spiritus gratia omnes nos commonefacit, ut in Dei laudes nos ipsos excitemus.

Laudabo dominũ in uita mea, psallã Deo meo quãdiu fuero.

In sexto inquit psalmo, Quoniã nõ est in morte, qui memor sit tui, in Inferno autem quis confitebitur tibi? Idcirco in uitæ tempore Deum laudare docemur, donec huiusce uitæ finem acceperimus.

Nolite confidere in Principibus.

Bona admonitio: neque enim Principes semper imperant, sed ad tempus habent imperiũ, neq; omnes Principes iustitiam honorant. Vtraq; autem sic se habere, naturæ imbecillitas respiciẽda est. Hoc enim subdit.

In filiis hominum, in quibus non est salus.

Inspice naturam, & ne potentiæ fretus esto: Homo enim uanitati similis factus est, & homo sicut fœnum dies eius. Psal. 102. & 143.

Exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam.

Spiritum *hoc in loco Animã uocat: hac enim transmigrante, in propriam cognationem corpus reuertitur secundum diuinam sententiam, Quoniam terra es, & in terram reuerteris.* Gen. 3.

In illa die peribunt omnes cogitationes eorum.

Nam anima separata, & corpore in puluerem dissoluto; inanes cogitationes ostenduntur. Hoc etiam per similitudinem nos edocuit. Cùm enim diuitem introduxisset, cuius ager uberrimos fructus reddidit, cogitans destruere horrea, & maiora ædificare, subdidit, Stultè hac nocte repetunt animam a te, quæ congregasti cuius erunt? Et ex alijs hominibus, hi quidem imperium, & potentias, hi uerò agrorum possessiones, & ædificia cogitant, & alij uictorias in bellis somniant, alij uero hostibus mortem struunt, sed adueniens de repentè mors, imperfectas cogitationes illorum facit. sic cùm uanitatem spei, quæ in hominibus collocatur ostendisset, utilitatem spei in Deo fixæ demonstrat. Luc. 12.

Beatus cuius Deus Iacob adiutor eius, spes eius in domino Deo ipsius.

Deum Iacob non temerè uocauit, sed admonens nos quantam opem consecutus fuerit Iacob, cùm in Deo spes suas constituisset, & quales, & quot fructus spei percepit: ut in Deo huius speremus commonefecit, & Dominum ipsius, & Deum nominat, & per utraque potentiam prædicat. Deinde ex ipsa operum ædificatione eius bonitatem, & potentiam edocet.

Qui fecit Cœlum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt.

Breui totum mundum, qui conspicitur, & qui minimè conspici potest, sermone comprehendit. Nam non modo de Cœlo, & terra, & mari fecit mentionem, sed etiam de omnibus, quæ in eis sunt: In Cœlo autem sunt Angeli, & naturæ, quæ minimè cerni possunt, & Sol, & Luna, & stellarum multitudo: In terra uerò & mari, homines, & animalium ratione carentium genera: Talis ait, uniuersitatis conditoris est potentia: Cernis igitur quantum differant caduci Principes a rerum omnium opifice. sic cùm ostendisset ipsum rerum omnium conditorem,

demonstrat ipsum curam gerere eorum, quæ fecit.

Qui custodit ueritatem in seculum, facit iudicium iniuriã patientibus, dat escam esurientibus.

Verax enim est ille, qui pollicetur, & studiosè promissa perficit. Fauet autem his, qui iniuria afficiuntur, & iustè iudicat: præbet uerò omnibus esurientibus congruentem cibum. Hinc & beneficia in nos per humanitatem Saluatoris collata prædicit.

Dominus soluit compeditos, dominus illuminat cæcos, dominus erigit elisos.

Hæc etiam per Vatem Esaiam Deus uniuersorum prædixit, cùm di-
Esa. 42. *xisset enim, Dedi te in lucem gentium, subdidit, Vt aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione uinctos, & ex domo carceris seden-*
Esa. 61. *tes in tenebris. & alibi ex persona ait domini Christi, Spiritus domini super me, eò quòd unxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, cæ-*
Esa. 29. *cis uisum. Et alibi, Tunc audient surdi uerba libri, & qui sunt in tenebris, & in nube, oculi cæcorum uidebunt.*

Dominus diligit iustos, dominus custodit aduenas.

Deus rerum omnium conditor cuilibet congruentia affert, & iustis, qui ipsum diligunt, paria rependit, paternumq́; amorem ostendit: eos uerò, qui patriam impietatem fugerunt, & cum fide ad ipsum accesserunt, omni custodia, & ope dignatur. Proselytos enim hospites uocat.
Ephe. 2. *sic etiam beatus inquit Paulus, Quando eramus in illo tempore sine Christo, alienati a conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, sed nos, qui aliquando longè eramus, facti sumus propè.*

Pupillum, & uiduam suscipiet, & uias peccatorũ disperdet.

Ab uniuersali prouidentia i.: singularia sermonem transfert, & inquit neminem uniuersitatis moderatorem negligere, sed etiam eos, qui omni humano auxilio sunt destituti, omni cura dignos facit, omnesq́; insidias in hos comparatas dissoluit.

Regnabit dominus in secula Deus tuus Sion in generationem, & generationem.

Nam sempiternum habet imperium, Regnumq́; perenne nunc is qui solius tui ò Sion Deus existimabatur.

Psalmi. C X L V I. Interpretatio. Halleluia.

Hic manifestò discimus interpretationem Halleluia, Laudate enim domi-

dominum, Halleluia Hebræus dicit. sed Symmachus hoc sine interpretatione missum fecit. dicit autem sic, Halleluia quoniam bonus est psalmus: Theodotiō autem, Laudate Ia, dixit. Vt laudemus igitur etiam hic psalmus nos adhortatur: prædicit autem è Babylone reditum, & postea Hierosolymæ instaurationem factam. Non enim ut Iudæi expectant rursus Hierosolyma instaurabitur, sed diuinum oraculum illam ædificationem, quæ a Zorobabel facta fuit, uaticinatur.

Laudate dominum, quoniam bonus est psalmus, Deo nostro iucunda, decoraq; sit laudatio.

Vtilis inquit, est hymnorum cantilena, & bonorū est causa. At hymnus minimè Deo gratus est, sed laudantium propositum: ipse autem nulla re egens, gaudet uerò hominum salute

Aedificans Hierusalem dominus dispersiones Israelis congregabit.

Et ideo ait, ipsum laudare decet, quoniam et Hierosolymam euersam ædificabit, & captiuos abductos reditu dignos faciet. Cæterum si non omnes reuersi sunt, non diuinus mentitus est sermo, sed illorum prauitas redarguta est, quandoquidem ipse per Cyrum omnibus ut redirent iussit: Isti uerò repugnantem habentes mentem, externam terram pro patria elegerunt.

Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum.

Corporis rebus ea, quæ spiritus sunt, coniunxit, & ostendit non modo captiuis libertatem largitum esse, uerum etiam ijs, qui peccati uulnera susceperunt, sanitatem gratificari.

Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina uocat.

In omnibus Dei potentiam prædicat. Hanc autem clausulam, Qui enumerat, hic cognitionem uocauit, & astrorum nomina, astrorum differentias, & horum positionem, & ordinem, & inuicem habitum. non enim nominibus utens uniuersitatis Deus, stellas uocat: quandoquidem hæ inanimæ sunt, & rationis expertes. Cæterùm homines impia mente utentes, ex fabulis ab ipsis confictis, nomina stellis posuerunt.

Magnus dominus noster, & magna uirtus eius, & sapientiæ eius non est numerus.

Immensa sunt omnia & magnitudo, & robur, & laus, ut possumus tamen laudamus.

Suscipiens mansuetos dominus, humilians autem peccatores usque ad terram.

Symmachus uerò Recuperans dixit, et hoc est proprium diuinæ pro

uidentiæ: eos quidem, qui ob mansuetudinem a quibusdam insidijs sunt petiti, prouidentia dignatur: eos uerò, qui iniustè ipsos inuaserunt, morte mulctat, & hos illustres, & amplissimos efficit, istorum autem memoriam obliuioni tradit: sic sanctorum Apostolorum chorus celeber fuit, sic celeberrimus Martyrum cœtus, eorum uerò memoriam qui in hos bellum gesserunt, obliuione deleta est.

Præcingite domino in confessione, psallite Deo nostro in cithara.

Hanc igitur scientes Dei bonitatem, & sapientiam, incipite hymnorũ cantilenam usitatis musicis instrumentis utentes.

Qui operit Cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam.

Vtraque sunt signa & potentiæ, & bonitatis. nam ut bonus & benignus de his, quæ supra terram sunt, curam gerit, ut autem omnia potẽs, aquarum naturam sublimem fert, cœlique aspectum operit, per nebulas fabricans, ueluti quoddam tectum inter Cœlum, & terram, & harum partubus terram irrigans. Deinde fructum, qui hinc oritur, ostendit.

Qui producit in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum.

Nam non solum terram ab hominibus cultam irrigat, sed etiam mõtes, & deserta loca, fœnum ex his ortum animalibus afferens, & hoc ut beneficijs homines afficiat facit, quandoquidem statuit, ut animalia hominibus seruirent.

Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.

Non est rationis particeps coruorum natura, neque secundum rationem opificem inuocat, sed clamor ob necessitatem emissus, petitionem imitatur. Hinc opinor etiam dominum Christum aliarum auium memoria prætерita, coruorum meminisse, & discipulis dixisse, Luc. 12. *Respicite Coruos, quia non seminant, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater uester cœlestis pascit illos.*

Non in fortitudine equi uoluntatem habebit, nec in tibiis uiri beneplacitum erit ei: Beneplacitum est domino super timẽtes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius.

Non corporis robore ait, & equestri arte, et pedum celeritate Deus delectatur, sed bonis actionibus oblectatur, quarum auctor est religio. Cæterùm non modo de his studiosè gerit curam, sed etiam de illis, qui in peccata prolapsi sunt, & pœnitentia utuntur, & benignitatis spe con firmantur. non solum enim dicit, Deũ delectari perfectis uirtutis athle-

tis, sed etiam his, qui diuinam expectant misericordiam.

Psalmi. CXLVII. Interpretatio. Halleluia.

Etiam hoc in loco diuinum oraculum, ut Deum laudemus iubet. Cæterùm prædicit etiam post reditum ædificationem factam: præter hanc autem Apostolorum præconia etiam uaticinatur, quæ totum terrarum orbem quàm celerrimè percurrerunt.

Lauda Hierusalem dominum, lauda Deum tuum Sion, quoniam confortauit seras portarum tuarum.

Per inexpugnabile Dei robur, & ab hostibus, & ab obsidione liberata ò Hierosolyma, hymnos beneficij auctori repende. Hierosolymam autem non ædificia uocat, sed huius incolas.

Benedixit filiis tuis in te.

Nam benedictione accepta de procreandis liberis, & multis, in multitudinem aucta es.

Qui posuit fines tuos pacem.

Vndiq; pax tibi donata est: exterriti enim terrore eorum, qui in bello occubuerunt, cæteri rursus redire non audent.

Et adipe frumenti satiat te.

Inundauit te etiam bonis è terra ortis. Adipem enim frumenti, fructuum affluentiam uocauit, a parte totum uocans: nam frumentum est triticum, Adeps autem frumenti est pulcherrimus panis. Cæterùm per hunc alios fructus declarauit. Verùm hac prouidentia olim Iudæi perfruiti sunt, cùm autem in Saluatorem rabie perciti fuerint, omnibus bonis orbati fuerunt. Propterea diuinum oraculum cùm hæc de illis percurrisset, gentium uaticinatur salutem.

Qui emittit eloquium suum terræ, uelociter currit sermo eius.

Sermonem hoc in loco, Euangelij præconium uocauit. Hoc autem non Iudæis solum, sed etiam gentibus omnibus misit, Euntes enim inquit, docete omnes gentes. Ostendit uerò celeritatem cursus, breui enim tempore totam terram, & mare doctrina impleuit. hoc præuidens Vates inquit, Velociter currit sermo eius, & nec nouum, nec inopinatum est: omnia enim diuinæ uoluntati cedunt, actutum igitur uolens cùm una aquarum natura sit, in infinitas species transfert. Matt. 28.

Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit, mittit crystallum suam sicut bucellas.

Nam ex una aquarum natura fit quidē repugnans crystallus, fit aūt

nix rara, et mollis,& lanæ mollitiē imitatur,fit etiam puluis humidus: huiusmodi enim est nubis natura.

Ante faciem frigoris eius,quis sustinebit?

Atqui aerem facile permutat,& eum,qui modo callidus erat,paulo post frigidum facit.

Emittet uerbum suum, & liquefaciet ea, flabit spiritus eius, & fluent aquæ.

Sed rursus cùm uult aquam conglatiatam facile dissoluit, & per riuos currere facit: Nam spirante Austro,& nix,& crystallus consumitur. Cæterùm de his non temere narrationem fecit, sed alia per hæc indicans. Quemadmodum enim nix deorsum delata, montes implet, liquefacta uerò, in proximos fluuios it, & alia loca irrigationem affert, sic bonorum affluentia diuinitus data, Iudæis primis sanè allata fuit, illis uerò gratiam renuentibus, per sacros Apostolos ueluti per quosdā fluuios doctrinæ irrigatio gentibus allata est.

Qui annunciat uerbum suum Iacob,iustitias, & iudicia sua Israel.

Olim quidem legem, postea uerò & gratiam, sed utroque indigni cogniti sunt.

Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis.

Nulli enim gentium per Mosem legem dedit, neque per Prophetas utilitatem attulit: hos autem solos hac irrigatione dignos fecit, tamen ingrati erga beneficij auctorem fuerunt. Gentes autem per sacros Apostolos cùm mentis luminis radium accepissent, proprium creatorem agnouerunt,& huic continuè cultum afferunt.

Psalmi. CXLVIII. Interpretatio.
Halleluia, Halleluia.

Duplicem admonitionem Vates fecit, ut ad maiorem alacritatem animos accenderet. Cæterùm hic est alius hymnus totam uniuersitatem, & quæ sub intelligentiam cadit, & sub sensum, rationis compotem, & rationis expertem, animatam, & inanimam, in unum consensum canendorum hymnorum excitans. Cælum igitur, & terram, & Abyssos, & luminaria, quæ in Cælis sunt, & montes, & plantas,& alia huiusmodi quæcunque animam,et rationem habent,laudes,& hymnum afferre iubet. Verùm in hæc eos,qui rationis compotes

sunt, intueri imperat, & sapientiam, quæ in his cernitur discentes, creatorem celebrare.

Laudate dominum de cœlis, laudate eum in excelsis.

Duos Cœlos à Deo factos esse magnus Moses nos edocuit, Vnum simul cum terra conditum, alterum postea medium inter aquas positum esse, quod & firmamentum appellauit: propterea de cœlis, & excelsis Deum laudare præcepit, hoc est, & eos, qui in hoc, & in illo degunt, nimirum incorporeorum choros. quoniam enim diuinus Moses nihil de natura cælestium spirituum creatione nos docuit, necessariò hic Vates de his fecit mentionem: propterea ut afferant Creatori hymnum mandat, quandoquidem hoc debitum ab his, qui creati sunt debetur, & omne, quod ab ipso conditum est, & ratione honoratum, hoc debitum semper exoluere conuenit. si autem ea, quæ creatam naturam habent laudant, sed nec filius, nec sanctus spiritus cum laudantibus connumeratus est, patet creatæ naturæ haudquaquam esse. Certè enim ante omnes alios opificem laudarent, & fontes iustitiæ honorarent iustitiam, sed nec filius laudat, nec spiritus sanctus: non igitur creatæ naturæ est nec filius, nec spiritus sanctus: sed nimirum laudatur & ipse, & spiritus sanctus, quandoquidem minime est aliud quid medium inter eos, qui laudant, & laudantur, sed profectò is, qui creatus est, laudat, creator uerò laudatur. si autem aliquis suum conditorem non laudat, tanquam ingratus non laudat, sed hæc copiosius in sermonibus de spiritu sancto narrauimus: igitur ad continuationem interpretationis transeamus.

Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius.

Angelos, & Virtutes, intelligentes naturas uocat: Angelos quidem utpote qui diuina uerba transmittunt: Virtutes uerò quippe quæ corporeis affectibus carent, & iussa perficere possunt: Potentes enim inquit, fortitudine ad faciendum uerbum eius. totam enim naturam intelligibilium per hæc nomina comprehendit. Cæterùm congruenter admodum cælestes choros primos in hymnorum cantilenam uocauit.

Laudate eum Sol, & Luna, laudate eum stellæ, & lumen.

Symmachus sic explanauit, Laudate eum omnes stellæ luminis: sic etiam cæteri. Atqui secundum Septuaginta sic est intelligendum. Prima die lucem Deus fecit, quarta uerò luminaria: & propterea seorsum luminis mentionem fecit, non quòd per se ipsum consistat, sed quòd luminaribus attributum sit. Cæterùm hæc etiam iam supradiximus, hæc Prophetam conuocare non ueluti animata, & rationem habentia,

sed ut nos in hæc intueamur, Deique sapientiam discamus, & per omnia ut ipsi laudes componamus, adhortatur.

Laudate eum cœli cœlorum, & aquæ, quæ super cœlos sunt.

Firmamento aquarum naturam Deus diuisit inexplicabili sapientia, maximam ipsis distinctionem impertiens, & inter aquas in nubem coactas immensum luminarium ignem percurrere iußit. aqua autem & ignis sibi inuicem aduersantur, sed tamen neque ignis aqua extinguitur, neque coacta illa aqua immenso igni consumitur. Porrò hæc Dei inexplicabilem potentiam ostendunt. Cæterùm cœlos multitudinis numero nuncupauit, non multos hos esse ostendens, sed Hebræorum uocẽ sequens, illi enim multitudinis numero hos uocant, quemadmodum nos Athenas, & Thebas dicimus. Denique quos hic Cœlos cœlorum uo-
Psal.113. *cauit, alibi Cœlum cœli nuncupauit, Cœlum enim inquit, cœli domino.*

Statuit ea in æternum, & in seculum seculi, præceptum posuit, & non præteribit.

Non modo autem condidit, uerum etiam de ipsis curam gerit, unde & perseuerantiam habent donec ipse uoluerit: nulla res enim terminos ab ipso positos transgredi potest. Igitur ea, quæ inanima sunt, atque etiam aliorum genera leges positas uerentur, sola autem hominum natura ratione prædita leges transgreditur, & mare quidem terminos scit, & arenam ueretur, & nox atque dies mensuras positas conseruãt, homines uerò diuinas leges pro nihilo ducunt. Sic autem cùm cælestia, & ea, quæ supra cœlos sunt, in communicationem canendorum hymnorum uocasset, in terram communem matrem hominum, & animalium ratione carentium digreditur.

Laudate dominum de terra.

Deinde particulatim.

Dracones, & omnes Abyssi.

Pars terræ est mare, & in hoc sunt cetæ. Atqui hæc prouidentia opificis admiratione digna est, cùm maxima, & superba animalia ab ipso effecta in maribus, quæ minime nauigari possunt concluserit, stupefaciens opificio homines, & horum commemoratione territans, Deiq; bonitatem prædicans, cùm hinc detrimentum, quod hinc oriri posset, impedierit.

Ignis grando, nix, glacies, spiritus procellarum.

Et hæc ex aquis causam habent. sanè in aere & grando, & nix, & glacies fit, & uehementes uenti: hos uerò procellas nuncupauit. et Ignis similiter, non solum in terra, sed etiam in aere cerni potest, etenim astra fulgura, & flumina, & accensi turbines ex aere deferuntur.

Quæ faciunt uerbum eius.

Et hæc sanè ait, suis nutibus cedunt, non tanquam animata, & rationem habentia, sed utpote quæ uoluntatem eius sequuntur: nam annuente Deo eorum quodlibet fit.

Montes, & omnes colles, ligna fructifera, & omnes Cedri.

Et hæc etiam in gratiarum actionē linguas nostras impellere possunt: nam non modo horum magnitudo admiratione digna est, sed etiam usus, qui hinc oritur, quandoquidem maximus est, & uniuersi generis.

Bestiæ, & uniuersa pecora.

Per diuisionem etiam hæc dixit. non enim simpliciter animalia quatuor pedum dixit, sed agrestia à mansuetis seiunxit, & per hæc igitur & per illam Deum celebrare iubet. nihil enim superuacaneum, & inane est, licet nostram scientiam fugiat.

Serpentes, & uolucres pennatæ.

Serpentium commemorationi etiam piscium natura coniungitur: quandoquidem illi in aquis serpunt. sic autem ipsos etiam Deus appellauit, Producant enim inquit, aquæ reptilia animarum uiuentium, & uolatilia uolantia per firmamentum cœli. Post hæc omnia eum, qui per hæc omnia Deum laudat, uocat. post omnia nanque diuina structura dignus effectus fuit homo, & hunc per ordinem, & per gradus excitat. Primum autem Regum introducit chorum, deinde subditorum populum, & inquit. Gen. 1.

Reges terræ, & omnes populi.

Cæterùm nec secundos Principes hymnorum cantilena priuat, nec post hos Iudices, sed etiam his utilitatem, quæ hinc oritur impertit.

Principes, & omnes Iudices terræ.

Et quamlibet ætatem, & utrumque genus & uirorum, & mulierum hoc facere iubet, & primos, & primas, quæ perfectam habent ætatem.

Iuuenes, & Virgines.

Deinde utrumq; extremum dicit.

Senes cum iunioribus laudent nomen domini.

Et matura inquit, & immatura ætas Deum celebret.

Quia exaltatum est nomen eius solius.

Restincta enim est falsorum Deorum memoria, & solius Dei, qui est uenerandum nomen adest.

Confessio eius super cœlum, & terram.

Nam non amplius solum cælestia ipsum laudant, sed tota terra domini cognitione plena est, ut multa aqua maria operit.

Et exaltauit cornu populi sui.

Inexpugnabilem ait, suum populum, & illustrem ostendet: quandoquidem cornu robur uocauit, ex translatione animalium cornutorum, quæ ob robur, quod in illis habent, gloriantur.

Hymnus omnibus sanctis eius.

Non solum fortes eos, qui in ipsum crediderunt, sed etiam celebres apud omnes faciet.

Filiis Israel populo appropinquanti sibi.

Hac autem gloria & Israel perfruitus est, quando Deo adhærebat. sed nunc cum pietate splendor transiuit, & hi quidem hac priuati sunt, & gentes diuinis donis lætantur.

Psalmi. CXLIX. Interpretatio.
Halleluia, Halleluia.

Illi, qui post reditum multas illas gentes ob diuinum auxilium uicerunt, hunc afferre hymnum iubentur. Cæterùm habet etiam prædictionem de illis, quæ à Machabæis rectè gesta fuere.

Cantate domino canticum nouum, laus eius in ecclesia sanctorum.

Non enim peccatorum, sed sanctorum proprium est Deum laudare.

Lætetur Israel in eo, & filiæ Sion exultent in Rege suo.

Omnium quidem Deus uniuersitatis est Deus: propriè autem Israelitarum Rex nuncupabatur. cùm primùm igitur ingrati animi morbo laborarunt, alium Regem ut esset eis petierunt, inquit Deus Samueli,

1.Reg.8. *Non te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos.*

Laudent nomen eius in choro in tympano, & in psalterio psallant ei.

Per omne musicum instrumentum ait, secundum legem nostrum beneficij auctorem laudibus efferamus.

Quia beneplacitum est domino in populo suo.

Multa benignitate nos dignatus est, & propriam bonitatem nobis aperuit.

Et exultauit mansuetos in salutem.

Eos autem, qui omni auxilio destituti sunt, bonisq; moribus utuntur, sublimes, & illustres reddit.

Exultabunt sancti in gloria, lætabuntur in cubilibus suis.

Et qui iustitiam honorant, in gloria erunt, multa quiete perfruentes, quandoquidem lectus quietem indicat.

Exaltationes Dei in gutture eorum.

Sane diuina beneficia iustè prædicant, horum causam celebrantes.

Gladii ancipites in manibus eorum, ad faciendam uindictã in nationibus increpationes in populis.

Non est quieti repugnans, in bellis uincere: omni nanque quiete iucundius est uincere. prædicit igitur per hæc Machabæorum uirilitatem, qua usi & finitimos captiuos ceperunt, & Macedones expugnarunt.

Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.

Multa huiusmodi ab illis gesta fuisse historia edocet, & facile legere uolentes uaticinationis ueritatem discere possunt.

Vt faciant in eis iudicium conscriptum.

Quæ enim in illos iustè gesserunt, in acta relata sunt, & usque in hodiernum diem celeberrima eorum gloria permansit: hoc enim infert.

Gloria hæc est omnibus sanctis eius.

Nam gloriæ mater est sanctitas, & huius operarij per ipsam celebres fiunt.

Psalmi. C L. Interpretatio.
Halleluia, Halleluia.

Et hic hymnus triumphalis est: Vaticinatur autem omnibus hominibus futuram Dei cognitionem.

Laudate dominum in sanctis eius.

Nam hæc est potißima occasio canendorum hymnorum. si enim à plantis, & feris, & reptilibus in gratiarum actionem ansam arripere iußi sumus; quantò magis iustum est, in sanctios inspicere, & horum celebrare Deum? Quis enim non linguam impelleret ad hymnos canendos ei, qui tantam bonorum copiam hominibus largitus est? cùm ea, quæ beato Paulo acciderunt didicerit, uel diuino Petro, uel Ioanni, uel alijs Apostolis, uel uictoribus Martyribus, uel cæteris sanctis, uel his, qui nunc ueritatis athletæ sunt.

Laudate eum in firmamento uirtutis eius.

Symmachus autem sic, Laudate eum in firmamento inexpugnabili eius: solus enim firmum, & immortale, & sempiternum habet imperium.

Laudate eum in uirtutibus eius.

Inexplicabilia nanque sunt ea, quæ per sanctos eius continuè rectè geruntur.

Laudate eum secundum multitudinem magnitudinis eius.

Simile est hoc ijs, quæ iam, à nobis interpretata fuere, Quoniam magnitudinis eius non est finis. Infinita enim est eius ait, magnitudo, & immensa potentia: per omnia igitur ipsum celebrate.

Laudate eum in sono tubæ.

Sacerdotale erat hoc instrumentum, quandoquidem sacerdotes tubis utebantur, tubas quæ in Sinai monte fuerunt, in memoriam reuocantes.

Laudate eum in psalterio & cithara, laudate eum in tympano, & choro, laudate eum in cordis, & organo, laudate eum in cymbalis benesonantibus, laudate eum in cymbalis iubilationis.

His symphoniacis instrumentis olim Leuitæ utebantur, Deum in diuino templo laudantes: non quoniam Deus horum sono oblectabatur, sed quoniam propositum eorum, qui hæc faciebant, amplectebatur. Nam Deum minimè cantibus, & sonis delectari, audimus ipsum Iudæis dicentem, Auerte à me sonum cantionum tuarum, & uocem organorum Amos. 5. *tuorum non audiam: Hæc igitur fieri permisit, cùm ab Idolorum errore eos liberare uoluerit. Quoniam enim studiosi ludorum quidam erant, & risus amatores, & hæc omnia in Idolorum templis fiebant; permisit hæc, hoc pacto eos alliciens, & minori detrimento maius impediens, & per imperfecta perfecta prædocens.*

Omnis spiritus laudat dominum.

Non Iudæi solum, sed omnes homines, Non enim Iudæorum Deus est tantum, secundum diuinum Apostolum, sed etiam gentium. In centesimo igitur & quadragesimo quarto psalmo inquit, Benedicat omnis caro nomini sancto eius. Hoc in loco, Omnis spiritus, dicit, laudat dominũ: sed nec ibi solam carnem, nec hic spiritum solum uocauit, uerum per hoc & illud, & corpore, & anima Deum rerum omnium conditorem laudari præcipit. Cæterùm admiratione dignus est hic finis totius psalmorũ tractatus, & uaticinationis proposito respondens: etenim uaticinatio gentibus prædicat salutem, & prophetiæ finis eos, qui hanc consecuti sunt, beneficij auctorem laudibus efferre iubet. Nos autem non modo uerba audimus, sed etiam hoc in loco euentus perspicimus: quandoquidem in qualibet ciuitate, & pago, & in agris, & in angulis, & in

montibus, & collibus, & in solitudine penitus inculta Deus uniuersitatis conditor laudatur.

EGO autem huius libri lectores obsecro, ut si bene et concinnè expositus fuerit, utilitatem ex his rebus percipiant, sicubi uerò arcana sancti spiritus mysteria assecuti non sumus, ne nobis uehementer succenseant. Quæ enim inuenire potuimus, omnibus abundè proposuimus, & quæ à patribus nostris didicimus, studuimus nostris posteris afferre. Et nos quidem laborem suscepimus, ut sine labore cæteris fructum afferemus, quos precor, atque obtestor, ut suis precibus nostrum laborem compensent, ut illorum precibus adiuti, uerbis opera adiungamus, & hoc modo felicitatem ex utrisque compositam reportemus, Qui enim inquit, fecerit, & docuerit, magnus uocabitur in Regno Cœlorum: quod quidem utinam nos omnes consequamur per Christum Iesum dominum nostrum, cum quo patri gloria conuenit, & cum sancto spiritu in secula seculorum. AMEN.

BEATI *Theodoreti Episcopi Cyri in centum Quinquaginta Psalmos interpretationis Finis.*

CATHENA EXPLANATIONVM VETERVM SANCTORVM PATRVM.

IN OMNIA TVM VETERIS, tum noui testamenti Cantica.

AB ANTONIO CARAFA e Græco in Latinum conuersa.

Quorum nomina hæc sunt.

Basilius & Stephanus.	Gregorius Nyssenus.
Cyrillus Alexandrinus.	Ioannes Chrysostomus.
Didymus.	Ioannes.
Eusebius Cæsariensis.	Nicolaus presbyter.
Hesychius.	Theodoretus.
Eudoxius Philosophus.	Theodoretus Heracleensis.
Gregorius Nazianzenus.	Seuerus.

ILLVSTRISS. AC REVEREND. S. R. E. CARDINALI ALFONSO CARAFAE.

Antonius Carafa. S. P. D.

POstquam Dei cōcessu, ac munere Beati Theodoreti Commentarios in Dauidis psalmos in Latinū uertissem; eiusdē ope fretus, aggressus sum etiam latinam facere cathenam in omnia, tum ueteris, tum noui testamenti Cantica, cùm fortè ipsam unà cum Theodoreti explicatione inuenissem. non enim putaui committendum, cùm utilis futura esset ad tam præclarum librum intelligendum, eam ut neglexisse uiderer: etsi multum mihi in tali uersione laborandum fuit, tum quia exemplaria antiqua, quorum collatione maculas abstergere possem non habebam, & coniectura multis in locis corrigendis opus fuit, & iudicio ad eas tollendas, cùm uitio scriptorum indoctorum irrepsissent. Quare satis commodè, ut opinor, mihi res cessit: perduxi enim ad exitum eodem Deo, qui omnibus cogitationibus, & actionibus nostris bonis aspirat, præstóq; est, adiuuante. Magni uerò fieri debet Cathenā hæc: est enim plena optimæ doctrinæ, & eruditionis minime uulgaris: rem satis indicare possunt nomina ueterum Patrum, ex quorum libris hæc collecta sunt, Gregorii Nazianzeni, Eusebii Cæsariensis, Theodoreti, Cyrilli, & aliorum. Quis uerò collegerit explicationes has, & Cathenam hāc uerè auream confecerit, planè ignotum est. Illud unum satis constat, multos tales Cathenas conficere eadem ratione studuisse, nam etiam extant nonnullæ aliæ, quæ legi possunt, ante hanc editæ & in latinum conuersæ a doctis uiris persimiles huic. Quisquis autem ille fuit, qui hanc confecit, uir certè fuit pius, diligens, multumque uersatus in sacrorum librorum lectione. Nam Theodoreti quidem esse non est credendum: hunc enim auctor Cathenæ sæpe nominat, & ex eius libris multa excerpit, alios etiam, qui multò post ipsum uixere. Illud silentio præterire non debeo, ne fortè mireris inter legendum horum

Canticorum contextum differre multis in locis a peruulgato, quem habemus in manibus: Ita enim uertere fuit necesse, ut Græci etiam ex Hebræorum libris uerterunt, nec enim aliter ad uerba Canticorum accommodari potuisset horum Interterpretum explicatio. Spero omnino & tibi, qui semper hæc adamasti, & omnibus bonis grata fore. Me uerò nihil aliud ne laudem quidem, quam cæteri quærunt, quæsiuisse pro certo habeas uelim, sed illud unum, tibi, & mihi ipsi ut satisfacerem. Tibi enim cum omnia debeam, in primis efficere studeo, quæ grata esse intelligo, es uerò tu huic generi literarum, fuistiq; ab ineunte ætate semper deditus: mihi autem nihil maiori curæ est, aut unquam fuit, ut certum mihi subsidium, & consolationem bene solidam ex lectione talium auctorum pararem. Vale, & me ut facis ama. Patauii. &c.

INDEX CANTICORVM.

EVSEBII EPISCOPI CÆSAREÆ.

CAnticum est Theologia in rectis dogmatibus consistens, quam ipsa anima perfecti uiri per seipsum meditata est Deo cōsecrare. Canticum est quodcunque contemplationem, & Theologiam tantum continet. Canticum est uox, quæ cum melodia, & cum armonia profertur absque sono instrumenti. hoc primum cecinerunt Canticum filij Israelis cùm sicco pede rubrum mare transiuissent, cumq; insequentes Aegyptios undis obrutos, & dèmersos factos simul cum curribus, & equis spectassent: non quod maris contractionem quandam, & refluxum, qui in illo loco fit obseruassent, ut dicunt qui Idolis deditisunt, & in stulta opinione uiuunt: hunc enim potissimum nouissent, si esset uerum præter hos Aegyptij ut magis finitimi, & accolæ illorum locorum, sed cùm inexpugnabilem Dei potentiam ante ipsos certantem, & eos protegentem conspexissent.

Cantemus domino gloriose enim honorificatus est.

Vtiliter enim miraculum edidit hoc uniuersitatis Deus. etenim cùm in Aegypto quamplurima signa & admodum admiratione digna eis ostendisset, addidit etiam hoc honoris sui agendi causa, ut qui in sua essent tutela ipsum mare pertransire possent, ut etiam piam deinceps, & firmam mentem in seipsis haberent, & iam crederent ipsum minime ex falsis Deis esse, nimirum humanæ artis inuentum aliquod; sed ut intelligerent cùm dominus totius uniuersitatis sit, ipsum omni creaturæ illius pedibus subiectæ imperare, & quodcunque uoluerit facile perficere. An non omnem sensibilem & humilem hominum opinionem superat ille, qui omni creatura pro suo arbitratu utitur, & quæ illius nutibus paret, ac inimicos, qui suis propugnatoribus molestiam inferunt subuertit: non equidem naturali quodam impetu mare id fecit, sed & præter naturam coactum opificis uoluntati paruit. Nonne hic præstans est supra omnem humanam opinionem, qui fecit ut suus populus per medium mare transiret & ueluti per continentem ambulans pelagus traijceret, & qui sine labore omnes de medio sustulit, & in fugam uertit iniustum, & impium Aegyptiorum populum, festinantem eandem ingredi

Cyrilli Alexandriæ.

niã, ut a tergo ipsos cæderet, & exclamantẽ cõtra insontes, & hospites?

Equum, & ascensorem proiecit in mare.

Eiusdem. *Tunc quidem Pharaonem, & omnem eius exercitum summersit: Nunc autem per aduentum magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi, intelligibilem Pharaonem, & prauam eius potentiam ignominiæ affectus conscendentem in Iordanis alueis demersit, & fecit, ut uerus Israelita liber ab eius seruitute exiret, ut ne amplius hoc timeamus freti illo, qui dicit, Si exieris in bellum contra hostes tuos, & uideris equum, & ascensorem, & populum multum non timebis, quoniã dominus Deus tuus tecum est.*

Adiutor, & protector factus es mihi in salutem.

Eiusdem. *Nam opem eis iniuria affectis attulit, & ueluti Aquila alis ut pullos protexit, & congregauit, non in interitum ut Aegyptios, conturbans, & educens ipsos cum uiolentia operiens aqua, sed congregauit ipsos in columna ignis, & nubis in salutem: nam murus erat eis aqua a dextris, & a sinistris.*

Iste Deus meus, & glorificabo eum, Deus patris mei, & exaltabo eum.

Eiusdem. *Demonstratiuo pronomine eius naturam minime communicari posse cum his Dijs, qui non sunt, ostenderunt: hic Deus meus, non falsi, non ij, qui olim in Aegypto a nobis sunt culti, huic & gloriam dabo, nam dominum Deum meum adorabo, & illi soli seruiam. Etsi enim nos in Aegypto errantes Dæmonibus, & non Deo immolabamus, tamen nunc, dicamus, Deum patris nostri Iacob nos fore ut colamus, & in altum extollamus; nihil abiectum, uel humile de ipso sentientes, sed cognoscentes ipsum Deum uerum esse, non opus uel figmentum, sed totius uniuersitatis opificem, & supra totum mundum, qui cernitur, et non cernitur, non recentem sed sempiternum: hunc enim, qui est, nouit & Iacob noster Patriarcha firme, & nunquam de ipso alias alio tempore opiniones habuit. propterea & dicimus huic ipsi, qui nos liberauit, & patris nostri Deus fuit, nos gloriam darè, beneficia eius narrantes, & annunciantes opera eius, & ob eximiam lætitiam diuersè idem repetentes, modo quidem equum, & ascensorem in mare proiecisse, modo uerò currum Pharaonis, & eius potentiam aquis obruisse.*

Dominus conterens bella, dominus nomẽ est illi, currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare.

Gregorii Nysseni. *Porrò exercitus Pharaonis, qui minime cernitur, est cœtus absurdorum studiorum, & dedecoris affectuum, quæ in unum cogens, excitat*

bella timentibus dominum: sed huiusmodi bella conterit dominus qui facit ut ascendamus super aspidem, & basiliscum, & super omnem potentiam inimici.

Electos ascensores.

Electos autem inquit, ut eos, qui tales esse alijs uidentur, & breui uoluptate stultos alliciētes, ut ipsis adhæreant, & a Sathana magnifiunt: quoniam etiam eius escas electas alibi sacræ literæ dicunt.

Principes summersit in mari rubro, ponto operuit ipsos.

τριστάτας scilicet Principes hoc significant. contra hostiles manus antiqui magnos currus faciebant, adeo ut tres homines caperent, ut unus quidem auriga esset duo uerò alij certarent. uel super tribus equis ascēdentes: quandoquidem antiqui in bellum profecti ab aurigis super tribus equis uehebantur, inquit enim omnem equum, & Principes super ipsis, uel fortes uiros, qui possent contra tres stare. Vel τριστάτας uocat eos, qui in acie phalangis terni stabant: primo enim occumbente, uel defesso, ὁ τριστάτης ingrediebatur in illius locum. Vel τριστάτην dicit tertium, hoc est eum, qui tertius stat, dum Rex sedet, uel tertiam sedem habet, ut erat Dauid apud Saulem: hoc autem inuenies in primo Regum libro. τριστάτας uocat historia, & intelliges hos tres penitus uectos a curru, tripartitam animæ diuisionem in partem rationis compotem, & in partem concupiscentiæ, & iræ. Hæc igitur omnia, & quæcunque horum cognata sunt in aqua cum Israelita præcedente prauum affectuum impetum coincidunt, ex quibus aqua natura præeunte in baptismate fide, & illustrante nube; uitam quidem illis affert, qui ad ipsam confugiunt, hostes uerò ipsam sectantes perimit.

Descenderunt in profundum, quasi lapis.

Nam lapidibus erant stolidiores, & grauiores, nihil leue, & sublime habentes, uel ut aerem penetrare possit: sicut enim onus graue grauati sunt, & non in maris superficie, sed in profundo aquæ ipsius: quoniam & isti in malorum profundum peruenerunt, pro nihilo ducentes Deum. sed non huiusmodi sunt sancti, ut nubes enim uolant inquit Esaias, Et ut Aquilæ per aerem uolant. Esa. 40.

Dextera tua domine magnificata est in fortitudine, dextera tua, manus domini uulnerauit inimicos, & multitudine gloriæ tuæ contriuisti aduersarios.

Dexteram & Brachium, & Manum, sæpius sacræ literæ filium nuncupare solent, atque etiam potentiam: Christus enim Dei potentia, & Dei sapientia est. ipsa igitur gloriosa effecta est, cùm in- Eiusdem.

expugnabilis patris potentia esset, cùmq; contriuisset Pharaonem, & omnem eius exercitum.

Misisti iram tuam, quæ deuorauit eos, sicut stipulam.

Deum affectuum expertem esse, sæpe dictum est. Iram autem Dei uocat sacra scriptura, motum ad puniendum peccatores animaduersione dignos, uel Angelos huic subseruientes, Immitte enim iram, Psal.77. *& furorem immißionem per Angelos malos. Ira quippe, & furor quomodo mitti potest? si uerè iram intelligemus, uel furorem, cùm sit feruor sanguinis circa cor: sed neque corpus, neque affectus Deus habet. Cæterùm Iram missam censendum est pœnam, quæ peccatoribus infligitur, quæ ipsos absorbuit, hoc est, consumpsit sicut stipulam ignis.*

Et per spiritum furoris tui diuisa est aqua, fixæ sunt ut murus aquæ fixæ sunt & undæ in medio maris.

Porrò spiritum furoris, Angelum huic pœnæ subseruientem dicit, uel etiam Austrum, qui & aquas aggregauit, uidelicet, flare faciens, & figens fluxam naturam ut murum fecit. Sed cùm Aegyptius uidisset, putauit eandem semitam etiam sibi esse præparatam, & filios Israelis insequi posse.

Dixit inimicus, persequar, comprehendam, diuidam spolia implebo animam meam, interficiam gladio meo, dominabitur manus mea.

Et uincam fugientes, & prædam non paruam faciam, hos quidem cædens, hos uerò uiuos conseruans, & captiuos efficiens.

Misisti spiritum tuum, operuit ipsos mare, summersi sunt quasi plumbum in aqua uehementi.

Induxit enim dominus mare in uento austro uehementi. Spiritum autem Dei censemus Austrum ut opus Creatoris, & figmentum opificis.

Quis similis tibi in Diis domine, qui similis tibi glorificatus in sanctis admirabilis gloriosè faciens signa?

Eiusdem. *Quis hoc in loco, pro Nemo iacet. neque enim in potentijs, ut Symmachus reddidit, neque in sanctitate æquiparari quis poterit, uel etiam aliqua in re aßimilari: quandoquidem nec incomparabilia comparari possunt, nec opera cum suo opifice, nec cum eo, qui est, ea, quæ non sunt: omnino enim omnibus præstas incomparabilibus excellentijs.*

Extendisti dexteram tuam, & absorpsit eos terra.

Gregorii Nyssis. *Quæ enim olim contracta erat, ob tollerantiam, & bonitatem, &*

patientiam extensa est contra Aegyptios. hanc enim pro nihilo habentes, & in melius progredi nolentes, thesaurizauerunt sibi ipsis iram in die iræ. Cæterùm eos terram absorbuisse inquit, uoragine facta, post quam à mari ipsi obruti fuerunt, & à filijs Israelis spoliati fuere. Primùm Deo uolente filijs Israelis persuadere eos penitus necatos esse, in conspectu ferente cadauera, & fecit, ut ea spoliarent, ne putarent per imaginationem ea, quæ acciderunt facta esse. Deinde rursus in eorum oculis illa cadauera fecit, ut euanescerent, absorpta à terra, sicut accidit sæpius his, qui iustè puniti sunt.

Dux fuisti iustitia tua populo tuo huic, quem redemisti.

Nam iustitia est quàm uerissime, saluare hospites iniuria affectos, liberos, qui in seruitutem abducti erant, conuertere errantes, pios ab insidijs liberare. Eiusdem.

Adhortatus es fortitudine tua in habitaculum sanctum tuum.

Hoc est Portasti, sic enim Symmachus interpretatus est. Adhortatus es, custodiens ipsos in omnibus, & hostes ulciscens, & liberalem ipsis bonorum salutem largiens, donec in ipsam terram quam promisisti, restituisti. Habitaculum sanctum est pia cogitatio, & bonarum actionum operatio, in quam adhortatus est ipsos, corrigens eorum stultitiam, & optimis moribus eos imbuens, ut pater, & præceptor.

Audierunt gentes, & iratæ sunt.

Scilicet, Motæ sunt, & turbatæ sunt. & hæc Raab meretrix testatur, eorum tumultum speculatoribus annuncians. Et alienigenæ arcam, conspicientes, & uæ nobis exclamantes, ut in Regum libris scriptum est. Eiusdem.

Dolores ceperunt habitatores Philistim. tunc festinarunt Principes Edom, & Principes Moabitarum cepit eos tremor, liquefacti sunt omnes habitatores Chanaam.

Edom, & Seir Esau nominatur, qui Iacob uterinus frater fuit, ex quo Idumæi descendunt: Moabitæ uerò à Moab filio Lot. horum duces scientes inexpugnabilem manum pro Israele pugnante correpti sunt timore, & graui terrore obsessi affligente animam. Cæterùm hoc uerbum Festinarunt, Turbati sunt, cæteri reddiderunt. Verùm tempora diuina scriptura parum curat, & alicubi quidem tanquam iam factas res annunciat, futurorum prædictione freta, & credens omnino euentum sequi, alicubi uerò tanquam nondum facta futura narrat.

Canticum Mosis in Deuteronomio. Deut 32.

Attende cœlum,& loquar,& audiat terra uerba ex ore meo.

Conuocat ad doctrinam eorum,quæ à domino dicuntur, continentes partes totius mundi, nimirum cælum ipsum,quod diuinas uirtutes continet,& terram mortalium habitationem, & cœlum quidem attendere,terram uerò audire iubet, quoniam & oculi præstantiores auditu sunt,& ueluti unus oculus,omnes intelligibiles potentiæ sunt, cùm sint perspicaces,atque perfectius quàm nos comprehendant intelligibilia & uisibilia. & quoniam ea,quæ prædicuntur,longis post temporibus per euentus futura sunt,cùm mortalis natura breuißima sit, inuocat diuinas,& immortales potentias,& perennes orbis partes tanquam in testimonium rerum, quæ ab ipso dicuntur, & quæ accident multis post seculis,cùm nulla hominum uita permaneat in euentum eorum,quæ prædicuntur. Aliter. *Mose de domino uniuersitatis loquente, & de totius orbis opifice,atque eorum,quæ sunt conditore differente, & non de alio quodam creato,& falso Deo,oportebat dignè eius uocis auditores inuocare.propterea tanquam in uno maximo theatro, nimirum in hoc orbe,Cœlum ipsum,& terram & omnia,quæ in his sunt,ea,quæ dicuntur attendere adhortatus est. Inuocat autem uniuersam terram & cœlum,eò quòd non contra Iudæos solum hæc uerba dicuntur,sed etiam contra omnes totius orbis gētes,quæ cælesti consuetudine indignæ sunt. sed quoniam præstantius est cœlum terra, attendere quod est intelligere,meliori tribuit,audire uerò,quod est propriè eorum,quæ corpus habent,terræ attribuit.*

Expectetur sicut pluuia eloquium meum, & descendat sicut ros doctrina mea.

Cyrilli Alexandrini. *Nam sicut ros ea,quæ sunt in agro opima reddit, sic etiam diuinus sermo lætificat cor. Vult dicere per hanc clausulam, Expectetur sicut pluuia eloquiū meum, facite receptacula in uobis ipsis in eorū quæ dicuntur perceptionem:nam hoc faciunt prudentes agricolæ,etenim pluuia imminente,arant terram, & studiosè colunt ea,quæ circa arbores sunt,nequid aquæ effugiat, sic etiam uolo,ne quid eorum, quæ dicuntur,uos lateat.*

Sicut imber super gramen.

Gramen,& fœnum,steriles herbæ sunt, & ut inquit Saluator in clibanum mittuntur:emittunt autem has præcipue inculta,& deserta loca. Sciens igitur Moses sterilitatem audientium,inquit,Sicut imber su

per gramen, & sicut nix super fænum, scilicet in aures audientium, & nullum fructum ex auditione capientium.

Et quasi nix super fænum.

Fænum radicem in superficie habet, uirescit autem, & in germen facile crescit, quòd à niue pingue fit. ne sint igitur nostri sermones in uobis difficiles auctu, sed instar fæni, facile in uobis florescant, & tãquam gramen altius radices agant.

Quoniam nomen domini inuocaui, date magnificentiam Deo nostro.

Nihil de ipso abiectum & humile sentientes, inquit autem, & extolli te dominum mecum: si enim eius opera in altum elata sunt, quanto magis ipse eorum conditor?

Deus uerax, opera eius, & omnes uiæ eius Iudicium, Deus fidelis, & non est iniquitas in eo.

Nimirum sine reprehensione, & sine crimine, & sine culpa sunt sermones eius prouidentiæ, licet nostræ mentis captum fugiant.

Iustus, & sanctus dominus, peccauerunt non ipsi filii uituperabiles.

Hoc est, non mentietur iudicia faciens, neque est acceptio personarũ apud Deum, neque iniustas profert sententias: est enim iudex incorruptus, & pro dignitate unicuique tribuit.

Generatio obliqua, & peruersa.

Diaboli filij, & Serpentis tanquam ab ipso geniti, ad eius similitudinem obliqui sunt, & tortuosi, uiam rectam non incedentes, sed obliquè se circumuoluentes.

Hæc domino redditis?

Ei scilicet, qui cùm non essetis, in lucem edidit, & id quod estis uobis dedit, qui elegit uos ex omnibus gentibus populum hæreditarium, qui redemit uos ex oppreßione Pharaonis, qui per mare uos eduxit, & non tritã, sed inuiam uiam dedit, & insequentes Aegyptios post uos undis obruit, & qui cætera miracula edidit.

Hic populus stultus, & insipiens.

Nihil in intelligentiam beneficij auctoris uos ducit, sed omni temeritate peiores estis, neque castigati, ad dominum conuertimini, qui tanquam filios castigat, neque ob multitudinem beneficiorum cognoscitis
Esa. 1. *dominum. Atqui bos cognouit possessorem, & Asinus præsepe domini sui, tu autem ò Israel non cognouisti, neque intellexisti Redemptorem.*

Non ipse hic est pater tuus, qui possedit te, & fecit te, & confirmauit te?

Hoc

Hoc est, cùm te seruum possedisset, ut pote qui uestros inimicos expugnauit, & in fugam uertit, non tanquam seruum possedit, sed adoptionem tibi largitus, & pater est uocatus, cùm immutauerit te, & renouauerit in adoptionem, ut etiam primigenium te uocaret.

Mementote dies seculi, cogitate generationes generationum.

Recurrite inquit, memoria ad dies seculi, perpendite per uos ipsos omnes ætates in mentem resumentes, ex quo fuerunt homines, si factum est sic omni genti, & huiusmodi honore dignas effecit, & filium Dei uocauit, et eius populum, & oues pascuæ eius.

Interroga patrem tuum, & annunciabit tibi, seniores tuos, & dicent tibi.

Si iuuenis estis heri, & nudius tertius creati, & ignorare simulatis, interrogate patrem uestrum, & annunciabit uobis, seniores uestros, & dicent uobis. Pater autem uester ego Moses, ut princeps censeor, possum uobis uera annunciare, prophetia dignus effectus fui, mediator inter uos, & Deum fui, dixi quomodo à principio uniuersitatem constituit, & si quid factum est ante prædixi.

Quando diuidebat Altissimus gentes, quos dispergebat filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei.

Principium distributionis gentium in dispersione filiorum Adam facta secundum numerum Angelorum Dei, occasionem uidetur habuisse ab ædificatione turris, cùm filij & posteri Noe numerum gentium complectantur, cùm numero Septuaginta essent, sed etiam filij Iacob, & filij filiorum, qui rediguntur ad numerum Septuaginta, qui in Aegyptum descenderunt, sicut in Deuteronomio scriptum est, In Septuaginta animabus descenderunt patres uestri in Aegyptum: sic autem & cæteri reddiderunt Interpretes, Secundum numerum filiorum Israel.

Ex epistola Seueri *ad Ioannem Tribunum.*

Quando diuidebat altissimus gentes, quos dispergebat filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei, hunc habet sensum. omnibus gentibus diuisis, Angelos secundum eundem numerum præfecit, attribuens aliquem unicuique ad custodiam: Etenim esse ipsos spiritus ministros in ministerium missos propter eos, qui futuri

Hebræ. 1. *sunt hæreditatem capere salutis , à scripturis diuinitus afflatis audimus : Quoniam etiam cuilibet Angelum ad custodiam datum fuisse ;*
Matt. 18. *Euangeliorum uox testatur , domino de pueris dicente , Ne contemnatis unum de pusillis istis, dico enim uobis, quòd Angeli eorum semper uident faciem patris mei,qui in cælis est.Faciem autem hoc in loco,summam inspectionem, & curam uocat, & non corporalem characterem ,*
Psal. 118. *& figuram, ut etiam canens Propheta inquit , Illumina faciem tuam super seruum tuum.Si autem singulis Angelum ut diximus præfecit Deus, quomodo nõ magis & gẽtibus,& populis,& ciuitatibus? Quod igitur inquit Moses hoc est.Cùm altissimus gentes quidem diuidisset,& terminos fixisset,unicuique termino Angelum attribuit,mensura,et numero . Non enim gentium terminos eiusdem numeri myriadum Angelorum , qui sine numero sunt , fecit, sed terminos secundum numerum præfectorum Angelorum distribuit . Secundum igitur hanc prouidentiam , quæ continet omnium hominum uitam , & illud, quod unusquisque est , erant quodammodo omnes gentes eiusdem conditionis,quæ habent ad custodiam Angelos, pro dignitate cuilibet fauentes : Postea uerò Israeliticam gentem ob cognitionem cùm familiarem sibi fecisset , partem propriam, & funiculum,& hæreditatem nominauit. hoc igitur aperte per ea,quæ dixit Moses ostẽditur,& addit quod qui ex Israel orti sunt præter honorem,qui illis cum alijs gentibus erat,commune hunc etiam habuerunt,quia scilicet præter Angelorum custodiam,ut dixi, et pars domini, & hæreditas appellantur. Quod quidem commune dicitur omnium, commune erat , quod uerò proprium , præmium uirtutis erat: ex quo Angelus Danieli oracula pandens, dicebat,Michael prin-*
Dan. 10. *ceps uester, tanquàm ipso gloriante, illum Israeliticam gentem in custodiam habere . Gens igitur Israelis numerata fuit in hæreditate , & parte domini, eò quod ipsa Deum cognosceret.*

Et factus est pars domini populus eius Iacob.

Non hoc dicit Iudæos quidem suos esse,alios uerò homines non , sed
Ioannis Chrysostomi. *sua prouidentia destitutos esse, & gubernatione priuatos , uerum communis omnium est : utitur autem hoc sermone , quoniam utcunque alijs uidebantur meliores.*

Funiculum hæred tatis eius Israel,inuenit ipsum in deserto.

Nam fune terræ diuisiones faciebant : sic metita, & diuisa est terra filijs Israelis à consuetudine dictus est igitur funiculus.

In siti æstus in inaquoso.

Non enim habebat fluuium lætificantem ciuitatem Dei , neque fontem uitæ , neque torrentem uoluptatis, unde in siti erant à Diabolo accensa.

Circundedit ipsum,& erudiuit ipsum.

Nam eorum patres probauit,& per multas afflictiones examinauit, primum quidem cùm ex Assyria in Chanaam transtulisset, & rursus in Aegyptum,& ex Aegypto rursus in Chanaam, & innumeris tentationibus cinxit, erudire ipsos uolens. Caterùm Iacob in Mesopotamiam duxit, & ut seruiret fecit, ut per patientiam, & in Deo spem acquirerent sibi salutem.

Et custodiuit ut pupillam oculi.

Vt diceret Iacob, partim quidem, Angelus qui eripuit me de omnibus malis meis: partim uerò, Nisi Deus patris mei Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, modo forsitan uacuum me dimisisses. Genes. 31

Sicut Aquila ad protegendum nidum suum, & super pullos suos uolitans, extendens alas suas suscepit eos, & assumpsit eos supra scapulis suis.

Ostendit per hæc multam curam erga ipsos habitam,& uoluisse ipsos in altitudinem contemplationis spiritus euehire, & ad summum uirtutis fastigium: quandoquidem dicunt Aquilas multum circa proprios filios habere amorem, & eos alis suscipere, & paulatim in altum ferre; meritò Moses Aquilæ similitudine usus est, cùm dixisset Deum ut Aquilam proprios filios Israelitas assumere super humeris, & in altum subleuare,& cælorum ciues efficere, præsidium, & adiumentum eis præbentem.

Dominus solus duxit ipsos, & non erat cum eis Deus alienus.

Quemadmodum enim inquit diuinus Paulus, Quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? 2. Cor. 6.

Ascendere fecit eos super robur terræ.

Hoc est, sublimiores ipsos terrestribus fecit. ut enim Aquila inquit, super summitatem terræ statuit eos, ut nihil humile, uel abiectum sentirent, uolens.

Cibauit ipsos fructibus agrorum.

Nimirum spiritus, qui boni odoris pleni sunt, & qui à domino benedicti sunt,& intelligibile manna colunt, uel etiam producunt.

Suxerunt mel de petra.

Cæterùm hæc species philosophicæ, & simplicis uitæ, & rebus necessarijs contentæ, proprium quidem locum habet, solitudinem,& in hac ut plurimùm uersatur,& ubiq; cum quibuslibet simul ambulat, siquidem in moribus, & non in loco philosophia posita est, quod quidem nulla res arctare posset. In solitudine quidem dulcissimam aquam ex lapide ipsis

eduxit, quæ ipsis sitientibus mellis dulcedini similis esse uisa est. quoniã multo labore defessi erant & itinere, & uehementi siti correpti, in frigidos aquæ riuos inciderunt. uoluptatem igitur illorum riuorum ob oculos ponere uolens, mel aquam uocauit, non tanquàm aquæ naturam in mel mutatam, sed ueluti uoluptatem illius riui certantem cum illa dulcedine. In terra autem promissionis affatim terræ fructus largitus est, à parte nanque totum demonstrauit.

Et oleum ex saxo durissimo.

Illustrat i secundum animas, & gratis misericordia adiuti ob eius gratiam, & illustrationem spiritus illustriores facti, & gloriosi erga pieta
Psal. 103. *tem secundum illud, Vt exhilaret faciem in oleo.*

Butyrum Boum, & lac ouium.

1. cor. 3. *Hic cibus infantibus congruens est, ut inquit Apostolus, Vt infantes in Christo lacte uos potaui. Boues autem inquit, de quibus ipse A-*
ibi. 9. *postolus ait, Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos dicit, & reliqua. Oues uerò hos dominus sacris in Euangelijs uocat dicens, Ecce*
Matt. 10. *ego mittam uos sicut oues in medio luporum. Horum lac filij Israel suxerunt, nunquid Moses non erat bos triturans, & arans animas filiorum Israelis? & Aron, & Eleazar & Phinees, & Iesus filius naue, & Septuaginta seniores? & ouis etiam erat Moses cùm mansuetus esset supra omnes homines totius terræ.*

Cum adipe Agnorum, & Arietum, filiorum taurorum, & hircorum.

Dictante lege in Leuitico, ut nemo adipem comedat, sed in odorem suauitatis Deo consacret, dicant nobis qui literæ adhærent, quomodo hic inquit adipis ipsos plenos esse? patet igitur sanctorum adipe plenos fuisse secundum spiritum perfruentes eorum diuina doctrina. Iidem enim erant & agni per in Christo infantiam, & arietes & hirci, gregem ducentes, & filii taurorum, cum iuuenei sint, & Deo ceruices summittant.

Cum adipe renum tritici, & sanguinem uuæ bibebant uinum.

Non modo inquit, Christo perfruiti sunt, & spirituali petra, & præceptoribus, qui ipsos ducebant, sed etiam mystica benedictione digni effecti sunt, tanquàm in figura percipientes. nam Adeps renum tritici, spiritualis panis est, Sanguis uerò uuæ, est uinum ex uera uite expressum.

Et comedit Iacob, & satiatus est.

prou. 27. *Dictum est à Solomone, Anima satiata calcat fauos. & rursus*
ibi. 25. *admonet, Cùm mel inueneris, comede quod satis est, ne quan-*

do satiatus, euomas illud. neque enim uoluerunt obedire, ut ea, quæ dicta sunt, continerent, & concoquerent, & ut inde fructum percipere possent, sed eorum cor crassum factum est, & pingue, corpore iam succi pleno, & multa carne grauato: & recalcitrarunt ueluti porci, bonas margaritas conculcantes, & tanquam equi frenum abijcientes, & auertentes pedibus eos, qui cohibere uolunt.

Et recalcitrauit dilectus impinguatus, & dilatatus. Cyrilli.

Delicijs superiorum bonorum abundans ab amore diuino resilijt.

Et reliquit Deum factorem suum, & recessit a Deo salutari suo.

Cum enim se ipsos procul ab illo abstraxissent, ad extremum interitum deuenerunt, neque illum ut opificem agnoscentes, neq; ut patrem, & redemptorem uenerantes.

Irritauerunt me in Diis alienis, in abominationibus eorum ad iracundiam concitarunt, immolauerunt Dæmoniis, & non Deo, Diis, quos ignorarunt: noui & recentes uenerunt, quos nescierunt patres eorum.

Omnia perinde ac opera Dei, Deo seruiunt, & subiecta sunt, sed sua pessima electione, & studiorum prauitate alienantur a Deo tanquam si non essent creaturæ ipsi subiectæ: sic Diabolus, & immundum Dæmoniorum agmen a Deo defecit. Itidem & homines, qui illos secuti sunt: quandoquidem relinquentes uitæ fontem, totiusq; mundi creatorem, bonorumque largitorem, & adhærentes illis, qui seipsos a Deo seiungunt; irritauerunt Deum ad iustam iram, quæ non sic accipienda est, ut Deus patiatur: Deus enim pati non potest, sed humano more hoc dicitur. Ira enim Dei accipitur pro uindicta peccatorum. Abominationes autem uocat Idolorum sacrificia, & uolens docere qui nam sint isti Dij alieni, subiungit, Sacrificabant Dæmonijs, & non Deo, hoc est, pro Creatore, res creatas adorabant, & pro eo, qui largitus est nobis omnia bona, colebant Deos malos, animarum euersores, & corruptores, falsa nomina habentes, & Dei honorem in se ipsos traducentes, qui heri, uel nudius tertius effecti fuerunt, quique patribus eorum ignoti erant: unum nanque agnoscebant dominum, & Deum altissimum, qui Cœlum terramq; condidit.

Deum qui te genuit dereliquisti, & oblitus es Dei nutrientis te.

Sermo est reprehensione plenus, dictus ex persona Mosis, exprobrādo ipsis defectionem, quod neque ut creatorem honorarunt, neque ut

beneficij auctorem,& alitorem agnouerunt. non modo enim ad id,quod es,te deduxit,uerum etiam,ad id,quod bene es: ipse enim dedit tibi uitæ primordia,& insuper largitus est tibi imperium in omnia animalia.

Et uidit dominus, & ad iracundiam concitatus est.

Cyrilli. *Etenim Deus dicitur amoris inuidia laborare,non ut aliquis perturbationem putet esse in Deo, (nam Deus perturbari non potest) sed ut amoris uehementia ostendatur. Inuidia autem amoris Deus laborat, non ut ipse aliquid lucretur, sed ut eos conseruet, ob quos amoris inuidiam habet. si uerò sacræ literæ Zelotem eum nominant,nemo offendatur: non enim diuina, & inexplicabilis natura similis nostræ est, nam in loco adeò alto sita est, & adeò supra mentem fertur, ut differentiæ inter nos, & illum incomparabiles sint, siquidem cuiuslibet rei affectus sunt in nobis eiusmodi, ut pati possimus. Nostra enim natura procliuis est,& ualdè facilis ad peccandum: In Deo autem rerum omnium conditore isti affectus significantur uocibus,& uerbis nostro more acceptis, non quòd hoc modo in eo intelligantur: Deus enim caret affectibus. Dicitur autem Zelotes, eò quòd uult, ut nemo illorum, qui semel eius gloriam cognouerunt, uergat in peius,& in deterius ruat.*

Et irritatus est propter iram filiorum ipsorum, & filiarum.

Cùm uideat Deus, (non inquam corporeis oculis: non enim corporeus est, neque formatus) & sciat omnia, quæ fiunt ab ipsis hominibus,antequam fiant,zelo quodam commotus ad uindictam filiorum ipsorum & filiarum surrexit. Ira enim Dei accipienda est motus ad puniendum.

Et dixit, auertam faciem meam ab ipsis, & ostendam quid erit ipsis in nouissimis.

Sic intelligendum est. Mali, & peruersi sunt usque in hodiernum diem,qui talia committunt: deteriores uerò sunt, qui contra dominum nostrum Iesum Christum sine freno insanierunt, quibus etiam dicet,
Esa. 1. *Cùm manus extenderetis ad me, auertam oculos meos a uobis, manus enim uestræ sanguinis plenæ sunt.*

Quoniam generatio peruersa est, & non est fides in ipsa.

Huiusmodi uoce etiam Saluator in euangelijs usus est, cùm dixisset ipsis, Matt. 17. *Generatio incredula & peruersa, quousque uobiscum ero? quousque sustinebo uos? nihil enim utrunque quod dicitur aliud est, quàm quòd faciem meam ab eis auertam: generatio enim est infidelis, non fidem habens, & a ueritate auersa. Nos autem simul cum psalmorum* Psal. 87. *auctore clamemus, Ne auertas faciem tuam a nobis, & reliqua.*

Ipsi me prouocauerunt in eo,qui non erat Deus,& irritaue-

runt me in Idolis ipsorum, & ego prouocabo eos in eo, qui nō est populus, & in gente stulta irritabo illos.

Hoc modo usus est beatus Paulus scribens ad Romanos. Stultos autem nos uocauit, ostendens nostræ fidei stultitiam: hoc enim & diuinus Apostolus inquit; Eramus nanque & nos olim stulti, infideles, errantes, seruientes concupiscentijs, & uoluptatibus uarijs, & uiuentes in malitia, & inuidia, odiosi, & nos inuicem odio habentes. In his autem præsertim Deus conturbauit Iudæos. non enim sic ipsos dolore afficit seruitus, & dispersio, & templi desolatio; ut gentium religio, & splendor, pungit enim ipsos, & in inuidiam prouocat. Tit. 3.

Quoniam ignis accensus est ex furore meo, & comburet usque ad inferos infimos.

Iustum contra peccatores motum ostendit, non ducentem ipsos ad correctionem usq; , sed ad extremum interitum usq; ad portas Inferorum. sicut enim supradixi, Deus noster est ignis consumens, qui impios ulciscitur, & sibi aduersantes punit, quotiescunq; ex tollerantia, & patientia Dei noluerint resipiscere. Hoc igitur in loco Iudæorum extremam perniciem uaticinatur, quam a Romanis perpeßi sunt, postquā in Christum debacchati sunt, & postquam gentes uocatæ fuerunt.

Deuorabit terram cum germine suo, & montium fundamenta comburet.

Ignis per figuram acceptus omnem terrenam prudentiam absorbet, & deuorabit eos, qui terræ dediti sunt, & consumet terræ fructus scortationem, adulterium, Idolorum cultum, & reliqua: hi enim sunt in nobis terreni fructus. Potest etiam ignis simpliciter intelligi pro hoc terreno: siquidem hostes Iudæorum regionem diripient, & igni uastatam perdent, & omnia, quæ in ipsa sunt. Fundamenta autem montium possunt per figuram dici fundamenta eorum, qui contra cognitionem Dei cornua tollunt: hos enim comburet, & Principem tenebrarum huius seculi, & omnes malos spiritus, qui sub ipso sunt eneruabit. si autem simpliciter uoluerimus intelligere fundamenta montium, dicemus illa comburenda esse ab ira Dei, quando ob neceßitatem belli Iudæi ad arces editißimas, & munitißimas confugerint: sed tamen hostes illas expugnarunt, ut ait Iosephus, qui extremam illorum perniciem narrat.

Congregabo in eos mala.

Quod ipsi agunt insanabiles permanentes, Dei tolerantiam & patientiam pro nihilo ducentes, & sibi ipsis iram condentes in die iræ.

Et sagittas meas conturbabo in eos.

Sagittæ autem domini sunt, quæ ad conuersionem, & correctionem

Iob.6. *emittuntur: sicut Iob dicit, Sagittæ enim domini in corpore meo sunt, quarum furor ebibit meum sanguinem. Nam sanguis, & caro Regni Dei minime hæredes erunt.*

Consumpti fame, & morsu auium.

Fame sensibili consumpti sunt cùm obsessi essent, & præcedente belli necessitate & tempore Nabuchdonosor, & tempore ultimæ obsidionis, quam perpessi sunt post furorem, quo in Saluatorem nostrum, & Deum Iesum Christum usi sunt. Cæterùm consumpti sunt intelligibili fame, cùm non amplius sit apud eos Dei uerbum, uel ipsis dicens. Hæc dicit dominus. morsu autem auium sunt consumpti: inter enim huiusmodi aues uersantes, uerisimile est uix resistere posse harum morsibus.

Et Opisthotonus insanabilis.

Porrò Opisthotonus insanabilis, est spasmus musculorum, qui sunt in dorso, totum corpus retrotrahens, & efficiens tanquam arcum intentum. huiusmodi autem sunt animæ perturbationes inducentes auersionem a Deo, & nullam in eos salutis spem ostendentes. nam famem quidem intelligimus, quoniam non amplius est apud ipsos uerbum Dei. morsum uerò auium inanes sermones, & frustra per aërem uolantes, & segniter dissolutos: non cessant enim in his frustra meditari, ut inquit

Psal.2. *Dauid, Meditati sunt inania, retrocedentes sine reuersione.*

Dentes ferarum mittam in eos cum furore trahentium super terram:

Mittam pro Misi: quando serpentes ad ipsos misit, interficientes eos in solitudine. Feras, hostes intelligendum est, instar ferarum ipsos deuorantes, & quasi dentibus consumentes, cùm sint praui, & nihil humani in ipsos ostendant. qui cùm Dei præsentiam dereliquissent, & eorum affectibus dediti essent, a feris intelligibilibus deuorati sunt.

Foris orbabit eos gladius, & intus pauor.

Ea, quæ in obsidione acciderunt, particulatim tragicè deplorat, quemadmodum per Ieremiam, & Ezechielem diuinus narrauit sermo. Nam hi quidem foris ab hostibus percussi, alij uerò intus timore, & morbo, & fame corrupti sunt: Dei autem gladius prauos actus ulciscens, deprimit timore cogitationes hos parientes, ut ne amplius huiusmodi pariant: acutior enim est Dei sermo, & iudex cogitationum.

Iuuenem cum uirgine lactentem cum constituto sene.

Penitus ipsi perierunt, quoniam & uno omnium consensu peccatum commiserunt, An non uides, inquit uniuersitatis Deus prophetæ Iere-

Ierem. 7. *miæ, quid isti faciunt, & in ciuitatibus Iudæ, & in atrijs tuis Hierusalem? & secundum animam diuersas ætates intelligimus.*

Dixi, dispergam ipsos, cessare faciam ex hominibus memoriam eorum, nisi per iram inimicorum ne durent, & ne simul in dientur aduersarii, ne dicant manus nostra excelsa, & non dominus fecit hæc omnia.

Dispersi enim a summo Cælo, & usque ad summum eius, ex libro uiuentium obliterati sunt, non amplius populus Dei uocati. Cæterùm non omnes penitus perierunt, propter eos, qui ex gentibus, debebant enim interitum ob eorum impietatem, Dijs suis inscribentes, Væ peccatis eorum, qui perierunt.

Quoniam gens est absque consilio, & non est in eis scientia.

Cælestis es, tenuisti enim manum dexteræ meæ, & in uoluntate tua deduxisti me, ait Vates. Non cogitauerunt hæc omnia intelligere, recipiant in posterum tempus: Quoniam inquit, non cognouerunt, neq; intellerunt ea, quæ dicta sunt, in nouissimis diebus cognoscent ipsa, cùm ad uentus humanitatis unigeniti tempus ueniet, & gentium uocatio fiet: ipsorum autem iactura erit, eò quòd noluerunt patris consilium accipere, neque eius scientiam intelligere.

Quomodo unus persequitur mille, & duo transmouent decem millia? nonne Deus uendidit eos, & dominus tradidit ipsos? non enim sunt Dii ipsorum ut Deus noster, & inimici nostri stulti.

Hoc est, minime hostibus captiui fuerunt, & a quolibet timore consternati, ut unus hostium mille insequeretur, & duo innumerabilẽ multitudinem, nisi res in contrarium uersæ essent. Et quemadmodum ipsi olim gesserunt facile hostes expugnantes, Deum propitium habentes, hæc patiuntur. Verùm hæc haudquaquam sustinuissent, nisi eius ope orbati essent, uenditi ob peccata.

Ex uitibus Sodomorum uitis eorum, & palmes eorum Gomorræ, Vua eorum uua fellis, botrus amaritudinis eorum, furor Draconum uinum eorum, & furor serpentium insanabilis.

Inquit alibi beatus Ieremias synagogæ Iudæorum, tanquam ex persona Dei, Ego te plantaui uitem fructiferam, quomodo conuersa es in amaritudinem uitis aliena? nam imitantes Sodomitarum opera, & Gomorræ ciuium studia amplectentes, genus illinc deducere dicuntur: quẽadmodum enim Abrahæ opera imitantes, & persequentes, filij Abrahæ non immeritò uocantur, sic & qui Sodomitarum nefaria facinora sectantur, orti a rebelle Diabolo uidentur. Ierem. 2.

An non hæc omnia congregata sunt apud me, & signata sunt in thesauris meis?

Symmachus manifestius explanans, reddidit, Nonne hoc repositu n est apud me? nimirum eorum feritas, & homicidiu, & quæ futuri sunt aggredi rabie perciti in eorum Saluatorem. Verũtamẽ inquit, procrastino, & libero arbitrio locum do, actum expectans.

In die ultionis retribuam, et in tempore, cùm labatur pes eorum.

Tũc enim inquit, ab ipsis pœnam exigam, & ipsis perfectè interitum inferam, cùm recte nollent incedere, sed a recta uia diuertent, uoluntariè obliqui effecti ad effundendum sanguinem.

Quoniam propè est dies perditionis eorum, et adsunt prompta uobis.

Vaticinationis spiritu, quæ multis post temporibus futura sunt, tanquam præsentia, & proxima contemplatur, dicens propè esse diem perditionis eorum, & uocationem gentium propensissimam fore.

Quoniam dominus iudicat populum suum, et in seruis suis consolabitur.

Nam inquit, proprium populum condemnabit, & ipsos damnabit, & in his, qui ex gentibus crediderunt, consolabitur: seruos enim eius, hos dicit, uel & Israelitas miserabitur, & non in finem populum suum abijciet.

Vidit enim eos dissolutos, et deficientes in inductione, et dimissos.

Inductio est ultionis tempus, per unum inquit Vatum, Quid facies in die inductionis? Vidit igitur ipsos secundum illud tempus, & pœnas ipsos pendentes, dissolutos, & nullum habentes robur. non enim dicere possunt, omnia possum in Christo confirmante me, & in Deo meo faciã potentiam. Cæterùm debilitatem animæ sequitur potẽtiæ restinctio.

Et dixit dominus, ubi sunt Dii eorum, in quibus habebant fiduciam, de quorum uittimis adipem comedebatis, & bibebatis uinum libaminum? surgant, & opitulentur uobis, & sint uestri protectores.

Cap. 2. *Hæc & cæteri Vates, & potissimum Ieremias in eorum impietatis reprehensionem attulit: inquit enim, Quamobrem hæc dicit dominus, Ecce ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt, & clamabunt ad me, & non exaudiam eos, & ibunt ciuitates Iudæ, & habitatores Hierusalem & clamabunt ad Deos, quibus libant, & non saluabunt eos in tempore afflictionis eorum, & reliqua.*

Videte, Videte, quoniam ego sum, & non est Deus præter me.

Hoc est, tua defectio erudiet te, & prauitas tua redarguet te, & quę admodum feliciter agens, non cognouisti beneficij auctorem, & bonorum largitorem, castigatus disce eum, qui inexorabiles plagas uobis infligit, a quibus nemo eorum, qui Dij uobis uisi sunt, liberauit.

Ego occidam, & uiuere faciam.

Nam omnia in uestrā salutē tracto, & propterea pœnas in hac uita a peccatoribus exigo, ut per pœnitentiam ipsis uitam largiar, quæ nihil aliud est, quam impietatis cognitio. Eos qui ob impietatem mortui sunt, ut ne amplius malum committant, eosdem dicimus uiuificari per rectam fidem, & per bonas actiones. sic enim bonus Deus occidit, ut uiuos effi ciat, & percutiens ut sanet. Seueri Antiocheni.

Percutiam, & ego sanabo, & non est qui eruet ex manibus meis.

Nam ipse occidit, & rursus recreat, afflictiones inflictas corrigens, & animæ morbos sanans, cùm nullus penitus a me eos, qui pœnas luūt, liberare possit. Eiusdem.

Quoniam leuabo in Cœlum manum meam, & iurabo dexte ræ meæ, & dicam, uiuo ego in æternum.

Manus, & dextera patris est filius, per quem Cœlum firmauit, & terram fundauit. Dextera Dei, & patris filius est, ut inquit Dauid, Dextera domini fecit uirtutem. & rursus, Me autem suscepit dextera tua. Hæc autem clausula, Tollam in Cœlum manum meam, similis est illi, quod a beato Dauide dictum est, Exaltetur dextera tua. Oportebat enim secundum humanitatem filium hominis extolli, cùm sit Dei dextera, quatenus autem est dextera ostendit Deum ex solo Deo esse, & eiusdem substantiæ, & unius potentiæ, & imperij, & dominationis. Nam iuro dexteræ meæ, hoc declarat, Quoniam enim non poterat per maiorem iurare, sicut inquit Apostolus, Iurauit per semetipsum, filius enim est character substantiæ patris, & imago immutabilis, totum in se ipso ostendens patrem. Cæterùm demonstrat, & simul esse sempiternum & uiuentem in æternum cum dextera, quam extollit, hæc uerò fient ait, quando in uos animaduertam, qui meam dexteram uituperastis, ut cognoscatis libentißime ob meam uoluntatem se ipsum humiliasse propter uos auersos, & minimè ipsam accipientes. Psal. 117. Psal. 62. Psal. 88.

Quoniam acuam ut fulgur gladium meum, & accipiet iudicium manus mea, & reddam ultionem hostibus meis, & his, qui oderunt me retribuam.

Gladium inquit ulciscendi potentiam, quandoquidem bellicum instru

mentum, & ad hostes ulciscendos accommodatus est gladius, sed Dei gladius non cernitur, & secundum spiritum est: inquit enim Vates, Inebriatus est gladius domini usque ad Cœlum. hunc inquit acuere ut fulgur splendorem & eius claritatem ostendens, & tunc omnibus manifestum erit, & accipiet iudicium manus: quandoquidem totum iudicium dedit filio, ut omnes honorent filium, quemadmodum patrem honorant, & potestatem dedit ei faciendi iudicium, sed quod iudicium ipse in euãgelio declarat, Ioan. 12. *Quoniam Princeps huius mundi iudicatus est: nam cùm potentias, quæ minimè cerni possunt profligasset, & horum præsidem Diabolum; nos liberos dimisit.*

Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus comedet carnes.

Nam cùm Iudæos punisset, qui in eum debacchati sunt, cùmque ipsi Cæsari tradidisset, quem Regem inscripserunt, impleuit sagittas eorum sanguine, qui extremam seruitutem perpeßi sunt. esse posset gladius secundum sensum, Romanorum arma, quæ tanquam res animatæ carnes deuorabant, consumentia quoscunque obuios. sed gladius secundum spiritum est, uerbum Dei: inquit enim Apostolus, & gladium spiritus, qui est uerbum Dei, ipse in nobis affectus consumpsit, & deuorauit opera, quæ carnis sunt, nõ permanebit enim spiritus meus in ipsis, dixit Deus, cùm sint ipsi caro, hoc est, carnis cogitationem habeant, & nihil aliud sint, quàm caro, quam uerbum adueniens consumpsit, spirituales nos efficiens.

A sanguine occisorum, & captiuitatis a capite Principum gentium.

Miscet & gladium spiritualem, & sensibilem, hunc quidem dicens plenum esse sanguine eorum, qui in acie occubuerunt, & qui in seruitutem redacti sunt, hunc uerò spiritualem dico inebriatum esse a capite principum gentium: caput autem Principum gentium est Diabolus, Principes uerò gentium, prauæ potentiæ, quæ sub ipso sunt. Propterea Esa. 27. *dixit Esaias, In nouißima die inducet Deus gladium sanctum, magnum, & fortem, supra draconem serpentem. Idcirco cùm Dei uerbum uiuens aduenisset, quod est acutius omni gladio ancipiti, potentias inuisibiles in Cruce deuicit, cùm chirographum quod contra nos erat confixisset, & sustulisset omnem potentiam, & principatum, cumq; triumphasset in fiducia, & accepisset nos captiuos; dedit etiam dona in hominibus.*

Exultate Cœli cum ipso, & ádorẽt eum omnes Angeli Dei.

Nam uerè materia lætitiæ, & omnis uoluptatis est, cùm captiuæ rebelles potentiæ effectæ sint, cumq; Diabolus bonum odio habens enerua

tus sit, & homines ab antiqua tyrannide, quæ eos premebat, liberi eua sissent, & uia pura ab omni peccato interemptis facta sit, qui ad ipsum accedunt, per dominum nostrum Iesum Christum. propter hæc gaudent Angeli, & omnes Cælorum potentiæ, uidentes antiquas inimicitias dissolutas, & pacem his, qui supra terram sunt propositam, & terrenos homines Cæli ciues factos esse, & terram cum Cælo coniunctam esse, & adorant omnes inexpugnabilem potentiam, quotquot inter filios Dei nu merati sunt. si enim secundum Saluatoris uocem gaudium in Cælis super uno peccatore pœnitentiam agente fit, quanto magis super tanto, & tali hominum beneficio, & salute?

Lætamini gentes cum populo eius.

Exultate gentes cum populo eius: etenim propter oues, quæ domus Israelis perierunt, aduenisse inquit: sed ipse rursus in euangelijs dicit, Ioan. 10. *Et alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me addu cere, & uocem meam audient, & fiet unum ouile, & unus pastor. inquit etiam diuinus Apostolus, Vt duos populos cõderet in unum nouũ* Ephe. 2. *hominem, faciens pacem, & reconciliabit utrosque in uno spiritu ad pa trem. Cæterum Aquila, pro Lætamini, inquit, Vnum efficite gentes po pulum eius.*

Et fortes faciant in ipso omnes filii Dei.

Dictum est Hebræis scribente diuino Paulo, Nonne omnes sunt spiri Heb. 1. *tus ministerij in administratione missi propter eos, qui futuri sunt hære des salutis. Dixit et diuinus Dauid, Immittet Angelus domini in circui* Psal. 33. *tu timẽtiũ eũ, & eripiet eos. Fortes igitur facite eos, qui ad suũ auctorẽ accedunt, et tanquã conseruos honorate, gaudẽtes ob unũ peccatorẽ pœ nitentem, nedum ob tot, tantaq; bona. Alibi autem sic legitur, Fortes faciant ipsi omnes filij Dei. Filios autem Dei intelliges sacros Apostolos, & magistros ecclesiæ, qui post illos fuerunt, qui iubentur fortem facere populum suis admonitionibus, & sacræ scripturæ interpretationibus.*

Quia sanguinem filiorum suorum ulciscetur, & uindictam retribuet suis hostibus, & his, qui oderunt ipsum, & purgabit dominus terram populi sui.

Inquit in Euangelijs dominus cum Iudæis loquens, Et uos implete mensuram patrum uestrorum, Serpentes genimina Viperarum, quomo Mat. 23. *do fugietis a iudicio gehennæ? Ideo dico uobis, Ecce ego mitto ad uos Prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, et crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate in ciuitatem, ut ueniat super uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram a sanguine Abel iusti, usque ad sanguinem Zachariæ*

filij Barachiæ, quem occidistis inter templum, & altare: amen amen dico uobis, uenient hæc omnia super generationem istam. Vendicatus est igitur sanguis, & ipsa metropolis ipsorum euersa fuit, templũ uerò solo æquatum est, & ipsi captiui facti sunt & erones, & reddidit ipsis pro merito exigens ab eis pœnas peccatorum.

1. Reg. 2.

Canticum Annæ matris Samuelis.

Confirmatum est cor meum in Domino, elatum est cornu meum in Deo meo.

Nimirum fide, quando petijt, ut daretur sibi gratia pariendi filij. Hoc canticum Annæ admiratione dignum est: non solum enim laudauit largitorem ob ea, quæ accepit, sed etiam uaticinatione hymnum miscuit, & particeps fuit illius gratiæ, quam filius habuit: enixa enim prophetam, ipsa quoque post partum uaticinatur. Prædicit nanq; Diaboli euersionem, & assumptionem domini nostri Iesu Christi in cælos, & aduentum spiritus sancti in Apostolos, atq; etiam gloriosum Christi aduentum in nouissima die, & bonarum, malarumq́; rerum remunerationem, & insuper Regnum ex Iudaico genere. Fortitudinem enim inquit, dabit Regibus uestris, qui à Dauide usq; ad tempus, quo fuerunt in seruitutem abducti, permanserunt. Præterea docet ne uelimus diuitijs fidere, nec sapientiæ, nec potentiæ, sed soli Deo, qui potest uitam largiri, et mortem inferre. Illa autem clausula, Sterilis peperit septem, prædicit Ecclesiæ fœcunditatem: Numerus enim septenarius, signum est multitudinis, totum enim tempus in septem dies resoluitur. Illud autem, Quæ multos habebat filios infirmata est, intelligitur de Iudæa, quæ cùm multos habuisset filios, multosq́; Vates, & sanctos uiros genuisset; nunc sterilitate laborat.

Dilatatum est os meũ super inimicos meos, quia lætata sum in salutari tuo.

Cepi & ego audaciam dicendi, Non sum sterilis, id quod mihi Phananna exprobrat, eiusq; filij: ad ipsos enim respiciens dixit ea, quæ sequuntur, Ne gloriemini, neque loquamini sublimia.

Quia non est sanctus ut dominus, & non est iustus, sicut dominus noster, & non est sanctus præter te.

Vt ostendat Dæmones non esse sanctos, sed immundos, ad redarguendam enim Deorum multitudinem, & impurorum spirituum, solum Deũ dicit esse sanctum, & sanctitatis fontem.

Ne gloriamini, & ne loquimini sublimia ad fastum, neque ex

at magniloquentia ex ore ueſtro, quoniam Deus cognitionũ dominus eſt, et Deus præparans exercitationes ſuas.

Quoniam illudebatur à Phænāna; meritò inquit, Ne glorietur Phænanna ob humanas felicitates: omnes enim res & aduerſæ, & ſecundæ uiciſsitudinem recipiunt, præſertim cùm Deus uoluerit.

Arcus fortium infirmatus eſt, & infirmi accincti ſunt robore, repleti panibus, egeni facti ſunt, & eſurientes dimiſerunt terram.

Omnia hæc contraria prædicta ſunt in Eccleſiam gentium, & Iudæorum Synagogam, conuerſo rerum ſtatu, & gratia ad gentes translata: ex quo dixerunt diſcipuli Iudæis non credentibus, Ecce uertimur ad gentes. Act.18.

Quoniam ſterilis peperit ſeptem, & quæ multa erat in filiis infirmata eſt.

Septem poſuit pro Multis, & pro illis quodcunque ſatis eſſent ad faciendum perfectum numerum. nam totum tempus per ſeptenarium numerum procedit: etenim incipiens à prima die paulatim peruenit ad hebdomadam, deinde claudendo illic dierum numerum, rurſus redibit ad primam. *Septem, ideſt multa, nam diuerſæ ſunt uirtutes, & non una tantum, ſed multæ, quarum matres ſunt animæ Dei ſtudioſæ.* Eiuſdem.

Sic enim Sterilis quidem, hoc eſt, Eccleſia ex gentibus conflata peperit Septem: Synagoga uerò quæ ante multis filijs fæcunda erat, defecit, & plures filij fuerunt mulieris deſertæ, quàm illius, quæ habet uirum. Seueri.

Prædicit Eccleſiæ fæcunditatem: ſiquidem ſeptenarius numerus ſignum eſt multitudinis: inter ſeptem enim dies totũ tempus includitur, & Eccleſiæ filij terram implerunt. Quæ uerò multa erat in filiis, infirmata eſt. Iudæa nanque cùm multos habuerit filios, multosq; Vates, & iuſtos uiros genuerit, nunc ſterilis effecta eſt. Septem poſuit pro Multis. Hoc autem uaticinationi reſpondet, fuit enim Anna mater multorũ filiorũ. & rurſus, Septẽ poſuit pro plurimis, & quotquot ſatis eſſent. Theodoreti.

Quantum ab hiſtoria colligere poſſumus, unum filium Anna peperit, Samuelem: Quomodo igitur ſeptem dicat peperiſſe, paulo altius perſcrutemur. Olim quidem eccleſia è gentibus conflata magna laborabat ſterilitate, cùm impia in mundo eſſet, neque ſpem haberet, nec ueram opinionem, aut pium dogma pareret. Quando tamen tranſiit à Libano, & fuit in ultimo ſabbatiſmo Dei; peperit ſeptem perfectos intellectus, & actiones uirtute ornatas. Didymi.

Dominus mortificat, & uiuificat, deducit ad Inferos, & reducit.

Non solum his uerbis prædicit communem hominum reditum è morte in uitam, sed etiam Christum excitaturum esse è mortuis non modo animam Lazari, & filij Viduæ, & filiæ Archisynagogæ, sed etiam reducturum esse ab Inferis omnium sanctorum animas, quando illuc descendit animatus cum esset, fecitque ut post ipsius resurrectionem corcorpora ad tempus resurgerent, & Hierosolymæ conspicerentur, ut cognoscerent sanctos uiros liberatos esse ab animarum carcere, & in alia loca esse translatos, hoc est in Paradisum, uel in Cælos cum Angelis.

Dominus pauperem facit, & ditat, humiliat, & subleuat, suscitat a terra egenum, & ex stercore erigit pauperem.

Futura rursus prædicit: deprimitur enim Saul elatus, extollitur autem Dauid ab ouibus ad hominum curam a Deo uocatus. huic sententiæ, & uaticinationi etiam ea, quæ sequuntur adhærent.

Vt sedeat cum Principibus populi, & solii gloriæ hæres sit.

Possunt sanè discipuli super duodecim solijs gloriosè sedere Iudæos iudicantes: atqui cæteri fideles futuri sunt splendere, & in requie esse, quod solium indicat.

Dans uotum precanti, & benedixit adhuc iustus.

Hoc est, facit ad finem peruenire hominũ promissiones Deo gratas.

Quoniam non roborabitur uir potens in fortitudine sua.

In humilitatem sermo nos trahit, & ne nobis ipsis fidamus.

Dominus imbecillem faciet aduersarium eius, dominus sanctus, ne glorietur sapiens in sapientia sua, & ne glorietur potẽs in potentia sua, & ne glorietur diues in diuitiis suis.

Declarat Diaboli euersionem.

Sed in hoc glorietur qui gloriatur, in intelligendo, & cognoscendo dominum, & in faciendo iudicium, & iustitiam in medio terræ.

Vt ueritas doctrinæ se habet, ita locuta est Anna: non enim dixit, In hoc aliquis glorietur, in recto agendo, & cognoscendo dominum, sed primum tanquam sedem, & fundamentum fidem posuit supra lapidem, qui est Christus dominus, & sic uirtutem subiunxit.

Dominus ascendit in Cœlos, & intonuit.

Theodoreti. *Saluatoris nostri assumptionem prædicit, & spiritus sancti aduẽtum, & eximiam uocem Apostolicorum dogmatum, hoc est cœlestem uim. & sonum tonitrui dedit Deus, quando Samuel meßis tempore, cùm præsens esset, precatus est, & uoces per tonitrua horribiles edidit, ut dicta uaticinationis indicant.*

Ipse iudicabit extremitatem terræ, cùm iustus sit.

Secun-

Secundum domini Christi aduentum uaticinatus est. Eiusdem.

Et dabit fortitudinem Regibus nostris, & exaltabit cornu Christi sui.

Prædicit eius posteros, qui secundum carnem fuerunt, qui a Dauide usque ad tempus, quo in seruitutem abducti sunt, durarunt. Eiusdem.

Canticum Abacuc. Abac.3.

Domine audiui auditionem tuam, et timui.

Oratio Christi mysterium percurrit, in admirationem nos trahens. Cæterùm inquit ipsius domini auditionem audiuisse, & timuisse, & quã auditionem? an quoniam cùm in forma, & æqualitate patris esset, non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo, sed se ipsum exinaniuit, formam serui accipiens? Cyrilli. Philip.2.

Consideraui opera tua, et expaui.

Et quæ opera? quæ in aduentu perfecit, quoniam prædicauit captiuis indulgentiam, & cæcis uisum, sanauit contritos corde, in ipsas seras Inferorum descendit, eduxit ex interitu genus.

In medio duorum animalium innotesceris.

Duo inquit animalia ea, quæ torno elaborata sunt in arca à Mose, in quorum medio erat propitiatorium, quod Christi figura erat, ab ipsis Cherubim conspectum: erat autem propitiatorium, textura ex auro, & purpura, & bysso circumuoluta, & coccino glomerata, & hoc à quatuor columnis firmatum erat, & arcæ imminebat: deinde Cherubim à dextris, & à sinistris ex auro elaborati astabant circa propitiatorium, facies intendentes in ipsum. Porrò ænigma erat mysterij Christi. Sane caro factum est uerbum, licet cùm & Deus, & rerum omnium dominus esset. Sed etsi Verbum caro factum est, & ponitur apud patrem propitiatorium secundum Ioannis uocem, & non abiecit quod erat, hoc est Deum esse, sed est tanquam in potestate, & gloria Deo congruit. & rursus, astant circa ipsum supernæ potestates, quæ ad eadem ministeria obeunda ordinatæ sunt. Hi Cherubim propitiatorio astabant, & semper in ipsum respiciebant. Eiusdem.

Dum appropinquant anni cognosceris.

Prædicitur quidem Christi mysterium, & à lege, & à prophetis, impletur tantum in nouissimis seculi temporibus. Eiusdem.

Dum aduenerit tempus ostenderis.

In nouissimis temporibus secundum præscriptum patris consilium apparuit dominus iis, qui supra terram sunt, & cognitus est, & ante om Nicolai presb.

nes alios à Nathanaele.

In eo dum conturbata fuerit anima mea, in ira misericordiæ memor eris.

Gen.3. *Iram, inquit sententiam pronunciatam contra genus tempore primi parentis Adæ, nimirum terra es, & in terram reuerteris, in hac conturbati sumus. Sed ut inquit psalmographus non in finem irascetur,* Psal.102. *& neque secundum iniquitates nostras fecit nobis, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, cùm aduenisset, & mortem euertisset.*

Deus à Thæman ueniet.

Cæterùm Thæman, auster explanatur: indicat uerò per austrum Betlehem positam in australibus partibus Hierosolymæ.

Et sanctus ex monte Pharan umbroso, & condenso.

Pharan rursus est solitudo austrum uersus: significat autem per hæc Hierosolymam. Montem uerò umbrosum, ipsam Hierosolymam nominat, propter alta capita sanctorum patrum, quæ in ipsa fuere, quæque multis uirtutibus frondosa erant, qui erant & Abraham, & posteri Abrahæ uiri Dei studiosi, ex quibus etiam Christus secundum carnem ortus est. Hesychii *Montē umbrosum, & condensum, Virginem dicit: condēsum tanquàm minime exaratam ab homine: Vmbrosum uerò, quoniam* Luc.1. *ipsi Gabriel dixit, Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi.*

Operuit Cœlos uirtus eius, & laudis eius plena est terra.

Hoc est, gloria & dignitas Deo congruens maior est omni dignitate, quæ in cælis est, super omnem principatum & potestatem, & potentiā, & thronum, & dominationem, & super omne nomen, quod nominatur siue in hoc seculo, siue in futuro, & hoc ex ipsis rebus conspici potest. Ille enim, qui propriam hæreditatem habet (genitoris gloriam) sedet in solijs diuinitatis: beati autē Angeli rationales potestates astant more ministrantiū, eo enim munere funguntur. Etsi ait in serui forma factus sit, Eiusdem *uerumtamen & sic est Deus & quidem ipsarum potestatum cælestium: impleuit autem & sua laude, & gloria totam terram: quandoquidem homines minime Dæmonibus honorem consecrant.*

Ex sermone tertii capitis Seueri contra Grammaticum.

Omnibus planum est, Verbum humanitatis altum, & opulentum, diuinæ sapientiæ uarietatem ostendens, superasse, & transcendisse scientiā illorum spirituum, qui super cœlis sunt, quique a materia sunt separati, quam scientiam prius habebant.

Et splendor eius ut lux erit.

Splendorem inquit diuinam doctrinam, uel euangelicam legem, quæ nostris mentibus lux fuit. Nam hæc particula, Vt, abundat, sicut illud, Habitu inuentus ut homo: nihil enim plus, & illic significat particula, Vt. Philip. 2.

Cornua in manibus eius.

Cornua quidem potentias uocat, manus uerò potestatem significat. Hic est sensus. & si factus sit homo, tamen sub eius imperio omnis potentia, & fortitudo est. Eiusdem.

Et posuit dilectionem fortem fortitudinis eius.

Extra intelligenda est præpositio Per, ut totus uersiculus sic iaceat, per fortitudinem ipsius Pater. dicit autem, per filium demonstrauit fortem dilectionem, quam habuit erga nos. simile est illi, quod dictum est, Sic dilexit Deus mundum, ut filium suum unigenitum daret. Cyrilli. Ioan. 3.

Ante faciem eius ibit sermo.

Hoc est, fama erit, & rumor multus ante ipsum: quandoquidem sursum, & deorsum sanctissimi Vates de ipso mysterium prædixerunt, uel inquit propter illud in omnem terram exiuit de ipso sermo. Cæterùm inquit, erit præsentia Christi insignis, Magis ab oriente uenientibus, & Regem Israelis ipsum prædicantibus, Dæmonibus clamantibus, Quid nobis, & tibi Nazarene uenisti huc ante tempus torquere nos? Maximis miraculis editis, per ipsa opera ferè clara uoce clamantibus, ipsum Deum esse. Nicolai presbyt. Matt. 2. Idem. 8.

Egredietur in eruditionem iuxta pedes eius.

Simile quasi dicit nihil ipsi difficile & quod non possit perficere: ibit uerò sicut in qualibet re latam & planam uiam. uel etiam eius iter inquit, in mysticam terram ibit: dicit uerò animam aptissimam in iter, sumus autem terra uoluntaria secundum Vatis uocem. Cyrilli.

Stetit, & mota est terra, aspexit, & liquefactæ sunt gentes.

Stetit, scilicet, Perfectum est Christi mysterium, ex quo & à pristino statu mota est terra, pristinum statum eius, firmitudinem in impietate dicit. Verùm Stetit, pro Perfectum est, positum esse patet illinc ex uerbis Sephoram, Stetit sanguis circuncisionis pueri, uidelicet perfectum est negotium in circuncisione.

Contriti sunt montes ui.

Montes, contrarias potentias inquit, quæ & simul fracta sunt, non ferentes eius omnipotentem fortitudinem. Exo. 4.

Liquefacti sunt colles sempiterni.

Colles Israelis præceptores ad tempus factos inquit, propter sublimi-

tatem in dignitate : sempiterni uerò ob diuturnitatem cultus . & si enim nunc uidetur cultus secundum tempus minimè perfici, tamen intermissus non est. dicit igitur aduentum unigeniti prauas potentias destruxisse, atque ĕt principes gentis Iudæorum.

Nicolai presbyt. *Non modo quæ Christo contrariæ potentiæ erant, dissolutæ sunt, sed etiam ij, qui Iudæorum Dei sacerdotio præerant, simul cum ipsis perierunt, cùm sacerdotem nostræ confessionis cruci suffixissent.*

Cyrilli Itinera æterna eorum pro laboribus uiderunt.

Causam ponit, ob quam colles liquefacti sunt. Cæterùm hic est sensus, Itinera ipsius Christi dicit, diuinas doctrinas, quas ait ipsas plenas molestijs, & labore se uidisse. Quoniam igitur uiderunt inquit, uel contēplati sunt gentis Iudæorum populi domini mandata plena esse laboris, & ærumnarum, quamuis sint leuia, iugum enim eius bonum, & onus leue, hac de causa instar ceræ liquefacti sunt.

Matt.11.

Eiusdem. Tabernacula Aethiopū timebunt, & tentoria terræ Madian.

Per gentes, quæ semper in Israelem bellum inferebant, cōtrarias potentias dicit.

Ne in fluminibus irascaris domine, ne in fluminibus furor tuus, uel in mari impetus tuus quoniam ascendes super equos tuos.

Cùm olim ait, Israelem redemisses, flumina in sanguinem conuertisti, & etiam mare diffidisti, atqui gentes redimens, hoc modo non redimes. Nam hæc particula, Ne in fluminibus, pro Non in fluminibus iacet. sed potius erit redemptio, te super equos tuos conscendēte, & qui sunt equi, quos conscendit, & per illos salutem tractauit, nisi sancti eius Apostoli & Euangelistæ? uerum quonam modo gentibus salutem dedit, declarat inquiens, Intendens intendes arcum tuum super sceptra. sceptra quippe dicit principatus, & potestates immundorum Dæmonum, qui regnabant. arcum uerò rursus sanctos eius prædicatores, per quos aduersariarum aciem confixit. arcum uerò prædicatores uocari per Zachariam inquit, Propterea intendi te Iuda mihi ipsi in arcum.

Ezec.19.

Zac.9.

Et equitatus tuus salus extendens extendes arcum tuum super scetra, dicit dominus.

Dydimi. *Nam eques factus Saluator per Apostolos equitans, celerrimè ubique euangelium prædicauit.*

Fluminum scindetur terra.

Cyrilli. *Fluuiorum terram uocat Hierosolymam, cùm multi sancti Vates in ipsa fuerint, qui fluuium instar irrigabant, sed ipsam inquit fore, ut scindatur. quoniam enim non susceperunt Christum, qui aqua uiuens erat,*

idcirco terra sitiens reddita est: solet enim terra arida scindi.

Videbunt te, & parturient populi.

Postquam synagoga coacta fuit, ut quæ minimè fluuium pacis receperit, gentes in Christum crediderunt, & uidentes gloriam eius, parturierunt, & quid parturierunt? nisi suam salutem, qui dicebant, Propter timorem tuum domine in utero concepimus, & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. Esa.26.

Spargens aquas itineris eius.

Diuinæ doctrinæ sermo, aqua nominatur apud sacras literas, quæ & ubique diuiditur a domino, & Saluatore nostro Iesu Christo. ut enim inquit Euangelista, Obiuit Christus ciuitates, & pagos, docens in synagogis eorum. Matth.9. Eiusdem.

Dedit abyssus uocem suam.

Abyssum credentium multitudinem inquit, & quam uocem dedit, nisi confessionem fidei in Christum?

Altitudo cogitationis eius.

Altitudinem cogitationis abyssi, eos qui inter gentes, quæ crediderunt excellebãt in dignitate dicit, ueluti Reges, & qui post Reges sunt: Altitudo igitur inquit, cogitationis abyssi, hoc est, Principes gentium qui crediderunt, uocem dederunt prædictam, nimirum fidei.

Exaltatus est Sol, & Luna stetit in ordine suo.

Sol, dominus noster Iesus Christus nominatur apud diuinam scripturam, secundum illud, Exorietur uobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ. cùm igitur exaltatus est Sol, honoratam pro nobis ascendens crucem, uel Cœlos apud patrem, & Deum, tunc & Luna, hoc est, ecclesia, quæ uidebatur in tenebricoso loco esse, hoc est, in rerum confusione, stabit in ordine suo: & qui nam est eius ordo, nisi illustrare terram, quæ quæ sub Cœlo est, & hoc est in lucem?

Hastæ tuæ ibunt.

Hastas quidem sanctos esse Apostolos inquit, arma uerò ipsius Dei, Induunt nos inquit Apostolus, galeam salutis, scutum fidei, gladium spiritus, & reliqua ad armaturam pertinentia, quæ gestantes splendẽt. Igitur Hastæ inquit, id est, sancti tui discipuli iustitiæ armis splendent, quæ a te ipsis data fuerunt. Ephe.6. Cyrilli.

In lucem fulguris armorum tuorum.

Arma Christi Apostoli sunt opem, ferentes illis, qui per ipsos uocati sunt, quod quidem facere possunt omnes homines, qui scutum fidei in ipso sumunt: nam omnes sagittas ignitas Diaboli extinguere possunt. Eiusdem.

In minis conculcabis terram.

Eiusdem. *Hoc est, Iudæorum terram, sic enim quamlibet ipsius partem ob propria eorum peccata perdidit.*

Et in furore confringes gentes.

Eiusdem. *Id est gentes immundorum spirituum, quæ non cernuntur.*

Egressus es in salutem populi tui.

Nam hæc fuit causa aduentus unigeniti, ut salutem daret ijs, qui per ipsum uocati sunt, quos & spiritus sancti unctione induit.

Vt saluares Christos tuos.

Cùm enim Christus Principem huius seculi euertisset, & Draconem multa capita habentem contriuisset, & prauas potentias cum ipso; seruauit suos Christos, hoc est nos, quos proprio sanguine perunxit, quos etiam diuinæ eius naturæ fecit participes, & coniunxit per se ipsum cū Cyrilli. *Deo & patre. Salutarem humanitatem domini per hæc indicat, per quam fideles sancto spiritu peruncti seruati sunt. qui uerò minime ueritatis uerbo obtemperantes fuerunt, uinculis perditionis seipsos irretiuerunt & penitus euanuerunt, & perierūt a pedibus ad caput usq;.*

Misisti in capita iniquorum mortem.

Ostendit nobis sermo, quomodo suos Christos seruauit: quomodo autem seruauit, nisi prauis Dæmonijs de medio sublatis, qui iniquitatis inuentores, & patres erant?

Excitans uincula usque ad collum eius.

Cùm ait, iniquos circuisses, tui amoris uinculis in tuum bonum iugū ligasti, quos uocasti, & hoc est, Vsque ad collum eius, bono Christi iugo ceruices subijcere.

Perfregisti in ecstasi capita potentium, mouebuntur in ipsa.

Ecstasim inquit mentis mutationem, & a melioribus in deteriora, quam cum subijssent Iudæi eorum capita percussa sunt, hoc est, penitus perierunt. Cæterùm hanc Ecstasim ait tumultus, & internecionis causam ipsis fuisse, & hoc est, Mouebuntur in ipsa.

Aperient frena eorū, tanquā pauper in abscondito comedens.

Hic est sensus inquit, qui olim clam, & in occulto tuum uerbum ijs, Cyrilli. *qui sacris initiabantur loquebantur propter Iudæorum metum, & ueluti quoddam frenum in ore ferebant, hi inquam multa fiducia pleni erunt. cibum autem sacrorum prædicatorum esse salutem eorum, qui diuina doctrina imbuuntur, edocuit nos Saluator inquiens, Meus cibus* Ioan. 4. *est, ut faciam uoluntatem eius, qui misit me, & perficiam eius opus. Sanctos autem prædicatores in principio Iudæos timuisse, & ex eo patet, quod illi precantur & dicunt, Da seruis tuis uerbum tuum cum fi-* Act. 4. *ducia loqui.*

Et ascendisti equos tuos, turbantes aquas multas.

Sæpißime quidem equos sanctos declarauit prædicatores: Mare uerò multitudinem eorum, qui sacra doctrina initiantur, quam multitudinem turbabant sacri prædicatores, territantes ipsam per diuinum Iudicium. Vt enim Paulus cum Atheniensibus loquens inquit, Nunc annunciat hominibus, ut oẽs ubiq; pœnitentiã agãt, eo quod statuit diẽ in quo iudicaturus est orbẽ per iustitiã. Mare hunc mundũ esse inquit propter inconstantiam, & leuitatem huius labilis uitæ, quam Apostolorum pedes ascendentes, turbarunt aquas multas, cùm mundanas, & libidinosas, & dissolutas cogitationes dißipassent, & doctrina continentiæ, & temperantiæ siccassent. Equos uerò appellauit sacros Apostolos, qui diuinum uehiculum fuerunt: super ipsis enim dominus multa, & uaria impietatis dogmata disiecit. Equos Apostolos ob cursum uocat: Aquas multas, baptismata, quæ per totum terrarum orbem ab ecclesia fiunt. Eiusdem. Act.17. Seueri. Hesychñ

Custodiui, & timuit cor meum, a uoce deprecationis labiorum meorum, & ingressus est tremor in ossa mea, & sub me turbatus est habitus meus, requiescam in die tribulationis, cum ascenderim in populum incolatus mei.

Solent Prophetæ scientiam, & custodiam nominare illustrationem spiritus in mentem, & in cor, per quam rebus futuris abundabant. Quoniam igitur inquit, didici futura, quæ secundum tempus Israeli accident, propter impietatem, quam in dominum præse tulerunt propterea ait, timui, & conturbor, timens, ne fortasse meæ uitæ tempus in hoc prorogaretur, ut illa ipsa tempora comprehenderem, illiusque supplicij particeps essem. Sed postquam cognoui minime me ipsum in illud tempus peruenturum, idcirco requieui ab illa cogitatione, quæ olim me angebat: noui enim noui me in illum populum, reputantem præsentem uitam peregrinationem esse me ascensurum. Verum omnes sanctos se ipsos incolas uocare, patet non modo ex alijs, uerum etiam ex beato Dauide dicente, Incola ego sum, & peregrinus, sicut omnes patres mei. Psal.38.

Propterea ficus non afferet fructum, & non erit germen in uitibus: mentietur opus oliuæ, & campi non facient cibum: defecerunt a cibo oues, & non erunt boues in præsepibus expiationis eorum.

Tanquam quodam Vatem interrogante, cur præsentem uitam execretur, & in futuram peruenire uitam precetur, respondet, & inquit, magnopere cõdemnans Israelem, & per similitudinem sermone utitur, ficui, Viti, & oliuæ Israelem comparans, & his sterilibus, & fructus Cyrilli.

Luc. 13. *non ferentibus, atque etiam ouibus, & bobus, quæ diminutæ sunt, cum*
Esa. 5. *spiritus cibo orbatæ sint. Ficum autem Israelem nominari, planum est ex similitudine ficus a domino dicta, Succide illam, ut quid etiam ter-*
Ierem. 2. *ram occupat? Vitem uerò patet ex illo, qui dixit, Vinea enim domini domus Israel est. & oliuam autem rursus ex alio clarum est qui dixit, oliuam speciosam, pulchram uberem, uocauit te dominus nomen tuum, atque etiam oues ubique in diuinis uoluminibus Iudæorum multitudo*
1. Cor. 9. *nominatur. Boues uerò eos, qui ex Tribu Leui erant nuncupat, qui legis cultum respuentes, proponebant illum populo, & planum est ex Paulo, qui dicit, Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos utiq; hoc dicit. Isti uerò boues ait, non inuenientur in præsepibus. Cæterum hæc omnia illis accident inquit, eò quòd noluerunt recipere suam medicinam, & quæ est hæc, nisi Saluatoris nostri doctrina? ipse erat sanans contritos corde.*

Ego autem in domino exultabo, & lætabor in Deo Saluatore meo. Dominus Deus meus potentia mea, & ordinabit pedes meos in perfectionem, & super excelsa ascendere faciet me, ut uincam in cantico eius.

Ipse Propheta propter Christi personam gaudens introducitur, exultationem ipsum Christum faciens, atque etiam potentiam: quandoquidem ipse est fortitudo nostra, & demõstrabit apertè eius pedes in perfectum ordinem, hoc est, in securitatem: per ipsum enim peruenimus ad pietatem, & securitatem, atque etiam exaltati sumus, & inimicorum phalanges uincimus, continuè in ipsum hymnos canentes, & hoc est illud, quod dixit, Vt uincam in cantu tuo.

Cap. 26.

Oratio Esaiæ.

De nocte uigilauit spiritus meus ad te Deus, propterea lumen mandata tua sunt super terram.

Cyrilli. *Qui dicunt, sperauimus in nomine tuo, & in memoria, quatenus desiderat anima nostra, cantilenas de gratiarum actione proferunt, ueluti de nocte, & tenebris se uigilare dicentes: perinde ac illucescat in ipsis*
Eusebii. Canti 5. *quædam intellectualis dies. Iusti enim dormientes res diuinas meditantur, secundum illud dictum, Ego dormio, & cor meum uigilat.*

Lux enim sunt mandata tua, quæ ignorantiæ tenebras discutiunt.

Basilii & Stephani *Noctem uocat tempus ante humanitatem domini: diluculum uerò propheticam præscientiam: quandoquidem dies est ortus diuinæ cognitionis,*

&

& ipse dominus lux uera & iustitiæ Sol nominatur.

Consentaneum est, ut animæ sic affectæ festinent prima luce ad gratias agendas pro rebus præteritis. neque enim nox ad corporum quietem data poterit quiescere facere dormientem, nisi in illo dispositio fuerit: necessariò igitur huiusmodi anima matutinum tempus praeoccupat, ut & pro rebus præteritis gratias agat, & ad consecuturam diem excipiendam se excitet. Verum a Dei mandatis piorum mentem illustrari patet: sicut enim in omni Dei uerbo alitur anima, sic in omni mandato illustratur, & illuminatur. Theodoreti.

Iustitiam discite habitantes supra terram.

Cuilibet igitur studium, & meditatio sit iustitiam discere: non enim sicut unum quid rerum naturalium, sic etiam hoc innatum est nobis, ut sine meditatione ipsam iustitiam habeamus, sicut est uidere, & ambulare, sed cuilibet studio opus est ad mentem ab iniustitia seiungendam, & ad iustitiam accipiendam. Ecce enim, qui cum impietate simul uitam ducunt, procul sunt: nam fieri non potest, ut inueniatur uirtutis operarius, qui non iustitiam meditatus sit. Simile est hoc Dauidis uoci, Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis terram. Lex enim in literis instruebat solum Israelem secundum carnem: dominus autem noster Iesus Christus cùm mansuetudinis rete explicasset; totam piscatus est terram, quæ sub cœlo est: meritò igitur omnibus qui per totam terram sunt consuluit, inquiens ipsos oportere discere iustitiam, quæ ab ipso dictata est, hoc est, euangelicam. Eiusdem. Psal.48.

Oportebat enim oportebat his, qui semel cognouerunt quòd eius mandata sunt lux supra terram, utilitatis scientiam dare: ab ipso igitur ò Vos, qui habitatis super terram, iustitiam discite. Cyrilli.

Cessauit enim impius, non discet iustitiam, super terram ueritatem non faciet.

Abibit enim inquit, in interitum, & perniciem, & quodammodo extinguetur: hoc enim puto hanc dictionem, Cessauit significare: Quicunque scientiam euangelicæ iustitiæ non receperit, & qui non fecerit iustitiam. Sed ueritatem rursus uim in his consuetudinis in Christo uocat, & cultum, & adorationem in spiritu, & ueritate. Nam lex futurorum bonorum umbram habens, & simulachrum futurarum rerum, non in ueritate erat: Christus autem & eius oracula iurè censeri possunt iustitia, & ueritas. Cyrilli.

Pro Cessauit Impius, Aquila, & Theodotion, Misericordiam consecutus est impius, interpretati sunt. adhortatur autem sermo, ut ij, qui impietate laborant, ad pœnitentiam quàmprimùm festinent. Eusebii.

Confidimus autem cùm Et paulò post.

Deus benignus sit, etiam eos, qui in impietatibus deprehensi fuerunt, si pœnitentia ducti fuerint, misericordiam consecuturos. si quis autem præconio non obediuerit, nec didicerit iustitiam, nec ueritatem operatus fuerit, tolletur ex uiuentibus, & non uidebit gloriam

Theodoreti. *domini. Nam Diaboli Tyrannide per domini aduentum euersa, facilior fuit uirtutis executio: ille autem nihil inde emolumenti percepit.*

Tollatur impius, ne uideat gloriam eius.

Cyrilli. Theodoreti. Ioan. 8. Idem. 3. *Huiusmodi est illud à Christo Iudæorum populis dictum, Amen amen dico uobis, nisi credideritis, quoniam ego sum, in peccatis uestris moriemini. & rursus, Qui credit in filium, non condemnatur, qui autem non crediderit, iam iudicatus est, quoniam non credidit in nomine unigeniti filij Dei. qui autem semel condemnatus est, & in proprijs peccatis mortuus est, quomodo uidere potest gloriam domini? non enim simul cum Christo erit, & qui nullo pacto eius gloriæ fuit particeps, sanctorum non uidebit sortem: quandoquidem perfectam*

Theodori heracleensis. *lucem sanctis paratam haudquaquam cernet. Accipiuntur hæc etiam in Diabolum, & in ingratos Iudæos, qui multis beneficijs affecti, adhuc mentis oculos claudere pergunt. Nam cùm dominus noster Iesus Christus aduenisset, & gentes credidissent, isti non modo erga beneficij auctorem ingrati fuerunt, uerumetiam prauo Zelo accensi, comburi maluerunt, quàm gentes salutem consecutas cernere.*

Domine excelsum tuum brachium, & non cognouerunt, cognoscentes uerò reuereantur.

Brachium autem Dei, & patris, nuncupat uiuentem eius potentiam, & eiusdem substantiæ, hoc est, filium, quem ut hominem cruci Iudæi affixerunt, quando nobiscum fuit. postquam autem è mortuis reuixit, mortis imperio conculcato, tunc uix cognouerunt Deum fuisse

Eiusdem. *in carne propter nos. Nam cùm filius sublimis esset, non cognouerunt Iudæi, sed uidentes hominem, non intellexerunt Deum esse in forma se*

Eiusdem. *cundum nos, & seipsum exinanisse, forma serui accepta. Dignitate enim propriæ excellentiæ, & tanquam in gloria Deo competente; magnum, & sublime, & omnipotens est patris brachium, hoc est, Deus Verbum, per quod omnia facta sunt, quoniam enim cùm in carne apparuit, ignorarunt eius gloriam, atqui erubescant ait, quoniam uerbum Dei uitæ auctorem non didicerunt, quonammodo? ipsi enim uitæ principem interfecerunt, & sanctum Israel negarunt. postquam autem cùm mortis uincula perfregisset, tertia die Christus in uitam rediit, hunc*

cognouerunt potißimum Iudæorum Principes. Cùm enim impij demißi, & abiecti essent, & à longè à Dei cognitione distarent, in tenebris suæ ignorantiæ uersabantur: sed cùm uniuersalis scientiæ præsidis altum brachium uidissent, qui olim ipsum ut eum, qui non est, execrebantur, ab hac dementia cessabunt, rubore suffusi. Eusebii.

Zelus accipiet populum imperitum.

Tacitè innuit eos, qui ex circuncisione erant, qui per Christum gratiam minimè acceperunt. Eiusdem. *Quoniam enim scelerati quidem ipsi facti sunt, & à spe in Christo deiecti, & à promißionibus alieni declarati sunt, acceptæ uerò fuerunt gentes, hac de causa miseri consumuntur Zelo, & ueluti ab igne absumuntur, uidelicet igne inuidiæ.* Cyrilli. *Iudæos indicat per zelum, uidelicet, cùm cruci dominum confixissent: hoc & diuinus inquit Apostolus, Testificor enim eis, quoniam zelum Dei habent, sed non secundum cognitionem.* Theodoreti. Rom.10.

Et nunc ignis aduersarios comedit.

Quoniam lucem non acceperunt, tenebricoso igni proditi sunt, tanquam sententiæ dicenti obnoxii, Ite in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius. Eiusdem. Matth.5.

Domine Deus noster da nobis pacem: omnia enim reddidisti nobis.

Da igitur nobis domine, ut tecum pacem habeamus, utque de medio sublato impuro, & detestabili peccato, unum tecum efficiamur secundum spiritum per mediatorem Christum. huiusmodi est illud per Pauli uocem rectè dictum, Iustificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum, per dominum nostrum, & Saluatorem Iesum Christum. Cyrilli. Rom.5. *Videlicet, petentibus ipsum Christum: ipse enim est pax nostra secundum scripturas, & per ipsum cum Deo & patre coniuncti sumus, uidelicet per familiaritatem secundum spiritum: est autem res diuinitus data, & uerè & per cælestem liberalitatem proueniens.* Rursus.

Si enim inquit, largieris nobis pacem, omnium bonorum pleni erimus, & reportabimus à te perfectam gratiarum communicationem. Rursus.

Nam bona quidem sunt omnia alia, quæ à te conceduntur, sed nullum maius donum à te habemus, quàm pacem erga nos ipsos, ut sine seditione tecum simus, & anima nostra tecum pacata custodiatur: hoc autem fieri potest, si dignatus fueris nos tui ipsius propriam poßeßionem efficere, quoniam & nos neminem alium scimus, & solo nomini tuo confidimus, Quoniam igitur neminem alium in Eusebii.

Theodoreti. *uita possedimus præter te; iurè precamur, ut mereamur esse tua pars, & hæreditas. Hic compensationem dicit propter pœnam inflictam pro meritò peccatorum, nobis autem iustè illorum omnium pœnam pendentibus, & tanquam debitum persoluentibus, redde nobis unigenitum tuum filium, neque enim alius erit nostra medicina, nisi unigenitus tuus filius super terram aduenïens. Tuum imperium amplexi sumus, ne excidamus a tua prouidentia, neminem enim alium nouimus Deum: & hæc Eunomij dementiam redarguunt: quomodo enim dicere poterit, præter te alium non nouimus?*

Domine Deus noster posside nos, domine extra te alium nō cognoscimus, nomen tuum nominamus.

Cyrilli. *Nam simplices esse oportet, & Deo soli coniunctos, & pacatos cum ipso, ut & ipsum solum cognoscamus, nec alud penitus falsi Dei nomen in lingua feramus, ipsum enim solum nominare oportet, quoniam ipse est super nos Deus & natura, & ueritate.*

Theodoreti. *Omnium quippe imperium Deo congruere, cuilibet planum est, & nemo suspicari possit extra Dei imperium aliquos esse. Hæc igitur clausula, Posside nos, hic dicitur, quoniam cùm per unigeniti tui filij aduentum nos redemisses, familiares fecisti, & uendicasti, nos inquam, peccatis mortuos: nos igitur inquit, tui sumus domine, & tu nostra possessio es. Qui uerò morti ob peccata se ipsos mancipa-*

Ezec. 18. *runt, & propterea mortui secundum animas effecti sunt, (Anima enim quæ peccauerit, ipsa morietur) sempiternam uitam sanctis promissam haudquaquam cernent, neque medici alicunde astantes iudicij tempore ad salutem eis opem ferre poterunt, neque eorum lapsum erigere, quos enim tu magnus, & formidabilis, & iustus, ad interitum condemnasti, quis medicorum seruare poterit?*

Mortui uitam non uidebunt.

Quoniam autem oportet sermonem suo ordine ire, & propheticæ ueritatis declarare scopum, illud necessariò dicimus. Mortui aliqui sunt, & minimè penitus secundum carnem, potius a mundanis uoluptatibus mortui effecti, uitam sanctam in Christo, & euangelicam minimè habentes, sed extra te inquit, tales minimè participes esse possunt uitæ, uel gratiæ, quæ est causa uitæ. qui uerò solum cognoscunt natura & uerè Deum, qui est, & nominant eius nomen, hoc idem dicentes, Domine extra te alium non nouimus, proferūt necessariò hæc uerba, Mortui uitam nō uidebunt, hoc est, perfidi Iudæi.

Theodoreti. *Qui enim mortui sunt ob peccata, haudquaquam uidebunt te, Nā cùm mortui sint, secundum naturam mortui, & mortui, qui sua ipsorum*

membra uoluptatibus mortificarunt, & malas cogitationes secundum Deum mortificarunt, hoc in loco de contrarijs mentionem facit, nimirũ de his, qui totam uitalem uitam rectè agendi abiecerunt, & mortuos se ipsos Deo à multitudine peccatorum perfecerunt, qui non possunt a medicis medicinam suscipere, & cùm sint mortui, surgere à multitudine peccatorum, & maleficijs, cùm iustitiam, quæ est causa uitæ abiecissent: propterea tu benigne Deus bonitate motus, contriuisti peccatores, Mortuos uocat, bonis operibus mortuos effectos, sic enim & dominus inquit, Sine mortuos sepelire mortuos suos. Matth. 8.

Ex epistola Seueri ad Comitem.

Ob uirtutem eius, qui propter nos humanitatem suscepit, & passus est in carne, & ex mortuis in uitam redijt, & huius nobis spei primitias largitus est, quod fieri non poterat, fieri potest, & mortui in uitam redeunt.

Nec medici resurgere facient.

Sine autẽ te, qui ab animi morbis liberãt eos, qui in ipsos inciderũt, (qui medici spirituales meritò dici possunt) nullum a morbis eripere possunt. Medicos uerò spirituales, dicimus sanctos Prophetas, et Apostolos, & Euangelistas, qui per supernam gratiam, & per ministerium in spiritu uerbo abundantes, quod sanare potest, à peccato, & à Diaboli seuitia uulneratos curant. Cæterùm par est aliud uaticinationis sermonem nobis innuere. Nam cùm dominus noster Iesus Christus eiusdem potentiæ, & gloriæ, cuius est genitor, se ipsum ostendisset; mortuos à monumentis excitauit, & eos, qui extremis morbis laborabant sanauit. Sed cùm esset hoc modo auctor miraculorum adeò inopinatorum, nequaquã honoretus fuit à spectatoribus, imò tanto magis ipsum persequebantur, & maximè Iudæorum Principes, & præceptores. Quoniam igitur extra te ait, uidere haudquaquam possent uitam mortui, (tu enim es, qui solus uiuos efficere potes) minimè à monumentis medicus excitare potest, quos ipse excitasti, & post hæc adhuc in perfidia persliterunt, & mœrore affecti sunt uehementer, quos par erat ante alios credere. Omnia enim à Deo sunt, & ipse fecit ex terra medicinam, secundum quod scriptum est. Cyrilli.

Propterea induxisti, & perdidisti.

Indicat hoc quod pro sua benignitate Deus tempus eorum uitæ intercidit, ne in diuturnum tempus permanentes, cum malitia simul extendantur, & eorum prauitatem augeant. Deus enim per suam bonitatem & tempora præfinit ad pœnam, huius quidem post centum uiginti annos sicut fuit & tempore diluuij, huius uerò Sexaginta, & per hunc

oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Iis uerò, qui superbia se extulerunt, rursus apponet res eorum operibus respondentes. Theodoreti.

Hoc in loco dicit Mala, non ea, quæ in actione consistunt, sed ea quæ ipsos male habeant: sic enim accipitur, quando audieris, Poßidens mala. significat igitur, fastum eorum, qui gloriosi dicebantur, per afflictiones tollendum esse.

Domine in afflictione recordati sumus tui: in afflictione parua castigatio tua nobis.

Cùm ob summam beneuolentiam erga Deum sanctißimus Vates commotus esset contra Iudaicam insolentiam, dixissetq́; , Appone mala omnibus gloriosis terræ; nunc precatur, ne peccatores misericordiam consequantur, sed in afflictione permaneant: quandoquidem calamitates nobis superuenientes sunt in causa, ut Dei memores simus: afflictio enim agit nos in Deum, & in agnitionem nostrorum errorum, in afflictione nanque paulululum castigamur. Theodoreti. *Cùm ostendisset miserias persequentium, ostendit nunc utilitatem eorum, qui persecutionem patiuntur: afflictio enim, secundum Paulum, patientiam parit, patientia uerò probationem, probatio autem spem, spes uerò non confundit.* Rom. 5. *Quoniam Propheta præuidet locum, ubi generale Iudicium futurum est, perinde ac Iudicio, & Tribunali diuino adesset præsens his rebus, quas uidet; meritò modo quidem confitetur, modo precatur, modo gratias agit, modo narrat remunerationes, quæ à Deo dignis hominibus largiendæ sunt, modo uerò enumerat supplicia, quæ ipsis imminent. Omnia autem hæc per sua diuina uolumina nobis ostendit, ut instruamur, discentes omnia, quæ ipse diuino spiritu afflatus cognouit. Nunc igitur inquit. Quando tempus erat ò domine, nos euntes per uiam angustam, & afflictionis plenam, pro pietate pugnabamus: atqui in afflictione illa non eramus tui immemores, sed ab eadem tua memoria corroborati, uiriliter sustinebamus, adeò ut diceremus, afflicti, sed non angustati, persecutionem patientes, sed non pereuntes. Per hanc igitur afflictionem corrigimur, scientes, quòd quem diligit dominus, corrigit.* Eusebii.

Et sicut parturiens appropinquat ad partum, & ob dolorem suum clamat.

Propterea nos omnem laborem perferentes, similes fuimus mulieri Eusebii.

parturienti, & clamores edenti, dum laborat in lucem edere id, quod in utero conceptum est. Sic enim & nos facti sumus tuo dilecto: quandoquidem habentes intus in nostra anima unigenitum tuum uerbum, timoremq; tuæ pietatis à te in nobis seminatum; omnes labores generose perferimus, calamitatesque, quæ nobis infliguntur, fortiter sustinemus, laborantes, ne per abortum abijciamus tuum dilectum in nobis conceptum, timoremque diuinum abste in nobis disseminatum, etenim uiriliter tolerando, spe non decidimus, sed spiritum salutis peperimus.

Sic facti sumus dilecto tuo.

Dilectum hîc Saluatorem nostrum uocat, nam ex quo Virgo dicitur peperisse secundum uaticinationem, ubique oportunè mentionem de puero facit. Quoniam igitur inquit, nostræ res sic se habent, ut per magna supplicia debitum exoluamus, opus est deinceps nobis gratia tui dilecti, qui nostras finiat calamitates.

Per quem timorem tuum domine in utero concepimus.

Nos inquam concepimus, qui ob amorem erga Deum diximus illa uerba, Sic facti sumus dilecto patris. Manifestum est autem nos, si Christo prudenter adhæserimus, parturituros esse instar mulieris parturientis, ut hac sermonis figura utamur. Atqui inquit, concepisse in utero, & spiritum salutis peperisse, ijs, qui super terram sunt. Conuenire autem posset hic sermo, ut dixi, Prophetis, & Apostolis, & Euangelistis, qui quidem abundantes gratia cælestis doctrinæ, & recipientes ueluti quædam cælestia semina, pepererunt spiritum salutis ijs, qui super terram sunt, hoc est, doctrinam in spiritu, quæ uita est rerum æternarum conciliatrix. Spiritum igitur salutis, Euangelium præconium nuncupant.

Eiusdem. *Timor Dei fæcundam reddit hominis naturam, & motum concupiscentiæ, qui ex carne consurgit compescit: Mulieris utero enim similis est humana mens, quæ quidem si recipiat à Deo pietatis semina; parit omnino bonos fructus. Igitur fæcundi sunt, qui Christo adhærent, pariunt nanque ueluti mystico utero fructus ut dixi bonos.*

Theodo. heraclеæ *Ostendit utilitatem, quæ ex minis Dei percipitur. Accipientes enim timorem tuum, ueluti bonum semen, & hunc in utero gestantes, oportuno tempore salutem reportabimus. Etenim cùm adhuc sumus in terra, tempus pœnitentiæ largiris, nequaquam condigna pœna nos de medio tollens, sed permittens, ut conuertamur ad salutem.*

Theodoreti. *Quoniam enim compararunt se ipsos parturienti mulieri; meritò ostenderunt fructum dolorũ partus: spiritum enim inquit, salutis peperimus, quem fecisti super terram, hoc est, quem ipsi*

terræ

terræ largitus es: non enim spiritum in terra fecit, sed per spiritum salutem in terra operatus est.

Et parturiuimus & peperimus spiritum salutis tuæ, quem fecimus super terram.

Sic enim sterilis, id est ecclesia è gentibus conflata peperit septem: nam Synagoga quæ multis filijs prius fæcunda erat, infirmata est, & plures filii fuerunt mulieris desertæ, quàm illius, quæ habebat uirum. Seueri.

Finis enim conceptionis tui dilecti, tuique timoris, salus fuit nostri spiritus, quem quidem cùm peperissemus, notum fecimus omnibus mortalibus, qui super terram sunt, ipsos quoque utilitatem percepturos, si didicerint eadem, quæ nos didicimus, & si nos imitati fuerint, & conceperint ex timore Dei, & pepererint spiritum salutis. Qui enim hunc timorem non habuerint, neque pepererint spiritum salutis, sed steriles permanserint; excident à tua spe. Qui uerò ex tua hæreditate sunt, quique propter te omnes afflictiones perferunt, licet usque ad mortem certent cum peccato, tamen nullo modo excident ab æterna uita. Eusebii.

Non cademus, sed cadent qui habitant super terram.

Prudentia sanctorum uirorum admiratione digna est, cogitant enim semper quomodo tollatur id, quod contrarium uidetur uerbis, quæ nobis dixerunt. Quoniam igitur dicebant uiri sancti se peperisse spiritum salutis ijs, qui super terram sunt, isti autem uident mortem; (ueluti si quis diceret, quænam utilitas nobis est diuinorum sermonum? & ubi est iste spiritus salutis? moriuntur enim, qui super terram sunt) meritò apologiam faciunt, & dicunt, Resurgent mortui, gratia quidem Dei, ut dicit beatus Paulus, Dominus noster Iesus Christus pro omnibus gustauit mortem, uerumtamen reuixit tertia die, & fuit primitiæ dormientium, & tanquam principium humanæ naturæ, quæ ab interitu liberata est. 1.Cor.15.

Dicit autem quonam modo hoc fiet: ros enim quæ ab ipso stillat, medicina ipsis mortuis est: & uidetur hoc in loco rorem uocare, uitalem spiritus sancti potentiam, & uim. Paulo post.

Cùm igitur recepe rimus semina uitalia, & Dei timorem concepimus; fugiemus omnem pænam. Qui enim olim mortui fuimus peccatis, prauisq; desiderijs, nunc excitabimur tanquam à monumentis, tuā opem consecuti, ob quam opem exultabimus, quiescentes à malis operibus: semper enim tuam misericordiam sic nobis immittis, tanquam rorem salutarem. Theodoreti.

Resurgent mortui, & excitabuntur qui in monumentis sunt, & exultabunt qui in terra sunt.

Qui terrena sapiunt, & fidunt rebus fluxis, tanquam permanentibus: nos autem expectamus mortuorum resurrectionem.

Eusebii. Ioan. 5. *Hæc etiam dominus dixit, Audient qui in monumentis sunt uocem Dei, & exibunt qui bona egerunt in resurrectionem uitæ, qui uerò mala, in resurrectionem Iudicij.*

Seueri ex Epistola ad Comitem.

Resurgent mortui, diuina inspiratione reuocante ipsos in uitam, quam inspirationem propheticus sermo rori comparat, ros enim à te stillans, medicina ipsis est. Resurgent nanq; mortui, uel secundũ Aquilã, Viuent ἀποθανόντες σου, uel ut Symmachus, & Theodotion, οἱ νεκροί σου idest mortui tui. Mortui nanque sui ipsius, qui nam alij esse possent, quàm sancti eius Martyres? Qui quidem alij sunt, & diuersi ab illis mortuis, de quibus supradictum est, Mortui autem uitam non uidebunt, neque medici eos excitabunt: sed illi erant mortui, eò quòd peccarunt in ijs rebus, quæ ad Deum spectabant. Mortui autem domini ij sunt, qui propter ipsum afflictiones omnes ad mortem usque perpeßi sunt.

Et Paulo post. *Pro Excitabuntur, reliqui Interpretes dixerunt, Expergiscentur, tanquam si dormirent, & non mortui essent: propterea Sanctorum mors, somnus nuncupatur. Resurrectio autem meritò dici posset experrectio, ut respondeat somno. Propterea reliqui Interpretes dixerunt in prima parte huius clausulæ, Expergiscentur qui in monumentis sunt, in secunda uerò, Exultabunt qui sunt in terra, uel secundum Aquilam, Laudabunt, uel secundum Theodotionem, Iubilabunt.*

Ros enim abs te medicina ipsis est.

Cyrilli. *Sciendum nobis est, hoc in loco Rorem nuncupari uitalem spiritus sancti potentiam, & uim, per quam excitatum iri mortuos inquit Dauid, psallit enim Deo, & ait,* Psal. 103. *Auertente te faciem, turbabuntur, & in puluerem suum reuertentur, emittes spiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Ros igitur uitalis est spiritus à patre missus, per quem etiam corporibus ex terra factis impertit immortalitatem.*

Et rursus *Rorem puto nuncupari uitalem sancti spiritus uim, & potentiam, quæ mortem destruat, utpote quæ à Deo ueniat, & à uita.*

Et rursus *Rorem in hoc loco non aliud, quàm spiritum dico, uel uitalem spiritus sancti uim, quæ per Christum infusa etiam corporibus iam diu corruptis expellit mortalem corruptionem, & pro ea uitam reddit.*

Eusebii. *Ros in terram delapsa est in causa, ut sensim, & quietè semina in ipsa recondita augeantur, & crescant. Eodem modo Ros à te stillans, medicinam, & uitam, & salutem hominibus affert, quo-*

rum corpora super terram pro tempore sparsa fuerunt. Nequaquam tamen errares, si diceres ipsum rorem esse unigenitum Dei uerbum: quod quidem suas emittens uitales stillas, suis mortuis remissionem indulgebit peccatorum, si quid ab ipsis secundum hominem peccatum fuerit, & insuper concedet resurgendi à mortuis facultatem, & salutem, & sempiternam uitam. Cæterùm impiorum res non sic se habent.

Sicut enim imber facit, ut semina obruta, & propemodum sepulta uigeant, sic tuum uerbum ueluti quidam ros est in causa, ut hominum natura resurgat. Theodoreti.

Terra autem impiorum cadet.

Terrena ipsorum prudentiâ destruetur: hæc igitur sanctissimus Vates dixit, hymnum contexens Deo rerum omnium conditori. Cæterùm ipse dominus exhortatur eos, qui sibi fideles fuerint, ut delitescant in fide diuinorum sermonum, & in spe rerum futurarum, ueluti in quibusdam cellis, & hoc pacto fugiant mortem, quæ cæteris hominibus imminet. Eiusdem.

Hoc accidit Iudæorum regioni, quæ penitus uastata fuit, eò quod in Christum insaniuerunt, & in sanctos eius sacerdotes, licet spiritum salutis pepererint ijs, qui super terram sunt. Cyrilli.

Vade popule meus, ingredere in cellam tuam, claude ostium tuum, delitesce parumper, dum transeat ira domini.

Inducitur in his uerbis persona Dei ungentis, ut palestræ mos est, mentem sanctorum uirorum; & corroborantis ad molestias perferendas. Quoniam enim in tentationes intolerabiles casuri erant ob euangelij præconium; idcirco congruenter admodum persuadet illis, ut exultent his de rebus, dicens, Vade popule meus, ingredere cellas tuas. Ingeniosè autem, & suauissimè nuncupat fortè cellas, sepulcra, quæ in terra sunt. Dictum fuit enim Principi nostri generis, idest Adamo, Terra es, & terram in reuerteris, & natura hominis ob transgressionem detestabilis facta est: liberabitur autem ab hac ira diuina tempore consummationis. Absconde te igitur inquit, popule meus, & perfer, & obdura parumper, donec mors ex ira Dei nobis irrogata prætereat, & adueniat tempus, cùm omnes homines resurgent, licet enim inquit, mortem patiaris, & id quidem sanctis eius sacerdotibus accidat, tamen Deus rerum omnium auctor pœnam infliget ijs, qui sanctos eius uiros occiderunt: Inducit enim à sancto dominus iram super habitantes terram. Simile huic est & illud, Et pluit dominus a domino super Sodoma ignem & sulphur. Igitur si- Cyrilli. Gen. 3. Gen. 19.

lius à sancto patre iram inducet super habitantes terram : nam ut ipse
Ioan. 5. *alicubi ait, Pater iudicat neminem, sed iudicium totum dedit filio, ut omnes honorent filium, quemadmodum honorant patrem.*

Eusebii. *Postquam tradidit doctrinam de reditu mortuorum in uitam, spiritus propheticus cùm uidisset sanctos Dei seruos, ueluti coram se astantes, & in unum collectos post reditum in uitam, deinde ex alia parte cùm conspexisset iram impijs hominibus imminentem; alloquitur cœtum sanctorum uirorum, ut secedant parumper, & à longè abscondantur, ut ne spectatores quidem sint interitus impiorum.*

Et post alia *Cellas autem populi Dei, sunt multæ mansiones apud patrem, quæ cuilibet ordini sanctorum hominum secundum iustum Dei iudicium destinatæ sunt: In has igitur Cellas tibi præparatas inquit, ingredere popule meus, & ostium claude.*

Eiusdem. *Præterita autem ira Dei, tu popule meus patè factis tuarum cellarum ianuis, egredere multa cum libertate, & hilaritate, nouum aspiciens seculum, & regnum Dei promissum.*

Theodoreti. *Hæc inuenimus dominum suis sacris Apostolis dixisse, Quando inquit, uideritis Hierosolymam ab exercitu obsessam, scitote eius euersionem appropinquasse.*
Luc 21. *& rursus, Tunc qui in Iudæa sunt, in montes fugiant, & qui super domum est, ne descendat, ut tollat ex se aliquid. prædicit autem ipsis, ut fugiant mortem, quæ imminet his, qui non crediderint.*

Preces Ionæ.

Ioan. 1. *Proiectus in mare Propheta, & absorptus à Balena, triduo post ab ea eiectus est, & postea Niniuem petijt, suamq; legationem obiuit: mærore autem affectus est, ubi uidit Deum misertum esse Niniuitarum. Christus quoque sua sponte mortem sustinuit, fuitque in corde terræ tres dies, & totidem noctes: reuixit igitur, & deinde in Galilæam se contulit, & iussit initium fieri præconij euangelij ad gẽtes: uerumtamen nullum cepit mærorem, uidens seruari eos, qui ad pœnitentiam uocati essent: Ionas autem contra fecit. Si igitur non omnia historiæ uerba in sensum cælestis contemplationis trahemus, nemo nos criminetur.*

Hesychii *Ionas typus est Christi, nauigium Iudæorum Synagogæ: gubernator nauis figura est Mosis, nautæ uerò umbræ sunt sanctissimorum Vatum, mare autem perturbationum, quæ nos oppressos tenebant, sors uerò typus est uoluntatis patris, per quam Christus in mare calamitatum proijcitur, Balena autem illa magna mortis*

figuram habet. Per ingressionem, & egressionem è Balena significauit triduanam mortem, & reditum Iesu Christi Saluatoris nostri in uitam. Praeterea salus Niniuitarum ob pœnitentiam ipsis allata denotat uocationem gentium ex gratia concessam. Gennadii

Ex Apologetico.

Fugiebat & Ionas à facie Dei, uel potius se fugere putabat, sed comprehensus est in pelago tempestate, sorte, uentre Balenae, ac triduano sepulcro, quae omnia typum habent maioris mysterij. Verùm ille quidem ob hoc fugiebat, ne tristem illum, & importunum nuncium Niniuitis nunciaret, ac postea in mendacio deprehenderetur, ubi ciuitas pœnitentiae beneficio seruata esset: non enim malorum salutem molestè ferebat, sed mendacio seruire erubescebat, & Vaticinationis fides, & auctoritas ne abrogaretur timebat; quae quidem in ipso periclitabatur. Non igitur Ionas ignorabat potentem Dei manum, qui hanc alijs minabatur, neque prorsus id cogitabat, ut Deum fugeret, ne hoc credamus, ne hoc credamus; sed quoniam exitium Israelis uidebat, & propheticam gratiam ad gentes transire sentiebat, eam ob causam à praedicandi prouincia se subducebat, & mandatum domini protrahebat: ac relicta gaudij inspectione (nam id Hebraeis uox Ioppe significat) ueterem sublimitatem, ac dignitatem intelligo: in pelagus tristitiae se ipsum coniecit, & propterea in tempestatem incidit, dormit, naufragium incurrit, euigilat, sorte deprenditur, fugam confitetur, submergitur, & à Balena sorbetur, uerùm non consumitur, sed illic Deum implorat, & per miraculum sicuti Christus triduo post restituitur. Gregorii theologi. Et Paulo post.

Clamaui in tribulatione mea ad dominum Deum meum, & exaudiuit me de uentre Inferni clamaui, & exaudisti uocem meam.

Nulla in re laesus, sed Balena usus, tanquam domo, & solitam prudentiam secum retinens, nihilq; detrimenti uel in corpore, uel in mente passus; diuinum sentit auxilium. Cùm autem non ignoraret quantum mali ex torpedine mentis accidere soleat, ad preces conuertitur, Deique potentiam admiratur, eiusque mansuetudinem praedicat: dicit enim exauditam esse suam precationem. Illud autem Ex uentre Inferni, significat ex uentre Balenae, cùm ingeniosè admodum fera Inferno, & morti comparetur, quippe quae occidit, & crudeliter absorbet eum, quem capit. Ego enim inquit, qui olim puta- Theodo.

bam Hierosolymis tantùm se conspiciendum præbere sanctis Vatibus, inueni etiam in uentre Balenæ ipsum mihi præsentem, & allatis precibus, statim ab eo salutem consecutus sum.

Hesychii. *Ventrem inferorum Balenæ uentrem nuncupauit, quoniam hæc fera letalis est: & quod ad rerum naturam pertinet, mortuus erat, sola autem gratia uiuebat:*

Matt.12. *sed quia figura erat Christi, qui fuit in corde terræ tres dies, & tres noctes; meritò inquit se fuisse in uentre Inferni. Hoc autem est omnium maxime inanditum: nam Christus cùm uerè gustasset mortem, dixit se futurum esse in corde terræ tres dies, & tres noctes: Ionas uerò ob umbram tantùm mortis uocat uentrem Balenæ Inferni uentrem. Non enim erat in potestate Ionæ, ut sponte resurgeret, sed Christus poterat sua sponte hoc facere: Quapropter Infernum ad quod descendit Christus, & mortem, quam uerè gustauit, cor terræ nuncupauit. Hic autem Infernum uocauit uentrem Balenæ. In illa autem afflictione latitudinem fuisse Ionæ in uentre Balenæ, manifestum est, quòd ad Deum preces misit. Tantum igitur miraculum sanctus Propheta consecutus, preces fundebat ex uentre Balenæ, tanquam ex templo sancto illas proferens, quas exordiens, dicebant se clamare propter afflictionem, & exauditum esse. Cæterùm quidã suspicati sunt Vatem dixisse hæc, postquam in litus ipsum Balena euomuit: qua autem ratione? respondeant mihi, utrum quòd Ionas sensibus impeditus erat in uentre piscis? an quòd mentis esset impos? dicant, Quomodo enim hæc fieri poterant Deo non cooperante?*

Proiecisti me in profunditates cordis maris, & flumina circundederunt me, omnes gurgites tui, & fluctus tui super me transierunt, & ego dixi abiectus sum ob oculis tuis.

Theodoreti. *Rursus mentio de corde ostendit umbram ueritati similem:* Flumina *autem uocat, Vndarum impetus. Cùm autem malorum agmine detinerer inquit, & modo quidem sublimis ab undis ferrer, modo uerò detinerer in aluo piscis, perinde ac in uinculis; cognoui me tua ope destitutum esse, & propterea hæc omnia perpeti.*

Num rursus uidebo templum sanctum tuum? circundederunt me aquæ usque ad animam, abyssus uallauit me magna.

Theodoreti. *Ab ipsa inquit, abysso ego circundatus, et in medijs aquis de-*

prensus, uereor, & timeo, ne prorsus iucundißimo tui templi spectaculo priuer.

Submersum est caput meum in scissuras montium, descendi in terram; cuius uectes concluserunt me in æternum.

Induit per hæc non solum Balenæ magnitudinem, uerum etiam ineluctabilem fugam à malis, quibus detinebatur. Verisimile autem est de quibusdam montibus loqui, qui sub aquis marinis delitescunt, quibus non unquam nauigia allisa franguntur, quæ omnia Nautæ manifestò scientes, student latentes scopulos effugere. Eiusdem.

Et ascendat de interitu uita mea ad te domine Deus meus, cùm deficeret in me anima mea, domini recordatus sum, & ueniat ad te precatio mea ad templum sanctum tuum.

Quoniam inquit, cùm essem propè ianuas mortis; nequaquam tui oblitus fui: propterea ab hoc interitu me domine liberasti, atque in uitam restituisti, ut rursus in æde tibi dedicata, usitatas preces tibi afferam.

Qui custodiunt uanitates, & mendacia, misericordiam suam dereliquerunt: ego autem cùm uoce laudis, & confessionis immolabo tibi: quæcunque noui reddam pro salute mea domino.

Quoniam ea, quæ Ionæ acciderunt, umbræ fuerunt sepulturæ domini; meritò milites frustra custodierunt Christi sepulcrum, licet uigilassent, resurrexit enim, cùm milites ueluti mortui euasissent ob Angeli aduentum. Porrò Iudæi suam misericordiam dereliquerunt, cùm sæpius, multisque modis misericordiam à Deo consecuti essent, qui rubrum mare pedestri itinere transierunt, qui manna, & conturnicibus saturati sunt, qui aquam è saxo affatim habuerunt, qui gentium terram in hæreditatem acceperunt, & multis aliis beneficiis affecti ob misericordiam Dei, ipsum tamen deserentes; Pilato, & militibus tradiderunt.

Qui mendacia inquit, & uanitates dedicerunt sorti acquiescentes, crudeliter me in mare proiecerunt: Ego uerò liberatus ab afflictionibus, quibus detinebar, afferam tibi pro mea salute uittimas, narrans & beneficij magnitudinem, & meæ fugæ supplicium. Theodoreti.

Esa.38. Precatio Ezechiæ.

Ego dixi in altitudine dierum meorum ibo.

Cyrilli. *Gloria Regni Ezechiæ in altum efferenda erat. Cæterùm Ezechias cognoscens se ipsum deinceps mortis ianuæ propinquum; despondi animum inquit, & desperaui de mea inter homines uita.*

Theodoreti Heracleen. *Altitudinem dierum appellat iactantiam, quæ ipsius menti inhærebat, à qua detentus meam inquit, uitam interrupturus eram, cùm hæc mecum ipse reputarem, neque enim sperabam in terra uiuentium me salutare Dei uisurum esse, conuictus peruersitate consilij, quæ me inuaserat. Cæterùm hac me uita priuatum iri uidebam ad interitum usque, & internecionem, instar illius, qui umbraculum pro tempore contexit, & deinde statim dissoluit: uitalis enim meus spiritus ita uiribus destituebatur, ut tela mulieris, quæ iam iam recidenda est. Quapropter cùm à morbo conualuerim, non desinam posthac præco tuæ bonitatis esse more auium, hirundinis nempe, & columbæ, & tua beneficia indefessus cantabo: Tu enim es, qui & corpori dolores sedas, & animæ medicinam facis, mea peccata transcendens.*

Aliter. *Quando exaltatus sum, & illustris factus, tunc uitæ finem accipio.*

Ad portas Inferorum relinquam annos reliquos: dixi, non amplius uidebo salutare Dei in terra uiuentium.

Cùm mortis sententiam inquit, audiuissem, de salute desperaui, neque amplius inquit, uidebo in hac uita miracula à Deo edita ob hominũ salutem. Deinde subiungit ea, per quæ euenit in extremum terrorem incidere eos, qui graui morbo laborant, nec procul à morte absunt: Hoc autem est, non amplius uidebo salutem Dei. Meritò igitur in hoc certamine constitutus, uidelicet, quid nam de se futurum sit, postquam ab huius uitæ nexu liber fuerit, de sua ipsius religione Deum admonet, eumque cum fletu obsecrat, ne à regione uiuentium eijciatur.

Et Paulo post. *Etiam hoc præter supradicta Ezechiam conturbabat, quòd nullus ex suo semine erat sibi successor, cùm nullum genuisset filium, quo tempore hæc dicebat. Quoniam igitur sine liberis moriturus erat, nullo relicto successore, ex quo salutare Dei inter homines fore expectabat, meritò lugebat, priuatus ea spe, ut nasceretur Christus ex semine Dauidis.*

Non aspiciam hominem ultra cum habitantibus: defeci ex generatione mea, dereliqui reliquum uitæ meæ.

Theodoreti. *Alienus factus sum à uiuentibus, & peregrinus a cognatis meis.*

Exiuit

Exiuit, & abiuit à me, ficut is, qui deftruit umbracula, quæ fixit.

Tabernaculum uocat corpus, habitatorem autem animam, qua recedente, corpus fimile eft tabernaculo, quod deftruitur. Deinde aliam addit fimilitudinem: Tabernaculum quidem dicens corpus, quoniam & diuinus Paulus ipfum Tabernaculum nominauit. Eiufdem. Heb 9.

Spiritus meus apud me fuit, uelut tela ancillæ, quæ appropinquat ad fecandum.

Simile inquit, eft non modo tabernaculo, uerùm etiam telæ, quæ quidem adhuc ftat, fed iam iam recidenda eft. fed quemadmodum eft tela ancillæ, quæ reliquam texturam amputat, fic textura totius meæ uitæ ad finem properat, ut abrumpatur. Quilibet igitur uir fanctus ftolam texit, & ornamentum fuæ animæ apponit per fuas actiones.

In die illa traditus fum ufque ad diluculum, ueluti leoni, fic contriuit omnia offa mea: à die enim ufque ad noctem traditus fum.

Obiectus fum ueluti cuidam Leoni hominem deuoranti, qui dies noctesque, dum morbo laborarem, omnia offa mea contriuit: paululum autem abfuit, quin me totum deglutiret. Cæterùm cùm in his uerfarer malis; animo nequaquam concidi, neque à Deo meo receffi, fed cùm me ipfum fide, & bona fpe collegiffem, luctui, lacrymis & precibus me totum tradidi. Eufebii. *Et quis nam leo eft, nifi ægrotationis mæror, & ferè mors ipfa inftar beluæ rugiens? timor enim & ægram animam conficit, & ipfius uires conterit.* Cyrilli.

Sicut Hirumno, fic clamabo, & ficut columba, fic meditabor.

Carmina pro gratiarum actione emittens, pollicetur fe imitaturum effe aues, quæ canoræ funt, promittitq; fe hymnos fine intermiffione decantaturum: Nos igitur in felicitatibus, quæ nobis à Deo contingũt, debemus eum laudibus efferre. Eiufdem. *Ego igitur afsidue precans inquit, & in fupplicationem ad Deum incumbens, falutem confecutus fum.* Eufebii. *Quoniam præter fpem falus mihi contigit, hirundinis, & columbæ cantilenas imitabor, tibi hymnos contexens, qui mihi uitam largitus es.* Eiufdem.

Defecerunt enim oculi mei, dum afpicerem in altitudinem cœli ad dominum, qui eripuit, & abftulit dolorem animæ meæ.

Qui de me curam gerit, eripuit me, abftulit dolorem ab anima Eufebii.

mea, ferè suum sermonem uerum reddens, quem sanctis tuis promisit,
Theodoreti. *dicens, Adhuc loquente te, ecce ego ad sum. Posthabita omni humana arte, ad te oculos meos erexi, qui in cœlo habitas, tu autem mei misertus es, cùm ab imminente dolore me liberaueris.*

Domine de ipsa enim annunciatum est tibi.

Eiusdem. *Pro hac enim re inquit, preces tibi attuli.*

Et excitasti spiritum meum, & consolatione accepta uixi.

Restituisti enim hunc, qui iam iam extinguendus erat: non quod ego hoc beneficio dignus essem, (multis enim peccatis inquinatus eram) sed tua misericordia, & benignitate hæc facta sunt: quando igitur morbo laborabat, suam ægritudinem peccatis attribuebat, postea uerò salutem consecutus, Dei misericordiam celebrat, eò quòd per illam à morte liberatus sit. Nam inquit, proiecisti peccata mea, mihiq; dedisti rursus occasionem, ut possim iustus euadere: quandoquidem hominibus adhuc uiuentibus facile est hoc efficere, mortui autem hoc efficere non possunt.

Tu autem eruisti animam meam, ut non periret, & proiecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

Theodoreti. *Vnde ego ipse fallacem illam cogitationem corrigens; ad nuptias, & ad procreandos liberos festinabo, ut gignantur ex me tuæ iustitiæ præcones.*

Non enim qui in Inferis sunt, laudabunt te domine, neque mortui benedicent tibi, neque sperabunt qui in Inferis sunt misericordiam tuam.

Cyrilli. Psal. 29. *Quæ dicta fuerunt per uocem psallentis, similem sententiam habẽt præsentibus uerbis, Quæ utilitas in sanguine meo, dum descendo in interitum? num gratias aget tibi puluis, uel annunciabit miracula tua? Qui nanque semel mortui sunt, & Inferorum portis clausi sunt, à laudibus diuinis cessant: nihil autem addere possent his rebus, quas in uita gesserunt, sed potius permanent in his, in quibus deprensi fuerunt, et generalis Iudicij tempus expectant. Locus enim impiorum est hic: propterea cùm animam hinc liberauerim, lætus, et hilaris gratias ago Deo. Regio uerò eorum, qui apud Deum uiuunt, etiam laudãtes admittit, ubi inquit, me futurum esse credo, hoc mihi tua gratia concedente. Hoc autem dixit, non quòd spem resurgendi abiecisset, sed ostendere uolẽs, se tanquam ad Inferorum perniciem peruenturum, si ab ipso non fuisset adiutus, & peccatorum ueniam non impetrasset.*

Viuentes benedicent tibi quemadmodum ego.

Viuentes igitur inquit, & adhuc benefaciendi facultatem haben-

tes, ubi aliquid boni consecuti fuerint, benedicent tibi quemadmodum ego.

Ab hodierno die deinceps filios faciam, qui annunciabunt iustitiam tuam domine salutis meæ.

Pollicetur se filios daturum, qui Dei iustitiam prædicent. Et dicunt nonnulli eum promittere regimen chori, et uelle instituere cantores, qui in diuino templo dulcißimè modulentur. Alij uero aiunt, rebus magis arcanis inhærendo, Ezechiam gloriosè exultando, arbitratum esse se Regnum sine fine habere, uitamq; perennem, eò quòd ea, quæ de Christo scripta erant, ueluti de filio Dauidis, de se ipso dicta esse iactabat: quo circa dicunt Ezechiam, cùm per quatuordecim annos regnasset, noluisse filios procreare, ubi uerò didicit suæ uitæ finem, curam gessit de ijs, qui successuri essent, & filios se suscepturum promittit: addit insuper eos Dei iustitiam prædicaturos: Verùm à ueritate aberrauit, natus est enim Manasses, qui scelestus fuit, & impius, sed satis est genitorem fuisse pium, & diuinæ iustitiæ præconem. Hoc autem fuit simul ac Ezechias à sua superbia destitit, & cæpit suam ipsius naturam agnoscere, & considerare omnes homines multis peccatis obnoxios esse, & neminem sine Dei misericordia saluum esse posse. Nemo igitur glorietur se habere cor purum, neque iactet se mundum à peccatis esse, sed quotiescunque aliquid boni à Deo habemus, ipsum laudibus efferamus, ut qui oblinifcatur errorum nostrorum, ob quos par erat, nos iustè puniri: sapientes enim inquit, sunt qui se ipsos agnoscunt. tu autem domine aßiduè nobis assistis, & nunquam recedis à tuo sanctuario. Prædicit autem se patrem filiorum fore, nimirum ob gratiam Dei.

Et non desinam benedicere tibi cum psalterio omnes dies uitæ meæ in conspectu domus domini Dei mei.

Non desinam & ego ipse per totum meæ uitæ tempus tibi Deus rerum omnium conditor simul cum ijs, qui domi tuæ sunt, hymnos pro gratijs agendis offerre, quæ quidem domus data est nobis consolatio, quæ sensibus percipitur, in tuum timorem nos contrahens. Vates igitur ostendebat futuram medicinam, quæ insperatò Ezechiæ euentura erat. Ex rebus enim contrarijs inquit, medicinam reporto: quod nanque ulceribus maximè contrarium uidetur, hoc est, ficos imponere, ipse tamen cùm imposuisset, accipe inquit, sanitatem. Quamobrem admiratus beatus Ezechias, hodie dixit, hoc maximum mihi contigit, ut poßim meo ipsius pede in domum Dei gratias acturus, ascendere. Theodoreti.

Daniel.3. Precatio trium Puerorum.

Benedictus es domine Deus patrum nostrorum, & laudabile, & gloriosum nomen tuum in secula.

Ioannis. *Ne arbitrere pro rebus tantùm præsentibus Pueros gratias agere, hoc est, pro seruitute in quam abducti fuerunt, & pro grauibus illis malis, quæ ipsis acciderunt Deum inuocant: neque dixerunt, Deus noster, neque putarunt huiusmodi appellatione se dignos post caminum, & post tantam uirtutem, sed adhuc ad suos patres confugiunt, dicentes, Deus patrum nostrorum: quantò enim maioribus rebus ornati erant, tanto se submißius gerebant.* Eudoxii. Philosophi. *Hymnis inquit, tu dignus es, qui per patres nostros nostrum elegisti genus, & par est, ut ab omnibus celebreris: quoniam nullo unquam tempore tua potentia senescit, sed ante mundi creationem es, idemq; permanes, præbens manifestißima tui Imperij argumenta ijs, qui in te spem suam ponunt. Nemo igitur ait, potest aliquid criminari ex his, quæ contra nos fecisti, siue contra ciuitatem, siue contra templum, quoniam & nos Vrbem cædibus repleuimus, templum uerò Idolis. Nos igitur nobis ipsis hæc mala asciuimus.*

Quia iustus es in omnibus, quæ fecisti nobis.

Aliter. *Pro rebus præteritis gratias agunt, sicut & Iob. Iustitiam ostendit: sustinuimus enim aiunt, pœnam nostris peccatis dignam, cùm in hostium manus deuenerimus.*

Et omnia opera tua uera, & uiæ tuæ rectæ, & omnia iudicia uera.

Vera certò sunt inquit, & quæ quondam tempestate nostrorum patrum fecisti, & in Aegypto, & in ipso mari, & quæcunque in terra promißionis facta sunt, neque enim illa falsa sunt, cùm in præsentia tantum abs te opem consecuti simus.

Et iudicia uera fecisti, iusta omnia, quæ induxisti super nos, & super ciuitatem sanctam patrum nostrorum Hierosolymam, quia in ueritate, & iudicio induxisti omnia hæc propter peccata nostra.

Quæ in nos inquit, fecisti, iustè iudicasti: nam eos, qui te offenderũt, prudentiores ob calamitates reddisti.

Peccauimus enim, & iniquè egimus, recedentes abs te.

Nullam enim inquit, ueniam meremur, cùm in extremam malitiã peruenerimus, & maximè cùm habuerimus sanctos Vates, qui inter

nos uersati sunt, & tu tamdiu nos ulcisci pro tua clementia distuleris.

Et deliquimus in omnibus,& præcepta tua non audiuimus, nec obseruauimus,nec fecimus sicut præceperas nobis, ut bene nobis esset.

Hoc est,magno animi ardore male fecimus. Præter enim beneficia, quæ in nos præter opinionem contulisti, mercedem quoque pollicitus es, si tuis legibus obtemperassemus, & tamen tibi non obediuimus.

Omnia ergo,quæ induxisti super nos, & uniuersa, quæ fecisti nobis,in uero Iudicio fecisti.

Iniustum igitur uocauit, ut qui Dei honorem sibi usurpauit: pessimum autem, ut qui nouo quodam modo supplicia excogitabat contra eos, qui nihil deliquerunt.

Et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorum iniquorum, & pessimorum, præuaricatorumq́;, & Regi iniusto, & pessimo ultra omnem terram.

Siquis inquit,diligenter consideret quæ à nobis patrata sunt,quasq; pœnas pependimus, admirabitur æquitatem diuinæ sententiæ.

Et nunc non possumus aperire os.

Hoc est,nequimus liberè loqui ob miracula,quæ propter peccata contra nos edidisti.

Confusio, & opprobrium factum est seruis tuis, & his, qui colunt te.

Calamitas nanque aufert audaciam,quam olim habebamus in committendis peccatis: propterea nunc nos opprobrijs affecti,muti sumus.

Ne quæsumus tradas nos in finem propter nomen tuum.

Cæterùm cùm à nobis inquit, pœnas exegeris, nunc nostri miserere: non quòd satis pœnarum dederimus, sed tantùm propter nomen tuum. Vides quo pacto Pueri pluris faciunt nomen Dei, quam propriam salutem: cùm enim morti addicti essent,intrepidè hæc dicunt.

Et ne dissipes testamentum tuum.

Memento inquit, eorum, quæ patribus nostris pollicitus es.

Neque auferas misericordiam tuam à nobis propter Habraham dilectum tuum, & Isaac seruum tuum, & Israel sanctum tuum, quibus locutus es pollicitus multiplicare semen eorum sicut stellas cœli, & sicut arenam, quæ est in litore maris.

Quanquam enim ait,ipsi digni non sumus, ut abs te opem impetremus; ob promissionem tamen nostris patribus factam libera nos à malis, quibus detinemur. Tu nanque rerum futurarum præscius,pol-

licitus es te illorum posteros multiplicaturum ut astra cæli, & ut literalem arenam.

Quia domine imminuti sumus plusquam omnes gentes.

Ne despexeris ait, tuam promißionem iam periclitantem: nos enim inquit, ad nihilum ferè redacti sumus.

Et sumus humiles in uniuersa terra hodie.

Cùm enim omnes ubiq; terrarum pacati uiuant; soli nos difficiles perferimus calamitates.

Et non est in tempore hoc Princeps, & Dux, & Propheta.

Omnia nobis inquit, contra uotum successere, & neque Regem habemus secundum ordinem à te præfinitum, neque Vates numine afflatus nobis est, qui futura prædicat, neque magistratus, qui communium rerum administrator sit, neque sacerdos, qui suis sacrificijs diuinum Imperium agnoscat, quique pro peccatis hostias offerat, uel alijs donis Deum honoret, neque est, qui suauem odorem ueluti honorem debitum Deo reddat: Criminantur Ezechielem, & uituperant Danielem: neque est inquit, Princeps, neque Vates, neque Dux, qui suum munus exequatur, hoc est, ut poßit populum congregare, & hunc in ordinem redigere, & precibus placare, sed unusquisque in seruitute est. Præterea non est aliquis ex populo, qui carnibus ordinem adhibeat, ut carnes odoratæ, & incorruptæ permaneant.

Neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te, ut posimus inuenire misericordiam tuam.

Non modo percußi sumus inquit, uerùm etiam priuati sumus uia, per quam poßimus propriam salutem consequi.

Sed in animo contrito, & in spiritu humilitatis suscipiamur, sicut holocaustum arietum & taurorum, & sicut in millibus agnorum pinguium, sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie.

Baru. 2. *Quod & Baruch dixit, Spiritus in angustijs, & in anima mœrore affecta clamauit ad te, ipsam calamitatum magnitudinem pro precibus afferimus, sic suscipiamur, sic exaudiamur. Cæterùm pro pulchro illo ordine inquit, qui tuo in templo seruatur, accipe nostram cum humilitate precationem, recipiens nostrorum corporum sacrificium pro hostia, quæ de brutis animalibus tibi affertur,*

Et perficiatur poſt te.

Quid eſt hoc? hoc eſt, poſt iram tuam, & poſtquam nos præterieris, & poſtquam nos reuerſi fuerimus, hoc ſignificat, Poſt te: Da autem inquit, ut per totam uitam tuis præceptis obedientes ſimus.

Quoniam non eſt confuſio confidentibus in te.

Propterea nos omnibus uiribus tuam magnificentiã timentes, quemadmodum multi alij fecere, auxilium à te expectamus.

Et nunc ſequimur te toto corde, & timemus te.

Vt qui è morte in uitam reſtituti ſumus, quique igni examinati ſumus, quique abiecimus omnes ſordes, & omnem inquinationem Idolatriæ abnegauimus.

Et quærimus faciem tuam, ne confundas nos.

Quoniam enim dixerunt ſe ſequi; meritò nunc faciei meminit. Qui enim bene ſequitur; Dei facie dignus eſt.

Sed fac nobiſcum ſecundum manſuetudinem tuam, & ſecundum multitudinem miſericordiæ tuæ.

Aſpectus tuæ faciei ſtatim lætificat faciem tuorum ſpectatorum, non autem conturbat.

Et erue nos in mirabilibus tuis, & da gloriam nomini tuo domine.

Hoc eſt, ne decidamus ſpe, quam in te collocauimus, ſed ex conſuetudine tuæ benignitatis nos è periculis eripe.

Et confundantur qui oſtendunt ſeruis tuis mala, confundantur in omni potentia.

Vt omnes te laudibus efferant, quòd non deſtituas in periculis eos, qui tibi fidunt, ſed contrà fac, ut ij, qui nobis calamitates procurant, à ſua audacia decidant, & uani in potentia, quam abs te acceperunt uideantur: quoniam ex hac adeò elati ſunt, ut cum Deo pugnam ineant. Decidant igitur ex ſua potentia, ut deſinant Deum bello laceſſere.

Et robur eorum conteratur.

Non enim fuit mundi firmamentum, ſed mundi corruptela.

Et ſciant quòd tu es Deus ſolus, & glorioſus ſuper omnem terram.

Vt omnes ex ipſis rebus diſcant Idolorum cultum ſtolidum eſſe: tu autem es omnium rerum dominus, omnia utiliter gerens, & ſuperiores periculis faciens eos, qui in te ſpem ponunt.

Hymnus trium Puerorum.

Benedictus es domine Deus patrum nostrorum.

Hymnis tu dignus es, qui promißionem patribus factam non fefellisti, sed illos elegisti, tuam opem ad posteros usque transmittens.

Et laudabilis, & gloriosus, & super exaltatus in secula.

Docet quam opinionem de Deo habuerint, & aiunt, tu domine hymnis dignus es, ut qui sempiternam habes naturam, et ad benefaciendum promptus es.

Et benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum.

Meritò inquit, omnes tibi hymnos mittunt, quoniam supra omnes præcipuam habes naturam, & ex beneficijs in tuos familiares collatis ostendis quantum gloriæ tibi insit: siquidem nomen Dei, nomen est gloriæ. sicut enim Rex, & Princeps, & cætera huiusmodi nomina sunt gloriæ, sic etiam & multo magis nomen Dei est: statim nanque anima excitatur, statimque suum conditorem considerat. si ergo nomen gloriæ hoc facit, quanto magis eius essentia? es enim & omnipotens, & benignus, & bonus, & quæcunque huiusmodi gloriæ nomina sunt, & laudabile, & super exaltatum in secula. Quid autem est super? non est laus, non est gloria inquit, tuo nomine digna, nemo enim tibi satis laudis, uel gloriæ tribuere poterit.

Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ.

Propterea inquit, cognoscentes magnificentiam tuam, quando Hierosolymis eramus in templo tuo, nunc hymnos tibi conuenientes afferimus, cùm magnam gloriam abs te tunc temporis consecuti fuerimus, hoc est, cùm in pretio apud te fuerimus. si autem oportet templum mysticè interpretari, cæleste solium tui Regni templum est, ubi tui familiares uersantur.

Benedictus es, qui intueris Abyssos, & sedes super Cherubim.

Sed licet tantò rebus humanis superior sis, non tamen nostram humilitatem despicis, sed omnium curam geris. Hæc autem clausula, Qui sedes super Cherubim, hoc significat, Qui dominaris etiam supernis potestatibus, quæ à nobis non uidentur, & omnia sub tua cura habes. An non uidentur mirabilia hæc esse? sed tamen quicquid dicatur de Deo, non est magnum.

Benedictus es in throno gloriæ Regni tui.

Thronum Regni nunc Cælum dicit, secundum illud à sancto Vate dictum, Cælum mihi sedes est, terra uerò scabellum pedum meorum. Esa. 66.

Benedictus es in firmamento cæli.

Opifex enim es rerum omnium, & cælum hoc, quod conspicitur, explicasti.

Canticum Octau um.

Benedicite omnia opera domini domino.

Sciendum est hunc hymnum neq; apud Hebraicos libros, neque apud Syros inueniri. Dicunt enim Hebræi, & Syri hunc à quibusdam compositum fuisse, sed utcunque se res habeat, hic est sensus. Meum os satis non est, ad laudes Dei prosequendas: quodlibet igitur opus à Deo conditum eum celebret.

Benedicite aquæ omnes, quæ super cœlos sunt, benedicite omnes uirtutes domini domino.

Dicit Angelicas potestates, deinde ea, quæ sensu, & anima carent, nimirum cælos, & aquam.

Benedicite Sol, & Luna, & reliqua.

Hæc enim non solum potentiam Dei ostendunt, sed etiam benignitatem, & curam: oportet nanq; ut unusquisq; ipsum laudibus extollat. sic enim omnia pulchra sunt, ut omnes pro ipsis dominum laudare debeamus.

Benedicite glacies, & niues domino.

Et quid nam utilitatis hæc in se habent? uoluit sermone comprehendere non modo ea, quæ ex se patent, ad nostrum beneficium creata esse, sed etiam ea, quæ superuacua, & noxia uidentur, & inquit, ut pro illis etiam Deum laudemus. & ferè hoc dicit, quod & illa signa sunt tam magnæ prouidentiæ Dei, ut etiam ipsum laudare propter hæc oporteat, & tam in iis ipsum extollere, ac propter res utiles.

Benedicite fulgura, & nubes domino, benedicite terra, montes, & colles, & omnia, quæ mouentur.

Quid de uenenis? utrum pro illis Deus est laudandus? na.

Benedicite spiritus, & animæ iustorum domino.

Hic ostendit reditum è morte in uitā: laudate inquit, ipsum, non quot quot animæ estis, sed iustorum animæ.

Benedicite Anania, Azaria, Misael.

Admiranda sunt ô dilecti, quæ à tribus pueris in camino dicta sunt. Quomodo nihil ex rebus creatis reliquerunt, ut ostenderent, nihil libe

rum, uel sui iuris esse, sed omnia Deo esse subiecta, cùm omnia comprehendissent, & nominassent, & quæ super cœlos sunt, & quæ super, & subter terra. omnia ergo Deo subdita sunt, qui omnia per uerbum creauit, ne quis glorietur aliquid esse increatum, uel sine principio.

Quia eripuit nos ex inferis, & ex medio ignis liberauit nos.

Inferos, & manum mortis uocat caminum: sicut enim fieri non potest, ut aliquis iam sepultus resurgat, & humanis negotijs se immisceat absq; Dei opera, sic fieri non potest secundum hominum naturam, ut qui in tantã incendij flammam coniecti fuerint, uiuant, & incolumes euadant, nisi diuina gratia omnia præter opinionem peragat.

Confitemini domino, quoniam bonus, quoniam in æternũ misericordia eius.

Decet igitur omnes in unum coactos, de gratiis agendis Deo hymnos canere, propterea quod nullum unquàm tempus eius misericordiam minuit.

Benedicite omnes timentes dominum Deum deorum: laudate, & confitemini, quoniam in omnia secula misericordia eius.

Ad populi documentum his uerbis utuntur. Decet enim uos inquit, quoniam omnium communiter interest, ab errore desistere, & ueræ religioni adhærere; considerantes uestri domini dignitatem, & quòd ab omnibus dominus declaratus est, licet quidam apud alienigenas Dei habeantur. Hoc igitur facite, ut & fideles illud audiant, Deus sanctorum est Deus, & infideles rursus illud, Victa est Deorum multitudo Dei Imperio.

Luc. 1. Canticum Mariæ Dei genitricis.

Magnificat anima mea dominum.

Eudoxii *Sicut à muliere peccatum cæpit, & postea ad hominem peruenit, sic etiam bona à mulieribus exorsa sunt, ut admoneantur mulieres, deposita sua imbecillitate, rebusq; muliebribus, imitẽtur uitam horum beatorum. Videamus igitur deinceps Virginis uaticinationem, Magnificat anima mea dominum. Quomodo anima magnificet dominum, considerandum est. Si enim dignè ad imaginem conditoris nostri uixerimus, & pro uiribus similes nostro exemplari euaserimus per bona opera; anima magnificat dominum uerbis, operibus, & cogitationibus. Minuit autem rursus, quod ad malitiam attinet, quæ animæ inest. Anima igitur Ma-*

ria magnificabat dominum, spiritus autem eius exultabat in Deo Salua tore. Primùm anima ipsius magnificauit, deinde spiritus eius exultauit, dicendo, Deus in corpore meo mirabilia faciet, ut pollicitus est, sed anima inquit, mea non erit sterilis erga dominum: corporis enim fructus non est rectè factum meæ uoluntatis, sed Dei, qui mirabiliter, & supra naturam in me operatur. oportet autem me etiam uoluntatis meæ fructum afferre. Quantò enim maiori miraculo, & ministerio seruio, tanto magis debeo ego omnium prima laudibus efferre eum, qui in me operatur.

Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.

Saluator enim meus est Deus, qui ex me salutem mundo largitus est: Spiritum uerò & animam, pro eodem posuit. Eiusdem.

Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.

Quæ enim ego sum ad tantum officium? ipse respexit, non ego expectaui: humilis nanq; eram, & abiecta, et nunc à terra in Cælos transeo, & ad arcanum ministerium trahor.

Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

Nimirum, generationes credentium, non autem tu sola ô Elisabeth.

Quia fecit mihi magna, qui potens est.

Quomodo enim non magna? cùm ea, quæ uirgo est, concipiat, & ob Dei uoluntatem naturam transcendat, dignaq; facta sit, ut sine uirili opera sit non simpliciter mater, sed unigeniti Saluatoris mater? Dicit autem, qui potens est, ut si quis ambigat de ui conceptionis, cum dicat Virginem concepisse, subiungit, fecit mihi magna, qui potens est, ut potentiæ operantis ascribatur hoc præclarum factum.

Et sanctum nomen eius.

Non enim propterea mulier inquinatur, quòd in ipsam unigenitus ascendat: sanctum enim nomen eius. & nihil contaminat Saluator dum concipitur, dum in me Virgine proprium corpus format. propterea & spiritus sanctus superuenit, ut conceptio sancta facta, sanctum etiam partum præparet.

Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum.

Nam propterea quòd generationes generationum miseratus est, ego quoq; concipio, & ipse unitur cum corpore animato, & anima rationali, & intellectuali secundum substantiam, & in mundum uenit, & cum hominibus uersatur, & deorsum descendit, & omnia gubernat, per solam misericordiam nostram salutem procurans.

Fecit potentiam in brachio suo.

Non enim qui omnino indigni sunt, misericordiam consequuntur, sed qui per pœnitentiam ad timorem Dei conuertuntur.

Dispersit superbos mente cordis sui.

Ipsius enim manus est, non hominum opus.

Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Hoc est, malos, & impuros spiritus, horum principem Diabolum, qui ob superbiam decidit, græcorum sapientes, qui non admiserunt sapientiam Euangelij, quæ uidebatur ipsis stultitia: intelligit etiam Iudæorũ populum, qui noluit credere. hæc enim omnia uaticinationi responderunt: quandoquidem elati fuerunt Dæmones, & Diaboli, & propterea dispersi sunt, sic etiam sapientes græcorum, & Pharisæi, & Scribæ. uerùm hos omnes destruxit, & extulit eos, qui se ipsos submittebant potenti eius manui.

Esurientes impleuit bonis.

Esuriebat enim genus humanum præter Iudæos: Iudæi enim putantes se possidere diuitias scripturarum, quæ diuino spiritu afflatæ sunt, illis priuati fuerunt, & inanes facti sunt, gentes uerò se submittentes,
Amos. 8. *& esurientes, (famem dico Dei, ut inquit Vates Amos) saturatæ sunt.*

Et diuites dimisit inanes.

Nimirum, Iudæos, qui diuites erant legibus latis, & doctrinâ, & sanctorum Vatum promissionibus. qui quidem Iudæi nimium superbientes, & ob suam dignitatem uehementer elati, propterea quòd noluerũt submissè accedere ad eum, qui se hominem fecit, dimissi fuerunt inanes, nihil reportantes, neque fidem, neque spem rerum bonarum, sed exciderunt & à terrena Hierosolyma, & à futura uita.

Suscepit Israel puerum suum.

Verum dicit Israelem, non eos, qui nomine tantum Israelis gloriantur, sed eos, qui fidem suæ appellationis retinuerunt.

Recordatus misericordiæ suæ, sicut locutus est ad patres nostros Habraham, & semini eius in secula.

Miseretur per uaticinationem non solum propriam, sed etiam primorum Vatum, secundum promissionem Dei, cum ex ipsa oriturus sit Christus communis saluator.

Luc. 1.

Precatio Zachariæ.

Benedictus dominus Deus Israel, quia uisitauit, & fecit redemptionem plebis suæ.

Visitante enim Deo, & uolente, liberatus est populus eius.

Et erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui, sicut locutus est per os sanctorum, qui à seculo sunt Prophetarum eius, salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium, qui oderunt nos.

Cornu, uel pro Regno, uel pro potentia acceptum est, utrumq; autē Christo conuenit: ipse enim est Rex regnantiū, & dominus dominantiū, & inexpugnabilis est potentia patris, & dextera, qua quidem omnes nostros hostes in fugam uertit, secundum prædictionem sanctorum Vatū, quæ insuper dextera liberauit nos ex hostibus nostris, & ex manu omnium, qui oderunt nos. Hostes autem intelligit non eos, qui sensu percipiuntur, sed qui mente comprehenduntur: uenit enim Christus dominus potens in bello, ut debellaret omnes hostes nostros.

Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti: iusiurandum, quod iurauit ad Habraham patrem nostrum daturum se nobis.

Vt enim arbitror, etiam patres nostri Habraham, Isaac, & Iacob, & totus chorus sanctorum Vatum, & iustorum, Christi aduentu per fruiti sunt: Si enim pacauit per sanguinē crucis suæ, quæ in terra, quæq; in cœlis sunt, secundum diuinum Apostolum, cur dubitas credere, etiā patres uisitasse? & aduentum eius in Inferos hoc effecisse? Colos. 1.

Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi in sanctitate, & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.

Sæpenumero liberantur quidam de manu hostium, cum timore autē, nunc uerò Christi aduentus fecit, ut intrepidi de manu hostium liberaremur: non enim sensimus hostes, sed ueluti de repente nos accepit, cùm hostiles insidias non sensissemus. sed si sic dicendum est, ueluti nil sentientes, transtulit nos ab illo in suam hæreditatem, & partem.

Et tu puer propheta altissimi uocaberis.

Superuacuum est loqui cum eo, qui non audit. Cur igitur tanquam audienti hæc dicit? num quòd Ioannes suum habuit ortum inopinatum, & inauditum, eò quod Archangelus prædicauit eius ortum, & Maria accessit ad Elisabeth post pueri conceptionem, & postquàm natus est, omnia, quæ secuta sunt, mirabilia fuere? sicut igitur puer cum gaudio in utero saltauit, sic etiam uox salutantis Zachariæ potuit pueri aures penetrare.

Præibis enim ante faciem domini parare uias eius.

Propterea statim Zacharias puero præsenti uaticinatus est: nouerat

Luc.2. *enim pater se paulo post filium penes se non habiturum. Erat enim puer in desertis, usque ad diem ostensionis eius ad Israel.*

Ad dandam scientiam salutis plebi eius.

Videlicet, credentibus in ipsum, & Iudæis, & Græcis, & his, qui populi ipsius uocantur. Illis autem salutis cognitionem præbuit, qui ipsum cognoscere uoluerunt.

In remissionem peccatorum nostrorum per uiscera misericordiæ Dei nostri.

Non enim per opera, quæ nos fecimus tam largum donum nobis concessum est, sed per inexplicabilem ipsius misericordiam.

In quibus uisitauit nos oriens ex alto, illuminare his, qui in tenebris, & umbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros in uiam pacis.

Seueri *Non ex uertice, sicut olim in Sinai monte uox quædam fuit, legem statuens, & ignis aspectus, qui ibi erat, & ostendebat, ac demonstrabat imaginem diuinæ gloriæ, & hanc quidem nube opertam, sed uisitauit nos ex altitudine suprema, supra quam nil aliud considerari potest: uisitauit, inquam, nos, oriens largus, & lucidissimum iustitiæ Solem secum habens, qui Sol sponte uenit ad eos, qui sedebant in quibusdam tenebris intellectus, & in umbra mortis, & tamen cum omnibus suis radijs in Cœlo permansit, & totus in terra affuit, & totus in Inferorum latebris emicuit, & nullibi suam plenitudinem reliquit, neq; ob suum ad nos aduentum passus est diuisionem, uel circumscriptionem. Quomodo autem hoc? neq; mens nostra imbecillis cogitare, neq; sermo explicare poterit, omnis enim creatæ naturæ captum superat. Igitur gratias agit aduentui Saluatoris, dicens misericordiam Dei, & uisitationem, & orientem ex alto apparuisse, ut ij, qui tenebris ignorantiæ inuoluti sunt, illustrentur, quiq; sub imperio mortis iacent, in potestatem uitæ ueniant, et qui mystico bello detinentur, uiam pacis inueniant: nam ipse est pax nostra, & uenit ad illustrandum Israelem: non enim uenit, nisi ad oues perditas Israelis ob prærogatiuam, quæ patribus promissa fuit, sed ubi Israelitæ recipere noluerunt, transtulit clarissimum sui luminis splendorem ad omnes gentes.*

Luc.2. Precatio Symeonis.

Nunc dimittis seruum tuum domine secũdum uerbum tuũ in pace, quia uiderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum,

Introductus est Christus in templum, cum infans adhuc esset, & lac sugeret. Beatus autem Symeon uaticinandi gratia præditus, ipsum in ulnas recipit. Cœlesti uero lætitia plenus, Deum laudauit, dicens, Nunc dimittis seruum tuum domine, & quæ sequuntur. Hoc enim Christi mysterium ante ipsam mundi commutationem præparatum est.

Lumen ad reuelationē gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

Exorta est lux his, qui in tenebris erant, & palantes ibant, & in manus Diaboli inciderant: uocati enim sunt à Deo, & patre, ut agnoscant eius filium, qui uera lux est. Cæterùm in gloriam Israelis: quamuis enim nonnulli ex ipsis iniurij, & perfidi fuerunt, suamq; mentem stultitia plenam habuere; tamen reliquiæ conseruatæ fuerunt, & per Christum celebratæ. Primitiæ autem horum fuerunt sacri discipuli, quorum gloriosus splendor totum orbem terrarū illustrauit. Præterea alio modo Christus dici potest Israelis gloria, quoniam ex ipsis ortus est secundum carnem, licet Deus omnium sit, & laudabilis in omnia secula. Amen.

Porrò Symeon benedicit Virgini sanctæ, ut quæ diuinæ uoluntati subseruiit.

Deo autem nostro gloria in secula Amen.

F. Maximilianus Beniamus Cremensis Inquisitor legit, & uidit, & licentiam & facultatem imprimendi dedit.

PATAVII,

Apud Laurentium Pasquatium.

ERRATA SIC CORRIGE

Pag.1.	uer.32.	Quæ cæcos ad, lege,	Quæ cæcos ducit ad.
pag.7.32.		Abiectus,& inimicis,	Abiectus est,& inimicis.
pag.15.	13	Accipiat,	Accipiet.
pag.26	16	Redens,	Reddens.
pag.49	67.	Propostero,	Præpostero.
pag.52	69.	Respondidit,	Respondit.
pag.73	13.	Præmoneas,	Præmonens.
pag.78	29.	Diuitum,	Diuinum.
pag 94	53.	Sanguis,	Sanguinis.
pag.141.	25.	Tribus,	Tribubus.
pag.157	14.	Filiarum,	Filiorum.
pag.176.	72.	Tanquam,	Sed tanquam
pag.184.	48.	Inter,	Intra.
pag.191	31.	Fœderæ,	Fœdera.
pag.203	29.	Comprobate,	Comprobat.
pag.223	37.	Iniqui,	Iniquè.
pag.231.	57.	Proprii,	Propriis.
pag.239	43.	Se ipse,	Se ipsum.
pag.240	46.	Interdicit,	Intercidit.
pag.247	8.	Inuolatus,	Inuolutus.
pag.279	27.	Gloria Deo,	Gloria,quæ Deo.
pag.280	12.	Gentis,	Gentes.
pag.ea.	30.	Aduersariarum,	Aduersariorum.
pag.290.	65.	Ob oculis,	Ab oculis.
pag.291.	4.	Induit,	Innuit.
pag.ea.	20.	Noui,	Voui.

